

افغانستان

د سونچي لويه لار

مؤلف:
آرنولد فليچر

ترجمه:
عبد الجبار نادر

۱۳۶۹ لمريز

افغانکتابت د سوبې لویه لار

859

مؤلف: آرنولد فلیچر

مترجم: فروشگاد کتاب شاه
چهارراهی مخابرات تېلفون 25886
پست بکس 1328 کابل افغانستان

دسحق مرستیال
000713

عبدالجبار فادر

افغانکتابت د سوبې لویه لار
د پښتو ژبې د پوهنې د کونړ
کابل ۱۹۶۹

د کتاب نوم --- افغانستان د سولې لویه لار
 ليکوال --- آر نولد فلېجر
 مترجم --- د سر محقق مرستيال عبدالجبار نادر
 مهتمم --- د سر محقق مرستيال عبدالجبار نادر
 خپرونکی موسسه --- د افغانستان د علومو اکاډمي
 د چاپ کال --- ۱۳۶۹ لمريز
 د چاپ شمېر --- ۱۵۰۰ ټوکه
 د چاپ ځای --- د ښوونې او روزنې وزارت مطبعه
 پوښلیک --- نصير مهر لېږستون

اهل

دهيواد دخيلواكى ديو اويا نجي كاليزي په ويارني
د آزادي دلاري شهيدانوسپيڅلي روح ته په دېر
د رڼاوي سره وړاندې كور.

(مترجم)

فهرست

مخ	مرايک
يو	مخکينی خبری
انه	د مترجم لنه، پيژندگاري
لس	کور ودانی
الف	د لارښود استاد نظر
ج	تقریظونه
ك	د مترجم سريزه
ق	د موالف پيژندگلوی
ر	د موالف سريزه
۱	لومړی څپرکی ، حمکه
۱۲	دوهم څپرکی ، خلک
۳۵	درېم څپرکی ، لرغونی افغانستان
۵۴	څلورم څپرکی ، احمدشاه بابا
۷۷	پنځم څپرکی ، د سدوزو سقوط
۹۵	شپږم څپرکی ، دانگريزانو راتگ
۱۱۸	اووم څپرکی ، داکلېنه حماقت
۱۳۵	اښم څپرکی ، خور د کابل
۱۶۰	نهم څپرکی ، افغانستان له ۱۸۴۲ څخه تر ۱۸۸۰ پوري
۱۹۴	لسم څپرکی ، امير عبدالرحمن خان

- ۲۱۳ یوولسم څپرکی ، دامپرياليزم معراج
- ۲۳۵ دولسم څپرکی ، امير حبيب الله خان
- ۲۵۵ ديارلسم څپرکی ، دخپلواکي جگړه
- ۲۷۰ څوارلسم څپرکی ، دافغانستان څرگنديدنه
- ۲۹۴ پنځلسم څپرکی ، په افغانستان کي اړودور
- ۳۱۳ شپاړلسم څپرکی ، دزيرالو جنگونو ترمنځ
- ۳۳۳ اووه لسم څپرکی ، افغانستان له ۱۹۴۵ څخه تر ۱۹۵۳ پوري
- ۳۵۵ اتلسم څپرکی ، افغانستان په ساره جنگ کي
- ۳۸۴ نولسم څپرکی ، حال او آينده
- ۳۹۸ دالف - ضميمه : پښتني قبيلي
- ۴۱۰ دب - ضميمه : افغاني کورني
- ۴۱۷ پښتونه
- ۴۳۰ ماځلونه

مخکیننی خبرې

د پښتو خبر نو بین المللی مرکز و یاری چی دخپلو همیشنیو علمی خدمتونو په اړه کی چی دگرانو هیوادوالو او په تیره بیاد تعلیم یافته قشر له پاره یی د تحقیق او خبرنی او تالیف او ترجمی له لاری سرته رسولی دی، داخل بیابوداسی غوره اثر له انگریزی ژبی څخه زمونږ په خپله ژبه درنو لوستونکو ته وړاندی کوی چی دیوه بڼه فنیی دقیق او دقاریخی پیښو په ثبتول کی بطرفه لیکوال او تار بخپوه له خوالیکل شوی دی. دغه اثر په حقیقت کی د معاصر افغانستان د پېښو او واقعو یو سیاسی تاریخ دی چی امریکایی ورځ اړ نو له المجر له خوا د ریو کلنو مخر او هاند په نتیجه کی لیکل شوی دی او لیکوال دده په قول کر ښی کړی دی دانغا نستان هغه نا آشنا او انحرافی بڼه چی دیو شمیر بد پېښو استعماری لیکوالو، سیلانیانو او نیمه پوه هو اشخاصو له خوا تصویر شوی ده په سمه او خپله رښتینی جوله کی نړیوالو او لوستونکو ته وروپېژنی.

لکه چی وویل شول لیکوال دخپل لیکنی اصلی برخه دغو پېښو او جریانونو ته وقف کړی ده چی له ۱۷۴۷ تر ۱۹۶۵ م (۱۱۲۶ - ۱۳۴۴ ه . ش) کلونو پوری وخت نیسی. لیکوال دافغانستان په لرغونی تاریخ او همدار نگه زو زدهیو ادبه جغرافیای حالت باندی یوازی یو څغلند شاته نظر اچوی چی دده په وینا د معاصر افغانستان دتاریخ په پوهیدلو کی مرسته کوی او ضروری بریښی. همدار نگه زمونږ د هیواد په بیلا بیلو اتنیکی دلو لکه پښتو، تاجکو، هزاره و، ازبکو اونورو باندی هم یو محانگری فصل لری اود هر یوه فصل په باب لنه تفصیل او تحلیل کوی او حتی

یوشمیر هغه کلمې هم کاروي چې زموږ د خلکو په باب کله کله په سمه او یا هم ناسمه توګه داشخاصو ترمنځ لري، خو ایا کمال کوښښ کړی دی هغه صفات چې زموږ د هیواد بېلابېلو ګروته یوشمیر سیلانیانو او استعماري لیکوالو منسوب کړي دي په سمه او مناسبه توګه استعمال کړي، او باید په همدې نظر ورته وکتل شي. او په ځینو ځایونو کې چې مترجم کوم عبارت بیانوم حذف کړې دی هغه هم د همدې هڅې له مخې شوي چې نامناسب او بې باکانه کلمه یا کلمات دچا په مټ د باید له چاپ څخه راوړنه وځي ځکه ګټه هیڅ نه لري او تاوان یې یې موده دی. البته هغه قضاوت چې داشخاصو او امیرانو او پاچاهانو په باب د هغوی د کارنامو او کړو وړو په هنداره کې تر لید و وروسته د هغوی په باب شوی دې د لیکوال د ژور فکر، دقت او افاقیت څرګندوي دی او بېنأ هغه کوښښ کړی دی چې د هر چا مثبت او منفي اړخونو د معتبر و ماخولو د منابعو تر کتلو او څېړلو وروسته سره پرتله کړي او لوستونکي ته یې په تقریباً بشپړ امانت داری سره وړاندې کوي. په دې کې هیڅ شک نه شته چې دیو لیکوال ذهنی، اجتماعي او علمي ځانګړنې د تاریخي پېښو او شخصیتونو او ملتونو د تجال په برخه کې بشپړ او دې څخه افاقیت سخت ګران کار ګرځوي. خو دیوه بهرني تاریخپوه او دیوه پراخ نړۍ لید درلودونکي واقع بین لیکوال په حیث اړوند فلچر د خپلو نور واندو الا په ډله کې چې زموږ د هیواد د تاریخ په باب یې لیکنې کړي دي لوړ مقام ګټلې شي ځکه د هغه هیڅ ډول عندي قضاوت او احساسات د کتاب په هیڅ یوه برخه کې نه ترسترگو کېږي.

څرنگه چې لیکوال اساساً یوازی احمد شاه بابا تر محمد ظاهر شاه او د هغوی د زمانو موده (اود ظاهر شاه دوره هم صرف نو ۱۳۴۴ کال پوري احتوا کوي څیرلې ده نو غالباً دانګریز اود د مداخلې یعنی ۱۸۳۸ تر ۱۹۱۸ کال پوري د مودې په پام کې نیولو سره چې زموږ د هیواد بهرني پالیسي دانګریزي استعمار له خوا اداره کېږي زموږ د هیواد مخکیني تاریخ په پام کې نه نیسي اود یوې ستړي

اشتباه مرتکب کېږي کله چې په یوه لځای کې وایي ... دغه هیواد د یوه سره
 راتول شوی ملت په توګه ... له دوو پېر یو نه زیات بې د یوه خپلواک او نیمه
 خپلواک هیواد په څیر وجود لاره . دلته په څرګنده لیدل کېږي چې لیکوال زموږ
 د هیواد تر ټولو پنځه زره کلنه تاریخي سابقه هیره کړې ده ، که نه نو هیڅکله یې
 دا ډول چلې نه اېکله . او که چېرې د لیکوال منظور له « راتول شوی ملت » څخه
 همدغه ننی افغانستان وي چې نه یوازې خپل هغه حدود یې له لاسه تللي دي چې یو
 وخت له کشمیر تر مشهده اوله بخارا څخه د عربو تر سمندرګي پورې رسېدل ، چې
 په يقيني توګه ، همداسې به وي ، نو بیا دده قول د برتانوي نفوذ په باب چې له ۱۸۳۸
 څخه ۱۹۱۸ م پورې یې د دغه هیواد په بهرنۍ سیاست باندې درلود ، تر یوې اندازې
 څه لځای لري ، خو هغه هم د بشپړې آزادۍ په ارتباط نه « موجودیت » په احاطه او
 حتی د آزادۍ په ارتباط هم زموږ هیواد هیڅکله حتی په همدې موده کې هم مستعمره
 نه وه لکه چې پخپله لیکوال هم زموږ دغه قول تائیدوي او خپله پورتنۍ خبره
 نقضوي کله چې په یوه مخ کې دوه لځلې وایي ، « د هیواد هیڅکله یوه مستعمره نه
 وه او خلک یې د حقارت له پاتې احساساتو څخه خلاص دي ... او افغانان چې
 هیڅکله تر اوسپړیا ایستې کتړ ول لاندې نه دي راغلي . »

کله چې سړی دغه اثر په دقت سره له پیله تر پایه ولولي نو دا ورته ثابتېږي
 چې لیکوال سره ددې چې یو بهرني لیکوال او تاریخپوه دی خو زموږ د هیواد د دغې
 برخې تاریخي پېښې یې په دومره سوچ او هراړخیز تحقیق او تحلیل سره څېړلي
 دي چې حتی کله کله اوسونکي ته داسې نظر ورکوي چې ته به وایې یوه تکرر
 افغانی تاریخپوه لیکلی دی . اوله همدې امله اوسونکي دی ته مجبورېږي چې
 هره موضوع تر پایه ولرلي او اکثر اوسونکي به یقیناً لځان په دی مکلف وبولي
 چې تر ټول اثر په یوه وخت کې ولولي نه دهغه یوه یا څو برخې . د کتاب دغه جامعیت

• تایپی نسخه ۲۵۲ مخ . همدارنګه د پورتنۍ اشتباه مفصل بحراب د محترم پوهاند ضمیر صافی په

تقریظ کې لیدای شوی .

تحقق او په زړه پورې مطالب یې موزی دی نتیجې ته رسوي چې دالفنون د کابل
سلطنت بیان نومی اثر تر څنگ د دارنر لد فلیچر دغه اثر یو ډیر غوره انډول وېوړل چې
دیوه خارجي لیکوال له خوا زمرې دتولنې اوتاریخ په باب لیکلی شوی دی. دا اثر په
ښېگڼو اودهغه په څرنگوالي باندې دلایته پوهیدلو او قضاوت کولو له پاره زه
لو سترنګې دې ته رابولم چې په دې باب زموږ دخپلو یوشمیر تکړه لیکوالوهغه
نظریې ولولې چې دتقریظونو په حیث دا اثر په باره کې د کتاب تر پیل دمخه راغلی
دی او همدارنگه د مترجم اوهم پخپله د لیکوال سربزې دې هم نه هیروی شوک. دغه
برخی د کتاب داندې پیژندنې اود لیکوال دکار اوهدف په باب رښا اچوي او البته
د کتاب تر لارښار وروسته به خپل قضاوت پخپله دهغه په باب وکړي .

دا خبره هم دیارلورو بولم، چې د کتاب مترجم دسرمحقق مرستیال ښاغلی
جبار نادر ددغه اثر په ژباړلو کې ډیرې ستونزې گډالې دي اود امانت ساتنې په
نخاطر یې حتی یونیم لځای د طالبو درواڼو او بی تکلفی خیال هم نه دی ساتلی
پا په بله وینا لوستونکي باید ډیر ځې آزادي ترجمې په فکر کې دايم نه اوسی شوکه
د مترجم له خوا د امانت ساتنې په خاطر یونیم لځای په اصطلاح ټکي په ټکي ژباړه او
له بلې خوا د کتاب اصلی متن هم په ډیره عالی سوبه او پیچلیوانگریزي جمله او
هېر اتو کې لیکل شوی دی او په روانه ژبه دهغو پښتو کول دا نَدْخه ستونز و سبب گرځي
او گر لځېدای دی. لاکن دمفهوم ښکلا او د محتوا او متن غنایی له شک، دانی، گرتیا
تلافی کوي او کله چې سړی د کتاب یو څپر کې پیل کړي خوا مخا په دهغه پسې
دېل او بیا دین د لوستلو سوبه او مینه یې تحریریک کېږي .

په بله خبره چې باید په پام کې ونېوله شی دهغه داده چې دافغانستان د پخواني
پاچا محمد ظاهر شاه د نوري دوروستیو کلونو جریانونه په زماني لحاظ د حال په
زمانه کې افاده او بیان شوي دي او دلوستلو په وخت کې سړی فکر کوي چې
گراکي همداوس داسې او یا هسې څه پیښي. په داسې حال کې ، چې همدغه
بدان دنن ورځ په حساب دکاډو دریو لسيزو دمخه کلونو پېښې دي او په هماغه

وخت کې کتاب لادلیکلو په حال کې واو چاپ شوی هم نه ولوځکه، دوخت جریانات د حال د زمانې په اساس بیان شوی دی نه د ماضی په اساس. څرمره به ښه وای چې دغه کتاب له چاپیدو ډیر ژر وروسته په پښتو ترجمه شوی وای خو له بده مرغه لکه څنگه چې تخنیک او پرمختګ زموږ غوندې وروسته پاتې توانوته شوځو کله وروسته را رسیدې او کله هم یا نیمګړې او یا هیڅ نه رارسېږي، نو هماغسې علوم او علمي پانګې هم د کتابونو په شکل وروسته بهرني ته وررسېږي او تر څو چې بیا دغه کتاب یو له په ملي ژبو اړول کېږي چاپېږي او داستنادی ورګرځي، څو کله به نور هم ورباندې تیر شوی وي. نو زموږ په هیواد کې هم یو زیات شمیر علمي اثار خصوصاً هغه چې تاریخي حیثیت لري په خوراچې سره زموږ په خپلو ژبو هیواد والو ته رسېدلې دي او رسېږي چې یو مثال یې همدغه حاضر کتاب او دغه پښتو ترجمه ده. د پښتو څېړنو نړیوال مرکز چې د خپلو ملي او بین المللي وظایفو او اهدافو له مخې تل هڅه کوي هغه اثار چې په بهرنيو ژبو زموږ د هیواد او ټولنې په باب لیکل شوي وي زموږ په خپله ژبه پښتو یې هیواد والو ته ورباندې کړي، د دغسې زمانې واکمنو نو تشي (خلا) د موضوع او مضمون د اهمیت په پام کې نیولو سره ناڅیزه ګڼي ځکه نو نه یوازې د دغه کتاب ترجمې ته اقدام وکړ بلکه یو شمیر نور اثار یې هم تر اوسه له بهرنيو ژبو را ترجمه کړي او چاپ کړي یې دي او یو شمیر نور هم لاتر اوسه یا د ترجمې انتظار باسي یا مطابعت استول شوی او یا حتی لا مطبعې ته راستول وار هم نه دی ورپه برخه شوی.

د وروستیو اثارو غوره مثالونه: اور په افغانستان کې، څو شحال خټک د نهضتونو سالار، اوسید جمال الدین افغاني او داسې نور دي چې هر یو یې ډیر کله به خوا لیکل شوي دي، په دی وروستیو دوو دریو کلمو نو کې ترجمه شوي دي خو د بیلایلو ستونزو له امله حتی مطبعې ته دنلر چانس هم نه دي ورپه برخه شوي. اودغه نوی اوزرې مرغلي به لانوری هم پسي ډږي شي.

په هر صورت، دغه حاضر کتاب یعنی افغانستان د سوبې لو په لاره، نومی اثر

زمون دگران هيراد معاصر تاريخ معنی د ورستيو تقريباً دوه نيمو پېر پو پېښې او جريانونه په دومره خوږه ژبه ، هرار خيز تحيق علمي مېتود اود يوه خارجي پوهاند له خوا تر ممکنه حده د بيطرفانه قضارت په چوکاټ کې چمتو شوی دی چې زمونږ دهيواد ددغې دورې دتاريخي پېښود څېړلو ، تحليلولو او پوهېدلو له پاره دتاريخ او په تيره بيا دسياسي تاريخ دمېنځه والو پرمخلو په لاره پراختيا شوی او يقين دی چې ځوان تاريخ پوهان اود تاريخ زده کوونکي به زمونږ دگران هيراد دغو ستونزو په باب پوره معلومات ترلاسه کړي چې ننني ستونزې يې زېږنده او دسپاورځي اتکل تری نتيجه گيری کدای شي .

په پای کې زه ددغه اثر لوستونکو ته ددغه اثر په لوستلو کې يو ځل بيا ددی نکی يادونه هم ضروري بولم چې د کتاب ليکوال که زمونږ د بيلابيلو ورونو هيراد والو په باب بولر کله چې اوتوصيفي عبارات کارولی دي هغه يې هم ياله بهرنيو کتونکو او يا هم ښايي زمونږ له ځينو خپلو هيراد والو څخه او رېډلي دي ځکه هغه د لڼه ښايسته زياته موده حتی ديوې عالي لېسې د مرستيال اود ښوونې اوروزني وزارت د همکار په توگه کار کړی دی . نو دغه کلمې اوتوصيفي عبارتونه چې ځينې ځايونه يې ښاغلی مترجم لکه د يو شمير معاونانو په ارتباط په لمن لېکونو کې تصحيح کولو او يا حتی حذفولو ته مجبور شوی دی ، بايد د يوه خارجي له نظره ورته وکړل او ولوستل شي نه زمونږ د يوه خپل مررخ او ليکوال له نظره . دا خبره بايد ورزياته کړو چې ليکوال علی العموم زمونږ ته ټول هيراد وال ورړي ، کدای انکه گروپونه دی او که کوچني بازمونږ په اصطلاح د مليتونه ، ټول يې په و اقمانيک نظرسره کتلی اراړز يايې کړي دي .

دا خبره هم بايد له ياده ونه باسو چې له بله مرغه د نفوسو په باب د ليکوال احصايوي معلومات پېڅي انکساي او څخه ښي بهه لري چې هومره زيات باور يې کېدی نه شي اومرغه چې د کتاب په پای کې يې د بيلابيلو پښتني قبيلو په باب راوړي دی هم دېر لڼد اونا کفسي دی . له دې نه پرته ، نور نو کتاب هومره چې علمي دی

هغو مړه دلچسپ او په زړه پورې هم دی او د معلوماتو یوه غوراوړه منبع بالی
کیدای شي:

په پای کې زه یو ځل بیا وایم چی د پښتو څېړنو بین المللی مرکز په دغې دغې
پاندي وېاري او دغه اثر د خپلو ښو هیلو د ترسره کیدلو په لاره کې چی د گرانو هیواد
والو د خدمت لپاره پسی لري، یو بل غوره گام بولی او د ښاغلي د سر محقق مرستیال
جید الجبار زار هغو نوولو مشورته د قدر په سترگه گوري چی د دغه کتاب په را ژباړلو،
د پیا پلېکونو په تهیه کولو، چاپ ته د چمتو کولو او اهتمام په لارې کې یی سر ته
رسولی دی. او په دې لاره کې د دوی لازيات بری خواړم.

د سر محقق مرستیال مجلات نغان حکمتی

د پښتو څېړنو د بین المللی مرکز رئیس

د زمري څلورمه ۱۳۶۹، ۴ لمريز

دمترجم لنډه پيژندگلوې

د سر محقق مرستيال عبدالجبار نادر د نادر شاه زوی د احمد شاه لسی
اود الف خان کړوسی دی. عبدالجبار نادر په ۱۳۲۱ هـ. ش کال کې د لغمان
ولایت د علی خیلو په کلي کې زېږېدلی دی. ده خپل لومړنی، منځنی او ثانوي زده کړي

د روښان په عالي ښوونځي کې پاڼه رسولی
او خپله (B.A) يې د کابل پوهنتون داد بياتو
پوهنځي د فلسفې او پښتو ادبياتو په څانگه کې
په ۱۳۴۴ هـ. ش کال کې تر لاسه کړه،

عبدالجبار نادر د ۱۳۴۴ هـ. ش کال د سلواغې

په مياشت کې د هماغه وخت په پښتو ټولنه کې

(چې اوس د افغانستان د علومو اکاډمۍ پخوانيتوب دی) د مسلکي غړي په توگه
مقرر شو. نوموړی څه موده وروسته د ۱۳۴۹ کال د کب په مياشت کې د ښوونې او روزنې
د وزارت له خورا ډانگريزي ژبې د تقويي لپاره استراليا ته ولېږل شو. عبدالجبار نادر
د انگريزي ژبې د کورس چې موده يې نه مياشت وه له پای ته رسولو وروسته
د فلنډرز په پوهنتون کې د اجتماعي ادارې (Social Administration) په څانگه کې
خپل تحصيل ته ادامه ورکړه او په ۱۳۵۱ هـ. ش کال کې بېرته خپل گران وطن ته
راستون شو او د پخوا په شان يې د تاليف او ترجمې په رياست کې د ژبې د مهارتونو
په څانگه کې د درسي کتابونه د ليکوندي ته درام ورکړ:

عبدالجبار نادر د يو شمير درسي کتابونو له ليکلو وروسته د ۱۳۵۴ هـ. ش کال د چنگاښ

په ۲۴ نيټه د امريکي متحده ايالاتو ته سفر وکړ او دا تلسر مياشتو په موده کې يې خپله
(M.S.E.D) يعنې د ماستري شهادتنامه د جنوبي کاليفورنيا له پوهنتون څخه د ژبې

د مېهارتونو (Language Arts) په څانګه کې لاس ته راوړه او د ۱۳۵۶ کال په پېل کې بيرته هېواد ته ستون شو. دی اوس د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنې په بين‌المللي مرکز کې د علمي غړۍ په حيث کار کوي.

دی د پښتو ژبې يو تکړه ليکوال او محقق دی اريوزيات شمېر علمي - تحقيقي مقالې يې په انگرېزي او پښتو دواړو ژبو ليکلي دي چې د هېواد په معتبرو مجلو لکه: د کابل مجله، د عرفان مجله، پښتو مجله چې د يونسکو په ژبو خپرونې کوي او د ثور تر پېښې د مخه په ورځپاڼو کې لکه اصلاح، انيس، هېواد او د زېري په جريده کې خپرې شوې دي.

عبدالجبار نادر له انگرېزي ژبې څخه په پښتو ژبه يوشمېر تر څمې هم لري چې په مجلې او د اکاډمۍ په يوشمېر مجمو کې خپرې شوې دي. همدارنگه ده په ډير و علمي کنفرانسونو، سمپوزيمونو او سيمينارونو کې گډون کړی دی او خپلې علمي - تحقيقي مقالې يې لوستې دي.

دده چاپ شوي آثار:

- ۱- د پښتو ته ايمعات او پر مخننگ له انگرېزي څخه په پښتو ژبه ترجمه چې د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا په ۱۳۵۴ هـ ش کال کې چاپ شوې ده.
- ۲- په لغمان کې د واده دودونه چاپ ته چمتو دی.
- ۳- د سل ستره سلمانان له انگرېزي څخه په پښتو ژبه ترجمې لاندې او ډير ژر به چاپ ته چمتو شي.
- ۴- د ميسن (Masson) سفر نامه له انگرېزي څخه په پښتو ژبه ترجمه کېزې او ډير ژر به چاپ ته چمتو شي.
- ۵- د ژبې مهارتونه (Language Arts) تاليف چاپ ته چمتو دی.
- ۶- د ژبې ليکنې تاليف چاپ ته چمتو دی.
- ۷- د پښتو د ژوند د دريو اساسي پړاوونو دودونه تاليف ژر به چاپ ته چمتو شي.
- ۸- د پښتو اصطلاحاتو او محاورو پښتو - انگليسي قاموس چاپ ته چمتو دی.
- ۹- د افغانستان د سوي لويه لاره چې اوس ستاسود استفادې لپاره ستاسو په واک کې دی

کورودانی

کوم گٽور گامونه ڇپي د پښتو څيړنو بين المللي مرکز محترم رئيس د سر محقق مرستيال ښاغلي جلال خان حکمتي ددغه، مغتنم اثر چاپ ته د ليز او او ترخپل نظر د تيرولو په لار کې اوچت کړي دي، هغه د قدر او ستاينې وړ دي. زه دده دغه همکاري ته د قدر په سترگه گورم او کورودانی ورته وایم.

زه به د سر محقق مرستيال ښاغلي محمد هاشم رحيمي گټورې لارښوونې او مشورې د ژوندانه تر پايه پورې هيرې نکړم. کومې اخلاقي مرستې چې دغه مهربان او دښه نيت خاوند له ماسره ددغه کتاب د ځينو اصطلاحاتو او غورا پېچلو عبارتو د ترجمو دروانه، په برخه کې کړي دي د هغو وزن دومره دروند دی چې هيڅکله يې د فراموشي سيلاب نشي وړای. هر کله چې ما ښاغلي رحيمي ته مراجعه کړی ده، ده زما ستونزې په ورين تندي سره حل کړي دي ځکه نو ترينه مننه کوم او کورودانی ورته وایم.

همدارنگه د ښوونې او روزنې د مطبعې له محترم رئيس ديپلوم انجينر عبدالکبير کاکړ څخه هم د زړه له کومې مننه کوم چې ددغه کتاب د چاپ چارو ته يې پوره توجه وکړه او هغه يې چټکې کړې. د محترم کاکړ د زياتې پاملرنې له برکته وچې کتاب په ډير ښکلې قطع او صحافت سره په خپل ونعت کې له چاپ څخه راووت. يو ځل بيا ورته کورودانی وایم. پته دې پاتې نشي چې د طباعتی چارو محترم مدير عبدالفتاح، د حروف چينی او مونو تايپ د څانگې آ. ر. ښاغلي عبدالروف او مرستيال ښاغلي عزيز الله او د حروف چينی او مونو تايپ د څانگې او د طبعتی حروفی، صحافي له ټولو هغو خوښو او وروڼو څخه چې ددغه کتاب د چاپ د چارو په سمون او ښه والی کې يې پوره حوصله مندی او اخلاص سره کار کړی دی د زړه له کومې مننه کوم او کورودانی ورته وایم.

د سر محقق مرستيال عبدالجبار نادز

د پوهاند دكتور مجاور احمد زياراواك (نظار)

د محقق عبدالجبار نادر ساپی ژباړه می وکله ، هماغسې چې له اړه یو علمی تحقیقی اثر دی او دلیکوال د دیرو او زودو کلو تر څیر نو ، گرویزنو او هاند و هڅو پیره او او زیږنده ده دغسې د ژباړونکي لږترلږه دکال دوه زیارونو او رېرونو پایله (نتیجه) بلل کېدای شی . ښاغلی ژباړونکی نه نش دېره ژباړونکي بلکې تر هر څه د مخه دېره محقق په توگه دده گټور کتاب پرتولو او خونو لمان پوه کړی او ښه یې سهلی اوبیا مې پرېوه ښکلی روانه او له دی سره سره پرېوه معیاري وزمه ښنو را اړولی دی . دنیو پانگي (در و نما په محتر) له پلوه هم داروندی لمانگي اوبیا پخپله د پښتو اړوونکي امر نه (انتخاب) دستاښی وړ دی . دا داسی یوه غوره علمی تحقیقی اثر دی چې تر بل هر ختیځو پوهاند یې ، که مخکیني دی که وروستنی دافغانانو توانیز ژوند ښه تر څیر لی دی . هم پکې تاریخي اړخ غږل شوی هم انټیک ، هم فرهنگي هم اقتصادي ، هم اجتماعي ، هم سیاسي . دا کتاب یو گټور او معتبر اثر دی او زیات مواد لری لکه بې د چاپ سپارښتنه کوم .

له کله راهیسې چې ښاغلی ساپی ددغه ستر علمی کتاب په ژباړنه لاس پوری کړی ما سم ورسره خپله مرسته او لارښوونه هم ملگري کړی دی . په رښتیا چې (انگریزي) دنورو اروپایي پرمختلونو مهال فرهنگو ژبو غوندی له هره پلوه لیکلاری اوستایل له مخی له پښتو اونورو زياتو ختیځو ژبو سره خورا بې خبرته او بې گټه توپیر لری ، غوندلی (جملی) یی دېری پیچلی اودچا خبره دیری ادبی او علمی اورسره ورسره دخورارنگارنگو گړنو (ایلیمونو) او څرگندنو (اک-پرشنونو)

الف

او په پای کې تر هرڅه دمخه دیوی ناپایه علمی ویي پانګې له پلوه زښته، زیاته ارته او پراخه کوتلې او غټلې ژبه ده. له دې تر لوستونزو سره سره ما وکړای شول ښاغلی ساپی سمی سیخنی لیاری ته راوڅکوم چې دچاپه وینا هم سیخ سوی نه وی او هم کباب، هم علمی امانت په دویمه (پښتو) ژبه کې ښه تراراهوندی کړې او هم دیوی لنډې تنګې سیمه پیزی پښتو پرنځای څه ناڅه کړه او معیاری نګه او خوږه پښتو پرکار واچوی:

زه پرنځېل وارد ښاغلی محقق عبدالجبار نادر ساپی دغه زیار ستایم او دسر
 څیراند (سرمحقق) دمرستیال علمی پوری ته یی له هره پلوه پوره او بشپړ بولم:
 هیله ده چې په راتلونکي کی دلازیانو علمی څیړنو او ژباړنو له توغه ووځي: بری
 ورته غواړم:

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

تقریظ

د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنې نود بین المللی مرکز د ښاغلي رئیس صاحب !
ژما احترامات اوښي هیلې به لطفاً ومنئ :

د ښاغلي جبار نادر له خوا ترجمه شوی اثر چې (افغانستان د فتوحاتولو په لار
نومیزی او د سرمحقق د مرستیالۍ علمي رتبې ته د ترفیع لپاره تاسو ته وړاندې شوی او
تاسو ماته د ۱۸-۱-۲-۶۵ مکتوب په ضمیمه د تقریظ او کړه کښې لپاره استو لي و ما هغه
سرتېر پایه په ډیر غرر او دقت وکوت اوله اصل کتاب سره می هم مقابله کړه :
نودادی ستا سر د غوښتنې سره خپل نظر داسې لیکم .

الف- د اصل کتاب او د مؤلف په باب ګڼي :

۱- دا د افغانستان یو سیاسي تاریخ دی چې زیاتره له ۱۷۴۷م کال نه تر ۱۹۶۵م کال
پورې واقعات څیړي . مؤلف هم لکه دنورو په شان د ۱۷۴۷م کال چې د لوی احمد شاه
بابا د جګړې نېټه ده ، ډیر مستقل دولت په حیث د افغانستان د منځ ته راتلو نېټه ګڼي ،
چې د یوه منطقه اشتباه ده چې یوازې دغه مؤلف نه بلکې ډیرونورو باندیني مؤرخینو هم
دغه اشتباه کړی ده .

حقیقت خودادی که چېرې د افغانستان نیمه تاریخي او نیمه روایتی مستقل دولتو-
نه لکه دپارا داتا ، دکیانیانو او داسې سلطنتی کورنیو نه تیر شو ، چې له یونیم زر کالونه
یی زیات عمر کړی دی ، د میلاد نه دمخه په دریسه پېړۍ کې د افغانستان ډیرونانو- باختری
مستقل دولت او بیاد ساکانو ، زابلیانو ، کوشانیانو ، تېیل شاهانو او کابلشاهانو او

نور و خپلاراك دولتونه دی ، چې داتول تر اسلام نه د مخه هغه ملي او مستقل دولتونه وو چې مرکزونه يې دافغانستان پهخاروه کی دننه موجود وو او نژدی یوزرکاله يې دوام کړی دی. تر اسلام نه وروسته هم دصغاريانو ، غزنويانو ، غوريانو ، کرنازو ، دهرات دتوريانو او نور مستقل او ملي دولتونه دی چې دا هم څه کم زر کاله دوام کوي او پایتځونه يې د اوسني افغانستان په يو او يا په بل ځای کی موقعيت درلود . لنډه دا چې دافغانستان دغه موجوده هيواد دخپل پنځه زره کلن تاريخ په سلو کی ۸۵ يعنی په جهان کی تر هر بل هيواد نه زیات خپل ژوند او خپل موجوديت نه يوازی د يو مستقل هيواد په توگه بلکی په منطقه کی د لویو امپراتوري گانو د مرکز په حيث تیر کړی دی .

کله چې دغه کتاب چاپړی ، نو د مؤلف دغی اشتباه ته بايد گوته و نيړاښی او ديو تعلیق او نحتی په ترڅ کی دی اصلاح کړی شی :

۲- دغه کتاب دافغانستان د اوسیدونکو خلکو او د هغو دکړو وړو په باره کی هم غږیزي او په دغه باره کی دیر مفید معلومات را کړی . په دغی موضوعاتو کی چې څوک غږیزي ضرور خپل احساس او عواطف او برداشت پخپلو خبروکی منعکس کوي دښمنان یوځه ، او دوستان بل ځه وایی :

دافغانستان دخلكو او دهغو دکړو وړو په باره کی پخپله مؤلف هم داسی لیکي :
(دمقدمی ۵ مخ او دمتن ۴ مخ) دهغو له دلي نه چې ددی هیواد (افغانستان) له پېښو ډك تاريخ يې لیکي دی دیر لږ شمیر يې د دوی دوستان وو . دا ټول تاريخ لیکونکی یا سیلانیان او یا څو د انگریزانو افسران وو . لومړنی دلی (سیلانیان) زیاتره لږ څه لیدلی لږ څه پرهیدلی او دیر څه يې اختراع کړیدی .

وروستی دلی (انگریزی افسران) زیاتره دخپل تیری او تجاوز د موجه او برحق ښودلو لپاره او یا دخپل وظیفی د پوری برخی په توگه خپل لیکنی کړیدی چې په هغی کی رښتیا او حقیقت او عینیت چندان نه لیدل کېږی ،

« څرنگه چې دوی د متجاوزو په حیث له وسلې سره په لاس ، د افغانانو خاوري ته ننوتی وو ، نو په آزا دی مینو او زړورو افغانانو طبعاً هغوته کلک او ترخه خوا بوته ورکړېدې. »

« نودغو خلكو چې دافغانانو كوم تصوير كښلی ، ځكه بد شكله او بد قراره دی. » په دغه كتاب كې لكه څنگه چې محترم مؤلف وايي « هڅه شوی ده چې ددښمنانو له خوا د افغانانو دغه غلط او بد شكله بنودل شوی تصوير اصلاح كړی شي او دافغانانو ښكلی او واقعي څيره ترسيم كاندی. » دا چې پخپله مؤلف د افغانانو تصوير څرنگه كښلی ، زه پدی باره كې نور څه نه وایم او له لوستونكو څخه خواړم چې پخپله دغه كتاب ولولسی ، وبه وینی چې دپړديو ليكوالانو په ډله كې دغه امریکائی ډاكټرانول، فليچر دتړلی منطقی دخلكو په نسبت ، دافغانانو ډیر ښكلی او انساني څيره تصوير كړیده:

زه پخپله گران او محترم مؤلف ته نه ددی لپاره چې زمونږ دا افغانانو ښه او ښكلی تصوير يې كښلی ، خپل د احترام او عقیدت گلونه وړاندی كوم بل كې ددی لپاره چې دافغانانو په متعلق يې حقایق او واقعیتونه ليكلي دي :

۳- مؤرخ یوازی یوساده مورخ نه دی ، بلکې د انگریزی ژبی یو زبردست او پیاوړی ادیب هم دی : او له همدی کبله یی خپل دغه کتاب په ډیره خوږه ژبه دانگریزی ژبی په ډیره عالی سطح کی لیکلی دی . سربیره په دی چې له ډیرو معتبرو منابعو نه یی استفاده کړی ده پخپله هم دڅو کالو لپاره په افغانستان کی اوسیدلی او گرزیدلی اودافغانانو له مختلفو طبقاتو اومختلفو قشرونو په تیره بیا له روشنفکرانو او سیاستمدارانو سره یی لیدلی کتلی او د افغانستان دهغه وخت د ښوونی او روزنی په ډیر عالی مرکز یعنی دحبیبيی په عالی لېسه کی دمدير دمرستیال په توگه خپله وظیفه اجرا کړی ده. همدا وجه ده چې دده اثر له ټولو کمي او کيفی عالی خصوصیاتونه پرڅوړ ډار شوی دی :

ب. د مترجم او د ترجمې په باره کې

۱- محترم جبار نادر له ډیر پخوا ده پېژنم . دی یو پرکاره او پرتلاشه سړی او په پښتو ژبه یو ښه لیکوال دی او ډېر څه یې لیکلي او چاپ شوي دي. تر هر څه دمخه دده دغه ذوق ستايم چې دغسې پر عالي او مفید کتاب یې د ترجمې لپاره انتخاب کړی دی. ۲- په اصل کتاب کې ځینې داسې مطالب شته چې هغه توضیح ، تعلیق او تحشیه خواړی چې تر ډیره ځایه پورې مترجم دغه کار هم کړی دی :

۳- لکه څنگه چې دمخه می وویل ، دغه کتاب د مؤلف نه خوا دانگریزي ژبې په ډیره عالي سطح لیکل شوی دی. د دغسې اثارو ترجمه کول په رښتیا چې گران کار دی. خو مترجم ددی کتاب په ترجمه کولو کې بیخي ډیر زحمت گاللی دی . په تیره بیا چې ده نه دی غوښتي چې په آزاد سبک یې ترجمه کاندې . ښایي چې دده مقصد به دا و چې په ترجمه کې باید د امانت اصل مراعات کړی شي ، نو ځکه د لفظ په لفظ ترجمه کول ورته ډیره گرانه تعامه شوی ده :

ج - خلكو په ترجمه :

زه په دې عقيده یم چې مونږ افغانان د ترجمې په مرحله کې یو او د تحقیق او تألیف مرحلې ته لا تراوسه پورې نه یوختلی. ځکه مونږ پخپله ژبه کې په کافي اندازه مواد، متون او منابع په لاس کې نه لرو هغه څه چې لرو هغه نورو خلکو لیکلي او نورو خلکو پخپلو ژبو لیکلي او چاپ کړيدي، چې مونږ زیانوره دمخه په ژبو نه پوهېږو. نو بیا په دې هغه څوک چې متون او منابع ترجمه کوي په حقیقت کې مونږ ته مواد او منابع په لاس را کوي چې دا ډیر مهم او د ستاینې وړ کار دی :

له بلې خوا زموږ په هیواد کې ډیر لږ خلک شته چې د تحقیق په اصولو او میتودونو باندې پوهېږي او هم د تحقیق او تألیف ترمنځه توپیر کولای شي . نو بیا په دې مونږ په دغسې احوالو او شرایطو کې تر هر څه نه رومي د غسې ترجمو ته زیات ضرورت لرو چې محترم جبار نادر پخپل دغسې ترجمې سره زموږ یو احتیاج رفع کړی دی :

زه په داسې حال کې چې محترم جبار نادر ته ددې ارزښتناک کتاب د ترجمې په
قبال کې يوه لوړه رتبه يعنې د محقق له رتبې نه د سر محقق د مرستيالې علمي رتبې ته
د ختلو او ورکو لوړتوبه او پيشنهاد کوم، ددې غښت کتاب د دیر ژر چاپولو لپاره
هم اصرار او تاکید کوم او په دغه لار کې لکه د دغسې نورو ګټورو کتابونو د ترجمه
کولو لپاره محترم مترجم ته زيات برياليتوبونه غواړم :

په دیره درناوی

پوهاند محمد حمن ضمير صافی

د کابل پوهنتون د تاریخ او فلسفې په پوهنځي کې

د افغانستان د تاریخ استاد

تقریظ

افغانستان د فتوحاتو لویه لار

افغانستان د فتوحاتو لویه لاره (Afghanistan Highway of Conquest) انگریزي اثر د امریکایی پوه ارنولډ فلیچر له خوا په (۳۲۵) مخونو، (۱۹) فصلونو، دریو ضمیمو او (۲۲۵) یادښتونو کې تالیف شوی دی.

ارنولډ فلیچر په ۱۹۱۷م کی د امریکا متحدو ایالتونو په شیکاگو کی زیږیدلی دی. ده خپله لیسانسه (B.A) د لین فلډ (Linfield) له پوهنځي څخه او ماسټري (M.A) او ډاکټري (Ph.D) د جنرې کليفورنیا له پوهنتون څخه لاس ته راوړي دي. ښاغلی فلیچر یو وخت په افغانستان کې د حبیبی دلیسي مرستیال و، اوس په لاس انجلس کې د ویلي په پوهنځي کې د پوهنوال په حیث تدریس کوي.

ارنولډ فلیچر د دغه اثر په را منځ ته کولو کې له (۱۳۳) غوره منابعو څخه استفا ده کړې او دری کاله یې پرله پسې د کتاب لیکلو ته وقف کړی دی. ارنولډ فلیچر د دغه کتاب له لیکلو څخه ستر هدف دا و چې افغانستان بهرنیانو ته وروپېژني. دده په قول حتی داغغانستان نورم دیره لیری پراته، لږ پیژندل شری او نا آشنا هیواد مفهوم افاده کوي. ارنولډ فلیچر له لاس ته راغلیو منابعو څخه په ژوره توگه استفا ده کړې او هغه ښه دیره دقیق مؤرخ په توگه تحلیل کړی او په زړه پورې نتیجه یې ترې اخستی ده. مؤلف نه یوازی له منابعو څخه معقوله گټه اخستی بلکه د یوه آگاه لیکوال په حیث یې خپلې منابع چاڼ کړې دي. په دی ډول ده د خپل اثر د برابرولو لپاره یو څه ناڅه او ایښی دی. د کتاب مؤلف د تاریخ لیکنې د اصولو په اساس د یوه افاقي اثر د لیکلو ټکل کړی او

په دې برخه کې تر زیاتې آندازی بریالی بریښي: ده دافغانانو د لرغونې تاریخ پېښو ته په اجمالی توګه، نظر اچولی او هغه یې په دویم فصل کې را وړې دي.

په اصل کې د (افغانستان د فتوحاتو لویه لار) نومې اثر یو سیاسي تاریخ دی چې زیاتره له ۱۷۴۷ کال یعنی د لوی احمد شاه بابا د پاچا کید و له پیل څخه تر ۱۹۶۵ کال پورې د افغانستان سیاسي حالات شرحه کړي. خو سره د دې هم په دغه تاریخ کې د افغانستان د خپل کړنلارې جوړښت له پامه غورځیدلی نه دی:

ارنولد فلیچر د خپل کتاب په مقدمه کې وایي: «دغه کتاب په اساسي توګه د سیاسي تاریخ او په خاص ډول د افغانستان د نننیو پېښو او د بهرنیو قوتونو په وړاندې د افغان اولس د عکس العملونو انځور ګڼل کېږي.»

په عمومي ډول د دغه انګریزي اثر د ستونزې او متن ارزښت هغه وخت لا زیات څرګندېږي چې یو څوک هغه تر پایه ولولي، خو څرنگه چې په ګران هیواد افغانستان کې له انګریزي ژبې سره زیات کسان آشنایی نه لري، نو د کتاب دیاد شوی ارزښت پر بناد د پښتو څېړنو بین المللي مرکز هود وکر چې هغه په پښتو وړوی: په هغه علمي غونډه کې چې په ۱۳۶۰ کال کې د مرکز له خوا جوړه او د مرحوم استاد پوهاند حبیبی په ګډون زیات شمیر پوهانو پکې برخه اخستې وه، پرېکړه وشوه چې دغه لوړ ارزښت لرونکی اثر دی د لوستونکو او میبه والو لپاره په پښتو ژبه ترجمه شي. په پخه ادبي انګریزي لیکل شوی کتاب پښتو ترجمه څه آسان کار نه دی، خو د دغسې یوه درانده علمي کار د سرته رسولو له پاره د پښتو څېړنو بین المللي مرکز علمي غړي او په انګریزي ژبه کې د پوره تسلط خاوند محقق محترم عبد الجبار نادو هلاقمندی وښودله. د پښتو څېړنو بین المللي مرکز د خپل علمي پلان سره سم نوموړی اثر په (۱۳۶۰) کال کې د پښتو ترجمې په منظور محترم محقق نادر ته وسپاره:

محترم نادر دیوی علمي پروژې په توګه د کتاب پښتو ترجمه پیل اودز یار په ګاللوسره یې په ټاکلي وخت کې هغه په ډیر دقت پای ته ورسوله. محترم محقق نادر د ترجمې په ترڅ کې تل له خپلو همکارانو سره سلا مشورې کړې او زیات زیار

او گراوین ز هملی دی. ده حتی په غیر رسمی وخت کی هم دکتاب له ترجمی څخه
دده کړی نه ده :

محترم نادر په ترجمه کی له پوره امانت داری څخه کار اخستی ، مفاهیم یی
بشپړ خوندي ساتلی او هغه یی په روانه او خوږه ژبه اړولی دی. د مترجم دکاریو
خوږه خصوصیت دا هم دی چی هغه ځای ځای په ځینو تیرو تنو کړه کتنه کړی او
په لمن لیک کی یی رسا پری اچولی ده. څومره چی په ترجمه کی لازمی ده ،
محترم نادر تر هغی زیات خوږ کړی او دکتاب د مشکل متن د ترجمی لپاره یی زښت
زیار پر ځان منلی او په سطحی توگه تری تیر شوی نه دی :

دانگر: زی په لحاظ د داسی یوه مشکل کتاب ترجمه د محترم نادر له نه ستړی کیدونکی
هڅې او هاند څخه غیر ممکنه نه وه. د دغسې یوه دراند علمی کار په سرته رسولو
سره محترم نادر د محقق له رتبې څخه د سر محقق د مرستیال علمی رتبې ته د ترفیع کولو
مستحق دی. زه په داسی حال کی چی د محقق له رتبې څخه د سر محقق د مرستیالی علمی
رتبې ته د محترم عبدالجبار نادر ترفیع تائید وم ، سپارښتنه کوم چی دغه خوږه ترجمه
شوی اثر دی دنورو محققینو اومینه والو داستفادی لپاره ژر تر ژره چاپ او خپور شي :
د سر محقق مرستیال نصر الله سو بمن منگل

د مترجم سریزه

نن دپرون زیږنده ده. نن ته په ژبه کی (حال) او پرون ته (ماضی) وایی . زموږ اوسنی ژوند له ماضی سره نه شلیدونکی تینگه رابطه لری او دهمدغه ارتباط له امله دی چی هر سړی له دی سره مینه لری چی د خپلی توانی د ماضی په باب معلومات ولری چی دلاس ته راوړلو یوه ډیره اغیزمنه لاریی دتاریخ اود تاریخچی آثارو مطالعه ده؛ خو لږ کسان موندنه شی چی دغه هیله یی ترسره شوی وی . ښایی علت یی داوی چی مونږ ته د خپلی توانی پیژندل څه آسان کار نه دی اوڅو مړه چی داوسنی جاممی پیژندنه یوه گرانه خبره ده تر هغه لا زیات سخته ده چی له لرغونی توانی څخه خبر اوسو. د هری توانی که د (ماضی وی یا د حال) دسمی پیژندنی اود توانی دافرادو ترمنځ د تناسباتو دښه درک لپاره دڅیړنو او پلټنودنو څو روښونو پر بنسټ په پوره آزاده او ډیموکراتیکه فضا کی پرله پسې ژور مطالعات ضرور دی . دغسې مطالعات به هغه وخت ښه او په زړه پوری نتیجه ورکړی چی یو محقق یا مؤرخ دنوروشیانو په لړکی د خپلی تحقیقی موضوع داساسی مسایل په باب د فلسفی نظر خاوند وی اوددی ترڅنگه د تاریخ له فلسفی او میتودولوژی سره پوره آشناوی. په دی باب پوهاند داکتر محمد حسن کاکړ داسی وایی ، « مگر د فلسفی نظریاتو د معرفت او حصول لومړنی شرط دا دی چی ذهن د مختلفو نظریاتو د فهم لپاره خلاص پریښودل شی. پيشرفت او تکامل که په علمی یا فلسفی ساحه کی وی هغه وخت ښه ممکن کیدلی شی چی دهمدغسې نظریاتو د ظهور لپاره لاره هواره وی. که داسی نه وی د ژوند ډیبلر بیلو اړخونو په باب به مختلفې فلسفی په منظم او منسجم

ډول ظهور ونگړی او انسان به په ذهني لحاظ متحجر او شخای په شخای بائس وی :
چیرته چی دنظریاتو دظهور لپاره کوبښښ کیزی هله، نظر او علم به په مخ شخای د نقیضو
او مختلفو افکارو له تضادم شخه مخه نوی راوشی او وړاندی تگت د وام کوی . په
واقع کې تاریخ دهمدغسی حال نتیجه ده. (۱)

تاریخ د ماضي د یوی هنداری په خبر زمونږ داسلافو، دسلاطینو ، امیرانو
حکمرانانو ، اربابانو او پاچاهانو کارنامی منعکسوی او مونږ ته دهغوی د سیاسی
اجتماعی او اقتصادی ژوندانه دمختلفو اړخونو په باب معلومات را کوی او له هنو
تاریخی او تورلنیزو پښو نه مو خبروی چی په یوه مشخصه زمانه او په یو تاکلی محل
کی دراز راز علتونو له امله منځ ته راغلی وی. زمونږ د اسلافو کارنامی او اتل والی
(قهرمانی) داوسنی او دراتلونکی نسل لپاره د الهام یوه منبع او سرمشق دی . نوی شخای
نه ده چی اکثرأ ویل کیزی د رومبني دوروستنی پل دی . درومبنيو دژوندانه په باب
هر اړخیزه خبره، یوازی دتاریخی پوهی په مرسته سرته رسیدای شی اودتاریخی پلټنو په
رښا کی دهغو زمانو او تورانو په برخه کی سم او دقیق معلومات لاس ته راوړل کیدای
شی چی دوی پکښی ژوند او حکمرانی کوله . دا تاریخ دی چی مونږ ته د خپلو رومبینو
چی په هغو کی سلاطین ، امیران ، حکمرانان ، پاچاهان ، ملی قهرمانان ، تورلنیز
شخصیتونه، سیاستمداران ، پوهان ، نوابغ ، خلاق هنرمندان، نقاشان ، مجسمه
جوړونکی او داسی نور شامل دی نه بیوگرافی ، سیاسی او اجتماعی افکارو او نظریاتو
سره د آشنا کیدو امکانات په لاس را کوی او مونږ له خپل تاریخی ویاړنو شخه خبر
وی. شکه نو له تاریخ سره علاقه او دتاریخی مسایلو او پښو په باب پوهه ضروری
او گټوره ده:

لکه څنگه چی دیوه ملت د ذهني او روحی معرفت لپاره د دودونو ، عنعناتو
رسم او رواج او کلتور مطالعه ضرور ده، همدا ډول دافغانی تاریخ لرغونی وی که

(۱) تاریخ څه ته وایی؟ دپروفیسر ای. ایچ کاراثر. دمحمد حسن کاکړ ترجمه. د کابل

پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی د چاپ کال ، ۱۳۴۷، سريزه دج. مخ .

معاصر ، سیاسي وی که اقتصادي او یا فلسفي دکشنو او پوهید لو لپاره د دغو قومونو په برخه کی چی د افغان ملت تشکیلاتی یوځه پوځه په کار ده. د دغو قومونو ترمنځ وفاداري او سيالي له پخوا نه موجودی وی او لاتر اوسه پوری د یوه مشکل په حیث پاتی دی. پی له شک مخه دافغانانو تاریخ ددی هیواد دجغرافیایی موقعیت توپوگرافی او اقلیم په واسطه سخت تر اغیزی لاندی راغلی دی. غالباً د دی هیواد غرنی سیمي او د دغو سیمو شدید اقلیمونو د افغانانو د خوی نصالت او کړو وړو دهنو اړخونو په وده کی مرسته کړی ده چی هغه عبارت دی له :

له آزادی سره زیاته مینه ، قوم یا قبیلې ته وفاداری او د افغانانو غنډلیتوب چی د دغو خصوصیتونو له امله افغانانو داسیا په تاریخ کی نظر و خپل شمیر ته خورا لوی نقش لرلی دی. له آزادی سره د افغانانو دزیاتې مینې بېلگي د افغان او انگلیس په لومړی، دوهم او دریم جنگ کی موجوددی :

مخکې مووویل چی تاریخ زمونږ داسلافوکار نامی منعکسوی ، تاریخي او تپو لنیزی پېښې بیانوی چی هره پېښه مخانته علت لری اوهر علت معلول . دلته دا پوښتنه را منځ ته کیږی چی «اجتماعی پېښې ولی پېښیږی ؟» په بل عبارت انسان په خپلو کړوکی څومره اوڅنگه آزادی لری؟ دا پوښتنه په واقع کی یوازی دتاریخ په فلسفي پوری اړه نه لری بلکی د ټول انسانی کردار سوال دی اود فلسفي موضوع تشکیلاتی : پروفیسرکار وایی «... هر هغه څه چې پېښیږی علت یا علتونه لری او په بل ډول به پېښ شوی نه وای ترڅو پی په علت یا علتونو کی یو بل څه پېښ شوی نه وای .» له دی مخه داسی څرگندیږی چی ده په تاریخ کی د علت په میندلو د پره زوره اچولی ده چی داروش په تاریخ کی سری د پېچلو او مجرد و فلسفي مسئلو په لور بیایی او دا ویره شته چی تاریخي مطالعه به بالاخره په فلسفي مطالعی واړوی که څه هم دی په خپله دغه ټکی ته پوره متوجه دی چی بحثونه مجرد فلسفي نه کړی او نظریات ، یوازی په تاریخي مشخصو شواهد و بیا وښی . سره له دی هم دابه ښه وای چی ده دننایجو او تأثیراتو په باب هم په هماغه اندازه لیکنی کړی وای . داجتماعی پېښو تأثیرات ټول عملی او تطبیقی

فایده نری اودنا مطلوبو پیشوپه مخنیوی کی ترخه حده برک کیدلی شی. مگرد پروفیسر
 کارپه نظر دمین توب فلسفه قطهاً میخانیکی نه ده چی دهنه په قرار به انسانی فرد دیو.
 کهال عنصر په حیث یوازی متابعت کوی. دی وایی چی دجامعی اوفرد انکشاف اوزه
 په اوزه په مخ شی اریوپه بل تاثیر کوی. دی دهمدغه فکر په بنادفرد په دینامیزم اوابه کاری
 او اخلاقی ارادی معتقدی اوپه دغه باب دمارکس دغه نظریه تائید وی چی وایی :
 «تاریخ هیڅ نه کوی هنه زیاته شته یی په تصرف کی نه لری. هیڅ جنگونه نه کوی. دغه
 انسان حقیقی ژوندی انسان دی چی هرڅه کوی، تملک کوی او جنگونه کوی. دغه
 حقیقی ژوندی انسان په خپله دجامعی زیرنده اوپه جامعه کی داخل دی. مجرد فرد نه دی
 چی دعتنا په حیث به نه جامعی نه بهر په کوم هسلک لځای کی مقام ولری اوله هنه لځای به جامعه
 او حوادث زیروی او رهبری به کوی. (۱)

دوهم تکی یوازی په تاریخ پرری اړه لری هنه دا پر بنسټ ده چی مونږ له تاریخی
 پیشونه څنگه خبر یزو؟ څنگه چی دتاریخی حقایقو ثبتول اودهنه تعبیر کول مونږ ته
 دماضي طرح اودحرکت سمت راښیي له دی امله ثبت کوونکی اومورخ دماضي په
 معرفي کولو کی اساسی اهمیت لری. خپرپروفیسر کارد ماضي دهم په برخه کی دمین
 توب داجل په کلاک نظر قائم دی. دی وایی : «پیشو کښوونکو، لیکونکو اومورخان دتاریخی
 مړلاس دماضي طرح توالی ده بی له دی چی دهنه په باب څه وکړل شی. دغه تیننگار له
 حده زیات معلمیز ی دومره زیات چی د مورخ رول نفی کوی. په دی کی څه شک
 نه شته چی دماضي په باب تون تاریخی حقایق زموږ لاس ته راتللی نه شی او هغه
 څه چی هم لاس ته راتللی شی دخاص نظر په رڼا کی ثبت شوی دی یعنی عندي دی او عیني
 نه دی. (۲)

دغه محدودیت هر وخت په تاریخ کې لیده شی. خو دپورته سوال جواب د دغی
 پوښتنې په جواب کی ښودل کیدل شی چی په دغی حال کی دمورخ وظیفه څه ده؟

۱- دهمدی کتاب اداوه مخونه وگوری.

۲- دهمدی کتاب دده اړه مخونه وگوری.

مؤرخ دحقایقو دتعبیر او توجیه نه علاوه بآثر هغه دمخه دغه وظیفه لری چی دتاریخ لیکنې د عصری میتود په رڼا کی هغه سوری دکی کړی کومی چی د نیمه گرو او محدودو حقایقو له امله پیدا شوی دی اودغه دنورو اجتماعی علومو په مرسته وکړی. نو په دی حساب یو مؤرخ باید :

۱- دتاریخ لیکنې یو منظم اود دقیق روش او میتود تعقیب کړی :

۲- دتاریخ د ماهیت اوفلسفی په باب د یو منسجم اومنطقی نظر خاوند وی :

۳- د نورو بشری او حتی ترڅه حمله د ساینسي علومو په باب لږ تر لږه عمومی معلومات و لري :

۴- ذمین اوابتکاری وی اوداستنتاج پوره قدرت ولری : دا گټر جي التن لاحتی په دی فکر دی چی تخصصی مؤرخ یوازی هغه څوک کیدلی شی چی دلوروشهادتنامو لپاره یې لومړی تخصصی تیسونو او وروسته تحقیقی اثار لیکلی وی او ورسره جوړخت په تدوین بوخت وي :

۵- له هر هغه څه نه چی واقعیت اوحقیقت وی سترگی پټې نکړی :

۶- واقعیتونه اوحقایق تحریف نکړی او د هغو په څرگندونو کی د هیچا لحاظ ونه ساتی اود یو ریښتني مدافع وکیل په توگه له حق اوعدالت څخه دفاع وکړی :

دغه کتاب چی « افغانستان د سوبې لویه لارنومیزی » دارنولد فلیچر د دریو کلونو د زیار نتیجه ده . ده دغه تحقیق په افغانستان کی دخپل ما موریت په موده کی سرته رسولی دی. دی د بیرونی او روزنی وزارت له خورا استخدام شوی و اود حبیبی په ټوونځی کی یی د مرستیال په حیث وظیفه سرته رسوله. ددغه کتاب په لیکلو کی مؤلف له معترو مأخذونو څخه کار اخیستی دی چی زیا تره یی په افغانی کتابتونونو کی نشته. په کتاب کی له منابعو او اطلاعاتو څخه دارنولد فلیچر داستفادی طرز ساده اوسطحی نه دی هسی نه ده چی ده دیو موضوع په باب تش اطلاعات سره ټیلولی اودانگلستان دیو مؤرخ کالنگک وود په الفاظو « دبیاتی اوسرینس تاریخ یی کنبلی وی اویا یی دیو ژورنالیست او جذباتی لیکوال په حیث هنگامه جوړونکی لیکنې کړی وی :

په دغه کتاب کې ارنولد فليچر د يو مدقق عالم په مخبر خان بڼکاره او اوچت کړيدی
 ځکه چې د خپل مواد و او اطلاعاتو سمراي اوښته، توب ته مخبر شويدي او هغه، يې
 چان کړيدی. هغه، يې ترينه انتخاب او غوره کړيدی چې دده په نظر سم او مهم بڼکاره
 شويدي. په دې ډول ده هغه څه ته توجه کړيده چې د يو علمي اثر بنسټ جوړوي
 او په دې توگه يې خپل اثر د ادمن، باوري او مستند تگړوالي دی. خو سره له دې هم يو
 څو ځايه ځينې معلوماتي تير و تنې لري چې هغه ما په جو ا شپه کې اصلاح کړيدی. خو
 دغه نيمگړه نياوي په هغه څه سره جبيړه شوي چې افقي توب ورته وايه شي. په بشري
 علومو کې په تيره بيا په تاريخ کې پوره افقي توب تر اوسه ليدل شوي نه دی. امکان لري
 چې يوه ورځ دغسې وشي خو هغه اوس يو اډيال دی سره له دې هم انسان د دغسې
 بصيرتونو خاوند گرزيدي او د پلټنې دغسې لارې يې ايستلي دي چې په هغو سره علم له
 پروښاگند، تلقين او غندي ليکنو څخه په واضح ډول بيليدلی شي؛ البته دارنولد فليچر
 په زمانه کې انسان د پوره دغسې سطحې ته تريوي اندازې پوري جلا شوي او هغه
 شرايط چې دهغو په رڼا کې ارنولد فليچر خپل دغه کتاب ليکلی دی دده د ليکنو له افقي
 توب سره مرسته کړيده:

دارنولد فليچر د کتاب يوبل خصوصيت دادی چې نسبتاً جامع دی. په دغه اثر کې د
 افغانستان حدودو اربعه، مرقعيت، اقليم، پيداوار، دغرونو لري او دهغري جوړښت
 دجهيلونو اقتصادي اهميت او حکومتي تشکيلات شرح شوي او هم دجامعي دشرانويو
 تاريخي شخصيتونو ملي قهرمانانو او نامتو مذهبي کسانو يادوونه شويده او د افغانستان
 نژادي ډلې هم تشرېح شويدي. دافغانستان ولسونه په قومي لحاظ هم شرح شويدي. په
 دغه اثر کې د ځينو پښتني قبيلونو مونه او دهغو خپلونه، خانگي او پښي هم په لنډ ډول
 بيان شويدي او همدا شان په لنډ ډول ځينې پښتني دودونه هم تشرېح شويدي.

ددغه کتاب ياد ښه نوم هم ډير گټور او مهم بريښي، ځکه نوم هغه دگرانو لوستونکو
 لپاره ترجمه کړيدی. دغه کتاب په اساسي توگه له سياسي تاريخ او په خاصه توگه دافغانستان
 دکورنيو واقعاتو او بهرنيو ځواکونو په مقابل کې دهغه دعکس العمل سره اړه لري.

د افغانستان په تاريخ كې د نورو هيوادو په پرتله تر لږ و او اقتصادي عواملو لږ اهميت لري. دې ځكه چې نږدې له ديرش كاله مخكې پورې هغوی په نسبي توگه بې حركته وو. په دې توگه مونت ستوارت، الفستن (د كابل سلطنت بيان) چې يوه نيمه پېړۍ دمخه ليكل شويدي لاندې لاس ته راوړلې د پېړۍ په پيل كې د افغاني تر لږ و او عوامل په باب يو خورا منل شوی اثر دی. په افغانستان كې د تر لږ و او اقتصادي بدلون د پروسې سطحې توب يا ورو گام هم د تاريخ په اړه دوو كې مخني عوامل او علتونه لري چې كيدای شي يوه هغو علتونو څخه د تخت او پاچاهۍ پر سر باندې د اميرانو، پاچاهانو او واکمنانو تر منځ شخړې او جنگونه او د كورنيو تر منځ مخالفتونه وي.

څرنگه چې دهيواد له پخواني پس منظر سره څه اشنایي داوسني افغانستان د پېژندنې لپاره نه يوازې ضروري ده بلكې ارزښتناکه هم ده. نو د همدې ضرورت له مخې و چې مؤلف دخپل كتاب يو څپرکی د پخواني تاريخ لاندې كتنې ته وقف كړيدی. په همدې دليل د افغاني قبيلو د افغاني نژادي گروپونو لنډه څېړنه هم پكې شامله ده. دغه دواړه څپرکي په ضروري توگه هر څه دي خو جامع نه دي.

لنډه دا چې دغه كتاب يو ډير گټور اثر دی چې د محتوي له مخې خورا غني دي اوزيات ارزښتناك مراد لري. په دغه كتاب كې زموږ د تاريخ په باب ډير حقايق هر گند شوي او هغو واقعيتونو ته گوته نيول شويدي چې د ځينو مؤرخانو په آثرو او ليكنو كې ورته نه پام اړول شوی او نه ورته گوته نيول شوی ده. د دغه اثر لوستل به د پېښو د واقعيت او حقيقت او تاريخي مساييلو په باب د تاريخ د شاگردانو شك او ترديد څه ناڅه لري كړي او هغوی به له پټو حقايقو سره آشنا كړي. دغه كتاب بايد كلونه كلونه پخوا په پښتو او دري اړول شوی وای. له بڼه مرغه د افغانستان د علمي واکمنانو له تاسيس نه يو څو كاله وروسته د پښتو څيړنو د بين المللي مركز د توجه اوزيار له امله و چې يو څو مهم كتابونه يې د ترجمې لپاره وټاكل چې يو له دغو كتابونو څخه دارنول، فليچر اثر و. د دغه كتاب گټور توب او غښتوب د خدای بښلي علامه پوهاند هېدائي حبيبي چې د افغانستان يو نامتو مؤرخ پرخ ليكوال او نكړه محقق و او تر خپل

مرگه یو څو کاله پخوا د افغانستان د اطلاعاتو او کلتور د وزارت علمی مشاورو له خوا
تائید او په پښتو ژبه دهغه د ترجمې سپارښتنه یې کړې وه . هماغه و چې دغه کتاب ماته
د پښتو څیړنو د بین المللی مرکز د ریاست له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش کال کې دیوې پروژې په
په حیث راکړل شو او ما د هغه په ترجمه لاس پورې کړ . په ترجمه کې امانت داری
په نظر کې نیول شوی ده ، مفاهیم له رواني نه قربان شوی نه دی او له پوره دقت
څخه کار اخیستل شوی دی چې د اتول د ترجمې لپاره ضروري دي . په دغه کتاب کې یو
مخای بل مخای مخینې جملې ، مخینې ته کې ، او یو څو پراگړا فرغه په اخلاقي لحاظ حذف
شوی دی خو هیڅ برخه یې تحریف شوی او مسخ شوی نه ده :

زما لپاره د خوشحالی مخای دی چې د دغه اثر په پښتو کولو سره په عمومي ډول
د تاریخ تولو علاقمندانو او په خاصه توګه پښتو او پښتونوته د فرهنګي خدمت په لار
کې یو وړوکی گام اوچتوم :

عبدالجبار ، نادر

خیبرخا نه مینه ، کابل

د سلواغه ۱۲-۱۳۶۶ هـ. ش کال

د مؤلف لنډه پيژندگلوۍ

ارنولد فلېچر په ۱۹۱۷ کي په شيکاگو کي زېږېدلی دی . ده خپله دليسانس (B.A) شهادتنامه د لين فيلډ له پوهنځي (Linfield) څخه او دماستري (M.A) او دډاکټري (Ph D) شهادتنامي يې د جنوبي کلفورنيا له پوهنتون څخه لاس ته راوړيدي چې هغه د استاد په حيث خدمت کړېدی . ښاغلي فلېچر چې يو وخت په افغانستان کي په کابل کي د حبيبيې د ښوونځي ، مرستيال و اوس په لاس انجلس کي دويلي په پوهنځي کي دپوهنوال په حيث کار کوي . دی دآسيا په ټولنه کي د افغانستان دشورا غړی دی او دافغاني حکومت په غړيتنه په متحده ايالاتو کي د مشاور په توگه افغاني محصلينو ته لارښوونه کوي . • دی د ليونگ ورلډ هستري (Living World History) په نړۍ د معاصر تاريخ ، گډه • مؤلف دی چې په ۱۹۵۷ کي خپور شويدي .

• دلته ددی خبری یادونه په کار ده چې دافغاني حکومت نه مطلب اوسنی افغاني حکومت به دی .
پلکي ترانقلاب د محه افغاني حکومت دی . ده د سلطتي رژیم په وخت کي افغاني محصلينو ته مشاور په توگه لارښوونه کوله .

سريزه

د توماس کار لایل د وينا له مخی یو بدمرغه ملت هغه دی چی دیر زیات تاریخ لری . ددغه تعریف په اساس افغانستان باید واقعاً بدمرغه وی. برسیره پردی ، هغوی چی ددی هیواد له پینځو دک تاریخ یی ثبت کړی دی دیر از دهغوی دوستان وو. دا ټول تاریخ لیکونکی زیاتره سیلانیان او یا دبرتانیی د اردو متقاعد افسران وو . لومړنی دلی زیاتره از لیدلی ، لږ پوهیدلی او دیر څه یی اختراع کړی دی. وروستی دلی زیاتره دتیری او تجاوز دغصبی په توگه خپله څیرنه ترسره کړی او په دی توگه یی د عینیت د څرگندولو لږ امکان درلود چی زیاتو کسانو یی خپله لینده داسې را کښلې ده لکه دهغوی نیکونو چی په کریسی کی را کښلی وه .

ددغه کتاب هدف د یو انحرافی تصویر سمول دی او مینه یی دیو ملت په توگه له ۱۷۵۷ نه تراوسه پوری دافغانستان له تاریخ سره ده. که څه هم دآسیا په تاریخ کی ددغه سیمې اهمیت په زرگونو کالو سابقه لری ، دهغه د څپل شوو خلکو او نسکور شوو امپراتوریو لرلید ته ژوره پاملرنه ددغه اثر له حدودونه بهره ده . څرنگه چی دهیواد له پخوانی پس منظر سره څه آشنایی دمعاصر افغانستان دپېژندنی لپاره ضروری ده ، نویو څپرکی دهغه دپخوانی تاریخ لاندی کتنی ته وقف شوی دی . په همدی دلیل دافغان دنژادی گروپونو لنډه څیرنه هم پکی شامله ده. دغه دواړه څپرکی په ضروری توگه هرڅه دی ، خو جامع نه دی. دافغانستان دپخوانی تاریخ او نژاد پېژندنی په باره کی دیر کتابونه لیکل کیدای شی :

هغه څیرنه چی دا کتاب د هنی په اساس را منځته شوی دی په هغو دریو کلونو

کي تر سره شوی ده چی لیکوال دافغانستان د ښوونځی او روزنځی د وزارت له خوا
 استخدام شوی و او په ورپسې لیږنو کی چی د بیلا بیلو مؤسسو د سخاوت له امله
 ممکن شوی وی . زیاتره غیر افغانی منابع و پلتل شوی اوله دغو منابعو څخه دهند
 د دفتر د کتابتون (India Office Library) او د برتانیی د موزیم (British Museum)
 کلیکسیونونه خورا ارزښتناک ثابت شول . برسیره پردی ، لیکوال وکړی شول چی
 دافغانستان د ښوونځی او روزنځی او مطبوعاتو په وزارتونو او همدارنگه د کابل په موزیم
 کی موجودی قلمی نسخی او مواد مطالعه کړی . دافغانستان د معاصر تاریخ د برخې
 لپاره نزدی د تیرو شلو کالو د تړلو دولتي مشرانو سره خبری اتري خورا مهمې وی
 چی په دغو کی صدراعظممان لکه سردار شاه محمود او محمد داود ، د بهرنیو چارو
 وزیران سردار علی محمد او محمد هاشم میوندوال ، عبدالستار شالیزی ، زلمی خان ،
 ډاکټر عبدالقیوم ، میرامان الدین انصاری او د ځینو نورو یوه ډله شامله وه چی د شمیر
 د زیاتوالی له امله یی یادونه نه شی کیدای ، د هغوی د مهر بانیو او صمیمیت نه ژورم
 منښه کووم .

دغه کتاب په اساسی توگه له سیاسي تاریخ او په خاصه توگه د افغانستان له داخلي
 واقعاتو او د بهرنیو ځواکونو په مقابل کی د هغو په مقابل کی د هغو له عکس العمل سره
 اړه لری . دافغانستان په تاریخ کی دنورو هیوادونو په پرتله ټولنیزو او اقتصادي عواملو
 لږ اهمیت درلودلی دی ، ځکه چی نزدی له دیرش کاله مخکی پوری د هغوی په نسبې
 توگه بی حرکت و . په دی توگه د مونسوارټ الفسټون (کابل سلطنت بیان) چی یوه
 نیمه پیری دمخه لیکل شوی دی لا تر اوسه د شلوی پیری په پیل کی د افغانی تړانی په
 باب پر خورا منل شوی اثر دی . دغه حقیقت تریری اندازی دهغه لیکوال د ښوونځی نه ده ،
 خو په افغانستان کی د ټولنیزو او اقتصادي بدلون وروگام هم څرگند وی . که څه هم
 تیر دیرش کلونه داریانو ونکی دینامیزم دمنځ ته راتلل څرگند وی دی او دغه هیواد اوس
 هم په چټکی سره بدلون مومی .

دهغنی نخښ او پا مرکزی آسیا په باره کی دهر اثر په برخه کی یوه ناچاره ستونزه داده چی د عربي ، پارسي ، پښتو یا ترکی کلمو تلفظ په انگلیسی تورو ورکړل شی : ددغه ساحو لیکوالانو یو دسرتیمبگی فردیت ساتلی دی او خپلر اسلاف ته یسې لږه پاملرنه کړی ده. البته په دغو ژبو کی یو شمیر اوازونه شته چی هیڅ انگلیسی معادل نه اری. لیکوال په دی برخه کی د کوم سیستماتیک حل کوونښ نه دی کړی او یوازی هغه کلمی یی کښلی دی چی دغه اوازونه پکښی دهغری د تورو په خورا معمول تلفظ کی شامل دی او یا د معذرت په وړاندی کولو سره هغه ډول چی ده ته یی اواز ښکاره شوی لیکلی دی .

باید زما دښځی فیرن Fern دتشریق له امله دهغی ژوره مننه وشي : لورین ایکاردت (Lorraine Eckardt) او شانون سټیک (Shannon Stack) دښځی په مقابله کی زیاته مرسته کړی ، هماغسی چی د کارنل پوهنتون د مطبعی ادیتورانو دپسارمنت (Editorial Department of Cornell University Press) دارنگه مرسته کړی ده :

لیکوال دیرافغانان پیژنی چی دهغوی دوستی ته زیات ارزښت ورکوی. دغه کتاب هغوی او تور هغو افغانانو ته په مینه اهدا کیزی چی میلجه پالنه دهغوی لپاره یوه کلتوری ضروری چاره ده، خو د هغوی تهذیب او مهر بانی له دغه ضرورت نه اوبتی وه :

ARNOLD FLETCHER Sherman Oaks, California April, 1965

زه یوساده اپریږدی هلكك یم
دوطن له غرونو لری پروت یم
(پښتو سناره)

لومړۍ مشهوره کی خککه

دافغانستان نوم ډیر وېر نیو ته دیو ه لری پرته نامشهور او زیاتره دیو ه نه آشنا هیواد مالری خککه چې دپارسی وروستاری ستان (کورین وطن) ډیر زیات دهیواد نارښتینی او افسانه یی خایو دنو مونو په پدی کی راځی. دافغانستان له پښو د کی مخنیو (سابقه) او اوسنی اهمیت سره سره از شمیر غربیان ددغه هیواد د موقعیت په برخه کی سم او دقیق معلومات لری او زیاترونه یی د دغه هیواد خلكك او سیاست ناڅرگند دی.

دغه معاصر ابهام څه ناڅه ډیره داسی جغرافیایی موقعیت په نتیجه کی منځ ته راغلی دی چې دسیاحت دعادی سرکړی نه او مړه لری دی چې دفضایی سمر دپیل نه دمخه افغانستان ته تگگران و. خردغه وضع زیاتره دنیواد دنولسی پیری دسیاسی موقف په نتیجه کی رامنځ ته شوی وه. کله چې افغانان (چې دڅه کی پرمخ دبل هر هیواد دخلکوپه خیر په آزادی مینان) ددرو تیرت کوونکو دیالوقدرتونو (برتانوی هند او تزاری روسیه) ترمنځ راځی سرته رو، ددی دوه گړنو خطر ورسره یی په دې توگه مقابله وکړه چې یوشو ډیر دیو په مقابل کې یو زیاته غیرطبیعی ویره

ولری او بل خپلی پولی (سرحدونه) پرته د کوم اتفاقی گړځندوی څخه نور ووتولو
پر مخ وتری:

دغه گوښه توب چې افغانستان ته یې دوه گوښه گیرو سلطنت، نوم ورکړی و په
لځای خبره وه. په توله نولسمه پېړۍ کې د بریتانیې او روسیې اجنټانو ددی لپاره ځانونه
په افغانی غرونو او غونډه یو کې پټ کړي یا په سرحدی بازارونو کې گړځیدل چې
د جاسوسی، وړانګاری اوسری وژنی اعمال سرته ورسوی.

پورتانوی رومانیکو لیکوالو ته به بنایي دغه فعالیتونه یوه (ستره لوبه) ښکارېده،
خو افغانانو ته یوه ډیره جدی موضوع وه او هره گړی دا امکان موجود و چې ملي
نېټلواکۍ له لاسه ورکړي. اصلاً د همدی دلیل له مخی و چې افغانانو بهرنی سیلابیان
افغانستان ته له راتګ څخه زړه تورن کول او د ښو استثنائونه پرته یې بهر ته د خپلو
اتباعو مسافرت بند کړی و. دغه سیاست تقریباً دیرش کاله پخوا پای ته ورسیده او
هیواد همدا اوس پیل کړی دی له مخه گوښه توب څخه راووتل چې ددی سیاست
لابدې نتیجه وه.

په حقیقت کې کومې سیمې چې د افغانستان ملت تشکيلوي د شپاړه تاریخ کې یې
زیات اهمیت درلودلی دی. دغه ځمکې د قوي امپراتوریو په مرکز کې پرتې وې او
کله کله د سیالو قوتونو ترمنځ یو ډال و. دغه سیمه تل د تګ راتګ معبر پاتې شوې ده
په کومه چې مهاجرین تللي دي اوزیات پر ځلونه چې د آسیا سیاسي جوړښت ته یې
په ورکړې ده له همدی لارې نه شوي دي.

په افغانستان کې چې کوم تاریخي شخصیتونه زیږیدلي یا اوسیدلي دي د هغو
دنومونو لست اوږد دی یعنې شمیر یې زیات دی او ددی هېواد د زیاتو شکایتونو څخه
پر مهم شکایت د احم دی چې له دغو شخصیتونو څخه زیاتره یې معمولاً ابرانی
ښودل شوي دي. په لست کې د زرهشت، رخشانی (د لوی سکندر ناوې)، فردوسی
سلطان محمود غزنوي، پایزید، انصاري، فرخې، خسرو او د جاسی نومونه هم
شته. گود تیمورد معاصر افغانستان په شمالی سرحدونو کې زیږیدلی دی، همدا

رنګه ابن سینا (اویسینا) چې د اسلام له سترو فیلسوفانو څخه و هم د معاصر افغانستان په شمالی سرحدونو کې د نیاته راغلی دی .

له افغانستان سره دلچسپې په مؤرخ یا لرغون پېژندونکي پورې منحصر نه ده : دغه هیواد دیوسره راټول شوي ملت په ترڅه دوه سوه پنځوس زره (۲۵۰۰۰۰) مربع میله مساحت لري اوله دوو پېر یو نه زیات یې دیوه خپلواک بانیسه خپلواک هیواد په څیر و جرد لاره. دغه هیواد د دولسو او شترارلسو ملیونو ترمنځ نفوس لري چې خلک یې میرني او جنگیالی دي کوموچي په خپل عصر کې ایران او هندوستان نه پاچاهان ګمارلي دي. (۱)]

دغه هیواد له شوروي اتحاد سره اړه سوه میله سرحد لري او د اشپاد اصلی لویي وچې دلاری په اوږدو کې دهند تر نیمې وچې پورې پروت دی. اوس افغانی حکومت د دغه هیواد د عصری کولواپاره هر اړخیزه پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی او په کومه اندازه چې دغه هیواد دیوه مسوول او دیمو کراتیک حکومت دمنځ ته راوستلو په لار کې کار کړی دی په اشپاکی بل هیڅ هیواد په دغه اندازه کار نه دی کړی؛ د شکل له مخې افغانستان یو نامنظم څلور ضلعي دي چې په شمالی معتد له سیمه کې د شمالی عرض البلد ۲۹ درجو او ۳۰ دقیقه او ۳۸ درجو او ۳۰ دقیقه او د ختیځ طول البلد ۶۸ درجو ۳۰ دقیقه او ۷۵ درجو ترمنځ پروت دی. د شمال له لوري له آسیایي روسیې مخصوصاً زیات د ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان جمهوریتونو سره سرحد لري؛ لویديځ او جنوب لویديځ ته یې ایران او ایراني بلوچستان واقع دي. ختیځ او جنوب ختیځي خواته یې پاکستان او پاکستانی بلوچستان واقع دي. په شمال ختیځ کې یې یوه جګه نرۍ برخه ترچین پورې رسنډۍ خود لور والی اوسر کړنو د نشر والی له کبله د دغو هیوادونو ترمنځ را کړه ور کړه نشته .

افغانستان دمنی لوري مخکې ختیځه برخه تشکیلوي چې د سمندر (بحر) له سطحې نه جګه ده او جغرافیه پوهان هغه د ایران د لوري سطحې په نامه پېژني . د هغه هیواد په شمال کې د آموسین خواته، په ختیځ کې د سند د جګې (Ind us plain)

لورته او په جنوب کې د بلوچستان د دښتو خوا ته منځ مخور (مایل) کیږي. په یوه هیواد کې چې دنړی ساحې درې پر پنځمه برخه یې غرنی ده دیر اغیزناک فزیکي جوړښت یې هماغه د لوړو غرونو غبرګه شوي لری ده چې دهند وکش بد مرغه نوم لري . او افغانستان پر دوو برخو وېشي چې له شمال ختیځ نه تر جنوب لویدیځ پورې تقریباً ۴۰۰ میله اوږدوالی لري (۲). هندوکش د هندوستان د مقوس غرنی بام غربي برخه ده او که څه هم هندوکش تر خپل همدوله غرونو له لریو یعنی د قراقرم ، پامیر او د همالیاد غرونو له لریو څخه تیت دی خو بیا هم په نړۍ کې یو له دیر واور و او اغیزمنو لریو څخه ده .

هندوکش له خورا غرونو څخه چې په زیاته اندازه ګرانایټ (granite) یو ډول کلهکه دیره ده چې په ودانیو کې ترینه کار اخیستل کیږي (مترجم) چې ګنیس (gneiss) (پریښه) او کانی سلیټ (micaslats) ورسره ګډې جوړ شوی دی ، د هندوکش دیره پراخه برخه ونې نه لری او دغه حالت څه ناڅه دورانکاروې فکره انسانانو او وزو بزو په واسطه منځ ته راغلی دی. د غرونو نښواری لغری څو کې چې ښه آسمان ته پورته کیږي ، د افغانستان د زیاتې طبیعي منظری لپاره پس منظر جوړوی. همدارنګه په دیرولارو منځنی ختیځ او هند له لوری اشیاء څخه راپیلوی او د افغانستان په تاریخ کې زیاتره سترې او مهمې پېښې د دغو غرونو د هسکوار تقاعانو په جنوب کې پېښې شوې دي. له هندوکش څخه دیرې درې چې د اشیاد تاریخ د زیاتو پېښو شاهدی ورکوي تیری شوی دی. له دغو درو څخه چې له ختیځ نه د لویدیځ لور ته امتداد لري دیرې مهمې سې انجومن (Anjuman) خواک ، پرانديف (Parandev) مینالنگ کوشن ، چهاردر (Charder) ، خارزار ، شینار ، حاجیګک او د آق روابط

« د لیکوال خبره سمه نه ده ځکه چې « دهند » کلمه د اوبو معنا لری او « کش » د اوبو منبع او ذخیرې ته لایي. د هندوکش کلمه په اصل کې « هندوکس » وه او « هندوکوه » هم ورته وایي . څرنگه چې د هندوکش په کلمه کې څه رکاکت پروت دی ، نو درکاکت د لیری کولو په خاطر له « هندوکس » نه « هندوکش » جوړ شوی دی (مترجم)

تر ټول مثال یی د هندوانی کلمه ده .

(Akrobat) درې ټولې کزې وژې لارې دي چې دخوکو او کمرونو ترمنځ نللي دي . (۳) دېودا معبدونو زوار، د لوی سکندر د پلي پوځ کتارونه، دمغولو سپاره پوځونه، هندواريان له خپلو څارويو او ویداگانو سره، ترکان، قازاران او هونیان اوزبات هیرشري اولسونه ټول په همدې لارو تللي دي . دوی د بې شمیره کاروانونو چې د هندوستان، پارس او چین د سوداګرۍ سامانونه یې وړل او راوړل د تیریدلو شاهد دی او نن پر دغو لارو باندې لارې ګانې د افغانستان د سوداګرۍ زیات صادرات او واردات وړی او راوړی .

مخرنګه چې پر دغو لارو باندې د هر کال په ترڅ کې حتی لښکرې هم تیریدلای شي، نو د افغانستان د لرغوني ارزښت مهم او اساسی دلیل همدغه لارې وې ؛ او پر هندوستان باندې تقریباً ټول یرغلونه د همدغو لارو لارې یا د هندوکش د غربي اړخ له شاوخوا لارو څخه شری دي .

د لری هغه برخه چې د کابل (د افغانستان پایتخت) شمال ته پرته ده د باباغر نومیزی . ختیځ ته وړاندې شمالې څو که یې د سپین غره او غربي آخري برخه یې د پارو پامیزاد په نوم یادیزی . یونوم چې د لرغوني یونان جغرافیه پوهانو په دې ټول سیستم لپاره استعمالوه .

د نورو غرونو د اړیکو له جملې څخه چې غربیان یې د څلولی دی افغانستان ته د اشیا سوتز رايند، لقب ورکړی ، ځینې د هندوکش څوکې او ځینې یې د مستقلو غرونو لری دي .

یوه له دغو مستقلو لریو څخه د سالیان (سولومان) د غره لری ده چې د شرقی سرحد سره موازي امتداد لري او د افغانستان غرنی برخه د سند، له ناوې نه، بیاوي، په دغو غرونو کې چې ښایي د پښتو افغانانو چې د دې مات بنسټ ایشودونکي دی اصلي ټاټوبي وي ، ځینې درې ننوتې دی چې په هغو کې د پورواک، یولان، ګومل توچی، بیوار او د خپراووه ویشټ میلی دره چې د تصارت کیسې لري شاملې دي . افغانستان وچ اقلیم لري، د اورښت اندازه یې په اوسط ټول تقریباً لسو انچو ته

رسمېزې مخکې نو د مخمکو د خړوبولو لپاره پر خپلو سیندونو اټکا اړي چې پو شمیر له هغو
 هڅه له غرونو مخکې سرچینه اخلي او د شمال ختیځ او جنوب خواته په شتاب بهیزي.
 د آمو سیند (لرغونی او کسوس) د افغانستان او شوروي اتحاد ترمنځ په سلهاو
 میلو صرحد جوړوي. (۴) نور مهم سیندونه یې د کوکچې، هریرود، هلمند، ارغنداب
 مرغاب او کابل سیندونه دي. په پسرلي کې ټول لکه د سیلاوونو په شان بهیزي
 او په دوبي کې کله چې د افغاني کروندو لپاره ترینه اوږه اړول کیږي درېنګي په
 شان بهیزي یعنی په پسرلي کې د دغرسیندو نو اوږه زیاتېږي او په اوړي کې کمیږي.
 د آمو د سیند له مخینو برخو مخکې پرته هیڅ یو یې د بېړۍ چلولو وړ نه دی.

د افغانستان لږ شمیر جهيلونه نظراته صادی اهمیت ته بل کیفیت لري او هغه دا
 چې دیر عجیب دي. د شوروي اتحاد پولې ته نژدې د سرقل جهيل د بحر له سطحې نه
 شپاړس زره فټه لوړوالی لري چې اوز د والی یې پنځلس میله او سوری یو میل دی
 او د کال زیات وخت کنگل وي. بند امیر له یولرگو چنیو جهيلونو مخکې جوړ شوی
 دی او د بامیانود درې چې د بابا په غرونو کې ده د لویدیځ تقریباً په پنځوس میلی کې
 پروت دی. هغه بند چې د اجهيلونه یې منځ ته راوړي دی د کوم امیر له خوانه دی
 جوړ شوی بلکه د معدنی رسوباتو یو طبیعي جوړښت دی. د اټکلي جهيلونه دي او
 باید هم د سیلا نیانو لپاره د سیل یو مهم مخای وی:

همدارنگه افغانستان سخره یې غرزی، لوړی سطحې ارسوبي درې او په
 شمال لویډ یخ کې مخینې داگونه او په جنوب کې مخینې دښتې هم لري. که څه هم
 افغانستان څیز او کم جمعیته دی، خو طبیعي منظري یې زړه راښکونکې ښکلا لري.
 داوچتو غرونو څوکې، پان ارونکې غونډی گانې او سپیری نیغی او ارسري غونډې
 گانې چې د شنو وښو په نړیو پټو سره ښکلاې شوې دي یوه داسې منظره وړاندېږي
 کوي چې په ښکلا کې د نړۍ له هرې منظرې سره سیالي کولی شي او د اهیله کیدای
 شي چې یو زیات شمیر سیلانېان نوموړی هیواد ته راجلب کړي.

که څه هم د افغانستان آب و هوا له ارتفاعاتو او د ځایونو له موقعیتونو سره بدلون

مومی خو بیا هم هوایی هرځای دیره وچه ده . له سمندر نه یې لریو الی سیمې دبحرونوله معتدلوونکې اغیزی څخه یې برخې کړې چې په نتیجه کې ژمی یې دیر سور او دوی سخت تودوي. خوله یو څو څاپو نوڅخه پرته په نورو ځایو کې تودوخه دومره کمزورې کړونکې نه ده لکه څومره چې په مرطوب هند کې ده او د ژمې د یخنی شدت دورځي له خوا د لمر په واسطه کمزری :

داداری چارو د تنظیم په منظور افغانستان د ۱۹۶۴ کال د مارچ له میاشتې نه په نه ویشو (۲۹) حوزو چې دولسو الیو په نامه یادېږي ویشل شوی دی :

خو تر کومه ځایه چې د افغانستان پرتاریخ باندې په جغرافیایي اغیزی پوری اړه لري دغه اختیاري تقسیمات تر مغولو یو او څرگندواتو برخو چې د افغانستان د پاچاهي قلمرو جوړوي لږ اهمیت لري چې دغه اته برخې په لاندې ډول دي :

باختریا، هندوکش، هزاره جات، دارا کوزیا جلگه، کابلستان، دهر یو و وادی، جلال آباد باننگرهار او بدخشان . (۵)

باختریا (بلخ) چې اکثر د افغانی ترکستان په نامه یادېږي د هند و کش شمال ته واقع ده او د آمو سیند او د شوروی اتحاد تر سرحد پوری غزیدلې ده، دغه سیمه یوه دیره پراخه اواره جلگه ده چې یو وخت یې گن شمیر نفوس او داوبولگوالو یو پراخ سیستم درلوده.

څرنګه چې د دغې سیمې نیول تل د شمالی سیمو مالدارو خلکو طبیعي هدف و نو هوځو ځایه و بجاره کړونکې یو څلو نه باندې شوي دي. له دغو یرغلونو څخه دیر ناوړه یې په دیار لسمه پېړۍ کې دمغلو چپا و و چې زیان یې هیڅ کله په پوره توګه تلافی شوی نه دی. مزار شریف د دغې سیمې دیرمهم ښار دی چې وایي :

د بلخ د لرغونې ښار کندهو الرته نزدی د حضرت علی کرم الله وجهه دمقبرې د ځای په شاوخوا کې جوړ شوی دی . (۶)

• د لیکوال دا خبره چې افغانستان پر (۲۹) حوزو چې دولسو الیو په نامه یادېږي ویشل شوی دی سمه نه ده لکه چې د لاسو د حوزې • معنی نه لري. او هم د سیمې له پلوه د لاسوالی یوه کوچنۍ سیمه ده او افغانستان ۱۹۶۴ کال کې په ۲۹ حوزو نه بېلګې په ۲۹ ولایتونو ویشل شوی دی. (مترجم)

دهندو کش په باب مخکینی تشریحات ورکړل شوی دی. جنوب ته یی د هزاره جاب لویه لور په سطحه ده چې د افغانستان په منځنی برخه کی پرته او د غرونو د بې شمیره خورو وروارې په واسطه قطع شوی ده.

د دې سپړې، غری او بې جمعیه سیمې اوسیدونکی دخپل ژوندانه اړتیاوی په تنگو درو کې چې د ژورو سیندونو په اوزدو کې پرته دی په سختی سره پوره کوی. د افغانستان په جنوب غربی برخه کې چې دارا کوزیاد جاگې په نامه یادېږي دکند هار اوزمېند او ر نسبتاً حاصل خیزی سیمې دی. دغه سیمې چې د افغانستان دوچومېو د صادراتو ستره منبع ده د هلمند او ارغنداب سیندونو په واسطه خړوبیږي. جنوبی برخه یې د سیستان بې حاصله شگلنه صحرا ده چې از خلک پکښې میشته دی که څه هم د زیاتو ښارونو او ښارگر تیر کنډوالی څرگندوی چې سیستان پخو زیات خړوبیده (۷). کابلستان د یوشمیر هغو لوړو سطحو مجموعی نوم دی چې د کابل د ښار چې د هیواد پایتخت دی پر شاوخوا راگرزیدلی دي.

دغه سطحې او پخپله کابل د بحر له سطحې نه تقریباً شپږ زره فټه لوړوالی لري او آب او هوایې صحې او معتدله ده. دغه ټوله سیمه چې د کابل او یوشمیر نورو سیندونو په واسطه خړوبیږي حاصل خیزه ده او گڼ شمیر نفوس لري. کابلستان د افغانستان د حکومت، د کابل پوهنتون او د افغانستان د زیاتو صنایعو مرکز دی.

په لرې شمال ختیځ کې د بدخشان غرنی سیمه پرته ده چې زیاتره برخه یې ځنگلونه لري او د مارکو پولو په وخت کې یې د لعل دکانو نویادونه شوې ده. واخان د افغانی سیمې یوه ښه لرونکی اوزده ترانگه د چین له سرحد سره لگیدلې ده. یوه داروونکې سیمه ده چې خلک دیراز دغی غرنی او پخپال لرونکی منطقی ته ورځي. دغه سیمه د وحشی پسونو په سبب چې اوویس پولی (Ovispoli) یې بولي مشهوره ده. د بدخشان جنوب ته د قطغن سیمه (منطقه) ده چې (یو وخت د بخارستان په نوم یادیدله) او د افغانستان د پنبې زیاتره برخه په همدې ځای کې تولیدیږي.

ترکې یا بدخشانی آس چې د پیر بودپاره د لته روزل شوي دي یو حیوان دی چې په تیزی او زغم کې شهرت لري او د همدې شهرت له امله و چې د چین امپراتور دخپل

لښکر دې سیمې ته راوایزه شوه دې آندونو یوشمیر د چین داه پراتوړ د پاره راغونډه کړی (۸) .

د هریرود دادي چی دافغانستان په شمال لویديځ کې پرته اودایران تر پولې پوري غزیدلې ده یوه ډیره حاصل خیزه سیمه ده چی ډیر ستر بهار یې (هرات) پروخت ښایي په ملیرن نفوس درلود چی تر اوسني نفوس یې چې شپه یاویازره خلک دي ډیر زیات و. دلته غرونه، درماني، تیریدوسره کرار کرار په نگر دیو غونډیو بلدایزی چې پرسری دپستی ونې دتکړه شان قیمت وپرکټ ولاری دی او په پخوا زمانه کې یې پرهندوستان باندي ډیر خلک واپاره چې دغره، نو له لارې له تیریدو څخه یې ډډه کوله ډیره بڼه لار وه. هرات دبانجریا (لمخ) په شان څو څو څخه وړان شوی دی. جلال آباد یا ننگرهار پتی (پخوانی نوم یې شندهار او) دافغانستان په ختیځ کې پاکستان ته مخامخ پروت دی. د ننگرهار چی دمحاکات تر زیاتره نروغی، برخې تیت دي یوشمیر حاصل خیزی سیمې لرئ او آب او هرا یې شپه زخه، دهندوستان آب اړهوا ته ورته ده چې په ژمی کې په زړه پورې سوپه توبی کې ډیره ترده اولندده ده. دافغانانو مطابق اکثریت کرونه تکرار پوړونده دي اوزیاتره له هغه څخه خپل ژوند بزرگري او مالداري له لاری تامینوي. که څه هم ددیواد له پولې څخه کې څخه تر لسمې برخې نه لږ زیات خلک، کرل کپزی شونو نفوس یې چی نسبتاً لږ دی دغو کاختیو له بلا اولوژی څخه چې ددې دیواد گاونډیان ورسره مخامخ دی، زغوری او په داسره ویلی شو چې دآسیای ژوند دعیارونو له مخی زیاتره افغانان په نس بڼه ماره دي. خورامهم حاصلات یې غنم دي اودودی دافغانی خوړو اساسی برخه ده چې دغه افغانی مل بی را پیدا کړی دی، ترده دودی او سرې او په دالله دوه نعمتونه دي. دعتالو سیمو نزر حبوبات اوسبز بجات هم کرل کپزی اودغه دیواد دخپلو انگور او نخسته ارونکو میوو له امله شهرت لري.

کلیوالی ژوند چې دافغانانو په اقتصاد کې اهمیت لري دژوندانه بڼه لارده چې کورچیان او همدارنگه، میشته، شری کروند کړی تعقیوی اودعیار اړتیاوو دپوره

ګرلو د پاره پسونه. څاروی یا اوزی هم ساتی. ګر وند ګر زیاتره د دوی په فصلونو
کې له خپلو کله و او مالونو سره نیغ څر څایو نو ته څیژی او د ژمی په فصلونو کې بیرته
خپلو کورونو ته راپریوزی ۵

له پسه څخه تر زیاتې اندازې پوری مهمه و خو روپه حیث کار اخیستل کېږي او
د پسه غوښه د افغانانو مهم او عمده خواړه دي؛ د غواوو شودی او غوښه
د کیفیت له پلوه ښه نه ده ځکه په کومو څر څایونو کې چې دوی ټول کېږي هغه لغړ دي
او د نسل د اصلاح د پاره یې سمه توجه نه ده شوی. دلته دوه ټولګي باختر یایي
دول. اوښان عام دي؛ عمدا سی بو ټولګي او ښان او د دواړو ګډ نسل هم زیات لري؛
دهیواد د سوداګرۍ زیاتره مال لا تر اوسه پوری د همدې اوښانو په وسیله له پوه
مخایه بل لځای ته وړل کېږي او په تیره بیا زیاتره د غوښو ته چې د وتړلار نه لري؛
افغانستان پر سیره پر افغانۍ تازی چې اوس یې غریبی تازی روزونکی دیر
خو ښوی د هغې پشی ۵ چې په ناسمه توګه پارسۍ پشی بلله شوی تاتو بی دی. د سپیانو نور
مختلف نسلونه چې روزل یې په کوچیانو کې زیات رواج لري زیاتره غټ، پیر او
وړوونکي دي چې ایوان او کله کله له بد مرغه یې آزاره مسافر هم ترینه زیات ویریږي؛
خو لا تر اوسه لا چاره افغانستان د زیاتو کارونو د سرته رسولو تکلیف ګالي؛ آسونه هم
په تیره بیا په شمال کې زیات دي.

په افغانستان کې پرته له قبايلي سیمو څخه پجیری چې دسری تر کمپسه نه توپکونه
لږ ضرور نه دي ټول ټول زیات حیوانات موجود دي. یو ټول د غره ټر، مار خوراو
پرانګه چې په وارو کې اوسېږي په غرونو کې پیدا کېږي او پارسۍ هوسی په اوږو
څو ګو کې زښتی دیری دي. یو لږ شمیر پرانګان لا تر اوسه د آمو غاړې پټیز او وړو او
د بد خشان په څنګلونو کې ګرځي؛

لیوان په تیره بیا په ژمی کې د رښه والا و او مال د اروا پاره یوه ستونزه ده او
د راپورونو پر اساس حتی ځینې وختونه د انسانانو لپاره د پریخطردی ۵

سوراندی او ګیلېږې دهیواد په هره برخه کې پیدا کېږي؛ کور په جنوبي افغانستان کې او ایز دختیځ په ځنګلي برخو کې پیدا کېږي.

عادي افغان په زیاته اندازه د ښکار ليوال دی خو لږ شمیرې له ماهی ګېړې سره مینه لري. په نتیجه کې لکه څنګه چې د آمو د سیند لوی کبان یې له انحلاله ژوند کوي همداسې تروټ او سلمن په افغاني سیندونو کې آرامه دي .

داسې ښکاري چې د دی هیواد له بحر څخه لوړوالی او آب و هوا مارانز ته نامساعد ده خو کله کله یونیم کرایټ (Krait) یا کفچه مار په ختیځ کې موندل کېږي. حشری په تیره بیا مچان او میاشي په هماغه اندازه چې د آسیا په نور وځایونو کې خلکو ته ضرر رسوي دلته یې هم رسوي.

دغه لنډه تشریح د افغانستان د ژباني متنوع جغرافیه په برخه کې لکه څنګه چې ښایي کافی معلومات نه ورکوي خو ښایي دیوې سړیزې په حیث په درد وځوري. یې له کوم شک څخه د افغانانو تاریخ د دی هیواد د جغرافیایي موقعیت، توپوګرافي او اقلیم په واسطه سخت تراغیزې لاندې راغلی دی. د دی هیواد وظیفې ته د سفر دیوې ستړي لاری په حیث رومي اشاره شوی ده.

(غالباً د دی هیواد غرنی صیحي او ددغو سیمو شلېد اقلیمونو د افغانانو د ګر کټر (Character) دهغو اړخونو په وده کې مرسته کړې ده چې دغه عبارت دی له: د آزادۍ سره مینه، قوم یا قبیلې ته وفا داری او د افغانانو غښتلیتوب چې ددغو خصوصیتونو له امله افغانانو د آسیا په تاریخ کې نظر وځپل شمیر ته زیات لوی نقش لري دی) (۹):

د هندوانو مثل دی :

ای خدایانو! د کفچه مار له زهر و

د پیر له غاښو او دافغانانو له کسات نه

موژغوری .

دوهم څپرکی

خلک

افغانستان د نژادونو له پلوه تر زیاتې اندازې یو پستار مزدی . د جغرافیایي جوړښت له نظره هم افغانستان ته چی په آسیا کی د تگ راتگ لار ده یو شمیر سیلانیان راغلي دي لکه هندوار یان، ساکان، پارتیان، پارسیان، کوشانیان، یونانیان، منگولیان، هونان، ترکان او نور چی د هغوی نومونه له اساطیر وڅخه وړک دی. د پیر له دغو څخه زرتلونی سیلانیان وو؛ نور یی په افغانی غرونو کی پاتی شول چیرې چی دمحلې اوسېدونکو سره د گډېد او توافق حاصلولو اوږدی پروسې د لیکلو اسنادو د نشتوالی لامله د نژادونو د منشأ لټونه تقریباً ناممکن گرزوی؛ پرهانو په دی وروستیو کلونو کی د افغانانو د نژادی گروپونو په مطالعه پیل کړی دی؛ خو له دغو څیرنو څخه لاس ته راغلي شواهد او دلایل چی د هغو په رښا کی دویښی گروپونه او نژادونه معلومیدای شي لاهم نا کافي او په دی ارتباط تاریخي منابع نیمگړی او غیر قاطع دی. لځکه نو د افغانانو د نژاد سوال تر مرافقو نظریو مخالفی نظریی زیاتې راپیدا کړی دی :

سره له دی هم کومه هڅه چی د افغانانو د تاریخ د پوهیدلو دپاره کبزی د هغو مختلفو قومونو په برخه کی چی د افغان ملت تشکیلوی یو څه پرهه غواړی. د دغو

قومونو ترمنځ وفاداري اوسبالداري له پخوانه موجودي وي او تر اوسه پوري ديوه
مشكل په شكل پاتې دي. دمنځني ختيځ دگن شمير نژاد لرونكو تر لنو شاگردانو (نژاد
پرهانرددي سيمي دقومي تړلنو دغړو ترمنځ هغه څه نه چې « نژادي شخصيت »
بلل شري دي اشاره كړي ده. دمثال په ډول، كارليټن كون (Carleton Coon)
دنژادي شخصيت په باب خپله عقیده په دې ډول څرگندوي:

زه باور لرم چې دخلك ونژادي گروپونه لږ تر لږه په منځني ختيځ كې د شخصيت
معياري انواع لري په معقولو حدودو كې دننه اوداحتمالي تيرونو په نظر
كې نيو لوسره ممكنه ده سړي داپيشگويي وكړي چې ده مختلفو نژادونو خلك به په
مختلفو حالاتو كې چې په هغو كې خارجيان هم برخه ولري، څه وكړي، او زما
لپاره به داريانتيا رځپړنه وي چې دنژارث او محيط مسالي به هم دخپلي وي چې
هر يوله دغردوارو عواملو څخه به دټاكلي وجوها توله نظره يو ډبل اغيزه محدودوي (۱):
دپروفيسر كون (Coon) دنظريسي له منلو نه پرته چې په دې مساله كې نژادي
تمايل برخه لري، دا بايد ومنل شي چې سيلانيانو چې له يوې پيړۍ نه زيات وخت
واپدي خوا افغانستان ته راغلي دي دافغانانو ترمنځ دكرو ورومختلف شكلونه ليدلي
دي چې حتي دعين نژاديز گروپ دډلو ترمنځ يې ښكاره توپير سره درلود:

په دې ډول دانگريزانو د جلب، منصبدرانوته چې دافغاني سرحد په قبايلو كې يې
وظيفه سرته رسول، ممكنه شوه په دې برخه كې مفصلي لارښوونې ترلاسه كړي چې
دكومو قبايلو څخه خلك ونيسي او كوم قبايل ونه نيسي:

دغه لارښوونې دانسان پيژندونكو يادروحيات پوهانو دكارنستيجي نه وي
خو ديوې پيړۍ تجربه يې منعكسه كړله:

كه څه هم دافغانستان هر تبعه يرافغان دي، خو په يوه تاريخي معنادغه نرم په
هېر خلكو پوري اړه لري چې دپښتو يا پڅټنو يا دپټان په نامه ياديږي (۲) دغه
خلك چې دپښتو يا پڅټنو يا دپټانانو په نومونو ياديږي په داسې يوه ژبه خبري كوي چې

پښتو یا پښتو بلله کبزی چی دهندواروپایی ژبو په ایراني گروپه کې رانجی او په دی توگه که څه هم پښتو دپارسی ، بلوڅي او کردی ژبو سره اړیکې لری خو له دغو ژبو څخه منځ نه ده راغلی . پښتو او پښتو د هین ژبی دوی لهجی دی چی عمدتاً په یوه ژورۍ کی چی په پښتو کی په صفیری شکل او په پښتو کی په ستونیز (حلقی) ډول تلفظ کبزی ، یوه له بلی توپیر لری. د ژبپوهنې څښی معنیر لیکوال په دې عقیده دی چی پښتو اصلی بڼه او پښتو یو وروستی تکامل موندلی شکل دی ؛ له دی امله د موضوع د څرگندونې په خاطر او څرنگه چی درانیان د افغانستان مسلط قوم پښتو ژبی دی، د پښتو او پښتون کلمې به په ټول کتاب کې اوحتی کله کله چی ویشکلی لهجې اودهغو ویونکو ته اشاره کبزی استعمال شی .

دافغان د کلمی اصل او معنا چی یو وخت د پښتون د کلمی مترادفه وه څرگنده نه ده پرله هغو کتابونو څخه چی لومړی یی دافغان کلمه ثبت کړی ده حدود العالم دی چی لیکوال یی معلوم نه دی اود (۹۸۰) میلادی په شاوخوا کی خپور شوی دی او دسارول «Saul» په برخه کی یو توسو ونکی مآخذ لری. سارول «Saul» یو په زړه پوری کلی دی چی د غره د پاسه پروت دی او په هغه کی افغانان اوسبزی (۳) . دغه نوم د محمد ابن احمد البیرونی په لیکنو کی چی ۱۰۶۰ میلادی په حدودو کې یی ژوند کاوه بیا څرگندیزی . دی دیوی تبصری په ترڅ کی وایی ، «دهندوستان په غربی سرحدی غرونو کی دافغانانو رازاز قبیلې ژوند کوی. (۴) د دغو تبصرو اتفاقی توپ دیرار یانو ونکی دی او داڅکه چی افغانان (پښتانه) دافغانستان نیمایی نفوس تشکیلی اوددی هیواد والک او اداره یی د دغه هیواد د پیل راهیسی په لاس کئی وه. برصیره پردې ، البیرونی دسلطان محمود غزنوی په دربار کی چی لښکری یی

• دپوهاند عبدالشکور رشاد په قول ، دلته له ایراني کلمی څخه اوسنی ایران مطلب نه دی بلکی د د ژبو په ویش کی یوه اصطلاح ده چی دهند و اړو پایي ژبو دیوه گروپ لپاره استعمالیزی چی اسپته څخه رانیولی بیاد بدخشانو ترڅو کوپوری داوسنی ایران ، افغانستان اوماورالنهر او خوارزم ډیری ژبی احتوا کوی (مترجم)

• په توری کی نه بلکی په یوه آواز کی توپیر لری .

زیاتره له پښتو څخه جوړی شوی وی ژوند اولیکنی کولی . دیر احتمال لرې چې دافغان نوم په ابتدا کی یوازی دیوشمیر پښتني قبیلو لپاره استعمالیده او وروسته بیا دتولوله خوراخوړه شوی وی. دافغان نوم هر وروپه نژدی وختونو کی منع ته راغلی دی لکه چې په ۱۸۰۹ م کال کی پخپله افغانان دافغان له نوم سره یوازی دپارسی ژبی دلیکنوله لاری آشنا شول . دوی پخپله خپل قوم ته پښتون وایی چې جمع یی پښتانه دی. (۵) داسی بریښی چې که څه هم دپښتون نوم دیره لرغونی مخنیه (سابقه) لری خو حتی په لرغونو آثارو کی هم ددی نوم یادونه ډیره اژه شوی ده .

هیرودوت (Herodorus) خو لخواه دپکتیک (Paktuik) یا پکتویس (Paktues) نوم اخلی چې په یونان کی دزرکسر (Xerxes) په خدمت کې وواو پورستکی یی اغوستل اولیندی به یی له ځانه سره گرزوله. (۶) لږینی معتبر لیکوال فکر کوی چې دغه خلک پښتانه دی ، نور د بیا په دی برخه کې زیات باور نه لری . دپښتو داننو گرافي د نیم گرتیا خبره د زیاتو نور و افغانی نژادی گروپونو په برخه کی هم په برابر توگه صدق کوی. پښتانه د خپل روایت له مخی په فاسطین کی د ساوول (Saul) پاچا د سلطنت په دوره کی منع ته راغلی دی او ادعا کوی چه مو تر د ساوول (Saul) له پښته یو او دغه دیوه زوی یی ایرمیا (Irmia) جریمیا (Jeremiah) نوم یزی اود یوه لمسی چې افغانا (Afghana) نوم یزی اولاده یو. (۷) هغوی په دی حقیده دی چې هغوی په اسرانیلو کی زیات شول چیرې چې داود (ع) او سلیمان (ع) پر هغوی باندي زیات مهربان او چیرې چې انجیر الذکر هغوی ته دنده ورکړه چې دعبده ساتنه وکړی او پر بنزدی چې دحسودو دیو انوله خوراوړ یاندي برغلر نهوشی. ددی دپاره چې سلیمان (ع) چې دپیر یانو، پریانو او دپرانو پاچا وله هغوی سره په دغه وظیفه کې مرسته کړی وی، افغانانو ته یی پښتو ورزده کړه. دغه خبره دانف نی روایاتو له مخی دحضرت محمد (ص) له خورا ثابید شوی ده او ښایی وریل شی چې پخپله د ژبی ماهیت دی خبرې ته یوڅه اعتبار ورکړی دی. په دی وخت کی یو بدکاره جادوگر بخت النصر (Bukhtud - Nasir) ، نوروچاد

• دا کلمه په تن کی «بختون نصر» راغلی ده چی سم شکل یی بخت النصر دی چی په متن کی هم اصلاح شوی ده. (مترجم)

نزار (Nebuchadnezzar) راپېداشو چې اسرائیلي قبیلې یې خوری وری کړی او افغانان یې د زیاتو سرزورو په حیث ختیځ ته لری دشام او سوریې سیمو ته ولېږل. هغوی له دی بخایه د غور غرونو ته چې په غری افغانستان کې دی ولېږدېدل، هغوی دلته بخای په بخای شول او سره ددی چې دهغری شاوخوا یې شمیره بت پرستانو نیولی وه خودوی دیوه خدای پبروی کوله. دغه افسانه وړاندی وایی چې د حضرت محمد (ص) په زمانه کې دافغانانو یو مشرقیس (Qais) یا کیش (Kish) مکې معظمې ته لاړ او سلام یې په زیانی علاقمندی ومانه او یو نوی نوم یې چې عبدالرشید و ترلاسه کړ. هغه افغانستان ته راغی چې خپل قوم اسلام ته راوړوی او ټول اوسنی پښتانه له هغه نه او دهغه د زامنو (سربین او غرغبت) اودیوی لور (بی بی متو) له گندې څخه زیږیدلی دی.

د پښتنو په باب دغی خیالی ثجری په انگلستان کې دویکتوریا (Victoria) دواکمنی په دوره کې کوم وخت چې د لسو ورکشوو قومونو سرنوشت دیوی عامې مسئلې په حیث د بالکان (بالقان) تر مسئلې کم اهمیت نه درلود، دیره دلچسپې را پیدا کړه. پخوانی پوهان څرگندوی چې پښتو یوه هندواروپائی ژبه ده نه سامی او دهغی سامی کلامی د عربی څخه په گندی شوی دی. د حضرت محمد (ص) د زمانې نه تره پور وروسته، کلونو پوری د (افغانا) یا (افغانانو) یا دونه نه په عربي او نه په عربی اسنادو کې شوی ده؛ کله چې دا کلمی په عربی اسنادو کې څرگند یزی افغانان معمولاً د سایمانی په نوم یاد یزی او سایمان دی مطلب ته اشاره ده چې ددی وی تاتویي دسایمان د غرونو په لری کی ونه د غور په غری غرونو کی. همدارنگه، داپه اسلامی هیوادونو کی یو عمومی دود دی چې دوی له بخانه نسب نامه جوړوی او د خپلو قومونو د نسب لری تر حضرت محمد (ص) یاد اسلام تر نورو پیغمبرانو پوری رسوی.

د پښتن د اصل په باب لاتر اوسه پوری د نظر بشپړ توافقی نشته.

افغانی پوهان اکثر آپښتانه، د لرغونی باختر یا حالک گڼي او یو شمیر غیر افغانی معتبر لیکوال په دی عتیده دی چې پښتانه په وروسته زمانه کی له شمال څخه راغلی دی. پښتانه غالباً یو وخت یوه کوچنی ټولنه وه چې دسایمان په غرونو کی متمرکز وه. او وروسته

بیا مهاجرین ورسره یوځای شول اودهغوی ژبه اودودونه یی ومنل. د عربي جغرافیه پوهانو په لیکنو کی ځینی داسی شواهد شته چی غلزی چې نن د پښتنو یوله سترو قومونو څخه دی ، لږ تر لږه قسماً د خلاج (Khalaj) یا خلوک (Khallukk) څخه پیدا شوی دی چی مخینه یی اوغوز ترکانو (Oghuz Turk) پایفتلی هونانوته رسیزی . (۸) که څه هم هیڅ احصائیه اخیستل شوی نه ده خو په افغانستان کی د پښتنو شمیر تقریباً شپږ ملیونه خلک . یاد دی هیواد تقریباً نیمایی نفوس اټکل شوی دی او برسیره پردی تقریباً پنځه ملیونه پښتانه د افغانی سرحد په ختیځ کی اوسیزی . دوی دهغه وخت راهیسی په افغانستان کی مسلط خلک دی چی داخواړه دیوه هیواد په حیث منع ته راغلی او په حقیقت کی په یو حساب دغه هیواد د پښتنو تخلیق دی . دننه په افغانستان کی د پښتنو زیات شمیر په ختیځ او جنوب کی متمرکز دی . که څه هم په دی وروستیو کلونو کی یو شمیر له هغو څخه د هندو کش په شمال کی میشته شوی دی . پرته له دی چی د پښتو قیت وېرک والی په نظر کی ونیسو دغه خلک دنژادی شخصیت اودود دواړوله پلوه ډیرسره ورته دی . پښتانه چی په قومونو (Tribes) خپلانو (Subtribes) او پښو (Clans) ویشل شوی دی مختلفي پارگني دی او معمولاً د نومونو په اخر کی ئی د I ، Zai او خپل Khel لاحقو په زیاتونی سره دیوه نیکه په نوم یادیزی . د مثال په ډول : وزیري ، محمدزی با سلیمان خیل . قوم یا پښې ته وفاداری له یوه گروپ څخه تر بل گروپ پورې توپیر کوي مگر معمولاً ډیره کلکه وي ؛ په عین وخت کی قول پښتانه په خپل پښتني هویت او اصلیت باندی زیات وباری :

« دا دیکوال یوه تیروته ده. دافغانستان له تقریباً شپاړس ملیونو نفوس څخه له اتو ملیونو څخه زیات یی پښتانه دی چر فیه دی یی له پنځوسو څخه زیاته ده Harvey H. Smith, Donald W. Bernier Fredederica M. Bunge, Frances Chad Wick Rintz Rinn - sup shinn, Suzanne Teleki, "AREA HAND Book for AFHANISTAN" 1973, U.S Government Printing office. P.64 (ترجمه)

دیوي احصایی له مخی چی په دې نژدې وختو کی په یوه کتاب کی چی نوم یی « د نړی نفوس » دی خپره شوې ده ، د پښتو شمیر په سلو کی دوه پنځوس عشاریه ۹۸ (۵۲۹۸۰۰) یا د دې هیواد تقریبایی زیات نفوس ښودل شوی دی . د سرمحقق مرستیال عبد الجبار نادر دغه مقاله (پښتانه د بهرینوله نظره په « پښتو څیړنی » نومی کتاب کی وگوری . د افغانستان دعاوړاکامی له خوا په ۱۳۶۷ کی چاپ شوی دی . ۲۶۸ مخ

پښتنو په تیره زمانه کې له سوداګرۍ صنعت یا ښاري ژوند سره چندان مینه نه ده
 ښودلې. نن هغوی اکثراً میشته شوی بزګر دی؛ خو تقریباً یو ملیون یې کوچیان دي چې
 له خپلو تور وکیز دیو، او ښانو او پسو نوله رمو سره له یوه ځای نه بل ځای ته کډه کوي یا ځي.
 دغه کوچیان چې له ځان سره د سوداګرۍ زیات مالونه وړي د میشته شوو خلکو له سیمو
 څخه د تیریدو په وخت کې له هغوی سره معامله کوي او د څارویو محصولات له غلي
 سره تبادله کوي او همدارنګه د غیر پښتنو لپاره یوه ستونزه ده ځکه چې د هغوی
 مزاجونه یې ثباته دي او سخت مسلح ګرځي. یو شمیر یې داوښتو سوداګر دي چې خپل
 مال د هیواد هغو برخو ته باندې وړي چې په بله وسیله نه وړل کېږي.

له میشته شوو پښتنو څخه ډیر لږ یې مستاجر یا داسې بزګر دي چې د ځمکې له خاوند
 څخه د کار په مقابل کې د حاصل یوه معینه اندازه اخلې او دا ډول بزګر په منځني ختیځ
 کې عام دي. دوی اکثراً خپلې ځمکې لري خو یو شمیر یې ځمکه وال دي چې غیر
 پښتانه خلک د بزګر و یا مزدورانو په حیث استخدایي او دا داسې یو مقام دی چې
 ښایي د پښتنو د آزادۍ او د شخصي ارزښت او وقار احساس ته چې د پښتون د شخصیت
 ځانګړي ممیزات دي مرسته کړي وي؛

پښتانه د خپل لومړي ثبت شوي پیدایښت راهیسې، د سرکښو، جنگیالیو،
 لوت مارو او کسات اخیستونکو په حیث پیژندل شوي دي. ابن بطوطه (Ibn Batw ata)
 (چې له پښتنو سره په ۳۳۳م کال کې مخامخ شو) ویلي دي چې هغوی «زیا تره
 لارو هوڼګي وو.» (۹) یوه پیری وروسته، ګود تیمور دا خبره تائید کړه (یعنې دا
 د پښتیا د قیصر له خوا یو تمجید و). د پښتنو ژبي نامتو شاعر خوشال خان خټک خپل قوم
 (پښتانه) «سخت زړی بدخواه او جګړه مار» توصیف کړل. (۱۰) ادام اولیر یوس
 (Adam Olea rius) په اووه لسمه پېړۍ کې د متدولو اروپایي ناوړو تبصرو یوه لړۍ
 پیل کړه او پښتانه یې «مغروره، سپک خولي، ظالم او شل وبلل. دوی غیر پښتانه
 په بل دلیل نه بلکې یوازې په دې دلیل سپکول چې هغوی ولی پرته له کوم ضرورت
 نه د خپل ژوند په خطر اچولو کې د دوی په شان ښې باک او بی پروانه دي.» (۱۱)
 دغه ډول غرګندونې په تیره پیادفولسمې پېړۍ د برتانوي عسکرو او مامورینو

په خاطر اتوکی دیری زیاتې لیدل کیږي. خو په دغو اظهاراتو کې د حقیقت یوازې یوه
 ذره پرته ده. پښتانه بې له شک څخه جنگیالی او تیری کوونکی خلک وو چې تربگنۍ
 او دلی تېلې جوړولو ته متمایل دي او دا داسې صفات دي چې کیدای شي منطقاً په دغسې
 حالاتو کې متوقع وگڼل شي. څرنګه چې پښتنو تل د پردیو د زور زیاتي او د فشار یا کوم
 گواښ چې دهغوی آزادي ورسره مخامخ شوې ده عکس العمل ښودلی دی، نو د اهیله نشي
 کیدای چې دیرغلګرو لیکني اورا پور ونه دي زیات واقعیت څرګند کړي. مونږ
 ستوارټ الفنسټن (Mount Stuart Elphin stone) چې په ۱۸۰۹ کی افغانستان ته
 د برتانوي لومړي رسمي هټیات مشري یې په غارو درلوده په دی برخه کې مختلف نظر
 څرګند کړي دي. عالم او ژبپوه الفنسټن (Elphinstone) افغانسې سنجیه داسې تشریح
 کړې ده چې اوس هم سمه او درسته ده. ده ته افغانان «په آزادي مین، نځپلو ملګرو ته
 وفادار، په نځپلو متعلقینو باندې مهربان او زړه سواندي، میلمه پال، زړه ور،
 غښتلي، اقتصادي، خوار یکښ او احتیاط کاره خلک معلوم شول؛ دوی نسبت
 ونځپلو ګاونډیو ملتونو ته درواغجن، غلط، چلې او غولوونکی خلک نه دي. (۱۳)

د بدن د جوړښت له پلوه پښتانه د ګډه مدیترانه یي نوع څخه ښکاري چې د شمالي
 اروپا (سکاندنویایي هیوادونو) د خلکو زیات جسمي خصوصیات هم پکې لیدل
 کیږي، خو بیا هم په دی برخه کې د قطعي پریکړو لپاره باید نوروانتروپو میټریکو
 (Anthropometric) څیړنو ته انتظار وباسو. دا د ډاډ ورده چې ووايو دوی زیاتره غنم
 رنگه دي، اوږدې ککړې او نرۍ تنې لري. زیاتره یې د غریبي معیارونو له مخې ښکلي دي. (۱۴)

دویم لوی قوم په افغانستان کې تاجک دي چې په تون هیواد کې خواره دي،
 خو زیاتره یې په شمال او غرب کې متمرکز شوي دي. له دوو ملیونو څخه تر درو ملیونو
 پوري تاجک په افغانستان کې اوسېږي؛ نور یې په ایران، د شوروي تاجکستان په
 جمهوریت او د چین د سینکیانګ (Sinkiang) په ایالت کې استوګنه لري. که څه
 هم ویل کیږي چې تاجک یو جدا قوم دي خو نوي څیړنې څرګندوي چې دوی حقیقتاً
 یو شمیر قومونه دي چې پرته له نوم او ژبې څخه چې فارسي ده نور څه یې مشترک نه دي
 او د استوګن (غیر کوچي) نفوسو په حیث ژوند کوي. هغه تاجک چې د هیواد په

لوید یخ کی استوگنه لری زیاتره دهر اتیانوپه نامه یادیزی او غالباً هماغه ثجره لری کوم چي د ختيځ ايران خلک يی لری : هغه چي د هندوکش په شمال کې اوسيزی معمولاً په پارسيوانانو يا فارسپوانانو کې (پارسی وینکو) کې راځي ؛ دوی په زیاته اندازه مغولي گډه شوی نژاد څرگندوی او غالباً دلرغونی ایران د اوسیدونکو له پوه گروپ څخه چي د سارتيانو (Sarts) په نامه شهرت لری زیږیدلی دی . دغه تاجک چي شوروی نژاد پیژندونکو غرنی تاجک گڼلی دی د سیمي پخوانی اوسیدونکی ښکاری او ښایی واقعاً هم د دې سیمي پو میان یا اصلي خلک وی .

تاجک د محان یا د خپل اصل په برخه کې پرته له دغه روایت څخه چي دوی له هریستان څخه راغلي دی اود دوی نوم د عربي کلمی « تاج » څخه اخیستل شوی دی چي یو وخت دوی د حضرت محمد پیغمبر گانه وه ، نور روایتونه نه لری . په حقیقت کې تاجک یوه عربي اصطلاح ده چي اصلاً د یوه غیر عرب مسلمان ښکارندوی وه ، خو په څوار لسمه پیړۍ کې دغه اصطلاح د یوه استوگن فارسی ژبی مسلمان مانادرلوده چي دغه تعریف اوس هم د تاجکو په برخه کې یو مناسب تعریف دی :

تاجک قبایلي خلک نه دی اونه داسي معلومیزی چي په خپل نژادي هویت دی زیات وویاري : ښایی ددی علت داوی چي دوی د دوو پیړیو د پاره د پښتونوتر تسلط لاندی ژوند کړی دی . دوی زیاتره بز گردی اواکثراً استوگن بز گرو اویادکار گرانوپه حیث کار کوی ؛ خو ځیني یی په افغاني ښارونو کې په سوا دگری یا نورو کسبو نوبوخت دی ؛ تاجک پرته له هغو چي په کوهستان کې اوسی اود پښتنو په اندازه زړه ور گڼل کیږي ، جنگیالی نه دی .

د هنر لزو انثروپومتریکی (Anthro Pometric) څیړنو څخه چي تراوسه پوری دافغانستان د تاجکو په برخه کې سرته رسیدلی دی څرگندیږي چي دوی کوچنی سرونه لری او د سپین پوستی نژاد دالپ (Alpine) له څانگي څخه دی . هغوی غنم رنگه او معمولاً د پښتنو په شان جگه نری دی خو مخونه یی زیات بیضوی دی او څیری یی لږی څرگندی دی . لکه څنگه چي مخکي وویل شو ه زیات شمالي تاجک مغولي گډه جسمي

• د شمالي اروپا خلک سپین پوستی دی . اوږدی غاری اوجگي ونی لری . (مترجم)

خصوصیات او مشخصات څرگندوی . (۱۴) پښتو او تاجکو د زیاتو پیریو لپاره یوځای په روغه جوړه کي ژوند سره کړی دی . یوشمیر تاجک اوس لوړی دولتی څوکی لری او نور وپخوا دوزیرانو په حیث خدمت کړی دی چی د هغو له جملی څخه عبدالمجید خان * ددیر وگلو لپاره د ملی اقتصاد وزیر و سره له دی هم د دغو دوو قومونو ترمنځ نه واده اونه ترانیز آمیزش زیات دی ، پرته له بنارونو څخه چی هاته قومی او نژادی اړیکه کی کسزوره شوی دی .

په شمالی افغانستان کی د شوروی دپورلی او هندوکش ترمنځ تقریباً یو ملیون افغانان او سبزی چی ژبه یی د یورال - التایی - (Ural-Altaic) له کورنی څخه مشق شوی ده . له دغو افغانانو څخه زیات یی ازبک دی چی شمیر یی تقریباً (۸۰۰۰۰۰) ته رسبزی . ازبک اصلاً هغو ترکی قبیلوی خلکو ته ویل کیده چی د پښخلمی پیری په نیمائی کی افغانستان ته راننوتل او یوله پخوانیو مشرانو څخه یی ازبک خان نومیده او دلری چنگیز خان له اولادی څخه و . اوسنی ازبک د دغر ترکو او مغلو او ایرانی بزگرو یو مخلوط دی چی په دغه سیمه کی اوسیدل . ځکه نو اوسنی ازبک یاڅو مغرلی جسمی خصوصیات او مشخصات لری یا د سپین پوستو نژاد نشی نښانی لری او یا هم ددی دواړو نژادونو څخه مختلطی څیری . دوی کوچنی سری دی ، ژیری سپین بخرنی څیری لری ، دانزگړه لوی یی پراخه دی او کله کله یی سترگی چرخی وی . دری نسبت پښتو یا تاجکو ته زیات مندلی او لنډ دی او ځینی له هغو څخه دیر چاغ دی چی پښتانه یا تاجک دیر از داسی لیدل کیږی .

ازبکو د خپلو ترکی اسلافو قبیلوی او کوچیانی اړیکه پریښی دی او مشته شری کړوند گردی ، څو ځینی یی موفق سوداگر او صنعتگر دی . ددوی ژبه د ترکی ژبی یو شکل دی چی ظاهراً د منځینو پیریو له چغتائی ترکی څخه یی اشتقاقی موندلی دی .

په افغانستان کی ازبک احتمالاً په ناحقه په لټی اوسستی سره شهرت لری . هغوی په آزاده تر ګه له خپلو تاجکو ګاونډیو سره واده کوی خوله پښتنو سره چی ازبک د خان

* عبدالمجید خان زببی ' تاجک نه دی بلکی تزه کی دی ، (مترجم)

سیال نه گڼي ډیر از واده کوی خو نه ازیک او نه تاجک دکوم جدی تبعیض مورد واقع
 کیزی او نه ددغو دواړو قومونو او پښتنو ترمنځ کومه رېښتني دښمني موجوده ده :
 په افغانستان کې بل لوی قوم ترکمن دی چې شمیرې تقریباً (۲۰۰۰۰۰) ته رسیږي
 او زیاتره یې په شمال لویدیځ کې استوګنه لري . زیاتره پوهان په دې عقیده دي
 چې دوی داوغوز ترکمنو (Oghuz Turks) کوم چې په یوولسمه پېړۍ کې نوموړي
 سیمې ته را ننوتل له ګنډې زیږیدلي دي ، سره ددی چې ښایي هغوی په خپل نژادي
 سابقه کې نورر ګونه ولري . هغوی د غربی نوع په رازراز ترکي لهجو خبری کوي .
 برخلاف دازیکو ترکمن لاتراوسه پورې پوونده او قبیلوي کوچیان دي چې زیاتې
 مهمې قبیلې یې دسالور (Salor) ساریق (Sarig) او تیکي (Tekke) قبیلې دي . هغوی
 له نورو افغانانو سره نژدېکاس لري او دافغانانو په تاریخ کې یې لږ اهمیت لري ،
 په حقیقت کې په زرګونو ترکمن په دې وروستیو وختونو کې دپناه وړونکو په حیث له
 اشتراکیه شوروي څخه افغانستان ته راغلي دي . له بلې خوا هغوی دقره قل پسونو دروزونکو
 په حیث یو څرګند اقتصادي رول لري . چې د هغوی ورین پوستکي په قره قل استراخان
 یا ایرانی پسه سره شهرت لري او یو عمده او مهم صادرات دي : اوتکی سری غالي
 «بخارائي غالي» یې یو بل مشهور محصول دی چې ترکمني ښځې یې اوبی اورنگوی یې . (۱۵)
 هزاره ګان د افغانستان یو د پاملرنې وړ ملت دي چې د هغوی اصلي تاتوېسي
 هزاره جات یا هزارهستان د کابل لویدیځ ته د مرکزي غرونو یوه جګه لري . ده .
 دلته د هغوی شمیر تقریباً ۶۰۰۰۰۰ ته رسیږي او کوچني ډلې یې په بامیان دبابا دغره
 په لړۍ بدخشان کې اوسیږي . هزاره ګان د خپلو مغولي څیرو په سبب په آسانی سره
 پیژندل کیږي چې دزیاتو څارګی سیلانیانو د کنجکاوي حس یې پارولي دي : په یوه
 هیواد کې چې مطلق اکثریت دسپین پوستو د نژاد څخه دي د مغول نشین ددی سیمې
 د موجودیت داتوضیح چې د هغوی نیکونه دچنگیز خان عسکروو تقریباً په هره څپړنه کې
 چې د افغانستان په باب شری ده شته او همدارنګه د بریتانیکا دایرة المعارف
 (Encyclopaedia Britannica) په نهمه پاوړي پاڼو کې هم راغلي دي . خو هغه پلټونګي

چی د هزاره گانو په باب څیړنې کوي د دغې فرضیې په ردولو کې متفق الیرای دی .
 د دی ادعا په برخه کې چی چنگیز خان په نوموړې سیمه کې عسکر پرېښی دی کوم
 شواهد نشته او هغه کوم دلیل نه درلوده چی دا کار یې کړی وی حتی که دلیل یې هم
 درلودای ، هیڅ احتمال یې نه لاره چی ده به د قشلی د پر یښودلو لپاره هزاره حات
 تهاکلی وای . یو په ښکاره د منلو وړ دلیل دادی چی د هزاره گانو په نیکونو کې د مغولو
 عسکر چی په دیار لسمه او څوار لسمه پېړۍ کې د دی هیواد څخه تیر شول ، چغتایی
 مهاجر چی له شمال ته را ښکته شول او مغولی قومونه چې په پنځلسمه پېړۍ کې
 د جنوب نه هزاره جات ته را ننوتل او غرنۍ تاجکو ته یې ماته ور کړه او هلته یې له
 تاجکو څخه کوسره ودونه وکړل هم شامل وو :

په هر حال د دغې فرضیې په منلو کې باید له احتیاط څخه کار واخیستل شی ځکه چی
 ځینې نښې نښانې هم ښیي چی د هزاره نوم د مغولو له راتگ نه د مخه به د دوی ادکې
 استعمالیده او ښایي چی مغولی قوم به د مغولو له فتوحاتو نه .

جات کی موجودو ، زیاتې څیړنې ښایي دا څرگنده کړي چی
 دی نه هم پخوانی خلک وو :

د هزاره گانو اصل هرڅه چی وی ، خودوی په دودونو کې غر
 که څه هم د بدن د جوړښت له پلوه له هغوی سره توپیر لري . هغوی داوسی مگولیا د بو
 ریاتانو (Buri ats) په څیر زیږه تور وینشان ، زیرې نصواری بڅنی څیړی ، کوچنی
 سرونه پلن مخونه ، د بارځو گانو بر جسته هلو کی اوزیاتره چوغی سترگی لري .

هزاره گان برخلاف د تاجکو پر قبیلو ویشل شوی دی چی له هغو څخه ډېری مهمی
 یی دبیسودو (Besud) ، دایکونډی ، (Daikundi) پولادا (Polada) دایزنګی (Daizangi)
 جاغوری (Jaghu ri) او اوزگان (ruuzgani) قبیلې دی . تقریباً ټول یې میشته شوی
 بزگردی او په یوه خاصه فارسی لهجه چی هزاره گي نومیزی خبری کوي . (۱۶)

په افغانستان کې له عمده ملیتونو څخه یوازی هزاره گان د اسلام شیعہ مذهبه دی . او په

* د لیکوال دا خبره چی وایی ټول هزاره گان شیعہ مذهبه دی سمه نه ده . ځکه چی په
 هزاره گانو کې سنی هم شته . د خیرخانی سیمې د هزاری پل او سپدونکی زیاتره سنی دی . (لېارونکی)

شیعه کی بیائنا عشریه (دولس اما میسان) دی چی دایر انیا نو دا کثريت سره د عقایدو اشتراک لری:

په دې کې شک نشته چې دغه مذهبی اختلاف د هزاره گانو او دهغوی د گاونډیانو تر منځ په دینمنی کې چی تر شلمی پیری پوری موجوده وه او دهغوی په ټولنیز او اقتصادی نیت موقف کې چې تراوسه پوری یی لری دی، مرسته کړی ده. دیر احتمال لری چی دهغوی نژادی اختلاف که تر مذهبی توپیر زیات مهم نه و نو په هماغه اندازه خویي مرسته کړی ده ځکه چې د کابل شیعه قزلباش دهغوی په ټولنیز نیت موقف کې اشتراک نه ور سره لری:

هزاره گان په جسمانی قوت او توان او د خواری او غریبی په کارونو کې چې زیات ذهني مهارت نه غواری شهرت لری. په زرگونو هزاره گان خپل سرحدی تاتوبی د افغانی ښارونو په نیت پرېزدی او هلته د کسب گروا واکثر آ د کورنیو کارگرو په حیث گمارل کیږی: په پخوا زمانه کې هغوی ته د نو کړو: په حیث «تربل هر قوم» زیاته ترجیح ورکول کیده او د ازیکو له بریدونو یې څخه سخت کړاوونه گاللی دی. (۱۷) یو شمیر هزاره گانو چې په هندوستان کې په برتانوی لښکرو کې شامل شول اثبات ته رسولی ده چې هغوی زړه وراو د اعتماد وړ عسکر دی او معمولاً مهندسی یو نو ټو نو ته ورکول کیدل.

د هزاره گانو شمال اولویديځ ته یو قوم اوسیزی چې د چهارایماق («خلو رقبیلې») په نامه یادېږی. دهغوی شمیر د دوو او د دری سوو و تر منځ اټکل کیږی او په جمشیدی (Jamshidi) فیروز کوهی (Firozkohi)، تیموری (Timuri) او تاینی (Taimani) قبیلو ویشل شوی دی که څه هم تیموریان تل په چهارایماق کې نه شاملیږی او یو قوم چې د هزاره په نامه یادېږی هم کله کله له دی جملې څخه گڼل شوی دی. چهارایماق زیاتره کوچیان پانیمه کوچیان دی چې د شمال کوچیان یې د مرکزي اسیا په ورته کیږدیو کې او د جنوب

یې په کیزدی ډوله خیمو کې استوگنه لری : هغوی د فارسی په یوه لهجه چې د هراتی لهجه په نامه شهرت لری خبری کوی او بر خلاف د هزاره جات د هزاره گانو له چاسره چې هغوی ډیره موده په نزاع کې ورسنیا دی. (۱۸)

لاهم بل د دلچسپې وړ ملت په افغانستان کې کافران دی چې اوس معمولاً نوران یاد نورستانیانو په نامه یادیزې چې ښایې یولک له هغو څخه د نورستان په ختیځه سیمه کې اود سرحدنه پوری خوا په چترال کې استوگنه ولری . په نولسمه پېړۍ کې څرگنده شوه چې یونانسانو بېگانه خلک په دغه لری او غرنی سیمه کې ژوند کوی چې په رنگت ترخپلو گاونډیانو سپین دی ؛ په پردی ژبه خبری کوی او غیرمسلمان دی لکه چې دکافر نوم چې د افغانانو له خوا ورته ورکړ شوی دی ، دا حقیقت ښیي :

دغه افسانه یی اتکل چې دپورتنیو تفصیلاتو په اثر را پیدا شوی و او رود یارد کیپلنگ (Rud Yard Kipling) په خپل کتاب کې د هغه سړی چې پاچا به وی ، (The Man Who Would be King) تائید کړی و داسی گومان را منځ ته کړ چې ښایې د کافرانو نیکونه لرغوني یونانیان یا ممکن عیسویان وی . ددغسې افسانه یی تیوری په برخه کی د حقایقو د موندلو لپاره یوه زړه وړ انگلیس سرجورج سکات رابرت سن (Sir George Scoott Robert Son) د نولسمې پېړۍ په پای کې دکافر انوسیمې ته لار او د خپلې کتنې په نتیجه کی یی دا حقیقت وموند چې دا خلک نه له یونانیانو اونه له عیسویانو سره کوم پیوند لری پرته له دی چو دهغوی په شان له شرابو او زووسره مینه لری . ډیره موده لانه وه تیره شوی چې امیر عبدالرحمن خان له درو خواوو کافران ته لښکری ، لیزلی او کافران یی چې له دمخه یی خپل نار یتوب د مسلمانانو دسرونو په راتولو سره اثبات ته رسولی ومطیع کړل . ډیر کافران د اسلام دین ته راوگرزول شول او دهغوی تاتوبی نورستان «درېاسیمه» ونومول شو.

نوران له دوو اساسی ډولونه متشکل دی چې یوه یی دتور پوستو اوبله یی دسپین پو ستو ډله ده اودغه دوی طبقې په خپلو منځوکی بیا په یو شمیر وړو قبیلو وېشل شوی دی ، دهغوی ژبه دهندو اروپایی ژبو څخه دهندی ژبی (دهندو ایرانی ژبی یوه څانگه ده)

له څانګې څخه ده چې له دار ديك (Dar die) ژبې سره نژدې ارتباط لري د هغوی مذهب د انیمیزم (Animism) • او پولیتیزم (Polytheism) • یو ترکیب دی چې د نیکونو عبادت، د حیواناتو قربانی، لرګین بتان او د قبرونو تمثالونه پکښې شامل دي او اوس په افغانستان کې تقریباً له منځه تللی دی او په چترال کې د له منځه تللو په حال کې دی. د هغوی په ټولنیزو دودونو کې د پاتلیج • میلسمستیایو هم شاملې دي چې زیاتره د امریکې د شمال لویدیځ ساحلي قبیلو و میلسمستیایو ته ورته دي او په هغو کې ټول غړي برخه اخلي.

نوران (نورستانی) چې په کلیو کې اوسېږي او یو مختلف زراعتي او مالداري اقتصاد لري په غرنی ژوند کې ډیر ټکره دي. لږ تر لږه له یوه جهته پخوانۍ آوازي رشتیاوې ځکه چې هغوی او په تیره بیا د نور ستانیو لوړه طبقه د سپین پوستو ډېره قوی نښه لري او په زیاترو کې د شمالي اروپا (سکاندیناویایي هیوادونو) د خلکو جوړتی څانګړتیاوې ښکاري. نور ستانیان کله کله سفر کوي او د هغوی لوی پروت ټاټوبي ته نږدې افغانان او تر هغه لاهم لږ خارجیان ورځي. (۱۹): د قزلباشو د کوچنۍ خومېې افغانۍ ډلې تقریباً ټول غړي د کابل په ښار کې اوسېږي. د هغوی اصل کوم سربا معمانه ده؟ نیکونه یې هغه عسکرو و چې د فارسي فاتح نادر شاه افشار له خوا د ۱۷۴۵م کال په شاوخوا کې په ښار کې پرېښودل شول. دوی د خپل مشر په شان ترکی نژاده وونه فارسي نژاده؛ قزلباش (سورسري) د حیدري سري خولي څخه اشتقاق مومي چې یو وخت به پارسي عسکرو د حضرت علي (رض) په خاطر اوله شيعه مذهبي فرقي څخه د پيروی د څرګندولو لپاره په سرکوله. افغاني اميرانو چې د دغی سره مرتبطی ډلی اهمیت اوله پښتنی قبیلوی وفا دارو څخه د هغوی جدایی درک کړه، نوی د هغوی څخه کورنی سپور پوځ جوړ کړ او په دی توګه یې له مذهبي دښمنو څخه حمایت او خوندي کړل. نن قزلباش تقریباً کاملاً ښاري

• انیمیزم (animism) یو داسې عقیده ده چې وایی، روح د ژوند اساس دی. (مترجم)

• پدې روځد ایا نو عقیده لرلو ته پولیتیزم (Polytheism) وایی. (مترجم)

• پاتلیج (Potlatch) یو ډول میلسمستاده چې په هغې کې د کلی یا د هماغه سیمې ټول خلک ګډون

کوي (مترجم)

اوزياتره ښه تعليم یافته دی اوزياتره یی مهم دولتی منصوبونه لری یا کسپکاره دی. دغه ملتونه چې مخکې یی یادونه وشوه سترافغانی ملتونه دی خوزیات نور ملتونه هم شته: افغانی یهودلاتر اوسه په ښارونوکې او سیزی، که څه هم یوشمیری په دی وروستیو کلونوکې اسرائیل ته ستانه شریدی. مخنی هندوان اوسکان دخپلر پخزانید ښمنانو په منځ کې او سیزی چې زیاتره یی په جنوبی اوشرقی ښارگوټیو یا ښارونوکې استوگنه لری. په شمالی افغانستان کې د عربو ښایسته زیات نفوس شته او په جنوب کې پرونده بلوڅان ژوند کوی. خو هیڅ یوه له دغو ملتونو څخه پر افغانی چارو باندی زیاته اغیزه نه ده لرلې: په مفصل ډول سره دافغانی کلتور او دودونو دبیانولو دپاره به زمونږه هڅه د دی اثر له ساحی څخه وتلی وی. خو په دغه کلتور کې ځینی مشخص اساسي اړخونه شته چې پرته له هغو څخه به په افغانی تاریخ پوهیدل نا ممکن وی. دغه اړخونه عبارت دی له: مذهب، قبایلی تنظیم او د پښتنی قوانینو له مجموعی څخه چې د «پښتونولی» په نامه یادیزی: تقریباً ټول افغانان مسلمانان دی او اسلام دهیواد رسمی دین دی او اسلامی فقه لکه څنگه چې دابوحنیفه (رض) له خوا تفسیر شوی ده، دهیواد شرعی قانون دی: په افغانستان کې دننه داشیا دنورو څو ملتیزو هیوادو په شان اسلام یوستیریو موتی کورنکی قوت دی. چې سنی یی دافغانی فلکلور، ادبیاتو او دودونو بنسټ جوړوی. له ټولو افغانانو څخه تقریباً په سلو کی اتیاسنی دی چې دخلور و خلیفه گانو حقانیت منی چې هنری دحضرت محمد (ص) جانشینان وو. له پاتی افغانانو څخه زیاتره شیعه او په شیعه کی بیادولس امامیان دی چې وایی چې حضرت ابوبکر صدیق (رض) حضرت عمر (رض) او حضرت عثمان (رض) جعلکاران وو او دحضرت محمد (ص) رو-حانی صلاحیت دهغه زوم حضرت علی (کرم الله وجهه) ته انتقال شو او تر هغه وروسته دامامانو لری یا مذهبی پیشوایانو ته رسیدلی دی. هزاره گان او همدارنگه توری پښتانه داور کزیو ځینی پښی او دکابل قزلباشان شیعه مسلمانان دی:

• دلیکوال دا خبره چې وایی ټول هزاره گان شیعه دی سمه ده، ځکه چې په دوی کی سنی هم شته. د مثال په ډول، د خیرخانی دغرو په لمنو کی پراته هزاره گان چې په هزاره بل سره مشهور دی سنی دی. (مترجم)

دغه عقیدوی اختلاف چی په کومه اندازه یی په اسلامی هیوادونو کی اختلاف را پیدا کړی دی په هماغه اندازه یی په لویديځ کی دکاتولیکانو (Catholics) او پروتستانانو ترمنځ مخالفت پیدا کړی دی په افغانستان کی دیوه بیلوونکی قوت په حیث باقی پاتې دی، که څه هم هغه خونړی جگړی چی په نورو اسلامی هیوادونو کی یی منځ ته راوړی دی په افغانستان کې نه دی ځنېې پیدا شوي. خو احتمال لری چی دی اختلاف د هغه خصوصیت سره مرسته کړی وی چا گاونډیانو یی د هزاره گانو سره لاره او پښتانه یی دی ته را کښلی وی چی دغه قوم دمریانو په حیث وسانی؛ ځکه پښتانه برخلاف داز بکود مریی ساتنی دودیو غیر اخلاقی عمل گنی.

پښتانه (افغانان) مخصوصاً په مذهب کی د متعصبو اشخاصو په حیث بنودل شوی دی او یوشمیر لیکوالو له کپلنگ (Kipling) نه نیولی بیا تر میچنر (Michener) پوری هغوی دکافرانو په مقابل کی د دینمن یا حتی جابر په حیث بنودلی دی. پرته له شک څخه دهغوی یرغلونه پر بریتانوی کار کوونکو باندی چی په افغانی سرحدونو کی ځای په ځای شوی ووزیات اوز یا تره مهلك وو، برسیره پردی، له شرقی قبایلو څخه دیو شمیر ملایانو قدرت یروخت په دیني پر هه کی دومره نه ولاکه په هغه استعداد کی چی لمسرونکی تبلیغونه به یی کول او په شور او ولوسره به یی هغه چاته د جنت وعده ورکوله چی د دین په لار کی شهید شی.

خو په واقعی توگه په مذهبی تعصب کی د افغانانو شهرت یوه ستره مبالغه ده. دعیسوی سیلانیانو په قول په (۱۸۳۹) کی پردی هیواد باندی دانگریزانو له لومړی یرغل نه دمخه افغانان دخوږایی تعصبو مسلمانانو څخه وو. چارلس میسن (Charles Masson) او الگزاندر برنز (Alexander Burnes) په مصئونیت سره په هیواد کی وگرځیدل جوماتو ته لارل، زیارتونه یی ولیدل او په عمومی ډول ټول هغه امتیازات ور په برخه شول کوم چی په یوه مسلمان ته ورکول شوی وای. کله چی میسن (Masson) دروژی په میاشت کی په رناروځ دروژی خوږ لو په سبب دیوی سپین سری ښځی له خوا سرزنش شو، اوده

ورته وويل چي زه عيسوي يم؛ بدخي ته يوازي معذرت مخني وغوښت بلکي هغه ته يي نور ښه
خواره هم راوړل :

له ۱۸۴۲ کال نه وروسته ، دانگريزانو پرله پسې فشار و نو د افغانستان مشران و لمسول
په داسي ضد و اقداماتو لاس پوري کړي چي له دين څخه د افغانانو د يومو تمې کيدو لپاره
کار اخيسته کيده او ددي مخينوي يي کاوه چي افغانان دانگريزانو د بدو يا وعدو ته څاره
کښيږدي. دانگريزانو له خواد افغاني سيمي قبضه کول پر هغوي باندي ديو شمير وژني
د قصدو نو سبب شو چي مخيني له دغو قصدو نو څخه به په بري سره سرته ورسيدل. رښتيا دا
چي دغه برياليتوبونه چي د افغانانو په برخه شول دهيواد پالني ثمره وه نه دمذ هبي تعصب
ثمره له دي حقيقت څخه څرگنديږي چي دانگريزانو ملکي يا غير نظامي ما مورين هېڅکله
نه دي وژل شوي ؛ رښتيا دا چي دانگريزانو يومذ هبي مبلغ څو کاله د افغانستان په مخينو
غرونو کي وگرځيده چيري چي دانگريزانو يو منصبدار به ځاي پر ځاي وپشتل شوي وای:
د تيرو دير شو کلونو په موده کي زيات خار جيان افغانستان ته راغلي دي او د ۱۹۶۰
۱۹۷۰ کلونو په لومړيو وختونو کي لږ تر لږه څلور زه خار جيانو په افغانستان کي ژوند
کاوه چي ياد افغانستان د حکومت له خوا استخدام شوي وو يا خو يي دخارجي هياتونو د
غرو په حيث هلته استوگنه درلوده . له دغو خلکو څخه چي ديو څو تنو څه سپکاوي شوي
يا اذيت شوي دي غير مذهبي عوامل يي لرل . حقيقتاً دا خبره به تقريباً په يقيني ډول سره
صحيح وي چي بهرني سيلانيانو افغانانو ته زيات تاوانونه اړولي دي نه افغانانو هغوي ته.
د هندوستان دوپش په وخت کي کله چي فرقه يي شخړو او جنگونو د صوبه
سرحد گاونډي ولايت تباه کړ ، هيڅ يوسک يا هندو سوداگر په افغانستان کي ونه
رېږيده او هغوي چي تاليعمندوو او له هندوستان څخه يي ځانونه افغاني سرحد ته
را ورسول پناه ورکړه شوه. او سره له دي چي افغانان د عربو له احساساتو سره
داسرايلو په مقابل کي يوه عمومي همدردی لري ، افغاني يهودو ته کوم زيان نه دي
رسيدلي او په داده زړه سره ژوند کوي او په عادي توگه خپل شغل تنظيموي :

له دغو څرگندونو څخه ښکاري چي د افغانانو د مذهبي عقيدې افسانه په واقعيت

کې پرځومره مست بنسټ ولاړه ده. افغانان طبیعتاً میلمه پال او صمیمی خلک دی او دپوره خارجي تقریباً هر ډول سلوک منلو ته چمتو دی؛ که څه هم ښایي دهغه وضع دافغانانو له دودونو یا مذهبي عقایدو سره زیات تېکرو نخوری. دا په اصطلاح تعصب پخوا تقریباً تل دامپریالیستي تهدیدونکي قوت نمایندگانو ته متوجه و او د معاصرو «نخېلواکي غوښتونکو» عملیاتو په پرتله معتدل و:

دادا مفهوم نه رسوي چې افغانان خپل ديني مسايل جدې نه نيسي: د اسلام نفوذ کوونکي او خپرېدونکي خصلت دافغانانو د زیات شخصي او ټولنیز ژوندانه بنسټ زدی او د ډیرو بیلا بیلو ملتونو تر منځ د اتحاد او یووالی عامل دی. د افغانستان په کلیوالي اوزراعتي سیمو کې دسواد اندازه تېټه ده تردی اندازی چې یوازی دکلی ملاپه په لیک او لوست پوهیزي؛ هغه نه یوازی دکلی کوچنیانو ته درس ورکوي او په ودونو او جنازو کې مذهبي دودونه پر مخای کوي بلکې په شخړو کې منځگړي یا حکم هم دی. دارښتیا ده چې ځینې ځینې له دغو خلکو څخه نظر قرآن مجید ته له خرافاتو سره زیات بلد دی او د خپلو معتقدیانو نه استفاده کولو ته زیات مایل دي خو زیات نور یې په رښتوني توګه پهنی په اخلاص سره اسلام او د خیر کارونو ته وقف شوی دی، غریب ته پناه ورکوي او دسرکښو جذباتو دمخنیوونکي په حیث خدمت کوي:

قبیلې او قبیلي نظام په افغانستان کې مهم دی په تیره بیا په پښتو کې چې دهغوی قبیلې په جوړښت او دوفاداري په درجه کې چې هغوی یې غراري یره له بلی سره توپیر کوي مګر قری او کله کله حتی په ملت کې قاطع فرقونه دی. ځینې له دغو قبیلو څخه لریپ دی - دیوسفز و، درانیانو او دغلزیو قبیلې هر یوه لږترلږه یو ملیون غړي لري، او دنورو قبیلو د غرو شمیر له یوڅو زرو څخه زیات نه دی: له زیاتو اصطلاحاتو څخه چې دقبیلو فرعي ویشونه څرګندوي څلور یې زیات مستعمل دی: ټولي قبیلې ته اولس یا قوم وایي. خپل تر قبیلې کښته دی او دقبیلې یو جز تشکیلوي چې غړي یې په هماغه یوه سیمه کې او سبزي: په خپل پسې پښه راځي او پښه هم دخپل په نامه یادېږي چې غړي یې سره نږدی پوځي او سبزي او اکثر آګد ملکیت

لری : تر ټولو کوچنی واحد کوریا کهول • دی چې غړی یی ټول سره خپلوان دی .
(۲۰) قبیلې ته دوفاداری درجه زیات توپیر کوی. دمثال په ډول : غلزی په قوم کی دننه دتر پگنیو او مخالفونو په وسیله کمزوری شوی دی . له بلی خوا، درانیان که څه هم په یوشمیر خپلوانو ویشل شوی دی او په یوی پراخی سیمې کی ټیت او پرک دی، پخوا په دی بریالی وو چې په یوه گډه داعیه کی سره یو موټی شی اودا یو له هغو عللو څخه دی چې دوی پر افغانستان باندی له هغه وخت نه چې دا خاوره دیوه ملت په حیث منځ ته راغلی ده تسلط ولری :

دیوی قبیلې مشران دخانانو یا ملکانو په حیث شهرت لری . دغه لقبونه چې قسماً میراثی دی کیدای شی برجسته افراد یی بی له دې چې کورنی یی په نظر کی ونیول شی لاس ته را وری : په ځینو قبیلو کی د دغسی خانانو صلاحیت او قدرت زیات او په نورو کی تقریباً هیڅ موجود نه وی؛ خو دا قدرت هیڅکله مطلق نه وی او دا به دهر خان لپاره هم غیر عادی او هم خطرناکه وی چې یوه داسی تلن لاره غوره کړی چې دهغه دقبیلې دخلکو داکثریت له خوا نه وی تائید شوی . زیاتره قومی پریکړی دجرگې له لاری سرته رسیزی چې کله کله له خانانو ، ملکانو او سپین زیرو څخه جوړه شوی وی او کله کله تقریباً له ټولو نارینو و غرو څخه . ځینی قبیلې په تیره بیا په شرقی پښتنو کی تردی اندازی پوری دبرابری او مساوات غوښتونکی دی چې دجرگې له پریکړی سره اکثرأ دیوه قبایلی له خوا چې دیوی لویی او قوی کورنی له خوا حمایه کیزی ، مخالفت کیزی :

یوشمیر غیر قبیلې یی خلک چې دگاونډیانو په نامه یادیزی له قبیلو سره اوسیزی خو په دغه ارتباط په زیاته دقیقه توگه گاونډیان دتابعینو یا ترسیوری لاندی کسانو په معنی ترجمه کیدای شی . دغه خلک ټیت ټولنیز موقف لری او په قومی پریکړه کی برخه

• - کوریا کهول یوه اصطلاح نه ده بلکې دوه سره جلا اصطلاح گانی دی چې دساختمان له پلوه

په لاه بلی څخه توپیر لری. په کورکی یوازی پلار، موزاوددوی اولاد و ته شاملیزی او په کهول کی بیا ترنیکه پوری هم شاملیزی . (مترجم)

نه اخلی خو دخپل کور به گانو تر حمایي لاندی دی او هر ډول تیری چی پر هغو باندی وشي په کله که یی غچ اخیستل کیږي یا په هغینو حالانو کی یی حتی تر دینه هم کلک غچ اخیستل کیږي چی که چیری هغوی د قبیلې غړی وای . په قبیلو او په کلی توگه په ټول افغانستان کې زیات ارزښت ناک واحد پراخه کورنۍ ده چې په هغی کی ټول هغه خپلوان شاه لیزې چې وینه یی سره شریکه یا دواډه پراساس سره غچل شوی دی . د تیوری له مخی تر ټولو مشر نارینه دکورنۍ مقتدر غړی دی او په عمل کی دغه مقام ښایي دهر هغه سړی له خوا چی منل شوی لیاقت یا دریغ ولری ونیول شی چی کله کله ښځه هم دغه مقام ته رسیږي . دننه په کورنۍ کی شخړی او کرکی په تیره بیا د زیاتو ودونو لامله او د متخصصو ناسکه وروڼو ترمنځ له روابطو څخه را پیدا کیږي . خود هر ډول ضرورت په وخت کې دکورنۍ ټول غړی ټولنیز فشار لاندی رالځي چی مرسته سره وکړي . په دی کې اقتصادی اړتیا شامله ده او له هغو افتخارانو سره چی دناروغی ټپي کیدو یا دبل هر علت په نتیجه کې گټه نشي تر لاسه کولی ، په یقیني ډول دپراخې کورنۍ د شتمنو غړو له خوا مادی مرسته ورسره کیږي :

په دی کی شک نهشته چی دودونو مجموعه چی د « پښتواله » یا د پښتنو د قانون په نامه یادېږي او په غیر پښتنو باندی تریوی اندازی پوری اغیزه کوي ، د پښتنو افغانانو د اخلاقي شخصیت قوی ترین ټاکونکی دی . دغه قانون دری جلا حکمونه لري نتوانی یا پناه غوښتل ، بدل یا غچ اخیستل او میلمستیا . نتوانی له یو چا نه پناه او حمایت غوښتل دی چې باید هر چا ته ورکړل شی حتی د ښمن ته هم . همدارنگه دمنځگړیتوب غوښتنه کوی د یوه تیری کوونکی او هغه چا ترمنځ چی ده تیری پر کړی وی خو سوله منع ته را شی . دننواتی زښت ډیر جلدی شکل دادی چی یوه ښځه خپل پرونۍ یوسړی ته واستوی او له هغه څخه د ځان یا دخپلې کورنۍ لپاره د مرستی هیله کوی ؛ ددغسې یوی غوښتنی ردول به تقریباً غیر قابل تصویر وی . دننواتی اهمیت مخ پر کمیدو دی ، خو په قبایلو کی لا هم قوی دی ؛ د مثال په توگه په ۱۹۱۲ کال کی اړیدو چی دخیبر د دری عنعنوی ساتونکی دی دیوه پاکستاني

دگروال د بدل اخیستلو په خاطر چې د خپلو عسکرو له خوا توقیف شوی و او هغه د اړیدو یوه کوچنۍ کلي ته پناه را وړی وه دغه له اهمیت نه ډکه لار دغه مودی لپاره بنده کړه :

بدل: غچ یا کسات اخیستل دی دځان یا دیوه چا دکورنۍ دیوه غړی دتپ یا سپکاوی لپاره ددغو مجازاتو ماهیت دقبایلي تر منځ سره توپیر لري په ځینو کی مجازات دپیسو دورکړی یا دسپین زیرو دمنځگرتوب په واسطه فیصله کیږي او په نورو کی یوازی شخصی غچ اخیستل کفایت کوي. اتفا قادغه اختلاف دقبایلي خلکو له هوښیاری او پیچلیتوب سره متناسب نه دی: وزیر او مسود چی ښایي په قبايلي پښتنو کی تر ټولو متشدد خلک وي، اکثرأ په دی راضی دی چی دپیسو په اخیستلو اکتفا وکړي او په هره پېښه کی شخص مجرم د خپل قهر او غضب مورد وگرځوي. له بلي خوا اړیدی چی خورا هوښیار او پیچلي خلک دی معمولاً په شخصی کسات اخیستلو ټینگار کوي او په پېښه کی دمجرم دکورنی ټول غړي په مساوی ډول شامل گڼي. شخصی بدل اخیستل او له هغه سره ملگری دوینو ټویولو دښمنی په زیاتره ځایو کی رواج لري خو په ډیرو لږو ځایو کی دومره په دقیقه توگه عملی کیږي څومره چی په پښتنو افغانانو کی سرته رسېږي. دا دود دپراخي کورنی دمفکورې په شان په هغو سیمو کی دحمایت او تحفظ دارنیا څخه را پیدا شو چیري چی دقانون چارنی نمایندگی موجودی نه وی او لا هم د لوټ مارسلوک په وړاندی دیوه ځنډ په حیث عمل کوي. خو دا دود همدارنگه تریگنیو او دښمنو ته لمن وهي چی ښایي نسلونه نسلونه دوام وکړي او دا چی پښتون اولس ولی سره نه یو مو ټی کیږي یو علت یی همدغه دود دی که څه هم دا قوم په خپل قومی تشخص دومره ویاړی او فخر کوي. طبعاً چیري چی افغانی حکومت قانون او نظم برقراره کړی دی هلته دغه دود سقوط کړی دی خو لا تراوسه پوری دیوه حقیقت په حیث وجود لري چی افغانان په عمومی ډول حتی هغه چی ښاری او په تعلیم یافته طبقو پوری اړه لري سپکاوی، ژوبله زیان او بی اعتنایی خورا جلدی نیسي:

په ځينو قبایلو کې میلمستیا تقریباً یوه سپیڅلی دنده ده. دیوہ افغان په نظر شخص او دمیلمه شتمنی مصئون دی او دمیلمه هوسایی او خوشالی دکور به لپاره دتوجه مهم ټکی دی. ډیرامکان لری چې افغانان دنړی ترټولو زیات میلمه پال خلک وی؛ هیڅ یوه نه تر یوه خسیس کور به زیات په بده سترگه نه کتل کیږی او دبل په کور کې یوسړی میلمه کول په رښتیا سره یواخلاقی سپکاوی دی. سخاوتمندانه میلمه پالنه چې په ټول افغانستان کې لیده کیږی دیوہ ټولنیز حکم په توگه تقریباً مطلقیت لری. څرنګه چې په افغانستان کې دقبیلوی وفاداری لځای ملت پالنه نیسی «پښتونواله» وروورو له منځه ځی: سره له دی هم «پښتونواله» د افغانانو په کړو وړو کې دیو قوی قوت په حیث پاتی ده او په دی دود کې غیر پښتانه چې د «پښتونولی» له قیوداتو نه وتلی دی او ښاری اوسیدونکی چې خپل قومی اړیکې یی پریشی دی دواړه شامل دی.

هیڅ مختصر لنډیز دافغانی دودونو دپیچلتیا موضوع په حقیقی توگه نشی څرگندولی دموضوع دکلی نتیجی په توگه ویلای شو چې دهندوستان، ایران او توران کلتورونه ټول تر یوې اندازی پورې دافغانستان په کلتور کې منعکس شویدی. پردی کلتور باندې دایران او منځنی ختیځ کلتورونه خورا زیاته اغیزه لری؛ تر یوې لږی اندازی پورې دهندوستان کلتور او په شمال کې دتورانیانو هم تر هغه لا لږه اغیزه ورباندې کړی ده. افغانانو، او په تیره بیا پښتنو پردی ټولو کلتورو باندی چې له نورو نه یی اخیستی دی، خپل خاص مهر لگولی دی څو داسی یو آسیایی هیواد منځ ته راوړی چې ساری یې په جهان کې نشته: (۲۱)

لمحه خپل د غرو لمنی او خپای لوری سیمې
لری، دا پراخه بیدیا ددی ده. - اترو اویدا -

دریم خپرگی لرغونی افغانستان

که څه هم دهندوکش د سیمو یعنی داوسني افغانستان ماقبل التاريخ تراوسه پوری
تر ډیره حده نا معلوم دی، اوس په دی برخه کی د داد وړخپرنی پیل شوی دی. دا
چی انسان د ایران دلوری سطحی په غربی برخه کی ډیر پخوا یعنی د توپل شوی تیزی
په دوره کی اوسیدلی دی په کافی اندازه ثابت شوی ده. بنایی په افغانی غونډیو او
دروکی نوری پلانی د توپل شوی تیزی دوری میشته شونی لکه د گاونډی ایران
د تپه سیالک، تپه حصار او پاکون په شان را برسیره او څرگند کړی:

رشتیا هم مخینی معتبر لیکوال په دی عقیده دی چی بنایی د حیواناتو اهلی کرڼه
او کرڼه د ایران په لوړه سطحه کی پیل شوی وی: مواشی، اوزی او پسونه ټول
د دغو او رو سیمو اصلی حیوانات وو او دشعر ابلیس په نوم یو ډول غنم چې په
روسی، المان، شمالی او مرکزی امریکا کی شنه کیزی او اینکورن (ein korn)
چې دا هم یو ډول غنم دی د دغو دواړو خپل سری بیدبانی (خو درو) غرنی غنمو
اصلی نمونی هلته موندل کیزی اوزیاتره د سمندر له سطحی نه د دواړو درو زرو
فوټو لوړوالی ترمنځ لیدل کیزی:

یوشی چې دافغانانو دماضي په مرخه کی سم او دداد وړ دی هغه دادی چې خلک ددیر ووزر کلنیو دورو لپاره په اشیا کی د لوړو سطحو دپاسه او دشمالی شلیو گرد چاپیر اوسیدلی دی. وخت په وخت دهغوی دلو دنفوس دزیاتوالی، وچکالی یا ناخوځندو عواملو په وجه هجرت کړی دی. ځینی لویديځ ته لیزدیدلی دی، نور یی دامو سیند له لاری څخه پر هندوکش را واوښتل یا یی دهندوکش لاره پرېښوده او دهندوکش دغربي ددی څخه په را تاویدو سره بالاخره دهندوستان حاصل خیزه میدان ته را ووتل. ددی جریان په برخه کی لږ معلومات تر لاسه شوی دی؛ خو له عیسی (ع) نه دمخه ددوی زړ کلنی دوری په وخت کی کوم خلک چې مونږ یی دهندو، ار یا یانو په نامه پیژنو له خپلو څارو بو او سپیڅلو ویداگانو (Vedas) سره دافغانستان دواډیگانو له لاری کلهی وکړی. (۱) څه موده وروسته نور قومونه چې ژبه یی عین رېښې لری هغه لځای ته را ننوتل چې اوس یی ایران بولو او له دغو څخه مدیان (اهل ماد) او دهغوی خپلو ان پارسیان هلته مشته شول:

مدیانو چې دسیا گزارس (Cyaxares) او واخشتر (Uvakhshatra) تر مشرتابه لاندی یو قوی امپراتوری جوړه کړه چې خپل پارسی تربرونه یی تر نفوذ لاندی را وستل. دوی په ۶۱۲ ق. م کال کی کی نینوه (Nineveh) وړانه کړه او دوه کاله وروسته یی داسیر یا (Assyria) قدرت له منځه یووړ. مدیان په خپل وار سره دپارسیانو له خوا له پښو واچول شول چې پاچایي سبروس (Cyrus) (لوی کوروش) وکوم چې تر ۵۵۰ ق. م کال پوری یوه پراخه سیمه چې په هغی کی افغانستان هم شامل و تر اداری لاندی درلوده. (۲)

له بیه مرغه د وروستیو مورخینو لپاره سبروس (Cyrus) او نور هخامنشی واکمنان علاقمندو چې خپلی ټیکمرغی دنورو ترمخ وشمیری او په دایمی شکل یی وساتي او ددوی په دجریټو لیکنو کی هغه لومړنی لیکنه هم شامله ده چې دافغانیځ ته، نوبیو یادونه پکښې شوې ده. په نقش رستم (Naqsh-e-Rustam) کی ددیلوی داریوش پرقبر، بیهستون اوبه موسا کی دهغو سیمو نومونه لیکل شوی دی په کومو

چې دهخامنشي امپرا توري ويشل شوي وه : په دغو سيمو کې د هرايوا (Haraiva)
ياداريا (Aria) (اوسني هرات) هاورا وپتېش (Haura vatish) يا آرا کوزيا (کندهار) ،
سوگودو (Sugudu) يا سغديا (Soqdia) (دامو اوسيرسيندونو ترمنځ سيمه) ،
کورډا سميا (Chorasnia) (خيو ا) باکتريا (Bactria) يا باختريش (Bakhtrish)
د (هندوکش او آمو سين ترمنځ سيمه) ساتا گوش (Thattagush) يا سا تاجيديا
(Sattagydia) (اوسني هزاره جات) او گندهارا (دجلال آباد او پېښور واديگانې)
شاملې وې .

باکتريا (Bactria) او د هغې پايتخت باکتر (Bactra) (اوسني بلسخ)
دهخامنشيانو يو له خورا مهمو ولاياتو څخه و . په همدې لځای کې چې هغه وخت
« دزرو ښارونو د ميواد » په نامه يادېده چې زراتوشترا (Zarathushtra) يا زورو
ستر (Zoroa Ster) ژوند کاوه او د ميلاد دمخه يې د شپږمې پېړۍ د نيمايي په
شاوخوا کې دوېشتا سپه (Vishtaspa) ترسمايي لاندې تدريس کاوه چې لومړی
يو حېلوک پاچا و او وروسته يې بيادسيپروس (Cyprus) په امپراتوري کې د بوه والي
په حيث دنده سرته رسوله . (۳) او د هغو عسکرو په جمله کې چې دلري (Hellas)
په مراټون (Marathon) کې جنگيدل د باکتريانو (باختريانو) عسکر هم وو چې
دسربوښاک يې ترزياتي اندازې مديا ته ورته وه . (۴)

ترميلاد دمخه په ۳۳۱ کال کې دافغانستان سيمې ديوه انساني آسماني کاسې دلمبې په
واسطه چې زيات دوام يې ونه کړ وښانه شوې : کله چې دمقدونيې سکندر داريوش
کودومنروس (Darius Codomannus) ته په گاوگملا (Gangamela) کې ماته ورکړه د
دهغه لښکرو دپارسي لښکر استا دلاس ته راوړه . د لښکرو له فهرستونو او داحکامو
له مخې چې د داريوش (Darius) له خوا ورکړل شوي وو مونږ پوهېږو چې دهغه
(کين اړخ لښکر ترزياتي اندازې پورې د افغانستان له عسکرو څخه جوړ شوي وو)
دکين اړخ د پای سپاره عسکر له باکتريا (باختريا) نه وو او هغه چې په مرکز کې
وو آراکوزيان او غبرني هنديان (محتملا پښتانه) وو .

سکندر ددی لپاره چی امپراتوری چی اوس دهغه وه خوندي وساتي ، او دختیځ لور ته مخ په وړاندې تلې او داوسنی هرات سیمې ته نژدې افغانستان ته داخل شو او وروسته بیا دجنوب له خوا تر سیستانه پوری پرمخ ولاړ ، دختیځ له خوا د اوسنی کندهار تر سیمې وړاندې ولاړ او شمال له لوري دهندوکش ها خوا تر باکتريا پوری ورسید. بیا داوسنی کابل شاوخوا سیمې ته راستون شو او دباکتريا دوالی لور رنخسانه (Roxanne) یې له محانه سره د خپلې میرمنې په حیث را وستله او پس له هغې یې خپل لښکر دکابل سین په اوزدو کی هندوستان ته ولیږه او پخپله له یوه غوره شوی لښکر سره دکروادی له لاری داوسنی سوات سیمې ته وخوځید: ددی ستر په برخه کی پرته له نکلونو او دذوالقرنین دلقب څخه په سیمه کی زیات معلومات نه دی ساتل شوی چی (ددوه ښکرونو دخاوند) او دبختورمانا ورکوی. ممکنه ده چی دا نکلونه او نوموړی لقب دواړه یوازی داسلام دمنځته را تللو (ظهور) دوخته را وروسته وي.

یو وخت دروشان (Roshan) شغنان (Shignan) واخان (wakhan) ، چترال (Chitral) او گلگت (Gilgit) مشرانو ادعا درلوده چی هغه ددوی نیکه و، خو دا غالباً پرته دهغه دشهرت دستایني څخه کوم زیاتې شی نه دی .

ترمیلاد دمخه په ۳۲۳ کال کی دسکندر مړینه دهغه دامپراتوری دپاره دمبارزې موجب وگرزیده چی ختیځه برخه یې دهغه دسپاره لښکر دکوماندان سلوکوس نیکاتور (Seleucus Nikator) په لاس کی ولویده چی دسلوکید (Selencid) هکورنی بنسټ یې کښیښود: تقریباً په همدغه زمانه کی په شمالی هندوستان کی دموریانو (Marnyan) پیاوړی دولت چی مرکز یې پټنا (Patna) وقوت مونده. له باکتريا (Bactria) سره چی دسلوکیدانو (Seleucids) په لاس کی وه، افغانستان دسلوکیدواو موریان دسیمې دیوځای کیدو نقطه وگرځیده .

سلوکیدانو په دی وخت کی دیوی تجربی دسرتو رسولو هڅه وکړه. په زرگونو یوناني میشتیدونکی تشویقیدل یا خو ورته امر کیده چی دغه لوی تاسی ته ورشی او

یونانی لښکری په چوښو کی مخای په مخای شوی چی د پر اخو جلگو کوچیانو او دجنوب او دختیځ دموریانو په مقابل کی څارنه وکړی . دسپلیو کیدانو له نظره دغه پلان یوه ناکامی وه. یونانیان بریالی استعمارچیان وو مگر دهغوی تمایل دیلتون لپاره دننه دومره څرگندو څومره چی په اروپا کی و. تر میلاد دمخه د دریمی پیری تر نیمایی پوری دباکتریا سیلیوکیدی والی یعنی دیودوتوس (Diodotus) دخپلی نخلوا کی ادعا کوله او دا یوه جگړه وه چی دهغه دزوی او خلف دویم دیودوتوس (Diodotus) له خوا یی دوام وموند. (۵)

دشمالی افغانستان خلک له یوې پیری نه زیات دیوه نخلواک ابالت چی دیونان له خوا اداره کیده تابع وو چی معمولاً دباکتریا (Bactria) په نامه یادیده او په موفقانه توگه یی دسیلیوکیدی هڅو په مقابل کې چی غوښتل یی بیا کنترول تر لاسه کړی ودریده. تر میلاد دمخه ۱۸۷د په شاوخوا کی باکتریا یی لښکرو چی ددیمتریوس (Demetrius) پاچا له خوا رهنمایی کیدلی آریا (Aria)، آراکوزیا (Arachosia) (اوزرنسکا (Zaranka) له خپلی خاوری سره وتړل . څلور کاله وروسته یی گندها را (Gandhara) له موریانو (Mauryans) څخه ونیوله او له هغه لږ وروسته دپټنا (Patna) پایتخت یوه لښکر ته چی دباکتریا یی جنرال مینندر (Menandar) له خوا رهنمایی کیده تسلیم شو :

د موریانو دواکمنی په دوره کی هندی تاثیرات په جنوبی او شرقی افغانستان کی خپریدل چی په هغو کی بودایی دین هم شامل و او دآسوکا (Asoka) (۲۶۴-۲۲۷ ق.م) تقریباً له کلکی حمایی څخه برخوړدار و او آسوکا (Asoka) د موریانو تر ټولو ستر زمامدار و. دسمڅو په صومعو کی چی دواډیو په دیوالو کی کیندل شوی و په زرگونو بودایی راهبانو دتئویر لپاره فکری پلټنی ته وقف کړی وو . بودایی دین پخوا له دی چی داسلام په واسطه له بیخه وایستل شی. ډیری پیری د افغانستان دعمله دین په حیث پاتی شو:

که څه هم تر ۱۷۰ ق.م پوری یوه پراخه سیمه چی په هغی کی شمالی هندوستان

ميند (Sind) او افغانستان شامل وو دباكتريا په قبضه كې وه خو سومره ژر چې
 يې لاس ته راوړی هغومره چټك يې له لاسه ووته . ديميتروس شاوسر (Chaucer)
 په دغو الفاظو ستايلي و :

« لوی اميتريوس دهند تر لږ واك » احتمالاً ۱۶۷ ق.م په شاوخوا كې په يوه جگړه
 كې ووژل شو او په خاصې يوناني طريقې ، د ديميتروس له مړينې وروسته يې امپراتورۍ
 په يوشمير متخاصمو ايوالتونو تجزيه شوه چې دشمال د كوچيانو لپاره آسانه غنيمت وه .
 د كوچيانو د دلو خصلت چې باكتريا يې ورانه كړه لاتر اوسه پورې د منافقۍ يوه
 موضوع ده ، كه څه هم پخوانيو او اوسينو پوهانو د هغوی كوچيدنې فهرست كړی
 دی . لومړنی خلك چې دامو له سين څخه دی خواته را تير شول ساكان (Sakas)
 وو . ساكان ظاهرأ د سكيتي (Scythian) كوچيانو يوه پښه ده كوم چې په لرغونو
 زمانو كې يې ديو راسيا (Eurasia) بېدباگانې د هنگري (Hungary) له بېديا څخه
 نيولې بيا تر منگوليا (Mongolia) پورې تر لاس لاندي وې .

باكتريا (Bactria) ته د داخليدو سره سم ساكانو (Sakas) د لويديځ لور ته مخه كړه
 خو د خپلوانو پارتيانو (Parthians) په واسطه يې مخه ونیول شوه چې ايران يې
 نيولی او هلته يې يوه پاچاهي جوړه كړې وه . ساكان چې د خپله سره مخامخ شوي
 وونځتيځ لور ته راوگرزیدل او يوه منطقه يې ونیوله چې تر اوسه پورې د هغوی په
 نوم يادېږي چې هغه د سيستان (Sistan) يا سكيستان (Sakistan) منطقه ده . له
 همدې ځايه د سكودز يا توبيلگو پر اساس هغوی خپله واكمنۍ په جنوبي افغانستان
 كې لږ تر لږه د غزني تر شمال پورې پراخه كړه او د ميلادي لومړۍ پېړۍ په شاوخوا كې
 كندهار ته راوړسیدل .

د اعقیده موجوده ده چې ساكانو تقريباً د يوې پېړۍ لپاره واكمنۍ كړې ده
 پخواله دې چې د پارتيانو (Parthians) له خواله پښو و غورځول شي كوم چې
 دخپل قدرت معراج ته رسېدلي وو او كوم چې ظاهرأ د عيسوي سنې تر پيل لږ وروسته
 له هماغه لارې نه راغلل چې رومي پخپله د ساكانو له خواته عقب شوي وه .

د پارتیانو (Parthians) دواکمنی موده هم لنډه وه. د ۷۵ م په شاوخوا کې هغوی په افغانستان کې دیوه قدرت په حیث له شمال ته دیوې بلې ډلې په واسطه له منځه یووړل شول چې هغه دیوه چې (yueh - chi) ډله اود ساکانو لرغونې دښمنان وو. وروسته له هغې چې دیوه - چې ډله دیوې بلې قوي ډلې هیونګ - نو (Hiung - nu) له خوا مات شوه، دغه وروستی ډله په کراره د لویدیځ او جنوب لور ته آواره شوه. هغوی د باکتریا په سرحد کې تم شول او په همدې ځای کې وچې کوچولاګه فیسز (Kujula Kadphises) چې د پنځو قبایلي ډلو څخه دیوې ډلې مشر و، په ټولو ډلو باندې تسلط وموند. د هغه قبيله چینایانو د ګیوئی - شنگګ (Gui - shang) په نامه پیژندله او تر دغه نامه لاندې یې یوه کورنۍ تشکیل کړه چې وروسته بیا رومیانو (Romans) د کوشان د کورنۍ په نامه پیژندله.

کوچولاګه فیسز (Kujula Kadphises) په ټول شمالي افغانستان کې خپل تسلط ټینګ کړ او د (۱۶۰ م په شاوخوا کې یې ګندهارا له پارتیانو څخه ونیوله. زوی یالمنسې یې ویماکه فیسز (Wima Kadphises) په ټول افغانستان باندې تسلط وموند او د کوشاني واکمنوبل او خورا مشهور ټولواک کنشکا د شمالي هندوستان زیاتره برخه ونیوله. په داسې حال کې چې پارتیان یاته کمزوري وه، د کنشکا تر مشرۍ لاندې د کوشان پاچاهي پیاوړې او قوي شوه. نتیجه یې دروم (Rome) او آسیا (Asia) ترمنځ د سوداګرۍ پر اختیاوه ځکه په دې وخت کې دروم په مقابل کې د پارتیانو دښمني دهغې لارې چې له اروپانه تر ختیځ پورې رسیده دیندیدو باعث نه کیده. داسې بریښي چې کنشکا په خپل پایتخت پروشاپورا (Purushapura) (اوسني پېښور) کې بودایي دین منلی وي او د افغانستان د دروله لارې دغه دین خپور شوی وي. په همدې وخت یې د ۱۵۰ کال په شاوخوا کې وچې هنر په هغه سبک کې چې یو وخت د ګریکوبودست (Greco - Buddhist) په نامه سره یادیده خواوس او په زیاته صحیح معنی د ګندهارا (Gandharan) د سبک په نامه پیژندل کیږي پر اختیا و موندله. ځینې پوهان لاتراوسه ددې عصر د مجسمو لپاره د الهام اخیستنې منبع ګریکوباختري

سلطنت ته رسوي، خودمداول نظر دادی چی دغی اغیزی له رومی سکندر یی (RomanAlexandaria) څخه نشته وکړ. په هر حال، دغه سبک له هینایانا (Hinayana) بودیزم څخه مهاییانا (Mahayana) بودیزم ته یو انتقال څرگندوی اود دی پرته چی بودا دیره څیرک انسان په حیث وښودل شی دیوه معبود په حیث ښودل شوی دی اوددی سبک زیاتې اوڅورا ښکلی مجسمی په افغانستان کی په تیره بیا جلال آباد نه نژدی په هده کی موندل شوی دی.

دکوشانیانو دسقوطعانونه نا څرگنددی: تر کنشکا ورورسته، د هغوی په پاچاهانو کی و سیشکا (Vasishka) هویشکا (Huvishka) او واسو ویسدا (Vasuveda) شامل وو؛ مگر د ۲۳۰ م په شاوخوا کی د هغوی آخری پاچا او له هغه سره په افغانستان کی دکوشانیانو قدرت دپارس دساسانی سلطنتی کورنی له خوا پای ته ورسیده. دهخامنشیانو دزوال راهیسی پارسیان له رونقه اوبدای وو. د هغوی پاڅون دپارتیانو دیره پارسۍ رعیت او ر دیشیر (Ardishir) له خوا رهنمایی کیده چی بغاوت یی وکړ او په قاطعانه ډول یی خپل پخوانی پاچاهان ۲۲۶ م کال کی په یوه جگړه کی چی په هورمز (Hormus) کی وشوه مات کړل. پس له هغه اردیشیر نخبیخ ته را وگرزیده؛ باکتریا، آراکوزیا او گندهارا دهنه په قلمرو کی راغلل. هلته ځینی شواهد شته چی هغه پر هندو سنن باندی یرغل وکړ او سرهند (Sirhind) ته ورسیده؛ خو دتاریخ فرشته (Ferishta) په قول هغه دپو مقدار زیاتی طلا، جواهراتو او پیالانو په بدل کی چی دباچ په حیث ور ته وړاندی شول راضی شو شاته ولار شی او له هندوستان څخه لاس واخلی. (۱)

ساسانیانو تقریباً ددوو پیریو لپاره په افغانستان کی قدرت درلود که څه هم ښایی پارسیانو هلته دورو کوشنی پاچاهانو په واسطه چی ددغوی رعیت (Vassals) گرزیدلی وو، سلطنت کاوه. پس له هغه ۲۲۵ م په شاوخوا کی یوه بله ډنه دشمال نه لوری را ښکاره شوه.

داد له یو قوم و چی دینسلیانو یا د سپینو هونا نو (WhiteHnns) په

نامه یادیدل چی دهغوی تاریخچه تقریباً کاملاً په توره لیکل شوی وه او دراتلونکی نسل دتنویر لپاره یی چندان نور نه وو پری ایسی:

یفتلیان لومړی دآوارانو (Avars) دتابعینو او متحدینو په حیث په زنگاریا (Zungaria) کی څرگندېږي، که څه هم چینایي منابع څرگندوی چی هغوی د چین په شمال کی له کوم ځای څخه منځ ته راغلي دی. کله چی یفتلیان له آوارانو څخه را بیل شول، هغوی غربی لور ته دآمو سین شمالی سیمو ته ولیږدیدل او پس له هغه دجنوب لور ته یعنی هغه ځای ته چی اوس افغانستان دی را وگرزیدل:

په هغه سیمه کې دخپل کنترول تر پراخولو وروسته یې شمالي هندوستان فتح کړ او له یوه مرکز نه یې چې یا به هرات ته نژدې په بادغیس کې یا په بدخشان کې و له پارسي ساسانیانو سره مکررې او اکثرأ بریالۍ جگړې وکړې. په پای کې دپارسیانو له خوا چې مشرې یې د لومړي خسرو نو شېروان (Khusrau Anushirvan) په غاړه وه او ترکان هم ورسره متحد وو مات شول او په څومره بیرته چې هغوی د تاریخ صحنې ته را ننوتې وو په هغو مړه بیرته دتاریخ له صحنې څخه ووتل. (۷)

۵۶۸د م په شاوخوا کې دیفتلیانو دا وروستنی ما ته د هندوکش په سیمه کی یو تاریخی پړاو پیل کړ. له همدې ځایه یفتلیان، کوشانیان، ساکان او پارتیان ټول د قومونو په حیث له منځه ولاړه او هیڅ افغان په داد سره ویلی نشي چې څو له هغو څخه دهغه نیکونه وو. په بدخشان کې یوشمیر خلک ادعا کوي چې هغوی دیفتلیانو له پښته دي که څه هم دا خبره چې ایا هغوی رشتیا دیفتلیانو له پښته دي یا نه لږ تر لږه د داد وړ نه ده. خو نظر دهغوی شمیر ته هیڅ یو له دغو لرغونو قومونو څخه کاملاً محوره کېدای نشوای او پرته له کوم شک څخه دزیاتو اوسنیو افغانانو نیکونه دي او ښایي حتی دغونډو نژادي ډلو نیکونه وي. په دغه دلیل د هغوی قومي او نژادي ترکیب او د هغوی ژبني اړیکې تاریخ پوهانو ته اهمیت لري:

پارتیان او ساکان تقریباً په یقیني توګه دسکیتیانو دتنی خانګې او په تیره بیا د هغې تنی خانګې دي چې غربي یې دجګزارتانو (Jaxartes) نه په هسکو سیمو کې پاتې

شول په داسې حال کې چې نور یې چې یوناني مورخینو ښه پیژندل دپانتیک (pontic) شول پرانځر جملگو ته لیزیدل : دا په عمومي ډول منل شوي ده چې هغوی د سپین (هندو اروپایي) نسل څخه دي چې ژبه یې دایراني ژبو له کورنۍ څخه وه .

د یفتلیانو او کوشانیانو د نژادي اصل په باب د نظر اختلاف همداسې دوام لري ځینې پوهان ادعا کوي چې لږ تر لږه کوشاني واکمنان ترک او مغل (Turco-Mongols) وو خو غالبه نظریه داده چې هغوی د سیکیټیانو (Scythian) لایو ه بله پښه ده. یفتلیانو پرته له شک څخه ځانونه هونان (Huns) گڼل او دهماغه زمانې نورو خلکو له خوا هم یفتلیانو گڼل کیدل؛ برسيره پردې شوروي (لرغون پیژندونکو داسې نتیجه لاس ته راوړې ده چې اواران (Avars) له چا سره چې هغوي زیاته موده یوځای وو، زیاتره مغولي نژاد وو. له بلې خوا د بیزانتین (Byzantine) (ختیځ روم) مورخ پروکوپيوس (Procopius) په خاصه توګه هغوي یوازنی هونان گڼلې دي چې سپین بدنونه او سپین څیري لري چې زشتې نه دي. (۸) د بلیو د بلیو تارن (W.w.Tarn) غالباً په دې څرګندونه د موضوع حقیقت ته نژدې شوي و چې هره ستره ډله به حتماً «یونژادي مخلوط» و .

د یفتلیانو تر ورکیدو وروسته ، د افغانستان تاریخيچه له هغو خلکو سره سروکار لري چې لاتراوسه پوري د څرګندو واقعیتونو په حیث موجود دی. ځکه دا هیواد له یوې پیرۍ نه زیات بیا دپارس د ساسانیانو تر تسلط لاندې و . په داسې حال کې چې ترکان هغو سیمو ته چې د آمو سین شمال ته پرتې دي خوځیدل او داسې سیمې له هماغه وخت را هېسي د ترکستان په نامه شهرت لري . داسې ښکاري چې ساساني کنترول د یو ډول فیودالیزم له لارې تعميل شوې او د یو شمیر ترکي کوشاني یا د یفتلي کورنۍ په ورو پاچاهانو پورې متحصر و چې دهغوي واکمني پر کوچنیو کوچنیو قلمرونو باندې تقریباً کاملاً مستقلة وه .

ساساني قدرت بالانځره د اسلام د نوي قدرت په واسطه لږه توتو شو کوم چې هری ملاتړ کوونکو یې خپل پېغمبر (ص) د دې وینا پیروي کوله چې د دین لپاره

شبه اوورخ هرلور ته جنگيدل تر نړۍ او هرڅه چې په نړۍ کې موجود دي غوره دي.» تر ۶۳۷ م کال پورې د عربو جنرال سعد بن ابی وقاص خپلې لښکرۍ ساساني پايتخت ته چې نيسفان (tesphon) کې وراهنمايي کړې وې؛ خلور کاله وروسته د ساسانيانو وروستی ټولواک یزدیگر د (Yazdigird) ته په نيها ونډ (Nihavand) کې ماته ورکړل شوه او د داریوش کادومینوس (Darius Codommanus) په شان یې خپل ژوند دیوه بخاین په وسیله له لاسه ورکړ.

برعکس ددې ادعا چې اکثر اکیزی، اسلام په افغانستان کې په هغې چټکۍ سره خپور نشو په کومې سره چې په پارس (Persia) او دلویدیځ خوا ته سیمو کې خپور شوی و او نه هم عربو پردې سیمه باندې اغیزناکه تسلط قايم کړ. د عربي لیکوالو په قول، تر لسمې پیړۍ پورې لا هم د افغانستان زیات خلک بت پرستان وو او لا هم دافغانستان زیاته برخه دمحلې غیر عربي سالارانو تر ادارې لاندې وه (۹).

دعباسیانو دخلافت له زوال سره دعباسیانو د قلمرو په شرقي برخو کې خپلواک دولتونه را پیدا شول. له دغو څخه لومړی دطاهریانو دولت و چې په خراسان کې تاسیس ش چې دهرات اودمشهد شاوخوا سیمه وه. بله کورنۍ چې څرگنده شوه د صفاریانو کورنۍ وه چې په سیستان کې دیوه یاغي له خوا چې یعقوب ابن لیث صفار نومیده تاسیس شوه. تر ۹۰۰ م پورې دصفاریانو او طاهریانو د دواړو کورنیو ځای بل سلطنت نیولی و چې په ترکستان کې متمرکز او دساماني کورنۍ په لاس کې وه. دې کورنۍ تر یوې پیړۍ پورې ناقراره جلال درلوده چې ابو علی آل حسین، ابن سینا هم ددې زمانې له نامتو شخصیتونو څخه دی. خو ساماني دولت په یوه طبقاتي ترکی سمندرګی کې تر یوې ايراني جزیرې څه زیات شی نه و او په ۹۹۹ م کې دالك خاناتو (Hakkhans) له خوا مضمحل شو چې د کاشغر د یوې غور (Uighur) دولت مشران وو: (۱۰)

سامانيانو دخپلو لښکرو لپاره چې تربړې یې له کلتور سره زیاته مینه درلوده ترکی مریان را جلبول. ځینې له دغو مریانو څخه آزاد شوي او دولتي مهم پستونه ورکړل

شوي وو چي زيانرو له هغو پوستونو څخه عسکري مهارت ايجاباوه : په ۹۵۰ م کې يو ترکي مامور چي آلپتگين (Alptigin) نو ميده غزني ته دوالي په حيث ولېږل شو: دا ښار تقريباً انيا ميله له کابل څخه لري دې او دساماني قلمرو جنوب ختيځ سرحد يې ټاکه. د آلپتگين ځای بالآخره دهغه زوم سېکتگين ونيوه چي ادعا يې کوله ديز ديگر ددسامانيانو دوروستي پاچا له پښته دي ، که څه هم د هغه تذکره ليکونکي سياستاً ليکلي دي چي « حقيقت يوازې خداي ته معلوم دی . »

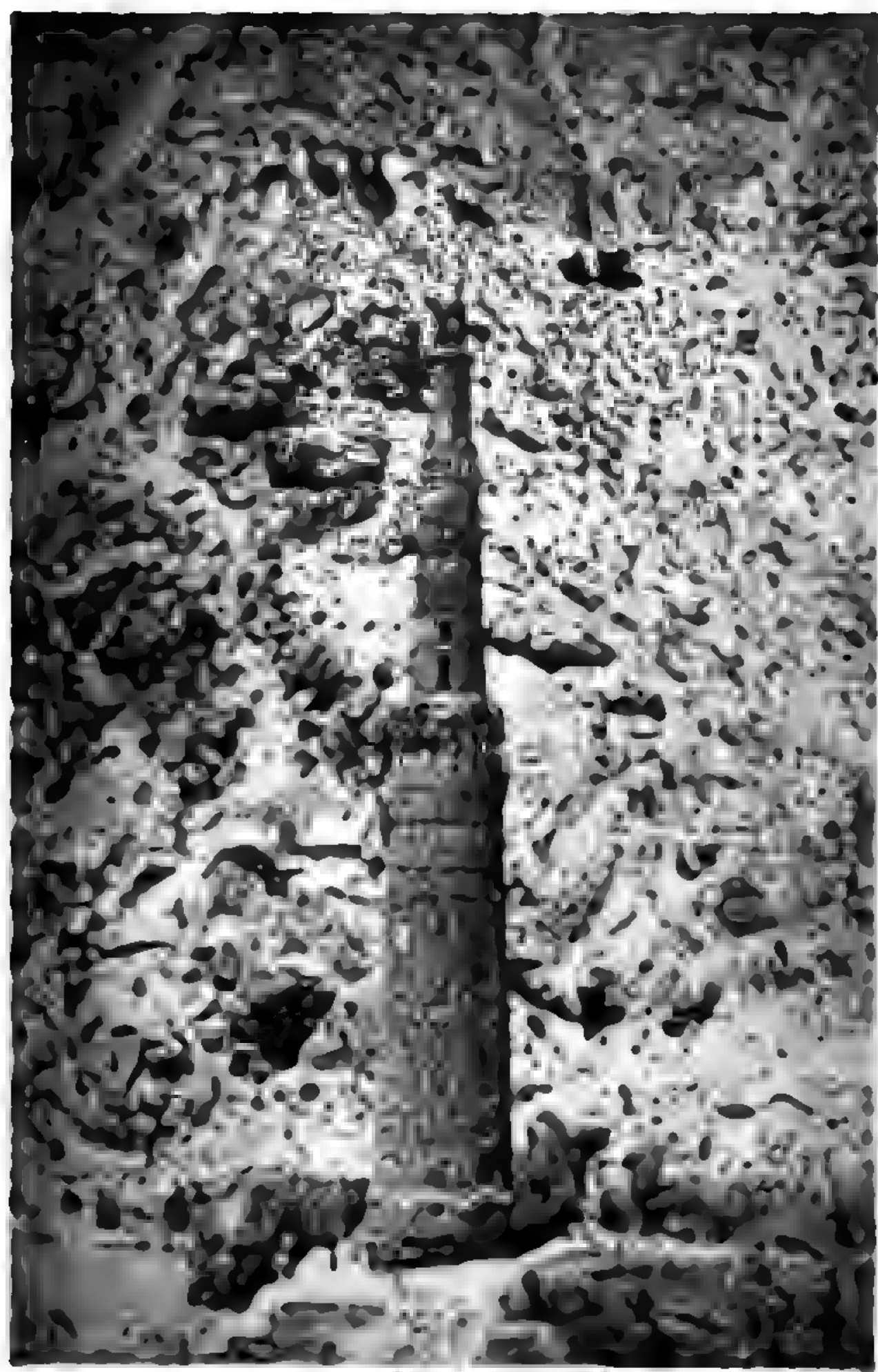
دسېکتگين نسب هرڅه چي وي ، هغه دليافت څېتن و چي دسامانيانو ديوه رعيت په حيث يې دوا کمڼي له هر ډول خپلي او تظاهر څخه کاملاً انکار وکړ او پس له شل کاله يې خپل تسلط دافغانستان ترزياترو برخو پوري ورساوه اويوه کورنې يې مينځ ته راوړه چي دغزنيانو دسلسلي په نامه ياديدله .^۱ په هغه پسې يې زوی اسماعيل په ۹۹۷ م کال کې منځ ته راغی او دوه کاله وروسته دهغه بل ډير نامتو زوی محمود دافتدار پرمسند کښيناست:

سلطان محمود « بت شکن » چي داسلام له پاچاهانو څخه يو زښت نوميالی پاچاو پر هندوستان باندې يې داووه لسو برياليو يرغلونو لارښوونه وکړه ، خپل لقب او په غرور و غنيمت يې لاس ته راوړ او په همدې غنيمت يې خپل پايتخت ښکلی کړ. هغه پرخان باندې داسلام تړل هوښيار او حکيم اشخاص راغونډ کړل او دهمدي تړلوک په امر فردوسی خپله شاهنامه وليکله چي داسلام يوه لويه حماسه ده.

داسلام لرې خليفه دويرې له مخې محمود ته ديمين الدوله (د دولت ښيې بازو او دامير الملت (دمومنانو د مشر) لقبونه ورکړل . هغه دخپل وخت تر ټولو زير دست عسکري مشر و او پايتخت يې په غزني کې په مرمرينو قصرونو سره مجلل شو حال دا چي دايدوارد (Edward) او هراډ (Harold) د زمانو لندن نظر و هغه پايتخت ته له يوي ختيني قريسي څخه زيات شی نه و. (۱۱)

غزني چي ديوه جگړه مار ستر منصبدار دپاره يو پرتمين خود يوي امپراتوري دپايتخت دپاره دومره مناسب نه و ، دسلطان محمود تر مړيني وروسته په ۱۰۳۰ م کال کې له خپله قدرته ولویده:

دا ښار تریوی پیری وروسته، له غور سره په جگړه کې ونښت او غوریو بل دولت و چې زری پراختیا وموندله او د غربی افغانستان په غرنیو سیمو کې منځ ته راغی . ددې جگړې په نتیجه کې په ۱۱۴۹ م کې یوه ډیره ناوړه تباهی منځ ته راغله چې دغور پاچا علاوالدین ته یې دجهان سوز لقب ورکړ:

د غزني ځای غور ونیوه چې تر ۱۲۱۵ م کال پورې د ستر قوت په حیث په افغانستان کې پاتې شو او بیا وروسته د محمد شاه له خوا چې د آمو د سیند له خوا خوارزم شایانو پاچا و فتح شو. غوریان ظاهراً یو ایراني قوم او احتمالاً تاجک وو* په داسې حال کې چې غزنیان ترکان وو که څه هم دهغوی لښکرې ترریاتې آندازې پورې له افغانانو څخه جوړې شوې وې . دغور ستره کارنامه د هندوستان په شمال کې وه چېرې چې معززالدین محمد غوري او دهغه جنرال قطب الدین ایبک د مسلمانانو سلطنت تاسیس کړ. ځکه نو په یوه معنی دا محوه شوی فاتح د پاکستان نیکه دی. (۱۲) دغوریانو د پایتخت فیروز کوه موقعیت تر ډیرې مودې پورې معلوم نه ونه وپه دې وروستیو وختو کې په څه ډاډ سره تثبیت شوی دی .

خوارزم شاهان چې غوري واکمنی یې په افغانستان کې پای ته ورسوله د سلجوقي ترکانو د امپراتوري پاتې کسان وو. دوی د ننی خپلوی په و احه کې تاسیس شوی امپراتوری چې پرونخت د خوارزم په نامه یادیدله د سلجوقي امپراتوري دیوې بلې پاتې شوی برخې په مقابل کې چې پایتخت یې په مروه کې و بریالی شول او همدارنګه د خیتانو (Khitans) په مقابل کې چې اصلاً له منچوریا (Manchuria) څخه وو او د کاراختیای (Karakhitai) په نامه یې په کاشغر کې پاچاهي درلوده هم غالب شول دا ځل نتیجه یې و: د خوارزم شاهانو امپراتوري د خپل معراج په وخت کې د چنگیز خان د مغولي سوري د زیاتو خرابکاریو او تباهیو په واسطه له منځه ولاړه . دې سوري چې له تولاو کوچي يرغلګرو څخه زیات وحشي چپاولګرو و د خوارزم شایانو لښکر محوه کړ

* دا د لیکوال پود تیر شته ده. د مرحوم لوی استاد حبیبی ، کهزاد ، عتیق الله پژواک او یو شمیر نورو داخلي او بهرنی مورخینو په قول ، غوریان نه ظاهراً یو ایراني قوم ونه احتمالاً تاجک وو بلکې نښتانه وو. «پښتوخیږني» د علومو اکاډمۍ ، ۱۳۶۷ کال ، ۱-۲-۳ مخونه وگوري .

دهغو ټارونه يی له يوه سره ويجاړ کړل او يوه ويرانه يی تر شا پريښوده: ددلچسپۍ وړ ده چې په همدغه زمانه کې دنخوارزم شایانو دليکړ يو آخري سرگردانه ټولنی لري لويديځ لور ته ولاړه او نژدی و چې دبيت المقدس لرغونی ښار په کندهواله بدل کړي؛ وروسته له هغه چې چنگيز خان دامو سين دشمال خوا ته سيمې فتح کړې، باکتريا ته وخوځيده او هغه آبادی سيمې ته يی تردې اندازې پورې زبان ورساوه چې دغه زبان هيڅکله جبران شوی نه دی.

وروسته له هغه چې دفاتح چنگيز گران لمسی موتوکن (Mutukin) دساميانو تر ديوالونو لاندې ووژل شو، په غضب شوي مغولو ټول خلک چې ددوې گردچاپيره پراته وو له منځه يوړل. له همدې لخواه يو مخکښ لښکر چې دیرش زره مغولسی سواره يی درلودل مخ په جنوب دغزني خوا ته چيرې چې دنخوارزم شایانو دکورنی د آخري پاچا زوی جلال الدين له افغانسی قبایلي خلکو څخه يو پوځ جوړ کړی و و خوځيدل. دلته مغول په غیرمنتظره ډول مات شول. دا دهغوی په چټکو برياليتوبو نو کی يوه له ډير لږ شمير ماتو څخه يوه ماته وه.

دی ماتی خپله چنگيز خان صحنی ته راووست چيرې چې جلال الدين د مغولی جنرال تحسين ځکه ځان ته وگاټه چې هغه ځان په درياب کې واچاوه او هندوستان ته وتښتیده. جلال الدين هلته اوپه پارس کې يورومانتيک ژوند ته دوام ورکړ:

چنگيز پخپله کله چې د مغولو ديوه روايت له مخې ديوه يونيکارن* (Unicorn) له خوا ورته اخطار ورکړل شو چې وړاندې ولاړ نشی دسند (Indus) سره تم شو؛ اوداداسي يوه پيښه وه چې که رښتيا وی نو هندوستان به په حقه سره دغه افسانه يی حيوان دخپل ملی نښان په حيث ځان ته ټاکلی وای.

دا خبره زیاته محتمله ده چې چنگيز د هندوستان د دښمنو تودونځی او دهغی اغيزې پر خپلو شمالي سورو باندې وويړاوه چې دا کارونه کړي. (۱۳)
افغانستان ديو څه مودې لپاره لږ تر لږه تش په نامه د مغولو تر تسلط لاندې پاتې

* يونيکارن دآس په شان يونځيالی حيوان دی چې په تندي کې يواوژدښکرلری. (مترجم)

شو: په ۱۲۴۷ م کی دچنگیز یوه لمسی (منگونخان) (Mangu Khan) شمس الدین چې دغوریانو دنجباوو څخه و د هرات دوالي په حیث مقرر کړ چې په پارس کې دمغولو د اقتدار له زوال څخه یی استفاده وکړه او یوه نوې کورنۍ یې تاسیسه کړه: دا کورنۍ چې دکرت (kurt) په نامه یادیده تقریباً یوه پېړۍ یې دهرات دشاوخوا په سیمو کې حکومت وکړ. (۱۴)

۱۳۳۶ کال دترکانو نغورا لوی فاتح گود تیمور منځ ته راووست. تیمور چې په ختیځ کې صاحب قرآن بلل کېده (Lord of the fortunate Conjunction) د گورکانو (Gurkan) چې دبرلاس ترکانو (Barlas Turks) یوه پښه ده مشر و چې دآمو سین په شمال کې یې ژوند کاوه . ده دترکانو دفیلولو له متحدکولو څخه وروسته په یوه دوره فتوحاتو لاس پورې کړ چې دچنگیزخان له فتوحاتو سره اندول وو. برخلاف دمغولو ، تیمور دهنر او کلتور سره دلچسپۍ درلوده که څه هم مسلماً ده هیڅکله نه دی پریښي چې له هنر او ثقافت سره دده دلچسپي د جنگ لپاره د هغه دجذباتو مانع وگرزی :

ده افغانستان له مشکلاتو سره فتح کړ. دلته دغرونو په منځ کې دجنگ دیوه نابغه په حیث دهغه دښو لپاره زمینه نه وه برابره او نا ممکنه وه چې پر ځینو قومونو په تیره بیا پر کافرانو باندې بری ومومي . په ۱۳۹۷ کال کې یې یو لمسی (پیرمحمد) په کابل کې دچارومسول وگړز او او خپلو فتوحاتو ته یې په هندوستان کې یې له تکلیف پر اختیا ورکړه او هندي لښکری یې په آسانی سره ماتې کړې او دهلی یې داسې وړان کړ چې « ددو میاشتو لپاره یوه مارغه هم وزرونه ښوراوه . »

وروسته له هغې تیمور راستون شو چې خپل پایتختونه په سمرقند او بخارا کې په هغو ودانیو سره چې دهندي مریانو په واسطه جوړې شوې وې ټکلي او دهنوي دهبواد په غنایمو سره مجهز کړي. تیمور خپله توجه لویدیځ او شمال ته را وړوله او خپلو فتوحاتو ته یې دوام ورکړ . دخپلې دورې په اوج کې یې بایزید (Bayezid) ته چې ترهغه وخته پورې دعثمانی ترکانو (Ottoman Turks) نه مغلوب کېدونکی

سلطان و، ماته ورکړه. تیمور په ۱۴۰۴ کال کې مرشو او خپله امپراتوري یې پیر محمد ته پرېښودله : (۱۵)

دخپلار مخکښینو دولتو په شان د پنځلسمې پیړۍ په پای کې دغه پراخ دولت د شهزاده نشینانو یو ګډ و د قلمرو ګرزېدلی و چې یو له بل سره یې شخړه کوله او هر یو د تیمور دیوه اولاد په واسطه اداره کېده. ددغو توطئه ګرو خپلوانو له ډلې څخه په ۱۴۸۳ کال کې یو بل نابغه مشر د ظهیر الدین په نامه چې د بابر (زمری) په نوم یې شهرت درلود را پیدا شو :

بایزید چې په خوارلسم نسل د چنگیزخان او همدارنګه په پنځلسم نسل ګود تیمور ته رسیده دیوې مړدې لپاره داسې ښکارېده چې د تیمور یانو امپراتوري بیا سره یو مونی کړي ؛ خو په پای کې دهغه د هڅو مخه د هغو کوچیانو ګډوالو (مهاجرینو) دوروستی ډلې له خوا ونیوله شوه چې له مرکزي آسیا څخه راغلل. تر ۱۵۰۰ کال لږ څه دمخه ازبکانو چې یو ترکي قوم و ، جنوب لور ته د آموسین خوا ته لیږدېدل پیل کړه. په ۱۵۰۳ کال کې بابر چې ترول امیدونه یې له لاسه ورکړي وو دیو شمیر ملګرو سره له هندوګش څخه را تیر شو او « مایې له جنګ او بې له کوښښ څخه درېع الثانی په اخری لسو ورځو کې د لوی خدای په مرسته او مرحمت کابل او غزني لاس ته را وستل او دهغری خپلاراکې سیمې چې ځان ته تابع کړلې. » (۱۶)

له بابر سره کابل ته د بېګانه وو او جنګیالیو یوه ډله راغله چې د جنګ لیوال وو د دې لپاره چې دغه ډله برابرې کړي او همدارنګه له دې سببه چې دده یوه نیکه هم هم بله چاره نه درلوده ، بابر د افغاني قبایلو او دخپلار پاتې شوو تیموري خپلوانو په مقابل کې یو لږ جګړې وکړې په پای کې یې خپل جنګیالي هندوستان ته بوتلل او په ۱۵۲۶ کال کې یې ددهلي سلطان ته چې د لودی قبیلې یو افغان و ، ماته ورکړه. دهماغه کال داپریل دمیاشتی په ۱۵۲۶ کله چې دبابر په نامه ددهلي دپادشاه په حیث جامع جومات کې خطبه ولوستل شوه ، د یوې کورنۍ سلطنت پیل شو چې په نا سمه توګه دمنلو د کورنۍ په نامه یاده شوه :

بابر په ۱۵۳۰ کی مړ شو او دهغه د وصیت له مخې یې مړی بیر ته کابل ته را وړل شو او « د کابل د شاوخوا په یوه ډیر په زړه پورې ځای کې » خاورو ته وسپارل شو. د اشیا د دغه فاتح مقبره لا تر اوسه هلته شته او دغه لاندی ډیر لیک وړ باندی پروت دی. یو پاچا د کوم له څیرې نه چې د خدای نور خلیده، محمد ظهیر الدین بابر پادشاه و؛ د مغولو کورنی د پارسي نه صفوي کورنی سره تقریباً په یوه زمانه کې په هندوستان کې را پیدا شوه؛ په حقیقت کې بابر او د صفوي کورنی بدخویه موسس شاه اسمعیل سره ښه پیژندل. دغه دوې کورنی دوې پیری سره گاونډیانې وې چې ستر پرمختګ یې په برخه شو او بیا یې تقریباً په عین وخت کې سقوط وکړ. په پارس کې د شیعه او دمغلو په دربار کې د سنی عقیدې د مخالفت سره سره بیا هم د هغوی تر منځ روابط نسبتاً ثابت وو. د دغې دورې په اوږدو کې افغانستان یوځل بیا دیوه مایل هیواد حیثیت درلود چې کابل د مغولو په لاس کې او هرات د صفویانو په لاس کې و، او کندهار د دواړو منځ په پوله کې پروت و چې کله به دیوه په لاس کې او کله به د بل په لاس کې و. دا ښار په ۱۵۹۵ کې د مغولي اکبر له خوا ونیول شو. په ۱۶۲۲ کې بیا د شاه عباس له خوا ونیول شو، په ۱۶۳۷ کې بیر ته شاه جهان ونیوه او ۱۶۴۹ کې بیا د پارسیانو په لاس ورغی:

د مغولو او صفویانو دواکمنی د دغې دورې په ترڅ کې نوو قراوو په افغانستان کې جنبش پیل کړ او دا ځکه چې تر دې وخته پورې متخصصو پښتنی قبیو د لومړي ځل لپاره په امتحانی توګه هڅې وکړې چې سره یو شی: په دغه لار کې لومړی قدم د یوسفزو له خوا په ۱۶۶۷ کی اوجت شو: دی کار ته په ۱۶۷۲ کې دا پریښودو له خوا چې نختک، شیراتیان او غازی ورسره یوځای شوي وو او د پوره خپلواکي غوښتنه یې کوله دوام ورکړل شو. دوی په ګډه سره دمغلو یو شمیر لښکری محو کړې او د خپل « پاچا » اکمال خان (Akmal Khan) په نامه یې سکه ووهله. رښتیا هم دوی پرته له وحدت نه د ملی حاکمیت نور ټول صفات درلودل. همداچې دمغلو واکمن اورنگ زیب جګړه پس کړه او د وطن آبادی او اقتصاد ته متوجه شو، دغه نهضت د داخلی خیانتونو په یوې ګډوډۍ کې له منځه ولاړ.

دېشتنو د تسلط بله مخه په کندهار کې منځته راغله چېرې چې د صفوی مخ په زوال
اقتدار د گرجی شهزاده (Georgian prince) شهنواز (دکار تلی یوولسم گيوري
Giorgi xlof kartli) په لاس کسې و او دا هغه څرک دی چې افغانستان یې
د شیطان د تخم او دخلکو تباہ کوونکې په نامه یادوي . په ۱۷۰۹ کې غازي دميرويس
په مشري چې د هوتکي کورنۍ مشر و له خپلې شمالي سنگرونو څخه را کښته شول
والي او د چوڼۍ لښکريې ووژل او ښار یې ونيوه. تقريباً په همدغه وخت کې دېشتنو
یوې بلی قبیلې (ابداليانو) د هرات ښار ونيوه :

له دغو پېښو څخه د صفویانو کمزورتيا څرگنده وه. لږ وروسته د غلزو سور و
لښکرو په پارس باندې يرغلونه پيل کړه ، خلک یې لوټول ، مالونه یې چورول او
یوازي د یوه سست مخالفت سره مخامخ کیدل. په یوې دغسې لښکر کښې دميرويس
زوی (محمود) بې باکانه زړه ورتيا سره خپلې لښکرې په اصفهان کې د صفویانو
د پایتخت تر دیوالونو پورې ورسولې . دلته حتی پخپله محمود هم حیران شو چې
چې بې آرادی او عاجز شاه ، سلطان حسین خپل تخت يرغل کوونکو ته تسلیم کړ .

په اصفهان کې د افغانانو د واکمنۍ موده لنډه وه . د غلزو شمیر لږ او له خپلو
کورنیو څخه لرې پاته وو ؛ پارسي شيعه گانو چې څومره له هغوی څخه د هغوی
د عقیدې له امله کرکه کوله په هماغه اندازه یې د هغوی د ظلم له امله هم کرکه
کوله. په پای کې د هغوی د مشر (محمود) زیاتیدونکې لیونتوب ددې سبب شو چې
خپل خلک یې مرکري او د هغه د تره زوی (اشرف) یې ښای ونيسي. دا نوی پاچا
« متواضع او زړه ور » و مگر ورانې مخکې له مخه لا شوی و ؛ په ۱۷۳۰ کې په
زرگان (Zargan) کې له یوې ما تې څخه وروسته چې کوم غازي ژوندې پاتې شوی
وو د بلوچستان په دښتو کې مړه شول :

نادر قلی نومی چې په تاریخ کې د نادر افشار په نامه شهرت لري دپاړسیانو
د پخواني حالت د اعادی اتل و. نادر چې پخوا یو داره مار او په شمالي ایران کې
د ترکانو د افشار قبیلې دیوه شپون زوی و، د عسکر کیدو او د ظهاسب میرزا د لښکرو

دقوماندان درجی ته دپورته کیدو په وسیله خپله دژوند رومبې دوره قانوني وگزروله؛
 طهماسب میرزا دهغه پادشاه زوی و چې پادشاهی تخت یې غلزیو ته پرېښی و :
 دافغانانو ترماڼه وروسته ، نادر په چټکۍ سره شاهي جوړځه دطهماسب له اوزو څخه
 خپلو اوزو ته منتقل کړه ځکه لکه چې دهغه تاریخ لیکونکې لیکلی دې « یوازینی
 زیارت په کوم کې چې هغه عبادت کاوه هغه دجاه طلبی زیارت و . »

ترپاچا کیدو وروسته ، نادر یو لړ محالنده جگړې چې ده ته یې دپارسی ناپليون
 لقب ور په برخه کړ پیل کړی که څه هم په حقیقت کې ښایي ښی محایه نه وی چې
 ناپليون دی فرانسوی نادر و بلل شی : کندهار او کابل په ۱۷۳۸ کې دده په مقابل کې
 سقوط وکړ ؛ پس له هغه د هندوستان لورته روان شو او هلته یې په مضحکانه سهولت
 سره دمغول لوی لښکر ته ماته ورکړه . دی د هندوستان له منقولي سروت سره چې په
 په هغه کې دتاووس تخت هم و ، کور ته را وگرزیده او دلته یې دسندی امیرانو
 عثمانی ترکانو او دبخارا دازبکو په مقابل کې یو لړ نه ختمیدونکي بریالي جگړې پیل
 کړی : خو دی چې تل یوشکمن سړی و داسی یوه ناروغی ور ته پیدا شوه چې تر
 لاس لاندې کسان و ځوروی او ځکه نو په ۱۷۴۷ کې د خپلو عسکری منصبدارانو
 ترورو لاندې مړ شو ؛ دی دیوی داسی توطیې قربا نی شو د کوم لپاره چې د ده خپله
 بې رحمی او سنگدلی ترزیاتې آندازې پوري مسروله وه . د نادر له مړینې څخه
 دافغانستان د هیواد قصه پیل کیږی : (۱۷)

د هند کاني مرغلي دی، سیندونه یی شراب
 دی، غرونه یی مشک دی مکرخلک یی
 ساده گان دی.

(افغانی وینا)

څلورم څپرکی

احمد شاه بابا

د نادر شاه مرگ له کوم سره چې افغانستان دیوه هیواد په حیث پیل شو یو ناوړه
 فال و. پارسی فاتح دمغولو تجزیه چټکه کړی ده؛ خو له خپل ټول لیاقت سره چې
 واکمني یی پرې پوره شهادت ورکاوه؛ دیوه نوی او قوی پارسی دولت په تاسیستو
 لوکی بریالی شوی نه و. برعکس دهغه په لښکر کې د ممتازو عسکرو ټولۍ او هغه
 کسان پر کومو چې ده ډیر باور درلوده، ترکمن او افغانان وو. دغه کار چې د هغه
 په ظلم کې یې زیاتۍ را ووست دده په مقابل کې دپارسیانو دکرکی یوبل علت و.
 د نادر مرگ په وخت کې د شاه ممتاز گارد دسورو یوه ډله وه چې دافغانی قبیلې
 له ابدالیانو څخه جوړه شوی وه چې دهغه ددورې ډیل راهیسی یې د هغه خدمت
 په صداقت سره کړی و. دغو افغانانو دخپل مشر دقتل په اوږدو سره د نادر پر خیمه
 هجوم را وړ چې د هغه جسد وویښی. ظاهراً دافغانانو او پارسیانو تر منځ جگړه منع
 ته راغله او تر هغه وخت پورې یې دوام وکړ چې افغانان جنگ مخنی جد ا شول او
 پرنخپلو آسونو د کور خواته په بیرته ولاړل او ترشایې پرنخپلو پخوانیو ملگرو
 لعنت وایه.

کله چې ابداليان له هرات څخه وړاندې ولاړل، دغه خبر يې خپور کړ او د ابداليانو د او و قبيلو څخه يې وغوښتل چې په کندهار کې چې دهغوی په وړاندې پروت و سره را ټول شي. ځکه چې دوی دا خبره په څرگند ډول درک کړې وه چې د ابداليانو دگټو او ديوه دولت دتشکيلولو لپاره ښه موقع په لاس ورغلی ده. ددوی قوی سيالانو (غلزيو) لا هم دنخېلې ناوړې پارسي بڼې پيښې او هغه زيان چې هغوی ته د نادر شاه له خوا رسيدلی و تلافی کوله. په هندوستان کې د توتې توتې کيدونکو مغولو يا په پارس کې دهرج و مرج نه کوم خطر نه و چې دوی ترېنه و یريدلی وای. تر هغه او سپڼيز انضباط لاندې له خدمت کولو نه وروسته چې د نادر له خوا په ټولو جگړو کې تعميلیده، ابداليان په دې پوهيدل چې اوس نو د جنگ دهنر استادان دي.

د هغوی مشرانو کندهار ته نژدې د شيخ « سرخ په زیارت کې غونډه وکړه چې يو پاچا وټاکي. دا يو آسانه کار نه و. خو ورځې داسې ښکارېده چې د پښتنو دهيواد پالني احساسات به د قبيلو حساد تونو په وسيله له منځه ولاړ شي ځکه چې هر يوه له مشرانو څخه غوښتنه چې خپل کانديد مخ ته بوزي مگر راضي نه وو چې يو بل پوتائيد کړي. اووه جرگې وشړلې شول پرېکړه ونشوه. خو په اتمه جرگه کې يو مشهور ملنگ صابر شاه جگ شو او وېي ويل، « ولې دا اوږدې خبرې کوئ؟ خدای احمدخان تر تاسو ټولو يو ستر سړی پيدا کړی دی. دی د افغاني کورنيو له خورا معتبرو او نامتو کورنيو څخه دی. په دې دليل د خدای کره تائيد کړی. ځکه که د خدای کړو ته زيان ورسوي، نو په پر تاسو باندې به د خدای قهر او غضب وشي. » په نتيجه کې سردارانو درا يو په اتفاق سره احمدخان د افغانانو د لومړي پاچا په حيث وټاکه. پس له هغه صابر شاه دخاورو يوه کو ته جوړه کړه او وېي ويل، « داستا تخت دی. » دغمو له پروري څخه يې يوه کوچنۍ حلقه و او بدله او د احمدخان پرسر يې کيښووله او وېي ويل، « داستا جوغه ده. » (۱)

• دشيخ سرخ نه بلکه شير سرخ دی. ښايي دا پلماهي غلطې اوسې نه معلوماتي.

احمد شاه دخپل تاجپوشي دمراسمو په وخت كې درويشت كلن و : پلار يې محمدزمان خان د سدوزيوو چې د پوپلزيو اصلي پښه ده مشر و او كله چې احمدخان پيدا كېده ، ملتان ته شړل شوى و . احمدخان په خوارلس كلنې كې د نادر شاه له خوا چې ددى لخوا افغان د استعداد څخه متاثر شوى او د شاهي گارد كپتان كړى يې ونيول شوى و:

احمد خان د ټولو ځانگړو وړتياوو او دخپلې كورنۍ د حيثيت سره سره هم د سن له مخې چې افغانان ور ته درناوى لري ، ډير كوچنى و چې پاچا وټاكل شي . كه څه هم سدوزى دابداليانو له ټولو پښو څخه معززه پښه وه ، نه د دوى شمير زيات وو او نه د پوپلزيو چې دوى يې په راس كې وو او ټول شمير يې تقريباً شلو زرو ته رسېده . باركزى دابدالي خيلونو تر ټولو لوى خيل و ؛ ځكه نو څرنگه چې اساسى افغانى وفادارى تل نژدى واحد ته وي ، ترټولو مقتدر ابدالى سردار حاجى جمال خان وو چې دمحمدزيو يعنى دباركزيو د لومړۍ پښې مشر و .

په حقيقت كې داحمدخان په ټاكنه كې دده تر خپل شخصيت او دده دكورنۍ تر حيثيت پرته له شك څخه دده دخپلې قبيلې نسبى كمزورتيا لږ رول نه درلوده . ابدالى مشران چې راضى وو يو داسى مشر ومنى چې بڼا يې هغوى عظمت او قدرت ته ورسوى په دې راضى نه وو چې يو مستبد پاچا ومنى . دوى ددې لپاره چې دخپل شخصي قدرت زياته برخه له لاسه ورنكړي ، احمدخان يې دپاچا په حيث وټاكه ؛ لنډه دا چې دوى دمركزي دولت پرځاى يو ډول فيوداليزم را منځ ته كاوه .

له نيكه مرغه داحمدخان شخصيت او قابليت دده دموقف كمزورتيا تلافى كوله . همدارنگه دغه لخوا پاچا يو بختور سړى و : دده دتاجپوشي له مراسمو څخه لږ وروسته دماليانو يولوى كاروان له پنجاب څخه كندهار ته را ورسېده . دكاروان مشر تقي نغان اختيښى (Tagi Akhtabeghi) چې د نادر شاه يو له پارسپان شوو تركانو څخه و او د نادر شاه نه مرگ څخه يې هېڅ شي اوريدلى نه و ، احمدشاه ژر له خزانې څخه پيغمه كړ : (۲) احمد شاه وكړاى شول چې له دغه غنيمت څخه

روزل شوو عسکرو ته چې له ده سره یی د نادر شاه په لښکر کې خدمت کړی و ،
معاش ورکړی. هغه همدارنگه له دغو پیسو څخه د عاقلانه رشوتونو په شکل کار
واخیست چې له مرکز څخه دلیری مشرانو شک لري کړی :

پس له هغې څخه دی ځوان پاچا کوښښ وکړ چې خپل نوی هیواد په فارسی
چوکات کې دافغانی مزاج او دود سره سم تشکیل کړی. هغه ابدالی مشران په مهمو
پستونو کې مقرر کړل او یوه سلطنتی شورا یی چې له اتو خورا مقتدر و ابدالی
سردارانو څخه جوړه شوی وه ، تشکیل کړه اوله هغوسره یې په تړلو عمده مسایلو کی
مشوره کوله او دهغوی مشري یې معمولاً منلی. (۳) دهغه هدف داوچې د اقرانو په منځ
کې د لومړي په حیث حکومت وکړی او که څه هم په آسیا کی د دولت دغه مفکوره
نادره وه ، خو بریالی ثابته شوه .

قاعدتاً احمد شاه د ابدالیانو پلری کاوه او دی ته مایل و چې د سدوزیو له شاهي
قوم سره د واجب الحرمت په حیث چلند وکړی. مگر همدارنگه هغه د نورو پښتني
ډیلو په جلبولو کې هم محتاط و ، او دهغوی د وفاداری په بدل کې به یې له هغوی سره
د خپلو پېشنهاد کاوه او هغوی ته به یې له خپلې قبیلې سره یوشان حقوق ورکول.
ننډی و چې د ابدالی قبیلوی نوم یې په درانی « مرغلین » بدل کړ په کوم سره چې
دوی له هماغه وخت راهیسی یاد شوی دی . دخلکو په نظر ده دا کار ځکه وکړ چې
یو خرب یې لیدلی و ، که څه هم ښایي دغه نوم له هغو مرغلینو و ا لښو څخه
اخیستل شوی وی چې د نادر شاه شاهي گارد په غوږ کول چې احمد یې مشرتوب په
غاره درلوده .

احمد شاه بابا دومره زیرک و چې دا درک کړی د قبیلې انفرادیت دومره قوی دی
چې کوم واقعي مرکزي قدرت ته د ټینګیدو اجازه نه ورکوي . رښتیا هم دافغانستان
د داخلي تاریخ ډیره برخه د احمد شاه له دورې څخه قرننه پورې د قبیلوي تنظیم په
مقابل کې د مرکزي دولت له جگړو څخه جوړه شوې ده. یو لړل چې ده یو نیمگړی
افغاني دولت تاسیس کړ ، دهغه د استحکام او ساتنی لپاره یې لارې چارې ولټولې :

احمد شاه بابا پوهیده چې دی د جنگ لپاره استعداد او یو داسې قوم لرې چې دغه ډول استعداد ستایې. ده ته د خپلو گاونډیو هیوادونو کمزورتیا او شتمنی ور معلومه وه او ددې کار معقولیت ته ملتفت شو چې د خپل رعیت لا قراره انرجي د یوه بهرني هدف خوا ته متوجه کړي. ده لومړی د شمال خوا ته د کابل د ښار په لور حرکت وکړ: دلته نصیر خان (Nasir khan) چې یو پارسي اجیر سربازو د سره شری نا در شاه په نوم د والي په حیث کار کاوه. نصیر مغلو او نادر دواړو ته په صداقت سره خدمت کړی و سره له دې چې تل یې معاش نا کافي و چې البته دا په هېڅ حال کومه مهمه مساله نه وه. او ده اوس د تسلیمیدو لپاره د احمد شاه بابا تقاضا رده کړه پر بخای یې د غلزو او هزاره گانو یو مخلوط لښکر برابر کړ چې د ښار دفاع وکړي.

مگر د نصیر خان لپاره د بدمرغي شخای و چې غلزیو او هزاره گانو یو له بل څخه نسبت و درانیانو ته زیاته کړه درلوده او له جنوب څخه دروزل شو یو عسکرو په مقابل کې یې ضعیف مقاومت ښکاره کړ. خو د کابل د پارسي قزلباشو چوښی بله کیسه وه؛ مگر دوی هم په نسبي توگه مهذب درانیان د خپلو راتلونکو واکمنانو په حیث غوره وگڼل او ځکه نوله درانیو سره د برابر حیثیت د لرلو د لوز نه وروسته هغوی ته تسلیم شول. نصیر خان د هندوستان خوا ته و تښتیده او د درانیو د یوې ډلې سر و له خوا تعقیب شو چې د فراری د زیات شمیر حرم د ښځو په نیولو کې بریا یې شول. کله چې نصیر خان ته خبر ورسید چې دهغه له ښځو او ماشومانو سره ښه چلند شوی دی بیرته راستون شو او ځان یې احمد شاه بابا ته تسلیم کړ. پس له هغې افغاني لښکر پیښور پرته له کوم مخالفت څخه ونیوه.

په دی وخت کې د مغلو لوی امپراتورې نژدې وه چې تجزیه شې. تر اورنگ زیب وروسته، مغولي شاهانو د خپلو نیکونو عیاشیو ته دوام ورکاوه، مگر د هغو د اثراو د مقاومت کولو قدرت یې له لاسه ورکړی و. پاچاهانو او درباریانو خپل زیات وخت او ابتکارنو یو او عجیب و غریب وار په وار زیاتیدونکو بدیو ته وقف کاوه او کله کله یې توطئې هم جوړولې - شیعه یې د سنی په مقابل کې، پارسي ډله یې د تورانیانو په مقابل کې یا ورور یې د ورور په مقابل کې سره اچول.

د مغولو په دربار کې خائینانو احمد شاه بابا په دهلي کې له اوضاعو او حالاتو څخه خبراوه. یو له دغو څخه د پنجاب مغولي والي شهنواز خان و. کله چې هغه افغانان پر هند باندي يرغل ته را وبلل، احمد شاه بابا دنو، اصرار ضرورت ونه ليد؛ د ۱۷۴۸ کال په دسامبر کې یو افغاني لښکر چې اصلاً له دراني شورا څخه جوړ شوی و له پېښور څخه په شتاب ووت او د لاهور خوا ته یې ودانگل. په عين حال کې شهنواز خان د یوه نا څرگنده علت له مخې خپل فکر بدل کړی و او کله چې افغانان د چیناب (Chenab) سیند ته ورسیدل، د مغولو سره مخامخ شول. دغه لښکرې دوه ورځې یو له بله سره وجنگیدلې؛ په دریمه شپه افغانان په کراره د سیند برې خوا ته وځوښیدل د دښمن د لښکر پروا یې ونکړه او خپل هدف لاهور ته روان شول. لاهور پرته له مقاومت څخه ونیول شو، خودې کار له یوه بیرحمانه او سخت چپاول څخه ونه ژغوره. د خلاصون لپاره تر لږ کوشش وروسته، شهنواز خان دخپلو عسکرو سره چې مخ ته یې روان و، دهلي ته وتښتید.

په عين وخت کې د مغولو زور (مسن) امپراتور محمد شاه د مغولو عمده یا اصلی لښکر د خپل زوی، یوه بل احمد شاه تر مشرۍ لاندې ولېږه چې لومړني مدافعین وژغوری. دوی د شهنواز خان له پاتې لښکرو سره سر هند ته (Sirhind) نژدې له افغانانو سره مخامخ شول. دلته د ۱۷۴۸ کال د مارچ په ۱۱، افغانانو چې ټول شمیرې د دښمنو مغولو تر نیمایي لږو تر هغه وخته بریالي وو چې یوه عسکر سهواً باروتو ته اور واچاوه. دهغه څخه را پیدا شوی چاودنه د دې سبب شوه چې د احمد شاه په سلو گونو افغانان ووژل شوه او هغه یې دې ته اړ کړ چې خپل لښکر په شاه و تمبوی. هغه خپل لښکر په سمه توگه په څټ بوته او مغول پسه هغوی پسې لاړ نشول.

دا یوازنی کامیابی وه چې محمد شاه یې له یو عمر ماتې وروسته خوشاله کړ، مگر ډیره موده لا تیره شوې نه وه چې هغه مړ شو. زوی یې مغول احمد شاه چې څه نا څه د دغې فتحې په نتیجه کې د تاج او تخت خاوند گرزیږدلی و تر خپل پلار کمزوری را ووت. د ۱۷۴۹ کال په ژمی کې د افغانانو لښکر یو ځل بیا د سند څخه

هغه خوا ته تیر شول او دا محل احمد شاه له خپلو ټولو سره له خاص احتیاط څخه کار واخیست. د پنجاب نوی والی معین الملک چې له هغه سره جگړې ته ورووت د مرستی لپاره دهلی ته یو څوک واستوه او ورته امر وشو چې دروغې لپاره پرغلگرو ته پنجاب په بدل کې ورکړې :

احمد شاه چې په دې خبره قانع شوی و بېرته افغانستان ته راستون شو او د پنجاب ولایت په تر لاسه کولو کې یې یو نفر هم له لاسه ورنکړ.

په ختیځ کې له دغې کامیابۍ نه وروسته افغانی پاچا د غرب لور ته را وگرزیده. د ۱۷۵۰ کال په منی کې احمد شاه بابا له یوه لښکر سره چې تقریباً ۲۵۰۰۰ عسکر یې درلودل او په هغه کې دېلوڅو یو لښکر چې مشر یې نصیر خان و هم شامل و (نصیر خان د کابل دمعزول والی څخه بیل یو بل سړی و) پهرات باندې یې حمله وکړه. دغه ښار چیرې چې احمد خپل ه لکتوب تیرکړی و تش په نامه سره د نادر شاه لمسی (شاه رخ) تر واک لاندې و کوم چې په مشهد کې له خپل پایتخت څخه یو کمزوری حکومت چې اساس یې اصلاً دهغه د نیکه په شهرت ایښودل شوی و، ساته. په هرات کې رښتینی قدرت د سیستان دیو عربی مشر (میرعلیم خان) په لاس کې و چې دهغه د والی (محمد امیر خان) له خوا یې نیابت کیده .

همدې محمد امیر خان د احمد شاه د تسلیمیدو غوښتنې ته د ښار د دروازو په تړلو سره مخراب و وایه. څرنگه چې افغانی لښکر کاملاً له سپرو عسکرو څخه جوړ شوی و ، نو اوس په یوه مذبذب یا متردّد حالت کې وو ، ځکه احمد شاه که څه هم د جنگ د تدبیر په برخه کې او د سپرو عسکرو د مخکښ په حیث ډیر هوښیار و د کلابندۍ په حمله کې یې عملی تجربه نه درلوده . سره له دې هم دا دهغه نیکمرغي وه چې د ښار د ساتنې زیاتره عسکر درانیان و او لږ جرج والی یې ژر تسلیمیدو ته تشویق کړ. احمد شاه تر دغې آسانې فتحې وروسته ، مشهد ته د حرکت کولو په وخت کې نوری کلاوی یا چوښی گانی ولیدل چې داخلي د دښمنو پارسیانو له خوا ساتلې کیدلې. افغانان د شاه رخ له خوا د وفا داری دیوې پوځي ژمنې تر منلو وروسته ، نیشاپور

ته ستانه شول چې په هماغه وخت کې یو بډای او مهم ښار و. دلته نه یوازی له نورو
خاندونو سره مخامخ شول بلکه تر یخ او سخت ژمی یې هم ونید.

احمد شاه تر یوې اندازې په احمدهانه توګه په یوې ټیټې کلابندۍ باندې تینګار
کاوه، په داسې حال کې چې دهغه افراد له لوزی څخه هلاک کیدل او په ښارو
دا ګونو کې لرزیدل او دې حالت تر فبرورۍ پورې دوام وکړ. څو هغه کسانو چې
له دغه لښکر څخه پاتې شوي وو بیرته د هرات پناه ګاه ته مخا نونه ورسول؛
احمد شاه د ژمی پاتې برخه هلته واوسیده؛ له دراني قبایلي خلکو او شمال ته د چار
ایماق له خلکو څخه یې یونوی لښکر را جلب کړ او د څخه یې وکړه چې خپله کمزوری
توپخانه دیوه سترتوب په جوړولو سره پیاوړی کړي چې یوه (۴۷۲) پونډه ګولی یې
ويشتله:

۱۷۵۱ کال د پسرلي په سر کې افغاني لښکر یو ځل بیا په نیشاپور باندې حمله
وکړه چې ښاريان په دې کې دومره د مقاومت طرفداره نه وو ځکه چې حمله
د پسرلي د کړ او کروندې په وخت کې شوی وه. له بلې خوا د سترتوب د غور ښار
له امله زیات یې زړه شوی وو کوم چې یوه ګولی یې وويشتله او پس له هغه په فوراً
چاودیدله. ښار په چټکۍ سره تسلیم شو او په دې خبر نه وو چې افغانان یو ځل بیا
د دښمنۍ ستونزو په منځ کې وو:

افغاني پاچاه نیشاپور ته بیرته مشهوره راغی: ده په خوشالي سره د خراسان
څخه چې یو وخت معموره وه پرېښووله ځکه چې دا ځای اوس دومره خراب
شوی و چې څه نه ویکنې پاتې. مګر د شاه رخ کمزورتیا جالب کړه چې راضي
وله خپله لوري د هر څه ژمنه وکړي څو په سوله کې پاتې شي او سمدلاسه یې د
توربد (Torbad)، بخاز (Bakhas) او خاف (Khaff) ولایتونه احمد شاه ته
پرېښودل او ورسره یې ژمنه وکړه چې د افغاني پاچاه نوم سکه ووهي.

احمد شاه چې په دغه پریکړه سره دلنډ کړیو ترهغې لږی قانع و چې د ده عظمت
له یې لږ مخته کړی وه د کندهار لپاره عملیات پیل کړل. احمد شاه د هرات څخه

ترروانیدودمخه یوانیکردبیگي خان (Beghi Khan) تر قومنده لاندې د هندو کش شمال ته ولیزه چیري چې دې لښکر د ازبکوپه تیت وېرک خان نشینو باندې حمله وکړه . په دې ډول میمنه ، اندخوي ، بلخ ، بامیان او بدخشان ټول یوازي له لږ مقام وروسته ونیول شول . دوی مروانقه وکړه چې احمدشاه ته وفاداروالیان ومني کوم چې په زیاتره مواردو کې هماغه خاندان وو چې دمخه یې دغه مالونه ترلاس لاندې وو. یوه په خاصه توګه مهمه فتحه هغه وه چې د بدخشان د ازبکو پرنخان سلطان شاه باندې د حملې په نتیجه کې لاس ته ورغله لکه چې ددې فتحې په نتیجه کې د حضرت محمد (ص) خرقه د افغانانو لاس ته ورغله چې یو وخت د بخارا ملکیت و. دغه مبارکه خرقه ترننه پورې د افغانستان د خوار اسپیڅلي یادگار په حیث پاتې ده او په کندهار کې په یوه خاص زیارت کې اېښودل شوې ده .

د احمد شاه د خراسان حمله یوه فرعي مسئله وه ؛ افغاني لویې هیلې له پخوانه داوس په شان اصلاً د ختیځ لور ته متوجهه شوې وې او د ۱۷۵۱ کال له دېسمبر څخه پخوا لا افغاني لښکر بیرته په ګټور پنجاب کې و. د دغه يرغل لپاره د احمد شاه دلیل که حقیقتاً دلیل ته ضرورت موجود وي دا و چې هغه مالیه چې ده ته دروېښی تړون پر اساس وعده ورکړل شوې وه ، ورکړل شوې نه وه .

داخل افغانان له ستونزو سره مخامخ شول . د مغولو قوماندان معین الملک د خپل زمان اومکان له یوڅور هېرانو څخه وکوم چې جرأت او عزم یې درلود او څلور میاشتی یې د لاهور په ښار کې دفاع وکړه. په داسې حال کې چې ناروغی او لوږې ښار لوت او وه ، کلابندی دوام وموند او افغانانو له ښار څخه د باندې سیمه لوټ کړه. کله چې بالاخره لاهور تسلیم شو ، احمد شاه ډهلي ته یو هیئت واستوه او دنورو یرغلونو په تهدید سره یې د پنجاب د انتقال غوښتنه وکړه .

مغول شاه ته جرأت اونه وسایل درلودل چې مخالفت وکړي او د ۱۷۵۲ کال په اپریل کې یې په رسمي ډول د احمد شاه غوښتنې ته غاړه کېښوده . په عین حال کې د افغانانو د لښکریو ټولې دیوه دراني سردار (عبدالله خان) تر مشرۍ لاندې

کشمیر ته شمال خواته تللی و، اوکله چې پنجاب افغانستان ته تسلیم شو، ده د هغه ښکلي ولایت په نیولو کې کومه ستونزه ونه لیدله .

افغاني پادشاه خلور کاله نور په کندهار کې پاتې شو او کوشن یې کاوه چې یو مملکت تشکیل کړي چې په یوې امپراتورۍ بدل شو. دغه په افغانستان کې قبیلې په هغه دولت سره تړل شوې وې چې فتوحاتو ور په برخه کړي و. او همدارنگه د خپل وروڼه وروا فرادوله لاسه ور کولو په واسطه تر یوې اندازې پورې کمزورې شوې هم وې . البته دغه تلفات خومره چې د کولرا (Cholera) او ډیج (dysentery) د ناروغیو نتیجه وه هغومره د دښمن سره د جنگ لامله نه وور پیداشوې، اودانا روغی هغه وخت په هر ډول عسکري لښکر کښو کې حتماً راپیدا کېدلې.

په پنجاب کې افغاني پاچاهڅه ونه کړه چې په مستقیمه توګه سلطنت وکړي یا پنجابیان سره یوځای کړي لکه څنګه چې پښتانه یې سره یوځای کړي وو. ده دخپل پخواني رقیب معین الملک د والي په حیث مقرر کړ او تر هغې چې شمال ته د مالیاتو ورتل دوام درلوده، دی راضي و،

کله چې معین الملک په ۱۷۵۳ کې مړ شو ځای یې مغلاني بیګم چې یوه دهغوله کونډه وڅخه وه ونیوه، او هغې چې په یوه اسلامي ملک یو داسې پست تر لاسه کړی و حتماً به د فوق العاده استعداد خاوند یوه ښځه وه . مګر تر کومه ځایه پورې چې په مغلو پورې یې اړه درلوده د دې جنس (ښځیتوب) یو آسانه هدف و او هغوی چې هیڅکله دخپل زینت شتمن ولایت په له لاسه ور کولو راضي نه وو، په ۱۷۵۵ کې یې پنجاب بیرته ونیړه او د دغه ځای ښځینه والي یې موقوفه کړه . د مرستې غوښتنې لپاره د مغولاني بیګم په ځواب کې احمد شاه د ۱۷۵۶ کال په نوامبر کې بیرته راستون شو، دا ځل یې پنجاب ته کومه اعتنا ونه کړه او مستقیماً یې پر دهلې وروډانګل . مغولو مقاومت ونه کړ او ځکه نو تلفات منځ ته راغلل، مګر پایتخت د تیمور دوخت نه راوړوسته خپل تر ټولو بدچور اولوت ولیده . یوه میاشت افغانان په کوڅو کې ګرځیدل او د طلا او ښځو نه هر څه چې به یې خوښ شو هغه به یې

اخيستل. احمد شاه چې په خپلو فکرونو کې وکوشېښ يې ونه کړ چې دغه ولجې بندي کړي او دا معلومه نه ده چې که چيرې کوشښ يې هم کړی وای، په دې برخه کې به موفق شوی وای که نه.

د يوې مودې لپاره احمد شاه فکر کاوه چې د بابر په شان د هلي د خپلې امپراتورۍ مرکز وگرځوي. د مغول د شاه دور يې سره د احمد شاه د زوی تيمور لپاره ترتيبات ونيول شوه او افغاني پاچا د محمد شاه يوه لور وکړه. د احمد شاه په نوم سکې وهل شوې او د دهلي په جوماتونو کې دده په نوم د امپراتور په حيث خطبه ولوستل شوه، خو کله چې د هندوستان دوبي دکولرا ساري ناروغۍ له مخانه سره راوړه چې د افغاني لشکر د پراخې وژنې او ځنگه چې احمد شاه د زياترو افغانانو غوندې درک کړه چې د هندي تيتوسيمو مرطوبه نودونه د زغم وړ نه ده خپل پلان ته يې تغيير ورکړ او فيصله يې وکړه چې افغانستان ته ولاړ شي او د هلي نجيب الدوله ته چې داوده (oudh) مغولي نواب او د مغلو په دربار کې يوله که زور و ځا کمانوڅخه و، پريږدي.

د احمد شاه يوولس کلن زوی تيمور ميرزا اوله هغه سره يو بار کزی سردار جهان خان چې اصلي قدرت يې په لاس کې و، د پنجاب نائب الحکومه وټاکل شو. خو په دې وخت کې په هندوستان کې هر ډول ثبات یو ناشونی کاره. د قدرت خلا چې د مغلو د سلطې له انفراس سره پاتې شوه نه يوازې يې افغاني يرغلونه منع نه راوړه بلکې د هندوايزم د احيا لپاره يې هم لار خلاصه کړه. په پنجاب کې د سکانونو پياوړي کيدل پيل شوه؛ کوز په جنوب کې مرهټيا نو د شمال خوا ته توجهه راوړه وله. په دې وخت کې مرهټيانو په پونه (Poona) کې له خپل پاتېخت څخه پر ډکن باندې کلک کنټرول درلوده. دوی د خپل موسس شيراجي بهونسلي (Shivaji Bhonle) په زمانه کې د ساده داره مارو په حيث له خپلو لارو څخه په زياته اندازه اوښتي وواووس يې د خپلو مخکښانو (پاچاهانو) تر مشرۍ لاندې يو قوي او متجاوز دولت جوړ کړی و. کله چې احمد شاه په ۱۷۵۷ کې افغانستان ته راستون

شو، د مغولي اشرافو څو تنه ډهلي ته نژدې دمرهټې پر ځلگرو د يوې ډلې سره خبرې وکړې چې مشر يې رگهه ناتپه راوديشوا (د سکاډو ډاچا) يو ورور و او دې اشرافو ظاهراً نسبت و افغاني مسلمانانو ته دمرهټې هندوانو واکمني غوره گڼله او يا بنيې محض شخصي هيلو او جابه طالبو دې کار ته هڅولي وې په هر حال دمرهټه وولېکړ دلاهور، خواته پر مخ ولاړ، تيمور ميرزا او جهان خان يې له مملکت څخه وشړل او آډينه بېرته خان يوله هغو مغولو څخه چې له دوی سره يې کار کړی و د پنجاب دوالي په حيث مقور کړ. مرهټان د خپل معمولي چوټ (Chauth) يا باج له تولولو څخه وروسته ډهلي ته راوگرزیدل او افغاني نائب السلطنه نجيب الدوله يې له هغه ځايه وشاره. احمد شاه ته ژر د نجيب الدوله او جهان خان سواره استازي راوړسیدل او د هندوستان ستونزې يې ورته وويلې. احمد شاه لومړی استازي ته ځواب ورکړ، زه سړکال په دې مملکت کې لتاړيم ځکه چې زما له يوې خونصير خان سرکشي کړې ده په داسې حال کې چې دهرات درویش علي خان مې له بلې خوا په بلوا راوړته شوې دي. که د خداي رضاوي هرکله چې زه په دغه مملکت کې له جنجاله خلاص شوم، بيرته به راستون شم اوستاسي معامله به حل کړم. (۴)

د درویش علي خان سرکشي يوه جزئي مسئله وه او ژر حل شوه؛ خو د نصير خان د مردله هغې نه جدې مسئله وه. نصير خان د کلات خان او د بلوڅو ستر مشر و. دې يوزره وراولایتی جنگيالی و چې سپرو عسکرو يې له اول څخه د افغاني لښکر په مخکنيو ډلگيو کې خدمت کړی و. خو اوس «د جابه طلبی چرې د وفاداری مزې پرېکړی و»؛ احمد شاه ته يې له وفاداری څخه ډډه کوله او ځان يې يو خپلواک واکمن اعلان کړی او دا داسې يو گام و چې يوه اندازه عدالت پکې و ځکه چې بلوڅ پښتانه نه وو.

احمد شاه علاقه مندنه و چې د بلوچستان د پښتو ته داخل شي يا پر غولوونکو او نا دارو بلوڅو باندې بريد وکړي؛ مگر د يوه فيودال واکمن په حيث مجبور و چې له وفاداری څخه هر سر غړوونکي ته جزا ورکړي.

په همدې دليل د احمد شاه دوزير شاه ولي خان نر قومندې لاندې د درانيانو د
مېړو د ګرويوه قوه واستول شوه چې د ياغيانو په مقابل کې و جنگيږي .

نصير خان چې کلونه کلونه يې د دغو يرغلګرو په څنگ کې جنگ کړی و
دهغوی تاثير لاندې را نه غی . دی د لنډکرو له يوې ډلې سره چې له بلوخي قبایلو
څخه يې اخيستی وو له افغانانو سره په مستونګ (Mastung) کې چې تقريباً
۷۰ ميله لرې د کلات شمال ته پروت دی ، مخامخ شو او يو بشپړ بری يې ترلاسه کړ .
دې فتحې احمد شاه او افغاني عېمه د لنډکرو صحنې ته را وستل اوله دې سره نصير خان
د کلات د قلاګانو خواته پر اولار چې مخکې لا په ډير احتياط سره جوړې شوې وې ،
د احمد شاه له کنزور يو سره د نصير نژدې معرفت له هغه سره زياته مرسته وکړه ؛
افغاني لنډکرو د قلاګانو په مخ کې په يوې ښارې سيمې کې د آذوقې لپاره په يوې بې
مخايه پلټنې کې جوش واهه . په هغه تړون کې چې بالاخره پرې خبرې وشوې نصير خان
احمد شاه ته خپل د متابعت قرار داد تجديد کړ او يوې منله چې د بخارجي حملو لپاره
لنډکري برابرې کړي او افغانستان له حملې څخه وژغوري خوددې تړون شرط داو
چې له هغوی څخه به د افغانستان په کورنيو جګړو کې کار نه اخيستل کېږي . همدارنگه
نصير خان د کلني باج له ور کړې څخه معاف شو او دا داسې يو شرط و چې ښايي دهغه
د تمر د اصلي هدف و .

يو ځل چې دغه داخلي ستونزې ليرې شوې ، احمد شاه يو ځل بيا خپله
توجه دهندوستان لور ته راواړوله . احمد شاه ددې حقيقت په درک کونه چې
د مرهتيانو په مقابل کې جګړه به تر هرې جګړې چې ده تر هغه وخته کړې وه زياته
بخطرناکه وي ، جهاد يعنې مقدسه جګړه يې اعلان کړه . يولوی لنډکرو دهغه تر بيرغ
لاندې ډله ډله را ټول شو . درانيان او غلزي ؛ د ختيځ قبيلې ؛ بلوڅان ، چارايماق
او قزلباش :

احمد شاه له يوه لنډکرو سره چې تخميناً شپيته زره سواره او يوه پياده پوځ سره
چې له زرګونو غړيو څخه جوړ شوی او ټول يې په ماشه يې توپکرو او تور

مهره مسلح وود ۱۷۵۹ کال په اگست کې له پېښور څخه د لاهور خوا ته هجوم يووړ. د ښار مرهټه قومندان شاباجي بهونسلې (Shabaji Bhonsle) په چټکۍ سره په شاو تمبیده اوله يوبل مرهټه جنرال داتاجي سيندھيا (Dattaji Sindhia) سره چې په شوکارتل (Shukartal) کې يې دمغولو يولنکر راجا پير کړی و يوځای شو.

۱۹۶۵ کال د جنوري په نهمه افغانان د جمناشخه پورې وتل او برید يې وکړ. له يوې توندې جگړې څخه وروسته په کومې کې چې داتاجي سيندھيا ووژل شو، مرهټيان جنوب لور ته په شاشول خو د هلي ته نژدې مرهټيانوله يوه بل لښکر سره يوځای شي. دغه سره يوځای شوی لښکر محض د دې دپاره بېرته راوگرزیدي چې په يوه بله جگړه کې مات شي او ژوندي کسان يې دکن ته وتښتي.

پيشوايادمرهټيانو واکمن کله چې فراريان راوړسیدل سخت په قارشو، اوس نودا پوځرگند حقيقت وچې يوازې افغانانو پر هندوستان باندي دمرهټيانو دحاکميت مخه نيوله. دمرهټيانو ټولو مشرانو ته خبروليزل شو چې ديوه لوی جهاد لپاره سره را ځوندي شي او په زرگونو تکړه سوريو ځپل آسونه دغوندي له پاره راپوونده کړل.

سادا شيوراو (Sada Shiv Rao) چې د بهاو Bhao په نوم يې شهرت درلود، اودمرهټيانوله ډير ولايتو او مغورو و جنرالانو څخه ودلښکر اصلي قومنده يې په لاس کې وه که څه هم تش په نامه ددغه لښکر مشرويش واراو (Vishva Rao) وچې دپيشوا ښار س کلن وارث و. دا سې اواز هوه چې دا هلک به په د هلي کې د مغولو پر تخت کښيښي: دلښکرو زښته مهمه برخه غالباً د مغو ښار س زره آزادو او په اروپايي طريقې سره مسلح او روزل شويو ملگرو يوه قطعه وه چې د ابراهيم خان گاردي (Ibrahim Khan Gardi) تر قومندي لاندې وه اوداسې يو مسلمان ماجراجو په سربازو:

گاردي (Gardi) دفرانسوي جنرال بوسي (Bussy) سره کار کړی و او فرانسوي تمرينات او تکتیکونه يې په غور سره مطالعه کړي وو:

د هغه افراد پلټه ييزو ټوپکو او برچو سره مسلح وواوښه تمرين يې کړی و:

ضمناً گاردې (Gardi) د یوه درغل مسلمان په حیث مخصوصاً د احمد شاه بابا او افغانانو له خوا د کرکې مور د واقع شوی و؛

کله چې د مرهتیا نو د یرغل خبر په سرعت سره د شمال خواته خپور شو احمد شاه بابا د متحدینو په لټه کې شو، زیات شمیر مغول او رو هیله له هغه سره یو همای شول چې په هغو کې شجاع الدوله او داوده دیرش زره عسکر هم شامل وو. بیا هم د متقابلو لښکرو انداز په یوازې اتکل کېدای شي ځکه چې که څه هم تاریخ لیکونکي زیات وو، د هغوی لیکنې تر حسابې دقیقوالي زیاته استعاری لمانځنه (خود نمایی) څرگندوي. هره خوا د جنگ کړونکو او راډو احتمالي شمیر تقریباً (۸۰۰۰۰) و. البته د مرهتیا نو سره خورا زیات شمیر محارب کسان هم ملگري وو چې په دې کې د عسکري منصبدارانو ښځې او ماشومان هم شامل وو؛ دا د مرهتیا نو د موسسې شیواجې بهونسلې له دود دستور څخه یو د پاملرنې وړ انحراف و چې د مرهتیا کمپ ته د ښځې راوستل یې داسې یو جرم گڼلې و چې جزایې مرگ و. د مرهتیا نو لښکر د شمال خواته د خوځیدو په وخت کې له هېڅ مقاومت سره مخامخ نه شو که څه هم بهاو (Bhao) ځنې له خپل هندو طرفدارانو څخه د خپل لښکر له امله د ځانه بېگانه کړل. د سورج مل (Suraj Mal) لوز ماتونه او د پرفن ژر و جتانو چې د مسلمانانو څخه یې کرکه لرله د مرهتیا نو د پاره یو جدي ضایعه وه. د سورج مل د اتجو یز چې مرهتیا نو دې په دې جنگ کې له خپل عنعنوي لښکرانو څخه کار واخلي د بهاوله خوا په تحقیرامیزه ډول رد شو. دغې ردونې سورج مل دې ته اړ کړ چې له خپلو جتانو سره له هغو څخه جدا شي او کله چې جدا کیدل وې ویل چې که چیرې بهاو (Bhao) بریالی شو، ښایې چې جتان دې ته اړ کړي چې د هغه لونگ ورو مینځي ؛

مرهتیا نو چې د هلي ته ورسیده د دیلي ښار یې پرته له مقاومت څخه ونیوه. څنگه چې برسات کم شو، مرهتان سر هند (Si hind) ته ونخوځیدل چې هغوی د افغانانو د مخابراتو سیستم ورپریکړ؛ د کوتچپورا (Kunj Pura) په جنگي کلا کې

چې يو افغاني سنگر و او درو هيلو (په هندوستان کې اوسيدونکي افغانان) له خوا اسانل کيده، د مرهټې ټوپونو د لښکر کوټ د يوا لونه ونړول اوله مد افغي نوڅخه بېرته يو نفر هم ژوندي پاتې نه شو. اولکه څنگه چې يوه وروستي تاريخ ليکونکي په زړه سوځوونکي توگه سره ليکلی دي، احمد شاه بابا «نخو واشيني ښکاره کړه. بخو هغوی ته چې ژونديې له لاسه ورکړی وو څه گټه و نه رسیده.» په حقيقت کې د کونجپور او نيونه د مرهټيانو د تباهي موجب وگرزیده؛ ځکه کله چې دوی هغه خزانې چې په چوښې کې جمع شوې وه په خپل منځ کې سره ويشله افغانان له هغه مست سين نه پورې وتل چې تقريباً د ديلي له شمال څخه شل ميله لرې و. اوجانونه يې مستقيماً د مرهټيانو د په شاتلنې کړنې ته مخامخ ځای په ځای کول. بهاو (Bhao) زرد پاني پټ کلي ته پناه يو وره او هلته يې يوه لويه اوږدوگاه و انچوله چې د يوه شپيته فتيزه خندق په وسيله احاطه شوې وه. افغانانو د مرهټيانو څخه يو شمير ميله لرې همدا سې وکړه او دغه دوه حريف پوځونه ځای په ځای شول او د مراقبت سره انتظار يې پيل کړ. خوزر څخه گنده شوه چې د وزود شپانه سورټ مل (Suratmal) خبرې هسې چټې او بيهوده خبرې نه وې. د مرهټيانو د لښکر او دهغو داردوگاه د دوه سوه زرو ورسره کسانو زېرمې زر خلاصې شوې او د تاوون ناروغۍ په اردوگاه کې خپره شوه. خو افغانان په ښه حالت کې وو؛ له دوی سره غير محارب افراد لږ وو او د احمد شاه بابا د زيار او زحمت له برکته چې هره ورځ يې پنځوس ميله پر آس لار وهله دوی وکړای شول چې د آذوقې موندلو له پاره د مرهټيانو د کوښښونو مخه ونيسي.

د دواړو لښکرو تر منځ د پريکړې له پاره زياتې خبرې اترې چې هر يوه هغوی څخه پوهيده چې ماته به د تباهي مانا ولري درو هيله افغانانو د مشر (نجيب الدوله) د عدم ائتلاف له امله نورې هم اوږدې شوې. ده دخپل هيواد د خرابۍ او پټۍ کونجپور او کې دده د عسکرو د قتل عام په خاطر له مرهټيانو څخه کرکه کوله. بالاخره بهاو (Bhao) د ۱۷۶۱ کال د جنوري په شپږمه حافظ رحمت خان ته چې د منځگړي په حيث يې کار کاوه داسې وليکل:

«زما دصبر کاسه ډکه شوې ده نور نويوه زړه صبر او حوصله نشم کولی. که چيرې کوم کار سرته رسيدای شي، ويې کړه او که نه وي نور په غرگند ډول زما دليک مخواب را کړه، لځکه چې وروسته له دې به نور د ليکلو او خبرواترولپاره وخت نه وي.» (۵)

د ۱۷۶۱ کال د جنوري ديارلسمه سهار وختي په تياره کې بهاو (Bhao) چې «اوبه يې ترسريږي شوې وي» د جنگ امر ورکړ. هريوه له مرهتيانو څخه چې دوي ورځې يې خواره نه درلودل د خپل پټکي يوه شمله مخورنده پرې ايښې وه او خپل مخ يې په زعفران لړلی و چې مطالب يې داوه چې يافتې وکړي يا مړ شي. له خيمونه چې هغوی مخني راوتلي ووددار شو وښخو او وارخطايې خوبه ماشومانو د ژراغز ترهوزه کيده:

په اوله کې افغانان د مرهتيانو له خوځيدو څخه يې خبره وو. همدا چې د احمد شاه بابا څارندويانو د خبرر اورساوه بې له دې چې د خوب جامې بدلې کړي د باندې راووت خو وگوري چې آيا مرهتيانو د حملې لور ته د پشا کيدنې نقشه طرحه کړې ده. کله چې سپيدې وچاودې، د عسکري قوې اوږده قطارونه ليدل کيده او د کونجکو او د ډلونو غزاوړيدل کيده. په کراره سره يې اردوگاه له خوبه را پاڅوله او د جنگ بندوبست يې وکړ.

دغه دوه لښکري د يوې جبهې په اوږدو کې چې نژدې اته ميله اوږده وه يوله بله سره مخامخ شوې. د مرهتي لښکر بني اړخ له جنگ نري نيزه بازانو څخه چې پرقوي پابوگانو سپاره ووجور شوي و. په مرکز کې د خاص پگا (Khas Paga) ښه په زغرو سمبال شوي سواره افراد وو. په کين اړخ کې د ابراهيم خان گاردي ډلې عسکرو لاروو. د مرکز په شا کې د آم د يوې تورې ونې د ښاخونو لاندې بهاو او ویش واس راو (Vishvas Rao) د يوه سترپيل له شاخه ښکاره کوله:

د افغاني لښکر دوه اړخه درو هيله اود مغولو سوراو افرادو څخه جوړې شوي وو چې غرني قبایلي خلکو هم په تبت وپرک ډول په گډوو. د مرکز قوه له دراني

سپرو عسکر و څخه چې په غښتليو تر کسي آسونو باندې سپاره و وجوره شوې وه .
احمد شاه بابا او دهغه اراکین تر شا ولاړ وو .

جنگ ته لمر څرک څخه دمخه د ابراهيم گارډي له خوا په يوې حملې سره پيل شو
چې کله چې د مرهتي عسکرو لیکې په ريوڼده ډول رامنځ ته کيدلې له هغونه لږ څه
په مخکې و . دهغه سربازانو د مغولو سواره افراد هغوی په جبهه کې په شا و تمبول ،
د ټوپونو د گوليو شايکونه يې کول او په لنډ وختونو سره پرمخ تلل ؛ دې کار
د افغانانو د ښيي اړخ او د مرکزي د لښکرو تر منځ يوه خپلواکۍ رامينځته کړه چې بهر
سواره عسکر د جنگ لپاره ولېږل چې «هورهور» هوري «ناري» يې وهلې افغاني
پوځي کنټرول لږ لږ شو او د يوې گړۍ لپاره د افغانانو داعيه له لاسه تللې ښکارېده ،
خو د افغانانو قوماندان شاولي خان له خپل آس څخه ټوپ کړ او خپلو عسکرو ته يې
زرغ کړ ، «زما د دوستانو وطن مړسې دی . چيرې تښتې ؟» دده د لارښوونې او
د احمد شاه بابا د چټک اقدام له برکته چې نوموړي صف ته يې هوسا عسکر واستول ،
له ماتې څخه يې نجات وموند .

جگړه ټول سهار په دورانې نښتو کې روانه وه ، چې دوزيو مرهتيانو قوت
په کميدو پيل وکړ ، هغه سره سم واره واره کميدلې . تقريباً د ماسپښين په دوو بجو
احمد شاه بابا د افغاني لښکرو ټولو ټپيانو ، سربازانو چې ځانونه يې په ناروغي اچول
اوله جنگ څخه يې ډډه کوله او د جنگ ملاتړ کوونکو ته يو پيغام واستوه او امر يې
وکړ چې د جنگ ميدان ته راشي که نه د اعدام جزا به وويشي . هغه له دغه گډلښکر
سره د مرهتيانو پر مرکزي باندې يوه حمله پيل کړه په داسې حال کې چې دراني
سپرو عسکر و د لښکر ښخ لورونيوه جگړه له يوې دراماتيکې چټکۍ سره پای ته
ورسيده . مانا دا چې مرهتيان تښتيدل چې خپل ژوند وساتي او افغانان پسې راتلل
چې ترينه کسات واخلي . ویش واس راو دیوې اتنا قي گولي په وسيله ووژل
شو او بيا وپريوه آس سپور شو او د شخړې د صحنې لور ته يې پوند کړه چې د يوه
اتل د مرگ په واسطه د خپلو تير و تنو تلافي وکړي .

په شاتمبيدني اومانې ټوله شپه دوام وکړ: افغانانو چې پر افغاني اسونوباندې سهاره ووپه اساني سره مرهتيان چې پريابوگانوسپاره ووزبول.

حتي دکلي خلکو چې دمرهتيانو دباچ دبدوخطرو له امله مشتعل شوي ووپه زړونو کې دهغوی دوژني له پاره تلوسې راپيدا شوې اوپه شاتمبيدونکي لښکريې را ايسارکړاووژلېې: (٦)

بل سهار دوخته افغانان دمرهتيانو کمپ ته ورننوتل چېرې چې دهغوی لشرافو کورنيو پنځه ويشت زره پنځو دخپلونو يوخواوندانوله پاره انتشاروايست اوچيرې چې پنځه سوه پيلان اوپه پنځو نودولت د افغانانولاسونوته ورغی.

دغه جگړه چې دپاسي پټ په دگر کې دريمه جگړه وه په هندي فولکلور کې دتورآم دونې دجگړې په نامه ياديزي او دتاريخ يوله قاطعو جگړو څخه گڼله شوې ده. ځينې مورخين په دې عقيده دي چې کهچيرې مرهتيانو جنگ گڼلی وای، ښايي هغوی هندوستان تريوې واکمنۍ لاندې راوستلی وای چې په راتلونکي وخت کې به يې دبريتاني له خوا دهندوستان فتحه ناممکنه گرزولې وای. داسې پېښه شوه چې په پاسي پټ کې تردغه مصيبت وروسته دپيشوا يانو قدرت هيڅکله ژوندۍ پاتې نشو او که څه هم مرهتيانويو پياځون تير کړ، هيڅکله يې هغه قدرت بيا لاس ته رانه ورچې پخوا يې درلود. هرڅه اهميت چې ښايي جگړې درلودلې وي دمرهتيانو په تاريخ کې هيڅ شې نشته چې داڅرگنده کړي چې دوی دپخوانيو مغولو واستعداد درلوده؛ دوی دنيستمنو دپاره مارانبو اولاروهونکو په حيث کار پيل کړ اوپه پای کې د شتمنو په حيث رامنځ ته شول چې په مساوي ډول دمسلمانو او دهندوانوله خوا کرکه ځنې کيدله.

له بلې خوا افغانانو په پاسي پټ کې له برم اوولجې نه پرته نورشي لاس ته را نه وورچې دا دواړه دتاريخ په کتابونو کې جزئي موضوعات گڼل کيږي: دجگړې دنتيجه سره دافغاني قدرت دسيلاوڅپه راپيل شوه اوله دغه وخت نه وروسته افغانستان ديوه تدريجي زوال سره مخامخ کيدونکی و. په يوه معناله

دې جگړې سره د تاريخ د يوې دورې پای شروع شو که څه هم جنگ کونکي دې حقيقت ته ملتفت نه وو. د ابراهيم خان گاردي د سرتيرو بريا ليتوبه که څه هم د مرهتيانو د مصيبت له امله له نظره ورک شو په حقيقت کې يوشنگوم و:

د سپرو عنعنوي فوق العاده حرکت، قدرت او چټکوالی د انضباط او بارونو په مقابل کې بې گټې ثابت شو؛ د جگړې په ترڅ کې روزل شويو پليو افرادو مخرگنده کړه چې تر سپرو عسکرو ښه جنگ وکړي.

احمد شاه بابا تر خپل بري وروسته د يوې لنډې مودې له پاره په هندوستان کې پاتې شو. دهغه افراد ليوال وو چې خپل د جنگ غنايم کور ته يوسي او د دوی بې رارسيدل هغه ته د يوې بدلې پيښې اياچي شو. له دې امله هغه يو گودا گي شهزاده (علي گوهر) دمغولو پرتخت کښيناوه او پخپله افغانستان ته راستون شو. حتی په هغه وخت کې چې افغانان او مرهتيان د قدرت د انخستلو لپاره سره جنگيدل يوه نوې قدرت پيل کړی و چې محان په پنجاب کې ښکاره کړي. دا قوت د سکانو د نظامي او مذهبي ورور گلوۍ قدرت و. سيکيزم چې اصلاً په پنځلسمه پيړۍ کې د گورونانک (Guru Nanak) يو کونښن و چې هندوايزم (Hinduism) او اسلام (Islam) سره نژدې کړي د يوه کوچني اوسو له غوښتنو نځي نهضت په حيث پيل شوی و. مگر دمغولو دور وستیو او کمنا نوله خواد مذهبي اشخاصو تعقيب او خورونه د سيکيزم پيروان دې ته اړ کړل چې دهر گويند (Hargobind) تر مشرۍ لاندې په زياتيدونکي ډول جنگجو په شي. ددغه نهضت د خصوصيت بدلون د گورونانک د يوه لمسي گورو گوند سنگهه (Guru Govind Singh) له خوا بشپړ شو:

سيکيزم (Sikhism) چې لایتوا اشخاصو يې لارښوودنه کوله کله چې يوزيات شمير جتسان چې د پنجاب پر قوم دی او په هندوستان کې له خورا کلکو خلکو څخه وو د سيکانو په کتار کې ودرېدل نور هم پياوړی شو. (۷) کله چې دمغولو قدرت له منځه لاړ، خالصه (Khalsa) د سکانو لښکر په پنجاب کې د اقتدار د لاس ته را وړلو لپاره ونخوځيده:

جنگ له افغانانو سره چې دغه ګټور ولايت يې چې په جنگ کې يې ګټلی او خپله قانوني سيمه يې ګټله اوس حتمي شو.

همدا چې په ۱۷۶۱ کې افغاني لښکر هندوستان ترک کړ، سکانو په حماو پيل وکړ او ښار ګوتي يې يو په بل پسې چور کړل. سکان ددي لوتماريو په وخت کې له لږ مقاومت سره مخامخ کيدل او علاوه د محلي اوسيدونکو له خوا داسې مرسته ورکول کيده چې د افغاني واليانو له قدرت څخه پوره نه وه چې د هغوی مخنيوی وکړي. د کال تر پايه پورې د پنجاب زياته برخه د سکانو تر تسلط لاندې راغلې وه او احمد شاه بابا مجبور و چې يو ځل بيا د درونه تير شي چې له سکانو سره مقابلې وکړي. هغه له يوه لښکر سره چې کاملاً له سپرو عسکرو څخه جوړ شوی ولودياني (Luddhiana) ته نژدې يې دخالصې پر سکانو ناڅاپي بريد وکړ او يوه کلسکه ماته يې ورته ورکړه. له هغه وروسته يې په امرتسر (Amritsar) باندې هجوم يوړ چې د سکانو مقدس ښار و او دلته افغاني عسکرونه امرو شو چې معبدونه وړان کړي او مقدس محايرونه د غوا ګانو په وينو ککړ کړي او دا داسې يو عمل و چې د هندي شهزادگانو له خوا د افغاني مشرانو د احتجاجونو سره سره پر هغه باندې تيسنګار شوې و ځکه چې يوه تاريخ ليکونکي ددې بې حرمتي څخه دا ډول يادونه کړيده «هيڅ شی تر يوه محلي ښکاري سېي خړوړی نه دی.» احمد شاه بابا په دې هيله چې پنجابيان پخلا کړي، تر هغه وروسته يو هندو کابلي مل (Kabuli Mal) تر شا پرېښود چې د هغه په نوم حکومت وکړي.

کله چې احمد شاه بابا افغانستان ته ر وګرځيده، سکان تر بل هروخت زيات بوخت وو او د هغوی شمير د نويو جلييانو له امله زيات شوی و چې غوښتل يې له مسلمانانو څخه خپل غچ وانخلي چې پيری پيری له هغوی سره مخالف وو. د پنجاب ټول ښارونه لوت شول، مسلمانان ووژل شول او جوماتونه خراب يا وړان شول. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا د بلوڅو له مشر نصير خان څخه وغوښتل چې له جنوب څخه بريد وکړي په ۱۷۶۴ کال کې را وګرځيده. افغانان بيا فاتح و و او

احمد شاه بابا یوسلک الہا سنگه (Alha Singh) د سر هند (Sirhind) د والي په حیث مقرر کړ. بیا څنگه چې افغانان ووتل، سکان بیا رابکاره شول او ظاهراً له هرې نوې ماتې سره تر پخوا پیاوړې معلومیدل. په ۱۷۶۶ کې چې احمد شاه بابا یوځل بیا هندوستان ته راستون شو او په داسې حال کې چې «له دغوبې شاتو وچو سره» له جنگ کولو او هجوم ورلو څخه ستړی ستومانه وو او سکانو یوځل بیاماته وخوره. مهمه نه وه چې هغوی له سکانو سره په مخامخ جگړو کې څوځلې فتحه کړې وه، افغانانو نه شو کړای چې د سکانو ما، هېي نهضت چې د پنجاب د زیاترو خلکو له خوا حمایت په کیده له مینځه یوسي. بالاخره په ۱۷۶۹ کې احمد شاه بابا دیوه بل برید تیاری ونيو چې که چیرې شوی وای نو دابه پر هندوستان باندې دهغه لسمه حمله وای. خود اځلې هغه ناکام شو چې له سند څخه هاخوا پورې وځي. عسکري له بې گټې وسله والې نېټې څخه بېزار وو او پخپله پاچا ناروغ و. کوم پلانونه چې دیرغل لپاره طرحه شوي وه هغه لغوه شوه؛ پاچا خپل پایتخت نه چې په کندهار کې راستون شو.

په دې وخت کې احمد شاه بابا پنځوس کلن و. دی چې له یو عمر جنگ څخه وروسته خسته شوی و پوه شو چې واکمنۍ یې حتماً زړپای ته رسېږي. د هغه پر پوزې باندې یو سرطاني غوښه (تور) راپیداشو. له کومې نه چې ده دیوې مودې لپاره کړاؤز عملی و او هغه یې ناروغ پرېښی و. ده د ۱۷۷۲ کال په فبروري کې د درانیانو د اشرافو په یوه جرگه کې خپل دویم زوی تیمور میرزا دخپل خلف په حیث وټاکه او د سلطنت چارې یې هغه ته وسپارلې. دی پس له هغه یوه اورني استراتیجی ته چې د سلیمان په غرو کې ولاړ چیرې چې دی د ۱۷۷۲ کال د اپرېل په څوارلسمه وفات شو. دهغه مړی کندهار ته راوړل شو او په یوه مقبره کې چې د ښار په مرکز کې ده خاورو ته وسپارل شو. هغه کتیبه چې دده پر شناختې باندې کښل شوې ده داډول پیل کیږي: «دراني احمد شاه بابا چې د لوړې مرتبې یو پاچا و د مامدارۍ په چارو کې له سیروس (Cyrus) سره برابر و».

په د احمد شاه بابا قصه يوه داسې قصه ده چې په هغې کې د يوه پلار شهرت دهغه د زامنو
په ايمانولو امله زيانمن شوی دی. دی د اشيا په تاريخ کې يوله وقار لرونکو شخصيتونو
په څخه گڼل کېږي، يو ځيرک عسکري قوماندان او د يوه هيواد موسس دی خو سره له
دې هم هغه په بهرنۍ نړۍ کې تقريباً نوم وړ کې پاته شوی دی. احمد شاه بابا چې
د تړلو هغو صفا تړونکي و چې د يوې بريالۍ مشرۍ لپاره لازم دي داسې لږ نيمگړ
تياوي لري چې د زياتواشيايي پاچاهانو سوانح يې داغي کړي دي. هغه يو سخت
ملاهي شخص و؛ په بې رحمۍ کې چې پر سکانو او هندوانو باندې دهغه حملو ښکاره
کړه ده محض د زمانې دود او دخپلو مخالفينو عمل تعقيب کړ. دی د خپلو خلکو
په برخه کې مهربان او ځير رسوونکی و، د مقام له غرور څخه ازاد و او د يوزبنت
د پير غريب له خوا ورسره تماس نيول کيداې شو. هغه د تعظيم لپاره غلامانه تيتيدنه
چې په آسيا کې مانوسه وه له مينځه يوړه او پر ځای يې د لاس يو عادي سلام منع
کړ او په جنايي قانون يې آسانه کړ او شل او شپږ کړل يې د يوې جزا په حيث
منع کړل.

احمد شاه بابا دخپل سياسي او پوځي استعداد تر څنگ د يوه شاعر په حيث هم
استعداد درلود او د پوهې فلسفې او ادبياتو روزونکی و. دهغه شعر له هغه شعر سره
چې د داود گنجل شوی دی څه ورته والی لري او داود يوبل جنگيالی پاچا و.
هغه پاچاهي چې احمد شاه بابا جوړه کړې وه او هغه ورته جلال او عظمت
تور کړی وسقوط وکړ. له دوه پيړۍ گډو د يو څخه وروسته چې افغانستان تر اوسه
پورې د يوې پاچاهي په حيث پاته دی تر زياتې اندازې د يوه پاچاه برکته دي
نچې هغه د لوی احمد شاه په نوم نه بلکې د (بابا) د گرانېست په نامه يادېږي. (۸)

په ټوليزه توګه

د

د افغانستان

شوی او د واده په وسیله له پولو گاونډیو کورنیو سره متحد شوی و. هغه دا حمد شاه بابا له شخصي جذابیت څخه تر زیاتې اندازې پورې برخوردار و؛ خو که څه هم دی یو زړه ور عسکر و په جنگ یا بري کې یې لږه دلچسپي درلوده. هغه خپله زیاته انرجي خپل لوی حرم ته وقف کړې وه.

د پاچا په حیث دهغه له لومړیو اقداماتو څخه یو اقدام له کندهار څخه کابل ته د افغاني پایتخت رانقلول و. دغه لیز د دیندنه اکثر آد تيمور له خوا دیوې هڅې په حیث تفسیر شوی ده گويا چې ده غوښتل ځان د درانیانو د قدرت له مرکز او د شاه ولي ځان له خپلو انځورالري کړي؛ خو ددې کار لپاره نور ملحوظات هم موجود وو. څرنګه چې کشمیر او پنجاب د افغانانو په لاس کې و و نو کابل نسبت و کندهار ته د سلطنت جغرافیایي مرکز ته نژدې و. همدارنګه په دوبي کې د کابل هوښت و کندهار ته زیاته معتدله وه او پيښور دیوې ژمني پایتخت په حیث ښه هوادر لوده او نژدې و.

تیمور شاه په هغه حکومت کې چې دهغه د پلار له خوا تشکیل شوی و لږ بدلونونه راوستل. دراني سردارانو د قدرت په مقاماتو کې خپلو وظیفو ته دوام ورکړ او د جرګې سترو مشرانو هم د غسې امتیازات لرل. د کابل قزلباشان د شاهي ګارډ په حیث انتخاب شول او تیمور محتاط و چې لښکر ته ښه او په خپل وخت معاش ورکړي. دا داسې یو عمل و چې کله به د وروستیو پاچاهانو له خوا ورته اعتنا نه کېدله. که څه هم تیمور زیاتې جګړې لرلې، هغه د سکاټو د پړ له پسې قادا (تغدي) په نتیجه کې په ۱۷۷۴، ۱۷۸۰، ۱۷۸۵ او ۱۷۸۸ کلونو کې پنځه ځلي پر هندوستان باندي برید وکړ.

دهغه نوري جګړې د تهدید شویو ځمکه والو (vassals) مرستې غوښتنې لامله سر ته رسیدلي دي. یو افغاني لښکر درې ځله خراسان ته لاړ چې د شاه رخ کد زوري پاچاهي تقویه کړي. وروسته له هغه چې د کلهوړا (kalhora) قبیلې سندی امیران د فتح علي تلهوړا (Fath Ali Talpura) له خوا خلع شول یو بل لښکر سنده ته ولیږل شول.

خودکته دافغاني لښکر په شاتلنوټه مور مجبور کړ چې دباج د یوې پوچې وېدې
په بدل کې فتح علي دسند دامیر په حیثه پیژني .

تیمورشل کاله پاچاهۍ وکړه د کومې په موده کې چې یوازې دوه داخلي بغاوتونه
منځ ته راغله چې دافغانستان دتول تاریخ لپاره یې یوریکار دقایم کړي دی : یوله دغوبغا
وتونو څخه دیوه دراني سردار عبدالخالق له خوا دبلوڅي پاچا نصیر خان په مرسته
تنظیم شوي وچې په سختۍ سره غلی کړل شو . بل یې د یوې کسودتا څخه وه چې
ځمکنیود صاحبزاده له خوا طرحه شوې وه . دې یو عنین سړي وچې دشاهي گارد
قومندان او همدارنگه یو مشهور ملاو . فیض الله خان هم په دې توطئه کې لاس درلود
اچې پښورته نږدې دخلیلود قبایې ملک و : دهغوي پلان داوچې تیمور وژني
او پرځای یې دهغه دفراري ورور سایمان زه ی سکندر میرزا کنینوي . په تاکلې
ورځ یوشمیر قبایلي خلیل ارگ ته چې په پښور کې وورغلل او سخت کوښښ یې
وکړ چې شاه ته ځانونه ورسوي . دهغوی پلان داسې شل شو چې تیمور په چټکۍ
اسره یوه برج ته وځوت او یوه اوسپنیزه دروازه یې په ځان پسې کلکه کړه خو چې دگارد
وفادار عناصر دهغه ژغورنې ته راشي . توطئه کوونکي غرونو ته وتښتیدل . فیض الله
بخان ته دبڅښې وعده ورکړه شوه اوله غرونه را کښته شوخودا وعده فوراً ماته
شوه .

داحمدشاه بابا خاطرې چې دتیمور دسلطنت په دوره کې لاهم دسلطنت دتخت
لپاره یوه قوي تکیه وه پرته له شک څخه داخلي نارامیو مخه نیوله . ددغوشلو کلونو
ارامۍ لپاره ښایي بل دلیل داوي چې دافغانانو توان او تیری کول دې پایه جگړو له
مله چې دتیمور دپلار په مشرۍ مرته رسیدل پای ته رسیدلي وو .

تیمورد ۱۷۹۳ کال دمی دمیاشتې په ۱۸ په کابل کې په داسې حالاتو کې ناڅاپه
مړ شو چې دهغه پرمیز گاره دښمنان داپښه دالله حکم وگڼي په داسې حال کې
چې نور ودهغه له زیاتو ښځو څخه یوه ښځه دهغه په مرگ تورنه کړه خو زیات
احتمال لري چې دمرگ علت یې کولراوه .

د تيمور شهرت دده په خپل هيواد کې زيات نه دی. څرنگه چې تيمور و نشو کړای
د خپل پلا د پراختيا غوښتنې سياست پر مخ بوزي نو افغاني قاريڅخ لیکونکي دهغه
دغه ناکامي غندي او دهغه نه خالصيدونکي عياشي ته بد وایي. بهرنيوليکوالسودغه
نظر په غير انتقادي او نسبتاً غير عادلانه توگه تاييد کړی دی. که موضوع ته په واقعيزانه
نظرو گورو تيمور شاه يوازې او بيا حوصله پياچاو چې د سلطنت دور ه يې تر ښار
هر افغاني پانچاله داخلي اختلافاتو څخه فارغه وه.

دده تر مشرۍ لاندې هيواد شل کاله په آرامۍ کې تير کړل او که څه هم دهغه
ونشو کړای چې هيواد ته په پېښو و نولچي راوړي چې پلار ته يې جلال ورپه برخه
کړی و، له دېنه هم زيات گټور تجارت او سوداگري په افغانستان کې پراخېدې
وموندله. پوپر تانوسي صاحب منصب د گرمې (vigne) چې د تيمور له ميرمنې څخه
يې تقريباً پنځوسن کاله وروسته افغانستان ته سفرو کړ داسې تبصره کړې ده چې
تيمور شاه د سلطنت دوره لاندې اوسه پورې د کابل ډير زاره او سيدونکي ديوانه يې
دورې په حيث په پاتلارې پر کوټه کې چې ښار له خپلې عصري ښارو کيڼالې څخه
پر خورداروبه (۱) کې په پاتلارې کې په پاتلارې کې په پاتلارې کې په پاتلارې کې

تر کومه ځايه چې ښکاريښونه د تيمور په شهوت پرستي پورې اړه لري په دې کې
هېڅ شک نشته چې هغه د يوه شاه په حيث خپل نفساني خواهاشات په شوق او ذوق
په تر سره کول. له هغه نه يې شمير. اولادونه پاتې شول چې له هغو څخه شپږ ډير ش
بي له قانوني، ښځو څخه وو، له دغو اولادونو څخه يو ويشت يې زامن وو چې د پلا
د مرگ په وخت کې هر يوه يې د سلطنت دعوه وکړه.

له دغو زياتو زامنو څخه دوي تنه يې قوي کاندیدان وو چې همدون پسرته
او محمود ميرزا يې سکه وروپه او محمد زمان ميرزا يې ناسکه وو. وروسته
دوه يې د کندهار او هرات ولایان و او د حسن له پلوه لومړی همدون ميرزا او دويم
محمود ميرزا وو. محمد ميرزا يې دمن له پلوه پنځم و خو د کابل د والي د خزانې په
لاس کې لرلو او د شاهي گارد د قومندان په حيث له هغه نه پوپر جسته وړتيا جوړه کړه.

او په داسې حال کې چې همایون او محمود د یوې سدوزې شهزادګۍ زامن وو او د زمان موریو یوسفزي وه - ددې خبرې مانا دا وه چې زمان په ختیځ کې ملاتړ درلود او دهغه مخالفین په جنوب کې مرغوب وو. ددراني خپل و نوزبت قوي خپل بارکزي دي چې دهغوی موقف په دې مسابقه کې یو مهم عامل و. کله چې پاینده خان د محمدزیو مشر و او بڼاءدبارکزیو سر کرده د محمدزمان خواته و او بڼت دهغه انتخاب یقیني شو. مختلف ناکه وروڼه کوم چې کابل ته په بېړه تللي وو وروسته له دې چې خورخې بندي شول او وچه دودۍ او اوبه یې غځاوه راضي شول چې له خپلو جاه طلبو څخه لاس واخلي؛ همایون میرزا چې کوښښ یې کاوه ددرانيانو ملاتړ لاس ته راوړي ماته و خور له اوبلو چستان ته و شړول شو په داسې حال کې چې محمود په هرات کې په یې طرفی کې پاتې شو خو دحالاتو مراقبت یې کاوه.

زمان شاه چې د خپل تاجپوشي د مراسمو په وخت کې دروشت کلن و د خپل پلار او نیکه میرانه اولیاقت درلود خو په ده کې دغه صفات دیوېې حده غرور او تکبر لامله زیانمن شوي وو. هغه تصمیم نیولی و چې په مطلق صلاحیت سره حکومت وکړي او د فیودالي مشرانو واک پای ته ورسوي له جاسره چې دهغه اسلافو غوره ګڼلې وه چې دعاقلانه روغي اور شوت له لارې چلند وکړي. د مرکزي قدرت د پراخو لولپاره د داسې یوه کوښښ کول ښایي یو لایدي امر و. خور دې کوښښ یوه جګړه پیل کړه چې څلویښت کاله یې دوام و کړ او د احمد شاه بابا د پراتوري په رنګیدلو سره پای ته ورسیده.

د افغانانو «دمشکلاتو دغه عصر» په سیاسي جوړښت کې داساسي که زورتیا و. نتیجه وه چې د احمد شاه بابا د جنګي بریالیتوبونو او د تیر وړدولۍ مانه پیاچا هې په واسطه له نظره پټې پاتې وې یو جدي نقص یې په افغانستان کې دارشایت نشوالی و. د انقص د زیاتو ښځو کولو د دود له امله لاسي و خیم شو چې په میرنیو افغانانو کې یې تل یو شمیر ناسکه وروڼه منع ته راوړل کوم چې اکثراً د حرم د سیالو او مخالفونو تر تاثیر لاندې را تلل او هر یو معتقد و چې دهغه ادعا د قدرت لپاره هغومره موجه ده هغومره چې د هر بل یوه تقاضا پر مخای ده.

بله کمزور تیا په افغانستان کې د پاچاهي د هر ډول هیبت او حرمت نشتوالی او ذاتي انفرادیت (Individualism) و چې دیوې دغسې مفکورې د ټینګیدو مخه یې نیوله. د قبایلي خانانو او ملکानو په نظر پاچا په هېڅ مفهوم سره یو لور انسان نه و؛ هغه فقط له نور و سره یو شان و چې د بخت یا د کورنۍ له لارې یې قدرت تر لاسه کړی و.

په یوه دغسې حالت کې سدوزیو چندان امید نه درلود افغانستان شاهي کورنۍ دې شي. څه ننگه چې د هر افغان اساسي و فاداري تل تر نورو کوچیني واحد وه، سدوزیر کولی شول چې یوازي د یو پلزیو له پرله پسې ملاتړ څخه ډاډه اوسي. له بلې خوا محدودې د درانیو د زیات قوې قوې (بارکزیو) ملاتړ څخه ډاډه وو. ځینې افغاني او بهرني لیکوالو پرسدز یو باندې د زعامت د نه لرلو له امله انتقاد کړی دی او هغوی یې کمزوره او مردد بللي دي. دغه تور غیر منصفانه دی. رښتیا هم که چیرې سدوزیو د مطلق واک له غوښتلو څخه پرته شاهي امتیازات قبول کړي وای، هغوی کولای شوای چې ځانونه یې د خپل قوم او ددغه قوم د موسس په شهرت ساتلی وای. خود شاهي صلاحیت د پیاوړي کولو کوښښ و چې د هغوی د سقوط موجبات یې برابر کړل.

د شاه زمان له پرتخت کنښناستلونه وروسته، افغانستان څو کاله د داخلي جنگ له امله له ستونزو سره مخامخ شو چې کله به محمود او کله به همایون هڅه وکړه چې کنترول لاس ته راوړي. خارجي ولایتونه چې تر اوسه پورې د افغانستان له خوا اداره کېدل دغو سړي وژونکو جنگونو تشویق کړل چې د افغانستان سره دخپلې وفادارۍ د ختمولو لپاره تېت و پرک جنېشونه منځ ته راوړي؛ که چیرې له افغانستان څخه د شاه زمان وتل همیشه دهغه د ناسکه وروڼه خوا د یوې بلې نوې حملې موجب نه گرځیدلای چې دې به یې بیرته راگرځیدو ته مجبوره کاوه. بیا یې هغوی له کومه مسئله ددغو بغاوتونو چاره کړی وای. لږ و پاچاهانو د شاه زمان په اندازو د ډول ستومانۍ کوونکي و اټونه و هلي دي. د خپلو اسلافو په شان دی هم د سکانو له خوا چې په پنجاب کې یو ستر قدرت

گر مخیدلی و وربرول شو. د هغوی دخپله لپاره له یو شمیر نا کامو کوښښونو څخه وروسته شاه زمان ددې مسألې لپاره په پنجاب کې دیره خزان سکټ مشر (رنجیت سنگ) دخپل والي په حیث د مقرري په وسیله دحل یوه لار پيدا کړه. یوه قضاوتي تیروتنه چې د افسانه یي ډاکټر فرانکسټین (D Frankenstein) له تیروتنې سره دمقایسې وړده سره له دې چې دا مفکوره دیوڅه وخت لپاره کاریگره ښکارېده، د پنجاب د موضوع نه وروسته چې ظاهرأ خوندي ښکارېده شاه زمان بیرته افغانستان ته راستون شو چېرې چې دهغه موجودیت د رقیبانو وروستی حالي شنای کړې. دهیوادله اوضاع سره چې ظاهرأ مطمئن بریښیده پاچایه پلان چې دیره موده یې دهغه په باره کې فکر کړی و تر اجرأ لاندې ونیوه.

دا چې شاه زمان خپل موقف نه در سیدو لپاره تر دیره حده د محمد زیو د مشر (پاینده محمد خان) مرهون و دیوه پاچا لپاره چې په هغه کې د احسان منښي تمایل دومره نه وي، ددې یې سخت وربر اوه. نتیجه داشوه چې شاه زمان له مهمو څوکیو څخه د محمد زیو په لري کولو پیل وکړ چې د احمد شاه بابا د وخت راهیسې یې نیولې وې او دهغه ی پر مخای یې دنورو قبیلو مشران مقرر کړل. زیاتره له دغو مشرانو څخه چې په هغو کې (وفادار خان) هم شامل و او وزیر مقرر شو، سدوزي وو.

دغو اقداماتو دنورو دراني سر دارانو بد گمانی راو پاروله چې طبعاً د افغاني دولت په فیو دالي ماهیت باندې پوره خوښ وو. بالاخره یوه پټه غ نده جوړه شوه چې د اقدام او دیوه ممکن بغاوت په برخه کې فکر وکړي. د دسیسې اطلاع چې په هغه کې پاینده خان، د قزلباشانو مشر محمد شریف خان، د نورزي درانیانو سلطان خان او د علي زمي درانیانو رحیم خان شامل وو شاه ته د جاسوس له خوا راوړه شوه او شاه سمدلاسه لاس په کار شو، ټول دسیسه کاران و نیول شل او په بیرته اعدام شول.

که څه هم مشکله ده چې سړي پوه شي شاه زمان په دغسې حالاتو کې بل څه کولای شوی، خودغه حرکت هغه ته د خود کشی حکم درلود. فتح خان چې

د پاينده خان له يوويشت زامنو څخه تر ټولو مشر زوی وسمد لاسه پارس ته
وتښتیده چېرې چې هغه د بارکزیود ملا تر له وعدي سره محمود ميرزا ولسموه
چې د سلطنت تخت لپاره يوبل کونښ وکړي. گرځکت ته نژدې په سعادت کې
(Saadut) چې د بارکزیود قدرت مرکزوله دغه دوه کسوسره بارکزی، علي زي
او نور زائسی قبایلي خلک یوځای شول. کندهار پرته له مقاومت څخه ونیول
شو او پاغیانود کابل خواته حرکت وکړ.

دلته دوی دشاهي لښکر سره مخامخ شول، مگر ددې لښکر قوماندان یونسوزی
مشروعې دغه پست یې د شاه زمان د تیرایستې لپاره منلی و او سمدلاسه یې خپل
پوځ فتح خان او محمود میرزاهه پرېښوده. په میدان پرېښودل شوی شاه د پېښور
لورته وتښتیده، خو ورسته له هغه چې یوه قبایلي مشرتابه یې پناه یوړه، دهغه تعقیب
رکونکو ته و سپارل شو چې دا کار د پناه ورلو د افغاني دود یوه نادره ماتونه وه. روند
کړه شوی او په کابل کې بندي شوی، دا پر زیدلی پاچا بالآخره غالباً د محمود
په پټې مرستې سره وتښتید او بخارا ته ولاړ. دلته له هغه سره دازبکودامیر حیدر
توري (Hyder Turi) له خوا ظالمانه چلند وشو چا چې د کوه نور الماس لاس ته
راوړلو هیله لرله چې شاه زمان په کابل کې د زندان د کوټې په دیوال کې خښ کړی
و. شاه زمان پرمخل بیا تښتي او داخل هرات ته ځي چېرې چې دهغه ناسکه ورور
حاجي فیروزالدین والي و. که څه هم انخیرالذکر د محمودسکه ورورو، له فراري
سره یې دمهربانۍ چلند وکړ او د محافظینو تر څارنې لاندې یې هندوستان ته ولېږه
چیرې چې هغه پنځوس کاله د یوه برتانوي جیره خور په حیث ژوند وکړ. د ژوند
په پای کې، خپل هیواد پسې غمگین و او په ژړا کې به یې ویل «کابل! کابل!» نسبت
د کابل ته کښه یوځای دی؟ زه به هیڅکله خپل هیواد بیا ونه وینم. (۳)

د زمانې له لحاظه آسانه ده چې سړی د شاه زمان د دولت د مرکزي کولو او
افغاني فیودالیزم د پای ته رسولو د هڅې سره همدردي وکړي. دهغه ناکامي
څومره چې د حالاتو او پیښو له سببه وه په هماغه اندازه د قابلیت او توان دنه لرلو

نتیجه هم وه او داد یادوني ورده چې افغانان دهغه يادته دليمور شاه تر هر بل زوي زيات احترام لري .

- په عين حال کې محمود شاه . پر مسند کښيناست او سمدلاسه يې څرگنده کړه چې هغه، په نظر کې نه لري چې دنخېلو اسلافو تقليدو کسري خو بالکل راضي و چې د مقتدر و مشرانو (خانانو) په همکاري سره واکمني وکړي. په دغو مشرانو کې تر ټولو زياتو متنفذينو فتح خان بارکزي او شير محمد خان بارکزي (د پخواني وزير شاه ولي خان زوی) صلاحيت او واک په خپلو مينځو کې سره وويشه په داسې حال کې چې محمود کرار کښيناست چې له سلطنتي امتيازاتو څخه خوند واخلي.

- نوي حکومت ته يوازې جدي خطر د معزول شوي شاه زمان سکه ورور يوخوان سړی و چې شجاع الملک نومیده او د پېښور ښاري اداره کاوه . له شرقي قبيلو سره دده دمورارت تباط دهغه دور وروپه شان له دغه يو متنفذ سړی جوړ کړ . ديوه بل مزيت په توگه دشاهي خزانې يوه برخه دده په لاس کې وه چې له هغې څخه يې په آزاده توگه داپريدو، مومندو او يوسفزو څخه ديوه لوی اوسرزوري لښکر په راغونډولو کې کار واخيست . دی له دغو خلکو سره د خيبر د درې له لارې د سلطنت د نيولو په نيت راوځړځيده . دهغه افراد سره (سرخ) رود ته نژدې د محمود له لښکر سره چې د فتح خان تر قومند لاندې وه مخامخ شول . په جگړه کې چې پېښه شوه شرقي قبایلي خلک ترهغه وخته فاتح وو چې جگړه يې بس کړه څو دنخېل قوماندان خزانه لوټ کړي .

کومې گډوډۍ چې دهغوی په لیکو (قطارونو) کې اوبې له شک څخه د شجاع الملک په فکر کې منځ ته راغله فتح خان ته موقع ورکړه چې نخېل پوځ سره راټول کړي او مخالف پوځونه له ميدانه وشړي . شجاع الملک په تيراباغ (Tirah Bagh) کې اپريدو ته پناه يوره او فتح خان پېښور پرته له مقاومت څخه ونيوه .

دڅه وخت لپاره شاه محمود ظاهرآپه سلطنت کې بې غمه او په امن کې وکله څه هم

• دانوم محمود شاه ته بلکی شاه محمود دی . (مترجم)

دغلزيو له خوا يوه بلوا دڅه اتديښنې سبب شوه. دغه قوي قبيله راضي وه چې ددرايو،
لوي غوښتنه پرته له مخالفت څخه ومني او په تيره بيا ددې سببه چې دولت دغلزيو
دتمتوبي دکنترولولو هڅه ونه کړه او په حقيقت کې يې دهغوۍ قبيلې کاملاً په خپل
حال پرېښودې ټ

خوپه دې وخت کې دغلزيو يوې دلې د عبدالرحيم تر مشرۍ لاندې چې د قهرمان
ميرويس له اولادې څخه و، يو بلوا جوړه کړه د کومې سقوط چې په ۱۸۰۲ کې لږ تر لږه
قسماً دغلزيو دلو تماري دعمل له سببه وچې د خپلې قبيلې نور خپلونه به يې لوتول.
په دې وخت کې په وضع کې هغه ناڅاپي يوبدلون منع ته راغی چې کيدای شي
چاته چې دافغانې چارو در قابتونو او پيچلتياوو سره نا آشناوي زيات آريانوونکی
وي. دڅه وخت راهيسې د پښتنو او د کابل د قزلباشانو ترمنځ خبر پر تيا موجوده وه چې
دا سلام دسني ښاخ (چې د پښتنو له خوا يې نمايندگي کيدله) او ډيغه ښاخ (چې د قزلباشانو
له خوا يې نمايندگي کيدله) ترمنځ د ذاتي مخالفت شخړه راپيدانه وې وه. شرنګه چې
قزلباشانو کله کله د شاهي کار دپه حيث له خپل موقف څخه پرېښتو باندې د جبر او غضب
لپاره کار اخيسته دغه وضع نوره هم پسې ونخيمه شوه. له دغې نارضايتي څخه
دبارکزيو مشر شير محمد کټه و اخيسته چې دفتح خان د مقرري څخه دوزير په حيث
په قار او دهغه شخصي دښمن و؛ که څه هم د محمد زيو په حيث يې سره خپلوي درلوده؛
شير محمد د کابل د لوی ملا سيد احمد تر شادي يوه ځوان پښتون له اعدام څخه
ديوه قزلباش دوژني لپاره استفاده وکړه چې د کابل نا آرامه خلک راوپاروي ټ
شاه محمود زرخان د کابل دبالاحصار دديوالونو تر شا کلابندوموند. بلوا په داسې
وخت کې وشوه چې فتح خان په کندهار کې واود کابل دبلوا مشرانو شجاع ته بلند
ورکړه چې کابل ته راشي او پر تخت کښيني.

ځوان شهزاده دا پريد وپه منع کې خپله مخفي گاه پرېښوده او کابل ته په چټکۍ
سره راغی چېرې چې له هغه سره ياغيان اوله کوهستان څخه يوشمير رضا کاران
يوځای شول ټ

په غورځي وروسته فتح خان له کندهار څخه راوړسید خو لنډکړیې دېمن ته ورغی ځکه چې شیرمحمد هم یوه حمدزي و او دبیلتون غوښتونکو قزلباشانو سره یې هیڅ همدردي نه درلوده. په هغه وخت کې چې شجاع په بریالیتوب سره کابل ته داخل شو، فتح خان له یوڅو تنو ملاتړو سره د کندهار لور ته وخوځیده.

شاه محمود چې دمخلوع پاچا هانو په لست کې زوی شاه. ل. زوی وسمد لاسه بندی شو که څه هم د شیرمحمد د تقاضا پر اساس چې کونښن یې کاوه د بخت داو ښتې په صورت کې ځان خوندي وساتي دهغه سترگی ونه ایستل شوې. په حقیقت کې شاه شجاع پرته له هغه مشر څخه چې شاه زمان یې تسلیم کړی و کسات و انځیست او کومه جزا چې هغه ته یې ورکړه یو داسې عمل و چې د ټولو افغانانو له خوا تائید شو حتی خان نسبتاً په تحقیرامیزه شکل سره و ښل شو.

شاه شجاع له ۱۸۰۳ تر ۱۸۰۹ پورې دیوه داسې افغانستان واکمني وکړه چې د دغو کورنیو جگړو نه امله زیات خراب شوی و. دهغه د سلطنت دوره د نوو پیل کېدونکو بلواگانو او د دربار د توطیو له امله په دوامداره توګه یوه ناآرامه دوره وه. زیاتره له دغو بلواګانو څخه د فتح خان له خوا سرته رسیدلې چاته چې پاچا جزاء و کولای نشو ځکه اوس دغه سردار احتیاط کاوه چې ځان په سعادت کې چې دهغه د قبیلې سیمې مرکز و خوندي وساتي. یوه له دغو دسیسو څخه دیو ست محمد له خوا دیوه جسورانه عمل په توګه سرته ورسیده چې د فتح خان په شلو ورځو کې تر ټولو کشر او شاه محمود ته یې زمینه مساعده کړه چې له زندان څخه وتیږي.

د شاه شجاع لپاره بله ستونزه هماغه لویدیځونکی درزو چې د شاه شجاع او دهغه د وزیر شیرمحمد ترمنځ پیدا شوی و چې گمان یې کاوه پاچا خپل سلطنت دده له برکته تر لاسه کړی اولیوال، چې شاهي قدرت لاس ته راوړي. په ۱۸۰۸ کې د سیند په یوه جگړه کې چې شاه شجاع په هغې کې برخه درلوده شیرمحمد یوه کورنی وکړه چې ددې کودتا په نتیجه کې دهغه وراړه قیصر میرزا پر تخت کېنناست

خود داخل جاه طلبه بارکزیود هغه قوت زیات اټکل کړه؛ لښکریې د شاه شجاع
د راستون شوي پوځ له خوا مات شواو ککړی یې په یوه لکړه باندې دننه د کابل
په بازارونو کې وگرځول شوه.

دغه عمل د شاه شجاع لپاره د پاینده خان تر اعدام و شاه زمان ته کم مهلک نه و بلکه
په دواړه قضیو کې وژل شوی شخص د سلطنت لپاره اصلي پایه وه. د ۱۸۰۹ کال په
پسرلي کې فتح خان د محمود سره کندهار ونيوه او د کابل په لور راوځو مخیده.
شاه شجاع چې په دې وخت کې په ژمني پایتخت پیښور کې و په بیره دخیبر له لارې
راغی او گندمک ته نژدې له یاغي لښکرو سره مخامخ شو. دلته فتح خان پوره بری
تر لاسه کړ او شاه شجاع هندوستان ته وتښتیده. د درې نورو کلونو په موده کې
شاه شجاع د سلطنت د بیالاس ته راوړلو لپاره پرله پسې بې شایه هلې ځلې وکړې
خو حتی په شرقي قبیلو کې یې له خپلو پخوانیو پلویانو څخه هم مرسته تر لاسه نه کړه.
په ۱۸۱۳ کې هغه له کونېش څخه لاس واخیست او په هندوستان کې له وډیانا
(Luddhiana) ته ولاړ چېرې چې له خپل ورور شاه زمان سره یوځای شواو د
بریتانیې په جیره باندې یې ژوند کاوه.

شاه محمود چې په دې وخت کې بیا پاچا و د سدوزیو یوه عنعنه تعقیب کړه: هغه
په نیکمرغۍ کې دومره لټ شو شو مره چې په بدمرغۍ کې فعاله و، نه یې د دولت په
ساتنه کې برخه اخیستله او نه یې د جنگ په ستونزو کې ونډه. شاه محمود د دولت
چارې فتح خان ته دخپل وزیر په حیث وسپارلې او د محمد زیو مشر یې پریښو.
د چې د دولت چارې بېله مخالفه سرته ورسوي او خپله کرار کښیناست چې د حرم
له سرگرمیو او د زیرمه تون له شرابو څخه خوند واخلي.

له بلې خوا فتح خان بې حده انرجی درلوده دی چې په ډیرو لحاظو یو عجیبه متناقض
شخصیت و؛ بولایق اداره چې او جنرال و خو اکثر آدبې پروایي او جذباتي اعمالو
مرتب کړي. مودب، مهربانه او سخی فتح خان د دښمنانو په مقابل کې چې
دده موقف ورته پیدا کړي وویي تفاوت و؛ د زیاتو افغانانو په شان یې عادت درلود چې

له خپلوانو څخه طرفداري وکړي او داسې صفت و چې دهغه شل وروڼه
چمتو او راضي وو چې هغه دغه عال ته تشويق کړي. د بلوچستان تش په نامه واکمني
په دې وروڼو کې درحيم دل خان په برخه شوه، کندهار پر دل خان ته وسپارل شوه،
د پېښور اداره د محمد خان په برخه شوه، د غزني چارې شيردل خان او د باميانو
واکمني د کندل خان په برخه شوه. دوست محمد خان ته چې تر ټولو وروڼو کشر و
د شاهي گارد مسووليت ور په غاړه شو.

په ۱۸۱۱ دغه ټکره وزير کشمير ته د يوه افغاني پوځ سره ولاړ چې د شاه شجاع
د وزير شير محمد د زوی عطا محمد خان له خوا اداره کيده. په دغه حمله کې د
سکانونو جاړن چېت سنگگ له فتح خان سره مرسته وکړه چې دا وخت په پنجاب
کې خورا مقتدر سړی و او هيلې لږ له چې د کشمير نایب الحکومگي ورته ورکړلې
شي. که څه هم په دې هيله کې د سکانونو راجا نامينده شو خو په حقيقت کې داد هغه د
موفقې سياستمداری په دوره کې يوازني ماته وه. د ابيرته لاس ته راويستل شوي
ايالت د بارکزي وروڼو يوه بل وروڼه محمد عظيم خان ته وسپارل شو. له همدې
وخت نه را په دې خوا رنجيت سنگگ د يوه افغاني تابع په حيث د زمامداري له ټولو
ادعاگانو څخه لاس واخيست.

د يو څو کلونو لپاره داسې ښکار يده چې افغانستان د فتح خان تر اداره لاندې
استحکام موندلی وي. کاروانونه يو ځل بيا هندوستان او منځنۍ اسیا ته کډار
کړ او روان شول او دا هيلې ورسره وې چې هلته به پرته له کوم خطر څخه ورسېږي؛
ضمنيت کاران او سوداگر بيا را پيدا شول، سوداگري او تجارت بيارونق وموند.
... کله چې دغه اميد بڅڼونکې امنيت او استحکام زوال وموند او په افغانستان
کې د داخلي گډوډيو موجب وگرځيد، علت يې لکه څنگه چې اکثر اصدق کوي
څخه ناخه خارجي و.

پارس د افغانانو د درو مېنيو داخلي شخړو په ترڅ کې د غجرانسو (قاجارانو)
(kajars) تر مشرتابه لاندې چې په ۱۷۹۵ کې يې خپله سلطنتي کورنۍ تاسيس کړه.

بهبود موندلی و: دخر اسان چی د مشهد ښار پکښې شامل و زردپارسیانو لاس وورھی وروسته له هغه پارسي واکمنانو دهرات خواته پام راواړاوه چی په دې وخت کې د حاجی فیروزالدین له خوا اداره کیده او حاجي فیروزالدین هماغه سړی و چی وړانده شا زمان سره یې مرسته کړیوه چی لُحان هندوستان ته ورسوي. حاجي فیروزالدین د شاه محمود سکه وورچی عمدتاً یې له دین سره علاقه درلوده همداسې هلاقمندو چی د قدرت په مقام کی وي. (۴)

هغه زړه نازړه د شاه محمود ملاتړ کړی و خو کوښښ یې کاوه چی لُحان دهنو دښمنیو څخه گوښه وساتي چی د تیمورشاد زامنو ترمنځ را پیدا شوې وې . په ۱۸۰۵ کی یو پارسي لښکر د محمدخان غجر تر قومندې لاندې په هرات باندې برید وکړ او پس له هغې د جگړې د غلط تنظیم له امله په شا ولاړه چی د وروستنیو پارسي پوځونو له مشخصه صفاتو څخه و. سره له دې حاجي فیروزالدین ددې حملې له امله پوره تکان و خو را ووي منله چی تهران ته څه کلنی باج ورکړي او په عین وخت کی د خراسان له قبیلو سره ټپي دپارسي تسلط په مقابل کی جنگیده کومک وکړي .

پارسي پاچا فتح علی شاه چی څو ځله یې دروسانو له خوا په شرموونکي ډول ماته خورلې وه ددغه حرکت په واسطه و هڅول شو چی دهرات په مقابل کی یو بل پوځ واستوي او په دې توگه خپل بایللي حیثیت بیرته تر یوه حده ترلاسه کړي . په ۱۸۱۶ کی یو ستر پوځ په مشهد کی راټول کړل شو او د شاه د زوی حسین علي میرزا تر قومندې لاندې راغی . خو شاهي مشر په دې کار کی دومره لځند و کړ چی فتح خان وکړای شو چی پخواله دې چی پارسیان را ورسېږي ټوله لار مزل وکړي اوله کابل څخه افغاني پوځ را ورسوي .

دغو کومکي عسکرو ته د حاجي فیروزالدین هر کلی منوش و. کله چی هغه د زړه له کومې دفتح خان درناوی وکړ خو عسکرو ته یې اجازه ورنه وکړه چی ښار ته ننوځي، فتح خان ته څرگنده شوه چی حاجی د اعتماد وړ نه دی. هغه له خپلې

معمولي بيړې څخه په استفادې سره والي بندي کړ او د هرات واکمني يې تر لاسه کړه. فتح خان غلېا حاجي فيروز الدين په حقه سره نيولی و او د دوه دندو بيرځينتن وچې له يړې افتخاري بدرگې سره يې کابل ته وليږه. خو په دې وخت کې وزير يوه له هغوسه و وڅڅو کړه په کومو چې ده شهرت درلود. او د خپلې تير وټې عواقب يې هېڅ په نظر کې ونه نيول؛ يعنې هغه ستره خزانه چې فيروز الدين په هرات کې کوټ کړې وه ونيوله او خپل کشر ورور دوست محمد خان يې د حاجي فيروز الدين حرم ته د لازياتو غنايمو د پلټنې لپاره وليږه.

دغه بې باکه عمل چې د افغاني معيارونو له مخې زښت جدي گڼل کېږي ښايي د دوست محمد په تشبث سره سر ته رسيدلی وي چې په هماغه وخت کې په خپلو بارکزيو وړو کې تر ټولو زيات شلېل او بې باکه و او په گرگډ باندې مشهور و. په هر صورت، پخوان سر دار کله يې چې د يوې نجلۍ مرصع ملاوستونی پرې کړ چې اتفاقاً د شاه محمود لور او د وليعهد کامران ميرزا خور وه د خپلو لارښوونو او اوامروله حدودونه ووت. (۵)

کله چې دغه پېښې خبر په کابل کې خپور شو، د شاه زوی کامران يې سخت په قار کې چې لارو مې د فتح خان شخصي دښمن و او د هغه قدرت څخه سخت ربرېده چې د پلار لټې يې وزير ته اجازه ورکړې وه کار ځنې واخلې. کامران اتفاقاً يودا سې انسان و چې د چانه خوښيده او هغه د يوه معاصر په قول «برسيره پر ښکواو تر يا کو د مشرو با تو سخت ليول و و او خپل ټول عمر يې د پخوان په سينگارولو کې او همدارنگه د هغو هلکانو سره په ملگرتيا کې تير او ه چې د هغه زيات خوښيدل». (۶) که څه هم ښايي فتح خان يو دغسې رقيب ته هېڅ اهميت نه وای ورکړی خو هغه ونشو کړاى پيشگوټي وکړي چې د افغاني اخلاقو څخه د هغه سر غرونه به په هر ابو کې ډوب محمو د باندې څه اغېزه وکړي. کله چې له کامران سره د هغه د زياتو زاريو په اساس د افغاني دربار کې د فتح خان نږدې ښمنان يو پوځي شول، شاه محمود له غفلت نه را بیدار شو او د وزير د نيولو حکم يې صادر کړ. دا وظيفه کامران

ته ورکړل شوه اونوموړی سمدلاسه دهرات خواته روان شو.

په عین وخت کې افغانانو پارسیانو ته په یوه عجیبه جگړه کې چې په یوه وخت کې د دواړوخواووله تښتې سرپاتې ته ورسیده ماته ورکړې وه. افغانان چې مزل یې لنډوزهرات ته ورسیدل اووېې لېدل چې څوک یې نه تعقیبوي، نو بیرته د جنگ ډگر ته راستانه شول په داسې حال کې چې پارسیان لیرې مشهد ته په بیرته تښتیدل. دغه شکمن بری چې د پارسیانو د سامان د نیولو له امله خړخړ شوی و دفتح خان په محان داده توب یې تر لور ترېنې نقطې پورې ورساوه.

هغه هغو ملگرو ته چې ده ته یې د کامران د هدف خبر راوړپه ریشخند سره وویل: «مادوه محلي شاه محمود پر تخت کښناوه اودهغه سلطنت اوس زمان دیوې خپل په لاس کې دی؛ لکه نو کامران څوک دی چې ماته د زیان رسولو خوب وويني؟» (۷) دا خبره دیوې مهلکې لاپې ښکارندوي وه. کامران راوړسیده او فتح خان یې په احترام سره هرکلی وکړ. خو یو څو ورځې وروسته فتح خان له شهزاده سره د یوه ملاقات لپاره وغوښتل شو، د کامران ساتوونکو هغه ونیو او هلته یې وړاند کړ. داسې ویل کېږي په کوم خنجر چې د فتح خان سترگې وایستل شوې، هماغه خنجر د احمد شاه د سلطنتي کورنۍ په زړه کې هم ومنل شو. د وزیر فتح خان شل وروسته تر اوسه لا آزاد او د لویو مهمو پستونو په راس کې واقع و؛ دوی زر خپلې شخصي جابه طلبې مېرې کړې او د سدوزیو په مقابل کې ټول سره یو لاس شول. شیردل خان، پردل خان، او کندل خان چې ټول دیوې مور زامن وو (چاچسې ښکاره د دې له وروستیاړي سره مینه درلوده؛ دوه نور زامن یې رحیم دل او میردل خان وو) فوراً له هرات څخه د بارکزیو د مرکز سعادت خواته په بیرته لارل او هلته له دوي سره په زرگونو غیچ انځیستونکي قبايلي خلک یوځای شول. دوست محمد خان چې دغه عمل ستونزه راپید کړې وه د کابل خواته وخوځیده او دلته ده وکړای شو چې د خپلې مور قوم قزلباش دې ته تشویق کړي چې شاه محمود له ښاره وباسي.

وروسته له هغه چې شاه محمود غزني ته وتښتیده، دلته کامران اوله هرات څخه پاتې پوځ ورسره یوځای شو او دکابل خواته راروان شو. دلته دی دمحمد اعظم خان تر قومندې لاندې دیوه شورشي پوځ سره مخامخ شو چې پسه بارکز یو وروڼوکی دسن له پلوه دویم ورورو. جگړه یوه ماته وه؛ دشاه محمود پوځ بارکزیوته وتښتیده او شاه محمود په مشکل سره ځان غزني ته ورساوه. دی حتی دله هم مصیبتون ته وځکه چې دمحمد اعظم خان لښکر غزني ته نژدې کیده او چوڼی دداد ور نه وه. په داسې حالت کې چې شاه محمود او کامران یو بل ته بدویل دسد زیودهرات سترگه وتښتیدل چیرې چې دوی رواندفتح خان له ویرې دکې یې رحمې سره مرکړ. (۸)

داحمد شاه بابادکورنی له سقوط سره افغاني ملت غوښتنه تقریباً پای ته ورسیده. شاه محمود او کامران په هرات کې حکومت کولو ته دوام ورکړ اوڅنگه چې قدرت دهغه په لاس کې و کامران له خپل پلار سره سپک سلوک وکړ ځکه چې یو وخت یې هغه دیوې میاشتې لپاره له شرابو څخه یې برخې کړی و. وروسته له هغه چې شاه محمود په ۱۸۲۹ کی دیوې افواه له مخې دنخپل زوی له خوا دزهر وپورکلو سره مرثو، کامران کورنی مثال تعقیب کړ یعنی ځان یې مخدره دواگانو او قوی مشروباتو ته وقف کړ او دهرات واگی یې دنخپل وزیر یار محمد خان په لاس کې ورکړې. یار محمد خان چې دالکوزي درانیانو مشر و ځان یې په ریښتیني توګه په اشیا کې تر ټولو شیرسری باله او همدارنګه یو خورا هوښیار شخص هم و. (۹) ده کامران تر ډیرې مودې پورې دعیاشی په نشو کې ډوب اوله ځانه یې خپره وساته او زر دښار ټواک وګرځیده او تر ۱۸۴۲ پورې کله چې کامران یې دچاپه وسیله مر کړ دسد وزیودفرضي نو کړ په حیث حکومت کاوه.

دبارکزیو وروڼو چې خپل یوالی یې تر موفقیټ وروسته لسه لاسه ورکړی و او دهغوی تر منځ اختلاف را پیدا شوی و، ددغه اختلاف په نتیجه کې سدوزیو دا قدرت تر لاسه کړ چې هرات په خپل لاس کې وساتي. دغو وروڼو هر یوه

نخاڼه د يوه جلافر دپه حيث معمولاً په هڅو سيمو کې چې دوی واليان ووقد رت تر لاسه کړ چې په دې توگه افغانستان په يوشمير کوچنيو اوبالتونو باندې تجزيه شو. کابل د محمد اعظم خان په لاس کې و؛ دريو نور وروڼو کښل، رحيم دل او پر دل کندهار تر تسلط لاندې راوست؛ د نواب جبار خان کشمير په لاس کې و او سلطان محمد خان په پيښور کې حکومت کاوه. په رسمي توگه محمد اعظم خان د کورنۍ مشر؛ خو نور ودهغه غوښتنو ته لږه توجه او دهيواد په هر خوا کې د بياوځانانو او ملکانو چې څنگه يې خوښه وه هماغسې کول. ټوله هغه سيمه چې يو وخت د احمد شاه بابا په لاس کې او د افغانستان د اصلي سرحدونو څخه د باندې پرته وه خپله وفاداري او تابعيت يې قطع کړ. په عين وخت کې سکانونو درنجيت سنگک په مشرۍ د خپلو پخوانيو افغاني دښمنانو په سرحدونو باندې پرله پسې يرغلونه پيل کړل.

په دغه وخت کې چې د افغانستان بخت تر وروستۍ اندازې پورې کوته شوی و، يونوي رهبر قدرت ته ورسیده. د حيرانتيا وړ خو داده چې دامشر ديار کړيو وره يوتر ټولو کشر وروڼو دوست محمد خان د چې د محمد اعظم خان لپاره يې د غزني دوالي په حيث خدمت کاوه او په ۱۸۲۴ کې يې دهغه تر مرگ وروسته د کابل د توالواک په حيث دهغه محای ونيوه. هغه ظاهرآ د خپلې ځوانۍ له دورې څخه راوتلی و ځکه چې په مهارت او اعتدال سره يې حکومت کاوه. دده له ښو صفاتو څخه يو هم دده جذاب او ممتاز شخصيت و چې ده ته يې زيات دوستان ورپه برخه کړل. دغه متل چې «له دوست سره يوه خوږه خبره تر پيسو زياته اغيزه لري» هم دده په مورد کې دی. يوه دښمن هغه په دې ډول توصيف کړی دی «يو داسې انسان چې د هغه ځير که احساس او طبيعي استعداد هر ډول اخلاق او هر رنگ د سيمو سره په سلسله توگه مخامخ کيدو سره وده کړې ده.» (۱۰)

دوست محمد خان چې د خپل کنترول د پرانځولو لپاره يې کوښښ کاوه په کابل غزني او جلال آباد کې يې د استحکام لپاره خپله توجه متمرکز کړه. د سلطنت تاج په ۱۸۳۷ کې په کابل کې دده پر سر باندې د يوه شاه په حيث نه بلکې دامير المومنين په حيث کېښودل شو.

کله چې چاره دسړی دسر دپاسه وي

خدای يې په پادوی.

(افغانی متل)

شپږم څپرکی دانگریزانو راتګ

په داسې حال کې چې افغانانو خپل ذکر او ونو دوره تیروله، یونوی قدرت واک نه زسیدلی و چې په پای کې یې د هندوستان میدانونه تر خپل واک لاندې راوستل. د شوا د گری دیوه شرکت په حیث له یوه بې خونده پیل نه وروسته، د ختیځ هندوستان برتانوي کمپنی په هغه ګډوډۍ کې راگیره شوه چې د مغولو د قدرت د زوال نه وروسته راپیدا شوه.

ددې کمپنی داستا څو مهارت او د بوربونانو (Bourbons) غفلت کمپنی ته د اتوان ورکړ چې بنگال او جنوبی هندوستان تر واک لاندې راولي او په ۱۷۶۴ کې د میر قاسیم له ماتې وروسته یې پر ټول هندوستان بانسې دلو یې غوښتنې لپاره دیوه زښت قوي رقیب په حیث پرېښوده.

انگریزانو دلرې پر تو افغانانو په برخه کې زیاتې کیسې اوریدلې وې او د هغوی د جنګي زړه وړتیا دراپورونو تر اغیزې لاندې راغلې وو، خود احمد شاه بابا به هم یې اود تیمور شاه راحت غوښتنې د هغوی اندېښنه له افغانې سپاره لښکر سره د حاجتوالي تکر په برخه کې اړه کړه. هغوی د فرانسې د انقلاب په واسطه په آزاد هیونه اټکلیدونکو خوا کونو کې د نا آرامۍ لپاره بل دلیل لیده او په تیره پیاد بونا

پارټ په نامه د یوه پوځي نابغه د فعالیتونو په برخه کې چې وایي کله چې هغه د مصر خواته خپل لښکر راښماری کاوه داسې ویلی دي «درهبري قدرت چې په مصر پورې اړه لري باید د هندوستان په اوزدو کې وي». (۱)

په تقریباً په عین وخت کې د فرانسوي ماجر اغوښتونکو یوه څه بدنامه دله د هندي پاچاهانو په دربارونو باندې نازل شوې وه چې هر یوه یې له انګلیس نه په جدي توګه کرکه کوله او ترینه یې بیم درلوده او په فرانسوي ټکل یې د خپلې کرکې د څرګندولو استعداد درلود. دغسې یوې ډلې حتی د فرانسې له جزیرې (Mauritius) څخه د تیپو سلطان دمیسور (Mysore) پاچا دربار ته سفر وکړ چې دې حیران او خوشاله پاچا ته یې د همدې شهرې تیپو په حیث خطاب وکړ او هغه ته یې (د بشر له حقوقو څخه د دفاع کولو) په لار کې د مرستې وعده ورکړه.

که څه هم دغو وروستیو ونشو کړاى چې انګریزان وویروي خو د نا ایلون تهدید یوه بله مسأله وه. په چټکۍ سره یو پیغام په پارس کې د کمپنۍ استاخي ته ولیږل شو چې هغه ته یې لارښوونه کوله د پارس دربار واداره کړئ. د چسپ شاه زمان د تل لپاره تر کنترول لاندې ونیسي څو چې هند ته یې د راتګ مخه ونیول شي. (۲) درې لکه روپۍ هم پارسې دربار ته واستول شوې چې اداري څرځونه پرې وڅرخوي - یو پیشنهاد چې نور وپیسو ته اړتیا لیدله کيږي خو دا پیشنهاد د لارډه ویلسلي (Lord Wellesley) له خوا رد شوی و کوم چې په معقوله توګه یې وویل «د پارس د ټول پوځ لپاره د مالي مرستې پلان د حالاتو تر تقاضا د پرې راځ اوزیات گران دی». (۳)

د پارس پاچا فتح علي شاه و چې تر یوې سلسلې یې اهمیت ناهي افرادو وروسته یو بې اهمیته مستبد پاچاه و او یوله هغو کسانو څخه و چې نه یوازې هرات یې یوله لاسه تللی پارسې ولایت ګانې بلکې د شاه زمان ناسکه ورور شاه محمود یې هم د یوه راضي بزمې په حیث له ځانه سره درلوده او د سیاسي نمایندګۍ پیشنهاد یې نه مانه. له دې امله هغه له شاه محمود سره مرسته وکړه چې له یوه

کوچني پوځ سره پر افغانستان حمله وکړې او په ۱۷۹۹ او ۱۸۰۰ کلونو کې يې نهراسان ته لښکرې واستولې. د دغولښکرو مخه د شاه زمان د نسبتاً زیاتو هڅو په وسیله ونیول شوه چې افغاني لښکرې يې اړ ورسکانونو او پارسیانو د تهدید ترمنځ پوځل ختیځ او بیالو پدېځ لور ته ولارشي.

په ۱۸۰۰ کال کې جګړن جان ملکم (John Malcolm) د ختیځ هندوستان کمپنۍ داستاڅي په حیث بهران ته ولاړ چې په دې وخت کې له اسیایي دولتونو سره په معامله کې تقریباً خود مختاره وه. تر اړه دوڅېر واوروسته چې دېلو په واسطه سر ته ورسیدې، ملکم له پارس سره دوه تړونه پای ته ورسول چې د (۱۸۰۰ کال په جنوري کې تصویب شول. یوله دغو تړونو د دواړو څخه د سوداګری تړون و او بل یې یوه موافقتنامه وه چې د دې تړون پر اساس پارسیان باید دانګریزانو د مرستې په بدل کې پر هندوستان باندې د فرانسویانو د هرې حملې په مقابل کې ودرېزي. په وروستي تړون کې دغه لاندې خبره زیاته شوې وه: که چېرې د افغانانو پاچا دهند د نیولو اراده ښکاره کړي، یو غرونه لږ وونکی پوځ به چې په ټولو جنگي وسایلو سره سمبال وي د مشهور او سر اوړي، اوچت او په قوت کې ثابت (د پارس شاه) له هیواد څخه وګمارل شي چې اراده یې شته کړي او افغاني سیمې و یجاړې کړي اوله هرې قوي څخه به کار واخیستل شي چې پورتنۍ ملت نابود او ذلیل کړي. (۴)

دانګریزانو ګټه د تړون په دغه شرط کې په مصر کې د ناپیلین له پسه شاتلې او په افغانستان کې له داخلي جنگونو سره ګراړ ګراړ کمه شوه. کله چې روسي د جورجیا (Georgia) شیریان (Sheri wan) او قره باغ (karabagh) ولایتونه پخپله خاوره پورې ونښلول پارسي شاه د دې تړون تر شرایطو لاندې مرسته غوښته، خو انګریزانو انکار وکړ او څرګندوله چې د هغوی ژمنه یوازې د فرانسویانو په برخه کې وه.

ځکه نو فتح علي شاه سمدلاسه له فرانسویانو سره تماس ونيوه چې هغوی به خپل

او اړپارسته پوهيات وليزه چې د سوداگرۍ ديوترون په برخه کې خبرې اترې وکړي او همدارنگه يې جنرال گاردانز (General Gardannes) د يوه استاخي په حيث واستوه چې پر هندوستان باندې دفرانسويانو او پارسيانو دگډيرغل لپاره پلان طرح کړي. دغه کار دانگريزانوله خوا د يوه فوري عکس العمل موجب وگرځيده. جگړن ملکم يې (Captain Malcolm) (چې اوس د Sir John په نامه يادېده) د ختيځ هندوستان د کمپنۍ داستاخي په حيث اوسرهارفورد جونز (Sir Harford Jones) يې درسمې سفير په توگه د انگلستان له دربار څخه تهران ته وليزل. په عين وخت کې بسوسفما رتبې هيات د سي. تې متکاف (C.T. Mefcalfe) په مشرۍ د سکانو درنجت سنگت دربار ته په بېره لار او يوبل هيات دمونت ستوارت الفنسټن (Mountstuart Elphinstone) په مشرۍ پيښور ته سفر وکړ چېرې چې دهغه وخت پاچا شاه شجاع خېل ژمنۍ دربار د اير کړې و. دا د افغانانو او انگريزانو ترمنځ لومړنۍ رسمي تماس او يا په حقيقت کې د افغانانو او اروپايي قدرت ترمنځ لومړنۍ تماس و.

له يولړ پيښو څخه وروسته چې د جونز (Jones او ملکم Malcolm) پر يوبل باندې دبرترۍ دکو بشونو په وسيله منځ ته راغلې د ۱۸۰۹ کال په مارچ (March) کې د لويې بریتانې او پارس ترمنځ يو مقدمه ماتي تړون لاسليک شو. د دې تړون د شرايطو له مخې د شاه او اروپايي قدرتونو ترمنځ پخوانۍ قراردادونه فسخه شول؛ هيڅ پوځ ته اجازه نه ورکول کيده چې د پارس نه لارې د هندوستان خوا ته لارشي؛ انگريزان بايد چې د افغانانو او پارسيانو ترمنځ په جگړو کې يې طرفه ټاټې شي او که چېرې يواړو پاڼې قدرت پر پارس باندې بريد وکړي هغوی بايد پارس ته وسله پر ابره کړي.

دغه تړون د دويم الکساندر سزار او ناپليون ترمنځ پر هغه تړون باندې چې په تيلسټ ((Tilsit) کې لاسليک شو د پارسيانو د قارنټيجه وه چې پارسيانو يوازې ددې هلامه گډهله چې دهغوی قسم خوړلی - ملگري هغوی له پخواني دښمن سره

یوځای شوي دي. انگریزانو په سمه توګه دفرانسویانو او روسانو ترمنځ مسوافت
دخان (د انگریزانو) په مخالفت د یوه اقدام په حیث ګڼله. واقعاً دادفرا نسیوانو
یو هدف و چې روسان پارس ته یو لښکر ولېږي خو دفرانسویانو د هغه لښکر سره
یوځای شي چې د قسطنطنیه له لارې به رارسېږي او وروسته له هغه چې پارسې کومکي
قواوې یې وموندلې په هندوستان باندې به برید کوي.

دغه پلان پرمصر باندې د ناپلیون د حملې په شان زیاتره د تخیل پسرېښت
ولارونه د لښکر کېنې د مسایلو د پوهې پسرېښت چې دې کار ابداعولی. ناپلیون
تر خپل انگریزي دښمنانو چې فرد فردي کلاسیک پوهان وو کمزور و د لوی سکندر
تاریخی پر غلې یې په فکر کې درلود. هغه څه چې دواړو خواوو درک نشو کړای
داو چې دېلې پوځ کتارونو چیرې چې «ستر پوځ» به توتې توتې شي، سفر
کولای شو.

دانګلیسانو او پارسیانو د تره ن له لاسلیک څخه لږه موده وروسته، هغه هیأت
چې مشري یې د مونت سټوارټ الفنسټن په غاړه وه د پېښور په ښار کې د شاه شجاع
ژمني دربار ته ورسیده. الفنسټن د برتانوي هند د ماموریت د نولسمې پېړۍ
نامتو او برجسته کسانو د دې یو ځلانده ستوری و چې پر افغانانو باندې یې ښه اغېزه
و کړه او هغوی باالمقابل پرده باندې د پراثر او کړ. د هغه «د کابل سلطنت بیان»
چې دهغو پلانونو او تحقیقاتو پسرېښت لیکل شوی دی چې ده د خپلې دندې په ترڅ کې
تړیوې نیمې پېړۍ وروسته لاندې اوسه پورې د افغانستان او افغانانو په باره کې یوله زښت
غوره آثارو څخه دی او دهغوی د میلمه پالنې او مودب والی هغه تصویر ښی چې
لادغه صفتونه د بهرنیو تیر یوله خورازیانمن شوي نه وو.

شاه شجاع راضي وه د غونډو خارجیانو سره معامله وکړي چې دهغوی له قدرت
نه خبر و. په هغه تړون کې چې لاسلیک شو افغانانو موافقه وکړه چې که فرانسویان
پر هندوستان باندې برید کوي دهغوی په مقابل کې ودرېږي او انگریزانو و منله چې
د یوې دغسې احتمالي حملې په صورت کې افغانانو ته ټولې ممکنې مرستې برابرې

کړي لکه څنگه چې ولیده شوه دغه تړون یوې ماناشی و شاه شجاع د کال تر پای ته رسیدو دمخه وتښتیده .

ترواتراو (waterloo) وروسه ، په پارس او افغانستان کې د انگریزانو د لښکرې کرار کرار کومه شوه چې داکاردپارس د پاچا د خپلگان باعث شو. دهغه پت کله چې له پارس سره اړیکوله لندن څخه په هندوستان کې د انگریزانو مرکزي ادارې ته انتقال وموند نور هم زیانمن شو.

برسیره پردې د خلیج هندوستان د کمپنۍ په متجاوزانه توسعه کې د یوځه مودې لپاره د پارس په خلیج کې هم ښیزیات فعالیتونه شامل وو چې په ظاهره کې یې دهغو زیاتوسمندري داره مارو په لټه کې سرته رسول چې د دغه خلیج په اوبو کې به یې داره ماري کوله . خو د پارس د خلیج سواحلو ته پیلې نژدې ووجې ددې سواحلو د حکمرانانو د اندېښنې باعث کیده .

د ځینو د لایلوله مخې انگریزان د تزاری روسیې (Zarist Russia) د خطر په درک کولو کې پخو وکه څه هم تزاری روسیې هم په دې وخت کې په خارج کې خپل فعالیتونه په مصرانه توګه زیاتول. په نظري ډول د روسیې او پارس ترمنځ اړیکې په ۱۸۱۳ کې د گلستان د تړون په وسیله ټینګې شوې وې خو سرحدی شخړې او پېښې واقع کیدلې او په ۱۸۲۵ کې روسیې پوځیان د ګوګچې (Gokcha) ولایت ونیوه چې په راتلونکي کال کې د پارسیانو له خوا د جنګ د اعلان موجب و ګرځیده او د شاه مشر زوی عباس میرزا په مشرۍ پارسې پوځ په یوې جملې لاس پورې کړ.

وروسته له هغې چې پارسیانو په یولس جګړه کې سخته ماتنه وخوړه ، له انگریزانو څخه یې مرسته وغوښتله خو دهغوی دغه غوښتنه ونه منل شوه . انگریزانو ادعا کوله چې د ۱۸۰۹ کال تړون یوازې په هغه صورت کې د تطبیق وړ دی چې پر پارسیانو باندې برید وشي ، حال دا چې په دغه مورد کې پارسیان پخپله تیري کوونکي دي . پارسیان چې دروسي- وسلو او انضباط په مقابل کې

کمزوری و ونو ترمنلی شوو شرطو نولاندې تسلیم شول. دوی په ۱۸۲۸ کی د ترکمنچای (Turkmanchai) تړون لاسلیک کړ چی دهغه لسه مخې یې دایریوان (Erivan) اونا کشیوان (Nakshivan) سیمې روسانو ته پریښودلې اووی منله چی هغوی ته دجنگ تاون ورکړي. له دې څخه لازياته موده نه وه تیره شوې چی دانگریزانو یوه استاخي دگروال مکدونالد (Mac Donald) دپارسیانو دپیسوله ارتیا څخه گټه واخیسته چی ددغه تاون دا دایني له امله نوره هم زیاته شوي وه، اود ۲۰۰۰۰۰ تنو پیسو په بدل کی یې دانگریزانو او پارسیانو ترمنځ د تړون دهغه فقرې چی دانگریزانو دمرستي په باره کی وه دله منځه وړلو لپاره هڅه وکړه. نقدې پیسې خوشایندې وې خو پارسیان وپوهیده چی ددې اقدام تر شا یوه داسې هیله موجوده ده چی انگریز غواړي له یوزره نازره مانگري څخه ځان خلاص کړي نو په خپلگان او کرکې سره پارسیانو یو ځل بیا دروسانو خواته خپل تمایل ښکاره کړ. (۵)

روسکووی (Muscovy) (د ماسکو پخوانی نوم) چی په وارندې روان و خوشو چی هغوی مه نون کړي؛ روسانو زردپارس په دربار کی گټه گوته جوړه کړه اود پارسیانو په جیبونو کی درو پیو پریځای روباونه ولويدل. دپارسیانو دخت وارث عباس میرزا په خاص ډول دروسانو طرفدار شوی و او دایوه عجیبه خبره ده که مونږ دهغه ماتې دروسانو له خوا په نظر کی ونسیو اودا چی شاه په ختیځ کی دیوې لښکر کښی په فکر کی شو قسمأ دده دلمسو نې او همدارنگه دروسانو دتاکیدله امله و. په هر صورت په دې وخت کی د پارسیانو غرور ته دترکانو او همدارنگه روسانو له خوا د پرله پسې ماتو په نتیجه کی صدمه رسیدلې وه اود یوه ویشل شوي افغانستان له خوا هغو ته دلږ کلک مخالفت امکان متصور و. په تیره بیا هرات دفتحې لپاره چمتو ښکاریده ځکه چی هراتیانو په جنگیالیتوب شهرت نه درلود اود ښار سدوزي واکمنانو دفتح ځان له وروڼو څخه په ختیځ کی دمرستي هیله نشوای کولای.

له همدې تحريك سره پارسيانو په شخړه جنگي عملياتو لاس پورې كړ خو د هغري د پوځونو وضع خرابه او د ملاتړ وړو او هر جسارت په يوه غمجنه ماته پاى ته ورسيد په ۱۸۳۳ كې د پراخې پيماني جنگي عمليات چې د عباس ميرزا د زوى محمد ميرزا په مشرۍ پيل شوي وو د هغه د مرگ په واسطه متوقف شول. يو كال وروسته شاه په خپل زوى پسې دارالبقاۃ ولاړ او محمد ميرزا اېخپناه د پاچا په صفت پر تخت كښيनाست. دى چې تر خپل پلاره لږ روس دوسته نه و د يوه لايق روسي سفير كونت سيمونيخ (Count Simonich) تر نفوذ لاندې واو دروسي پسيوپه وسيله حمايه كېده.

تقريباً په همدې وخت كې انگريزان متوجه شول چې د فرانسې د پخواني خطرځاى يوه بل خطر نيولى و چې بيا يې تر هغه زيات مهم ثابت شي. كه څه هم دې فكر ورو ورو انكشاف موند، خو د ۱۸۳۷ كال په پاى كې له روس څخه د اړونده كوم شك څخه د انگريزانو په نظر كې يو عمده عنصر و. (۶) د انگريزانو د فكر د دغه بدلون سره د انگريزا نو په اداره كې يو بدلون يو ځاى منځ ته راغى. د لارډ ملبورن (Lord Melbourne) په كابينه كې پالميرستون (Palmerston) په لندن كې د بهرنيو چارو وزير مقرر شو او د هغه د كله كله بې سنجشه جنگ غوښتنې اغېزه زوړه آسيا كې څرگنده شوه. تقريباً په همدې وخت كې لارډ ويليم كينونډيش بينټيڪ (Lord William Cavendish Bentick) د هندوستان د والي په حيث استعفا وكړه. د هغه پر ځاى جورج ايډن (George Eden) (چې وروسته يې بيا د لارډ او د اكلينډ دارل لقب وگاټه) مقرر شو او د هغه سړى وچى د يوه فساداروگت (Whig) (په اووه لسمه پيړۍ كې د انگليس د خپلواكۍ غوښتونكى حزب غړى) په حيث يې شل كاله د يوه نابرجسته غړي په توگه په پارلمان كې خدمت كړى و او د هغه دغه مقرري يا د هغه د وفاداري او خدمت له امله پاڅود هغه د تره لارډ مېنټو (Lord Minto) له پر كته وه.

د آكلينډ (Auckland) په باره كه زيات ليكلي نظريات معمولاً يوه قوي پارتيزاني (گوندي) بڼه درلوده. منتهادى د خپل يوه معاصر په قول «يو وفاداره

ښوونکي سرى و، د اصلاحاتو ټينګڼه طرفدار او په کافي اندازه يو سياستمدار
 او په نور مالو حالاتو کې يوزيار کېښ او نه ستړى کيدونکى مامور و؛ خو هغه په خان
 باندې ويسانه لرله، د عمل او جدت په چارو کې يې تجربې، متردد اوله ختيځ
 څخه بالکل بې خبره وه. (۷)

کله چې آکلينډ هندوستان ته راوړسېده او د هندوستان په باره کې دروسانو
 د پلانونو څخه دارېده، افغانستان لاهم ويشلى افغانستان و. خو دوست محمد
 خان په کابل کې خپل موقف پياوړى کاوه او د خيالي سلطنتي تخت لپاره د خلکو
 په نظريو تکرره کاندید و که څه هم په دې برخه کې دهغه د هڅو مخه د سکاډوله خوا د
 ټپله پسې زياتيدونکي فشار په وسيله نيوله کيده.

په عين حال کې په لوديانه کې تبعيد شوي شاه شجاع په داسې ټينګار سره
 او وطني کولې چې دانګريزانو سياسي استاخي کپتان کلاوډ ويډ (Captain Claude Wade)
 يې تر اغيزې لاندې راوست کوم چې آکلينډ ته يې معلومات ورکړ چې فراري
 شاه شجاع به دروساتو د پلانونو د شنډولو لپاره تر دوست محمد خان يو غوره
 نفروي چې دهغه په مخاي ودرول شي. آکلينډ چې د وضع په برخه کې يې تقريباً
 هيڅ معلومات نه درلوده، راضي شو چې د شاه شجاع د تقاعد پسې زياتې کړي
 هغو کړاي شي چې اجير پوځ برابر کړي. په هندوستان کې د اجير و عسکرو
 راتلول تل يو اسانه کار و، نو کله چې شاه شجاع يو دغسې پوځ راتول کړ؛
 د سند (Sind) خواته يې مخه کړه چېرې چې هغه سمندي اميرانو ته ماته ورکړه
 او کلاډاري يې له هغوی څخه راتولې کړې. هغه دغو پيسو سره
 هغو کړاي شو چې خپل لښکر زيات کړي او د بولان د درې له لاري پر افغانستان
 باندې حمله وکړي.

• په دغه جنگ کې يو خورا چاغ سمندي مشر د يوې کښتۍ خواته چې په مال اندېشانه توګه يې تپه
 کړې وه ودانګل. دی چې نه يې شو کولای په کښتۍ کې سپور شي په داسې حال کې چې ستميده وي ويل
 «دېشن بګير» چې وروسته له هغه دی او دغه جنگ درېش بګير په نوم شهرت وموند.

بارکزي وروڼه د سدوزيو دبیاراستنيد^۱ وڅخه ودرشول . اودايوه داسې ارواح وه چې شل کاله چوپه شوې وه، خو هغوی نسبت شاه شجاع ته د انگریزانو له ملاتړ څخه زیات داریده چې خلک لادمخه په خبر وو. دموهن لال په قول چې په کابل کې د انگریزانو جاسوس و، «داد کابل اوسیدونکو ته څرگنده وه چې له هغه سره د انگریزانو حکومت مرسته کوي له کوم نه چې هغوی زیات ویریدل. سردارانو چې په زړونو کې یې هیڅ ویر نه وه ویله تر هغه وخته چې بارکزي مشران ژوندي وي شاه شجاع هیڅکله نشي کولای چې په کابل کې خپل تخت وساتي.» (۸)

د شاه شجاع پوځ له پنجابي مسلمانانو څخه جوړ شوی و او په هغه کې د پليو عسکرو یو کنډک چې په اروپایي طریقي سره روزل شوی و هم شامل و او دغه پوځ دیوه اینګلو اینډین (انګلیس - هندي) سر قسري چې کېمپبل (Campbell) نومیده تر قومنده لاندې و. قرزیاتې اندازې د کېمپبل د لیاقت له کبله وه چې -

کنډل خان اود کندهار دراني پوځونه په یوه جگړه کې چې د خوجک په دره کې وشوه، مات شول چې وروسته له هغه شاه شجاع پرمخ ولاړ او کندهار یې کلابند کړ.

په عین حال کې په کابل کې له دوست محمد نه چې د سکا نو په مقابل کې یې د خدمت لپاره یو پیاوړی پوځ درلود، له خپل وروڼو څخه د کوملک او ملا تر لپاره هیجان امیزه غوښتنې کیدلې. دی چې د انگریزانو درويي څخه په تشویش کې وویل، یې ولیکل چې د شاه شجاع په مقابل کې دهغه د حکومت د تعهداتو اندازه وپوښتي. ویلې، غیر دوستانه توګه ځواب ورکړ چې انگریزان د شاه شجاع هڅو ته چې د سلطنت دبیا لاس ته راوړلو لپاره یې کوي درضايت په سترګه ګوري. خو د فعالې مداخلې لپاره هیڅ پلانونه نه لري.

داده خولا هم اندیښمن دوست محمد خان په زور کې مارشونو سره د کندهار ځوانه وځوځیده. دهغه پوځونه د جون June د میاشتې په لومړیو ورځو کې د شاه شجاع له لښکرو سره مخامخ شول اود څو ورځو لپاره دواړه لښکرو په یوې بې

نظامي جگړې کې سره وځنگیدل او دغه جگړې چې یو شمیر زیاتو پوځیانو ته له دواړو خواوو څخه بلدي ورکړل شوي وې یو پېچلې شکل وموند . کله چې بالاخره د شاه شجاع پیسې خلاص شوې ، سده زیان هندوستان ته وټیټیدل او خپل پوځ یې پرینود چې له فاتحینو سره جوړ شي . دغې شرموونکې جگړې ډېمې اغیزې درلودې . یوه له دغو اغیزو څخه دا وه چې له کابل څخه دوست محمد خان و تلورنجیت سنگت ته داموقع په لاس ورکړه چې مخ خوا ته حرکت وکړي او پینور نیسي او په دې ډول دسکانونو اکمني دخیبر ددرې ترخولې راورسوي . بل تاثیر یې دا و چې دکیه پیل عسکرو لومړني بریالیتوب وښودله چې افغانان اوس نسبت دا حمد شاه بابا وختونو ته لږ سهمناک دي او دروزل شوو پایو عسکرو په مقابل کې دهغوی دسپرو عسکرو نا اغیزمنتوب ثابت شو .

دوست محمد خان د خپلې فتحې نه وروسته هڅه ونه کړه چې کندهار په خپل قلمرو کې ګډه کړي . د اښاريې چې د (دل) وروڼو ته پرینود ، نو دسکا نو په مقابل کې خپلې جگړې ته راوگرزیده او داخل یې چې دیوه ستر او په نظاري توګه از- میل شوي لښکر ملا ترورسره و ، هیله یې کوله چې سکان به شاو تمه یوې او د سند (Indus) هاغې خوا ته به یې وشړي .

کله چې افغاني لښکر دخیبر په دره کې روان و ، درنجیت سنگت نماینده گانو سره مخامخ شو کوم چې ظاهر آ د دې دپاره لېزل شوي وو چې دا اختلاف دحل په باره کې سره وغزیزې خو په حقیقت کې دهغوی هدف دا و چې دعاقلانه بلدي ورکونې څخه کار واخلي . د نماینده گانو په جمله کې یوه هم جوسیا هارلن (Josiah Harlan) ښایي لومړنی امریکایي و چې افغانستان ته داخل شي او نوموړي دوست محمد خان په درناوي سره خپل حضور ته ومانه . هارلن (Harlan)

هارلن (Harlan) چې یو له بد ماشانو څخه و او په دی وخت کې په آسیا کې یې هدنه اوچتې گرځیده په ۱۷۹۹ کې په فلا دلفیا کې (philadelphia) زیږیدلی و . له قانون سره د مشکلاتو په وجه د امریکې له ترک کو لومخه وروسته یې په پوره بیطرفۍ سره د آسیایي پاچها نو خدمت کاوه . یوه هدنه له دندو څخه دا وه چې دیوه جراح په حیث په برتانوي هندي پوځ کې کار وکړي او دا یوه داسې دنده وه چې نه یې په هنې کې کوم معلومات درلود او نه کومه تجربه . هغه وروسته د داخلی جنگ په وخت کې د متحده ایالاتو نو په لښکر کې د گروال شوا ریو پلان چې یې مخ ته بوتله چې د امریکې جنوب غرب ته اړتیا راوړي .

د دوست محمد خان مېلمه پالنه داسې ادا کړه چې دهغه ورور سلطان محمد خان چې په وروستیو وختو کې د پېښور دواکمنۍ څخه معزول شوی و تشویق کړ چې ناڅاپه له لسوزرو محافظینو سره په پسه تر غوښي ماښام کې له کمپ څخه ولاړ شي. « (۹) دوست محمد خان (که څه هم دغه دوه وروڼه په شخصي توګه سره برخلاف وو) چې دخپل ورور د غداری له امله نارامه شوی و کابل ته راستون شو او دیو بل پوځ په راغونډولو پسې پیل وکړ. په ۱۸۳۷ کې دغه لښکر چې دوست محمد خان د مشر زوی محمد اکبر خان تر قومنده لاندې و، د خیبر له لارې ونخوځیده او سکانو ته یې په یوه جګړه کې چې په جدرود کې وشوه ماتوړ کړه په کومه کې چې د سکانو تر ټولو ماهر جنرال ووژل شو. سره له دې هم افغانانو له دې موقع څخه استفاده ونشو کړای او پېښور د سکانو په لاس کې پاتې شو.

د اباید څرګنده شي چې افغانانو د پېښور او دهغه د شاوخوا جګړې د لاسه تللو په برخه کې په دوو دلیلونو زیاته اندېښنه درلوده: یو دا چې دغه ولایت غني و او بل دا چې ددې ولایت پښتانه اوسیدونکي دهغوی دخپل قوت لپاره اساسي ارزښت درلود. له بلې خوا د سکانو تسلط تل کمزوری (ناپایدار) و. د انډوس (Indus) په غربي سیمه باندې د سکانو واکمني چې تر ډیره حده دارو پایسي اجیر و افسرانو په واسطه دیو روزل شوي پوځ او درنجیت سنگت د زیاتې څیر کې او بیدارۍ په وسیله حمایه کیدله، یوازې د وحشیانه فشار او د دود پرله پسې زیار په واسطه ساتل کیده. پخپله رنجیت سنگت د پېښور د چروامیل باله چې هرې سنگت دهغه په غاړه کې اچولی و. زیات احتمال پسې درلوده چې یو ځل دوست محمد خان خپل سلطنت تینګ کړی وای، افغانانو دغه له لاسه ورکړې سیمه بیا لاس ته راوړې وای. که چېرې اوضاع د انګریزانو د زیاتیدونکې دلچسپۍ په وسیله پېچل شوې نه وای. دوست محمد خان چې په یوه حیرانوونکې طریقه د ځینو برتانوي مشرانو او په تیره بیا د ویل (Wade) له خصوصیت څخه خبر و، په ۱۸۳۶ کې یې آکلینډ (Auckland) ته یو لیک واستوه چې دهغه لیک یوه برخه داده:

دابه تاسو جلالتماب ته څرگنده وي چې د خير غوښتنې او بشر دوستۍ
پراصولو باندې باور درلودل چې دبريتانيې د دولت مشخصه ده ، زه خپل ځان او
زمونږ هيواد پر دغو اصولو خورا کلت ولاړ گڼم . په دغه سيمه کې ور وستی معاملې
اودېې پروا اوتير ايستل شوو سکانو عمل اوله تړون څخه دهغوی سرغړونه تاسو
جلالتماب ته ښه څرگنده ده . هر څه چې ستاسو فکر ددې هيواد دچارود تصفيه
کولو لپاره مشوره درکوي ماته يې ووايې . (۱۰)

اکلینډ (Auckland) : درو مياشتو پورې دليک ځواب ور نه کړ او پس له
درې مياشتو يې يوازي دومره وليکل چې دی پلان لري چې د سوداگرۍ يوهيات
کابل ته وليږي . هغه خپل ليک په دې ډول سره پای ته رسولی و ، « دا دبريتانيې
د دولت عادت نه دی چې دنورو خپلواکو دولتونو په چارو کې لاس ووهی او
رښتيا هم سم د لاسه څه نشم ويلي چې زما د دولت لاسوهنه به څنگه ستاسو په گټه
تاما مه شي . » (۱۱)

دا کليڼډ (Auckland) د فکر عمومي تمايل په همدې وخت کې څه ناڅه دهغه
دترلاس لاندې خلکو دسلامشورې اوقسمأ له لندن څخه دلارښوونو دترلاسه کولو
په نتيجه کې مينځ ته راغلی و . حتی دوست محمد خان ته له ځواب ور کولو څخه
دمخه دختيځ هندوستان کېدنی دمدیره هيات دسري کميټې له خوا ورته په
لاندې ډول لارښوونه شوې وه .

د قضاوت وکړی چې ددې دپاره چې نسبت پخوانۍ په افغانستان کې د
پيښو پر مختگ له نږدې څخه تر څارنې لاندې ونيول شي اودروسي نفوذ دپرمختگ
مخه په يوه داسې سيمه کې ونيوله شي چې که يو ځلي برقراره شو ... حتماً به
زمونږ دا اتحادونو پر نظام او احتمالاً به ستاسې دنخپلې سيمې پر ارامۍ باندې ناوړه
اغيزه وکړي ، څه گامونه مناسب دي ... چې وانځيستل شي ... داچې تاسې له
دغه مهم سوال سره څرنگه معامله کوئ او همدارنگه کوم نور گامونه چې تاسې
له مطلوبه ښکاري اخلي ستاسې دورانديشي اود فيصلې قوت ته پريزدو که چيرې

ټاټې باورلری چې ددې دپاره چې دافغانستان په چارو کې په قاطع توگه د مداخلې وخت رارسیدلی دی » (۱۲)

دسلاکارانو ډله له کومو څخه چې آکلینډلارینوونه تر لاسه کوله له دغو کسانو څخه جوړه شوې وه : هنري تورنر (Henry Torrens)، جان کولوین (John Colvin) ویلیام مکنا ټن. (William Macnaghten) او کلاوید (Claude Wade) دغه کسان په ځوانۍ اولیاقت ، دژبې په پوهیدلو اودهندوستان په چارو کې د زیاتو تجربو په لرلو کې سره یو شان وو. مخودافغانستان په باره کې یې لږ معلومات درلود، اود ویند په شان یې دسکانونو قوت تر حد زیات تخمیناوه اورنجیت سنگت یې تر اندازې زیات غیر اوفیض رسوونکی گانېه .

دیو څه مودې لپاره انگریزانو دوست محمد خان په دربار کې چارلس ماسن (Charles Masson) په نامه یو جاسوس استخدام کړی و چې یو جعلی نماینده هم و. دغه فوق العاده شخصیت د ژبپوه ، سکه پیژندونکي او څه یو مغلوط و چې په دومره ډاډه زړه سره په ټوله منځنۍ آسیا کې گړځیده چې په هاید پارک (Hyde Park) یا په پیکادیلی سرکس (Piccadilly Circus) کې گړځي. هغه چې دوست محمد خان او افغانی مشرانو یې زیات احترام کاوه، دافغانستان اوددې هیواد دچارو په باب تر بل هر بهرني زیات معلومات درلود .

که څه هم میسن (Masson) دا په ډاگه کړې وه چې دی یو امریکایي دی خو په حقیقت کې دی تریو ه مستعار نامه لاندې یو انگریزو. هغه په خپل اصلي نامه چې جیمز لیویس (James Lewis) و، دبنگال په توپچي قواو کې خدمت کړی و او وروسته بیا ځنې وټیټیده. داله بده مرغه آکلینډ ته ځر گنده وه چې له دې امله دې ته حاضر نه و چې میسن ته دافغانستان په باب د یوه معلومات لرونکي شخص په حیث کوم ارزښت قایل شي.

یو بل برتانوي (باصلاً هیته مقام) چې په ټولنیز لحاظ زیات د منلو وړ و د سکاتلینډي شاعر دورودو دیرش کلسن دوراره زوی الکساندر برنس :

(Alexander Burnes) و چې په هندي لټونگر کې جگړن او يو استعداد لرونکی ژبپوه و. برنس په ۱۸۳۲ کې افغانستان او بخارا ته د يوه هيات مشري په غاړه درلوده. او دخپل سفر په پاى کې چې ده کوم کتاب ليکلى و په خلکو کې يې پوهيځان رامنځ ته کړى و. هغه زبنت په زړه پورې او جذاب سړى و او پر آکلينډ باندې يې کله چې دوي دواړو په لندن کې يوله بل سره وليدل او پخوا له دې چې آکلينډ د لندن څخه هندوستان ته راشي خورا گټوره اغيزه کړې وه.

له بده مرغه برنس (Burnes) نور لږ خوشاينده صفتونه درلودل. دى د يوه داسې مزاج خاوند و چې کله به دخو شينې او کله به د مايوسۍ حالاتو پر غلبه کوله او د يوې داسې بڼه طلبى احساس به يې کاوه چې دهغې له کبله يې له خپل ځان څخه د لوړو کسانو په مقابل کې هيڅ ډول مخالفت نه منوده حتى که په دې هم پوهيده چې هغوى په غلطه روان دي. هغه په بېرته له خپل موقف څخه استفاده وکړه چه په مختلفو اماتوري ماجر او يو باندې لاس پورې کړې کومې چې که د ښځوار-يانوونکى شمېر پکښې داخلي نه وای په هماغه زمان او مکان کې غير معمولي نه وې. مېسن پرته له شک څخه د برنس په برخه کې حسود وځود وځپا و ورځينو يادښتونو په کتابچه کې يې په بد خلقي سره وليکل «چې ما ونه منله» چې دخپلو ورځنيو مشهورو امرانو پيروي وکړم او خپل کور له تورستر گوييڅلو څخه ډک کړم. (۱۳) برنس په ۱۸۳۶ وروستيو وختونو کې د يوه هيات په مشري کابل ته واستول شو او په هغه هيات کې دوه تنه برید منان چې نومونه يې ليچ (Leech) او وود (Wood) و او يو ډاکټر چې نوم يې پرسيوال لارډ (Percival Lord) و، شامل وو. د ادسو داگرى هيات و چې آکلينډ په خپل هغه ليک کې چې امير دوست محمد خان ته يې ليږلى و له هغه څخه يادونه کړې وه او که څه هم په ظاهره کسى د دغه هيات هدف دانگريزانو د سوداگرۍ لپاره د سند څخه د گټې اخيستنه په باب د امکاناتو پلټل و، خو پټ سياسي مقصد يې څرگند و. هيات په ۱۸۳۷ کې کابل ته راوړسیده او په شانده-اره مراسم سره يې هرکلى وشو.

په عين حال کې ، په لويديځ کې پېښودهيأت ارزښت لاسي زياتاوه . د
 وړ کال په موده کې په پارس باندې دانگريزانو اغيزه دومره لږه شوې وه چې
 پارسي پاچا محمد شاه په تينگار سره ويل چې هغه دهرات د نيولوتکل کړی دی .
 سره ددې چې انگريزانو پر وانه لرله چې هرات د چاپه تصرف کې وي ، په دې
 وپوهيدل چې پارسيان روسانو لاسولي وواوداسې يې فرض کړه چې دهغوی
 اراده پر هندوستان باندې دروسانو دیر غل لپاره لومړنی گام و . ښايې چې روسانو
 به دغسې کوم شی په نظر کې نه درلوده ، که څه هم په ساحه کې دهغوی دنمايند
 گانورويې اکثرأ دسنت پترسبورگ (St. Ptersburg) دمامورينو له الفاظو سره تو
 پير درلود . په هر حال ، ۱۸۳۷ کال په لومړيو وختونو کې پارسي شاه يار محمدته
 چې په دې وخت کې يې په هرات کې قدرت په لاس کې ويوغوښتن ليک وسپاره
 چې نوموړی ښاردپارسيانو کنترول ومني . دغه خطر رد شو چې د هغه په نتيجه
 کې يولوی پارسي لښکر سره راغونډ شو اوله يوڅه ځنډ څخه وروسته پردې هيواد
 باندې راوځوځيده ، اوځلورمياښتي وروسته ، ۱۸۳۷ کال په نومبر (November)
 کې دهرات کلاگانوته راوړسيد .

په لندن اوهندوستان دواړو کې دپارسيانو اقدام اودانگريزانو دااحتجاجونو
 په مقابل کې دمحمدشاه بې پروايي ديوخطر سبب شوه چې دزمانی دليري ليدله
 پلوه اوس کاملاً بې بنسټه بريښي . دمثال په توگه ، داسې فکر کيده چې پارسي
 پوځ دروسي افسرانو تر قومنده لاندې ودايوه بيشايه غلط فهمي وه ځکه چې که څه
 هم دوي فرقي دنخارجي افسرانو جنرال بوروفسکی (Boroffski) اوجنرال سيمينو
 (Semineau) تر قومنده لاندې وي ، رومېنی يې حقيقتاً پولېندي اووروسټنی يې
 فرانسوی و . جنرال سمسون خان (Sam Sounkhan) چې يوځل دڅار (Sar) په پوځ
 کې دلگي مشر و ، يوازينی روسي افسرو چې داسلام په دين مشرف شوی و .

دهرات کلابندي په فوق العاده نااښايی سره سرته ورسیده چې په نولسمه
 پېړۍ کې دپارسيانو دپوځي فعاليتونو مشخصه ده . ديوه فرانسوي جنرال

چې . بي . فرير (J.PF errier) په قول چې تر کلابندي لږ وروسته يې هرات وليد .
هر پارسي جنرال دهاند اصلي هدف داوچې دپاتې کسانو د ډير لږ برياليتوب مخه
ونيسي اودهغوی د قوماندان (حاجي ميرزا آغازي) د کونښن هدف داو، چې دده
دنظامي اتل کيدو ضرورت څخه ځان وژغوري .

له بلې خوا افغانانو ته په پوره قابليت سره ديار محمد خان له خوالارښوونه
کيده چې دپارسيانو تر رارسيدو دمخه يې دننه دښار په دولس ميلۍ کې ټول کلی
ويجاړ کړي وو، اومدافعین يې دحکومتې جلادله خدماتو څخه دپړلښه پسې گټې
اخيستوله لارې تشويقول . (ددې خبرې ماناداده هر مدافع به چې نه جنگيده هغه
به يې دځلکو په مخ کې واژه . مترجم) څرنگه چې پارسيانو هم دا کمالاتوله مبتدل
خدمت څخه سرغړولي و، دهغوی بدبخته عسکر زرشوتلی خورلو ته اړشول .

دښار مدافعین ديوه برتانوي افسر دويم بریښمن ايلډرډايلډوارډ پاتينجر
(Eldred Edwardy Pottinger) چې دپه يې و توپچي قواو و ته منسوب و له حضور
څخه نور هم زړه ورشوې ووچې دڅيړنې په يوه انفرادي رسالت يې لاس پورې
کړی اودآسونو ديوه سوداگر په حيث يې خپل رښتينی ماهيت بدل کړی ونخو
په دې تگۍ سره يې څوک نشو غولولی . دښار په دفاع کې دپاتينجر رول اوس
دبرتانوي فلکاوريوه برخه ده که څه هم دا يقيني نه ده چې اباد «هرات» اتل ددغه
ښار دپاره دومره مهم وڅومره چې هغه وروسته دانگریزانو په نظر کې مهم شو .
اوس افغانان کوم دليل نه ويني چې دهغه دڅر قدر وکړي اورځه ناک ميسن (Masson)
په هغه وخت کې فکر کاوه چې «په دغه ځای کې جگړه پرته له هغه هم په نښه
توگه سرته رسيدلی شوه» .

په هر حال، پرته له شک څخه دهغه گډون پرمدافعینو باندي روحې اغيره در
لږده هغه چې فکري کاوه دابه دانگریزانو دملاتړ يوه نښه وي .

کله چې دپارسيانو دبريد خبر په هندوستان کې خپور شو، آکلينډ برنس ته
لارښوونه وکړه چې دهغه دسوداگرۍ هيات يې په يوه څرگنده سياسي هيات

بدل کړ او سري معلومات يې ورکړ چې امير ته يې ورسوي. امير ته بايد ويل شوي وای چې انگرېزان دخپل پخواني ملگري اوکلک متحد رنجيت سنگه په مقابل کې دهغه ملاتړ نشي کولای او مشوره يې ورکړه چې پارسي سياسي استاخي چې ويل کېده دکابل خواته راروان و، ونه مني. دغه پيغام په يوه داروونکي اعلام سره په دې ډول پای ته رسېده چې «که چيرې هغه دهر استاخي اوهر پيشهاد هرکلی وکړ، دکوم نمرگنده هدف چې داوي چې حتی دهغه دخپلې آزادۍ په خطر کې لويدلو سره نارامي منع ته راوړي، ممکنه نه ده چې دبرتانوي دولت صميمانه احساساتو ته زيان ونه رسيزي» (۱۴)

ددغه گواښ موجب انگرېزانو ته دهغوی داستاخي موهن لال راپور و چې دوست محمد خان دروسي بخار (Czarof Russia) او دپارس شاه دواړو ته مکتوبونه ليکلي دي اوله هغوی څخه يې دمرستې غوښتنه کړې ده. داراپور سم و په رښتيا چې استاخي پخپله دمکتوبو په ليکلو کې مرسته کړې وه. دکايند او دهغه دسلاکارانو اشتباه داوه چې هغه يې جدي وگڼل. لکه چې ميسن او برنس دواړو درک کوله امير صرف داهيله لرله چې انگرېزان وپاروي چې په عدل لاس پورې کړي. دگواښ اونهديد سياست له دښمنانو سره په معامله کولو کې په افغانستان کې معمول ولکه څنگه چې داسياست اکثراً په هغو يوادو کې چې دسيالي کړونکو قوتونوله خوا محاط شوي وي دود دی چې بيا يې په ځنډوختونو کې هغوی ته گټې ورسوي او په ځينو وختونو کې تباهي ورته راولي. برنس چې خان غوښتنه (خودخواهي ورته خنده گر زبدلي وه محتاط و چې دغه ډول مشاهدات دپادښت په کتابچه کې پټ وساتي.

علاوتاً څرنگه چې دغه سياسي استاخي ته پوره والک نه وور کړ شوي، امير دوست محمد خان حيران و چې دی پرته له دوستانه مشورې څخه بل څه چې زياته واقعي بڼه ولري ولې نه وړاندې کوي.

په دې وخت کې يونوی سري کابل ته راوړسید. دې پوځوان سري و چې

دېوه قزاق - (Cossack) دويم بريد من يونيفورم يې اغوستی واوله کندهار څخه پرسرک باندې راغلی وادايې بنودله چې دڅاراستاځی دی . هغه روسي نه بلکې پولېندي واونوم يې جين ويکتويویکز (Jeanwitiwics) و(چې نوم يې په مختلفو ډولونو سره لکه ویلکويویچ (Vilkovich) ویکوویچ (Vikovich) ویتکاویچ (Vitkaviech) او ویتکاویچ (Vitkavitch) لیکل کیده . وروسته له هغه چې دی په ۱۸۲۳ کی دپولېندي وطن پالونکو د یوې مخني د لې په جوړولو کې دلاس لرلو په تور اورسک ته وشرل شو، هغه پارسي او ترکي ژبې زده کړې ، له الکساندر روون هومبولدت (Alexander Von Humboldt) سره يې منځنی آسیا ته دهغه د لیکر کښیو په طرح کولو کی مرسته وکړه او په قزاقانو کی ورته وظیفه ورکړه شوه . کله چې دی بالاخره په افغانستان کی له خپلې وظیفې څخه سنت پترسبورگ ته راستون شو، نو دهرکلی يې وشوۀ یوه اوونۍ وروسته دهغه مړی چې په گولی ویشل شوی وموندل شو او اسناد يې ټول له میځه تللي و . د دولت په قول دهغه مرگ یوه ځان وژنه (خودکشی) اودشکا کینو په عقیده یوه قرباني وه . په افغانستان کې دهغه دواقعي مقصد ترلې پیلګې دده له وژنې سره سم له منځه ولاړې . (۱۵)

افغانانو ته ممکنه ته ښکار یږده چې یو سیاسي استاځی دې بې پیسو او بی مرستیالانو وي . په هر حال، دې پولېندي دوه مکتوبونه له ځانه سره لرل چې يې دڅار له خزانه اړل يې دپاریسي شاه له خوانه و . دادواړه يې ضرره لیکونه وو؛ شاه صرف دومره وبل چې ویتکويویکز (witiwics) دپارس له لارې دنخېل راتگ په ونځت کې نخېل احترامونه وړاندې کړي دي . لومړي نیکولاس (Nicholas) امیر ته ددور کاوه چې په روسیه کی به دافغاني سوداګرو درناوی اوهرکلی وشي .

په برنس باندې څار دسیاسي استاځی راتگ سره له دې چې افغانانو هغه په احتیاط سره استقبال کړ ، دنخېگان یوڅپه راوستله چې دهغې د علاج لپاره يې سر په یوه دسټمال باندې وتاړه اوله یوۍ ورکونکو مالګو څخه يې کارواخیست دهغه پېښه دمیسن دسرګرمي او ساتیرۍ وسیله شوه ځکه چې هغه له دې څخه

خبر و چې امير دوست محمد خان په ويتکيو يکوز (Witkiwics) باندې بالکلې باور نه درلوده او د دربار وزي پرته يې امر کړی و چې هغه ته د نو اېانو په مخای کې له محمد حسين سره مخای برابر کړي چې دوه مسخره سره يو مخای شي . (۱۶)

که څه هم ويتکيو يکوز په کابل کې پاتې شو ، وروسته له يو څه مودې څخه برنس په کافي اندازه له خپل خپلگان څخه فارغ شو چې مذاکرې ته دوام ورکړي . د دسمبر (December) په وروستيو وختونو کې هغه د يوې پسا لیسې لپاره خپل سپارښتونه آکلینډ (Auckland) ته وليکل چې په هغې کې دانگرېزانو غوره گټې وساتلې شي . ده يقين درلود چې امير دوست محمد خان غواړي له لويې بریتانيې سره د اتحاد يو تړون پای ته ورسوي او را ضي و چې له پارس يا روسيې سره ټولې مراودې قطع کړي . يوازي شى چې افغانانو له انگرېزانو څخه غوښته دا وه چې رنجيت سنگت تشويق کړي چې د پېښور له ښار څخه لاس واخلي د کوم لپاره چې امير دوست محمد خان حاضر وېر قيمت ټاډيه کړي .

برنس (Burnes) زيات معتقد شو چې دسکانونو قدرت او دهغوی د دولت ټينگښت (استحکام) و همې او اغېالو ونکې نو ، ځکه هغوی يوازي د رنجيت سنگت (Ranjitsingh) په زړيدونکي وجود باندې تکیه لرله . هغه داوه و چې دسکانونو راجا په اسانۍ سره راضي کيدای شي چې له پېښور څخه لاس واخلي چې هغه ته يې پرته له زحمت او ناآرامۍ څخه بل څه نه و ورپه برخه کړي .

په هندوستان کې عکس العمل د برنس (Burnes) ددې خوی مصلحت اندیسي ثابته کړه چې خپلې اصلي نظريې به يې يوازې خپل د یادا ښت کتابچې لپاره ساتلې اوله چاسره به يې نه طرح کولې .

اکلینډ فوراً سياسي استاځي ته وليکل چې هغه له خپلو لارښوونو څخه تېری کړی دی او نه باید چې په سیاست کې گوتې ووهي او امير دوست محمد خان نه باید دانگرېزانو «د مرستې له دوام» نه زيات شى توقع وکړي . آکلینډ زياته گړه چې حتی دابه هم ناممکنه وي ترڅو چې افغانانو سکانونو ته د ښولې پېشنهاد ونه

نه وي کړي اوله بهرني قوتونو سره يې ټولې مفاهمې او تماسونه قطع کړي نه وي ؛ دغولارښوونو برنس دنا اميدي په يوه حالت کې پريښود . دې مرستې چې دهغې د دوام نه زيات برنس واک نه درلود کوم شی وړاندې کړي په عمل کې لاپيل شوې هم نه وه . ددې تقاضا پر مخاى چې افغانان دې دبهرنيو چارو په ډگر کې له حاکميت څخه لاس واخلي برنس ۱۸۳۸ کال داپريل په ۲۶ ، کابل د هند په نيت ترک کړ او ميدان يې وپټکړ ويکړته پريښود .

پرتله له شک څخه دا واره پولېنډي موجوديت د آکلينډ فکرسخت متاثر کړی او مرکزي حکومت يې له دارسره مخامخ کړی و . دپالمرستون (Palmerston) د لارښوونو پر اساس په روسيه کې دبريتانيې سفير لارډ کلانريکارډ (Lordclanricard) يو جدي يا دانيت وړاندې کړ اووې غوښتل چې کابل ته دويټکيو ويکزد سفر مقصد روښانه شي . دې يادا نيت ته ۱۸۳۸ کال داکتوبر په ۲۰ ، په بریتانيې کې دروسانود سفير له خوا مجواب ورکړ شو په کوم کې چې ادعا يې کوله چې ددې سفر مقصد داوچې هلته پولېنډي ښمن کوونکي فعاليتونه روان وو چې « دټاکلوبي اعتبار او ناپېژندل شوو افرادوله خوا سرته رسيدل . (۱۷)

دالاتراوسه پورې گران، ده تشخيص کړه شدد چې ددغه سياسي افکار تر شا څه مقصد پروت و . په څرگندول بخارد، خارج، چارو وزارت دانگريزانو دښمنۍ دپراختيا له امله نارامه شوی و په تيره بيا په دې وخت کې چې په ۱۸۳۳ کې د انکيار سکليسي (Unkiar - Skelessi) تړون روسان خپل مطلوب هدف ته چې هغه مديترا نه وه نژدې کړي وو . دپراحتمال لسري چې هغوی علاقمند وو چې په لويې بریتانيې باندې هر ممکن فشار واچوي او دويټکيو ويکزد سفر په برخه کې دانگريزانو دانند پېښې له امله اريان او خوشاله وو . څوکه چيرې روسانوله کابل سره دجدي خبرو تارتروخيال درلودای ، دوی به پرتله له شک څخه ددې پولېنډي پر مخاى چې نه يې پيسې لرلې اونه يې همکاران يوزيات يوقاره اوبانفوذه سفارت ليزلی وای .

په هر حال ، آکلينډ او دهغه سلاکاران متيقن وو چې دويټکيو ويکزد موجوديت برتانيوي

هند ته د پوه جدي گواښ مانادرلوده او پريکړه يې وکړه چې دانگريزانو گټې بايد
 حتماً د پوه فوري او اغيزناک اقدام په واسطه خوندي وساتلې شي. دهغوی پلان داو
 چې دامير دوست محمد خان پسرخای فراري شاه شجاع جانشين وگوزوي چې
 پس له هغه دانگريزانو د گوداگي په حيث په پوه داسې طريقه پاچا هي وکړي لکه
 د هندوستان د شهزاده نشينه انوپه ولايتوکې .

دغه پلان اصلاً دانگريزانو د سکر تریت (دارالانشاء) د جاسوسي څانگود آمر ويليم
 هي مکناټن (William Hay Macnaghten) په دماغ کې راپيدا شو يا لږ تر لږه هغه وخت
 چې مکناټن (Macnaghten) مرواوله څخه يې دفاع نه شو کولای دهغه همکارانوپه
 وروستيو کلونوکې دغه ويله. پلان چې زيات احتمال لري دهغه اختراع وه دشورا
 د غړوله خوا درايوپه اتفاق سره تاييد شو او په زياتې علاقمندي سره د آکلينډ له
 خوا ومنل شو.

وروسته له هغه چې آکلينډ دخپل اقدام په برخه کې له څان سره فيصله وکړه،
 د ۱۸۳۸ کال د مې په مياشت کې له رنجيت سنگت سره د پوه ملاقات لپاره يې لاهور ته
 سفرو کړ. دلته پوترون چې د درې اړخيزه تړون په نامه سره ياد يږي د جولای
 په ۱۶، د شاه شجاع له خوا اود جولای په ۲۳، درنجيت سنگت له خوا اسايک شو.
 د دغه تړون تر شرايطو لاندې شجاع بايد د ټولې هغې سيمې لږه دعوی څخه لاس
 اخيستی وای چې د سکانونيولې وه اورنجيت سنگت بايد له شاه شجاع سره مرسته کړي
 وای چې د افغانستان پاچاهي لاس ته راوړي. شاه شجاع بايد دهغې لارې څخه په
 کندهار باندې بريد کړی وای چې هغه په ۱۸۳۴ کې پرتلی وپه داسې حال کې
 چې د سکانونيولې کړچي مشري يې د شاه شجاع مشر زوی تيمور ميرزا په څار ووه بايد
 چې دخيبر له لارې په کابل باندې بريد کړی وای .

يو څو مذاکرو آکلينډ قانع کړ چې انگرېزانو د سکانونو له رهبر نه يوازې د کابل
 پر مخ دوعدو توقع کولای شوای . په حقيقت کې رنجيت سنگت نسبت و نه بدیده
 چې د افغانانو له خوا ورته متوجه و د سوتلج (Sutlej) له ساتنې سره چې دانگريزانو

له سیمې سره یې یوه پوله جوړوله، زیات تشویش درلود. یوه ورځ هغه په داسې حال کې چې د هندوستان نقشي ته یې کتل یو سړ او سیلی له خولې وایست او د پېشگويي په توگه یې وویل، «یوه ورځ په داتوله سره وي (په وینولرې وی) : هغو دخپل زیات جدي دښمن امیر دوست محمد خان له نابودي سره مخالف نه و اوداسې درك كوله چې دهغه له برخې اخیستنې څخه انکارښايي انگریزان اړ کړي چې بیا له امیر دوست محمد خان سره خبرې اترې پیل کړي مگر هغه تصمیم نیولی و چې دسکانونو لپاره په لږ تر لږه پیمانه کې وساتي. آکلیند چې له دغه درد څخه خبر ودرک کړه چې دغه پلان به حتماً دانگریزانو له خوا سرته ورسېږي. له دې امله هغه د ۱۸۳۸ کال د اکتوبر د میاشتې په لومړۍ نیټه په سیمله (Simla) کې یوه اعلامیه خپره کړه چې دانگریزانو اقدام لپاره یې دلایل وړاندې کول.

یوځل چې د آکلیند پلان د ټپاهې ساره شمال برباد کړ دیرلږ داسې پېښ شوی دي چې د یوه امپریالیستي اداره چې اعمال دې دده د اعمالو په شان دومره په شدت سره غندل شوی وي. خودغه تقریباً په یوه ژبه غندنه تر پېښې وروسته واقع شوه : د آکلیند پلان په لومړي سر کې له لږ مخالفت سره مخامخ شو او د برتانوي خلکو په کلکه ددې پلان ملاتړ وکړ. کرونیکل (Chronicle) کله چې وویل «کومه لار چې د بریتانوي هند د حکومت له خوا غوره شوې ده چې افغانستان دخپل شرقي امپراتورۍ د ساتنې لپاره یو دیوال وگرزوي د معقول ترین سیاست له احکامو سره برابر ده...» دهغه وخت د خلکو عمومي نظر منعکس کاوه. (۱۸)

دانگریزانو په عمل کې اساسي نیمگړتیا تقریباً په تعلیمي توگه داوه چې دداسې خلکو له خوا طرح شوی و چې د افغانستان په هکله کاملاً یې خبره وو.

دوی په هندوستان کې دخپلو زیاتو تجربو له مخې افغانان له هند یا نوسره پوښان گڼلي وو. اودغه تیروتنه د هغو ستونزو سبب وه چې وروسته رامنځ ته شوې؛

یورجینی ملگری یوزین کری آس دی .
-افغانی متل-

اووم شپړگی

«د آکلیندو حماقت»

اعلیٰ حضرت شاه شجاع به افغانستان ته چی دده دلنیکروله خوا احاطه شوی
وی داخل شي اود بهرنی مداخلې اومفسدانه مخالفت په مقابل کی به یې دبرتایوي
لنیکرله خوا حفاظت وشي . . .
د سملې اعلامیه :

وروسته له هغه چې آکلیند د د پیلو ماسي چاره وکړه ، د هغه سیاست
د تطبیقولو گران کار ته یې چی د غوره کری وتوجه واوروله . فیروزپور
(Feroz pore) «د آزادی دیوه پوځ» دبرابر واولولپاره دغوسې دځای په حیث
وتاکی شو اوسر هیری فین (Sir Harry Faen) د هندي پوځ اعلی قوماندان د آزادی
د پوځ د مشر په حیث مقرر شو . شپږ زره افراد په چټکۍ سره د شاه شجاع د شخصي
لنیکر دپاره راغونډ کړه شول چی زیاتره له هغو څخه د جنگیالي پنجاب مسلمانان
وواویو شمیر یې دنیپال گور که (Gurkhas) وو چی د خپلې زړه وړتیا ارزښت اود
خپلو جنگو چروقت یې دنیپال په جنگ کې اثبات ته رسولی و او د اشیا د اجیر و
هنسکرو په حیث یې خپله دسربازی دوره پیل کوله . د ښکگل له پوځ څخه دوولس
زر و عسکر و ددې پوځ شمزی جوړ و له او په بمبئی کی پنځه زره مرهتان (Marathas)
راغونډه کړه شول چی له خپلو پخوانیو دښمنانو سره مبارزه وکړي :

په زرگونو نابالې شوي انساني تېوسان اود هندوستان رتل شوي کارخان په
همدې وخت کې دېر اخيدونکي کمپ (لشکر کوټ) پر شاوخوا راڅرگند شول :
«څله، د تر يا کو سو داگران، کاسيرې، مهتران او گدايان چې ټولو د طلا وشرنگ
ته غوږنه بوڅ کړي او منگو لويې د جنگ د دگر دلو ټولو لپاره څارښت کاوه :

په داسې حال کې چې ځوانو تيت رتبه مامورينو تر هغه وخته چې د هغوی په
کڅورو کې پېسې موجودې وې عياشي کوله . دهغوی آمرانو خپل وخت په دربار
کې تیراوه . شاه شجاع چې خپله او زده زيره يې په احتياط سره رنگ کړې وه ، دخپلو
پيروانو له يوې ډلې اورانده شاه زمان سر راوړسیده . ورپسې رنجيت سنگ
يوزور موزک له ايرنو بریتو او يوې سترگې سره «راغی او ورپسې آکليند اود
انگريزانو مامورين راوړسیدل . دغودر ودر بارونوزيات حيثيت او اعتبار لاره
دنوامبر د مياشتې هوا په زړه پورې وه او دسترې ماجرا» په پيل کې روحيات قوي
وو . درنجيت سنگ دخپل له امله په چټکۍ سره «د مناقشې ترخو خبرود توافق
غالی ککړه کړه .» د کومې فزيولوژيکي معجزې له امله دتگ بړگت سک دماغ
وکړای شو چې د بريندي ، تر يا کو ، بنگو او دېنورا دمخلو طبه مقابل کې چې د
هغه ورځني خواړه ومقاومت وکړي او يوې سترگې يې (چې تلنکسه سره وه)
وکولای شو چې دهغه د متحدينو تر سترگو او نضاع په وضاحت سره وويني .

آکليند هيله من وچې هغه به سکان راضي کړای شي چې پر افغانستان باندې
همده حمله دوی وکړي ، مگر هغه ته معلومه شوه چې د پنجاب زمري نه يوازې دا
چې علاقه يې نه درلوده دخيبر په تلک ځان بند کړي بلکې دهغه په سيمه کې هر ځای
دېر تانوي لشکر ودموجوديت سره مخالف هم و . ترزياتي مباحثې وروسته ، دسکانو
مشر په پېښور کې ديره اکتشافې لشکر له جوړيدو سره موافقه وکړه خو ټينگار يې
و کړ چې دیرغل نضر به دې په جنوب کې انگريزان متحمل شي .

په دغه شېبه کې خبر راوړسیده چې پارسې پوځ خپله دهرات کلا بندي
پای ته رسولې ده اود غرب خواته يې په حرکت پيل کړی دی : په دې توگه

فین (Fane) اودهغه لښکر ته چی دیرش زره افرادیې لرل نور ضرورت پاتې نه شو او پر مخای یې سرویلې کاتن (Sir Willoughby Cotton) وټاکل شو او د پلیسو عسکر و یوه احتیاطي فرقه په فیر وزپور کی وساتل شوه .

د ۱۸۳۸ کال د دسمبر په لسمه شاه شجاع اودهغه شخصي سر تیري په مخ کی او ورپسې جنرال کاتن (General Cotton) او د لښکر عمده برخه چې تقریباً ۹۵۰۰ افرادیې درلودل، حرکت وکړ. که څه هم د لښکر سره د ملو کسانو شمیر معلوم نکره شو، دهغوی شمیر یې له شکه خورازیات و او اتر لږه شل یسادیرش زره نارینه او ښځې وې. په هندي پوځ کې دا کمالاتو خدمات هیڅ نه وو او انگریزانو له خپل لرغوني دود څخه د کار اخیستنې له خصوصیت سره دا گرانو سره معامله کوله چې په لښکر وېسی روان وو. برسیره پردې، هر انگیس افسر او عسکر د نوکرانو دیوه هیأت موجودیت د ځان لپاره ضرورت گانې، یو د تپنې ربړي زیر دست منصبدار وویل چې دهغه خیمه دهغه داووه سوتونو کرانو په واسطه له باده څخه وژغورل شوه. په پای کې هغوچی په لښکر پسې پېښې په ځان پېښې را کښلې دهندوستان د خوار کرل شوي نفوس یو ټولگی وچی یو شمیر «مایني» هم پکښی وې کومې چې د جنگ له پاره غوره شوې وې. دغه زوږنده او کاملاً بې انضباطه توده د ناخپه اوبې اساسه و پرې څپوته لویده او د دې امله چې حتی د بنیادي حفظالصحتې دبرابرولو امکانات هم موجود نه وو؛ تودوی د کولرا، لویي تپې او لکه د اړې تپې د منځ ته راوړلو منبع او وسیله گرځیدلې وو:

په دې وخت کې په هندوستان کې دانگریزانو د پوځ اغیزمنتوب خپل حضیض (تر ټولو تپنې نقطې) ته رسیدلی و: د سرداگرو په نظر کوم چی د ختیځ هندوستان د کمپنۍ په راس کی واقع وو عسکر تر لازمورې ونوڅخه څه زیات شی نه وو او د افسرانو معاشونه دومره کم وو څومره چې دهغوی د ژوند سطح لوړه وه: عسکرو د ۱۸۲۶ کال دبرما د جنگ راهیسې لږ جنگ لیدلی و او د چوښی دوامداره

وظیفې ددې دپاره کومه مرسته نه وه کړې چې د صاحب منصبانو او افرادو ترمنځ
بڼه اړیکې منځ ته راشي :

د لښکرو تنظیم دارو پایي مودل په اساس وختو تجهیزاتو یې نقص درلود.
پلیو او سپرو عسکرو دواړه په دروغو نندونو کې تشکلی موندلی وو چې یو یې اروپایي
او دوه یې هندي وو :

افرادو چې د انگریز عناوینو سرې کورتې او سپین بطلونونه یې اغوستي
او جگې جغه لرونکې عسکري خولې یې پر سروې په جگړه کې یوه الهام بنوونکې
او ددوي په ترڅو کې یوه نامینده کوونکې صحنه تشکیلوله :

توپخانه دنا پیلو نی عصر او زمانې نه دومره وړاندې نه وه تللې. زیاتره توپونه
آسونو کشرل او پر شخړه صحرایي توپونه دغویو په وسیله وړل کیدل. له بارشوي
توپخانې څخه چې ډیره موده په هندي پوځ کې استعمالیده کار نه اخیستل کیده.
ځکه چې هاتې دافغانی لوروسیمو لپاره نامناسب گڼل کیده او سپکې وسلې چې
په آسونو یا کچرو باندې یوړل شي لانه وې اختراع شوې.

که څه هم بنایي دانگریزانو پوځ به یې مهارتونه وختو دهغه څه په پرتله چې
افغانانو یې ویاړلرلی شواي دمهارت معجزه بریښیده : په حقیقت کې افغانی لښکر
تر احمد شاه بابا ورسته تر دومره اندازې پورې کمزوری
شوي و چې کوم شی چې د پوځ نوم ورسره بنایي په افغانستان کې موجودیت
نه درلود. دجگړو ورځ په کومه کې چې مسأله دتورزنتوب په واسطه حل کیده
تیره شوی وه ؛ له نور ضرورتو څخه چې عبارت ووله انضباط او پلټنه یزوتوپکو څخه
افغانانو له لومړي څخه هېڅ نه درلوده او له دویم څخه یې یو څو عدد له لرل :
برسیره پردې ، دکلونو کلونو ، کورنی جگړې ټول ټپان له مینځه وړي وو ؛
او یوازې دافغانانو دملت پالنې وروستی اثر پاتې و او دپخواني شخصي یا قبیله یي
وفاداری نه پرته نور څه نه وپاتې : امیر دوست محمد خان چې په کابل کې یې
په پریشانی سره انتظار ایسته و کړای شو چې یوازې یو څو زره غیر منظم

سپاره افر ادر اتول کړي په داسې حال کې چې قبایلي مشران بېطرفه پاتې وو: دانگریزانو د یرغل لومړي پړاوونه بې پېښې و وځو په بوککور (Bukkur) او شکارپور (Shikarpore) کې له آباسین څخه تر راپورې وتلو وروسته افرادیوه بې او بودښتې ته داخل شول اوله تندي نه په عذاب شول. (کوچني لرگین بیرلونه چې هغوی ته برابر شوي و و ظاهراً په تاریخ کې لومړني رسمي پتکونه وو چې د بولان غاښي ته له داخلیدو سره سم پر پوځ او ورسره افرادو باندې د بلوڅي او الخکزي یرغل کوونکو له خوا حملې وشوي خودغه حملې د لوتمارۍ په فکر سره منع ته راغلې او دومره غټې نه وې:

د مارچ په ۲۶، کویتې ته تر رسیدو وروسته لښکر تم شو چې د بمبېي د (صف) وارسیدو ته انتظار وکاږي او سر جان کین (Sir John Keane) د قوماندان په حیث د جنرال کاتن (Genera Cotton) لخوا ونیو. په عین وخت کې سر ویلیم مکناتن (Sir William Mainghten) چې د سیاسي استاڅي په عنوان د هندوستان له حکومت څخه د شاه شجاع دربار ته معرفي شوی او الکسنډر برنس (Alexander Burnes) چې د مکناتن د مرستیال په حیث تېاکل شوی و د پوځ سره یوځای شول:

دغه تېاکني (مشرقي) د گډوډ حالت یوه برخه وه. په رسمي توگه دانگریزانو نه پر افغانستان باندې حمله کوله اونه ورسره په جگړه کې و وځو صرف بې د یوې متحدې بدرگې په حیث له شاه شجاع سره ملگرتیا کوله. له قانونیت سره دانگریزانو علاقه دې ته متوجه شوې وه چې عسکري قوماندانانو پرته له عسکري مسایلو څخه په نور و موضوعاتو کې واک نه درلوده: د چارو رښتیني اداره د سیاسي افسرانو په لاس کې وه.

ملکي خدمات چې مسوولیت یې د دغو «سیاسي» افسرانو په غاړه اچول شوی و ظاهراً د شاه شجاع تر کنترول لاندې و وځو په حقیقت کې د مکناتن له خوا اداره کېده او معمولاً د افرادو له خوا د هغوی د خپلې پرېکړې پر اساس اجرا کېدل. زیاتره له دغو وروستیو کسانو څخه له تبت رتبه افسرانو څخه په عجله سره

زاجلب شوي وواو په نتيجه کې جنرالانو وليدل چې دوی محض له دويم برید
منانوڅخه امر ونه اخلي اودې کار یو سخت ځور او یو اوبل ته د ساعت تیرۍ موجبات
برابروول :

کله چې برتانوي پوځ د کوزک ددرې له لارې خوځید ه اوڅپل تگک یې د
شگلنو د بنټوله لارې د کندهار خواته پیل کړ ، سیمه ییزو قبیلو د دوی په مقابل کې
هر دښمنۍ زیاته کنجکاوي وښودله ، کوم برید ونه چې د کوچنیو غلزیرو د لوله
خواو شول ، هغه تر مخاصمت زیات د طبیعي مستی له امله منع ته راغلل .
زیات اوبهان له منع لارل ، ځکه چې بر خلاف د مشهورې عقیدې که
ادغه شل څاروي د غیر مسلکي کسانو په لاس کې وي ، نو د هغوی په تاوان
تما میزي اود جنگ په موده کې له پنځو سوزو څخه زیات په لار کې
مړه شول .

څنگه چې لښکر کندهار ته نژدې شو ، بارکزي وروڼه چې کندهاري اداره
کاوه لويديځ ته وتښتیدل اود اپریل دمياشتې په ۲۴ ، شاه شجاع چې مکنا تن ور
سره و په بري سره ښار ته ننوت . دغه وروستنی سړی چې تل خوش باوره و ، دیوه
نود هر کلي وعده کوله ، خودیوه زیات متوجهه برتانوي افسر په قول ، که څه هم
د خلکو له گټه گونې څخه دانارې پورته کیدلې چې «ژوندی دې وي پاچا» دانارې
«بیخي د زړه له کومې څخه نه وي :» (۱)

اونه هم د مکنا تن په دغه عقیده کې چې شاه شجاع په جنوب کې خلکو ته منلی
ود پلټنې هغه کنار و نه چې مشري یې د تورن جنرال ویلشیر (Willshire) په غاړه وه او
دې په څلورمه نیټه راوړسیدل شریک وو . د هغه څلویښت تنه افراد په جگړه کې
اود جگړې په سل گونو ملاتړ کوونکي یې په لار کې وژل شوي وو . په عمومي ډول
کندهاریان د شاه شجاع د دربار څخه لیرې پاتې وو . څو تنه مشرانو چې د همکارۍ
لپاره راپرمخ شول ددې لپاره و چې د وفادارۍ په پرته یې زیات اشرپيو ته سترگې
بولي وې چې مکنا تن په زیاتې اندازې ویشلې :

له یوې میاشتي تودونځې اود پیچ له ناروغۍ څخه وروسته، لښکر دجون په ۲۷ د کابل خواته حرکت وکړ په داسې حال کې چې یو قوی پوځ یې په کندهار کې د ذخیري په توگه پرېښود. عسکر کله چې په (۱۲۰) درجې تودونځۍ کې یې د هغې لورې سطحې په لور چې تر غزني پورې رسیده مزل واهه خولې خولې شوي وواو دغه ښار ته له څلر یشت ورځو مزل نه وروسته ورسیدل. په دغه موده کې کومه پېښه منع ته رانغاړه. دلته لښکر کوټ د دوست محمد خان دیوه زوی (غلام حیدر خان) تر قومنده لاندې و.

رانزدې کیدونکي افراد دغلیچکيانوله تیت وپرک دزوسره مخامخ شول چې په ماشه یې تر پکوسره سمبال وو چې زړې دزې بس کړې اود ښار د دیرالونو تر شا په سخت ولاړل.

د جولای په ۲۳، دسهار په درې بجود انجینرانویوه کونچنی ډله شمالي بیا د کابل دروازي ته وڅڅیدله او هلته هغوی یو دیرش پاوه باروت ځای په ځای کړل. بې له دې چې پیرداران وپېښ کړي. دباروتو چاودنې دروازه والو زوله او یوه پرغلگره ډله یې پرېښودله چې ښار ته داخله شي. دیوې رسمی وینا له مخې، په دروازه کې تر یوې لنډې شخړې وروسته «افغانانو په کورونو کې پناه گاه غوره کړه او په صف باندې کله چې داله کوڅو څخه تیریده دزې کولې اویو پوره اندازه څپر منظم جنگګ جوړ شو.» دادانګریزانویوه له حقیقت څخه لاس ویناوه. هغه څه چې رښتیا هم پېښ شول د ښار د بشپړې لوتمارۍ تر حده ورسیدل چې تلفات ددغې لوتمارۍ ښکاره ثبوت دی: پنځه سوه افغانان اوله انګریزانو څخه اووه لس تنه مړه شوي وواو کله چې سپاهیان د کږو زوکوڅول، لارې راتوی شول «تاسو دیر زر کشمیري شالونه د قاقم له پوتکي څخه جوړ شوي کالي اود ښځو جامې زموږ دافر ادوپه وینو ککړیو نیفورمونو د پاسه ولیدل. پخپله بیچاره ښځې یې هم په ځینو مواقعو کې په زور سره را کاږلې.» (۲)

د زره ورتوب خورا څرګندې ښوونې اود وخت تاکنې چې د غزني د چپاول

گرې دې خلې خصلت يې مځر گنداوه دوست محمد خان وار خطا کړ کوم چې درک يې کړه چې يو شمير پلويان يې ورځ په ورځ ازله منځه ځي. هغه يوله خپلو وروڼو سره جبار خان چې د پرنګيانو دوست په حيث پيژندل شوی ووليزه چې له انګريزانو سره خبرې اترې وکړي چې دا يو بې ځايه وروستی کوښښ و. خودغه، حرکت يا اقدام يوازې دومره ګټه ورسوله چې د امير دوست محمد خان کمزورتيا ثابته کړي.

د جولای په ۳۰، انګريزانو په کابل باندې خپل بریدله سره پيل کړ. دوست محمد خان په ارغندي کې د يوه مقاومت هڅه وکړه خو پلويان يې د انګريزانو دراندې کيدوله او اوازې سره وټنټيدل او يوازې د پريښودل شوې توپخانې يو کتار پاتې شو چې د انګريزانو له پوځ سره مخامخ شي چې د غزني له لوري سطحې څخه کابل ته په هغوی پسې راته.

انګريزانو چې اراده يې کړې وه چې خورا لوی خطر لرې کړي چې د پېښې له صحنې څخه شاه شجاع ته متوجه و، په چټکۍ سره کپتان اوټرام (Captain Outram) له اته سوه سپرو او دوسره دوست محمد خان د تعقيبولو لپاره وليږه. خود هغوی تر تعقيب لاندې سړی د سوار کارانو له قبيلې څخه يو تکړه سوار کار او هغه يو ملګری درلود چې حاجي خان کا کړنومیده چې دې يوازېني مشر و چې پخپله خوښه يې وغوښتل چې د انګريزانو د لارښوونکي په حيث کار وکړي او هغه په دې کار لاس پورې کړ چې تعقيب کوونکي پرته له يوې سمې لار له ځانه سره بوځي.

له يوې مياشتې بې ځايه تعقيب څخه وروسته اوټرام (Outram) او د هغه افرادير ته کابل ته راستانه شول او حاجي خان کا کړ د خپلو شکمنو خدمتونو په بدل کې هندوستان ته تبعيد شو.

په عين وخت کې انګريزان د کابل د يو الوتو ته رسيدلي وو او هلته شاه شجاع دا گټه په اوومه له مکناټن (Macnaghten) سره چې د هغه په څنگ کې و دهغو کړځوله لارې تلل چې هغه د يرش کاله نه وې ليدلې: جمعيتونه، مودب خو چوپ و او د خلکو دغه ډول کړه وړه د ير ژر خوش باوره مکناټن «د شاه شجاع

د خلكو خوښالي او خواخوږي ، تغيير كړه . خو يو محل بيا يوبل برتاوى افسرخي
 يا خوږيات دبصيرت خاوندو يا خوږيات نگران و ، هيڅ شى درك نه كړل خو په
 دې پوه شو چې خلكو خپل تندي تړيونيوي وو : په قهر واو غضب سره يې دوى ته
 گڼل : « (۳) هيڅ مشكل پيدانه شو ، شاه شجاع يې له كوم مخالفت څخه پر تخت
 كښيनाست او سرداران د بيعت له وثيقو سره راښكاره شول .

تقريباً په عين وخت كې يو برتانوى هيات د تورن دي ، ار كى تما د
 (D'Archy Todd) په امر له كندهار څخه هرات ته لاړ او د كار توسو پر مخاى يې
 نغدې پيسې له مخانه سره لرلې ، هيات مخينې لارښوونې هم تر لاسه كړې وې چې
 له يار محمد خان سره د يوه تړون په لاسليك كولو كې ترينه كار واخلي . خو وروسته
 سني سري چې پرته له خپل مخان څخه په بل هيچا باندې اټكانه كوله او نور ټول
 كسان يې د خپل شخصيت په هينداره كى ليدل ، دانگريزانو قحفي او دانگريزانو يوه
 مالي مرسته واخيستل ، د زياتې پسونې غوښتنه يې وكړه ، زياتې وعدې يې وركړې او هيڅ
 شى يې تر سره نه كړل . دهغه سياست په هغه ليك كې چې د پارس وزير ته يې
 ليكلى و څرگند شوى و چې تردې زيات په څرگندول بيا نېداى نشو ، په دې ليك
 كې ليكل شوي و چې هغه « د برتانوي سياست استاخي موجوديت د يوه مصلحت
 له مخې زغمه كه څه هم ده ته دده له شان سره د يو مناسب پاداش په وركولو كې
 هغه په هيڅ شان سره بخيل نه و . » (۴)

په كابل كې د شاه شجاع حكومت چې برتانوي برچى يې د يوه پس منظر په شان
 تر شا ولاړې وې كړار كړار چارې سر ته رسولې . مملكت آرام و . د كاندارانو
 په فعاله توگه خپله د كانداري كوله ، عسكرو او سپاهيانو په ادب سره حركت
 كاوه . انگريزان د افغانانو د بیدرغې ميرانې له امله زيات تراغيزې لاندې راغلي
 وو او افغانانو پر خپل وار سره له انگريزانو نه خوښي ښكاره كوله په تيره بيا د لوبو په
 برخه كې دهغوئ له مينې نه :

آكليند ددغه دوستۍ خبر په خوښۍ سره تر لاسه كړ ځكه چې دې دوستۍ هغه

ته داتوان ورکړ چې په افغانستان کې پوځي قواوې کمې کړي . له همدې امله
 وچې په سپتمبر کې پوځي قطارونه له کابل څخه کندهار ته و خوشیدل او پس
 له هغه یې هندوستان ته حرکت وکړ او یوه میاشت وروسته جنرال کین
 (General Keen) چې په دې وخت کې یې دغزني بارون (Baron) و دخیبرد
 درې له لارې په آس سپور هندوستان ته ولاړ: په لاره کې یې له کندهاره تر
 هندوستان پورې د بمبېي قطارونو ته امر کیده چې یوې خوا ته وگرزی او د کلات
 د بلوڅو پر مشر محرابخان باندې برید وکړي . محرابخان د یوې قربانۍ په حیث
 تاکل شوی وځکه چې هغه په فرضي ډول لوازم بند کړي وو کله چې دانگریزانو
 پوځ افغانستان ته داخلیده که څه هم په حقیقت کې د بلوچستان بیکاره ځمکو
 تر دې اندازې لږخوار کې شیان برابر ول چې اوسیدونکي یې دانگریزانو د تیرتدو
 په واسطه «دوښو او د کوچینو بوتو چې نرمې دندې یې لري خورلوت ته اړ کړي وو»
 یو دامحرابخان په بلوڅي عنعنوي ژرورتوب سره له خپل ښار څخه دفاع
 وکړه او «دی چې دخپل قوم مشرو پخپله هم له خپل یوزیات شمیر مشرانو سره
 توره په لاس وژل شوی و» .

د کلات له چورولوته وروسته یو ګوډاګی مشرنو ازبکان د کلات مشر ودرول
 شو او د ښار مسوولیت دیوه سیاسي افسر دویم بریدمن لغدي (Loveday) پر غاړه شو:
 دمېسن په (Masson) قول، دابایدومنو چې دی د برتانوي سیاستمدارنو په برخه
 کې لږعینی و- د لغدي سلوک حتی د هغه خدمت چې درجه یې راتپته شوې وه له
 امله نو و اعماقوته رسیدلی و. په هر حال، دهغه د حکومت موده لنډه وه؛ دامحرابخان
 زوی یو بلو او پاروله اوله څو کې نه دنوازخان له لارې کواو څخه وروسته یې لغدي
 مړ کړ. انگریزان په یوه داسې موقف کې نه وو چې خپل غچ واخلي او د بلوچستان
 ناولې ماجرا دیوې ماڼۍ په حیث پای ته ورسیده:

په عین حال کې په کابل کې مکنا تن (Macnaghten) دنوي حکومت په
 جوړولو پیل کړی و: دغه پلان په ورمبني پلان پسې وچسې په هندوستان کې

دایالتونولپاره طرحه شوی و چې انگریزانو دیوخیای کولو پرخیای دهغوی دگټه وړو. لولوغوښتنه کوله. په داسې حال کې چې انگریزانوپه بهرنیوچارو، پوځ او قبیلو باندې خپل کنټرول ټینګاوه، قدرت دسابقه ملکي ادارې او جنایي قانون له مخې د شاه شجاع او انگریزانو ترمنځ ویشل شوی و.

ددووکسوحکومت په افغانستان کې یوه لویه اشتباه وکړه. څرنګه چې افغانانو دپاچاهي داسرارو اورمزپه برخه کې معلومات نه درلود، خو یوازې دخپلو پاچاهانو اطاعت یې کاوه ځکه چې هغوی قدرت درلود او داتولوته چې په هغو کې پخپله شاه شجاع شامل و څرګنده وه چې د شاه شجاع قدرت رښتیا هم د خارجیانو په لاس کې و.

شاه شجاع په تبعید کې هیڅ یوله خپلوویارنوخڅه له لاسه نه وورکړی اودیوه ګوداګي په حیث یې له خپل نقش څخه سخته کړکه کوله کوم تورچي پرده باندې لګول شوی و چې د انگریزانو پرضد یوه توطئه جوړه کړي په دغه وخت کې اثبات ته نه وه رسیدلی، خو په دې کې هیڅ شک نشته چې دهغه هیله دا وه چې هغوی له دغه هیواد څخه وباسي. خو ممکنات یې له بریالیتوب څخه بل هیڅ شی ونه لیدل ځکه چې سرداران مودب اوقبیلي آرامې وې. کله کله به ځینې خپلونه دستونزوسبب ګرزبدل چې معمولاً په غلزیوپورې مربوط وو، خودغسې بغاوتونه محلي وواوې، آسانی سره یې دجرايي عملیاتوپه واسطه یادبدودورکړي په وسیله یې مخه نیول کیده په حقیقت کې هله د انگریزانوپه مقابل کې ډیره لږه رښتیني دښمني موجوده وه.

د شاه شجاع په شاوخوا دربار په جتکې سره ډراحتیا وموندله چې له مهمو دراني سردارانو او یو شمیر بارکزیو څخه جوړ شوی و چې ظاهر آيي غوښتل چې دپوځیانو دلوپي غوښتنې بیا رامنځ ته کیدل ومني. دایوه بد مرغي وه خودابد مرغي هرومرو منځ ته را تلله ځکه چې لوړ پستونه د شاه شجاع ملګرو ته په تبعید کې ورکړل شوي وو چې په څرګند ډول مصمم وو چې رومېنې په شان لنې جبيره کړي.

نور مهم شخصیتونه عبارت ووله : بارکزي عثمان خان شخه چی د دوست محمد خان وراره و؛ عبدالله خان چې د دراني اشکزیو مشرو او امان الله خان شخه چې د غلزیو پیاوړي ملک و. دې حالت ته یوازینی خطر د دوست محمد خان پرله پسې آزادي وه : په یوې هڅې کې چې د دې چاره وکړي پرکنډک د ډاکټر لارډ (Dr. Lord) تر قومندې چې د کابل په هیأت کې یې له برنس (Burnes) سره ملګرتیا کړې وه خلم ته واستول شو چې هلته امیر دوست محمد خان پناه وړي وه اوله دغه مخایه شخه هغه سمد لاسه بخارا ته وتښتیده. هلته هغه دیوه ازبک امیر (Uzbek Amir) له خوا په داسې حال کې بندي شو چې ډاکټر لارډ د دومي لپاره دستر وبرد اګانو ترسوري لاندې مخای په مخای کیده او خپل سرتیری یې ټولې ټولې د جزا ورکولو لپاره د هزاره ګانو د قریو پر ضد لیزل چې حاضرې نشوي د خپلې غلې لږه ذخیره پر هغه باندې وپلوري .

د ۱۸۳۹ کال ژمی په آرامۍ کې تیر شو : انگریزانو د یومیل لوړ کابل له تندي هوا شخه، خوند اخیسته، چیرته چې افغانان په سکیتونو (فلزي ښویدونکې درې چې په بوتانو پورې تړل کېږي او پرکنډګل ښويزي) باندې د برتانوي افسرانو د څرخیدنو له امله تر اغیزې لاندې راغلي وو. چې داد هغوی په لرغوني هیواد کې یونوی شی و. د برتانوي افسرانو ښخو او ماشوما نو سفرو کړ چې له خپلو نارینو سره یو مخای شي او یو جزئی خو فعال ټولنیز ژوند پرانختیا وموند له .

په پسرلي کې نا کراري بیا هغه وخت را پیدا شوه کله چې د کندهار - کابل پرسرک باندې نه اداره کیدو نکر غلزو دیر علر نویوه لږی پیل کړه چې مخه نیول یې گران و او هغوی ته جزا ورکول ناممکن :

مکاناتن چې په دې بې عتیده درلوده چې د قوې تر استعمال نه له بدو شخه کار اخیستل گټور دي، په چټکۍ سره یې دمادي مرستو یو سیستم منځ ته راوړ چې غلزي ملکان یې آرام کړل .

په جولای کې یو څو راجدي خطر پخپله د دوست محمد خان له خوا منځ ته راغلی

ونځې د ازبک امير په پټه مرسته له بخارا نه تېښلې و او د ازبکي سپرو افرادو د يوې دلي
د بندرگي په واسطه خلم ته راوړلید :

دا کنترول لار د سمد لاسه هوسا قواوې وروغوښتلې چې تر اتوسو وېسپا هیانو
پورې ورته واستول شول :

د سپټمبر په ۱۸ ، متحده برتانوي قوه له ازبکانو سره باميانو ته نژدې په يوه
ناوه کې مخامخ شوه چې شمالي سوار کارانو خپله بې ساری آس سوارې
گورته د حرکت په يوه داسې سرعت سره وښودله چې انگرېزانو له هغوی سره
ښايي کول ناممکن وکړل :

امير دوست محمد خان له دغو متحدینو نه له نامینده کیدلو نه وروسته ، کوهدستان
ته وتښتیده او هلته يې د سيمې له جنگياليو تاجکو څخه پوښکر برابر کړ : له کوهدستان
سره چې پر کابل باندې يې گوزارونه کول ، دا انگرېزانو ته يو جدي اخطار و ،
نو جنرال سيل (Sale) له دوو زرو عسکرو سره د لار د مرستې ته وليږل شو ،
د نوومبر په ۲ ، د انگرېزانو سپاره عسکر د پروندري (Parwandarrh) وادي ته داخل
شول چې د کابل دشمال تقريباً په څلويښت ميلۍ کې پرته ده او اريان پاتي شول
چې د دوست محمد خان له لښکر سره مقابله وکړي . قبايلي خلکو چې زياتره پلي وو
په بيره تر شا وځو اغرونو پورې خاپوړې وکړې او امير دوست محمد خان په داسې
حال کې چې د څلويښتو او اتيا وو ترمنځ ساتونکي ورسره وو (په هغو شمير پورې
مربوط ده چې يو څوک يې اتفاقاً لولي) يو ځل بيا يو چيرته پر آس باندې سپورولار .
امير دوست محمد خان او دهغه پلويانو ونشو کړای چې د بنګال د سپاره پوځ له
دووتوليو څخه وتښتي چې په هغوی پسې په ثرات تلل نو بيرته راوگرځيدل او په
دغودوه ټوليو باندې يې حمله وکړه . خو سپرو عسکرو چې ظاهرآ «د شيطان دویرې
تراغيزې لاندې راغلي وو» لیکې (صنونه) ماتي کړې او و تېښتيدل او خپل برتانوي
افسران يې پرېښودل چې له حملې سره يوازې مخامخ شي . داخ اودب په نتيجه
کې ، دا کنترول لار د اودوه تنه دويم بريد منان ووژل شول او امير دوست محمد په

داسې حال کې چې چا نه تعقیبوه دامن لارېې ونيوله : دبنګال عسکرو دیوې بانې له لارې دخپلو تور و کفیت وغنده :

له دغې جزئي فتحې سره سره ، په دې وخت کې دامیر دوست محمدخان موقف ډیر خراب و. قبایلي خلک تحریک کیدای شول چې دانگریزانو دثابت هوځ دسر تیر و پر ضد ودریزي او «امیر دوست محمدخان ته ځمکې ځای نه ور کاوه یعنې نارامه و.» له یوې لنډې نښتې نه دوه ورځې وروسته ، امیر دوست محمدخان له مکناتن سره په داسې حال کې ولیدل چې هغه پر آس باندي سپور او د کابل شاوخوا گرځیده او خپله توره یې متحیر سیاس استاخی ته وسپارله . (۵) په دې وخت کې امیر دوست محمدخان دانگریزانو په لاس کې وچې هغوی دامیر دوست محمدخان په ستاینه کې دومره افراطي ووخومره چې دهغه په تعقیب کې ټینگ و وچې دا کار د شاه شجاع د زیاتې ویرې باعث کیده چې دابه یې غوره گڼلې وای چې که انگریزانو دده په مقابل کې له عملي چال چلند څخه کار اخیستی وای که څه هم دهغوی دغه روپه لږ څه نمایشي هم وای . رښتیا هم دمحبوس مهر بانه شخصیت او ذکاوت په زیاتې اندازې سره د متکبر او نیولی هباد شجاع شخصیت سره متفاوت و چې له همدغه وخت نه راپه دیخوا زیاتره برتانوي افسران چې په هغو کې مکناتن هم شامل و ، په څرگند ډول له خپل نقش څخه چې د افغانستان د سلطنتي کورنۍ په جگړه یې درلود پښیماني ښکاره کوله. امیر دوست محمدخان په کابل کې له لنډې مودې تم کیدو وروسته ، د سرویلا کبای کاتین (Sirwilloughbyetton) په ملګرتیا هندوستان ته فرار شو. د چارو مسوولیت د نوي قوماندان جنرال الفینستن (General Elphinstone) تر راتګ هورې د جنرال صالح په غاړه شو. منعقدینو په دلایلو سره ثابته کړې ده چې دا د انگریزانو د وتلو لپاره ښه موقع وه ، خو په هر صورت ښایي دانظر په لندن کې هم او منطقي وي ، خو دا په کابل کې مست او بی شبهه و چې مکناتن په دې ډله نځیر و چې د شاه شجاع په لاس کې د هیواد امنیت په هیڅ وجه له خطر څخه

نځو نډې نه و. خو برتانوي اولس چې يو وخت يې د برتانوي حکومت ماجراجويي
 تاپدوله په دې وخت کې د افغاني «ماجرا» پر ضد درېدلی و او د توريو (Tory)
 مطبوعه توپيل کړی و چې له يوې مسأله څخه چې بې نتيجه بريښيدله، يوه
 مهمه مسأله جوړه کړي. برسيره پردي، د ختيځ هندوستان د کمپني مدبران
 د يوه پوځي دستاني په لگښت باندې ناآرامه کيدل چې شرايطو يې پر حالت باندې
 د نوموړي پوځ د زيات مستقيم کنترول څخه نيوله. اکليند په دسمبر کې ځينې لار
 ښوونې ترلاسه کړې چې ياله افغانستان څخه ووځي يا د برتانوي عسکرو شمير
 زيات کړي ترڅو چې رښتيني آرامي ترلاسه شي.

اکليند نه له افغانستان څخه راووت اونه يې د برتانوي عسکرو شمير زيات کړ.
 هغه دمکناټن په شان شخصاً پخپله په افغاني پروگرام کې لټار و او که يوله دغو
 چارو څخه بې سرته رسولي وای نو به يې داخلي وای چې په قضاوت کې بې يوه
 تير وټنه کړي ده. پر ځای يې عسکرو ته امر وکړ چې د بالاحصار يعني په کابل کې
 د پوځي کلا، له خوندي ديوالونو څخه راووتلې او د ښار په نواحيو کې يوي
 قرارگاه ته لار شي (د شاه شجاع د خوشالي په خاطر چې هغه نه خوښول چې دهغوی
 موجوديت دې دهغه حرام سرای ته دومره نژدې اوسي) او برتانوي افسران
 او افراد يې وهڅول چې خپلې کورنۍ ښار ته راولي. شاه شجاع له مرکز نه بهر له
 مختلفو ملگرو سره راغی چې زياتر له هغو څخه مذهبي تبليغاتو ته کلاټ ته ايلات لرل.
 د برنس چې په دې وخت کې د کابل والي و په قول، «هر سړی دلته راځي او ځانته
 براتيريا (Barataria) جوړوي؛ يوه سړي د يوه اساسي قانون پشنهاد کړی دی،
 بل بيا تللی دی چې د ازبکو په منځ کې د فساد ځينې لپاره يو انجمن
 جوړ کړي. (۶)

د دغونو وکسانو له رارسيدو سره سره ژمی بې له کومې پېښې څخه تېر شو او
 ډانگريزانو اشغال تردې اندازې موفقانه معلوم شو چې مکناټن آکليند ته د يوه
 داسې هېواد په باره کې خبرې وکړې چې له ډان (Dan) څخه نيولې بيا تر بيرشيبا

(Beersheba) آرام و. ۰ خو، په خفا کې دخلکو دنا آرامی راپورته شو او وروڼو لمبې کولې؛ او دانگریزانو په مقابل کې دافغانو وضع له دوستانه کنجکاوي نه په زیاتیدونکې کرکې بدلیده. شاه شجاع خپل یو شمیر پلویان چې یو وخت یې د هغو دلرلو ادعا کړې وه له لاسو ر کول ځکه چې دا څرگنده وه چې شاه شجاع محض دانگریزانو یو بندی و. د شاه شجاع موقف بیخي زیات مشکل و ځکه چې هغه د آسیایي دولتې چال چلند د مهارت له عنعنوي طریقو څخه یې برخې و او برسيره پردې د درباریانو له خوا یې په ناوړه توګه خدمت کیده چې هغوی دخپلو ځانو نو په بهای کولو کې هیڅ موقع له لاسه ورکړې نه وه او دوی هر هغه څه چې د هغوی هیواد وال یې خپه کول انگریزان به یې د هغوی د خپلګان مسوول ګڼل. په حقیقت کې پخپله شاه شجاع د خارجي سیاسي افسرانو له لاسه په عذاب و چې هغوی دخپلې ځوانۍ او بې تجربه ګۍ په دوره کې سخت زړه توب (بی عاطفګی) او اکثر آ سادیزم (Sadism) و ښودل چې ښایي د برتانوي امپریالیزم په تاریخيچه کې بې ساری وي. جنرال نوت (General Nott) چې په کندهار کې قوماندان و، د طعني په ډول تبصره و کړه چې د «یو زړو سیاستمدارانو رهبري زموږ د اعیه او هدف برباد کړی دی او د هر اروپايي ستونۍ بې په دې هیواد کې د کسات انځیستونکو افغانانو او خونخوارو باوڅو تورې او چرې ته لوڅ کړی دی.» (۷) که څه هم د دغو بې تجربو افسرانو له قوت سره د نات حساسیت هغه د مبالغې خواته را کاږه، خو هغه څه چې هغه وویل په هغه کې ښایسته حقیقت موجود و. د تورن پیتر نیکولسن (Peter Nicolson) د اعمالو په شان کوم چې د دروېشت نفرویره قریه یې وړانګه کړه ځکه چې «هغه فکر وکړ چې هغوی ده ته په سپک نظر وکتل» له یوه عمل څخه دا هیله نه شوای کیدای چې دانگریزانو په عدالت باندې دې دخلکو اعتماد راو پاروي؛

د کرکې بل علت انقلابيون و چې دیوې آسانې بې پروایې په واسطه منځ ته راغلی و چې د هغې په واسطه انگریزانو چې د مکناټن لارښوونه یې تعقیبوله

د خپل حکومت پيسې هرې خوا ته تېنې کړې: افغاني سوداگر د دغه بهرني په مقابل کې چې د هغوی ضدیت هر څه و) خوښ وو چې د هغه طلاوې په داسې حال کې چې د کابل غريبو خلکو د نړۍ نو د جگړې له امله زيات مشکلات و زغمل: په پای کې د مذهبي مبلغانو د فعاليتونو په واسطه او د عسکر و د فعاليتونو له کبله چې په بې فکرۍ سره يې افغاني زيارتونو وړان او بد بويه کړل، د افغانانو تر منځ مذهبي تعصب و پارووه. له دغه وخت نه پخوا په افغانستان کې غير مسلمان سياحین د نور و عقايد او په تيره بيا د عيسويت د عقيدې په مقابل کې د افغانانو په زغم باندې په تبصره کولو کې همفکره وو: خو له همدغه وخت را هيسې داسې فکر کيږي چې دغه قصه به د کفارو په مقابل کې يوله نه پخلا کيدونکو مخالفونو څخه وي د کومې له امله چې افغانستان وروسته بد نام شو. (۹)

مکناټن په سپټمبر (September) کې لارښوونې ترلاسه کړې چې د خلکو نېا رضاييتي يې خورا زياته کړه: د ختيځ هندوستان د کمپنۍ مخنيې کميټې پر يکړه وکړه چې د دغې غير ټولنيزې پروژې لگښتونه بند کړي او احکام يې صادر کړي وو چې قبایلي مشرانو ته دې مرستې بندې شي. په هر حال، بنيادي مکناټن به د دغې پر يکړې پر حکمت باندې شکمن و خو احکام قطعي وو. څنگه چې دغه احکام ورکړل شول قبيلو سمدلاسه د کابل او هندوستان تر منځ د مکناټنې او مخابرې وسايل کاملاً قطع کړل.

مکناټن زيات د خطر احساس نه کاوه ځکه چې بلو اگانې پخوا پيل وې وې او په چټکۍ سره ارامې شوې. سر بيره پردې، هغه د پوه نوي پست په خاطر د يمبي دوالي په حيث د افغانستان پر ښو دلو ته انتظار وسته. د افغاني ماجرا هيچان ختی ددې پيل کوونکي لپاره ډيره موده پخوا يې خونده شوی و.

د دډول آواز له ليری خونده کوی .

- پښو متل -

اتم څپرگی

خورد کابل

د اقتصاد په منظور، ريچارډ سيل (Richard Sale) ته چې تورن جنرال شوی و امر شوی و چې له خپل غونډه سره هندوستان ته راستون شي . د اهمدغه لښکري وې چې په دې وخت کې وليزل شوې چې کست نا کو قبا يلي خلکو ته جزا ورکړي او لاري خلاصې کړي .

د اکتوبر (October) په ۹، د گروال مانتيس (Monteith) او د لښکر و پښو مخکښه ډله دخورد کابل په غاښي کې چې تقريباً اووه لس ميله د کابل څخه بهر پروت دی له يوه کلک مقاومت سره مخامخ شول . په دا بله ورځ لسه دوی سره سيل (Sale) او غونډيو ځای شو او له درې ورځو سختو جگړو څخه وروسته ، د لښکر مخکښې ډلې لار خلاصه کړه . دوی مخ په وړاندې لارل چسې صرف پنځه ورځې وروسته دنو و بريدونو په وسيله يې مخه ونيول شوه . قبايلي خلکو يعنې غلجزو او ځينو اروپايي يوه مهارت او تينگار سره جنگ کاوه چې تردې وخته پورې هغوی نه وښوده لى ، ارتفاعات يې نيول او د انگرېزانو په عسکري ليکوباندي يې په ثابت او دقيق ډول گولۍ او رولې . د اکتوبر په ۲۲ ، هغه لښکري چې پرله پسې پرې بريدونه شوي وو په تيزين کې وې چې له کابل څخه له نه وېشت ميلو څخه زيات لرې ته دی . ظاهر آبر تانوي افسران نژدې وو چې وار خطاشي . په ټولو رومېنو برخو ردونو کې افغانان د سپرو عسکرو په نامنظمو بريدونو کې

رامخ ته کيدل چې دانگرېزانو د پليو عسکرو د ټينګې او ثابتي جګړې څخه دمخه کار کړاى نه منځلاړل. په دې وخت کې جنګي ټکټيکونو او عسکري سيمو د وارو بدلون موندلى وو. قبائلي خلک ټکره غرني خلک وو چې د پرمه پزوګر ټنگو نو په منځ کې تر هر پنجاېې چې په او اړوميدانو نو کې روزل شوي وو ياله هر برتانوي سرتيري څخه زيات فعال او ټکره وو؛ هغوی ارتفاعات ورته نه خو شي کول او د مېن پي ټرپرله پسې اور لاندې نيوه. او زياتره له افغانانو څخه په جزايلو (غريڼو) او جګګډو څو لوټو پوټو چې په پاڼو باندې درول شوي ووسمهال وو چې د عسکرو له وسلو «برون بس» (brown Bess) (يو ډول توپک دی) او ټاور مکيت (Tower musket) (يو ډول توپک دی) څخه يې زيات واټن وپشته. کله چې عسکر د تيزين له خو ندي سيمې څخه وتل، د جګدليک په دره کې ورباندې پياډيو زيات شمير موندو، ساپو او څو گيانپو له خوا بريد وشو چې هغوی په جګګډ کې د گډون لپاره له پيرې څخه کار اخيستی و. دانگرېزانو وروستنی (پس قراول) پوځ څو ځلي متزلزل شو ځو داپوځ دهغه دافسرانو په ټينګې غوښتنې سره يو ځای وساتل شو. وضع دومره حساسه شوې وه چې مجموعاً ۱۲۰ مري او ټپيان تر شاه پريښودل شول. سپاهيان يې زړه کيدل او د شاه شجاع افغاني عسکر وپه ښکاره له بريد کوونکو سره وروري کوله:

دا کټور (October) په ۳۰، د سيل غونډ د گډمکک ناوې ته ورسیده او هلته تم شو چې له کابل څخه خبر ته انتظار وباسي. کوم پيغام چې له مکناټن څخه راوړسیده داسې خبرې ورکړ چې ټول کابل راپورته شوي و او غند ته يې امر وکړ چې سمدلاسه بيرته وگرزي:

سيل چې ټپي شوی و د څو نړيو درو سره د پيامخامخيدو فکر يې زړه کړی و. ديوې مرموزې ويرې له امله چې دهغه د تير او اينده ژوند له دورې سره يې داريانټيا ورثو پير درلو د دافسرانو يو ه شورار او غوښتله چې په هغې کې ديوه تورن داحتجاج په بڼه بېرته پريکړه وشوه يعنې چې امرونو ته غاړه کېښيږدي او د جلال آباد څخه اته ځلې ټنگ ته دوام ورکړي.

سېل الفېنستون ته (Elphinstone) چې په دې وخت کې په کابل کې قومندان و. په خپل ځواب کې جلال آباد ته خپل ټگ ته دې خبرې ته د گوتې نيو لو په واسطه هرځای اوسم وښود چې دهغه حربي مهمات خلاص شوي وو ، دهغه د تېيانو لپاره ناممکنه وه چې حرکت وکړي ، ټول اطراف له وسلو څخه ډک و او په کابل کې د عسکرو پر مخي زيرمې لارو مې ټولې خلاصې شوې وې . دغه خبرې ټولې رښتياوې خو د الاهم له امر و نه څخه ، د سيل سر غرونه څر گندوي څکه چې د هغه بڼه اولور لاتراوسه پورې په کابل کې وه . په هر صورت ، د نومبر (November) په ۱۱ ، غونډه خپل ټگ ته د جلال آباد په لوردوام ورکړه .

په کابل کې وضع خطرناکه وه . کله چې غونډه ښار پرېښود ، ښار ارام و ، مګناتن (Macnaghten) ځان وتلو ته چمتو کاوه او انگرېزانو په خوښۍ سره درخصتۍ موسم ته انتظار کاوه .

که څه هم دوستو افغانانو بيا بيا خبر داری ورکړی و چې خطر ډېر نژدې و او د انگرېزانو مشرانو د هغوی خبرو ته پام نه واړولی .

د تباهي سترعلت چې په پای کې منع ته راغله د انگرېزانو د ليدل شپې زښت ډېر ناوړه و ، تيره بيا په نظامي برخه کې . نوي قوماندان جنرال ويليم الفېنستون (General William Elphinstone) چې د منسټوارټ (Mounstuart) ناسکه ترورزی و د ناپليونې جگړو يو پوخ تجربه کار تقاعدې و چې د نقرص دروماتيزم په ناروغۍ اخته و او له اسيا څخه په بشپړه توگه بې خبره و . ډگرمن جان شيلټن (John Shelton) چې د قوماندان مرستيال و په جسمي لحاظ مناسب او شخصاً زړور و خو د شخصيت له بې نظامۍ څخه يې تکليفونه وليدل چې دماغې گډوډي ته ورته وه .

د دغو کسانو تر قوتوندي لاندې برقا نوي پوځونه تر يوه حده په غير نظامي حالت کې ځای په ځای شوي وو . د عسکرو قرارگاه په شيرپور کې واقع وه چې اوس د کابل يوه سيمه ده خو په هغه وخت کې تقریباً يو ميل د ښار شمال ته غزیدلی وه . د بې بې مهر و تپته غونډی د عسکرو له قرارگاه

څخه تقریباً زرگزه لرې وه چې سړې مستقیماً له کمپ څخه ښکارېده. گردچاپېره
 یې کلاگانې وې، یوه له هغو څخه د عسکرو د قرارگاه اود کمیساری تر منځ واقع وه.
 هزاره اود برنس (Burnes) استوگنځی ښکته د ښار په کښو ووزو کوڅو کې وو.
 د نومبر په ۲، ثابته شوه چې د دوستو افغانانو اخطارونه په ښه بنسټ ولاړ وو.
 د شاه شجاع په دربار کې یو شمیر پیاوړو سردارانو د یو څه مودې لپاره دانگریزانو
 په مقابل کې د افغانانو مخالفت ته لمن وهل. د هغو مشر عبدالله خان و. عبدالله خان
 د اڅکزیو درانیانو خان و. دی چې یو زړور او تکړه سړی و د الکساندر برنس
 (Alexander Burnes) ځانگړی دښمن گرزیدلی و. چا چې له هغه سره مرسته کوله
 هغه امین الله خان اوزمان شاه وو. امین الله خان په قوم غلزت اوزمان شاه د امیر
 دوست محمد خان یو ترورزی و.

د دغو کسانو توپه جوړول یو ښکاره راز و چې برنس او مکاناتن ورباندې
 ملنډې و هاسې اود دسیسې لپاره د افغانانو له تمایل څخه خبر وو.
 برنس او مکاناتن ضماً یو له بل نه بدول یعنې اومرني له خپل تبت موقف څخه
 کرکه کوله پداسې حال کې چې وروستی د برنس زیاتره پیشنهادونه په لنډ واو
 لنډو تبصرو سره ردول (۱)

برنس د یو څه مودې لپاره تهدید کاوه چې یو شمیر دراني مشران به فرار کړي
 چې هغوی له امیر دوست محمد خان سره مکاتبه کړي وه. دغه گواښ اود دې ترڅنګه
 له یو شمیر افغاني میرمنو څخه چې خپل میرونه یې پریشی وواو غوښتل یې چې له...
 ژوند وکړي، د برنس ملاتړ، ځینې افغاني مشران دې ته اړ کړل چې د عبدالله خان په
 لوظه کې برخه واخلي. د دغه حقیقت راپور د شاه شجاع وزیر عثمان خان
 انگریزانو ته ورکړ. لیکن د ځینو دلیلونو له مخې پدې برخه کې کوم اقدام ونشو.
 د نومبر (November) په ۱، دانگریزانو جاسوس موهن لان چې لاهم په کابل

کې فعال وډبرنس استوگنځي ته لار او هغه ته يې وويل چې د افغانانو يو والی په زياته اندازه پياوړی شوی دی او مونږ بايد د دغه يو والي له نتيجه جې او اهميت څخه ويره ولرو. هغه له خپلې څو کی څخه جگگ شو، يو سوږ او سيلی يې له خولې وایست او وې ويل، زه په نور هيڅ شی نه پوهیږم خو وخت رارسیدلی دی هغه وخت چې مونږ بايد دا هروا د پرېزد و (۲) ۱

د برنسي خبره رښتيا وه؛ خو هغه وخت لارومبی پای ته رسیدلی و. بل سهار سل تنه مسلح افغانان چې مشري يې د عبدالله خان پر غاړه وه د کابل په کوڅو کې په منډه تیر شول او یوه کنجکاوه او جنگیالی ډله ورپسې روانه وه. کله چې هغوی راغلل، یو او بل يې د پاریدلو ډلو په طریقې سره وهڅول او کله چې د هغوی درنږدې کیدو شور او زوږد برنس چې په خپل استوگنځي کې و ترغوز شو، نویې امر وکړ چې دهغه دانگر دروازي دې وتړل شي او د مرستې لپاره يې مکنا تن ته یو خبر ولیږه.

دغه ډله په داسې حال کې چې څلریشته نارینه مدافعینو د تیر کیدو له لارې ورباندې ډزې کولې انگر ته در سیدو سره سم پیل وکړ چې دانگر د دیوالونو له په لغتو ووهي. هر کله چې هیڅ عسکر ښکاره نشول، هغه څوک چې صرف کنجکاوه مبارزین وگرزیدل او جنگیالي د هغوی و نیو څښلو ته راو پاریدل. برنسي او پوره چوښی په داسې حال کې چې مرستې ترستړگي په لارو و چې هیڅکله ورته ونه رسیدله، سخت و جگیدل خو هغوی د مدافعین په دوه بجومات شول. برنسي ممد لاسه د تومانه چې په یوه ډز سره ووژل شو او پر هیچا باندې زړه ونه سوځول شو او افغاني میرمنې هغه چې دننه وموندل شوې هم له دې امره څخه مستثنانه وې. پوازیني سړی چې ژوندی پاتې شوی و یو افغاني نوکر محمد حسین و چې شپږویشته ځایه تپي شوی و.

دغه جمعیت چې په دې وخت کې يې اعصاب سخت پاریدلي وو پس له هغې څخه دنږدې خزانې خواته راوگرزید او له هغې څخه يې ۱۷۰۰۰ سترلنګ پونډه

راویستل او په بوجی کی یې واچول : دلته دوه تورنانونه جانسن (JohnSon) او تریوور (Trevor) ته ضررونه رسول شو او ورته اجازه ورکړل شوه چې د روستني سړي له ښځې او اوو کوچنیانو سره د عسکرو قرارگاه ته لاړشي . برنس د ښار د والي په توگه دخپل دریځ په سبب او هم ددغې څرگندې که څه هم ناسمه یې عقیدې په سبب چې هغه دانگریزانو د اشغال په برخه کې مسوول و او همدارنگه له افغاني میرمنو سره د پټې ناروا مینې په سبب د هغه د بد شهرت له امله ، په څرگند ډول د خاصې کرکې یو مضمون گوزیدلی و .

د شورش دراپیدا کېدو پر مستقیم علت پاندي لائر اوسه پورې مناقشه روانه ده . انگریزانو ددغه شورش پر د عبدالله خان په بدبینۍ باندې اچوله چې د هغوی د تعبیر له مخې عبدالله خان د سردارانو یوې ډلې ته ویلي و چې هغوی به حتماً تبعید شي او یو جعلي لیک یې خپور کړی و چې څرگندونه یې چې د شاه شجاع له خوا او خلک یې پر برنس باندي یوې حملې ته رابلل . افغانانو د کابل د ملایانو مشر یعنی محمد شاه خان د محرک په حیث باله چی په خوب کې یو مرحوم پیر ورته ویلي و چې کافران له دې هیواد څخه وباسي . احتمال لري چې دواړه کیسې څه حقیقت ولري خو د جمعیت زیاتره خلک یې له شکه تر مذهبي احساساتو زیات د هیجان او د خزانې په واسطه چې دیر لږ یې ساتنه کیدله پارول شوي وو .

د مکناتن او الفنسټن د کمزورتیا اوسني په باب هیڅکله د قناعت وړ توضیح نه ده ورکړه شوې . دوی له ښار څخه د پلټه ییزو توطیو پکو نو غرس او ریده پرته له دې چې خپل هیوادوالو ته د مرستې رسولو په برخه کې کوم گام او چټ کړي شاه شجاع یوازې د هندوستانې پوځ یو ټولگي ولېزه چې د هماغه ماجراجوښتونکي کمبل (Campell) له خوا ورته قومنده ورکول کیده کوم چې ده ته یې د هغه په غیر موفقانه اشغال کې په ۱۸۳۴ کال کې خدمت کړی و . خو په دې وخت کې د ښار خلک په بشپړه توگه راپورته شوي وو ، هرې خوا ته د ښار تنگي کوڅې او کلاوو

له ودانې له مسلحو او غصبنا کو افغانان څخه ډکې شوې. تر څو نړۍ جگړې وروسته، کمبل څو نډې نظامي کلاته عقب نشینې وکړه.

هله دیو څو ورځو لپاره آرامي وه که څه هم دسلهاو وټنو افغانان بهیر له شا وخوا څر یو څخه ښار ته را روان شو او هتې لرونکو خپلې هتې وټرلې. انگریزان په داسې حال کې چې باغي سردارانو دموقف لپاره ننگی کوله په خپلې سختې بې علاقگۍ کې پاتې شول. له زیات استدلال او بحث څخه وروسته محمد زمان شاه دمشر په حیث وټاکل شو چې داتاکینه دغایب امیر دوست محمد خان په خاطر وشوه ځکه واک رښتیا هم د عبداللّٰه خان او امین الله خان په لاس کې و.

په عین وخت کې د کابل د پاشون په ټول هیواد کې خپره شوه او د قبیلې بې اورو نو شاوخوا د ښار دعوامو چیغه دجنگت یوه ناره شوه. په غزني کې موسی خان چې د سلیمان خیلو غازیو یو ملسک و عوام راپورته کړل او دانگریزانو قوماندان دگر وال پالمیر (Palmer) یې دهغه له عسکرو سره نظامي کلاته وځنلول. یو څو ورځې چې لیرې شوې یوه ټورن وډبرن (Woodburn) ۱۳۰ تنه عسکر له لمانه سره واخیستل او پر سرک باندې یې چې د کابل ځواکه تللی وراوځو ځول چې هله هغوی تر وروستې سړي پورې ووژل شول. په چاریکارو کې دگورکانو (Gurkhas) او پنجابي سرلیر وېریو یې قوي چوښی باندې دکو هستانی تاجکو له خوا ابریدو شو چې مشر یې یې دیو خان په غاړه وه چې نوم یې خواجه میر خان و. مسلمان پنجابیان له یوه ټینګار ښودلو نه وروسته، افغانانو ته پناه یوړه په داسې حال کې چې کله کو گورکانو چې له خپل وطن څخه لیرې اوبیګانه مذهب په منع کې ووچونې ټینګه وساتله. په پای کې جګړن پوتنجر (Pottinger) او ټورن هاگتن (Haughton) پریکړه وکړه چې په شاه ولار شي چې دغه پریکړه په لیمه شپه کې عملي شوه پیره داران یې بې خبره پریشودل او په خپلو موضعو کې مړه شول. په لار کې سوړو افسرانو خپل ټرلي پریشودل چې له دغو څو راناوړو پینو څخه وروسته لمان کابل ته ورسوي او گورکانو د خپل متانت په خاطر

د افغانانو تر چرو لاندې دمرگه دراننده تلفات ولیدل یعنی دخپل مقاومت سخته جزائې ولیده. (۳) دا آسانه ده چې دې وتجنجر «د هرات اتل» دغه عمل ددغې پیښې دسم درك له مخې وغندو. البته داباید حتماً ومنل شي چې برتانوي صاحبمنصبان په یوه داسې حالت کې واقع وو چې کیدای شي دغه حالت یوازې دیوې مجموعې ویرې په حیث وگڼل شي. میرمن سیل، (Lady Sale) یا په بل عبارت یوه تیره ژبې، فصیحې او بلیغې سیاسي کتونکې چې ښایي دهغې دپاره به غوره وای چې ځان یې پخپل کنترول کې وای، دخپل ورځنیو یادښتونو په کتابچه کې دلوړرتبه افسرانو حماقتونو او دتیت رتبه منصبدارانو ناوړتیا (ناشایستگی) او دهغو انعکاس دافرادوپه کمزورې شوې روحیه کې یادداشت کړي دي. (۴) په دې وخت کې له افغانانو سره یو نوی مشر یعنی محمداکبر خان یوځای شو. دی دامیر دوست محمدخان تر ټولو مشر زوی او پرخپل پلار باندې گران و. دغه ځوان سردار دامیر دوست محمد خان له شخصي شفقت اومرحمت څخه برخوردار و او ددې ترڅنگ یې زیات استعداد هم درلود چې دیوه نه اداره کیدونکې مزاج په واسطه زیانمن شو. داچې دهغه مورپو پلرایې اودشاه شجاع دملکې خوروه، دامیر دوست محمد خان دمنل شوي اوپیژندل شوي وارث په حیث یې دهغه په والک اوځواک کې زیاتوالی راووست. (۵)

د اکبر خان له رارسیدو څخه وروسته پراړدوگاه باندې د افغانانو دبریدونو شمیر او شدت ژر زیادشو، په داسې حال کې چې برتانوي افسران لاهم زیات زړه نازره کیدل. په دې وخت کې په ښار کې چې گڼه گوښه پکښې زیاته وه دخوراکي موادو زیرمې لږې وې او دا د عسکر واپاره مشکل وه چې خوراکي مواد تامین کړي. د بي بي مهر وغوندې په سر کې ځای پر ځای شو وغاجکي برید کوونکو پرقرارگاه باندې په وار سره گولی اورو لوتو دوام ورکړ او له غونډڅخه یو رابیل شوی ټولی چې ددغه ناآرامۍ له منځه وړلو لپاره لیږل شوی وه لته زړه نازره لاړ او دینوڅو افغاني سپرو له رارسیدو سره سم په شاه وتمپیده.

دغه دځندا وړ، اتې ديوې ناامېدې چې خپل اوج ته رسېدلی وه په نتيجه کې منع ته راغله چې دافسرانو ورځينې دواړو گانې يې تر فشار لاندې ونيولې او کلکه اغېزه يې پرې وکړه. د ممکناتن او پوتنجر د مخالفت له امله، دغه افسران سمد لاسه له افغانستان څخه ووتل او هندوستان ته لاړل او هلته يې له افغاني مشرانو سره مذاکرې پيل کړې.

دغه مذاکرې د ممکناتن له خوا د نوامبر په ۲۵، پيل شوې او د دسمبر په ۱۱، د انگرېزانو او اتلسو ياغي مشرانو تر منځ يو تړون لاسليک شو په کوم کې چې انگرېزانو وعده وکړه چې دخوراکي موادو د زير مر او د ذخيره په بدل کې به له افغانستان څخه ووځي. هيڅ يولوري قرارداد، رعايت نه کړ، انگرېزان په کمپ کې پاتې شول او دخوراکي موادو د ذخيره معلومې نشوي.

ظاهر ممکناتن لاهم هيله من و چې ځينې شيان د پيښې له تباهي څخه وژغوري. دغه په دې پوهيده چې افغاني ياغي مشران يو موټی شوي نه وو او د قدرت لپاره د هغوی تر منځ جگړه روانه وه؛ د هندي حکومت دسري او سياسي څانگې د امر په حيث د هغه د اوږدې مودې تجربې يې هغه د مخنيوي فعاليتونو د سر ته رسولو له طريقې سره په پوره اندازه اشنا کړی و او له بله اړخه د کار اخيستلو په برخه کې يې ټينگه عقیده درلوده.

د ننه پخپله کابل کې شاه شجاع لاتر اوسه پورې له يوه قوي پوځ سره په بالا حصار کې په امن کې و. د ښار لس زره قزاقان د خپلو پښتنو گاونډيانو مشتاق نه وو او پر انگرېزانو باندې په بريدونو کې برخه نه وه اخيستې، د هغوی مشر شريف خان کښاتن ته په شفاهي توگه پرله پسې د حمايې وعده ورکړې خو په دې برخه کې يې کوم اقدام ونه کړ. له ياغي سردارانو څخه يوازې محمد اکبر خان مجادله کوله چې دخپل ناموجود پلار قدرت تر لاسه کړي، محمد زمان خان خانگري هيلې درلودې او ځينوله پوښو څخه پيښهاد وکړ چې شاه شجاع دې لږ تر لږه د يوه تش په نامه پاچا په حيث و سپارل شي.

په دغو مخالفو جرياناتو کې مکناتن له طلا او وعدو سره ونخوځيده : دهغه دسيسې زرافغانانو ته څرگندې شوې چې هغه غير متوقع دسيسې نه وې ، خو په سوء قصد (قتل) کې دهغه ښکاره برخه يالاس لرل يوه بله موضوع وه. دياغي وشرانو د سرو نولپاره مختلفو نا اميدو کسانو ته د لسو يا پنځلسو زرو کلدارو وعده ورکړل شوې وه او هغوی غالباً د دوو تنو يعني عبدالله خان او مير مسجدي د مړه کولو مسئوليت په غاړه اخيستی و. دغه ډول فعاليتونو داسې خطرونه رامنځ ته کړل چې هر وروستيو ته راتلونکي وو.

د دسمبر په ۲۲، يو استاځي سلطان خان له يوه پيشنهاده سره چې د محمد اکبر خان له خوا او دانگرېزانو اردو گاه ته پر آس باندې سپورولار. دې سردار پيشنهاده وکړ چې د امين الله خان يعنې د اصلي ياغي مشرانو وروستی سړی سرانگرېزانو ته وسپاري ، انگرېزانو په نظر کې درلوده چې دا قومياشتولپاره پاتې شي ، په نظر کې وه چې د محمد اکبر خان وزير شي او د يرش لکه کلداری تر لاسه کړي او مکناتن په نظر کې درلوده چې په دابله ورځ له محمد اکبر خان سره وويني او د معاملي قرار داد مهر کړي. دغه عجيبه پيشنهاده مکناتن تر دې اندازې خوشاله کړ چې دغه مستقيماً په دغه تلک کې پښه کېښوده. په سبايې استاځي چې درې تورنانونه يې لار لس (Lawrence) تر پور (Treoor) او مکېنزي (Mackenzie) ورسره ملگري وو پر آس باندې سپور حرکت وکړ چې د کابل سين څنډې ته نژدې وزير اکبر خان وويني. لکه چې مخينوا فغانانو شاوخوا گڼه گوښه جوړه کړه کله چې برتانويان ، د غزېدل او مکناتن د دغې وضع په باب له وزير محمد اکبر خان سره خبرې کولې ، سردار په ځواب کې ورته وويل ، «نه» دوی ټول په دغه راز کې شامل دي . د پس له هغې نه د تورن لارنس په قول ، دغه خبرې لاتمامې شوې نه وې چې د محمد اکبر خان خبره چې ويل يې ، «بگير» واورېده او کله چې شاوخوا گڼه خپله ماته وليده چې د استاځي کين لاس يې نيولی و او ورته ويل چې انگرېزان زېږت دېر شيطان او بې رحمه دي . يوازېنې خبرې چې ما واورېدې هغه د پيچاره

سر ویلیام د (Sir William) خبرې وې چې ویل یې ، «از برای خدا» خو ما دهغه مخ
ولیده چې په هغه نۍ دویرې مېنې نښمې له ورايه تخلیډلې . (۶)

په داسې حال کې چې مکناتن جگړه کوله هغه د وزیر محمد اکبر خان له خوا ووژل
شو . ده د مکناتن په وژلو کې له هغه نو مانچې څخه کار اخست چې مقتول ورته په همدې
ورځو کې ورکړې وه . میکنزي اولارنس د دوو سر دارانو په واسطه نجات موندلی وو .
دغو دوو سر دارانو له افسرانو سره سره مړه وکړه چې میکنزي اولارنس خپل شاه
پر آسو نو انښې سپاره کړي او په آزادانه توګه د آسونو په پوند کولو له ګټې ګوښې
څخه په شتاب ووتل . نوون تر پوړووژل شو کله چې دهغه آس وښویده او هغه یې
د افغانانو تر چرولاندي واچوه .

مکناتن له دې امله د منقذینو له خوا غندل شوی دی چې په نا وړه پېښه کې یې
رول درلود او دهغه همکاران دده تر ټګ وروسته دهغه په ملامتولو کې سره یو مونی
شویدی . د دوو سر جان ویلیام کای (Sir John William Kaye) چې د جنګ تاریخ
یې دیوې معتبر اثر په حیث منل شوی دی او د مکناتن زیاتره عملیات تر شدید انتقاد
لاندې نیسي ، څرګنده کړې ده چې هغه د دواړو په ثابتې میرانې سره عمل کړ
یدی او د بېر نس یوه تبصره په تائید سره راټولوي چې مکناتن یو ډیر ښه سړی
وځو د افغانستان د وضعې په مورد کې عمیق نه و . (۷)

د مکناتن مرګ په څرګند ډول د وزیر محمد اکبر خان د هیجان او جذباتي
خوۍ او نخصت نتیجه وه ځکه چې اصلي پلان داو چې هغه صرف بندي ونیسي
که څه هم وزیر محمد اکبر خان یو څه موده وروسته میرمن سیل ته وویل چې هغه
له خپل عمل څخه سخت پښیمانه و او دغه وژنه د ټولو افغانانو له خوا تائیده شوه
چې مکناتن یې د انگریزانو د اشغال لپاره د اصلي یا لومړني مسوول سړي په حیث
ګناه .

کله چې انگریزان د مکناتن له سر نوشت څخه خبر شول چې یې سره ګناه یې
په یوه پایه کې څوړنده وه او په بازار کې خلکو ته ښودل کیده ، هغوی په بشپړه

توگه بې زړه او بې همته شوي وو؛ ځکه چې له مشرانو څخه يوازې همدې استاخي هوډاوتوان ښکاره کړی و؛ دغه پرمخای پوتنجر دلور سياسي منصبدار په حيث مقرر شو چې وروسته بيا ورته مشوره ورکړل شوه چې هندوستان ته د پوځ ويستل لپاره له وزير محمدا کبر خان سره بيا د سولې خبرې اترې پيل کړي. پوتنجر تر يوې اندازې پورې دغه دنده په احتياط سره سر ته ورسوله او د افغانانو صريحاً پښيمان مشر له پوترون سره موافقه وکړه (چې جگړه او مخالفت پای ته ورسوي اوله لانجې او دښمني څخه لاس واخلې). (۸)

د جنوري په ۶، دانگرېزانو ټولې قطعې (پوځ، د مذهبي مبلغانو دولې، مذهبي او غير نظامي خلک چې په اردو پسې روان وو) کابل پرېښود او د هندوستان خوا ته وخوځيدل؛ هو ا صافه وه خو ديره سره وه. د پوتنجر دغه معقول پېشنهاد چې هېر دې په پوستي چوسمبال وي او د هغوي پښې دې په لټو بڼاندې تړلې وي داردوله خوار د شو.

له دې امله، د سهار په نه نيمو بجو په داسې حال کې چې له سرو څخه ريزيدل په مرگ باندې روان شول چې مخانونه وباسي.

مجموعاً د هغوی شمير له ۹۷۰ تنه هندي سپرو عسکرو، ۲۸۴۰ تنه هندي پليو عسکرو او ۶۹۰ تنه اروپايانو سره ۴۵۰۰ افراد وو. تقريباً دولس زره غير نظامي خلک تر شاه په پوځ پسې را راځښيدل؛

د صميمي افغانانو د خبر داريو سره سره چې هغوی ته بې توصيه کړې وه چې بې له کوم ځنډ څخه مخ په وړاندې لاړ شي، د هغوی حرکت بطي و او قرار گاه فقط شپږ ميله له کابل څخه واټن درلود. په حقيقت کې د شاه گارد ونشو کړای چې د سهار تر دوو بجو پورې راوړسيږي؛

د بې ورځې مارش سباوون مال پيل شو چې په دې مارش کې غير نظامي خلک هم وو چې هغوی عسکر ته له کول او د هغوی له منځ څخه تيريدل چې د هغوی د ويرې په حالت کې د پنجابيانو شپږم پلي پوځ هم ورسره يوځای شي.

پوځ چې ددغه پکو شوي (قاريدلی) جمعیت په واسطه گړندی شوی و دما سپښين
 په يوه بجه بڼه څاک ته ورسيد. دلته داپوځ له محمدا کبر خان سره مخامخ شو: ده دلته
 له پوځ څخه وغوښتل چې ودريزي او ترينه يې تقاضا وکړه چې پوتنجر، لارنس
 او مکنزي ورته دیر غملو په حيث وسپاري. بده خطر نا که شپه چې هغوی وليده داوه
 چې اردو په واورو کې له سرتیرو سره یو بل د پاسه کوټ شول چې هغوی خپلې خولې
 سوځولې چې ځانونه تاوده کړي او ددې لپاره چې کالي واغوندي غیر نظامي
 خلک یې چې په پوځ پسې روان وو بند کړل:

په دریمه ورځ، پوځ د خور د کابل په غاښي کې چې له کابل څخه نقطه
 دولس میله لرې دي کوزو زولار. دغه غاښي چې د خور د کابل د سین په واسطه
 توپل شوی دی دېر جونو په شان د جگو کمرونو تر منځ اوه میله اوږد غزیدلی دی
 چې اوه پنه او دمر مرو دیرې لري؛ دا په هېڅ ځای کې له دوه سوه گزه څخه زیات
 سور نه لری او سړک چې له سین سره کوزو زڅي دروشت واره په سیند کې
 تیر یزي.

کله چې کرځ شوي انگریزان دغه تنگي ته داخل شول، دوی د شاه لاری د سپرو
 دلو چې په ترات سره یې آسونو په هغوی پسې ځغلول اوله ارتفاعاتو څخه تر سختې
 حملې لاندې راغلل او هلته به قبايلي خلکو ځانونه تیتول او د انگریزانو
 پر جمعیت باندي به یې دزې کولې:

څو تنه افغاني سرداران چې په هغوی کې وزیر محمدا کبر خان هم و دپوځ
 له مخکښانو سره پر آسونو باندي سپاره وځوځیدل او خپلو هیوادوالو ته ورغلل او
 له هغوی څخه یې وغوښتل چې دزې بس کړي خو دایوبې فايدې کارو. (۹)
 د خلکو د پوځي کار توله ورځ دوام وموند تر هغې چې شپې یوه زره سوانده
 قاریکي له ځانه سره راوړه خو د شپې ساره بیرحمه و: په خور د کابل کې له د
 روزرو څخه زیات جسدونه بر بند او کرځ پراته و او تقریباً د دسپلین ټولې نښانې
 نښانې له منځه تللي وې: البته د ادهم دغې ویرې اوهیبت د ساعتونو په ترڅ کې و

چې یو سوری آیرلنډی په پټه دیو منصبدار خوا ته چې په لاره تیرید .
 د جنگ له یوې کلا سیکې تبصرې سره راوگرزید . « صاحب اجازه را کړئ
 چې ووايم . آيا دغه هیواد برخلاف دنورو هیواد ونونه دي ؟ » مخینوله سرتیر و
 څخه خپل آسونه ښخو او کوچنیانو ته ورکړل او یوه چې په کاري دول تې شوی و
 خپل پلټه ییز توپک یوه ملگری ته ورکړ او ورته ویل یې ، « ټپته ، وروره ټپته :
 » داد حکومت مال دی : »

بل گهیڅ تر لمر څرک دمخه ژوندي کسا نو امر ته یې له انتظار ایستلو څخه مخ
 په وړاندې حرکت وکړ . ژر هلته د وزیر محمد اکبر خان په مشرۍ د افغانانو د سو
 روافر ادویو لښکر را ورسید . څرنگه چې وزیر محمد اکبر خان ونشو کړای چې
 قبایلي خلک کنترول کړي نو یې انگریزي میرمنواو دهغوی میرمنوله مشوره
 ورکړه چې له هغه سره لار شي . دهغه پېښه د و منل شو او هغه افسران چې دهغوی
 ښځې له هغوی سره په لار کې ملگری وې له هغه سره لارل . (۱۰)

له دغه ستومانه جمعیت څخه چې کاري واري روان و دغه قطعه (Forty-Fourth
 Queens Regiment) راووتله چې د پنځمې بومی سپرې قطعي (Fifth Native
 Cavalry) تقریباً پنځوس کتارونه ورسره یو ځای شی : دوی په داسې حال کې چې
 دهغوی اوډپوڅ د اصلي برخې تر منځ یې فاصله اوږدوله ، خپل تگ ته د خاك
 جبار څخه دواړه وړکړ چې له خور د کابل څخه پنځه مېله هاغې خوا ته پروت
 دی . پاتې کسانو په داسې حال کې چې قبایلي خلک یې چې په ارتفاعاتو کې سره
 غونډه شوي وو څارل ، په احتیاط سره خپل تگ ته ادامه ورکړه : د خور د کابل
 په منځ کې انگریزان ترغی تره کی (Targh-i-TaraKi) ته راغلل چې د یووړو
 کی تنگی دی چې فقط پنځوس فته اوږدوالی اولس فته سورلري : څنگه چې
 دوی په دغه ټنگ معبر کې سره ټول شول ، قبایلي خلکو د هغوی څخه د څپو په
 څپه محوم راوړ ، انگریزان چې په دغه ټنگه دره کې راگیر شوي وو تقریباً

* لیکوال په متن کې د قبر جبار کلمه روری ده ، دا کلمه قبر جبار نه بلکې خاك جبار ده . (مترجم)

ټول ټپاه شول . يوازي يوڅو تنه پلوندو ځانونه له منځه واستل او پوره يې وکړه چې په خاک جبار کې له مخکښ پوځ سره يوځای شي .

په بله ورځ د غوږوندو کسانو له ډگر من شيلټن (Shelton) سره چې د شاپوڅ ته يې قومنده ورکوله او په ميرانه يې قبایلي حمایې دفع کولې عقب نشينی ته دوام ورکړ دوی ماسپښين جگد لک ته ورسيدل او په يوه ورانه کلا کې يې ځانونه خوندي يا په آمن کې کړل . دلته دوی له وزير محمد اکبر خان څخه يو پيغام تر لاسه کړ چې غوښتل يې چې شيلټن او تورن جانسن (Jahson) د هغه قرارگاه ته ورشي او څرگندوله يې چې ښايي مرکيد و نکي جنرال الفسنتس له هغوی سره ملگر تيا وکړي . هاته په قرارگاه کې يې له غلزي ملکاتو سره چې يرغلگر و قبایلي خلکو ته يې لارښوونه کړې وه يو مجلس کړی و . وزير محمد اکبر خان په څرگندول ټول شيان په خپل قدرت سره سر ته ورسول چې دغه مشران وهڅوي چې بريدونه پس کړي ؛ که چيرې هغوی د خپلو خلکو مخه نيولی شواي ، نو يو دراني سردار محمد شاه خان به هغوی ته ۶۰۰۰۰ کلداري ورکړی وای ؛

د وزير محمد اکبر خان نفوذ او کلداري دواړه يې فايدي وو ځکه چې ملکاتو کاملاً يې وسې وو چې خپل خلک کنترول کړي . د يوې بلې ورځې له پرله پسې خپلو څخه وروسته لښکرې مخ په وړاندې لاړې او اوياتنه تپيان يې تر شا پريښودل ؛ يوڅوميله چې وړاندې لاړې ، چاور باندې تيری و نه کړ يا هغوی و نه ربرول شول . پس له هغې هغوی يو بل وروکي تنگي ته راغلل چې دا د يوه اغزن مورچل په واسطه بند شوی و . قبایلي خلک بيا د يرغل لپاره سره راټول شول ، په داسې حال کې چې زياتره چينې وهونکي غير نظامي خلک د قاريدي عسکرو په واسطه کم شوي وو . زياترو سپرو عسکرو دا موقع تر لاسه کړه چې وتښتي ځکه نو د هغوی د پاسې ملگرو له خوا ورباندې پرله پسې ډزې وشوې .

ځينې له قوي او هوډي عسکرو څخه په دې بريالي شول چې په سنگره باندې ونهږي او د جلال آباد څخه نږدې تگ ته ادامه ورکړي . شل تنه افسران پاتې

و او له دوی سره د اروپایي له څلور څلویښتمې (European Forty Fourth) قطعي څخه پنځوس افراده اړدهارس اړتیلري (Horse Artillery) قطعي څخه د پرتنه او غیر نظامي خلکو څخه تقریباً درې سوه تنه هم پاتې وو. نوموړو ارقامو د بقا په میکانیک (mechanics) باندې په زړه پورې رښانه پوره کړه او د اساسي هدفونو په حیث د هغوی د وضعې په باب د غور لپاره د منصبدارانو شمیر خورا زیات دي .

دغه کوچنی ډله میخ په وړاندې لاره که څه هم د دوی حرکت د هغو کسانو په واسطه سست کیده چې نه یې غوښتل چې خپل تپیان تر شا پرېزدي . دوی گند ملک ته بزدي دیوې غونډۍ د پاسه مقام و مت و کړ . دلته جگړن چارلس گرفت (Charles Griffith) د عتب نشیني یو اتل او د پوځي لیکي یو ازیښی پاتې افسر له غلزي مشرانو سره له جگړې څخه د لاس اخیستلو د شرایطو په باب د هغوی د ژمنې او وعده په تضمین یې وکړ چې پاتې ژوند یو کسانو ته به اجازه ورکړل شي چې خپل تگ ته دوام ورکړي او څوک به هغوی ونه رېروي :

نخو وروسته له هغې له قبایلي خلکو څخه یوه تن هڅه وکړه چې له یوه عسکر څخه یو پلته ییز توپک په زور اخلې او هغه ووژل شو چې په نتیجه کې د هغه د قبیلې پاریدلو خلکو دغه کوچنی ډله خپج پج کړه . یوازې یو څو تنه د ملکانو د هلو ځلو له لارې د بنديانو په توگه نیول شوي وو چې یوه هغو څخه یو بریدگي و چې هغه د امریکایي بیرغ له محانه تاو کړی و او محان یې یو مهم سری بنودلی و .

په عین وخت کې له سپرو عسکرو څخه یو څو تنو جنگت کړی و او د فتح آبادخوا ته پر آس باندې په تر ات تللی و و یې یوه قریه چې فقط شپاړلس میله له پناه گاه څخه لرې پرته وه . له دغو افرادو څخه شپږ تنه قریې ته ورسیدل او پنځو تنو یې پسرلیکړه وکړه چې استراحت وکړي چې ددې خبرې مانساده چې د تل لپاره پاتې شي : شپږم یې د جراح یو مرستیال چې برایدن (Brydon) نومیده خپل ستومانه

لتویې په مټ وکه وواهه او کلاټه چې په جلال آباد کې وه د انگرېزانو د تباهي له
خبر سره ننوت . *

په داسې حال کې چې د کابل د پوځ عسکر په کنگل شوو کوتلونو کې مړه
کیدل ، جنرال نسات (Natt) چې یو ټوند خو په سړی و په کندهار کې د افغانانو
بریدونه نسبتاً په آسانی سره په شاو تمبول : دلته افغانانو له خپلو عنعنوي ټکټیکو
نوڅخه کار واخیست چې مخه یې هغو عسکرو په آسانی سره ونيوله چې هغوی
له په مهارت سره لارښوونه شوې وه او سره ه وادهغوی په لار کې خنډ نه وه
گرځېدلې . همدا ډول جنرال سیل په جلال آباد کې محان ټینګټ کړ چې د دېوالو
نو او د کلکو جنگي کلاو په مقابل کې د افغانانو د معمولي ناتوانۍ په واسطه څه نډې
و سائل شو : (۱۱)

د کابل د تباهي خبر په لویسې بریتانیې کې د خلکو د احساساتي نارو سور و موجب
و گرزېده او دویرې یو ټکان یې منع ته راوړ او د ملبورن (Melluorn) د کمزوري
حکومت په سقوط کې یو کونکي عامل و . توریانو (Tosino) چې پیل (peol)
ورته لارښوونه کوله په اغیزناکه او فصیحه توګه په لور آواز ويلي چې دا یوه
پوچه اوبې ماناوېره ده چې روسان د افغانستان له لارې پر هندوستان باندې

* برایدن چې یو «دښه مخ او غونډېدن خاوند سړی» واکمن د کابل د جنگ د میدان د پوځ دیوا .
لږنې ژوندی سړی په حیث ښودل شوی دی یعنې یوازینی سړی چې د جنگ په ډګر کې ژوندی پاتې
شوی وهغه برایدن (Bryden) و . دغه خبره له حقیقت څخه لرې ده . برسيره پرمه وکسا نو چې
وزیر محمد اکبر خان پر عمل نیولی وو ، یو شمیر عسکر چې د مهربانو اماناله خوا سمایه شوی وو ورسره
پدې یوځای وروسته ځایونه کلاټه چې په جلال آباد کې وه ورسول . په سلها وون عسکرو او غیر
لظامي خلک چې د بنديانو په توګه نیول شوي وو څه موده وروسته مسترد شول او د کلونو لپاره د نورو
راتنک د افغاني ساحل تر شا سیمو څخه دوام وموند . برایدن چې کاري تېې شوی و ، پناه ګاه ته لېږدېدې
لوله وروسته دیو څو ګړیو لپاره غزېدای شو . د هغه لوړې خبرې د هغه د آس په برخه کې وې
چې یوه سرتیري ورته په خورد ټپل کې ورکړې و دامرو . له ژوندی پاتې کیدونه وروسته له کابل
څخه دېرشا نلې په تباي کې هغه د سپاهیانو په شورش (Sepoy Rebellion) د لکنهو (lucknow)
د کلابنې لوله ژوندیو کسانو څخه ویعنی دارښتیا هم د هرچا لپاره په کافی اندازه یوه باجراوه .

برغل کوي. ترانځا بابلو وروسته نوي حکومت په چټکۍ سره آکلینډ (Auckland) ته خبر ورکړ چې په نظر کې وه چې دهغه پرځای بل وټاکل شي او دهغه جانشین لارډ ایلنبورو (Lord Ellen borough) به ۱۸۴۲ کال په پسرلي کې راورسیږي. داد آکلینډ لپاره وروستی ضربه وه: دده په برخه کې یې خور داسې ویلي دي، چې له افغانستان نه ددې خبر په اوریدو سره هغه لس کاله نور هم ژور شوی و: هغه دحالت دښه کولو په برخه کې کوم گام پورته نه کړ او دایلنبورو را رسیدو له یې انتظار کاږه او یوازې یوه مفکوره یې په پخپل مغز کې درلوده او هغه دا وه چې هندوستان دقل لپاره ترک کړي.

ایلنبورو د ۱۸۴۲ کال د فبروري په ۲۸، کلکټې ته راورسید او د مارچ په ۱۵، د آکلینډ سیاست بدلون یې داسې اعلان کړ: «که چیرې دافغانستان بیالاس ته راورل ممکن وای دغه لاس ته راوړنه به له مونږ څخه د پیاوړتیا پرځای د کمزورۍ رڼا یوه منبع جوړه کړي: سره له دې هم دغه وضع له مونږ څخه تفاضلي چې د خپل نظامي وقار او شهرت د اعادي لپاره افغانانو ته ځینې اخطارونه او غوڅې ضربه ورکړو» (۱۲)

ددې لپاره چې دغه وروستي نظامي هدف ته ورسېږي، دوه برتانوي پوځونه افغانستان ته ولېږل شول، یو یې نابت دمرستي لپاره چې په کندهار کې واوبلېږي د خیر غاښي له لارې جلال آباد ته. پس له هغې د ایلنبورو اراده متزلزله شوه او دمی په ۱۷، هغه برتانوي قواو ته امر وکړ چې پر شاو لاړې شي: زیات خپګان او قار هغه وپاراوه چې یو ځل بیا پر شاو لاړ شي اونات ته یې اجازه ورکړه چې د کابل له لارې ځان وباسي په داسې حال کې چې په جلال آباد کې پوځ دهغه دملا تر لپاره وځوځیده:

په عین وخت کې افغاني چارې تر پخوا لږ ګډې ودې نه وې. په داسې حال کې چې وزیر محمد اکبر خان سیل په جلال آباد کې کلابند کاوه، په کابل کې د زمانخان او شاه شجاع د پلویانو ترمنځ مخامخ جګړې شت و وند. په داسې حال

چې جنگ غیر قاطع و او په داسې حال کې چې دواړه کسان د وزیر محمد اکبر خان دمخ پرزیاتیدونکي شهرت څخه و بریدل ، هغوی یوې موافقې ته سره ورسیدل په کومه کې چې زمان خان د وزارت په بدل کې شاه شجاع د شاه په حیث ومانه ؛ وروسته له هغه شاه شجاع په احتیاط سره وزیر محمد اکبر خان ته د سردار سردارانې (عمومي فرماندان) پست ورکړه ؛ خو وزیر محمد اکبر خان چې په لرون کې یې د ادخل شخصي والک با قدرت اودخل پلارد مرام لپاره یو گواښ گانې ، ددغه پست له منلو څخه ترڅو چې شاه شجاع جلال آباد ته راشي دده وکره چې په ظاهري ډول د وزیر محمد اکبر خان غوښتنو ته ځواب ورکړي خو په حقیقت کې یې غوښتل چې هیواد ترک کړي چې هغه خپل مقصد ته درسیږي و امید نه درلوده . کله چې شامې موکبله کابل څخه روان شو ، د افغانانو یوې پارتی چې د شجاع الدوله له خوا ورته لارښوونه کیدله ورسره وکتل او شجاع الدوله د زمان خان یو زوی و چې پاچایې په گولپو سره غلیل غلیل کړ او په خوا رگسرونکي توگه یې دهغه مړی په یوه لښتي کې وغورځاوه .

دغه عمل دهغوی د ورستیو مشرانو چې هغوی یو څو کاله پخوا د افغاني ماجرا پلان په فیروزپور (Ferozepore) کې طرح کړی و پای ته رسیدل څرگند کړمکنان ، برنس او شاه شجاع و وژل شول ؛ آکلیند په رسوایي کې ځان وایسته ، رنجیت سنگت مړ شوی و او لادمخه ترینه یوه افسانه جوړه شوې وه . شاه شجاع د کلک انتقاد لپاره یوه موضوع ده چې دانگریزانو او افغانانو له خوا پرې ورته انتقادونه شوي دي ؛ خود باید په بې طرفانه ډول وویل شي چې هغه یو کلک ، باهمنه او پوه سړی و . دهغه ناکامي چې حتمي وه څه ناڅه دهغه د خورا زیات غرور نتیجه وه خود ناکامي ستر علتونه یې د بارکزیو د ښمې او دانگریزانو د گوداگي په حیث پخپله شاه شجاع ناممکن رول وو .

... په داسې حال کې چې افغانانو په کابل کې د قدرت لپاره مجادله کوله . برتانوي لښکرو د ښارخوا ته دوراندي تگ لپاره تیاری نیوه د اگست په ۱۹ ،

جنرال نابت کندهار تخليه کړ اوله دوه اروپايي او شپږ هندي ليو اگانو سره د کابل
 نخوا ته روان شو؛ يوولس ورځې وروسته، جنرال پالکټ (General pollock) له يوه
 لښکر سره چې ۹۰۰۰ تنه عسکريې درلودل له جلال آباد څخه حرکت وکړ او دهغې لار
 يراوږدوړو ان شو چې پر هغې باندې په بې رحمانه توگه دانسانانو هډوکي پاشل
 شوي وو. د سېپټمبر په ۱۳، وزير محمدا کبر خان په تيزين کې مقاومت وکړ خو په
 آساني سره دانگريزانو له خوا مات شو چې هغوی دروميښ ژمني ترخو خاطر و په
 قهر او په غضب کړي وو. هرې نخوا ته هډوکي پراته وو، «ځينې په داسې توگه تر پرېښو
 لاندې دلی شوي و و تابه ويل چې له ساره باد څخه پناه غواړي.» (۱۳)

دوه ورځې وروسته پوځ کابل ته داخل شو چې اوسيدونکي يې پکښې نه وو
 يعنې خالي و، پس له دوه نورو ورځو څخه له کندهار څخه پوځ راوړ سیده. يوله
 لومړنيو هډفونو څخه د وزير محمدا کبر خان د بنديانو ژغورنه وه چې په باميانو کې
 ښاتل شوي وو. د قزلباشانو مشر خان شرين خان په خپله خوښه دې ته حاضر شو چې
 هغوی له بند څخه خوشې کړي نوله شپږ سوه سپرو افرادو سره د باميانو د درې خوا ته
 په ترات سره لاړ. دغه سفر غير ضروري و ځکه چې دهغه له رارسيدو نه دمخه افغاني
 منصبلدار چې د بنديانو د ساتنې دنده ورته ورکړل شوې وه بنديان د ۲۰۰۰۰ کلدارود
 يوې وعدې په مقابل کې آزاد کړي وو. يو دیرش افسران، لس ښځې، يوولس
 کوچنيان، دوه ملکي کاتبان او دوه پنځوس عسکر د کابل د جنگد د گروپ پوځ له
 منسو بڼو څخه پاتې وو چې ټول يې انگليسان وو!

پرتله له کسات څخه هيڅ شي باقی پاتې نه شو. لښکري له کابل څخه بهر په لښکر
 کېت کې ځای په ځای شوي او ښار ته له داخلیدو څخه منع کړل شوي وي او
 ورته لار ښوونه شوې وه چې په مودبانه توگه چلند وکړي. د ايسو سياست و چې
 ځينې له اوسيدونکو څخه يې لږ بېرته راوستل. پس له هغې ناڅاپه عسکرو ته اسر
 و شو چې کابل وران کړي او هغوی دا کار په بشپړه توگه سره سرته ورسوه، يوازي
 د قزلباشانو کورونه يې پرېښودل. د کابل بازار چې په منځني آسيا کې د ډير ښکلی

ښارگڼل كېده په مینو نو سره ډرې وړې او وسو مخول شو ، همدانگونه د علي مردان
جومات هم وسو مخول شو . يو څو اوسيدونكو دودانيو د نږدېدلو له امله رږ و نه او
كر او و نه وزغمل ، لكه څنگه چې « هر ډول له شرمه دك تيری وزغمل شو چې په دې
ښارگوټي كې روان و . » (۱۴)

پر سیره پردې ، یو قوي ځواک د جنرال مک کاسکیل (Mc Caskill) تر مشرۍ
لاندې داستالف ښارگوټي ته ولیږل شو چې د توت گن شمیر وني لړلې اوزیات شمیر
کډوال یې لړل چې له کابل څخه راغلي وو . دلته هر نارینه چې د بلوغ له سن څخه
اوښتي و ووژل شو د ځوان نیول د چمبر لین (Neville Chamberlain)
په قول ، « ژباگانې اوزارې بې فایدې وې ، د افغانانو د ژباگانو اوزار یو په مقابل
کې د انگریزانو یوازینی ځواب دهغوی کلک قسمونه وو ، پلټه ییز توپک تصدأ را
وانخیستل شو ، ماشه کش شوه او نیکمرغه هغه څوک چې ووژل شو . . . په حقیقت کې
مونږ هیڅ شی نه یو څو اجیر وژونکي یو . » (۱۵)

پوځ له استالف څخه له وتلو وروسته په چاریکارو باندې برید وکړ او هغه یې
وېجاړ کړ ، خپله له وحشت نه ډکه وظیفه یې په مهارت سره سرتو رسولې وه او
نخو شحاله بیرته راگرزیدلې و . په کلیو کې له قربانیانو څخه یو څو تنو له هغو قبایلي
خلکو سره چې په کوتلونو کې برید کړی واریکې درلودې :

پوځونه له انگریزي پوځي وقار سره چې په دې وخت کې خلکو باور کاوه
چې اعاده شوی دی ، د اکتوبر په ۱۲ ، هندوستان ته ونخوځیدل او له محان سره
یې روند شاه زمان او د شاه شجاع کورنی بوتله . وروسته له هغه چې پوځ درنگ
و کړ او جلال آباد یې وران کړ ، د خپیر غاښي ته داخل شو او هلته یو ځل بیا تر حملې
لاندې راغی . کله چې قبایلي خلکو د خپلو غلچکیو بریدونو تدبیر ونوټه دوام ورکړ ،
په دې وخت کې بیا هم تلفات درانډه و او د شاگارد پخوا له دې چې دا ورته
بهر گنده شي چې دادغرونو پای دی نږدې ووچي وار خطاشي .

برتانوي پوځ د دسمبر په ۱۸، د سوتليج (Sutlej) له رودنه پورې ووت او په تظاهري مراسمو کې يې دلار د ايلنبروروله خوا درناوی وشو. گورنر جنرال په خپله وينا کې په وياړ سره د غزني دروازو ته اشاره وکړه چې د لښکرو په واسطه راوړل شوې وې. دغو دروازو د هندوانو د سومنات (Somnath) د معبد د دروازو په نوم شهرت درلود چې تقريباً زر کاله پخوا سلطان محمود له ځانه سره راوړې وې. •

د برتانوي پوځ له څنگګ چې د پنجاب له لارې تير يده يو سړی يو اخی شمال ولورته پر آس سپور روان و. امير دوست محمد خان افغانستان ته ستنېده او د استعمار په تاريخ کې يې د يوه تراژيکي فصل وروستی برخه ټاکله.

په «افغاني ماجرا» کې د برتانوي برخه والو د ژوندانه وروستی دورې په زړه پورې دي. «پل چې کابل ته دبېرته راګرځيدو په مساله کې له ناکامۍ سره مخامخ شوی و، د خپلې ناکامۍ تلافی د سکانس په جنگ کې د سړي په بندنې سره وکړه، شيلټن (Shelton) چې له يوې پوځي محکمې څخه ژوندي پاتې شوی و صرف دو کاله وروسته له خپل آس څخه د لويديزواله مرش و چې ددغې پېښې په نتيجه کې د هغه کنډک د باندې ووت او درې د خوشالي چېغې يې له خولې نه وايستلې. په چين کې له ژبې تې (يودول ساري تبه ده چې زيرې ته ورته او د گولامو څخه دوينې قلل اوقی ورسره ملګری وي.) (مترجم) څخه پوښتې.

ايلنبرو (Ellenbrough) پوځونه ملطتی دربار ته ونيول چې د يوې ودانۍ په مرکز او د پېښور ستور و چې څوک يې نږدې وی په شکل جوړ شوی و. کله چې د ويلنگټن (Wellington) دوله (Duke) له دې څخه خبر شو هغه د آس په شان وخرېده (او هغه بايد پردې تخت باندې کتېښی اړستونزی) وزغی. له پده مرغه ايلنبرو د دروازو جنسيت چې د سومنات د معبد دروازو گمان پری کيده نه وغیرای. د هغه سياسي مخالفينو کوم چې په چټکۍ سره يې د دروازو جنسيت معلوم کړی و دېکړه چې اصلاً د هغه دروازې

مرگت هغه څه پای ته ورسول چې هیله کیده چې هغه به د ژوندانه یوه مخلانده دوره وي. نیویل چمبرلین، فیلډمارشال (د گرمارشال) او دیو ه صدر اعظم نیکه شو؛ هینري دیورنډ (Henry Durand) او جان لارینس (John Lawrence) د هندوستان د دولتي چارو دوه خورا ستر واکمنان وگرزیدل. د سپاهیانو د وژنې (Sepoy Rebellion) اتل جان نکولسن (John Nicholson) مړ شو؛ هینري لارنس (Henry Lawrence) چې دلکنهو د مدافعي مشري په غاړه درلوده ووژل شو. هینري راولنس (Henry Rawlinson) د لرغوني بین النهرین مېخني خط ولوست او د اسیایي چارو په باب د نړۍ یوله نامتو او بر جستو وایکو الو څخه وگرزیده. هېڅ پېښې د افغان ملت په تاریخ کې د دغه بد مرغه جنگ په اندازه اغیزه نه ده کړې؛ د جنگ مستقیم تلفات درانده وو. انگریزانو د پوځي او ښارو وژنو ترمنځ عسکر او پوځي زره او ښان لاسه ورکړل او د غیر نظامي خلکو په حیث هندي ملګري اشخاص چې شمیر یې معلوم نه و نسبت او ښانونو ته زیات قرباني شوي وو. د افغانانو تلفات ډیر زیات وو او د امکان له مخې یې مجموعي شمیر او یا زرو ته رسیده.

ډیر زیات مهم شی پېښې، پر افغانانو باندې د جنگ اغیزه وه، پر هغې طریقي د جنگ اغیزه وه چې هغوی یې بهرنۍ نړۍ ته مجسم کړي وو او د انگریزانو پر وروستی روپې باندې چې د خپل ملت په مقابل کې غوره کړې وه د جنگ اغیزه وه. له هغه نېټې اواخ و دب څخه، چې د افغانانو د سخت زړه توب، تعصب او د خیانت افسانه

د صبرونې له لرګي نه جوړې شوی وی نه د صندل له لرګي څخه او په هغو کې پسي له شک څخه اسلامي محبوبونه کیدل شوي وو. هغه په خپل وینا کې اعلان کړه چې د ۸۰ کالو سپکاوي غچ اخیستل شوی دی البته په تیر و پېښو باندې د نظر اچولو په ترڅ کې به د سلطان محمود روح غبرګند شي چې خپله وروستی د استبدادې کړېده.

را پيدا شوې وه، يوه افسانه چې د زياتو وېر تانوي په واسطه يې په فعاله توگه پر اختيا وموندله اود روديار د كلنگ (Rudyard Kipling) د مثال په واسطه دېر تانوي ليكوالو دراتلونكو نسلونو لپاره پاتې شوه.

كله چې حقايق په واقعي ډول خپرل كيزي ددغې افسانې داغيزي دوام تر يوې نندارې پورې آريانوونكي دي، د هغو حقايقو پر اساس افغانان نسبت خپلو مخالفينو ته له زيات اعتبار سره ميدان ته راوځي. رښتيا هم، د افغاني قبائلي خلکو ټوله پير ته پاتې كېدنه او تحريك اود هغو عملونه دنو وځنېدونو د مقاومت په پرتله نرم ووه، يوازې يو څو بنديان زيانمن شوي و او له انگليسي ښځو سره په زوره زنانه وه شوې. دا يو حقيقت دی چې ښايي د يوې معلومې تحت الشعور كړكې علت گرزيدلی وي، كه چيرې كوم يو ښايي ددغو تبصرو له مخې چې ځينې له ميرمنو څخه تر شا پاتې شوې وې قضاوت وكړي، په خور د كابل کې د پوځ تپاهي يوه ټكان ورکوونكې مساله وه خو زياتره د جگړې له قربانيانو څخه په هغو وسلو سره وژل شوي وو چې دهغوۍ په لاسونو کې وې او څومر چې افغانانو په خپلو چرو سره وژلي وو هغومره سړې هو ا تپاه كړي وو.

دانگريزانو زياتره اعمال په اخلاقي توگه له رد دفاع وړ دي. داستالف اود چاريكارو د نارينو حلالول، د كابل خواته په لومړي مارش کې د شپږو افغانانو اعدام، له دينه زياتې نورې پانۍ له هغو سره د خپل پاچا په مقابل کې د دريدو لپاره نه وې، حقيقت دادی چې د كابل خواته دبېرته راگرځيدو د مارش وخت کې په هيڅ يو افغان باندې زړه ونه سوځول شو.

دېر تانوي سپاهيانو مشق او تمرين چې كله كله به يې تللي افغانان سوځول، په زباتو افغاني ښځو باندې د سپاهيانو او وانگريزي عسكو و تجاوز كولو نشي كېداى

د اصالو يوه داسې نمونه اوسي چې د هغې پر اساس ادعا وکړو چې دانگريزانو افغاني
 ضدناوړه عمليات پرمخاي و او او ووايو چې افغانان بدخلک دي: دمکنا تن وژنه
 اکثراً د هغوی د خيانت د يوې نمونې په حيث ذکر او راورل شویده، دا حقيقت
 چې مکنا تن د خيانت د يوه ماموريت د تر سره کولو لپاره ليزل شوی و او پخپله يې
 له وژنې مخه د يوه سياسي حربه يې په توگه کار اخيسته په همداسې سره مير
 شوی و:

د جنگ اغيزه او د افغانستان په داخلي انکشاف باندې تجاوز ویرجن (تراژيک)
 و: ددې د اشغال په واسطه رامنځ ته شوو مخالفو جريانانو، د قدرت لپاره په جگړه
 کې په نوبت سره د اشنخانو جنگيدل او د جنگ مغشوش والي کورنۍ او شخصي
 دښمني گانې تحريك کړي چې د خولسيزو په موده کې له منځه نه وې تللې تردغه
 ونخت پورې افغانانو د خپل ملهبي زغم او دارو پايانو په مقابل کې د صميمانه چال
 چلند په خاطر شهرت درلود. که بريد نه وای شوی، امکان لري چې افغانستان په
 د ير ژر اروپايي طريقې او لارې غوره کړې وای. جنگ ددې ټولو شيانو منځه
 ونيوله؛ د افغانانو د مله پالنې ته يې له پرديو مخه د ویريدلو رنگ ورکړ او دغه
 هيواد يې تقريباً د يوې پيرې لپاره په زيان رسوونکي تجربيدکی وساته:

تیره و ابدمه نیسه ، پاکه یې
 نیسی تینګ یې و نیسه .
 (پښتو متل)

نهم خپړگی

افغانستان له ۱۸۴۲ تر ۱۸۸۰ پورې

کابل ته دامیر دوست محمد خان بیرته راتګ په هغه ښار کې د قدرت لپاره .
 جګړه پای ته ورسوله او امیر دوست محمد خان دخپل قوم دمبار کېو په ترڅ
 کې پرتخت کېښه است . په همدې وخت کې کندل خان ددراني سپرو افرادوله
 یوې دلې سره چې دهغه ترشاراروانه وه بیا په کندهار کې څرګند شو اوصفدر
 جنگ یې فرار کړ . دی یو د شاه شجاع له زامنو څخه و چې هیله یې لرله چې
 دانکر یزانو تر تللو وروسته هغه ښار په واک کې ولري .

دیوځو کلونو لپاره امیر دوست محمد خان خورازیات په کار کې بوخته
 وه ، بې کړه چې خپل وران شوی قلمرو بیا جوړ کړي او هغه جذبې او نا کراري
 کنترول کړي چې دانکر یزانو اشغال تر شا پرېښي وه . یو دهغه له سترو خنډونو
 څخه دهغه زوی وزیر محمد اکبر خان و چې له جنگ څخه یو نامتو اتل راووت
 مزاج او طبیعت یې د سن له زیاتیدو سره نور هم توند او بې شباله شو . وزیر
 محمد اکبر خان دېر ثانوي پوځي دستوري انضباط هیر کړی و . یوازې په خوره
 کابل یې و پریدلې ده په یادوه ؛ هغه د جنگ یوه ده جوریه کړه چې په دریار کې
 د ځوانو کسانو اخیستونکو سردارانو څخه جوړه شوي وه او خپل پلار یې تر

فشار لاندې ونيوه چې پر هندوستان باندې بريد وکړي . امير دوست محمد خان دخپل تبعيد په يوخت کې دانگرېزانو پوځي قدرت په کافي اندازه ليدلی و او ددغه ډول سياست په نتايجو باندې ښه پوهيده خو هغه درک کړه چې دسر دارانو کنترولول مشکل دی . همدارنگه دامير دوست محمد خان مخه د هغې اوازې په واسطه هم نيول شوې وه چې دهغه دښمنانو له خوا خپره شوې وه چې وييل به يې امير دوست محمد خان په هندوستان کې دخپلې استوگنې په موده کې دانگرېزانو پلوی شوی دی :

امير دوست محمد خان په سختې سره وکړای شو چې دانگليسانو اوسکانود ۱۸۴۵ کال په جگړه کې سکانوته افغانان له مرستې ورکولو څخه منع کړي : دهغه بې طرفي وزير محمد اکبرخان په قار کړ چې له همدې وخت نه يې را په دې خوا دخپل پلار امرونه نه منل : دپاريس له شاه سره له عېثو مذاکرو څخه وروسته ، وزير محمد اکبرخان دغازيو بغاوت تنظيم کړ . خو پخوا له دې چې شورش منځ ته راشي هغه په بد گمانه کوونکي ناڅاپي مرگت مړ شو :

په دې ډول سره ديوه افغان ملي اتل داسلام ديوه دژوندانه دوره پای ته ورسیده . ديره موده کيږي چې دهغه بې ثباته شخصيت اوله خپل پلار سره دهغه مخالفت دخلکو له ياده وتلی دی او هغه ترننه پورې دازادی ديوه سمبول په حيث پاتې دی . که څه هم هغه يقيناً زړه وراو هوښيار واوځورا اغيز من شخصيت يې درلود ، دهغه مشکل داوچې هغه «تقريباً داحساساتو دتوندو سپلير په واسطه په هوا کيده نن دپرون ورځې له افراط څخه خورا زيات پشيمانه کيده او بيا ورځ به يې په نوی افراط کې پيره کوله» (۱) .

ديروز دوزير محمد اکبرخان تر مرگت وروسته ، د خااستان سکانود ديوان ملراج Diwan Malraj Singa تر مشرۍ لاندې دخپل رومېنې مائې دکسات په لټه کې شول . کله چې په ۱۸۴۸ کې جنگونه پيل شول ، سکانو پوهيدل چې

ماني دملې تابودي او تباهي مانا لرله . سګان چې د هر ډول مرستې لاس ته راوړلو ته چمتو وو ، هغوی د مرستې د تر لاسه کولو لپاره افغانانو ته رجوع وکړه او هغوی ته یې وعده ورکړه چې د هغوی د مرستې په بدل کې به هغوی ته پېښور او د لویدیځ انډوس (Indus) توله ساحه ورپریږدي . یوې دغسې لاس ته راوړنې به دا فغانستان د یوې ستړې هیلې د پوره کیدو مساعدا درلودای ، له دې امله امیر دوست محمد خان د غلام حیدر خان تر قمندۍ لاندې پنځلس زره درانۍ او قزلباش سپاره افراد د سګانو مرستې ته ولېږل . غلام حیدر خان د وزیر محمد اکبر خان کشر ورور و چې په دې وخت کې د افغانستان او لیبېدو دغو سپرو لښکرو چې د خیبر د درې له لارې په ترات تیریدل ، پېښور او اټک یې د پښتون او لس د خوشالۍ په ولولو کې وښووه چې بالاخره د منځورو سګانو له راک څخه آزاد وو .

امیر دوست محمد خان چې نوموړې سیمې لاس ته راوړې ، د جنگ لپاره چمتو سګانو ته یې د نورو مرستې دور کولو په برخه کې اړه دلچسپې ښکاره کړه . خودیو شمیر افغانانو اوقات لټراوسه پورې د افغان - انګلیس د جنگ د خطاړوله امله تر یخ او په قارو ، چې له دغو څخه پنځو زرو ته د امیر دوست محمد خان له خوا اجسازه ورکړل شوه چې د سګانو له پوځ سره یوځای شي چې په گجرات (Gujerat) کې له انګریزانو سره مخامخ و . دلته د ۱۸۴۹ کال د فبرورۍ په ۱۵ ، دانګر - یزانو توپچې قواوو چې د سګانو د خاټو مشرانو له خوا ورسره مرسته کیدله ، پخپلو کلاکو گوزارونو سره خالمتان خپلې وروستۍ تباهي ته راوړساره . څرنګه چې د جنگ د گرد سپرو عسکرو لپاره نامناسب و ، افغانۍ سپرو افرادو کوم چې د سګانو د پوځ ښې اړخ یې جوړ کړی و او جنگي عملیات ولیدل :

کله چې دغه عسکر له امیر دوست محمد خان سره د بیا یوځای کیدو په خاطر چټک شول ، هغوی وپوهیدل چې د سګانو د غمجنۍ پېښې خبر له هغوی څخه د مخه رسیدلې واوهم . امیر دوست محمد خان افغانۍ پوځ د خیبر له لارې ویستلی و . دې لنډې ماجرا هغوی ته هیڅ شی له لمانه سره نه وراوړی ځکه چې انګریزان په چټکۍ

سره د پېښور د نیولو اېاره و خو غیدل او بالاخره د هندوستان نقشه توله سره وه. امیر دوست محمد خان د سکانو تر جنگ وروسته کورنیو چارو ته متوجه شو. لومړی هغه په خپل دربار کې نا کراره عناصر له هندو کش څخه اخرا ته درنه مایې کولو ته واسطه راضي کړل چې د ازیکو دورو خانانو پر ضد و جنګیزې چې د دیرې مودې راهیسې یې انځانانو ته غاړه نه وه ایښې. دلته انځانانو یوڅو کاو نه نسبتاً بې له وینې تویولو څخه فتحې ته ادامه ورکړه ځکه چې خلک مخالف نه وو او په زیاتره مواردو کې خوشاله وو چې دخپلو پخوانیو اکمنانو ظامونه د امیر دوست محمد خان په عدالت بدل کړي. تر ۱۸۵۹ کال پورې دهند و کش او آموسین تر منع سیمې خلکو بیا د کابل پادشاهۍ ومنله.

په ۱۸۵۵ کې کنډل خان چې ده دل وروڼو اخري ورور په کند هار کې مړ شو او د ژوندانه دوره یې چې په هغې کې نیکمرغۍ او نا کامۍ سره ګډې شوې وې پای ته ورسیده. امیر دوست محمد خان چې تل یې «خپل بې شرمه ورور» حمایه کړي و، اوس احساس کړه چې کورنۍ وفاداري تأمین شوه او کند هار دهغه پراخه کیدونکې قلمرو سره یوځای شو.

ددغه کار په نتیجه کې یوازې د هرات ولایت د امیر دوست محمد خان له کنترول څخه بیرون پاتې شو. دلته د امیر محمد خان په ۱۸۵۱ کې په بستر کې په ارامۍ سره مړ شو، په داسې حال کې چې دهغه خوشاله رعایا وروپرون فضاله خوشالو سره ډکه کړه. دهغه زوی سید محمد چې قدرت یې د خان ګاڼه، د خپل پلار تېولې بدې لرلې او هېڅ یو دهغه له استعدادونو څخه یې نه لرل، څه هم په کافي اندازه ټې خبر کې درلوده چې په دې پوه شي چې خلکو له هغه څخه، کرکه کوله او د امیر دوست محمد خان د زیاتیدونکې قدرت په مقابل کې کمزوری اوزیان منونکي و. له دې امله هغه له یو پېشنهاد سره ځان پارسې پادشاه ته ورساوه او ترینه یې وغوښتل چې دا خیر الله کړ دیوه تابع یانو کړه په حیث حکومت وکړي، دا یو حرکت و چې دانگریزانو د فوري احتجاج موجب و گرزیده. په لومړي سر کې پارسې شاه ژمنه وکړه چې دهغه

هیلې ومشي اوله هرات څخه لاس واخلې خو په هغه ښار کې دهغه داجنتانو موجودیت چې په طبلا سره ښه سمبال وواو دیوه پوځ دتیارو نښې کار په چټکۍ سره انگریزانو قانع کړل چې وعده یوه پوځه وعده وه .

په دې وخت کې هرپرټ ادواردز (Herbert Ed Wardes) پېښور کمشنر و چې د جان لارنس (John Lawrence) تر لاس لاندې وهغه څوک چې دپنجاب د کمشنر په توګه یې لارومبې ځپل دایمي سیاست داسې تنظیم کړی و چې تر کومه ځایه چې امکان ولري له افغانستان سره به لږه اړه ولري. له بلې خوا، ادوارد زېږېدې عمیده و چې دانگریزانو ګټې له افغانانو سره دیوه اتحاد له لارې ډیرې ښې لاس ته راتلای شوي، اوله خپل امر څخه د هدايت او مشورې انځیرستلو پرته (چې دادهغه عادت و) هغه په دې بریالی شو چې والي لارډ دالهوزي (Lord Dalhousie) ته ددغه نظر دښه والي په برخه کې قناعت ورکړي. له دې امله امیر دوست محمد خان ته بلنه ورکړل شوه چې پېښور ته راشي او هغه دغې غوښتنې ته ځواب ورکړ او خپل مشر زوی غلام حیدر یې پېښور ته ولیږه. دې انځیرالذکر ته چې یو دروند او ارام سړی و او د خپل ورور وزیر محمد اکبر خان زیاتره څه پسی او ښېکښې یې لرلې، امیر دوست محمد خان لارښوونه وکړه چې یو بې ضرره درې ماده ییزه موافقه چې متقابله احترام یې تضمیناوه لاسلیک کړي چې د ۱۸۵۵ کال د مارچ په ۳۰ پای ته ورسیده. (۲)

په عین حال کې سید محمد خان په هرات کې د محمد یوسف له خوا خلع شوی و چې د شاه شجاع مشر وراره و. نوي حکمران د امیر دوست محمد خان له پېشرفت څخه چې کله هاریسې نیولې و ویریده نویې د خپل سلف له سرمشق څخه یې پیروي وکړه او د پارسیانو د حمایتي غوښتنه یې وکړه. تر یوې اندازې پورې دهغه دمایوسی له امله دده دغه پېشکش دیوه پارسي پوځ دوراندي کیدو سبب شو چې د ښار د نیولو احکام ور سره وو.

دا چې په دغه وخت کې محمد یوسف دانگریزانو د بیرغ داوچتولو په واسطه او دا چې خپل مخکنی اعلان یې یوه تېروتنه وبلله دغه ګډ وډې نوره هم پېسې زیاته کړه. په حقیقت کې هغه دلویې بریتانیې یونو کړو. دانگریزانو له خوا سمدلاسه

دده سوغات یعنی محمد یوسف ردونه دهغه د سقوط اودهغه پرځای د یل سد و
زایی یعنی عیسی خان د مقرری موجب وگرزیده. دغې داخلې ناکراری پارسي
پوځ پرینود چې هرات ته یې له مخالفت څخه ننوځي اودنشه عسکرو دیوې ډلې
له خوادعیسی خان دوژنې موجب وگرزیده :

په ښکاره توګه فاتح پارسیان له هغه بدلون څخه چې د انگریزانو په حکومت
کې منع ته راغلی و خبر نه وو چې پر محل بیا یې خپل بهرنی سیاست د لارډ پال
میرسن Lord Palmerston په واک کې ورکړی و.

تقریباً په چټکۍ سره یو برتانوي سپاره لښکر دپارس په خلیج کې د خمارک
Kharak تاپوونیو له اویو پوځي په پوشیر کې پلي کړ. دغولښکرو ته د سر جیمز او
اوترام Sir James soutram له خوا قومنده ورکول کېده چې د افغان له جنگ نه
یو بل ژوندي پاتې شوی سړی واوړه اسانۍ سره یې پارسیانو ته په بوراس جون
Borasjun کې ماتي ورکړه. شاه چې په بې احترامانه توګه ارزول شوی و دسولي
تقاضایې وکړه :

دسولي د تړون د شرایطو له امله پارسیانو پر هرات باندې له تړلو دعاګانو
هڅه لاس واخیست اود ۱۸۵۷ کال د مارچ په ۴، هغوی ښار تخلیه کړ او دهغه
کنترول او نظارت یې سلطان احمد خان ته وسپاره چې د سلطان جان په حیث هم
شهرت لري اود کندل خان زوي و سلطان احمد خان خپل تره امیر دوست محمد خان
ته (چې خسر یې هم و) دیراز تمایل درلود .

د انګلیسانو او پارسیانو د تشنج په دغه موده کې امیر دوست محمد خان ته
بیا بلنه ورکړل شوه چې پېښور ته راشي. داخل هغه شخصاً پخپله حاضر شو او یوه
نوي موافقه چې د ۱۸۵۷ کال په جنوري کې لاسلیک شو د ۱۸۵۵ کال د تېرون
شرایط یې تائید کړل چې په هغو کې د انگریزانو ژمنه هم وه چې امیر دوست محمد
خان ته به مرسته ورکړي که چیرې پر هغه باندې د کوم بهرنی دښمن له خوا برید وشي.
امیر دوست محمد خان موافقه وکړه چې یوڅو تنو برتانوي منصبدارانو ته اجازه

ورکړې چې افغانستان ته داخل شي تر هغې چې دانگلیسانو او پارسیانو جنگ پای ته ورسېږي؛ وروسته له هغه انگریزانو په نظر کې لرل چې د کابل په دربار کې یو وکیل یا یو بومي استازی ولري. د تړون په پای کې امیر دوست محمد خان وویل ما اوس له انگریزانو سره اتحاد کړی دی او هرڅه چې پېښ شول زه به یې د مرګ تر وخته پورې وساتم.

انگریزانو ته زرد لیل پیدا شو چې د خپل دغه پخوانی هندي خبری لسه ارزښت ورکړي. د ۱۸۵۷ کال د می په ۱۰، سپاهیانو په میروت Meenut کې شورش جوړ کړ او دیوځر او نیو په موده کې دانگریزانو د ژوندی پاتې کېدو لپاره د هغو لښکرو پر ضد جنگیدل چې دوی د پریښه روزلي وو. کله چې دانگریزانو پر شاتلنو خبرد هواره لارې په چټکۍ سره خپور شو، افغانان له ډیرې خو شالۍ نه هیڅ بچي شول او زیاترو خانانو او ملکونو خلک پر هندوستان باندې یو برید ته راوبلل. خو امیر دوست محمد خان د تړون تر شا په تینګه ودریده یعنې په کلکه یې مراعات کړ. بی ادشک شخړه، د افغانانو سستی له انگریزانو سره چې تر کلک فشار لاندې راغلي وو مرسته وکړه. همدارنګه دې حقیقت هم له هغوی سره مرسته وکړه چې له ۳۴۰۰۰ عسکرو څخه چې زیاتره یې افغانان وو او په پنجاب کې د خدمت لپاره دیاغیانو پر ضد راټول شوي وو. تر یوه حده دا کلیند قرباني د کانینگ Canning ژغورونکې وه. (۴)

د امیر دوست محمد خان د پاتې ژوند په موده کې د افغانانو او انگریزانو تر منځ اړیکې دوستانه وې. زوړ جنگيالي امیر چې د زرښت نښې زباني پښې لیدل کیدې یو وخت یې دیو آس سوار په حیث شهرت درلود هغه اوس په پیل باندې سپریده. د ۱۸۶۳ کال په مې کې د خپل ورور فتح خان د مرګ راهیسې کله چې هغه د هرات دروازو ته په بری سره ننوت د لومړي محل لپاره وکړای شو چې خپل هیواد سره یو مومي کړي.

نه ورځې وروسته امیر شیرعلی خان چې ولیعهد و (غلام حیدر خان مرشری و)

د هندوستان نائب الحکومه نه وليکل، لمرنگه چې مرگت دانسان گلمر نو شت دي،
 زما غز تمند پلار له يوې مزمنې ناروغۍ مخه ۱۰۰۰ دلمر ختو په وخت کې مړ شو. (۵)
 دافغانستان له پاچاهانو يا په همدې ارتباط دبل هر هيواد له پاچاهانو څخه دې امير
 دوست محمد خان په نې لوي امير بايد د لمر مقام خاوند وبل شي. تر يوه لږ زنده
 پيل وروسته (کوچنی ليوه) مادام العمره داسې هڅې راپيل کړې چې د هيواد متحد
 کولو او کرار وړو ته متوجه وي.

په بد مرغۍ او فواريت کې، په نزاع او کورنۍ توطئه کې، په بهرنۍ تيري او
 تپاه کوونکي جنگ کې يې يوه تينگه کړنلاره تعقيبوله. هغه چې زړه ور، بشر
 دوست او زغم گالرنکی و، نېلو دښمنانو يې هغه پوره وستاېه. د هغه يادگار دده
 ويناده چې لا تر اوسه پورې مشهوره ده، آيا امير دوست محمد خان مړ دې چسې هلته
 هدالت نشته؟

له بده مرغه امير دوست محمد خان د حکومت د تينگښت لپاره چې ترينه پاتې
 شوله هغه سرمشق څخه پېروي کړې وه چې دنور و افغاني پاچاهانو له خوا غوره
 شوي واو شپاړس زامن ترينه پاتې شول چې له پنځو ميندو نه زيزېدلي وو که
 چېرې وزير محمد اکبر خان يا غلام حيدر ژوندي پاتې وای دې هيواد به د پاچاهانو
 يو آرامه سلسله درلودای خود پلار نه دمخه د هغوی د مړمنې معنا دافغاني پاچاهانو
 د مصيبت د بيا منځ ته راتلل و يعنې د تاج او تخت لپاره يوه جگړه وه.

د امير دوست محمد خان دريم ژوندي زوی امير شيرعلي خان و چې تر ټولو
 ژونديو زامنو نه يې مشر و. دی د وزير محمد اکبر خان او غلام حيدر خان سکه ورور
 و او پر خپل پلار باندې گران و او هغه يې خپل وارث گڼلې و خود
 امير شيرعلي خان دوه ناسک، وروڼه چې افضل خان او اعظم خان نومېدل دخپل مړه
 پلار دخواهشا توپرواونه ساتله او په چټکۍ سره يې يوه بلوا جوړه کړه په دغه
 بلوا کې دافغاني ترکستان دروازي په حيث د اعظم خان دريځ او د افضل خان د يو ژبنت
 د پرتکره زوی عبدالرحمن خان پلوی له هغوی سره مرسته وکړه سره له دې هم

امير شير علي خان چې دنخېل پلار پراعتبار او پر شاهي خزانه يې اتکا درلوده بريالی و. آينده کال يعني ۱۸۶۴ يو بل شورش منع ته را وړ چې دا ځل شورش له يوه خير متوقع مرکز مخخه منشا اخيستی وه. ددې شورش په سر کې دامير شير علي خان هوسکه ورور چې محمد امين خان نومیده. دا ځل بيا امير شير علي خان پری تر لاسه کړ، مگر په درند وتلف او سره؛ مخکې دهغه گران زوی محمد علي وروسته له هغې چې دې زړه توب (بزدي) په وجهه په يې انصافانه توگه ورتل شو جنگت نه ودانگل او په هولاس په لاس جگړه کې چې له خپل تره سره يې کوله ووژل شو. (۶) دامير شير علي تاج او تخت دشهزاده دمرگت په قيمت تمام شو. امير شير علي خان له همه ليونی و، مخان يې دپيښې په خاطر گرم باله، هغه موقتاً دخپل توازن له لاسه ورکړ او دکابل په کورخو کې يې هدفه گرځيده او خپل مړه زوی ته يې نارې وهلې. دیوی نتيجه چې په توگه مخوان امير عبدالرحمن خان دغرونوله پورې خواخه له يوه پوځ سره راغی چې په افغاني تر کستان کې راتول شوی و. او امير شير علي خان يې چې په دې وخت کې له خپل ليونیو توب څخه لرې پدې گنده هار ته په شا وتمبا وه دامير عبدالرحمن خان په مشرۍ دافضل خان قراو و امير شير علي خان ته په شېخ آباد کې ماتې ورکړه او بيا يې په ۱۸۶۷ کال کې دغزني په کلات کې ورته ماتې ورکړه. پس له هغه شير علي خان کندهار ته وتښتيد او افضل خان امير شو.

افضل خان دنخېل زوی له استعدادونو او وړتياوو څخه يو هم نه درلوده او په ناوړه توگه ديوه شرابي او بې مغز هسړۍ په حيث بلل کېده. (۷) مگر دا خبره چې چې امير عبدالرحمن دتاج او تخت لپاره يو تکړه ساتونکی وهغه وخت ثابته شوه چې امير شير علي خان ته يې يو ځل بيا ماتي ورکړه چې نو موری يو بل پوځ برابر کړی و. پس له هغه ناخاپه دمغزول شوي امير شير علي خان بخت بيدار شو؛ په داسې حال کې چې امير عبدالرحمن خان له لښکر و سره لېري و، افضل خان په ناخاپه توگه مړ شو.

د افضل خان ورور اعظم خان چې په دی وخت کې يې خپل جانشين اعلان کړی و حتی تر خپل مړه ورور هم انز تکره وار په يی زړه توب سره يې شهرت

در لود هې په افغانستان کې خطرناک و. بل مترعيب يې هدف ته درسيډ و لپاره دوسايلو په استعمال کې صرفه جويي وه، په تيره بيا له هغه وخت راهيسې چې مجادله کوونکو د تاج او تخت لپاره جگړه کوله. ټولو خپل پلويان د معمولي جنگي وسايلو په واسطه ژغورل. نتيجه داشوه چې اميرشیر علی خان چې يو بل اړخ يې روزلی و درک کړه چې داعظم خان پلويانو دهغه خواته سپړه کوله. اعظم خان چې تنها شوي و پارس ته ونيستيد، خو په لار کې ورسوه او امير عبدالرحمن له شمالي سرحد څخه تير شو چې روسانو ته پناه يوسي.

د پاچاهانو د دغې سلمي سياسي تذبذب ښايي د يوې ناټاکلې مودې لپاره دوام پيدا کړي وايي ځکه چې قبايلي مشرانو نو موړې تلون گټور و باله او يوازي کله کله يې خطرناک هم وگانه. په هر صورت دغه سياسي تذبذب ته دانگرېزانو له خوا خاتمه ورکړل شوه. دگډوډ تيا يو علت دانگرېزانو افکار و چې نه يې غوښتل هيڅ يو د تاج او تخت له مدعيانو څخه په رسميت وپېژني يعنې دا يوه پاليسې وه چې په اصل کې له لارنس سره مانع راغلي وه. د يو څه مودې لپاره د دغې لاس نه ومني سياست (Hands-off policy) په مقابل کې مخالفت په هندوستان او په لندن کې زياتيده او دامخالفت هغه ورځ بريالي شو کله چې اميرشیر علی خان خان په ترکستان کې روسي نظامي حکومت ته ورساوه. کله چې لارنس په خپله اشتباه قانع شو، نو يې په چټکۍ سره په عمل لاس پورې کړه؛ هغه اميرشیر علی خان ته يو پيغام وليږه او هغه يې دامير په حيث وپېژانده. ارد ۲۰۰۰۰۰ کلدارو او ۳۰۰۰۰ پلټنه ييزو توپکو بو سوغات يې ورته وړاندي کړ. دې سوغات په اغېزمنه توگه داخلي جنگ پای ته ورساوه چې له اميرشیر علی خان سره په کله د تاج او تخت پرسر کېده.

اميرشیر علی خان چې بالآخره له کورنۍ خطر څخه خلاص شوی و وشو کړای چې خپل رنگت شوی هيواد ته يوځه توجو کړي. سره ددې چې اميرشیر علی خان احساسات يې ټواني لرله، هغه يو هوښيار سړی و کوم چې د افغانانو خورا کلکه

ار تباچی دېر مختګ د پاره بې درلوده او اوه غربي ټکناوړی څخه د ګټې اخيستلو اړيتا، دواړه بې درک کړي. دهغه له نوبتو نو څخه ځنې دا وو چې لومړنی افغانی پستي خدمت ځانګه بې تاسيس کړه او داوړيزي جرېدې شمس النهار بنسټ بې کيښود. ه برسيره پردې، اميرشيرعلي خان هغه وکړه چې په اروپايي مودل (Model) يو منظم پوځ جوړ کړي. هغه په دې کار کې ناکامه و؛ که څه هم هغه له هغه څخه چې په ښکاره عسکر پرېښودل يو پوځي تشکيل جوړ کړ چې پرته له يونيفورم هغه نور اروپايي مودل پوځ ته ورته نه وي يعنې يو ازيديونيفورم له پلوه هغوي ته ورته وو. دانا ممکنه وه چې نړۍ جاسپان يا جنگيالي پښتانه عسکري خدمت ته را جلب کړي چې دسپلين (عسکري انضباط) او معاش يې يو شان نه خوښيدل. په نظر کې وه چې په لاس راتلوونکي جلييان له تاجکو او هزاره قومونو څخه راتول کړل شي چې بالقوه عسکروو. لکه څنګه چې هـزاره گانو خپل فزيکي قوت د برتانوي هند په پوځ کې ښودلی - خودهغري مورال (معنويات) په صادقو او باکفایتو منصبدارانو پورې اړه درلوده او دغه منصبداران په لاس نه راتلل يعنې موجود نه وو. دوسلو د استعمال په برخه کې تربیوي زده کړه هيڅ نه وه. همدارنګه پوځي عمليات هم نه وو او د منصبدارانو هم فعاليت داو چې ځانونه په زور سره له بد مرغيو څخه تر کومې اندازې پورې چې يې امکان درلودو باسي.

داميرشيرعلي خان له کوشنرونو سره سره د افغانستان دملي پرمختګ مخه ونيول شوه. کورنی جګړې او نيري چې تقريباً څلوېښت کاله يې دوام وموند د دې هيواد پر مختګ يې متوقف کړ؛ د مشرانو او . . . قبيلو واک لوړ شوي و. هماغسې چې داميرشيرعلي خان قدرت او مرکز حکومت کمزور شوی و. برسيره پردې، هيواد په يوه غېر طبيعي تجريد کې ساتل شوي و او يو ازشمير

• اعظم خان په لنډول سره ۱۸۶۷ کال کې د «کابل په نوم» يو ورځپاڼه خپره کړې وه چې د افغانستان لومړنی ورځپاڼه وه.

خارجیانو ته اجازه ورکول کیده چې ددې هیواد له پولو څخه تیر شي .
 داممکنه ده چې داسه حکام دیو څو کلونو په موده کې به امیر شیرعلی خان
 نه موقع په لاس ورغلی وای چې خپل حکومت پیاوړي کړي؛ خو بهرنیو قوتونو
 په کومو باندې چې امیر شیرعلی خان قبضه نه درلوده یو ځل بیا په نظر کې درلوده
 چې دغه هیواد د پرمختګ مخه ونیسي. په ۱۸۴۹ کې د پنجاب تر الحاق وروسته
 په افغانستان کې دانگریزانو دلچسپي دخپل هندي امپراتوری داسه حکام او دلار-
 ولارنس دنننیزه مقابل کې له مینځه تللې وه. لارنس هغه څوک و چې وي نشو
 کړای چې په خور د کابل کې د هندوګردلیو خاطر له یاده وباسي. خود کلونو په
 ۱۸۵۰ لیریدلو سره، پرنه هندوستان باندې دانگریزانو کنترول پیاوړی کیده، د برتانوي
 مشرانو په ذهنونو کې نوي سیاستونه رامنځ ته شول چې هغه دلارنس له
 سیاست سره مخالف واقع کیدل. دغه بدلون چې پر ۱۸۶۸ کال کې په واضح ډول
 هرګند و دروسي تزار د فعالیتونو له امله یې پراختیا وموندله. د کریمیا تر جنګ
 (Crimean war) وروسته، دیر زردروسانو پوځ په منځنۍ آسیا کې د څلویږه څلور و جنوب
 خواته پرمخ ولاړ، د ازبکوزوال شوي خانان یې لاندې کړل چې هغوی د هندو
 امپراتورۍ پیاوړتیا و. چې یو وخت پیاوړې وې د بخارا ازبکۍ پوځونو چې شکیدلي
 کالی یې اغوستي وو، په ۱۸۶۳ کې د روسانو له برید نه وتښتیدل؛ دوه کاله
 وروسته تاشکند او د خوقند (Khokand) نیمایي د تزار تر کنترول لاندې راغلل.
 په ۱۸۶۷ کې د بخارا سیمه نوره هم کمه شوه او دروسي ترکستان ولایت جوړ
 شو او جنرال کافمن چې پر لیوال پراختیا غځولونکې سړی و د والي په حیث
 وټاکل شوه.

دغو حرکتو که څه هم هر ورومرومنځ ته راتلونکي ووپه انگریزانو کې
 اندېښنه راپیدا کړه ځکه چې د بیدیا لوتمار او سیدونکي دیوه مستقر دولت لپاره
 دلږم وړنه وو. برسيره پردي، دروسي سرحدې سیمې د نظامي والیانو تر کنترول
 لاندې وې هغه والیان چې دروسي بهرني سیاست ته یې لږه توجه کوله.

امير شير علي خان ددغو پر مخنگو نوله امله چې دهغه دشمالې سرحد هغې خواته شوي وووړېږېده او هغه په ليره بيا د هغه مکتوبونو په برخه کې سخت اندېښمن و چې جنرال کافمن ده ته د هغو په لېکلو کې ټينگار کاوه. د فکر په يوه دغې حالت کې هغه خوشاله و چې د هندوستان دنائب الحکومه لارډ مايو بلنه ومني او دامبالا، کنفرانس کې برخه واخلي؛ هله خبرې يې حاصله وې؛ انگرېزانو د ماهرانه عدم فعاليت سياست وروستي سخت کړاوونه زغمل او که څه هم هغوی غرگنده کړه چې هغوی به سره هغې ته په زياتې خواشيني سره وگوري چې دامير شير علي خان مقام، تزلزل کړي. هغوی زياته کړه چې دوی به هيڅکله کوم پوځ ونه ليزي چې له هغه سره مرسته وکړي. (۸)

وروسته له هغه چې لارډ مايو د اندامان (Andaman) په ټاپوگانو کې د يوه افغاني بندي له خوا ووژل شو امير شير علي خان يوه بله هڅه وکړه چې اتحاد ټينگ وساتي. خو که څه هم د مايو جانشين، لارډ نارت بروک (Loyd North Brook) له افغانانو سره د اتحاد زيات علاقمند و او د بې جهته تېري په صورت کې يې د مرستې وعده ورکړه، د گليدستون (Gladstone) حکومت دغه امتياز رد کړ. له لندن هڅه د مستقيم لارښوونو پر اساس لارډ نارت بروک امير شير علي خان ته دا ورکړ چې روسان د تېري په فکر کې نه دي او دا چې انگرېزانو و نشو کړای چې تر هيڅ ډول شرايطو لاندې دهغه له حکومت سره کوم اتحاد وکړي؛

امير شير علي خان سخت خواشینی و. هغه وليکل، انگلستان پرته له خپلو گټو څخه نور هيڅ شی په نظر کې نه نيسي او ددغو گټو د ترلاسه کولو لپاره خپل وخت ته انتظار کاږي. دوی چې د هر هغه چا خوا د بېرته قوی و وېښي د وخت په خاطر د هماغه خواته ورځي او ځانونه د هغې خوا د دوستانو په حيث ښيي. زه به خپل گران او خوږ عمر له انگليسانو څخه د غلطو هيلو په لارو کې ضايع نکړم اوله نورو حکومتونو سره به دوستي پيل کړم. (۹)

دامير شير علي خان خوابدي دنورو حالاتو له امله زياته شوې وه : افغانستان او پارس چې هېڅکله صمېمي گاونډيان نه وو دخپل سيستان سرحد په برخه کې شخړه کوله ؛ کله چې دغه موضوع انگريزاو ته محول شوه چې هغوي دمنځگرو په حيث ورباندې غورو کړي ، نتيجه د تل په شان ديوه طرف دخوشالي موجب هم ونه گرزيده . بالاخره ، کله چې امير شير علي خان خپل تر ټولو مشر زوي يعقوب خان د انقلاب لپاره دهغه دکورنۍ په تمايل کې دبرخي اخيستلو په خاطر بندي کړ ، هغه له نارت بروک شخړه يوه مشوره تر لاسه کړه .

امير شير علي خان چې زيات خوابدي و ، په خواب کې وليکل چې که هغه هم دنائب الحکومه سلابي له شک شخړه د دوستۍ اوښه نيت پر بنسټ ولاړه وه خودا حق يې نه درلوده چې دافغانستان په کورنيو چارو کې لاس ووهي . (۱۰)

د ۱۸۷۴ په مارچ کې د گليدستون د حکومت پر مخاي دد سرايلي (Disraeli) اوتوريانو (Tories) حکومت منځ ته راغی . په نوي کابينه کې چې په خارجي چارو کې دومره فعاله وه مخومره چې ددې اسلاف په بهرنيو چارو کې سبا تي ووزيات غوي شامل و چې هغوي له دير پخوا شخړه د ما هرا نه عدم فعاليت د سياست Policy (of masterly inactivity) له امله په قاروو . يوله د غوڅخه ، سر بارتل فرير (Sir Bartle Frere) سمد لاسه يو ياد دښت برابر کړ چې دافغانستان په مقابل کې يې يوه نوي پاليسۍ په کار واچوله چې د کوېټې (Quetta) پوځي اشغال ، په هرات او کندهار کې د برتانوي منصبدارانو مخاي پر مخاي کونه يې غوښتله . په حقيقت کې ددهغو وعدوماتونه وه چې مايو اونارت بروک دواړو امير شير علي خان ته ورکړي وې .

نوي پاليسي دلار د سالسبري (Salisbury) له خوا ومنل شوه او په ۱۸۷۵ کې نارت بروک ته ابلاغ شوه ؛ مگر نائب الحکومه نه په سياست کې توري (Tory) واونه د مزاج له پلوه د مطيع کيد وورو . هغه په خواب کې وليکل څرنگه چې انگريزانو په هرات کې د انگريزانو د يوې نمايندگي د تاسيسولو دوخت په

برخه کې داميرشيرعلي خان نظر چې يو شل بې وړاندې کړی وړد کړی و، هغوی اوس پمسختی سره دهغې پالیسی دبدلون غوښتنه وکړه چې هغوی وضع کړی وه.

دترخواو ستغو تلگرافونو له تبادلې نه وروسته، نارت بروک استعفا وکړه او پر محای یې د ایډوارډبولورلېټن (Edward Bulwer - Lyt en) زوي لارډلېټن (Lord Lytton) مقرر شو چې دا وون ميريدت (Owen Meredith) تر مستعار نامه لاندې یو شاعرو .

نوي نائب الحکومه داسيا په برخه کې معلومات نه درلوده، مگر دغه فقدان یې دټولو موضوعاتو یا مسایلو په باب دقطعی او څرگندو ونظریو په وسیله جبریه کړه. هغه په لاندې ډول دزړه له کومې ځان دنوې پالیسی پلوی وښود :

افغانستان یو دومره کمزروی او غیر متمدن هیواد دی چې ددو ستروپوځي امپراتوریو ترمنځ په تجرید کې او په بشپړه توګه بې اغیزې پاتې کېدای شي . . . دا زموږ سیاست دی چې په خپل شمال غربي سرحد کې یو قوي مورچل ته توسعه ورکړو . . . مونږ داميرشيرعلي خان دسیمې دیو انچ ارزونه لرو. مونږ هیله نه کوو چې هغه آزادي دیوې زړې په اندازه کمه کړو. خو مونږ هغه ته اجازه نشو ورکولی چې دکوم قدرت تر اغیزې لاندې راشي چې ګټې یې زموږ له ګټو سره متضادې وي. (۱۱)

روسان چې دانګرېزانو دسیاسي پلان له بدلون څخه نه وو ویریدلې خپل اړمخنګ ته یې د افغانستان دسرحد خواته ادامه ورکړه . په ۱۸۷۵ کې کله چې دغو قند هرزه ځان قديار دخپل اتباعو په واسطه له پښوواچول شو ، روسانودغه دولت سره پرمخای کړاو دایې بیادفر غاني (Ferghana) په نوم یاد کړ : دغه حرکت ددې سبب شو چې بخارا وخیوا (Khiva) دروسی او دافغانستان ترمنځ دیوازنیو خپلواکو دولتونو په حیث پاتې شي ارمخنګي خولار ومبې دروسانو تر ادارې لاندې و. په هماغه کال کې په تودنځه کې چې درجه یې ۱۴۹ درجو په اندازه زیاته وه

تريه مارش وروسته يوروسي پوځ دځيوا (Kyiva) ښار پر دپوالونو باندي
چاپور او رځيوا او شاوخوا سيمه يي سره يوځای کړل. په هر حال، دځيوا يانود حال په برخه
کې بايد همدردي نرمه شي ځکه چې روسانو دننه په ښار کې ۳۴۰۰۰ مريان وموندل.
اوس چې دروسانو هيواد پر افغانستان باندي تيري وکړ، امير شيرعلي خان په
بشپړه توگه ناآرامه وهغه هيڅ باوري شي ونه ليدله چې دهغې په واسطه دي
دروسانو دپراخيدونکي هيواد مخه ونيسي؛ دکرکټر له پلوه دهمالي افغانستان
زياته برخه له هغې سيمې څخه نه تشخيص کيدونکې يانه پراخيدونکې وه چې روسانو هغه
دمخه نيرلي وه. دغه ډول امير شيرعلي خان په دې وخت کې له جنرال کافمن سره
مخاېره وکړه چې په مکتوبونو سره يي هغه دڅه وخت لپاره تريمبار دمان لاندي نيولي و.
دله گام چې دامير شيرعلي خان له خوا پورته شوی و د يوې هڅې په حيث
تفسير او تعبير شوی وه چې له لويې بریتانيې څخه امتيازات ترلاسه کړي. اودارښاده
چې فقط همدغه ډول يوطرزالعمل اکثراً په افغانستان او په نورو هېوادو کې چې
تعقيب شوی دی د لويو قوتونو په واسطه احاطه شوی دی. خو په دې وخت کې امير
شيرعلي خان زيات علاقمند و چې له روسانو سره يوې جوړې روغې ته ورسېږي
نسبت ودي، چې پر لويې بریتانيې باندي زور واچوي؛ ځکه چې دکافمن په مرکزي
اداره کې دهغه دواړه امير عبدالرحمن خان موجوديت يو جدي تهديد و.

انگريزان تريه وخته پورې دجنرال کافمن له مکتوب ليکلونو نه خبر وو، په
حقيقت کې مايواو نارت بروک دواړه امير شيرعلي خان ته داپور کړی و چې داليک
يې ضرره و. خو لپټن اونوي حکومت پر دې باندي نور ناوړه تفصيل ورزيات کړ او
راضي نه وو چې دکونت شخولوف Countschuvaloff داد ومني چې په سلېني
مانې کې Whitehal دروسيې سفير وځکه چې د کافمن شخصي فعاليت
واودوسيې په سياست کې يې رول نه درلود. په تيره او اوسني زمانه کې دروسانو
په زياته اندازه مرموز سياست دمکاتېې داصلي مقصد کشفول ناممکن گرزوی، که څه
هم کافمن يې له شک څخه او په څرگنده توگه په خپلو مخينو اقداماتو کې خپلواله و.

۱۸۷۶ کال داپریل په ۲۴ ، نوي نایب الحکومه امیر شیرعلی خان ته یو لیک ولیکه چې ورته خبر ورکړي چې هغه سرلیویس پېلسی Sirlawispelly د یوه سیاسي استاخي په حیث کابل ته لیږه چې «دگډې گټې موضوعات تربحث لاندې ونیسي». (۱۲) امیر شیرعلی خان د هغه لیک ته په مودبانډه توگه خوبۍ له ا بهام مخه جواب ورکړ چې هغه حتماً دغه هیات نه مني که مخه هم هغه د هیات دردلو په برخه کې دلایل څرگند نه کړل، د هغه انکار کونه یاد هیات ردونه د یوې ویرې پر اساس وه چې هغه به ونشي کړای په کابل کې یو برتانوي سیاسي استاخي حمایه کړي ، چې ښاریان یې لاثراوسه پورې د الکساندر برنس Alexanber Burnos د هیأت نتایج په یاد لري. لیکن په غضب و او د امیر شیرعلی خان په لیک کې یې د خپلې عقیدې تائید او ثبوت ولوست چې افغانان له روسانو سره د اتحاد په لټه کې وو. هغه د خپلې شعور او دروغرو د احتجاجونو له امله، امیر شیرعلی خان ته د یوه سخت یادښت مسوده ولیکله چې په هغه کې د سیاست د ژبې د بارکیو په واسطه یو تهدید بللجای شوی و.

دې یادښت د کابل دربار ته یوه اندېښنه خلاق کړه او په بازارونو کې دا آوازی خپري شوې چې د انگریزانو لښکري په سرحد کې متمرکزې شوې : امیر شیرعلی خان بیرته وکړه چې نایب الحکومه ته په یوه پیشنهاد سره جواب ورکړي چې هغه په کابل کې د انگریزانو د نمایندې په برخه کې عطا محمد سره د مشورې کولو له لارې وضع تر غور لاندې نیسي او په دې برخه کې پلټنه کوي . ۱۸۷۶ کال د نو مبر په ۱۰ ، لیکن له نمایندې سره په سیمله (Simla) کې وکتل. د نایب الحکومه په څرگنده توگه د کینې له مخې د انگریزانو استاخي ته یې وویل ، چې د امیر شیرعلی خان موقف لکه د یوه کوچني خاورین لوښي په شان دی چې هغه د دوو اوسپنیزو لوښو ترمنځ واقع شوی وي . دایوه داسې ویناوې چې له سیاسي وه او نه اصلي . هغه استاخي ته لارښوونه وکړه چې امیر شیرعلی خان

• مونږ کولی شو چې دغسې یو موقف د پښتو په دې مثل سره چې وایی ، «یوی خواته پان او بلې خواته هرا ننگ یا یو خواته پرا ننگ بلې خواته دانک» افاده کړو او په دې وخت کې د امیر شیرعلی خان موقف د پښتو د همدې مثل د فلسفې مانا لرله یعنې دی د دوو لویو قوتونو ترمنځ گیر و . (مترجم)

ته يو غلور ماده پيښه وړاندې کړې : لومړی ، انگریزان به د بې سببه
 تیرۍ په صورت کې له افغانستان سره مرسته وکړي (انگریزان به د مرستې د اړتیا په برخه
 کې قضاوت وکړي) ؛ دوهم ، دا چې انگریزان به عبدالله جان چې بودامیر شیرعلی
 خان له زامنو څخه و د وارث په حیث وپېژنې ، درېسم دا چې افغانستان باید د ټولو
 انګلیسانو پر مخ خلاص وي ، او هاورم ، دا چې افغانان باید د انگریزانو له مشورې
 څخه پرته له هر ډول خارجي مخامخ و څخه ډډه وکړي . (۱۳)

دغه پېښې د یو غیر واقعي او غیر عادلانه پېښه او ؛ ددې پېښه د منل په
 محدلاسه دامیر شیرعلی خان د حکومت او بنایي دهغه د ژوندانه د پای مانا لرلی
 وای . امیر شیرعلی خان د خواشینۍ په حال کې خپل وزیر نور محمد شاه په مذاکره
 کې دیوی بلې هڅې لپاره هندوستان ته ولیږه چې دې مذاکرې څخه کومه کټبه
 ترلاسه نشي . : نایب الحکومه به موافقه ونه کړي چې په کومه چاره باندې
 بحث وکړي . نور محمد چې د زميني ناروغی له امله کلک ناروغ و په پای کې په
 لاندې ډول دلایل راوړل :

محایل اوس بحرانی دی او وضع ډیره خطرناکه ده د انگریزانو هیواد
 یو ستر او قوی هیواد دی او د افغانستان خلک ددې هیواد له قدرت سره مخالفت
 نشي کولی مګر خلک د خپلې ارادې خاوندان او خپلواک دی او خپل تاتوبی ته
 تر خپل ژوند زیات ارزښت ورکوي . . . تاسې پر مونږ باندې یو داسې پېښې
 (مسوولیت) مه تحمیلوی چې مونږ هغه نشو زغملی ؛ که چېرې تاسې پر مونږ باندې
 زیات پېښې تحمیل کړي نو مسوولیت به یې ستاسو پر غاړه وي . (۱۴)

په دې وخت کې له افغانستان څخه لرې حالا نو د پېښو عواقب نه و وړه
 کول . روسيې چې تل په بالکاناتو کې د خوتیدونکي نارامۍ له امله مواظبه وه
 په غضب سره یې د بالکاناتو څارنه کوله کله چې ترکا نو د بلغاریا یا نو بلوا شته
 کړه او خپل وفتوحاتو ته یې ترسربیا (serbia) او مونتنګرو (Montenegro) پورې
 دوام ورکړ . ۱۸۷۷ کال د اپریل په ۲۴ د منځګرتوب له مننې څخه د ترکانو انکار

دروسانو دجنگ داعلان موجب و گرزیده . او د ۱۸۷۸ کال جنوری کې دهار (Czar) پوځ دسټانبول په وړاندې ودریده .

دانگریزانو عکس العمل شدیدو. پارلمان دجنگ دتخصیصی لپاره رای وکړه؛ د انگریزانو دجنگی بیرویو گروپ دباسپورس Bosphorus په لور حرکت وکړ اوله بمبئی څخه پنځه زره سپاهیان - ایپروم (Cyprus) ته ولېږل شول . وروسته روسانو هندوستان ته د یوه تهدید په واسطه ځواب ورکړ . جنرال کافمن ته دغه دحالیگری خوشالتیا لپاره لارښوونه وشوه چې په روسی قزاقستان کې یو پوځ جمع او سمبال کړی او کابل ته یو هیات ولېږي؛ دغه داکارونه په چټکۍ سره وکړل او په عین وخت کې بی امیر شیرعلی خان ته خبر ورکړ چې که چیرې هیات ونه منل شي، امیر عبدالرحمن خان به د سرحد له دغه غاړې څخه دروسانو ته پوره مرستی سره راوړل شوی . جنرال ستولیتوف (Stolietoff) شپږ منډه اړانو او دوه ویش سربو د ۱۸۷۸ کال د جولای په ۱۴ سمرقند پرینوددوی خبر نه وو چې د برلین غونډه یوه ورځ رومي پیل شوی وه . د امیر شیرعلی خان دمکررو غوښتنو چې هیات دی ولټول شوی پروایی ونه ساتي هیات خپل راتګ ته به ثابت ته وگه دوام ورکړ او د جولای په ۲۲، کابل ته راوړسید . دیره موده لاتیره شوی نه وه چې لینن (Lytton) دروسانو له دغه اقدام څخه خبر شو ځکه چې په دی وخت کې دانگریزانو د ضبط احوالاتو شبکه دیره پیاوړی وه چې دانگریزانو د هندوستان د اشغال وروستی کلونه یی مشخص کړل .

کله چې نایب الحکومه ولیدل چې دده دیرې بدې ویرې تائید شوې دي نو یی په لاندې ډول لندن ته تکرار وکړ :

هغه یوازی دری لاری زمونږ پرمخ خلاصی دی . له حاضر امیر شیرعلی خان سره د ویرې یا د هیلې له مخې . یو دغسې اتحاد تامین کړو چې په اغیزناک او دایمی توګه دروسانو نفوذ له افغانستان څخه لرې کړی ... که په دی کار کې ناکام شولو نو باید د افغانستان سلطنت توتې توتې کړو ... د افغانستان فتح کول او د افغانی سیمې د زیاتې برخې نیول ... زمونږ دشمال لویدیځ سرحد دایمی ساتنې لپاره

په مطلق ډول ضروري دی... زه له دې امله ستاسو دلارښوونو پر مطابق پېشنهاد
کوم چې کابل ته یو برتانوي هیات وایزی. (۱۵)

دسپټمبر په ۱۰، یو قصد چې پر آس باندي سپور و له یو خبر سره کابل ته په ترات
راغی چې یو برتانوي هیات کابل ته راته. هغه ولیده چې په ښار کې ماتم و او امیر
شهر علی خان دخپل زوی عبدالله جان دمړینې له امله غمجن و؛ همدارنگه هغه خبر
شوی و چې روسي هیات احکام تر لاسه کړي وو چې دبرلین دکانگوس دغوښلي
د موافقانه پای نه وروسته افغانستان پرېزدي. په عین وخت کې برتانوي هیات
له ۲۵۰ عسکرو سره چې دسر نوبل چمبرلین (SirNevilleChamberlain) لهخوا فرستېده
ورکول کیده او له لويس کيوکناري (LouisCavagnar) سره چې دسیاسي منصبدار
په حیث له هغوی سره و، پېښور ته رسېدلی و.

د ۱۸۷۸ کال دسپټمبر په ۲۱، هیات دجمرودکلاخوا ته چې دخيبردرې په خوله
کې ده پر مختک وکړ چېرې چې دې هیات توقف وکړ په داسې حال کې چې کيوکناري
(Cavagnari) اودساتوونکو یوه ډله په یوه تنگي کې پر آسونو باندي سپاره کول.
دلته هغوی له افغاني سرحدار فیض محمد سره مخامخ شول چې هغه په مؤد
پاته ډول مگر په ټینګه پې هغوی ته وویل تر هغې چې له کابل څخه موافقه تر لاسه نه
کړم تاسې نه اړېزدم چې پرمخ ولاړشی.

دا کاملاً په ښکاره توګه دامیر شیرعلي خان له خوا یوه هڅه وه چې له دغسې
یوې شرم اوري معاملې څخه ځان وژغوري او په دې کې هېڅ شک نشته چې تر یوه
مختصر مځني او زیاتو خبر و اتر څخه وروسته به هیات ښان شوی وای. لیکن او
دوجنگ ډلې په سیمه کې کنټرول په لاس کې واوډیوې پوځي ماجرا اراده پې کړ
یوه؛ رښتیا هم دا احتمال لري چې نایب الحکومه دې په خوښۍ سره د هیات
دموقف کول خبر او رپدلی وي. له تر لاسه دناسم وراپور ورسیدل چې څرګند شو،
په غلط توګه پرفیض محمد باندي دکیوکناري دپکړلو او تهدید واورول کاهو.
اودا حقیقت چې لیکن له لندن څخه دستور لرونکي لارښوونې ونه منلې په تېره بیا هغه

چې ده ته يې امر کاوه چې هیأت یې دخیبر له لارې څخه له کومې پلې لارې څخه ولېږي څرگند وي چې لیتن دسولې دپاره دخیبر واترو پر ځای شخړه غوښتله . (۱۴) که څه هم لیتن شخړه غوښتله دا ننگریزانو حکومت - دهند وستان دپاره د بهر نیوچاروله وزیر لارډ کرینبروک (LovdCranbrook) څخه پرته دجنگ لېوال نه و اود حکومت ځنې غړي دلیتن پر اعمالو باندي بد گمانه وو ؛ مگر عام قهرا و غضب د نائب الحکومه له مصرانه غوښتنو سره یو ځای شو ؛ په پای کې کرینبروک ته موقع په لاس ورغله ؛ اولیتن ته لارښوونه وشوه چې امیر شیرعلی خان ته یو اخطار و لېږي چې دپوره کیدونکې نیت په دندامبر ۲۰ وه . کله چې کوم څراپ ترلاسه نشو ، برتانوي پوځو له افغاني سرحدونو څخه تیر شول او په دغه ډول دا ننگلیس او افغان دوهم جنگ پیل شو . دوه ورځې وروسته له امیر شیرعلی خان څخه یو پیغام راوړسیده چې په خواشیني کوونکي ډول سره دنوامبر په ۱۹ نیټه استول شوی و او څرگند و له یې چې هیأت اجازه درلوده چې پرمخ ولاړ شي .

افغانان د ۱۸۳۹ کال په پر تلنه په ۱۸۷۸ کال کې لږ تکره وو چې حمله په شاو تمبوي . امیر شیرعلی خان دیو پوځ دجوړولو له هڅه کرې وه اودیسري ډلې چې کالي یې متحدالشکله وو (یونیفرم) په تشکیلو لار کې یې پرې ترلاسه کړي و چې د هغې ډلې یوازنی سره نښلونکی قوت دخپل غرو په میلان کې پروت و چې په هماغه شپه کې وښتې . قبیلو چې د هیواد اصلی اورینټل قوت و ، عصری وسلې نه وې ترلاسه کړې خو لاتراوسه پورې له چرو او پخوانیو پلټه ، ییزو توپکوونو سره مسلح وو .

دانگریزانو پلانونو ایجابول چې ددرو پوځونو په واسطه جنگی عملیات تر سره شي . یو پوځ چې په شمال کې دبرید جنرال سام برون (Sam Brown) له خوا قومنده ورکول کیده (هغه څوک چې پخپل نوم یې په هغو چرمی کمربندونو باندې کیږد چې افسرانو په دویمه نړیواله جگړه کې تر ملاتړ لږ څییر ، ننوت اود کې خوا ته یې پرمختگ وکړ . بل په مرکز کې دجنگیالی جنرال رابرتس (Roberts)) تر مشرۍ لاندې تر کرمرې (Kurram) پورې وړاندې لار ؛ دریم پوځ چې دبرید

جنرال دونالد ستيوارت (Donald Stewart) له خوا ورته قومنده ورکول کيده پخوانی لاريې چې کندهار ته تللی وه تعقيب کړه. عمليات بنده تنظيم شوی وو او د پلان له مخې بنده سرته ورسيدل، بوازي په کرې او په خيبر که له جزئی مخالفت سره مخامخ شول:

امير شيرعلي خان لکه څنگه چې دده پلار هڅه کړې وه ده هم هڅه وکړه چې بها ملاتړ برابر کړي. خود پلار په شان له ناکامۍ سره مخامخ شو. په هواشېني سره يې محفل زوی يعقوب خان پر تخت کښيښاوه او دروېسي تر کسانو خوا ته پر آس باندې سپورولار او هيله يې وکړه چې دخپل هدف داروپايي «قدرتونود کاذگرم» په وړاندې کيژدی. داروپايانو په نوع پرستي باندې دهغه عقیده هيڅکله تر آزمو نې لاندې ونه نيول شوه لځکه چې روسانو هغه ته اجازه ور نه کړه چې په دې برخه کې اقدام وکړي. امير شيرعلي خان په داسې حال کې چې په هرات کې ناروغ و دخپل وروستی پيغور دوله خواب يې د زاره تېگماري یعنی کافمن «خوز و خرگندونو» ته ورکړ. پس له هغه د ۱۸۸۹ کال د فبرورۍ په ۲۱ هغه د واجل داعی ته لېلک ووايه او زړېې سترگې له دنيانه پټې کړې. (۱۷) کوچنی خاورين لوېسې رښتيا هم د دوواوسپنيزولو بنده منع چیت پټ شوی و: •

يعقوب بخان دخپل پلار د مرگ څخه په اور پدوسره بېرته وکړه چې له انگرېزانو سره د سولې لپاره خبرې اترې پيل کړي. گوم چې خوشالسه وو چې د سولې لپاره خبرې اترې ولځنه وې. هندوستان ته دکاڅنی او بريد په واسطه زيان رسيدلی و که هغه هم خونړی نه و خود زيات توان څرگند وې و. پر سېره پردې د بې ياره امير شيرعلي خان د مرگ له خبر سره په انگلستان کې د بې ثباته عامه ذهنيت بد ليدل پيل شوی ول. دې امله، لوئيس کيوکټاري له يعقوب خان

• له کوچنی خاورين لوېسې نه د لیکوال مطلب په هماغه وخت کې کمزوری افغانستان دی او له دوواوسپنيز لوېسې هڅه يې مرام په هماغه وخت کې دوه لوی قدرتونو دی چې يو يې د برتانی لوی هرډن لوبل يې نژادې روسيه وه. (مترجم)

سره په گندمک کې وکتل او د ۱۸۷۹ کال، دمی په ۲۰ یې پوترون لاسلیک کړ چې دې ترون هغه بند یزون، لرې کړل چې په افغانستان کې دانگریزا نوېر سفر کولو باندې لگول شوی وواپه کابل کې یې یو سیاسي استاخی مقرر کړ. (۱۸)

د گندمک د ترون په مراعتولو سره په شمال کې برتانوي پوځ ته امر وشو چې پر شاو لارشی-دایوه داسې پر شانلنه وه چې داردوپه تا ریخچه، کې یوله خورانا وړ وپرشاتانو څخه شمیرل کیږي. هوادومره توده وه چې نه زغملو ورنه وه، او د کړلر اساري فارغی په چټکۍ سره په عسکرو کې خپره شوه. له دې امله مرکزي او جنوبی قواو و ته امر و شو چې سړې هواته انتظار وکاږي او کیو کناري چې په دې وخت کې د سرلوئیس په نامه (Sirlouis) یادیده دساتونکوله یوې دایو سره چې درې برتانوي منصبداران او پنځه اویاسپاهیان یې لرل کابل ته د سیاسي استاخی په حیث ولیږل شو. کیو کناري، برسیره پر دې چې هوښیار اوزره ورو، بیرته ناک اوپه محان غره هم و او د توطیه دپاره یې د سیاسي منصبدار، عمولي تمایل هم درلود. هغه په مودبانه توگه حضور ته ومنل شو او په بالاحصار کې ورته لجا یونه ورکړل شول چې تقریبا ۲۵۰ گزه دامیر شیرعلی خان له ماسی څخه لرې و. دیوڅه مودی لپاره ټول شیان سم بریښیدل، که څه هم دهیات غرې د کابل په کوڅو کې له یو شمیر داسې کسانو سره مخامخ ول چې دوت ته یې په قهر سره کتل او تندي یې تریو نیولي وواوله چا سره چې دهیات غرې مخامخ شول دهغو شمیر یو څو تنه وو.

د سپتمبر په ۲، یو افغاني کنگدک چې د ترکستانې اردل (Tarkestani Ardal) په نامه یادیده مارش وکړ چې خپل معاش تر لاسه کړی چې اته میاشتې ورته نه وو ورکړل شوی او د دولت په ذمه باقی پاتې و. هغوی ته اطلاع ورکړل شوي وه چې په نظر کې وه چې هغوی ته یوازي دیوې میاشتې معاش ورکړل شي نو عسکرو وواړدوړ جوړ کړ، پر خپلو منصبدارانو یې لعنت وایه او د عدالت غوښتنه یې کوله.

له هغري سره درې نور کنگد کونه زربوڅای شول چې په دې وروستیو وختو کې اهرات څخه رارسیدلي وواو هغوي ته هم معاش نه ورکړل شوي.

شا وخوا ته تر مغشو شي گمر تخيد نې وروسته دغو عسکر و ته د امير شير
 علي خان دسلطنتې مابنې خوا ته لارېنو ونه وشوه چيري چې هغوي دقرلېاش گا دو
 له خوا په شاوتمبول شول . هغوي پس له هغه پر تانوي هيئات ته ورغالي چې هاته
 د سپاهيانو له دزوسره مخامخ شول . هغوي په داسې حال کې چې په غضب وو
 د خپلو نو پکړنو لپاره خپلو بار کونو (د لېنکرو او تو گنځي) ته ستانه شول . په لار کې
 يې د کابلې بناريانوز يات شمير کسان سره راغونډ کړل . په عين وخت کې يعقوب خان له
 ژرلو پرته نور هيڅ ونکړل او خپل لاسونه يې مروړل په داسې حال کې چې دارگت
 يادسلطنتې مابنې ملايانوزاري کوله چې خپله يلماز حمايه کړي . کله چې هغه بالا
 خره دافغانانو عمومي کوماندان محمد داود او ته کلن وليعهد موسی جان وليزل او
 عسکر د تشويق له مرحلې مخه تير شوي وو . تر سخت مقاومت نه وروسته ، د ماسه پښين
 په درو بجو کيو کنازي او دهغه ساتونکي دله مړه شوي وو .

دغې پېښې د افغانانو په باب پخواني اصطلاح تائيد کړه چې هغوي خروني
 اوسخت زړې خلک دي . خو يو ځل بيا احساس اوله قضيه څخه دافغانانو بشپړې پي
 خبر تيا د پېښې په باب د يو عيني رپورټ پر ضد کار وکړ هيڅ کله داسې شواهد را منځ ته
 شوي نه دي چې څرگند کړي چې حماه پخپل سرد ياغي عسکرو له بغاوت نه
 پرته بل هيڅ شي نه وو . دا بې ماناده چې باور وکړو چې يعقوب خان د پېښې توطئه
 جوړه کړي وه چې خامخابه هغه د تاج اولغت په قيمت تمامه شوی وي .

دلته بيا هماغه شان چې برنس ووژل شو ، د بغاوت علت دافغانانو نارضايتي
 وه چې نه يې غوښتل يو داسې حالت ومنی چې په هندوستان کې منل شوی و . برنس
 مکناتن او کيو گنازي سياسي نمايندگان نه وو که څه هم له دغه اصطلاح څخه کار
 اخيستل کيده چې د هغوی دريځ څرگند کړی . هغوی « استوگني اوسيدونکي »
 وو چې د هغوی ورسپارل شوی مسروليت داو چې افغاني چاري اداره کړي نه دا چې
 دافغانستان او بې بر تاني تر منځ رابطې ته انکشاف ورکړي . امير عبدالرحمن خان
 چې پر حقا يقو با ندي پوهيده او کوم دليل يې نه درلوده چې يعقوب خان

له نور او ملائتي هڅه خلاص کړي، موضوع په سمه توگه مطرح کړه او وې ويل چې، «د انگرېزانو سياسي نښاندې د افغانستان دواکمن په حيث گانده او يعقوب خان ته يې امرانه دستور ورکاوه چې هغه بايد شخړه وکړي. افغانانو له دغې لاپسۍ هڅه بد يورل او هغوی پر هغه باندې بريد وکړ.» (۱۹)

کله چې د کيوگناري د مرگت راپور هندوستان ته ورسيد، د جنرال را برتس او شخړه چې صرف پنځوس ميله له کابل هڅه لرې و امر وشو چې مخ پراندي لار شي. اوښار ونيسي. د سپټمبر په ۲۷ يعقوب خان چې پر آسي باندې سپور ولاړ چې له رابرتس سره وويني خو هغه يعقوب خان په بې علاقي سره مخانته ومانه ځکه چې انگرېزان همدې عقيده وو چې هغه پر کيوگناري باندې په حمله کې رول درلوده. نه ورځې وروسته رابرتس په آساني سره د کابل چوڼۍ ته چې مشري نه درلود ما تې ورکړه اوښار ته داخل شو.

نوموړی جنرال چې په دې وخت کې د کابل واکمن و يو محيرک عسکر و مگر بشر دوست نه و، ده ونشو کړای چې پر کيوگناري باندې د حملې برخه وال وپيژني، هغه هرافغان چې دانگرېزانو له پرمختګ سره يې خپل مخالفت ښکاره کړ ظاهرآ په دې دلايو په پيره اعدام کړل چې هغوی ټول د خپل پاچا په مقابل کې ياغيان وو. دا په قانونيت کې افراط هماغه دبدنامۍ لکه وه چې په ۱۸۳۹ کال کې ترينه کار اخیستل شوی و. دملکي مشاورينو له اعتراضو سره سره، دافغان وژنې عمل دوام وموند تر هغې چې له لندن هڅه د خاصو امر و نوپه وسيله ددغې افغان وژنې مخه ونيول شوه.

په عين وخت کې دانگرېزانو حکومت دحان ديوه مشهور سړي په موقف کې و موند چې پرانگې يې تر لکۍ نښولې و، ځکه چې که څه هم دافغانستان فتح کول آسان و مگر دافغانستان خلک مخالف وو چې دا حقيقت ومني چې هغوی فتح شوی وو. څرنگه چې دانگرېزانو واکمنۍ يوه «دچوکيدار» له غر فو، هڅه وه چې يوازي دقوي له لارې ساتل کېداي شوه.

يعني دغه اشغال زرگران تمام شو اودهندی مالیه ورگوونکو په لور آواز دگلکو
 اخراضانو موجب وگرزیده. دیوه برتانوی استوگن اوسیدونکی له خوادکنترول
 سیستم په څرگنده توگه غیر عملی و او همدارنگه دافغانستان د تاج اوتخت لپاره
 دیوگو داگی پیدا کول ناممکن و. او په دې وخت کې قبیلو په بغاوت لاس پوری کړی و.
 دستونزې او برنی نښې نښانې داذوقې برابر و نکو پردلو باندې بریدونه وو او
 رابرتس سمدلاسه ددغي ستونزې غچ دکلیو دورانولو په واسطه واخیست او د
 دغوقریو اوسیدونکی یې دافغانی ژمي سړوته وایستل؛ خودغه دعل فقط کرکه
 زیاته کړه. په عین وخت کې افغانی سخت گېرو خلکو درهبري استعداد په دوو
 افغانی مشرانو کې وموند چې یو یې دین محمد نومیده چې په دلا مشلت علم سره
 مشهور او دغزني دملایانو مخکښ و او بل یې محمدجان نومیده چې دوردکو خان
 ووردک دکابل په جنرېل کې پروت دی .

ددسمبر په لومړیو وختو کې رابرتس له جاسوسانو نوڅخه خبر ترلاسه کړ
 چې افغانانو دیري حملي بندوبس کاوه. ددسمبر په ۱۰ دکوهستانیانو یو قبایلي
 لښکر دجنرال مکفرسن (Macpherson) په واسطه ثبت وپړل شوي و. په دابله
 ورځ یعنی ددسمبر په یوولسمه دوردکویولښکر دمحمدجان خان په مشري په نسا
 غاڅی ډول له دگر جنرال مسي (Massy) سره مخامخ شو چې له خاورو تو
 پونو سره چې دآسونو په واسطه کشیدل او له ۲۴۰ سپرو افرادو سره کابل ته نژدې
 دچهاردهي له دشني څخه تیریده. سره له دې چې توپونه ورسره وو، قبایلي خلک
 په ثابت ډول سره پرمخ تلل ترڅو چې رابرتس خپلي لښکري دقرارگاه پناه گاه ته
 په شا بوتلې. دغه جزئي بریالیتوب او دانگریزانو په شاتلنه ددې موجب وگرزیده
 چې په زرگونو افغانان له شاوخوا قریو څخه ډله ډله کابل ته را روان شي چې
 هیله یې لرله چې د ۱۸۴۱ کال دژمی پېښې تکرار کړي خوداخل وضع بل شان وه
 محکه چې انگریزان ښه مجهز وو، دسکرو روحیه قوي وه اورابرتس یو داسې
 انسان و چې له کمزوري شوي الفستن څخه یې زیات توپیر درلود. په غلچکي

دول دېي نتیجې ویشتلو له یو خواونیو څخه وروسته، دافغانانو دځیري خلاصن شوی او ددسمبر په ۲۳ هجري هـ، وکړه چې دقرارگاه خواته چپاویوسی، وچې د دیوانرېشان راټلل ۵۰ (۲۰) دهغوي زړه ورتیاپی فایدي وه؛ برتانوي توپونو دهغوي په سلوگونو کسان وریل. په دابله ورځ بل برتانوي پوځ ددگر جنرال چارلس گوگت (Charles Gough) تر مشري لاندې یوه آرام ښار ته راوړسید؛ افغانانو چه خپل مړی او تپیان یې وړل، خپلار قریو ته ستانه شوي وو.

داخل انگریزان دخپل خصلت له مخي چې خپل زړه ورمخالفین ستایي، یو ځل څو ځل وینول؛ دیو برتانوي منبصار په قول، دهغوي ښه سریان وواړه. مرگت په خاطر یې زبته دیو کرکه وښودله (۲۱) دري ورځې وروسته رابرتس ټولو هغو کسانو ته چې په جنگ کې یې گډون کړي وعمومي ښنه اعلام کړه.

په کابل کې د بغاوت په موده کې هغه لښکري چې په کندهار کې وي له آرامو وختو نو څخه خوندا نیسته. انگریزانو د امیر شیر علی خان په وجود کې چې د «دل» (dil) له وروڼو څخه، مهر دل خان زوی و یو همکار افغاني مشر پیدا کړ. مهر دل خان هغه څوک و چې دامیر دوست محمد خان دوا کمنی په دوره کې کندهار اداره کړي و. دغه سړي یعنی شیر علی چی جاه طلبی یې دهغه له قضاوت نه زیاته وه د کندهار والی شو او ملکي اداره یې په غاړه واخیسته چې دخپل پلار د قدرت په واسطه چې دخلکو په یاد و خوندي ساتل شوې وه. د خطر یوازینی سینه هرات و چې مهزول شري بعمقوب خان دو الي په حیث کارونه سر ته رسول.

په دې ترڅ کې دانگریزانو حکومت دځای په ځای کیدو دیو پلان د پاره په تیاره کې لاس او پیښې وهلې. دا څرگنده وه چې له زیات لگښت اړدایمی پوځي اشغال څخه پرته دافغانستان اداره کول ناممکن و. مشکل دا و چې له هیواد سره څه وکړي. مشکل شخصاً پخپله امیر عبدالرحمن خان حل کړ. دی دامیر افضل خان یونعمان اړه و ښارزوی و چې دولس کاله پدنا شکله کې فراري و:

دهغه روسي کرږ ښو چې که څه هم په بدبینی سره یې حوصله کړې وه

په دې وخت کې پېشنهاد وکړ چې هغه بايد دافغانستان دتاج او تخت هڅه وکړي .
 په ښکاره هغوی داينده مرستود پاره کړ مه تقاضا ونه کړه ، خو هغوی هغه ته
 ددوه سوه زرو لپاره لوازم برابر کړل او دښارهاخوا افغاني تر کستان تېرې ولېزه
 چې هلته له هغه سره افغاني والي سلطان مراد خان او دافغانستان دشمالې پوځ
 قوماندان غلام حيدر خان په بېره يوځای شول :

دامير عبدالرحمن خان در انځر گنديد وڅېر په يوه ښه وخت کې ليتن ته
 ورسيد ځکه چې دمخالقې پارنې لپرا نو دجنگ در مېني لگېت د ۱۳۸۰۰۰ پونډو
 ناڅر گند کسره پرېځه ، کې انګولل پيل کړي وو . نائب الحکومه له يوې غېږ
 ديپلوماتيکې لېوالتيا سره په کابل کې سياي مېنډار سر لېپل گريفن Sir Lepel Griffin
 ته لارښوونه وکړه چې له امير عبدالرحمن خان سره دسولې خبرې اترې پيل کړي
 اوله هغه څخه دې په افغانستان کې دهنه ، در انځر گنديد ودلايل وپوښتي .

امير عبدالرحمن خان ددې دپاره افغانستان ته نه و راغلی چې پخواني ملګري
 وويني ؛ دهغه ځواب دار چې دافغانستان دتاج او تخت دپاره خپل غوښتنه وسپاري
 اوله انګريزانو څخه وغواړي چې دهيواد دخپلواکې په تضمينولو کې له روسانو
 سره يوځای شي . گريفن يو څو ورځې وروسته ځواب ورکړ چې لويه بریتانیا په
 دې مسأله کې دروسانو هيڅ ډول علاقمندی نه مني . خو انګريزان موافق دي چې
 امير عبدالرحمن خان دکابل حکمرانی ومني .

وروسته له هغه چې دغه ليک واستول شو دیرزرد ديزرايل (Disraeli) محافظه
 کار حکومت دليبرالانو (Liberals) په مقابل کې سقوط وکړ او ليتن او دافغانستان
 په باب دهغه سياست له دې سره له منځه ولاړ . دجنگي عملياتو په موده کې دليتن
 جنگ يوه ستره سياسي مسئلوه ؛ لبرالانو داجنگ ناوړه او هم بې گټې بللې راوله
 دې امله يې دبرتانوي رای ورکورو ټکوپه منځ کې ورته احساسات غني کول .
 دیرزرد کرانبروک (Cranbrook) پرځای دهرتینګټن (Hartington) مارکویس
 (Marquess) مقرر شو اولارډ ريبان (Ripon) په کښنۍ کې هندوستان ته دنوي

نائب الحکومه په حیث لار. لیټن چې تر پایه پورې له خپل عقل څخه ډاډه
وهندوستان پرېښود او په بې ډبه توګه یې لیبرالان «له زخه لرونکو ځوانو» سره
(acorned) تشبیه کړل.

نوی نائب الحکومه لپروا چې دا افغانسان اشغال چې زیات لګښت یې ایجابونه پای
ته ورسوي مګر هغه درک کړه چې امیر عبدالحمید له دې سره مخالف و چې د یوه
«برتانوي کانديد» په حیث وپېژندل شي. افغاني مشر په خپل وار سره درک کوله
چې غلزي هیڅکله د هغه په مقابل کې صمیمي نه وواوهغوي په لجوجانه توګه په
پیشنهاد شوي قرارداد کې د دغه شرط له منلو څخه انکار وکړ چې له کابل څخه یې
د کندهار بېلو والی غوښت. خو هغه بالاخره د غلز و ملکان راضي کړل چې د انګریزانو له
خوا وړاندې شوي شرایط باید ومنل شي ددې لپاره چې له افغانستان نه
د انګریزانو وتل تضمین کړو او وروستي تعدیلات به هم منځ ته راشي.
هغه د جولای په ۱۷، له ګرینس سره په چهار پیکار کې وکتل او هلته هغه په
رسمي توګه د کابل د امیر په حیث ومنل شو او په افغاني خزانه کې موندل
شوي پیسې له پخوا ښي توپ سره چې په کابل کې نیول شوي و یو ځای
هغه ته مسترد کړل.

په دغه شیبه کې یونس او ډه خبر له کندهار څخه را ورسیده.
سر دونالد سټیوارټ (Sir Donald Stewart) چې ښار یې د مارچ په ۲۷ د کابل په لور
په یوه مارش کې پریښي و، لاره کې د غلز و یوه لښکر ته ماتې ورکړې وه.
دغه کار په کندهار کې قوا کمزوري پریښوده او د ایوب خان له خوا چې د هرات
والي و دیوې حملې باعث وګرزیږېده چې له یوه لښکر سره چې تقریباً اته زره
افراد یې لرل د کندهار خوا ته پرمخ تللی و. انګریزان که څه هم له دغه حرکت څخه
خبر وو، په زیات اندازه اندېښمن نه وو ځکه چې له افغانانو سره مخامخ
جګړه سخته نه وه. ډګر جنرال جی. ر. اس بوروس (G. R. S Burrows) له ۱۸۷۴
هسکروسه هلمند ته ولېږل شو چې هلته افغاني والی شیرعلی خان له دوه زر

افغاني ځمکه ورسره انتشار کاږه په يوه سوځوونکي لمر کې له دولس ورځو ليرې لونه وروسته انگرېزانو له خپلو متحدينو سره تماس ونيوه خو صرف دوسره يې وليدل چې افغاني لښکرې تېټېدلې وې او کومېش يې کاوه چې له ايوبخان سره پوځي شي .

د جولای په ۲۲، ايوبخان هلمند ته ورسيد او د دوو پوځونو ترمنځ د سپرو عسکر وپورې جزئي جنگونه پيل شول : پورې په يوه سخت حالت کې وځکه چې ايوبخان په کندهار باندې په برید کولو کې د دوه ممکنو لارو چانس درلوده او د دواړو نه زياته وه . له سرو او هو سامر کز و نه وڅڅه پيغامونه چې هغه يې هڅاوه چې «په ايوبخان باندې يو گوزار وکړي» صرف دهغه په نا کړاۍ کې زياتوالی راووست : (۲۲) د جولای په ۲۶، پورې خبر شو چې ايوبخان دميو نند قريبي له لاري د کندهار خواته پر مختگ کاوه . د انگرېزانو پوځ سمد لاسه وځوځيده چې د ايوبخان مخه ونيسي . د جولای په ۲۷، مير زده نږدې په محمود آباد کې چې هلته افغانان لادمخه په محاصره کې وو د انگرېزانو پوځ په ناڅاپي توگه د افغانانو پر پوځ باندې و دانگل او جنگ پيل شو . په اوله کې جگړه د ترېونو جگړه وه په کومه کې چې انگرېزانو په اريانتيا سره ځانو نه تر افغاني توپ وېشتو نښه کړه چې له کابل څخه ووتيت احساس کړل : افغاني توپ وېشتونکي ښه روزل شوي وو او خپل توپونه يې په نه و نه يې طريقې سره وچلول . تر يو څو گړيو وروسته د قبایلي خلکو يو ډله چې له يوه تنگي څخه راوتلي وه کله چې د انگرېزانو له لیکو سره مخامخ شوه بې اختياره يې په خپل سر پر هغوی باندې برید پيل کړ . دې ډلې د جېکوبز رايفلز (Jabcohs Rifles) په دوو ټولپو باندې گوزار وکړ چې تر ماتې وروسته په بمبئي گريناډيرز (Bombay Grenadiers) باندې د سقوط په حال کې ورغلل . بمبئي گريناډيرز هم په خپل وار توگې تر ټپي شول او ټول بيرته په ويره سره په اروپايي شپږ شپيتم کنډک (European Sixty-Sixth Regiment) باندې ورو غورځيدل .

پورې زېږت دیر کوښښ وکړ چې بيا عسکر سره مرتب او تنظيم کړي ، خو

ښه ورسيدلي او حالات دي حدته رسيدلي
 وېځې له سويل او بېرته کيدو څخه يې خبره تيره وه . زياتره له عسکرو څخه هغه
 چې اوس يوه ډله وه کډه مارت، چې ايرې وې، ايرني توگه ونيولې، خو ډېر ژر
 کډه سخت مقاومت وکړ او پرمختللي سره تر آخره پورې جنگيده. ټوله ډله ښه تېرېدلې
 عسکر چې په ستونزو سره د کډه اړخواته تلل، د تڼدي اوو پرې له امله وځورېدل
 او ځورېدو په ځواب شول . له ښه مرغه د هغوی له ښو طالبو افغانستان ته د مسافرو
 لاندې د بارلو ټول مخنيولي و، خو کله چې ژوندي کسان دامن ځای ته راوړسېدل
 ۱۱۳۰ شمېرې ورک وواوېو زړر خيز تر پېښور نه ۲۵۰۰۰۰ گولي او ټول نقلیه
 وسايل د افغانانو په لاس کې وو.

دغه ماتې چې په ناسمه توگه د ميوند د جنگ په حيث شهرت لري، يوه له يو شمير ماتو
 څخه وه چې د نولسمې پېړۍ برتانوي پوځ په اشيا کې د مخامخ جگړې په موده کې
 تر غلې وه . داسې ښکارېده چې جنرال بوروز هر هغه څه چې ممکن ورسره رسولې
 وې، افغانستان ته فتحه دغیر منظمو عسکرو د ميراني له برکته گم کړل چې د زيانونو
 پړاو يې نږدې له اوڅپه، حمله يې سرته ورسوله. دايوبخان عسکرود توپچي لډافرادو
 نه پرته، ډېر لږ څه سرته رسولې و او د هغه سپاره لښکر ځان صرف د نيول شوي لښکر
 لگاوه دلو ټولو د کار د پاره ساتلی و.

دغې تېمې ډېر تانويانو د پاره يوه ويره چې خوشحالي يې هم لرله پيدا کړه او
 هغوی ته يې هغه عسکر ورپېدا کړل چې «د افغانستان په دښتو کې تېران او پرېښودل
 شوي وو» او د ځواني افغاني مير مينود چې و قرباني شوي وو. زياتې اوږدې پيکه توگه
 پوره مصور شوي خيالي افسانې چې ددې ادبي بقاياوې نور نو د حقيقت پر بنسټ
 ولاړې نه وې او حقيقت دا و چې د قبایلي خلکو ډيره مهمه وسله يوه چاره وه.
 د يوه برتانوي صاحب منصب درېوت پر اساس چې هغه لېزل شوی و چې د
 ښخولو مراسم وڅاري «جندونه څنگه چې د هغو په برخه کې راپور ورکړي شوي
 و څه د هغو اندامونه پرېک شوي و او نه د جنگي عملياتو په موده دغه کار سر ته رسېدلی

و، او که هغه هم شاوخوا اته په مخینو باندي رښتیا هم زیات نږونه وو، ماهیڅکله هغې چې د مخینو خبر یالانو په واسطه بیان شوي وپه دا رنگه د کرکې ورسرپریت باندي دلاس پورې کولو دیوه رښتیني مثال په باره کې هم وانه وریدل . (۲۳)

ترتباهی وروسته دا په کند ها رکې جنرال پرایمر ورس (Primrose) ته چې د خواشیني بوروز له خراور سره مرسته کید له پریښودل شوچې ضعیفه شوی مورال بیا ژوندي او قوی کړی .

د جولای په ۲۹، دایوبخان د پوځ تر وارسیدو دمخه ټول افغانان له ښار څخه ایستل شوی وو. افغانانو د تل په شان ونشو کړای چې پرا ستحکاماتو باندي کومه اغیزه ولری، خود برتانوی ایسار شوو عسکرو ناڅاپی حمله له یوې سختې ماتې سره مخامخ شوه او د دیوالونو تر شالېنکې ځای په ځای شوي چې د مرستې لپاره انتظار وکړی .

مرسته په لار کې درارسیدو په حال کې وه. لومړی پلان داوچې له هندوستان څخه د لښکرو په واسطه چې د اوراوري خورا برتس په کابل کې دموقع تقاضا وکړه او په متقاعد کوونکي توگه یې استدلال کړه چې سپاهیان د افغانانو د ول نه وو؛ داگست په ۶ هغه دیوه پوځ په مشرۍ چې تقریباً لس زره افراده یې لرل له کابل څخه، کند هار ته روان شو. یوه ارايه هم ونه شرنخیده؛ ټول تجهیزات او مهمات پر آسونو یا پر کچرو د اتوزور و غیر نظامی خلکو پراوړو باندي باروو. دوه ویش ورځې وروسته، پوځ ۳۱۵ میله لار کند هار ته، په یوه مارش کې وهلې وه چې ند رتا د کند هار له مسافې برابر وه .

ایوبخان د انگریزانو د نژدې کیدو په خبر سره د کند هار له کلا بندۍ څخه، لاس واخیست په غونډیو کې یې یو دفاعی موقف غوره کړ چې د ښار شمال ته پرتې وې. دا کتوبر په اوله رابرتس یوه عمومي حمله پیل کړه چې په دی حمله، کی هغه درک کړه چې افغانی غیر منظمو عسکرو په زړه وړتیا سره مقاومت وکړه هغه هم په داسې حال کې چې دایوبخان پوځ په خواشیني سره هرات ته وتښتید .

دې جگړې دافغانوانگلیس پردوهم جنگ باندې پرده کش کړه. په بریتانیا کې حکومت او اولس دواړه علاقمند وو چې هغه څه پای ته ورسوي چې بې گټې مساله ثابته شوي وه. یوازې کابل تراغیزناکې ادارې لاندې واوډ کابل دوامداره اشغال یوازې امیر عبد الرحمن خان کمزوری کولی شوای چې هغه لاپخوا دخپل واثبا عوله خواله ازگريزانو څخه دطرفداري په وجه، تراشتبا ه لاندې و .

داگست په ۱۱، دکابل تخليه پیل شوه او دملکي ویکتوریا Queen Victoria له کلکواثر اضمونوسره سره په وایت هال کې (Whitehall) پریکړه وشوه چې له کندهار څخه لاس واخلي . ملک، قانع وه چې کندهار پانوهیل، لرله چې د عیسوی واکمنی گټې وساتي . مگر دهغې نظر برتانوي منصبداران تراغيزي لاندې راوستلی ونشود چا چې تومانچې بې په لاسونو کې وی او په کوڅو کې گرځيدل یا هغه پیردارانو چې دايې ضروري گټه له چې شاتر شاودريزی . له ښه مرغه کابینې ته سم معلومات ورکړل شوی و چې رین (Ripon) ته دسمد لاسی شاته کیدنی او تخليسي امر صادر کړ . والی شیرعليخان په نانخوالی سره دانگريزانو جیره او په هندوستان کې پناه ومنله ، او داپریل په ۲۱ ښار دامیر عبد الرحمن خان یوه منصبداره حمد هاشم خان ته وسپارل شو . هر هغه څوک چې ددغه جنگ پيښې خبرې ددې جنگ او داکلیند دافغانسي ماجراتر منځ ورته پيښر ته متوجه کيږي . هرې یوې ته هندوستان ته دروسا نوه گواهن په واسطه لمن وهل شوي وه او په کابل کې ديوه روسي هیئات دڅرگندید وپه واسطه منځ ته راغلي وه . دااوس څرگنده ده چې دغه دانگريزانو له خراوېرې بې اساسه وی . داچې روسانو پر هندوستان باندې دکنډونو او دافغانستان دڅرونو څخه په تیریدو سره برید کولای شوای، پرلاره کې بې د لښکر کښیو سترنځی ز ځملاي شواي اودیوی خطري په حیث برتانوي هندي تکره پوځ ته رسیدلی شوای، داتول تردې اندازې پورې غیر محتمل بریښی لکه چې فرض کړو افغانانو چې دتولو نورو یرغلگرو په مقابل کې مقاومت کړی و ، خو قزاقانو (Cossacks) نه ښه راغلاست ویلی وي .

بې له شك څخه، ټول هغه څه چې انگرېزان يې په لټه كې وودسولي دځېړ واټروله لارې
مړلاسه كيداې شول؛ خودنودلسمې پېړۍ مزاج له اسيايي حكمرانانو سره دسولي
دځېړ واټرودپاره هغه ضروري حوصله نه درلوده.

جنگ د دواړونخواودپاره گران تمام شو هندوستان شل مليون پونده او
دري زره عسكروه له لاسه ورکړل؛ افغانستان له دينه هم زيات اودروندتاران و
زغمه ځكه چې دافغانستان مړه شوي كسان دهغو كسانو په منځ كې له خورا ښو او
زړه وركسانو څخه وو كرم چې خپل ډيري او چري يې دبهرني توپكونو په مقابل
كې په رقابت كې په كاراچولي وې. داميرشيرعلي خان پرتخت باندې دكښنا متلونه
وروسته يو محل بيا، په اقتصادي اوسياسي برمختك باندې چې شوي و زيات نظارت
او كنترول حتی له دينه هم د زيات زيان سبب شو اويو محل بيا له خارجي څخه
دافغانانو كره اوبې باوري زياته شوي وه، دتمتع بڼو او ميرتجعينو قدرت زيات
شوي واودحکومت صلاحيت كمزورې شوي و.

زياتو تاريخ ليکونو دبرتانوي عسکرو اودهغوی سپاهي ملگرو زړه وړتيا د لښرو
(Lancers) پریدونه او درابرتمس اودهغه دا فرادومارش ثبت کړی دی. خو يوازې
شمير تايخ ليکونو دافغانی کروندگرو په باب ليکني کړی دي. کله چې دغه کروند
نگردانگريزانوله توپخانې سره مخامخ شول دهغوی خپل بيرغونه له پخواز يات
په وياړ سره وړل. (۲۴)

ژوند د سروگلانو پستر نه دی

(امیر عبدالرحمن خان)

لسم څپر کی

امیر عبدالرحمن خان، (پولادی امیر)

امیر عبدالرحمن خان په څپر له ستر و پاچاهانو څخه د لږ و کسانو څخه دوسره زیاته کړه شویده لکه چې امیر عبدالرحمن خان څخه شویده. که چېرې دغه د بی رحمۍ شخصیت خاوند د افغانستان واک تر لاسه کړ له هغه وخت راهیسې یوازې یو څو کلونه تیر شوی دي. خو په هغه وخت کې د هغه دواړو کمښت څرگندې نښې نښانې په زیاته اندازه له منځه تللي وی. د هغه معروکه اولر زنده شاهی مانی داسې بریښي ته به وایي چې کابل ته په تیر یو تندي گوري، د ښار په منځ کې د هغه مقبره له پامه لویږي. خو تاسو د زیاتو خلکو هیر شوی ځکه نو د هغه تور بخښ مخ او وری سو. څو نیکي سترگی چې ځلالی د هغه د سرداری ظرافت سره څرگند وی. دده ملت هغه د «خونی» په نامه یادوی — چې هغه و — او همدا رنگه د «انگلیسانو ملگری» یی یولی چې هغه نو، که څه هم دهندو کش په سیمو کې د ابوناوره محکومیت دی. سره له دې تولو هغه له زیاتو جهتونو څخه یو بر جسته پاچا و، هغه یو داسې سړی و چې څیر کیتایي لرله، څرگند قضاوت یې کاوه اود اوسپنیزې ارادې خاوندو یعنې یو ډول افغاني اتم هنری (Afghan Henry VIII) و.

امیر عبدالرحمن خان په گډ ودي او بې نښمې کې دیو هیواد پر تخت کښیناست او یو ملت یې تر شا پریښود. هغه د خپل شخصیت په قوت خپل ملت له منځه یو

• دا د لیکوال یوه تیروتنه ده ځکه چې له هغه وخت راهیسې یو څو کلونه بلکې زیات کلونه تیر شوی دی. (مترجم)

پېرېو هغه واو یسته او یسوه داسې مخه ته یسې را ورساوه چې له اتلسمې پېړۍ سره یې ورته والی درلود. دهغه دواکمنۍ په پیل کې افغانستان د کښتیا وسخت گټرو قبایلي مشرانو له خوا اداره کېده چې هغوی پرقبايلي ملوک الطوايفي باندې ټینګ و لاروو. غربي افغانستان دهغه دوران دودنمېن ایوب خان له خواتینګ و ساتل شو چې هغه یو مناسی او فعال مشر و او په مېونچ کې دخپل فتحې له امله مشهور او پر مسلايانو باندې گران و. دامير عبدالرحمن خان د تش په نامه قلمرو په مرکز کې د ازادو قبایلو غرغړ موجود و چې له ټپي پگنيو، قبیلوي جنگونو او لوتماريو سره عادت شوی وو. دهغوی په نااو ارواو غرنی تاتوبي کې تقریباً لاس ته نه راټلونکي خلزي چې د قبايو يوه خورا لویې قبيله ده او کرکجن خوا بدي لويي غوښتونکي دراني موجود وو. د کافرستان په غرونو کې کافران او سیدل چې خپله میرانه یې د مسلمانانو د سرو نو په پریکړاو کې حساب کړه. د مرکزي غرونو له هرې خوا شخړه راغونډ شوو مغولي هزاره گانو له خپلو پښتنو او تاجکو گاونډيانو سره پرله پسې جنگونه وکول. (۱)

هغه سیمه چې دباندې واقع وه د پارس، روسیې اولویې بریتانیې له خوا اداره کېدله او ددې سیمې له سرحدونو شخړه چې حد و د یې تاکل شوی نه وو په دايمي گواښ سره دفاع کېدله، کله چې په دامپریالیزم مخه (مداو جزر) لاهم پورته کېده. دننه په افغانستان کې یو یاغي پوځ، یو بې نظم حکومت، یوه تشه خزانه او د بې کفایتۍ او بدویو متجاوز نظام موجود و:

شل کلنو کوښښونو دغه ستونزې حل نه کړې؛ بیا هم، امیر عبدالرحمن خان دخپل سلطنت په دوره کې وکړای شو چې خپله واکمنۍ پیاوړې کړي او خپل ملت د محان تابع وگړزوي چې تر هغه دمخه هیڅ واکمن دا کار نه وکړی او دې کړای شو چې دیو وخت دپاره د کورنۍ جگړې دوره پای ته ورسوي. امیر عبدالرحمن خان په ۱۸۴۴ کال یاد همدې کال په شاوخوا کې زیږیدلی دی؛ افغانان

د لږ بندو لیتو ته په می تفاوتی سره گوری. په کابل کې د هلکتوب له دورې هڅه وروسته هغه ولار چې له خپل پلار افضل خان سره یوځای شي چې نو موری دامیر دوست محمد خان دریم زوی وهغه چې د افغاني تر کستان د والي په حیث، بې خدمت کاوه. په دیارلس کلنۍ کې امیر عبدالرحمن خان د تاشقرخان والي شو، دایو داسې مقام و چې هغه په داسې حالت کې تر لاسه کړ چې په عمر وور او په عقل پوځ و او په خپل لسان یې باور درلود او په محو انمردی سره یې دادنده په غاړه واخیستله. دوه کاله وروسته چې دهغه پلار د تفتیش په غرض یو سفر وکړی لیدل چې د بهار گيو خلک خوشاله وو او دیو بڼه دلیل له مخې - مالیات - راټول شوی نه وو چې په نتیجه کې دغه تجربه چې په محو انۍ کې یې له قدرت څخه د خپلواکۍ په گټه او طرفداری کار اخیسته پای ته ورسیده.

محو کاله وروسته امیر عبدالرحمن خان بیاد خپل پلار خپلگان او ستونځې ولیدې او داخل دیوه راپور له مخې هغه د شراب خښل او هندۍ بنگ کې شکرول. په پخپله دامیر عبدالرحمن خان په قول، هغه د همدې عمل په خاطر زندان ته واستول شو او دیوه کال دپاره یې د خنځیر او زولانه کړ (یوه کیسه چې باور پرې نشي کیدای). هغه خوشی شو او په تر کستان کې ورته د افغاني پوځ د وماندای وړکړل شوه چې هلته هغه محو کاله د بدخشان د ازیکو میرانو پر ضد په جگړو کې تیر کړل. (۲)

دامیر دوست محمد خان تر مړینې وروسته، کومه جگړه چې د تاج او تخت پر سر باندې په ۱۸۶۳ کې پیل شوه، هغه په روه بنی خیر کې بیان شویده. په هغه وخت کې امیر عبدالرحمن خان تقریباً نولس کلن و تر زیاتې اندازې پورې دخواه سردار دوروالي او قابلیت په سبب افضل خان او اعظم خان وکړای شو چې دیو لنډې مودې دپاره دامیرانو په حیث حکمرانی وکړي، خو تر ۱۸۶۹ کال پورې نو موری وروسته او امیر عبدالرحمن خان دروسانو په منځ کې یو فراری و. له همدې لپاره امیر عبدالرحمن خان د انگریزانو د يرغل په هرج و مرج کې میدان ته راووت چې د قدرت دپاره خپله پسرپالی هڅه وکړي.

په شپږ دېرش کلنۍ ياپه همدغسې يوسن کې چې دهغه دوياړدوره وه، نوې
 امير دېځي پخوانۍ په زيات زور او قوت کې او پوره غټتای و. امير عبدالرحمن
 خان يوداسې سړی و چې متضاد خصلاونه يې لرل، کېدای شي چې هغه هم سخي
 او حق شناس وای او هم ظالم او بدگمان؛ دهغه دکړېکتر دوه قطبیتوب ښايي
 په دې حقيقت کې څرگندشي چې دهغه لپاره دوه پزره پورې خارجيان گليد ستون
 او بسمارك وو. هغه دخپلې پاچاهۍ په ساتنه کې دقردد او وسوسې کومه ښه نه
 درلوده او حتی نن هم دهغه دشکنجواو اعدامولو يادونه په افغاني بازارونو کې
 يوه لرزه راولي. هغه پر اسلام باندي يوه تينگه عقیده درلوده مگر دهغه لپاره
 لتيا تل داسې عياريدله چې دهغه له سياستونوسره موافقت واری. يو دهغه له زياتو
 څرگند و ځانگړتياوو مخه سرداري ظرافتو چې اجازې يې ورکوله، خصوصي
 حالت کې پر هغه حيثيت باندي ملنډې ووهي چې هغه به دخلکو ترمنځ په جدې توگه ساته؛
 وروسته له هغه چې انگرېزانو افغانستان تخليه کړ او امير عبدالوحيمن خان
 کندهار ونیوه ديره موده لاتيره شوی نه وه چې وراره يې ايوبخان له يوه پوخ
 سره چې دولس زره افراد يې لرل دهغه ښار په لور يې مارش وکړ. گرځک ته
 نژدې دغه لښکري دامير عبدالرحمن خان له يوه پوخ سره مخامخ شوي چې دغلام
 حيدر له خوا قومنده ورکول کيده. جگړه تنده وه او په اوله کې دامير عبدالرحمن
 خان خواته راوگرځيده کله چې هر اړي سهاره لښکر خپل دچټکۍ تيښني هميشني
 دود تعقيب کړ. خو په ناڅاپي توگه دايوبخان دجنرال حسين علي خان او اتياننو
 عسکرو له خوا پوي خورا کلکې حملې هغوی ته پوره بري وړپه برخه کړ. وروسته
 له هغه ايوبخان پرمخ ولاړ او کندهار يې ونیوه؛

دغه څرگنده تباهي دامير عبدالرحمن خان په واسطه په کاميابۍ او خوشالي
 بدله شوي وه. په دې دليل چې ايوبخان هرات يې مدافعينو پرېښي و او هغه په
 ترکستان کې خپل کوماندان قدوس خان ته امر وکړ چې پر هغه ښار بريد وکړي
 قدوسي خان له يوزر ازبکي سپرو افرادوسره دهندو کش ددې شاوخوا ته په

ثرات سره راغی او هرات ته راوړسید پخوا له دی چې ایوبخان پوره شي چې دهغه د نظامي عملیه تر اتمه تهره پاییده . دامیر عبدالرحمن خان گومان سم و . ایوبخان خپل ټول پلویان له خان سره د کندهار په لور یوه مارش ته بیولي وواود هرات ساتنه دیوی وړی چاوپې په غاړه وه چې د برز تر تسلیم شوه .

تقریباً په عین وخت کې امیر عبدالرحمن خان په کابل کې یو نوی پوځ جلب کړ او د کندهار خواته یې پرمختګ وکړ چې پر لار کې له زرگونو قبایلي غلزیو سره یو مخای شي . ایوبخان سمدلاسه کندهار تخیله کړ او ښار ته نژدې یې یو دفاعي موقف غور کړ او کله چې دهغه له جنرال را برتهس سره مخامخ شوزیات دفاعي قدرت یې درلود . امیر عبدالرحمن خان د جگړې په باره کې په لاندې ډول ولیکل :
 زما د سلطنت د دورې له پیل نه رومې دادتولور وزل شوو عسکرو دپاره معمولی دودونه غوړي به چې هره ډله تر بلې قوي ولیدله ، هماغه شپه به یې کمزورې ډله پر ښو ډله اوله قوي ډلې سره به یو مخای کیدل . دغو خلورو کله کونولیدل چې جگړه زما په گټه پای ته رسیدله ځکه نو سمدلاسه یې د زارو ښار له لور او هسک څخه خپل دتړ پکو خولي راوگرځولي او د ایوبخان د پوځ ، اصلی قسمت باندې یې گولي واورولې چې زما له لښکرو سره په سختۍ سره جنگید . (۳۱)

ایوبخان او دهغه ملا تر دهرات خواته پریوې لارې و تښتیدل چې په دې وخت کې ټول له هغې لارې سره کابل اشنا وو . هغه چې ښار دامیر عبدالرحمن خان له خوا کلابند و موند ، یې خپلې ټینټې ته د پاروس خواته دوام ورکړ . په پای کې هغه هندوستان ته لاړ او د دې د انگریزانو جیره ومنله او نور یې نوله افغانستان څخه لیدنه کتنه ونه کړه .

په دې وخت کې امیر عبدالرحمن خان تش په نامه د افغانستان د واکمن په حیث هڅه وکړه چې په دې طرفانه توګه د بدو د استعمال ، وژنې عذاب او تنګۍ له لارې په هیواد باندې د حکمرمت اغیزه ناکه کنترول ته پراختیا ورکړي . دهغه کارگران و ، هغه په خورا صداقت سره اعلام کړه ، هر ملا او د هرې قبیلې او قریبې

مشرخان یو خپلواک او آزاد پاچا فکر کاوه او تقریباً ددوه سوه تیرو کلونو لپاره له دغو ملایانو څخه د زیاترو آزادي د هغوی د ټولو لکه خوا هیڅکله سلبه شوی نه وه ۰۰۰۰ ددغو کسانو ظلم او ناروا د زغملو وړ نه وه» (۴)

دامیر عبدالرحمن خان یوله لومړنيو حاکمو څخه د اوچې پوځ قوي کړي. هغه د عسکري خدمت په برخه کې د جبري عسکرو پر ځای یې یو ډول اجیر عسکر منع ته راوړل او په نظم سره یې عسکرو ته معاش ورکول زیل کړل. حتی دې کار هم یو اغیزناکه پوځ منع ته رانه وورځکه چې خواشیني تاجیکان او هزاره گان چې د عسکري یو نامناسبې وظيفې دپاره جالب شوي وو د هغې دسره رسولو لپاره یې چندان روحیه، ښکاره نه کړه. له ښه مرغه دامیر عبدالرحمن خان غلام حیدر خان چی یو وفادار او تکړه مادوون ودرلودلکه څنگه چې ریډچیف (Redchief) د کپلنګ Kipling په دغه اثر کې Ballad of the King Jest رول درلود. مانا دا چې لکه څنگه چې غلام حیدر خان چرخي دامیر عبدالرحمن لپاره یو وفادار او تکړه لاس لاندې سړی و همداسې ریډچیف د کپلنګ په دې اثر کې (د ټوک اړپاچا قصیده) یو وفادار او تکړه مادون.

دامیر عید احمد خان د شلور کالو سلطنت د دورې په موده کې د هغه پریځ او حکومت د درو بغاوتونو په وسیله وازمویل شو. له دغو بغاوتونو څخه لومړی بغاوت په ۱۸۸۶ کې په غلزو کې پیل شو چې هیڅکله یې پر خپل بدگمانی باندې غلبه ونه موندله چې دانگریزانو پر ضد جنګ کې دامیر عبدالرحمن خان د هغوی یوازې همکار غوړندې و. د هغوی په نظر د جنګ دوه قهرمانان محمد جان وردک او ملا مشک عالم وو چې وروستی مړ شوی و او رومېنی چې دیر زمانه و سړی و نیول شوی و او پرته له شک څخه دامیر عبدالرحمن خان په لسسون وژل شوی و.

د ۱۸۸۶ د دویمې په وخت کې غلزانو چې قومونو غزنوي ته نژدې مرحوم ملا مشک عالم دیوه زوی ملا عبدالکریم په مشرۍ یوه بلوا پیل کړه (دې وروستي شخص ته چې ملا مشک عالم و دامیر عبدالرحمن خان چې هم یې ترینه کړ که کوله او هم ترینه ویرېده یو بد عالم نوم وړ کړی و او ورته یې د سپاک نظر کښ) (۵) په فغانستان کې د غلزیو

هره بلوايوه جدي ستر نزه ده شكه چې دايوه لويه قبيله ده او همدارنگه ددې قبيلې غړي جنگي مهارتونه لري. امير عبدالرحمن خان په يوې هڅې کې طلا اووسله دواړه په کارواچول چې دپاخون مخه ونيسي. هغه په دې کې څه شک نشته چې که چيرې غلزيان په خپل مخالفت کې يو موټی واي امير عبدالرحمن خان اودهغه پوځ به لږ لچانس درلودای؛ مگر دال په شان هغوی دښه دقبيلوي دښمني په واسطه سره جلا شوي و. امير عبدالرحمن خان يوڅو تنه يرغمل ونيول چې دايوه څرگندونه وه چې هغه د دغور برونکو خلكو د پخلا کو او ضرورت درك كړی و. عبدالکريم هندوستان ته وتښتېده مگر دهغه دپلا رقيب وسپړل شو او دقبر محتويات يې په يوه کنده کې واچول شول. امير عبدالرحمن خان اعلام کړه، په دې نړۍ کې ناپوه ملايان دخلکو دېلې هرې طبقې څخه دزياتو جنگونو او وژنو سبب گرزيدلې دي. (۴)

دامير عبدالرحمن خان دکاميابۍ يو دليل داوچې دهغه ستونزې ددې پر مخامخې همزمان وي پرله پسې وي؛ خودابله بلواديره موده وروسته جوړه نشوه بلکې زرجوړه شوه. هغه څوک چې دامير عبدالرحمن خان لپاره يې افغاني ترکستان اداره کساره دهغه د تره زوی اسحاق خان داميراعظم خان زوی و او پسه دې ډول هغه يوداسې سړی و چې دتاج اوتخت دپاره يې مخينې ادعاگانې درلودې. امير عبدالرحمن خان له قدرت څخه دخپلوانو په گټه او طرفداري دناوړې استفادې له خطرونو څخه خبر و او معمولاً محتاط و چې خپل خپلوان يې مهمو پستونو څخه لري وساتي مگر هغه اسحاق خان ديوه بې خطرې سړي په حيث گڼلی و ځکه چې هغه د نقشبند په طريقې له پيروانو څخه ديوه پيرو په حيث خو رازياته مذهبي ايوا التبالر له چې دخپلواکۍ کښيو (رياضتونو) او پرهيزگاريو په وجهه مشهور و.

خود ۱۸۸۸ په لومړيو وختو کې جاسوسانو امير عبدالرحمن خان ته دهغه د تره زوی دنا ارامه کوونکو فعاليتونو راپورونه راورل. ددې لپاره چې امير عبدالرحمن خان هغه وازمويي، په لغمان کې اورني ارام مخای ته لاړ او هلته هغه په درواغو د خپل دمرگ راپور جوړ کړ. ځکه نو اسحاق خان سمدلاسه دتاج اوتخت ادعاو کړه.

امير عبدالرحمن خان چې خپلې بدگمانۍ ګانې تائيد کړې وې، دکابل پوځ يې دخپل يو پوځ جنګيالي غلام حيدر خان چرخي په قومنده شمال خواته وليږه اود بدخشان والي غلام حيدر توخي ته يې امر وکړ چې دلريديڅ لور ته يو لښکر ته لار ښوونه وکړي. دسپتمبر په ۲۳، دواړو لښکرو يو له بل سره تماس ونيوه او شپږ ورځې وروسته يې داسحاق خان پوځ تاشقرغان ته نژدې په يوه اوږده او خونړۍ جگړه کې بوخت کړ. دافغانانو او روسانو دتشیج ددغه دورې په موده کې په افغانستان کې، (۷) شمالی لښکر په جنګي وسايلو ډيرې ښې سمبال وې او يو ازې يوې پېښې پرې دامير عبدالرحمن خان په برخه کړ. دجګړې په موده کې دهغه مخيني عسکر داز بکړد سپرو افرادو ديوې ډلې له خواتيول شوی وو. خرمشاله ازبکو پرېکړه وکړه چې خپل بنديان اسحاق خان ته بوسی. خودغه وروستنی شخص چې اسحاق خان ووليدل چې دغه سپاره افراد دهغه خواته په ترات راتلل او چې دهغو په منځ کې يې دامير عبدالرحمن خان عسکر وپېژندل نو يې يوه غلطه نتيجه واخيستله. هغه پر خپل آس باندي مپور شواو له اموسين مخه په تيريدو سره يې خان يوه دامن لځای ته ورساوه اود هغه هلويانو يې له خپل مشر مخه په يوه مغشوش حالت کې جګړې ته تر لمر پر يټو پورې دوام ورکړ او پس له هغې تسليم شول. او اسحاق خان د روسانو د يوه موامعه په حيث لځای په لځای شواو وروسته له هغه، يې خان مذهب ته وقف کړ.

داخل امير عبدالرحمن خان يوه سمخته جزا اندازه کړه؛ بغارتونه هم زياتيدل او ازبکان برخلاف دغازيوا سازه اهداف وو. داسحاق خان له منصدارانو مخه زياتره په توپونو الوزول شوی وو؛ په سلګونو عسکر رانده شوی وو او خپلې کورنۍ يې هغلامۍ په دود پلورلې وې. دير غلو شدت دبريتانيې په پارلمان کې د تبصرې يوه موضوع وګرزيده اود هندوستان نائب الحکومه امير عبدالرحمن ته يو پوښتنالیک وليکه. دسر زوری عبدالرحمن خان دغه لخوا ب چې انگليسان هم بغارتونه ترڅو ښوي هغو سپاهيانو ته يوه لږ ګنده اشاره وه چې هغوی تر خپلې بېلوا وروسته په ۱۸۵۷ کې په توپونو الوزول شوی وو.

دری کاله وروسته یوبل بغاوت پیل شو او دا خل بغاوت دمرکزی لور وسیمو په مغولی هزاره گانو کې منع تیراغي. هزارگانو د شپه مسلمانانو او پوډیو په حیث برسیره پر نژاد په مذهب کې هم تل دخپلو گاونډیو له لاسه کړ او و نه زغلمي دی او کله چې موقع ورته په لاس ورغای ده خپل کمات یی اخیستی دی. (۸) هغوی دیو وخت لپاره د امیر عبدالرحمن خان واکمنی منلی وه خود ۱۸۹۱ په پسرلی کی هغوی یاغي شول او د امیر عبدالرحمن په قول یی د خانو نه دیو جلا ملت خلک اعلام کړل. (۹) هزاره گانو تاریخونه لیکلي نه دي او داممکنه ده چې د افغانی مالیه تر لوونکو حرص دی دهغوی د بلا سبب گرز بدلی وی. حتی داممکنه ده چې امیر عبدالرحمن خان بغاوت په کارا چولی وي چې له هغه څخه دوسایلو په حیث د پښتو داستم حکام په هڅو لو کې کار واخلي. په هر حال د ایزونی موقع وه په کومه کې چې هغه له پښتو قبیلو څخه مرسته تر لاسه کړه.

هزاره گانو چې د سیمې څیز والي او پخپله دهغوی ثابتی زړه ورتیا ورسره مرسته کوله دغو کلونو لپاره له خپلې سیمې څخه دفاع وکړه خو په پای کې یې د غلام حیدر خان چرنخی له خوا چې تل فتحه دهغه په برخه وه په اورزگان کې مات شوی وو. په زرگونو هزاره گان مریان شوی وو؛ دهغوی توان او زغم له هغوی څخه د بربڼه کارگران جوړوي. زیاتره نور د پناه گاه لپاره هندوستان او پارس ته وتښتیدل؛ د امیر عبدالرحمن خان خاورم او وروستی داخلي ستر تکر یا نښته د شرقی افغانستان له کافرانو سره وه چې د پیر یو دپاره یی دخپلو مسلمانو گاونډیانو پر ضد د تباهی یو جنگ پر مخ بیولی و. د مسلمانانو زیاتره مشران چې په هغو کې گود تیمور هم شامل و د دغو کافرانو د بیخنی وړک کولو هڅه کړی وه، د کافرستان د سیمې په واسطه مات شوی وو. اوس تر امیر عبدالرحمن خان دهغه هڅه په هڅه کې و چې د زورور تیمور لیک و سه پوره نه وه او امیر عبدالرحمن خان له دې څخه خبر و چې د دغو مشر کینو لاندې کول او د اسلام پر دین باندي د هغوی مشرف کول به دهغه اعتبار زیاتنه کوي. په تیره بیاد دیندارو په منع کې یعنی دهغه چا په نزد چې هغه پورې تړلې

اندازی بدگمانه و. همدارنگه انگریزانو د کافرانو په مورد کې هلاقمندی ښکاره کوله او یوه زړه ور برتانوي مامور سر جورج سکات رابرتسن د کافرستان مرکزی برخې ته یو سفر کړی و. (۱۰) په دې ډول څلور افغاني پوځونه په مخني ډول سره په پنجشیر، چترال، لغمان او بدخشان کې د کافرستان په پولو کې متمرکز وو.

۱۸۹۶ز په ژمی کې دغو پلټنې کتارونو چې یوه ټکي بامرکز نه متوجه شوی وو د یوې ناڅاپي حملي په واسطه کافران ونيول او تقریباً په څلویښتو ورځو کې یې په آسانی سره فتحه په برخه شوه. خو دغه بریالیتوب یو پر تمین بریالیتوب نه گڼل کېږي ځکه چې د لیل چې زیاتره کافران لاهم په لیندیسو سره مسلح وو. د افغانانو تر فتحې وروسته پرنوموړې سیمې باندې دنورستان نوم کښېښودل شو او زیاتره کافران د اسلام پر دین باندې مشرف شول. یو شمیر له هغو څخه په لغمان او پغمان کې میشته شول او بې محکمې تاجکان ولېږل شول چې د هغوی مخابونه ونیسي.

دغه اقدام په لویه بریتانیه کې د عکس العملو نو موجب وگرزیده چېرې چې کافرانو د کپلنگ (Kipling) او نورو لیکوالو د رومانونو له برکته یو څه شهرت درلود. څرنګه چې زیاتره خلک په دې عقیده وو چې کافران عیسویان وو، مذهبي ټولنو چې په هغه وخت کې په خپل اوج کې وې د یوه سپېڅلي اعتراض ساندې پیل کړه چې د هغوی دا اعتراض اصلي مطلب د نائب الحکومه په واسطه امیر عبدالرحمن خان ته انتقال شو. امیر عبدالرحمن خان چې د هغوی اعتراض یې په خپلو چارو کې یو ډول یې مخایه لاس وهنه ګتله او خپل قاری یې په دې کې پټاوه د هغوی ته یې په صمیمت سره په دې ډول ځواب ورکړ چې ما «په کافرانو کې کوم عیسوی پیدا نه کړ». (۱۱) دشور و شونو له ارامه کولو او د داخلي فشارونو له لرې کولو څخه وروسته چې څه وخت دامیر عبدالرحمن خان د پاره باقی پاتې وهغه په دغه وخت کې څخه وکړه چې په افغانستان کې داخلي تشکيلات منځ ته راوړي. پوځ د یوه سیستم له مخې چې د اته نفری سیستم (هشت نفری سیستم) په نامه سره یادیده بیا تنظیم او جوړ شوی و او د دغه سیستم پر اساس هرې قریبې ته امر شوی و چې له اتو نفرو

مخچه یونفروټاکې چې ددوو کلونو دپاره عسکري خدمت ته ولیږل شی اوهره قریه مجبوره وه چې دهغه دیونیفورم، هارنی اوساټنی لگښت ورکړي. نیپوټیزم (Nepotism) د خپلو انو طرفدارۍ له غوره اغیز و سره چې دافسرانو پرډله باندې ټی لرلې تر پخوا لږې شوې وې. دادامیر عبدالرحمن خان له خوا د کوم تر دیدله سببه نه پلکې له دې سببه وچې دهغه زیاتره خپلوانو دامیر شیرعلي خان، یعقوب خان، ایوب خان او اسحاق ملاتړ کړی و او اوس یې په فراریت کې ژوند کاوه. همدارنگه امیر عبدالرحمن خان مخه وکړه چې خپل عسکر په نوی یا عصری وسلې سره سنبال کړي. خو څرنگه چې هغه ونشو کړای چې د هیواد له محدودو طبیعي منابعو څخه د کافی جرمې مهماتو دپاره پیسې ورکړي، دهغه عسکرولز وکړای شو چې په خپلونو وټور پکړنو سره مشق وکړي. په امیر عبدالرحمن خان باندې دیوه عسکر له خوا د مستقیمو دزو کولو څخه وروسته دا حتی لږ عاقلانه وگڼل شوه چې د عسکرو دپاره دې جرمې مهمات برابرشي.

همدارنگه ملکي حکومت له سره جوړ شو. خزانه په دوو ځایونو ویشل شوه چې یوه یې شاهي او بله یې دولتي ځانگه وه. اودواړه شاهي مانۍ ته انتقال شوې وې چېرې چې له ویرې مخه لږ زیدونکي مامورین دامیر عبدالرحمن خان تر نظر لاندې ساتل کېدای شول. د دولت زیات عایدات د صادراتو او وارداتو له گمرکي محصولاتو او د دولتي محکوم له عاید څخه لاس ته راټولیدل که څه هم دامیر عبدالرحمن خان د تیودور Tudors په شان له چارو سره چې هغه په زیاتو لحاظو تړاو ورته والی درلود د محکوم په ضبطولو کې له فعالیت څخه کار واخیست. دامیر عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې د بدو او د غلامانو نوښتېدل کم شوي وو چې سختې او مرگېکې جزاگانې یې لرلې.

امیر عبدالرحمن خان دخپل حکومت چې یو بشپړ مطلق العنان حکومت و شاوخوا اته یوه عامه نماینده گۍ جوړه کړه چې ظاهري بڼه یې د نمایندگۍ او مشهوره وه چې البته هیڅوک پرې غولیدای نشو. یوه عالي شورا ویوه او په جرگه له هغو مشرانو څخه جوړې شوې وې کوم چې امیر عبدالرحمن خان غوره گڼل چې په

کابل کې یې وساتې ، خود هغوي وظیفه کاملاً مشورتي وه او حتی مشوره هم ډیره لږه ترلاسه کیدله .

قانون دامیر عبدالرحمن خان دپاره یوه خاصه کټه درلوده . په رسمي توګه دهیواد شرعي قانون هماغه اسلامي قانون وڅنگه چې دابو حنیفه لهخوا بیان شوي دي . دقانون لکه څنگه چې پېښيزي داسلامي قوانینو څخه یوڅور الیبرال قانون دي . داسې گومان کیده چې قاضیان عدالت چلوي ، خو په عمل کې امیر عبدالرحمن خان اکثره مسؤلیت پر غاړه اخیسته او د تعامل پرځای به یې له امر څخه کار اخیسته . دهغه جنایي قانون یو وحشت ناک قانون و ځکه چې هغه په دې تینګه عقیده درلوده چې زیاته ویره یو داسې قوت دی چې دجنایې پېښومخه نیسي . شکنجه هم پرله پسې وه اوهم تخیلی ، له بدمرغو بندیانو څخه توقع کیدله چې خپل حواري وانیسي او په زندان کې دځپلو وړ وکوټو کړایه ورکړي . دامیر عبدالرحمن خان زیاتره قضایو ته په کابل کې دمقیمو اوروپایانو له خوا لیدل شوي وو او هندوستان ته راپورونه ورکړل شوي وو چېرې چې هغه یسار داشت شوي وو او د کپلنگ په واسطه ثبت اوځوندي ساتل شوي وو . داسې ویل کیدل چې له کابل څخه اوږد غرندي دپاسه دتوپ غزله دغور درو شیانو څخه ښایي دهرشی ما ناور کړي دغرمې وخت ، دامیر عبدالرحمن خان دمرګ باد ځینو بدمرغو مجرمینو د اعدام ما ق او دراپورونو پر اساس هره گړي دهغه دمرګ خبر اوریدل کیده مگر دهغه مرګ ته زیاتې ورځې پاتې وې . سره له دې هم دا باید په نظر کې ونیول شي چې امیر عبدالرحمن خان قصد آنځپل شهرت دبیرحمي په برخه کې زیات کړ او دهغه د جزا گانو زیاتره کبسي پخپله دامیر عبدالرحمن خان په واسطه خپرې شوې وې . په حقیقت کې دهغه پریکړو اکثرأ یو ډول ستوغ او نیمگري عدالت او د استثمار شوي شخص په سر څخه کې خواخوږي څرگندوله . دکابل کسوت وال یا د پولیسو افسر هغه څوک چې دځپلو شهواني غوښتنو د ترسره کولو دپاره دکابل دځاګو په لوتو پسې گرځیده اوله خپل قدرت څخه یې کار اخیسته ،

دژمی په یوه شپه کې چې د پختنۍ درجه - منفي صفر وه په یوه پایي پورې و نړل شو او په او بونځشت شوه دې د پاره لکه څنگه چې امیر عبدالرحمن خان ویلي و، چې (دهغه توده وینه سره کړې) یوې ښځې چې له خپل بودا او بی غاښو مېړه ته یې طلاق غوښته دامیر عبدالرحمن خان په امر یې خپل غاښونه ویستلي وو؛ یو نانوای چې تل به یې خپل نوم - شتریا نوته له تا کلي وزن څخه کمه دودۍ ورکوله دهغه په خپل تناره کې اچول شوی و: (۱۲)

امیر عبدالرحمن خان له روسانو سره د خپلې استوگنې په موده کې د غریبۍ ټکته - لوژی ځنې شیان لیدلي وو او دهغو کیفیت یې تما نځلی و. په نتیجه کې هغه ډول ډول خارجي متخصصین استخدام کړل او هغوی ته یې وعده ورکړه چې زیات معاشونه ورته وکړي او دهغوی د ساتنې ذمه وارې یې هم وکړه. دوه اروپایي ډاکټران کابل ته راوستل شول چې یو یې دامیر عبدالرحمن خان د ناروغتیا څخه څارنه وکړي چې هغه یو ډول د بند و خوزو او بله یې یوه ښځه وه چې میرمنی له نسائی ناروغیو څخه وژغوري. یو مهندس، یو د جبهه ځاني منصبدار، یو د دباغۍ متخصص او یو د غاښو ډاکټر راغوښتل شوي وو چې یوه کوچنۍ او په زړه پورې خارجي مهاجره د له جوړه کړې. (۱۳) د غاښو ډاکټر د خپل عاید تصدیق وکړ چې هغه یې امیر عبدالرحمن خان ته د زیات او ځمکيدونکي سیت غاښونو د برابرولو د لارې لاس ته راوړي و چې امیر عبدالرحمن خان له دغو غاښونو څخه د دوو مېلدونو د پاره کار اخیسته یو د سیاسي اغیزې اوبل د ژوونۍ د عمل داغیزی د پاره: له یوه مقتدر اطرافي مشر سره به یې د خبرو اترو په ترڅ کې مکث کاوه غاښونه به یې له خپلې خولې څخه ایستل او د خپل دسمال سره به یې هغو ته ځلا ورکوله. ددغې معجزې په باب د غاښو د جوړولو له صنعت سره نا اشنا کسانو ته یو وپوټ د خارق العاده قدرتونو له امله دامیر عبدالرحمن خان شهرت تائید کړ او زیات خلک په دې عقیده وو چې دغه قدرتونه به د شیطان سوغات وي. خو دغو څو تنو خا رجیانو په سختی سره د سیمې په کلتور باندې زیات تاثیر اچولی دی ځکه چې افغانانو ته امر شوی و چې د درد په ډیر و

خطرناکو حالاتو کې هم مخانونه له دهغوي څخه لرې وساتي : دغه احتياطي رښتيا هم ضروري نه و؛ افغانان صميمي وواو هيڅ يو خارجي دهغوي دلاسه کوم رږ او زيان نه وزغملی .

دامير عبدالرحمن خان دسلطنت ددوري ان په هماغه لومړي وخت کې پخواله دې چې هغه دانگريزانو پرضد ودرېزي او په يوه وخت کې کله چې دروسانو له خو افشارونو دی ته اړ ايسته چې په دې برخه کې فکر وکړي ، هغه دنائب الحکومه لارډ دوفرين Lord Dufferin بلنه ومنله چې له هندوستان څخه ليدنه وکړي . په راواړندۍ کې دانگريزانو د ربار په احتياطي سره بندوبست وکړ چې دلوېي بریتانيې له قوت او برم سره امير عبدالرحمن خان تر تائير لاندې راوړي ؛ هغدي پوځ په بشپړ نظم او ترتيب سره راټول شو او د هندوستان را جاگان (شهزاده گان چې خپلې قيمتي جامې يې اغوستي وې حاضر و چې دهغوي د شتمني او خود نمايي ښکارندوی وې . امير عبدالرحمن خان يو کلک سړی و چې تر اغيزې لاندې راوستل شې هغه د بنگال لانسرز (Bengal Lancers) د ټالندې او برېښنا په شان حمله يي له هيجان او تبصرې څخه وليدله او چې په جواهر وښکلي کرل شوي راجاگان يې وليدل نو يې پوښتنه وکړه ، دهغوي سړي دي که ښځې ؟ هغه له ډيرو ميله ستياوو څخه په يوه ميله ستيا کې يوه خطابه ورکړه په کومه کې چې څښکوله ميرمنو څخه داوريد ونکړه مخ کې پټ وځنډل ؛ امير عبدالرحمن خان مکث وکړ او لارډ دوفرين ته يې څرگنده کړه چې هلته ښځې هم حاضرې وې . نائب الحکومه په دې اعتراف وکړ چې هلته په ميله ستيا کې ښځې وې او زياته يې کړه چې انگريزان بر خلاف د افغانانو په کور کې دخپلو ميرمنو ساتلو په مفکورې باندې عقیده نه درلوده . امير عبدالرحمن خان مخ راواړاوه چې په ميله ستيا کې حاضر کسان وازمبي او دې منله چې دا خبره به حتماً حقيقت ولري ؛ خو هغه دهغوي د څير وليدلو ته دوام ورکړ او په ميله ستيا کې دخاضرينو له څيرو څخه يې درک کړه اولاهم په دې عقیده و چې دهغوۍ ښکلي ميرمنې حتماً په کور کې ساتي . (۱۴) کومه اغيزه چې برتانوي قدرت په امير عبدالرحمن خان باندې دهغه په هندي سفر کې

کړې وه دهغه په برتانوي ضد ووش کې چې په زياتيدونکي توگه يې وده موندله
 منعکسه شوې نه و. هغه خاصيتاً د هندوستان له حکومت څخه کرکه کوله او پورې
 بدگومانه و چې دهغه ويناوې او سياست په سمه توگه لندن ته نه انتقالوي او اصرار
 کوونکې هڅې يې وکړې چې له برتانوي حکومت سره يوه مستقيمه مخابره منعنه
 راوړي او ورسره مستقيم تماس ولري. انگرېزان راضي نه وو چې داومني؛ خو
 هرنگه چې هغوی علاقمند وو چې دامير عبدالرحمن خان ملنگر تياتينگه او خوند ي
 وساتي او په دې يې باور درلوده چې بډايي لندن درواړېږي د استقامت په پرتله په هغه
 استقامت کې زيات برياليتوبونه ترلاسه کړي، نو دامير عبدالرحمن خان ته په ۱۸۹۴ کې
 راساً بلنه ورکړل شوه چې انگليستان ته سفر وکړي.

په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان ناروغ و او داشکمنه ده چې آيا هغه به خان
 په هره پيښه کې خپل ملت سره تر دې اندازې پورې په خطر کې اچولی وي که نه.
 له بلې خوا، قايم المحکومه ته کوم چې او س لېسنډون (Lansdowne) بلل کيده،
 دغېر نه ورکول او له هغه څخه د مشورې نه غوښتلو ديره ښه موقع له لاسه ورکړله
 شي؛ نو امير عبدالرحمن خان يوله خپلو زامنو څخه د لېز او په واسطه روغه وکړه.
 کوم يو چې ټاکل شوي و دامير عبدالرحمن خان دوهم زوی نصراله خان و چې
 هغه يو پرهيزگار او غمجن سړی و چې له خپل ټول عمر څخه دوه کاله دې ته وقف کړي
 وو چې قرآن شريف حفظ کړي. مڅرنگه چې هغه له انگليسانو څخه سخته کرکه کوله
 او په دې برخه کې مشهور هم و داشکمنه ښکارېده چې د نصراله خان حيثيت به د کافر
 وسيمې ته د دغه سفر په واسطه زيانمن شي؛ رښتيا هم داممکنه ده چې پلار يې هيله
 کړې وي چې بډايي دغه سفر دهغه طبيعت او مزاج آزادي او ترقي غوښتونکی وگرزوي؛
 افغاني شهزاده د ۱۸۹۵ کال د مې په مياشت کې لندن ته ورسيد او د يوه رسمي
 استقبال په وړاو کې يې ورل شو. برتانوی اولس چې د کپانگټ د ليکنو او دنجير
 وړی په باب د ليکنو په واسطه معلومات ترلاسه کړي و، يوه افغاني عالي رتبه ميلحه
 د ليدلو شو قمن و. نصرالله خان ملکې ويکتوريات، يوليک وړاندې کړ چې دهغه د پلار له

نخوا او په هغه کې د کابل اولندن ترمنځ د مستقیمو سیاسي مخابراتو د تاسیس هیله څرگنده شوی وه.

لارډ سالیزبري Lord Salisbury د ملا کې له خوا ځواب ورکړ چې دغه ډول مخابراتې به په دواړو پایتختونو کې سفیران اېجاب کړي او په کابل کې بهرني سفیرانو هغه مخکښې تجربې ښې تجربه نه وې. دا خبره د پرنس، مکساتن او کیوگناري تجربو ته لږ اهمیت ورکول دي.

نصراله خان په انګلستان کې هیڅ شی درک نکړل چې دانګریزانو په مور د کې خپل افکارو ته تغیر ورکړي او کله چې بیرته کابل ته راغی تر پخوا یې زیات له انګلیسانو څخه کرکه او بیزاري څرګنده کړه.

هغه خپل خاطرات د ګرځندوی په دود په یوه کتاب کې ولیکل چې پلار یې د بین المللي دوستانه روابطو سره د دلچسپو په خاطر د هغو د خبریدو مخه ونیوله. دانګریزانو له خوا د امیر عبدالرحمن خان د پېښه ادر د ډول د هغه د په قهریدو او موجب وګرځید، هغه په لاندې ډول ولیکل:

زه نه غواړم چې په مشخص ډول د کوم یو قدرت نوم واخلیم مګر... ځینې قدرتونه یوې ژورې ته ورته دي چې هغه تر هغه وخت پورې د سړي وینې څښتنانو ته دوام ورکوي ترڅو چې هغه سړی د کوم درد له احساسولو څخه پرته مړ شي. ځینې قدرتونه د خپل زور او فتوحاتو په واسطه نوي هیوادونه نیسي نور بیا هغوی د چل ول، خیانت او د هیواد د مشرانو ترمنځ د کورنیو جګړو د راپیدا کولو او جګړو ته د لمن وهلولو لارې نیسي په خپله هغوی ځانونه د پردې تر شا غلی ساتي. (۱۵)

د وخت په تیریدو سره د امیر عبدالرحمن خان طبیعت او مزاج نرم شواو علت یې ښایي داوچې هغه درک کړه چې مرګ د هغه خواته نژدې کیدو مګر زیات ځای له دې سببه نرم شوی و چې هغه خپل ټول احتمالي مخالفین له منځه وړي وو. د هغه مهمه اولوبه هیله دا وه چې لکه ویکتوریا زیات عمر ژوندو کړي کومه چې ده پس له ځانه څخه د همدغه دورې د خور استرې ټولواکې په حیث پېژندله.

پهژني حکومت دپاره يوه ښه پانگه اچونه نه وي....

د افغانستان سياست بايد دخپل دووقوي گاونډيو په مقابل کې دوستانه اوصميمي وي په تيره بيا دهغه يوه په مقابل کې چې په دې وخت کې ډير لږ تيري کوونکي او هيواد لږ دښمن دي چې غواړي دافغانستان هيواد له لاري تير شي بياې دخپلواکي په چارو کې لاس ووهي . (۱۶)

د کورنيو چارو په باب اميرالرحمن خان خپل جانشين ته په جلدې توگه وويل چې دځانانو او ملکانو شورا ته دزيات واک له ورکولو څخه ډډه وکړي تر هغې چې داسې وخت راورسيږي چې ددغې شورا غړي پوره تعليم يافته اوسي او کله چې داسې وخت راورسيږي دافغانستان خلک به خپل ځانونه دخپل امنيت په خاطر اداره کړي . هغه همدارنگه خپل جانشين ته خبرداری وکړ تر هغې چې خلک چمتو نه وي داصلاحاتو دمنځ ته راوړلو څخه ډډه وکړي او خپله ويناې دشيخ سعدي چې چې دده دانشعار وداقتباسو لوليوال و په شعر سره پای ته ورسوله :

هغه مخبرك ځوان دپيسراميانې په خپل جيب کې خوندي ساتي چې هغه هرلار وي ته دكيسه بر اوغله په سترگه گوري .

بل هېڅ افغانی پاچا درانلوونکی نسل له لاسه دومره زيات کړاونه او بسدويل نه دي گاللي څومره چې امير عبدالرحمن خان زغملې دي . اوسني افغانان دهغه دډيورن له تړون څخه چې له انگرېزانو سره يې لاسليك کړی دی ډيره کرکه کوي يعنې يو عمل چې افغانان يې هيواد ته يوخيانت گڼي . دهغه له ظلمونو څخه لا ډيره موده نه ده تيره شوې او دهغه دخپلوانو خطايه چې دده دغضب اوزيات احتياط قرباني شوي دي لاتراوسه پورې ژوندی ده . زيات افغانان دجاسوسي او اطلاعاتي سيستم چې هغه معرفي اودودگرځولې و ، پراختيا دهيواد دپرمختلک په لار کې ديوه خنډ په حيث بولي .

په دې انتقادونو کې حقيقت پروت دی ، خو هغوی دامير عبدالرحمن خان دواکمنۍ په دوره کې دافغانستان وضع او حالت په نظر کې نه نيسي . پرله پسې خونړی جگړه

داخلی ناگراری، مېشو شوالی او هرج و مرج او در قیاب امپریا لیزم ثابت فشار دي
 ټولو د امیر عبدالرحمن خان د هڅو مخه ونیوله چې غوښتل یې امنیت تامین کړي،
 د قانون درناوی وشي او ملي آزادی تر لاسه کړي. امیر عبدالرحمن خان یو کلاک
 سري و، خو څنگه چې هغه لیدای دي هغه وېر کلاکو خلکو باندې حکومت وکړ. د
 د امیر عبدالرحمن خان تر مرگت وروسته په بازارونو کې د اکسې ویل کیدلې چې
 اسماني رنگه لمبې چې د هغه له مقبرې څخه پورته کیدلې ديوی علامی په حیث لیدل
 شوی دی چې د اشغال‌ګرو روح په دوزخ کې و. په حقیقت کې د هغه مقبرې ته دوی
 محله اوراچول شوی و. دا دموږ کا نوله خوا یوه هڅه وه چې غوښتل یې له مړه
 ژمري څخه خپل کسات راخلي.

هر چاته خپل خپل وطن کشمیر دی

«پښتو متل»

یوولسم خبرگی

دامپریالیزم معراج

دولسمی پیری وروستی کلونه په اسیا کې د تشنج کلونه ووار په غیبه د
ونځونو کې دروسی او لویې بریتانیې ترمنځ جگړه پېښیدونکې بریدېدلې. دچټکې
پراختیا مخه هغه وخت ونیول شوه کله چې روسیه درامنځ ته کېدونکې جاپان له
مخالفت سره مخامخ شوه؛ اودانگریزانو وروستی اشغال د هندوستان د اټلانتیک
په خول کې یو خورا لاندې غمې په گډون یوه اندېښنه او ځور وگرزیده. د څو
کلونو د سترې لوبې (Great Game) اوج په نښه کړ چې لوېدیځې روسیې
او بریتانیې اجنټان وچې د لوبو میدانونه یې بازارونه اودلرځونو ښارونو تنگی
کوڅې وې او جایزه یې نیمه وچه وه. د سپاهیانو له بغاوت نه وړاندې دانگریزانو
فعالیتونه چې د همزمان صنعتی او امپریالیستی ځواکونو د واسطه تحریک شوي
وو په هندوستان باندې تمرکز موندلی وو. هوبېار ځوان کسان د مانچستر او بر
منگهم د لږو (دمه) اودود په منځ کې له ژوند څخه وتښتیدل اود کښتۍ په وسیله
یې د هندوستان سوا حلونه سفر وکړ چې هلته ترینه پاڅه کسان جوړ شوي او د پونا
په باب له خپلو کسبو سره په داسې حال کې بیرته خپل وطن ته راستانه شوي چې د ملاریا،
او تندرې مزاجي (Choleric) په ناروغیو اخته اوسي. په ملیونونو روپۍ چې
د بریتانیې په صنعتی سندو خپلو کې توی شوي وی څه ناڅه په لنگر اغوستونکو اتباعو

باندي دامپراتوري د سياسي او اقتصادي کنترول له سببه و. په داسي حال کې چې
د فابريکي خپرونه کاږنو په خپري سره د اتلانو سره نري کرېښه.

(Thin red line of heroes) او د ترلاس لاندې افسرانو او د ډاگي مشرانو کارنامې لوستلې
خو راتشريزنامي ښځينه مذهبي مبلغانو د بودا، پراهما او د محمد (ص) پر ضد په جگړه لاس
پوري کړ. د زياتره انگليسانو لپاره هندوستان يو د ماجرا، ليوالتيا او چانس ملک
و چې هلته د افسري رتبو له پلوه فاصله نه مراعتيزي او د ويکتوريایي انگلينډ سپهک
لسواري رنگ د ځملا نده لمر په واسطه روښانه کيدای شي.

له دغه ملي خواو هونکي او مشکل حالت سره د تزاری روسيې ويره ملگري او
همې تر يوې اندازې پوري له تزاری روسيې څخه ويره منځ ته راوړه کله
چې تزاری روسيې خپل نفوذ په منځني اسيا کې پراخ کړ او هندوستان ته زياته
نژدې شوه. نور نو دانگريزانو مشرانو په افغاني ماجرا کې دلچسپي نه درلوده
ځکه چې په افغانستان کې د هغوی اقتصادي تاوان اثبات نه رسيدلی و او هم هغه هیواد
نه يوازي د يو ځوبلکي د زياتو سياسي شخصيتونو لپاره ادبیره گرزيږيدلی وه. په
عمومي توگه، د بریتاني اولس دروسانو د يوې رحمه پر مختک پير څخه کې انډيېشن
واو د يوه غوره ممکن دفاعي سرحد د جوړولو په فکر کې لويدلې و.

په ۱۸۴۲ - ۱۸۳۹ کې د آکلینډ له غمجنې تجربې او په ۱۸۴۶ کې د انگريزانو
د پنجاب له الحاق نه وروسته زياتره برتانوي مامورينو د لارنس «ماهرانه عدم
فعاليت» يا «پيرته اندوسنه» د سياست په اورباندي اتکا وکړه. خود غه پروگرام
له قوي مخالفت سره مخامخ شو کله چې روسانو خپل وړاندې تنگ ته ادامه
ورکړه او د محفاظ کارگوند د ۱۸۷۴ کال له مخې او د نائب الحکومه په حيث
د جنګيالي لارډ لېټن له را رسيدو سره په بشپړه توگه له منځه لاړ. د افغان او
انگليس له دوم جنګ سره د برتانوي انتخابونو څو څپګان اوس قدرت ته
د ليبرالانو Liberals له راگرزیدو سره مرسته کړې وه. او څرنګه چې
د هغوی انتخاباتي مبارزه په همېدي مساله باندي پرمخ بيوله

شوي وه، نو دانگرېزانو دمخ په وړاندي سياست (Forward Policy) يو مخل بيا اعلام شو. که څه هم دلار د اړانو مجلس (House of Lords) چې د محافظه کارانو قوې سنگر دي تر پايه پورې خپل موقف ټينگ وساته.

ډير ژر ليرالان له هماغه مشکل سره مخامخ شول چې په تېروخت کې يې د «ماهرانه عدم فعاليت» سياست مخه نيولې وه: روسان متمايل نه وو چې د سيمه يزې گټې موقع له لاسه ورکړي که څه هم هغوی د گليد مستون ليوال وو او قدرت ته د محافظه کارانو دراکر مخيدو لپاره علاقه مند نه وو چې له سلاويانو څخه بې بيم او ويره درلوده. دروسيې جنوب ته يوه سيمه پرته وه چې هلته کوچيانې قبيلې مشته شوې وې چې هغوي په اوتماري روږدي وې او د مريانو سوداگري به يې کوله او لکه د پنجنيخ هندوستان کمپني (East India Company) په شان چې د مغولي هندوستان له دورې ورسته يې په هرج و مرج کې مخ په وړاندي تللې وه دروسيې پراخيدونکي دولت هم د قزغستان، قزاقستان او ترکمنستان ډاگرونو ته وځوځيده.

روسان په طبيعي ډول د منځني اسيایي قدرت سياست دلويې په مېز کې له خپل غوره دريځ څخه خبر وو. بارون ډي سټال (Baronde Staal) نه ليزل وو لارښوونو د روسانو دريځ پوره هرگند کړ. بارون ډي سټال د تزارې روسيې سفير وو. سترو تاريخي درسو نوموړي ته ښوولي دي او موټر دلويې بریتانيې ملگر تيا باندې حساب نه شو کولی او په داسې حال چې موټر لويې بریتانيې ته په هيڅ ځای کې ځانښونه نشو رسولي، بریتانيه کولی شې چې موټر ته د اروپا دلويې وچې د متحد ښو په وسيله څرگزار را کړي. هيڅ ستر ملت يو داسې دريځ نشي منلای. ددې لپاره چې له دغه دريځ څخه وتښتو، دامپراتور دوهم سکندر هميشنې خاطرې چې په منځني اسي کې يې زموږ پراختيا تنظيم کړه موټر ته لارښوونه وکړه چې اوس په ترکستان او د ترکستان په بېديا وو کې يوه کافي اندازه قوې، دريځ تر لاسه کړو چې په افغانستان کې د بېدا ځاي د گواښ په وسيله د انگلستان مخه ونيسو. (۱)

افغانستان دروسانو او انگرېزانو د علاقمند يوه نتيجه کې د خپل قوې گاونډه يو

د فشار له امله د خپلې آزادۍ د خوندې ساتلو په برخه کې له ستونځې سره مخامخ و. افغاني امير يعنی عبدالرحمن خان نه دروسانو خواته او نه دانگريزانو خواته تمايل درلود؛ هغه دخپل ملت له ټولو تعصباً ترسره چې له هغه سره يې لرل له افغانانو څخه يو انجان و. ښايې په باطن کې هغه دلويې بریتانيې په پرتله له روسيې څخه زيات وېرېده ځکه چې هغه وليدل چې دروسانو وړاندې تگ د يوه پيل په دوديو له طبيعي پر له پسې ودې، زياتوالي او يووالي څخه و، لکه څنگه چې هغه پخپله داسې څرگند کړه، (پيل يو ځاي په بشپړه توگه ازميي پخواله دې چې هغه دخپل قدم په هماغه ځاي کې کيږدي او کله چې هغه هلته يو ځل قدم کيږدي بيا له هغه ځاي څخه نه وي.)

وروسته له هغه چې په ۱۸۸۰ کې انگریزانو افغانستان تخليه کړي و، د پوره موده لاتيره شوې نه وه چې په منځني اسيا کې دروسانو فعاليت د تشيقاتو د پياوختن ته راورلو موجب وگرزېده. په دې سيمه کې دانگريزانو اوردوسانو داريکو لپاره بنسټ د کلارندن، گورت چکوف (Clarendon-Gortchakoff) د ۱۸۷۲-۱۸۷۳ ناڅرگند تړون وپه گوم کې چې روسانو موافقه وکړه چې افغانستان دهغوی نفوذ له سيمې څخه بهر و او هغه دشمال خوانه سيمه دخپلواکو ترکمنو سيمه وه. (۲) دروسانو له مخه به وړاندې تگړنو او پر ترکمني قبيلو باندې دهغوی د تدريجي کنترول پراختيا څخه ډير ژر څرگنده شوه چې دا يوازې د کاغذ پر مخ يوه وعده وه. دغه عمليات دومره موفقتانه وو چې تر ۱۸۸۱ پورې يې د مرو (Merv) څخه چې دروسانو اود هرات افغاني ښار تر منځ پرته ده او دانگريزانو په نظر (هندوستان ته د داخلید و مهم او اساسي لار) ده، نورې ټولې سيمې يې تر خپل نفوذ لاندې راوستلې پخپله مروه يوه اواره بيديا وه چې په هغې کې تقريباً ۲۰۰۰۰۰۰ تېک ترکمنان (Tekke-Turkomen) اوسيدل چې هغوی ته روسانو په ډير سپک نظر کتل.

يوروسي مبصر داسې ليکلي دي، «ترکمنان زښت ډير حسود خلک دي؛ هغوی د درنښت يا خيالات له افکارو څخه بې برخې دي، او بالاخره هلته په ټولو ترکمنو کې له هره پلوه د مروې د تېک نوپه اندازه يو غير جالب قوم نشته. (۳) چې دغسې ليکني

درا تلو نکی اقدام لږاره یو بنسټ کیښود. انگریز انو د تېکانو د اخلاقي معیار و نو په برخه کې کومه دلچسپی نه درلوده؛ مگر د هغوي اندېښنه هغه وخت زیاته شوه کله چې هغوي ولیدل چې روسان دیوځايي خواته مخ په وړاندې ځي چې هغه له هرات څخه صرف دوه سوه مېله لري واودغه وړاندې تگک دانگریزانو اندېښنه نوره هم زیاته کړه کله چې روسانو اعلان کړه چې د مروې خانانو غوښتي وو چې دروسانو تر حمایتې لاندې اوسي .

گلبدستون او دهغه حکومت په یو داسې موقف کې نه وو چې د کوچیانې قبیلو د یوې ډلې په خاطر د جنگ خطر ومني چې دهغې زیاترو غړو د بریتانیې په باب هیڅکله څه نه و واوریدلي. بسمارک په همدغه شبیه کې له روسانو سره یو تړون لاسلیک کړی و، فرانسه په مصر کې دانگریزانو تر تسلط وروسته مخالفه وه؛ بې با که جنرال گاردون په سودان کې لږ فعالیت کاوه چې یو حکومت ته چې ځان یې د سولې دپاره وقف کړي و بیا دا د ورکړي له دغو شیانو څخه با خبر وروسانو د مروې په برخه کې دانگریزانو اجتماعونو ته په نرمو کلماتو ځواب ورکړ او د هغوي په فکر پنځده اصلي مشکل و ځکه چې د دغه ځاي موقعیت نامعلوم و او هلته لوټما ري قبیلې میشتې شوې وې .

له مروې نه تر پنځده پورې تقریباً د سلو مېلو په اندازه یوه بله فاصله موجوده وه چې انگریزان یې اړ ایستل چې روسانو ته خبر ورکړي چې پنځده د افغانستان د سرحدونو په داخل کې موقعیت لري. دروسانو د کنترول دغه ډول پراختیا پر یو شوم هدف دلالت کاوه چې هرات د هغوي ډیر لري او نه ایې هدف و. په پای کې انگریزانو پیشنهاد وکړ چې یو مختلط سرحدې هیئت دې وټاکل شي او هر کله چې دغه پیشنهاد د سنت پټر سبورک (St. petersburg) او کابل له خوا منل شوی و، سرپټر لومسډن (Sirpeter Lumsden) دانگریزانو نماینده معرفی شوی و. لومسډن زرد مجلس ځای ته حاضر شوه کله چې هغه د ۱۸۸۴ کال د نوامبر ۹، دساتونکې له یوې ډلې سره چې ۱۶۰۰ نفره یې لرل پنځده ته ورسید، پوه شو چې هغه دروسانو داستا ځي جنرال خیلینای (General Zelenoi) د نشتوالی له سببه په کار پېل نشو کولی. جنرال خیلینای ناروغ

اوله پرله پسې ورو ورو ښه کید و نه بې خونې ښکاره کوله. هغه لنډن ته خبر ورکړ چې د پنجدي واحد په مصئونو توگه تر افغاني کنټرول لاندې وه چې دا خبره رښتیا وه ځکه چې افغاني امیر عبدالرحمن خان له هغه وخت راهیسې نوموړې سیمې ته لښکرې ایښلې وې چې روسانو پرې دعوی کړې وه. د پنجدي اوسیدونکي څه تر کمان وو چې له افغانستان سره یې اړیکې لرلې. کله کله دغوی د هرات والي ته یوه اندازه باج ورکاوه، خو ددغه باج تلافی به په چټکۍ سره په ماهرانه توگه دغلا دپاره د جوړ شوي پلان په وسیله کیدله.

په سیمه کې روسي پوځي منصبداران نه دانگریزانو دعقایدو پر اساس اونه د افغانانو دادعاگانو پر اساس ماتیدای شول. د دغوی مشري دټکټ په اصطلاح دگر وال علي خانوف (Ali Khanoff) په غاړه وه چې اصلي نوم یې مسعود علي و. نوموړی له زیاتو دسیسه جوړونکو څخه یو یې مخه توطئه کړو چې د هغه مخفی چلاکیو او په مهارت سره د چارو سرته رسولو عملونو یې دامپراتوری دپاره د پوځونو تر هغو زیات کاریا خدمت کړی دی. علي خانوف اود هغه انډیوالونو د سیمې دایندې په باب خپل مشخص نظریات لرل او دغوی دخپل وجدان په پرتله په سنت پیترسبورگ کې دبهرنیو چارو دوتردغو ښتنو په وسیله زیات اغیزمن کیدل. لومړنۍ هرڅه وڅو باتو راوړه ورنه و؛ کله چې دروسیې پوځ د نژدې کیدو آوازې خپرې شوې، هغه وویریده او د ۱۸۸۵ دقبروری دمیابنتۍ په ۲۰ هغه برتانوي لښکرې له پنجدو څخه وایستلې او دگر وال وپیسترجوې (Wes' Ridgeway) او پنځوس نیزه بازان یې تر شا پریشودل. دمارچ په ۲۵، روسي قواوې څرگندې شوې او افغاني لښکر کوټ ته مخامخ یې سنگرونه ونيول. لومړنۍ چې برتانوي حکومت له دغه حرکت څخه خبر کړ نو یې له روسانو څخه دتوضیح غوښتنه وکړه او دمارچ په ۲۸، دبریتانوي حکومت له روسانو څخه دد تولا سه کړ چې دایوسو له یز حرکت و. دوه ورځې وروسته روسانو یې له خبر داری څخه حمله وکړه.

دایره مختصره جگره وه ، افغانان چې شمیر یې تقریباً دوو زرو ته رسیده او مشرئ یې د جنرال غوث الدین پر غاړه وه دیر خراب مجهز کړل شوی وو د زیاترو عسکرو ته داسې کارتو سونه ورکړل شوی وو چې ټول یې پوچ شول . تقریباً شلور سوه افغانان ووژل شول ؛ دروسانو تنفات جزئي وو . انگر یزانو په جگره کې بېرته ، وانه خپسته مگر فوراً وټنډیل - یو بد بخته افسر خپل ساقدار په پوتان په بندرستان کې د خپل ملګر و شکست او دروسانو خو شالی ته تر شا پر یښودل . دغه ټیښته البته دویرې نتیجه نه وه بلکې په یو دغسې حالت کې دراکښل شوو تر لاس لاندې مامورینو د زیاتې ویرې نتایج بنیای مهم او جدی وو . (۴)

تر جګړې وروسته د ټانګراف سیم له مشهد څخه په نامعلومه او مرموزه توګه خرابه شو او داپر بل تر ۹ ، پورې لندن ته رپوټ ونه رسیده . هیواد ټکان خورلی و او ګلید ستون په غصب و څخه ناڅه دیرې وجدانې مسالې په توګه اوڅخه ناڅه ددې مسالې په وجه چې په خرطوم کې یې دانګریزانو تاهي اوج ته رسوله او د خرطوم مسالې داویره رامنځ ته کوله چې خپل حکومت ړنگ کړی . دغه په چټکۍ سره دیوولس میونږ پرته و د اعتبار د تر لاسه کولو دپاره درای انجستلو غوښتنه وکړه او احتیاط یې راو غوښتل او هند ی پوځ یې سمبال کړ .

په حقیقت کې ګلید ستون لیوال و چې له جنګ څخه دده وکړی اوروسان ګه څخه هم هغوی په کلکه عقیده درلوده چې علي خانوف او جنرال کو ماروف چی په پنجډې کې پوځی کوماندان و ، په ښي اړخ کی وو - خپل د جګړې د کړماندازو د عمل په واسطه وارخطا شوی وو . له یوې ډیپلر ماتیکی تبادلي وروسته دروسیې دبېر زیو چارو څانګې پیشنهاد وکړ چی په دغه موضوع کی دې د ډنمارک پاچا منځګر توب وکړی . دیریتانې حکومت له دغه پیشنهاد سره موافقه وکړه او پس له دغه یې هڅه وکړه چې خپل هیوادوال قانع کړی چې حکومت ستر بری تر لاسه کړی و - یو کار چی حتی د ګلید ستون د بحث وړ مهارت څخه وتلی اولورو .

دېنجلې دجگړې په وخت کې عبدالرحمن خان (دافغانستان امير) په هندوستان کې له نائب الحکومه لارډ ډوډرېن (Lord Dufferin) سره ملاقات کاوه. هغه په ارامۍ سره خبر ترلاسه کړ او له انگریزانو څخه یې وغوښتل چې د خپل قول درناوی وکړي او د تیرې په صورت کې له افغانستان سره مرسته وکړي. نائب الحکومه چې زیات وار خطا شوی و امیر عبدالرحمن خان ته دا ورکړ چې له دینه زیات تجاوز به دجگړې دپاره یو علت وي؛ او وروسته له هغه یې څرگنده کړه چې لویه بریتانیه راضی وه چې نور وړاندې لاره نشي او امیر عبدالرحمن خان ته یې خبر ورکړ چې هغه ته باید ۲۰۰۰۰ پلټه یز ترپکونه دوه دتوپ بطاري اولس لکه کلداری ورکول شي:

دامیر عبدالرحمن خان عکس العمل د مسخرو د کټ عکس العمل و: هغه وویل وڅرنگه چې دانگریزانو حکومت اعلام کړیده چې دا حکومت به له ماسره دهر خارجي دښمن په دفع کولو کې مرسته وکړي، نو دارښتیا او پرځای ده چې افغانستان باید دانگریزانو له حکومت سره څنگ تر څنگ ودریزي. (۵)

دامیر عبدالرحمن خان مقصد دا و چې افغانستان به احمق وي چې د خارجي قدرتونو په خبرو باورو کړي او تراوسه پورې چې څه وعلې شوې دی هغه به پر ځای نشي هغه شپه چې وضع بدلون ومومي. په ۱۸۹۵ کې لارډ کوزن له امیر عبدالرحمن خان سره وکتل؛ کله چې هغه نو ضیح کړه چې دا د هغه حکومت نه و چې دېنجلې دمسالې په وخت کې په قدرت کې و، بلکې دا د گیلد سټون لیبرال حکومت و، امیر عبدالرحمن خان په زړه ورتوپ سره وځنډل. هغه، مثلاً، لرو، هغه وویل، چې زه یو پیغمبر نه یم چې پدې قادر اوسم چې څه ډول برتانوی حکومت به په آینده کې قدرت په لاس کې ولري:

په عین وخت کې اروپایي صدراعظمان مصروف وو پرېکړه یی کوله چې د شمالي سرحد حدود باید په اروپاکې وټاکل شي نه په هماغه ځای کې. یوه پرېکړه چې لومسډون یې چې له قاره خوتیده دې اړکړ چې استفا وکړي، او په یوزبیت

ډير غير نظامي دود سره خپل مافوقان تشبیه کړی . هغه هواررالی په کوم کې چې پس له هغه سرحد په نښه کول دوام وموند تر یوې اندازې پورې د سولې په خاطر د مذاکره کوونکو له خوا بیان شوی دی چې هغوی له سیمې سره بلديت نه درلوده او هغوی د سپوږمۍ (د پنجې سیمه له سپوږمۍ سره تشبیه شویده) دیوه مخ په برخه کې معلومات درلوده خود هغی له بل مخ څخه یې خبره وو. په نظر کې وو چې سرحد دوالفقار په غاښې کې چې د پنجې له جنوب لویډ یخ څخه تقریباً اته میاه فاصله لرې ، پیل کړې او مروچاق (Maruchak) لور ته حرکت وکړې او له هغه مخې نه دخواجه سالار په کلي کې داموسېن خواته حرکت وکړې چې الکساندر برنس پنځوس کاله پخوا په خپلو سفرونو کې هغه ذکر کړی و. موافقی ته تر رسید وروسته دانگریزانو له سرحدی هیأت سره (چې په دی وخت کې د دگروال ریجوي له خوا ورته قومنده ورکول کېده دروسانو یوه ډله یو مخې شوه چې مشری یې د دگروال کوهلبرگ (Colonelkuwbeg) په غاړه وه او ور سره یو افغانی هیئات یو مخې شو چې مشری یې د قاضی سعدالدین په غاړه وه او پیل یې وکړ چې اصلي سرحد سروې کړې. افغانی هیئات چې زده کړه یې په انجنیرې کې نه بکلی په شرعی علومو کې وه داصلي سرحد سروې په کار کې یوځل وگرزیده خود سرحد په نښه کول دخواجه سالار په خاطر له یوې یې مخایه پاتنی څخه وروسته (۱۸۸۸ دجنوري په ۸)، پای ته ورسیدل چې لاتراوسه پورې ورک دی . (۶)

له هماغه وخت راهیسې زمانې شاته کړې ده هغه څه چې دروسانو د جنگ دو تر دیوې موافقا نه غلا په حیثیت گټله په حقیقت کې یو تاوان و. هغه صبر چې د بهرنیو چارو دود و تر له خوا یې دفاع کیدله په یقین توگه به دهند وکش غرونو ته در روسي د قلمرو د غزیدنې موجه گرزیدلې وای او ددې پر مخې چې په دغه ثابت سرحد باندې ودریزی دشمالی افغانستان ازبک او ترکی قومونه به یې په شمال کې دهغوی له هغو خپلوانو سره یو مخې کړي وای چې له هغوی سره یې نژادي اړیکې درلودې.

که څه هم دافغانستان اورومپي سرحد ترزياتي اندازي پوري د دغه قرار داد پر اساس په تشه شوي وختيخ ته دشغنان او روشن دسيمو موقعيت لاهم ناخر گندوه دغه سيمه افغانانو ته چندان په زړه پوري نه وه ځکه چې دغی سيمي له کابل سره تقریباً ارتباط نه در اود اوله ډير وغرونوڅخه جوړه شوي وه چې په هغې کې نيستمن تاجک او قرغزيان مشته شوي وو. خوداسيمه روسيې اولويې بریتانيې دواړه رونه په زړه پوري وه ځکه چې دې سيمي دروسي او هندوستان دواړو له قلمرو سره سرحد درلود .

په ۱۸۹۱ کې يوروسي منصهار دگروال يانوف دې سيمي ته داخل شو او له ده سره يو شمير عسکرهم ملگري وو چې په ظاهر کې دمارکو پولو پسونو په لټه کې وو مگر په حقيقت کې ديوي تا کلي پوځي وظيفی دپاره ليزل شوي وو. نغو هغه دخپل دښکار له وخت نه يوڅه وخت دې وقف کړ چې د پامير سين په شاريز کې يوه عسکري پوسته جوړه کړي اودهندي پوځ سر بل زړه ورلو بغاري کپتان ینگهسند Captain younghusband ونيسي چې هغه هم د پامير سين په شاوخوا سيمه کې بې هيله گرځيده. کله چې يانوف دساتونکوله يوي لويې ډلې سره په ۱۸۹۲ کې بيرته راستون شو ، هغه له يوه افغاني تورن سره چې شمس الدين نومیده اود دولس عسکرو له يوي گزمې سره مخامخ شو تر تنواو غضبناکو خبرو وروسته نرموري روسی افغاني تورن پرمخ يوه څپيره وواهه؛ شمس الدين په خپل وار په هغه باندې دزي وکړي.

گولي دروسي دکمر بند پرسگسک باندې دلگيدوله امله منحرفه شوي وه - بنيایي له بده مرغه له همدې امله ټول افغانان په هغه جگړه کې چې په نتيجه کې منځ ته راغله وژل شوي وي . (۷)

عبدالرحمن خان په افغاني قلمرو کې دروسانو دافغان وژني دعادت په بيا پيښه کې باندې په قهر شو. هغه سمدلاسه انگرېزانو ته په جدي توگه وويل او اعلان يې کړه چې ده غوښتل چې ټول افغاني عسکر دپامير له منطقي څخه وباسي ، انگرېزانو

لورخيالات درلودل . هغوي مصمم ووچې دروسپې او هندوستان تر منځ يوه سيمه چې د دال حيثيت ولسري وساتي اود دگر وال هولدېچ (Holdich) په قول ، هغوي د دې موضوع په باب دامير عبدالرحمن خان له نظرياتو سره زيات علاقمند نه وو . (۸) امير عبدالرحمن خان له زيات تشويقي نه پرته موافقه وکړه چې د يوه مختلط سر - حدي هيئات پريکړه ومنې اوتولي افغاني لښکري د پنجه سيند له ښيې څخه وېاځي . د ۱۸۹۵ کال د جولای په مياشت کې تورن جنرال جرارد (Gerard) او دگر وال هولدېچ چې د لويې بریتانيې له خوا يې نمايندگي کوله ، او پاولو شوفر کوفسکي (Pavoloschverkovski) چې دروسپې له خوا يې نمايندگي کوله ، او غلام محي الدين چې د افغانستان له خوا يې نمايندگي کوله ، په پامير ولسو کې د ويکتورياجېل په ځنډو کې سره وکتل . دوه مياشتي وروسته (دهغو هيئتو کوغرونو د اسماني رنگه سترو پخپالو نوپه منځ کې له يوې خطرناکې پلټنې نه وروسته) د روسي سرحد ډيره کينودل شوه .

له هماغه وخت راهيسې د افغان - روسيې سرحد په فوق العاده پارياڼوونکي ډول ثابت پاتې شوی دی . له دوهمې نړيوالې جگړې څخه وروسته ډير زريو افغان شوروي هيئات سره وکتل چې د ضروري اولازمي تعديلاتو په برخه کې بحث او مذاکره وکړي ځکه چې د آموسين د حرکت لوري بدلون مومي . د شوروي اتحاد د سولې مذاکرې پخپل کړونکي وې او د پريکړې له مخې د سيمې يوه ټوټه افغانستان ته ورکړل شوه چې پخپل دې هيوادپه وال کې نه وه . که دروسانو او انگرېزانو له رومېنې علاقمندۍ څخه ، چې له افغاني شمالي سرحد سره يې لرله سترگې پټې کړو ، هغه سيمه چې پخپله افغانانو ورسره علاقه درلوده لاهم د ختيځ سيمه وه . دا بايد په ياد ولرو چې افغانستان د يوه ملي دولت په حيث د پښتنو د هلو ځلو له لارې منځ ته راغی چې هغوی په ځانگړي ډول د افغانستان په جنوب او ختيځ کې اوسيزي او غربي يې تر کومه مخايه چې د جنوبې ډير (Dir) اوسوات سيمو پورې اړه لري د اندوس په ميدان کې خپر يزي . دامير دوست محمد خان له زماني راهيسې په شرقي پښتنو کې

د افغانانو علاقمندي اسامي عامل وچي دهغوی بهر نی سیاست ټاکي: رښتیا هم د کابل حکومت وکړای شو چې دغه کلک او آزاد غرنسي خلک څه ناڅه اداره کړي، برسيره پردې دهغوی په کنترولولو کې دامير عبدالرحمن خان نفوذاو پیسوز پاته اغیزه درلوده، مگر ټولو امیرانو شرقي پښتانه په افغان ملت پورې مربوط گڼلي وو. امير محمد افضل خان او محمد اعظم خان د یوې مومندې پښخې چې هغه، له همدغې سیمې څخه وه زامن وو او دامير عبدالرحمن خان مور د کرمې درې د پښگنبول، قبيلې څخه وه:

په دغه سیمه کې د افغاني صلاحیت کمزورتیا په سرحدی غرونو کې دانگریزانو د پرمختگونو دپاره له یوه دلیل نه سر بيره یوه بله هم جوړه کړه. دیو څه مودې دپاره دانگریزانو قلمرو چې په پښتني قبیلو باندې یې تیری کاوه د پنجاب د حکومت له خوا اداره کیده چې د لاس نه وهنې سیاست یې تقعیباوه پرته له هغه وخت نه کله چې په یرغلونه نه زغمیدونکي وگرزیدل نو په نتیجه کې به یوه جزا ورکوونکي هیئات ته امر ورکړ شو: په اوله کې دغه ډول یو هیئت یوه آسانه مسئله وه ځکه کوم پرمختگ چې د وسلو په برخه کې نه نولسمه پیری کې شوی و پښتانه له هغه څخه خبر نه وو او قبايلي خلک لاهم په تور و او ماشه یې توپکو نه وسپارل وو.

د ۱۸۸۴ په پیل کې د نایب الحکومه په حیث دلار د د پفرین له مقرري سره د دغو لوټ مارو گاونډیو په مقابل کې دانگریزانو سیاست بدل شو. په قبايلي سیمې باندې د انگریزانو په فشار کې یوه هڅه نښتې وه چې د پښتنو د دود پر مخای د انگریزانو قانون منع ته راوړي. دغه پرمختگ څه ناڅه د دې حقیقت له امله وشو چې پښتني قبيلې نا آرامه گاونډیان وو، مگر په سیمه کې د پوځي زیاتیدونکي قدرت او په پنځه کې دانگریزانو دولتي په وجهه د هغوی خپلگان هم دخپل و. (۹)

په جنوب کې د دغه سیاست مسؤل یت دیوه لایق سیاسي منصبدار په څار شو چې د هغه نوم سر رابرټ سیند مسین (Sir Robert sand man) و چې د ژوب (Zhob) او بوري (Bori) د روپړلو خانو باندې دانگریزانو د کنترول په پراخولو کې یې ټسگي قوت او بدې سره یو ځای کړل:

پښتانه يوه بله موضوع وه . د غرونځل-کړ په حيث هغوی ته رسيدل گران و او نسبت خپلو بيد يا نيشنو گاونډيانو ته جابر و و او پر خلاف دېلو خو هغوی د خپلو مشرانو له خوا نه کنتر و ايدل . د پښتنو په سيمه کې دانگريزانو له لومړنيو حركاتو څخه چې هغوی د خپلې پاليسي پر اساس چې هغه د دغې پوراندې پاليسي وه ، سر ته ورسول داو چې د گندمک له تړون څخه د سر غرونې په صورت کې د کوپتې داوړگادي پټلۍ له زاره چمن څخه تر نوي چمن پورې وغزوي . انگريزانو عقيده لرله چې پخوانی محای د اوسپنې پټلۍ د پيل دپاره نامناسب و ؛ مگر ستراتيژيکي نتيجې څرگندوي او د امير عبدالرحمن خان د غوسه نسا کوو احتجاجونو موجب وگرځيده چې انگريزانو هغه په نرمه او پسته ژبه يې اساسه وگڼل . د افغانستان اولويې بريتانويې ترمنځ د ستونزو يوه برخه د دغې دورې په موده کې تصادفاً د آسيايانو په مقابل کې د برتانوي مامورينو د مهربانې رويي په نتيجه کې رامنځ ته شوي وه . د ځينو دلايلو له مخې انگريزانو (چا چې يو ځل د افغانانو په برخه کې د ستاينې وړ معيار پر اساس قضاوت کړی و) اوس يې داسې گڼله چې هنديان او افغانان اساساً تبت ځمک وو . يو نظر چې هنديانو ته لمسونکي او افغانانو ته په قارونکي و .

افغانانو و نشو کړای چې شخصي احساسات يوې خواته کړي ، نو لاچار يې ځانونه په خطر کې احساس کړل کله چې د مغ په وړاندې تگک سياست څرگند شو . په ۱۸۸۹ او په ۱۸۹۰ کې انگريزانو زيات پوځي عمليات د شيرانيو ، اورگزيو او عيسازيو پر ضد په غاره اخيستي وو . همدا رنگه په ۱۸۸۹ کې مهاراجا پروتاپ سنگه په کشمير کې له خپل وال څخه غورځول شوی و او نومړی هيواد د يوه برتانوي اوسيدونکي تر کنترول لاندې راوستل شوی و . له کشمير څخه نظامي هيټمونه هونزا (Hunza) او ناگار (Nagar) ته وليږل شول چې دا دوه په فني لحاظ تر لاس لاندې مگر د حقيقت له پلوه په خپل شمال لويديځ سرحد کې خپلواک حکومتونه وو . د خپلو غرونو په واسطه احاطه شويو هونزانو او ناگار کنجوتانو (kanjutis) ځانونه له خپلې څخه خوندي تصور کاوه .

اوله يار قن (Leh-yarkan) په لار کې يې دولجې او دمر يانو په خاطر د کاروانونو

دلوټولو رايچ کارباريې سرته رساوه . خو نه غرونه او نه له لوی سکندر څخه، د پښت ادعا موثره ثابته شوه؛ هغوی په اساني وځپل شول او د مشرانو تر کنټرول لاندې راغلل چې هغوی به خپل امر ونه له انگریزانو څخه تر لاسه کول.

هونزان او کنجرتان پښتانه نه دي او افغانستان د هغوی پر جلا شو یو-یمو باندې ادعا ټیټې نه درلودې، خودغه مثال نارامه کوونکی و. افغانان په ۱۸۹۲ کې کله چې انگریزانو د کرمې د درې توري پښتانه سره یوځای کړل، نور هم وویریدل. دغه حرکت څه ناڅه پخپله د توریوله خوا منځ ته راغلی و ځکه چې هغوی پر خلاف د ټولو نورو پښتو د اسلام د شیعې مذهب پیروان دي. د دغه عقیدوي اختلاف په نتیجه کې (د توریو حاصل خیزو ځمکو ته په جلبونه کې زیاتوالي راغی) پر هغوی باندې په شمال کې د اورکز یوله خوا او په غرب کې د هغوی د تروند زامنوله خوا چې جاجی وو بریدونه وشول. توری هیڅ کمزوری نه وو خو سره له دې هم هغوی په نورو پښتنې قبیلو کې د ملګرو د نه لر امله نیمګړي وو او بالاخره یې وغوښتل چې دانگریزانو تر کنټرول او حمایتي لاندې اوسي.

په قبایلي سیمه کې حالات څه ناڅه د دغه ثابت فشار دیو نتیجه په حیث اوڅه ناڅه له کابل څخه د ملاقات کوونکو نماینده گانود بهیر له امله په زیاتیدونکې توګه خطرناک کیدل. زیاتره قبایلي خلکو په دې وخت کې چټکۍ نه پکونولاس ته راوړل چې هغه له هندي پوځ نه غلاشوی وویا د افغانستان له لاری د قاجاق په توګه راوړل شوی و او دانگریزانو نظامي هیټون له سیر او سیاحت نه خونړیو مسایلو ته راګرځیدل. (۱۰)

د وضع له تحلیل څخه وروسته، نایب الحکومه لارډ لیسندون (Lod Lansdowne) دې نتیجه ته ورسیده چې پرا بلم یوازی د افغانستان او برتانوي هند تر منځ د سرحد په نښه کولو له لاری حل کېدای شي. دغه د خپل تحلیل په نتیجه کې داسې استدلال کاوه، چې انگریزان به وکړای شي چې قبیلې یې وسلې کړي او د خپل صلاحیت په حد و دوکی یې کنټرول کړي اوله سرحد څخه د افغاني اجنټانو او

توپک والاو و دتیر وید و مخه و نسی ، له دی امله ۱ میر عبد الرحمن خان مخه
و غوښتل شول چې یو برتانوی استازی خپل حضور ته ومني چې هغه د مذاکرو
دلارښوولو او اداره کولو بشپړ اختیارات ولري .

امیر عبد الرحمن خان په دی پیشنهاد سره وپریډلی و مخه چې د مخ په وړاندې
پالیسي له دلی مخه چې اوس په سیمه کې د اقتدار خا ونده وه وپریډه چې هغه ته
به لږینې شرایط وړاندې کړي . مخه نو هغه په یی علاقه گي سره دلینسده ون پیشنهاد
ته جواب ورکړ او هغه دیوه دغسی هیات منل رد کړل . نائب الحکومه چې سخت په
غضب وسمد لاسه یی افغانستان ته دوسلو په تولو لیز نوباندي تجارتی بندیز ولگاوه
او برسيره پردی یی داوسپنې ، پولاد ویا مسو پر اقل موهم تجارتی بندیز ولگاوه . امیر
عبد الرحمن خان خپل غچ د خپلو اتباعو د منع کولو په وسیله چې د کوپتی داوسپنې پر پټلی
باندي لارښی اولندن ته دیوه لیک چې په هغه کې پر لېنسدون انتقاد شوی و دایز لو
په واسطه او دانگریزانو د مالی مرستی چې په کال کې په یی د ولس لکه کالداري
امیر عبد الرحمن خان ته ورکولی در دواو په واسطه واخیست - دغه وروستی یعنی
د مالی مرستی ردونه یو خورادر دونکی کسات و .

لېنسدون دامیر عبد الرحمن خان دلجاجت په مقابل کې په هماغه طریقې سره
عکس العمل وښوده څنگه چې رومېنی نائب الحکومه لېپتن ښودلی و . دا د مالی جنگ
دپاره ترتیبات پیل شوی و او امیر عبد الرحمن خان ته خبر ورکړ شوی و چې
هرا برتس له یوې دلی سره چې لس زره نفره یی درلودل کابل ته لېږل کېده
دغه پیغام د تهدید و نکو شرایطو په کلماتو کې څرگند شوی و او امیر عبد الرحمن خان
ته د خبر ورکولو په دی کلماتو سره پای ته رسیدلی و چې انگریزانو په نظر کې نه
لرل چې د غیر قطعی وعدو دپاره انتظار و کاږی خو هغوی به خپله شخصی نتیجه
گیری دهغه د اعمالو او اقداماتو په رڼا کې وکړی یعنی هغوی به دهغه له اقداماتو
مخه خپل نتایج راوباسی : (۱۱)

امير عبدالرحمن خان چې له دغه اخطار سره مخامخ شوی و په یوه پخلا کونکي بادېت کې نایب الحکومه ته خبر ورکړ چې هغه یو نماينده لیزه چې د برتانوي هیئات هدف وخیږي او ددی هیئات درانګه دپاره پلانونه جوړ کړي: خو هغه خپل استازی ته (پین (Pyne) په نوم یو برتانوي انجینر و) لارښوونې وکړې چې په کراره سفر وکړي. نتیجه داشوه چې را برتس (هغه څوک چې انګلستان ته هوښتال شوی و) پخواله دې چې پین انګلستان ته ورسېږي له کابل نه انګلستان ته لار. څرنګه چې رابرتس دمخ په وړاندې پالیسي ددای مشرو او همدارنګه یو داسې انګلیس و چې زیاتره افغانانو له هغه څخه کرکه کوله، نو د هغه بیرته راغونښتنه دامير عبدالرحمن خان دپاره یو بری و.

دامير عبدالرحمن خان دلیک په ځواب کې لېنډون هغه ته یوه نقشه ولیږله چې په هغې کې هغه سیمه ښودل شوي وه چه دهغه حکومت غوښتله. نقشې ته یو اجمالي نظر دامير عبدالرحمن خان ویره په دې ډول تائید کړه: برسيره پرچترال، اسمار او مومند، ټولې هغه سیمې چې د شرقی پښتنو له خوا نیول شوي وي په سره رنګ رنګ شوي وي. په دې وخت کې امير عبدالرحمن په یوه ناوړه خوفناک حالت کې و. هغه خبر و چې د انګریزانو دغو پښتنې ردونه به د جنگ مانا ولري؛ او دخپلو زیاتو اتباعو برخلاف هغه دانګریزانو د پوځي قدرت اندازه او موثقه مقامات چې یو ناشونی کار و درک کړل. له بلې خوا، هغه د ټولو نور واقفاني امیرانو په شان شرقی پښتانه د افغانستان یو له مهمو ډول دفاعي واسطو څخه ګڼل. هغه په خپل ځواب کې د افغانستان موقف په څرګنده توګه داسې بیان کړ: ددغو سرحدی قبیلو په برخه کې چې د پاکستان په نوم شهرت لري که چیرې دغه قبیلې زما په قلمرو کې شاملې وای زه به په دې قادر وای چې هغوی می دی ته اړې کړې وای چې دانګلستان او زما د هردېمن پرضد وجنګیږي.... زه به په تدریج سره هغوی ارامه اتباع او د لویې بریتانیا ښه دوستان کړم. خو که چیرې تاسو هغوی زماله قلمرونه وباسی، هغوی به نه ستاسو او یا نه زما په درد وخوري؛ تاسی به تل له هغوی سره په جنګ او په مشکلاتو کې اخته اوسی او هغوی به تل چور او چپاول ته دوام ورکړي... تاسی به په خپل دی اقدام سره چې دغه سرحدی خلک هغه چې زما قوم او زما د دین وروڼه دی

له مانه بیلوی، زما حیثیت زما داتباعو په نظر کې زیانمن کړی او ما به کمزوری
کړی او زما کمزور تیا ستاسو د حکومت په زیان تمامیزی . (۱۲)

دامیر عبدالرحمن خان منطق پر لینسلدون باندې کومه اغیزه نه وه کړې . ۱۸۹۳د
کال د سپټمبر په ۱۹، هغه د هندی حکومت د بهرنیو چارو وزیر سر مور تيمر ديورنډ
(Sir Mortimer Durand) له لارښوونو سره کابل ته ولیږه چې په دې تینگار وکړي چې
امیر عبدالرحمن خان له هغه سرحد سره موافقه وکړي چې دانگریزانو له خوا اټاکل شوی
دی . په افغاني پایتخت کې هیڅ په تعظیم سره و منل شو او کله چې مذاکرې پیل
شوې، دیورنډ دیوه داسې سړي په توگه په داسره په هر تېکي تینگار کاوه چې
د زېږنې ډیرې قوی توپچی قوې له خوا یې ملاتړ کیده. ۱۸۹۳د کال د نومبر په ۱۲،
هغه چې د دیورنډ د تېرون په نامه شهرت لري تر لاسه شو. امیر عبدالرحمن خان په
خپل شمالي سرحد کې رومېنیو تیا کلیو بدلون نو له منلو نه علاوه ، هغه د سوات ،
باجورا وچترال په برخه کې له خپلو ادعاگانو څخه لاس واخلست خو اجازه ورته
ورکړل شوه چې اسمار تینګ و ساني . په نظر کې وه چې شرقي سرحد دیوه مختلط هیئت
له خوا دهغو موافقو پراساس چې په کنفرانس کې تر لاسه شوی وي په نښه شي ،
د کومو پراساس چې زیاتره شرقي قبیلې له افغانستان څخه پیاې شري وي .
یوسفزي لاسه لاسه تللي وو ؛ داربندیا ده چې یوازې د باجوړ یوسفزيو له افغانستان
سره زیات تماس درلود ، که څه هم په کافي اندازه په عجیبه ډول دغه قبايلي
خلک په خپل افغاني هویت باندې په تینگار کولو کې زیات تاکید کونکي دي .
د اهرید او همدارنگه د اورکز یو د سیمو یوه برخه دانگریزانو په برخه شوه که
څه هم د دغې سیمې یوه اندازه له سرحد نه هاخوا پاتې شوه . وزیر او مومند
همداشان په دوو برخو ویشل شول .

لینسلدون د دیورنډ د تېرون په باب خورشاهه وڅکه چې دغه تېرون په نظري توگه
یو ثابت سرحد تشکیل کړ او د سیمې په برخه کې یې چې تر اوسه پرې مناقشه
زوانه وه دانگریزانو ادعاگانو ته قانوني بڼه ورکړه . په حقیقت کې د هغه

خوښې له وخت نه پخوا ثابته شوه ځکه چې تړون زیات مشکلات منځ ته راوړل او د مشکلات د هغو ستونزو په پرتله چې دې قرار داد حل کړل زیات وو. دې تړون د قبیلو په ارامۍ کې څه مرسته ونه کړه بلکې پاله کابل پاله دهلي څخه د اداره کوله پر لاره کې پسې زیات پرابله ونه منځ ته راوړل او یو د اختلاف وړ افغانې سیمه یې منځ ته راوړه چې په سیمه کې د ثبات او استحکام په برخه کې د یو ستر گواښ په حیث پاتې کیږي:

زبائره او حنی افغانان له امیر عبد الرحمن خان څخه د دېوړند د تړون د لاسلیکولو په سبب کرکه کوي نه د هغه د ټولو ظلمونو په وجهه چې پر خلکو کېږي وکړل. خو دا مسئله ده چې پوه شو چې هغه بل څه شی سر ته رسولی شول ځکه چې انگریزان لجوج او کلک وو او له دغه تړون څخه به د هغه سر غړونه تقریباً په باوري توګه پر افغانستان باندې دېر یو سبب گرځېدلی وای.

د تړون تر لاسلیک کېدو وروسته، تشنج هغه وخت زیات شو کله چې انگریزانو حرکت وکړ چې تر افغانی سرحد په پورې خپل مؤثر کنټرول ته پر اختیار کړي او دې تشنج د افغانې اجتنان د فصاحت او بلاغت په واسطه یې شدت وموند. دوی له سرحد څخه تیر شول او قبایلي په خبردار یو سره وپارول چې د هغوی په مینه او احتیاط ساتل شوې آزادي ته زیان رسېږي. له دغه فرياد څخه چې د اسلام په خطر کې دی، او زیات خلک یې سره راټولول په اغیزمنه توګه کار واخیستل شو او د دې تر څنګه په سودان کې د مهدي د بری او په یونانیانو باندې د ترکانو د بری موندلو له راپورونو څخه هم په موثره توګه کار واخیستل شو:

د دغسې پیښو خبر په زیاته اندازه تحریف شوې بڼې سره په قبایلي خلکو کې خپور شو ځکه چې اېلچیان معمولاً ملایان وو چې هغوی په آزادانه توګه د دیني مسایلو د خبرولو له امتیاز څخه کار اخیسته. د دوهم سلطان عبد الحمید (هغه څوک چې هغه یې کوله چې عثمانی امپراتورې یو څه له رنگیدو څخه وساتي) له خوا اجتنان

د ملا پابنده اوسید اکبر اخنژاده په شان سرحدی جنگ ته دوونکو سره داوړدو مرګو لپاره په کابل کې څرګند شول. د دغه وروستی سړی بهی سید اکبر اخنژاده په کور کې د انگریزانو له خوا نیول شوی اسناد (سید اکبر په اړېدو کې یو قدرت و) په سرحد کې د په زړه پوري پرو پاګند لهجه، په دې ډول څرګندوي: «تاسې محمدیان حتماً باید له احتیاط څخه کار واخلئ ځکه نو انگریزان به تاسې تیر باسی چې هغوی اوس په غمجنو حالاتو کې دي.». سلطان عبدالحمید، المانیان، روسان، فرانسویان ټول په ټولو بحري بندرونو کې د انگریزانو په مقابل کې مسلح دي او په مهر کې جګړه دوام لري. انگلستان په دې ورځو کې پسې زړه دی. (۱۳) که دغه ونیار بنديا وای نو انگریزانو به په یقیني توګه دخپل پسې زړه توب دپاره د لیل درلودای. دا چې دادرواغ وه قبایلی خلکو ته یی چندان اهمیت نه درلوده هغه خلک چې موقع یی نه درلوده چې پرته له دې څخه په بل ډول خبرشی او قبایلی خلک دغه ملاه ول ایلچیانو ته زیات حیثیت قایل وو.

په ۱۸۹۷ کال کې د انگریزانو فشار، دامیر عبدالرحمن خان توطی او په قبایلو کې د آزادي مینه سره یوځای شول چې یوه داسې بلو امنځ ته راوړي چې د سرحد په تاریخ کې ځواکمن خطرناکه بلوا اوسي. بلوا د جنگیالیو وزیر وله خوا د مزار په دره کې پیل شوه اوله تګان وړکوونکی چټکتیا سره د ملکنده ترڅا ښي پوری خپره شوه چې په صحیح ډول سره د چترال په جنوب کې موقعیت لری. ددوی په تودوخه کې خوله کوونکو برتانوی اوهندی لښکرو دپاره مشکل وه چې د قبایلی خلکو مخه ونیسی. قبایلی جګړه ماران له خپلو نویو رځیزو توپکو سره او په غرونو کې له خپل لرغوني مهارت سره خطرناک دښمنان وو چې هغوی په جزئی نښته کې په مهارت سره له ګوریلائی تکنیکونو او نینګی ارادی څخه کار اخیسته. د هغوی دغه ټینګار څه ناڅه پرته له شک څخه د هغوی د مشرانو له سببه چې د ایلانو یوه ډله وه هغه کسان چې د مذهبي تعصب په مینې سره یی د مذهب نفاري ډنگولي. د هغوی په ډله کې ملا پابنده، دهدي ملا اوسید اکبر وو، خود انگریزانو

له نظره خوراقيات تكليف وركوونكي هغه سړي وچې دسرلوحې يالېوني ملاپه
حيث يې شهرت درلود. دهغه، اصلی نوم سعدالله خان واوهغه له کابل څخه چې په
لار کې نور ورسره ملگرې ووراغي يامهداشان هغه ادعا وکړه چې هغه د ناخبر
گند وملايکوديوه پوځ له خوا بدرگه کيده.

سره له دې، ددغه قبيلوي تعصب په برخه کې انگليسي ليکوالو له مبالغې څخه
کار اخيسته چا چې اکثراً په نيشنلسټي مخالفت باندې دمسئله يې هيچان اشتباه کړي ده.
قبايلي خلک ټول مسلمانان وو او دهغوي رهبري هغو ملايانو کوله چې دهغوي
واضحې خبرې يې کولې او پوهه يې نيمگرې وه؛ خو پرته له شک څخه دهغوي د
مخالفت ستر او مهم علت دا و چې دهغوي غوښتل چې خپله لرغونې قبيلوي ازادي وساتي.
هغه ځه چې خاصه تا انگرېزانو ته پاروونکې وداخر گند حقيقت وچې دبلرا اصلی
محرك دافغانستان امير عبدالرحمن خان و. دمثال په ډول، په شبقدر کې په يوه بريد
کې قبايلي خلک ساپين شينواري او خوگياڼي ووچې دهغوي ټول له افغانستان څخه
وواود دهغوي مشرد همدې انغاني ملاو. رښتيا هم يو شمير انغاني عسکر چې په يو-
نيفورم کې ووليدل شوي وو چې هغوی په جنگ کې برخه اخيسته. خود انگرېز-
انو احتجاجونو ته امير عبدالرحمن خان په نرمه او پسته ژبه پر لاندې ډول ځواب ورکړ:
زما له سيمو څخه هيچ يو قبايلي يو دغه ډول عمل په ښکاره طريقې سره نشي کولی
خو مخينې له هغو څخه دهمدې په ملا باندې زياته عقیده لري او داممکنه ده چې بيا يې
هغوی دښې په اوږد وکې له هغه سره يوځای شوي اوسي او د غلږ په شان يې پرنا
اشنا لارو باندې سفر کړی وي. داڅنگه امکان لري چې ديو دغسې پراخ سرحد په
اوږدو کې په شپه کې غله وڅارو. زما مهربانه ملگر په ايو دغه ډول تيارې او ترتيب
يوازې له دې لارې امکان لري چې تقريبا لس زره عسکرونه د تېر لرغونو په
سرونو کې وظيفه ورکړو. (۱۴)

دامير عبدالرحمن خان «صميمي ملگرې» دامير له دوه مخنيو ب څخه خبر وو
مگر دهغوی لاسونه ترلې ووکله چې جگړه يې ساري ارتفاعاتو ته وختله. داپريد

و مرکز پتراباخ باندې په يوه برید کې انگریزانو تقریباً دولس سوه نفره چې په هغو کې یو جنرال هم شامل و تلفات ورکړل؛ که څه هم هغوی خپل هدف ته ورسیدل خو د هغوی په شا تلنه، هغوی ته په ډېر قمیت سره تمامه شوه.

افغان امیر عبدالرحمن خان په ماهرانه توګه، بلوا ګانو څخه کار واخیسته چې خپل منفي شهرت (چې د ملایانو د اعدامولو د کار په نتیجه کې دهغه په برخه شوی و) د مقدس په یوې چاپې سره پټ کړي. حتی له بغاوت نه دمخه په کابل کې د ملایانو انجمن سره وکتل کوم ته چې امیر عبدالرحمن خان د جهاد د لور تیاوو او ویاړونو او دواقي معتقدینو د وظیفې په باب یوه احساساتي خطابه ورکړه چې د کافرانو جرړې وباسي: په عین وخت کې یو کتاب چې په فرضي ډول د امیر عبدالرحمن خان اثر ګڼل کېږي و ویشل شو چې هغوی یې دې ته رابلل چې په خپل ټول قوت جهاد وکړي. دانگریزانو احتجاجونو ته امیر عبدالرحمن خان داسې ځواب ورکړ چې هغه په عمومي ډول او په فلسفي اصطلاحاتو غږېده.

له پرله پسې یو کلنې اوقیمې جګړې څخه وروسته قبیلې په یوې لارامې کورۍ کې د وېش شوي په داسې حال کې چې تر څلوېښتو زرو زیات برتانوي عسکر په قبایلي سیمه کې یاده سرحد کې پاتې شول. حتی دغه اوربند یاسوله اغفالوونکې وه ځکه چې هېڅ یو برتانوي مذهبدار یا عسکر د اجرات ونه کړ چې د قرار ګاهو له پناګاه نه منحرف شي او برتانوي کنټرول یوازې په هغه ځای کې مؤثر و چېرې چې په مستقیمه توګه یې د قوې له خوا ملاتړ کېده. په څرګنده توګه ثابته شوې وه چې دانگریزانو دمخ په وړاندې ټنګه سیاست یوه ګرانه (پرخرج) ناکامي وه، او برتانوي سیاستمدارانو په دې وخت کې د حماس دیوې نوې لار په باب پریکړه وکړه.

نوي پروګرام په ۱۸۹۹ کې د نایب الحکومه په حیث دلار د کرزن له رارسیدو سره اغیزه وکړه. تقریباً په چټکۍ سره کرزن برتانوي قواوې له قبایلي زون (سیمې) څخه د باندې سیمو ته وایستلې او د نظم څارنه یې قبایلي سر ټیرو یا پخپله قبایلو ته پریښوده. دوه کاله وروسته کرزن د شمال لویدیځ سرحدې ولایت جوړ کړ.

د سیاست له پلوه نوی ولایت په دې ډول په دوو زونونو وویشل شو: یوه وټراډارې لاندې سیمه، چې دانگریزانو تر مستقیم کنټرول لاندې وه او په دغه سیمه کې د هزاره، پېښور، کوهات، بنواو دیره اسماعیل خان سیمې شاملې وې او بله یې یوه وټراډاره قبایلي سیمه وه چې د ترسلط لاندې سرحد اود دیورند د کرښې ترمنځ پرته وه. په وروستی یعنی آزاده سیمه کې قبیلې د پنځو سیاسي اجنسیو تر نظارت لاندې لځای په لځای شوې وې. دوانه، ملکند، خیبر، کرمې او توچی (Tochi) اجنسی او د سیاسي افسرانو له لارې یې له هغوی سره معامله او رفتار کېده. په حقیقت کې دغه قبیلې تقریباً کاملاً خپلواکې پاتې شوې او هغوی ته زیاتې مرستې ورکړل شوې چې امنیت وساتي: دغه پېښې د افغانانو د خوښې موجب وگرځېدې که څه هم امیر عبدالرحمن خان زیات ژوندی پاتې نشو چې د خپلو دسیسو لپاره یا نتیجه ووبښي. د اختلاف وړ افغاني سیمه دانگریزانو د کنټرول له حدودو څخه دباندې پاتې شوه چه لاس پرې نه ولگیدلې او انگریزانو تر یوه حده پورې خپل لځانګړی حالت غوره کولې و، خو له بده مرغه یوه توره له یوه څخه په زیاتونخواو کې ګرځېدای شي.

له دغه وخت نه وړاندې هغه غرو نه چې په هغو کې ختیځ پښتانه میشته شوي وو د مخنی اجنتا نو د زیات ټګ را ټګ لځایونه وو چا چې کولی شول چې خپل کار له طلا سره پر مخ بوځي. دا البته یو داسې فعالیت و چې پخپله قبا یلي خلکو ته تر زیاتې اندازې پورې د منلو وړ و.

اوبه چې پرسرواوری، غه
یوه نیزه غه دوه. (پښتو متل)

دولسم څپرکی

امیر حبیب الله خان

کله چې د امیر عبدالرحمن خان تر ټولو مشر زوی امیر حبیب الله خان په ۱۹۵۱ کي پرته له کوم مخالفت څخه پر تخت کښیناست، په افغانستان کي دود او عهده زیانمنه شوه. دهغه سخت زړی او بې رحمه پلار ته وروستی خراج. د امیر عبدالرحمن خان بل یوازنی بالغ ولیعهد نصرالله خان بر سیره پسړدې چې د امیر حبیب الله خان یو سکه ورو و تر زیاتي اندازې پوري قران شریف ته وفادار و ځکه نو امیر حبیب الله خان ته هیڅ خطر نه وه موجوده:

نوی واکمني یو تیت او پلونه سری و او څرگنده څپره یې خپل پلار ته ورته وه خو یو په زړه پورې او خوش طبع سری و. هغه ذاتا یو مهربانه او حوصله ناک سری وه دیني زده کړې نخواند او په یو څو ژبه و باندې دیرینه پوهیده. د هغه خورا لوی عیب دا و چې شهوت پرسته و. هر خلاف د امیر عبدالرحمن خان (هغه ځمکه چې جنسی عمل یې دیوه لذت بشوونکی خود ژوندانه دیوه فرعي اړخ په حیث باله) امیر حبیب الله خان د تیمور شاه سر مشق ته مخه کړه او خپله زیاته خوشالی یې په حرم کي لاس ته راوړه. هغه د خپلو زیاتو بشپړ او صیغه شویو بشپړو له امله له سلو څخه د زیانو کو چنیا نو پلا رشو.

د امیر حبیب الله خان لومړنۍ بهرنۍ سیاست دده د پلار له وروستۍ سیاست مخخه کاپی شوی و او په څرگنده توګه برتانوی ضد سیاست و. دغه سیاست معمولاً د انګریزانو د اندېښنې سبب ګرزیږېده په تیره بیا وروسته له هغه چې امیر حبیب الله خان ته دروسانو د جنګ و وزیر جنرال کروپتکین (Kuropatkin) له خوا یوله غوره مالي څخه د پېغام لیزل شوی و.

لار د کرزن سمدلاسه خپل مخالفت امیر حبیب الله خان ته د بیان لپاره د لیزلو په وسیله ښکاره کړ چې هندوستان ته سفرو کړي چې دغه بلنه په دې دېان، توګونه منل شوه. امیر حبیب الله خان ته د کلنی مرستې د بندولو له لارې د فشار تطبیقولو څخه یې فایده ثابته شوه؛ امیر حبیب الله خان په ساده ډول هیڅ کوښښ ونه کړ چې مرسته ترلاسه کړي.

ځینې له مخالفانو څخه د نائب الحکومه لار د کرزن له شخصیت څخه را پیدا شوی و. کرزن چې د مستعمرو د مشرانو نائب الحکومه ګانو څخه وروستی نائب الحکومه بلل کېده. دایو اصطلاح وه چې ښایي پخپله دهغه له خوا اختراع شوې وي. تر زیاتې اندازې پورې خود پرست و او د سپین پوستو د مسوولیت د مکتب پلوی و او په دې وسیله یې ځینی له خپل هیوادوالو څخه پارول او برسيره پردې افغانان او هندیان دواړه یې په غوسه کول.

برسيره پردې، ډیرې بدلیدنه د انګریزانو د تیرې کیدونکو اندېښنو موجب وګرزیږېده. له روسانو څخه بیم او ویره چې دیوړنخت د پاره یې حرکتونه د تزار په بهرنۍ سیاست کې له بدلونونو سره بیا رازونکي شوه او د بویر جنګ (Boerwar) د بریتانیای د لاسی وهل شوی تجرید کم پایښتی و ښودله. په یقیني ډول هاسنه له ۱۹۰۰ څخه تر ۱۹۰۵ کلونو په موده کې روسي فعالیتونه روان وو چې د انګریزانو له نظره هغه صرف له سورنګي فعالیتونه بلل کېدای شي. په منځنۍ آسیا کې دروسانو هر مختګونو دوام وموند او د تزار د حکومت د څرګندونې پر اساس چې غوښتل یې وه افغانستان سره نژدې اقتصادي اړیکې ولري. په همدې

هيله دروسانو داوسېښې پټلۍ له ناشکندڅخه تر کشک پورې په افغاني سرحد کې و
 غزول شوه. په ثبت کې یو سایبرياډي چې نوم یې دورجیف (DorJieff) وله دالای
 لاما (Dalai Lama) سره دیوې توطیې په جوړولو لاس پورې کړ چې دالای لاما پر
 خلاف درسم او رواج دهلکتوب له منځه اوښتی و. (۱) کرزن ددې دپاره چې، د
 روسانو له طلاوژمنوسره مخالفت وکړي، دینګ هسپند (هماغه منصبدار چې په
 پامېرونو کې دیانوف له خوا نیول شوی و) په مشرۍ یو سیاسي هیئت اهاسا (J.hasa)
 ته ولیږه. هیات په لار کې د شپږسو وتلیانو له وژلو څخه وروسته دتبت پایتخت ته
 ورسید او زریبې لاما قانع کړ چې امتیازات ور نه کړي یا بهرنی نمایندگان
 دانگریزانو له تائید څخه پرته ونه مني.

له دې پرې سره سره، دروسانو ورو ورو نکو اعمالو ادامه پیدا کړه. حتی دروسان
 جاپان دجنگ ماتي ونشوگرای چې دافغانستان په برخه کې دانگریزانو اندېښنه
 لرې کړې ځکه چې تحقیق وشو یوروسانو هاندو کړ چې په هیواد کې عمومي ناروغي
 دیوه بخارجي دښمنۍ په لور د مخالفت در اوړلوله لارې کنترول کړي. لارډ
 کرزن یو داسې سړی نه و چې روغې یا امتیاز ته غاړه کېږدی او دهغه دجگړې په حال
 کې سراعلی کوماندان کیت چینر (Kitchener) له خپل زیات غیرت سره د
 روسانو له تصامېمو څخه یې په زړه کې خیالي ویره درلوده.

لارډ کرزن دافغان - انګلیس په برخه کې له مسایلو سره چې په هغو کې یو
 خطرناک مخنډ راغلی و، انگلستان ته وغوښتل شو او خپل کارونه یې لارډ امپټیل
 (Ampthill) ته پرېښودل. امیر حبیب الله خان زر اعلان کړه چې هغه څلرېشت
 افغانان د نمابنده گانو په حیث په نورو هیوادو کې مقررول - یو کار چې انگریزانو ته
 دامیر عبدالرحمن خان دوعدي په خلاف و چې غوښتل یې له بهرنیو هیوادونو سره
 یوازې دهغوی دمنځګر توب له لارې چلند وکړي. کرزن دیو سملاسي برید په برخه
 کې ټینګار وکړ؛ خود بریتانیې حکومت لارو میی دناائب الحکومه گانو خبرو ته پام
 وانگریزولی و او دا محل یې پخپله مجادله وکړه اوله امیر حبیب الله خان څخه یې وغوښتل

چې یو برتانوي هیئات خپل حضور ته ومني . امیر حبیب الله خان چې انگرېزان یې لور کړې ووېچې هغه ته ورشي پر بیکره وکړه چې پرنخپل بخت باندې له دینه زیات ټکيه ونه کړي ؛ هغه دانگریزانو پیشنهاد ته دصمیمې موافقې اویوې وعدې په وسیله محو اب ورکړ چې دهغه تر ټولو مشر زوی عنایت الله خان به هندوستان ته سفرو کړي ؛ څرنګه چې شهزاده په دې وخت کې صرف شپاړس کلن و ، دغې وعدې زیات اهمیت نه درلوده .

برتانوي هیات چې مشر یې دسرلویس دین (Sir Louis Dane) پر غاړه وه ، د ۱۹۰۴ کال د دسمبر په ۱۲ کابل ته ورسید . ددې هیئات غړي د کورن له خوا کم شوي وو چې دقدرتونو په هیئات باندې یې پیاوړنه درلوده . هغوی په نظر کې درلوده چې ددیورنډ له کرښې نه هانخواد قبیلو په منځ کې داغغاني دسیسونه سواداغانانو د کورنیتي - چمن داورګاډی لار د مقطعي دپای ته رسیدو تقاضا وکړي او په هماغه کرښو باندې یو نوی تړون د هغه یو په څیر پای ته ورسیده چې هغوی له امیر عبدالرحمن خان سره پای ته رسولی و .

امیر حبیب الله خان مهربانه خو لږ جوج و . هغه به ویل چې دی له کارونو څخه لکه څنګه چې وو کاملاً راضی و ځکه چې هغه له روسانو څخه دارنه درلوده او ځان یې یو دومره ستر واکمن گڼلی و څومره چې دجاپان امپراتور و ؛ وروسته له هغه (په داسې حال کې چې په کارونو کې ځنډ راغلی و) هغه یو تړون په خوږې اوله صنعتونو څخه د کې فارسي لیکل شوي واوله مبالغې څخه ډک و منځ ته راوړ خو په هغه کې یې دانگریزانو دغو بښتو یادوونه نه وه کړې . دغه تړون صرف هغه موافقې بیا په څرګند ډول بیان کړې چې له امیر عبدالرحمن سره شوې وې او (دافغانستان د دولت او ددې دولت دتوابعو دیوه نخپلواک پاچا) په حیث امیر حبیب الله خان ته وړاندې شوې . او امیر حبیب الله وویل چې دا زما وروستی پیشنهاد دی ؛ انگریزان به یادغه پیشنهاد ومني یا به هیڅ شی بالکل لاس ته رانه وړي . (۲)

د هندوستان د حکومت له خوا مخالفت له غصه ډک و ؛ کورن چې لاتراوسه

پورې په لندن کې وژمنه کړه او د فوري تالو لوغو نېټه وکړه خو بيا هم دده لې جگړه غوښتونکې دانگليسي کابينې له نظره غورځولې وو، دين Dane ته لارښوونه وشوه چې قرارداد تصويب کړي او د ۱۹۰۵ کال د مارچ په ۲۱ يې قرارداد تصويب کړ، سمدستي دامير حبيب الله خان وضع کاملاً صميمانه او دوستانه شوه. (۳)

امير حبيب الله خان د خوشالي دپاره دليل درلوده. انگرېزانو هيڅ شي لاس ته را نه وړل خو کوم تعهدات چې دامير عبدالرحمن خان له خوا ورکړل شوي وو، دامير حبيب الله خان له خوا د غورځونو په بنياني دانگرېزانو د يوه برید موجب گرزیدلې وي. امير حبيب الله خان په دې بريالی شوي چې ۴۰۰۰۰۰ پونډه کلني مؤسته چې په انگرېزانو باندې پاتې وه لاس ته راوړي او يوه ضمني موافقه چې هغه (يونخېلو اکی پاچاؤ) تر لاسه کړي. خو امير حبيب الله خان ادامه ورکړه چې دامير لقب استعمال کړي او هغه د خپل زوی امان الله خان د سلطنت تر دورې پورې پاچاهانه بلکې يو امير و چې د شاه لقب د افغاني واکمنانو له خوا بيا تر لاسه او استعمال يې بيا پيل شوه.

۱۹۰۶ کال په جون کې، امير حبيب الله خان بل بلن ليک تر لاسه کړ چې هندوستان ته سفر وکړي چې هغه دغه بلنه تر يوه شرط اېښودلو وروسته ومنله چې هلته بايد پر هيڅ سياسي موضوعاتو باندې بحث ونشي. د هغه د مفکورې د بدلون دپاره يوله د لابلو څخه له هندوستان څخه د لار د کوزن روانيدنه وه ځکه چې په افغانستان کې له برېښندنائب الحکومه څخه زياته کرکه کيده.

امير حبيب الله خان چې خپل وروڼه له خان او خپل دوهم زوی امان الله خان يې په کابل کې د پاچا د نايانو په حيث پرېښي وواو يو ولس سوه پيروان يې له ځانه سره پسول، ځکه چې په کابل کې د غوري د زياتروله پرېښودلو څخه ويريده، د ۱۹۰۷ کال په جنوري کې هندوستان ته ورسيد. هغه دوه مياشتې په هندوستان کې سياحت وکړ چېرې چې هغه ته هر شي وښودل شول چې بنياني هغه دانگرېزانو له قدرت سره تر ثاثير لاندې راشي او په دغه ښودنه کې زياتره پرېوځي معاینو باندې

خاص ټينگار كېده. هغه په محازگري افغاني طريقې سره بخان خېلو ميله پالونه په زياته اندازه محبوب كړ، په امر ستر كې يې دسكانو معبد ته سوغاتونه ور كړل، دكلكتې د موسسې دپټې اجتماعي ټولنې Freemason of the Calcutta Lodge غړى شو او يوشمير انگليسي ښځو ته يې دواړه كولوپیشنهاد و كړ هغه چې ده په خېلو سفرونو كې ورسره ليدلې و.

انگريزانو عقیده درلوده چې داسفر په يو نامناسبه برى اوسى ځكه چې د هغوى مناقشې او شخړې پر اساس امير حبيب الله خان تر هغه وروسته د انگریزانو پلوی و. خو هغوى په دې برخه كې خطا وتلى وو، هغه په هماغه اندازه د انگریزانو پر ضد وځومره چې د هغه پلار د انگریزانو پر ضد او هيڅ مېلمستيا د يوه هم بد بينى گانې له منځه نشوى وړاى. هغه څه چې انگریزانو پرې د ملگرتيا گمان و كړ هغه د شاه مينه ناك او نرم مزاج او طبيعت و. دى د خپل پلار په شان متجاوز نه و او تر زياتې اندازې پورې د دسولۍ علاقمند و او دسولې له ښېگټو څخه يې ښووند انخيست تر كومه لجا به يې چې په امير حبيب الله خان پورې اړه درلوده دغه تجربه په گټه نه وه ځكه چې له همدې وخت نه را په دې خوا ځينې افغانى مشرانو هم دا عقیده په گونگوسى سره ښكاره كړې وه چې امير حبيب الله خان د هغو له عنعنوۍ دشمن سره زيات صحيمى شوي و.

د امير حبيب الله خان تر سفر وروسته ډير زر د افغانانو او انگليسانو د اړيكو استثنايي تود والى خپل عادي سوړ والى ته را وگرځيد دا ځل په وايت هال (Whitehall) كې د ځينو كم عقلو د يوې ناوړې پاليسۍ نتيجه وه. د جاپان له خوا دروسانوماتې د انگریزانو د اړ چې له روسانو څخه يې درلوده كمه كړي وه؛ دغه بېر چې له ډير پخوانه خلكو څخه داريدل په كاغذي بېر بدل شوى و.

د هندوستان برتانوى دفاعى قواوې د انگليسيانو او جاپانيانو تر منځ د ۱۹۰۴ كال د تړون د يوې مادې او شرط په وسيله پياوړې شوې وې چې په هغه كې جاپان موافقه كړې وه چې له انگریزانو سره د هندوستان دشمال لويديځ په ساتنه كې

همکاری و کړی او په دې وخت کې المان دانگریزانو او روسانو د دواړو د اصلی او ستر رقیب په حیث په ویروونکې بڼه څرگند شو.

تر دغسې شرایطو لاندې لویې بریتانیې او روسیې خپل اختلافات دانگلیسانو او روسانو ترمنځ د ۱۹۰۷ کال د ترون دلاسلېک کولو په واسطه لرې کړل انگریزانو ژمنه وکړه چې افغانی حکومت بدل نه کړي او روسانو موافقه وکړه چې افغانستان دروسانو د نفوذ له ساحې څخه دباندې و. دا چې نه انگریزانو او نه دروسانو هیئت مناسبه نه وه گڼلې چې افغانانو ته خبر ورکړی چې د هغوی پر هیواد باندې بحث کیده پر افغانی ویاړ باندې یو بل گوزار و. قرارداد تر هغه وخت پورې نه نافذ کیده ترڅو چې داد افغانستان له خوا تصویب شوی نه و او امیر حبیب الله خان د قرار داد له تصویبولو څخه ډډه وکړه. داستریا - هنگري او المان په مابقل کې زیاتیدو نځې د شمنی روسان دې ته اړ کړل چې له دغه تفصیلاتو څخه سترگې پټې کړي، هغوی په ۱۹۰۸ کې موافقه لاسلیک کړه.

د موافقې نتیجه چې د کابل په دربار کې په جنگ لگیا انگریزی ضد ډله پیاوړې کړه د لویې بریتانیې او روسیې ترمنځ موافقه هم د یوه عمل او مشق د موقتی پای چې په افغانی خارجي سیاست کې عنعنه گرزیدلې وه د افغانستان له گاونډیو څخه پر یوه باندې فشار اچونه د گواښ له لارې له بل سره معامله کول دی.

خو امیر حبیب الله خان لاهم په سرحدی قبیلو کې نفوذ درلود او هغه له دغه څخه په اغیزمنه توگه کار وانخیست چې خپله نارضايتي څرگنده کړی. په شمال لویديځ سرحدی ولایت کې د بريدونو شمیر (د افغانی کړو وړد رسمی بدلون درجه) په ۱۹۰۷ کال کې له شپږ پنځوسو نه په ۱۹۰۸ کال کې نه یو ته زیات شواړ په ۱۹۰۹ کې دیوسلر نه پنځوسو یوې نا ارامه کوونکې مجموعې ته زیات شو.

دانگریزانو په مقابل کې د خوتیدونکې ضدیت فیه سوا، په افغانستان کې له لومړی نړیوالې جگړې څخه لږ څه دمخه کاونوسکوت د یوه ځانگړې دیادونسې وړ استثنا په واسطه مات شوی و. په ۱۹۱۳ کال کې د خوست محینه و قبیلو په تیره بیا منگلو

بلوا و کړه چې د هغوی پلمه یوه معلومه پلمه وه او هغه دا وه چې پر هغوی باندي مالیه ایشول شوې وه . افغانی پوځ دومره نا پوه و چې هېڅکله دومره ناپوهنه او حکومت له زور و قبیلو څخه خطر نا کی په غای مرستې غوښتلو ته اړ کړل شوی و .

څوار لس زره سلیمان خیل ، شینواري او خو گیانی قبا یلي خلک کوم چې د هیجان او تحریک لپاره لیوال وو په چټکۍ سره په خپله خوښه حاضر شول . یوه قوا چې له پوځ سره یوځای شوه د منگلود پاره یو څو راغټ پوځ و . تنندان تره نژدې تریوې ماتې وروسته یا غیانود سولې غوښتنه و کړه او د افغانی کوماندان قادر خان له خوا ورته د سولې اسانه شرایط وړاندي شول .

ددغو کلونو په ترڅ کې یو مهم داخلې پرمختک په افغانی حکومت او په دربار کی دډلو زیاتوالی و . امیر عبدالرحمن خان چې یو نمونه ټولواک (Totalitarian) دیو دغسې بهیر خطر په یوه هیواد کې لکه افغانستان درک کړی و او په زیاتې بې رحمۍ سره یې دغسې ډلې څپلې وې . له بلې خوا امیر حبیب الله خان زړه سوانده او نرم سړی و . پر تخت باندي دهغه له کښینا ستلو نه وروسته ، زیاتره له هغو کسانو څخه چه د پلار د سلطنت په دوره کې یې په تبعید کې ژوند کاوه افغانستان ته راستانه شول او هلته یې دنوې امیر له خوا تودهر کلمی وشو او اعزازی مقامونه او مسولیت ور په غاړه شول . یو شمیر له دغو کسانو څخه د یویشتم بار کنړیو وروڼو اولادونه وو او اکثر اېې په خپلو منځو کې زیاتې اړیکې درلودې ځکه چې هغوی د افغانی دود او عتنې پر اساس له نژدې خپلو اتو سره لکه د کاکا لور ، ماما لور او د ترور لور سره ودونه کوي .

د ننه په شاهي کورنۍ کې نژدې خپلوان د پاچا سکه وروړ نصر الله خان او دهغه دوه تر ټولو مشر زامن عنایت الله خان او غازي امان الله خان وو . نصر الله خان خپل وروڼه وفادار و مگر دهغه سر زوري مزاج او طبیعت اوله مذهب سره دهغه غیر عادی لیوالتیا دهغه مخه نیولې وه . عنایت الله خان یو چاغ سړی و (په افغانستان کی یوزیات غیر معمولی مشخص صفت) او د خپل تره په شان په غیر عادی ډول پرمیز گار و ، غازي امان الله خان چې خپل پلار ته منلی و یو تکره او قابل سړی و که څه هم تریوې اندازې پورې نامنظم و .

دغه داخلي دلي نفوذ له دايروي شخصه د باندي دري مهـې دلي موجود وي . يوه ډله چې دمصاحبانو يا يحي خپلو په نامه يادېدله دسلطان محمد له اولادي شخصه جوړه شوي وه چې ددوست محمد خان ورور هغه، خوك چې دوالي په حيث يې هينوردسكانودپاره اداره كړې و. بود سلطان محمد خان له زامنو شخصه يحيي خان دگيوگناري ترمركگ او په ۱۸۷۹ كال كي د انگرېزانوله بيا بريد شخصه وروسته پهتوب خان په هندوستان كي په تبعيد كي تعقيب كړي ويهني يحيي خان هم تبعيد شوي و. دلته د هغه زوي محمد يوسف خان پنځه كوچنيان درلودل هغه كسان چې په نظر كي وړچې د معاصر افغانستان په پرمختك كي يوه مهم رول ولوبوي: دغه پنځه كوچنيان چې عبارت ووله محمد عزيز خان، نادر خان محمد هاشم خان، شاولي خان اوشاه محمود خان شخصه. ټولو په هندوستان كي زده كړه كړې وه اودامير عبدالرحمن ترمركگ وروسته په ۱۹۰۱ كي بيرته افغانستان ته راستانه شوي وو، نوموړي وروسته چې دامير حبيب الله خان له خوا په بڼه توگه منل شوي وو، زر په افغاني حكومت كي لوړو مقامو ته ارتقا وكړه چيري هغوي برسیره پر كورني كلكي وفاداري زيات لياقت او مهارت له مخانه وښوده .

د مثال په ډول، نادر خان جنرال و چې په ۱۹۱۳ كال كي يې دمنگلو پاڅون هاي ته ورساوه او هغه ته دافغاني پوځ دسراغلي كړمانداني پست مكافات ورکړل شو .

په دربار كي يله پياوړي ډله دطرزي كورني وه چې نوموړي درحيم دل خان له گندهي شخصه واورحيم دل خان بود و دل له وروڼو شخصه وچاچي دامير دوست محمد خان دواكمني په زمانه كي كندهار اداره كړي او هلته يي حكومت كړي و. دامير عبدالرحمن خان دسلطنت په دوره كي طرزيانو دمصاحبانو په شان په تبعيد ژوند كړي و او په دمشق (Damascus) كي خاي په خاي شوي وو چيري چې محمود بيك طرزي غربي زده كړه تر لاسه كړه او يوه سوريايي نجالي يې واده كړه. همدارنگه محمود بيك طرزي چې دخوان ترك (Young Turk) دغورځنگ په واسطه زيات تراغيزي لاندې

راغلی و او افغانستان ته یې په خپل راتګ سره د یوه بد لون غوښتونکي په حیث په قلم لاس پورې کړ او یوه جریده یې تاسیس کړه چې هغه د سراج الاخبار افغانیه په نوم یادیدله .

دریږه پاورې کورنۍ د چرخي کورنۍ وه چې د دې کورنۍ غړی د غلام حیدر چرخي اولاده وه چې نوموړی د امیر عبدالرحمن خان تر لاس لاندې سر اعلی کوماندان و چې هغه یوله هغو اشخاصو څخه و چې یې رحمه امیر عبدالرحمن خان تل ورباندې اعتماد کاوه . د غلام حیدر خان دوه زامن غلام نبی او غلام صدیق جنرالان وو چې هغوی په قبیلو په تیره بیاد غلزیو په قبيله کې نفوذ درلوده . په دغو د لو باندې امیر حبیب الله خان کنترول درلوده چې د یو نرم کنترول و مګر اغیزمن و . هغه د غربتي لارو ارزښت درک کړی و خو هغه په افغانستان کې د ابتکار اټو یا نو ښتونو خطر هم لیده او راضي نه و چې خپل په زړه پورې موقف د هیواد د پرمختګ پر خاطر په خطر کې واچوی . کله چې زیات خارجي تخنیکران په هیواد کې څرګند شول ، هغوی برسیره پر خپلو ګټورو معاشونو له شاه څخه لږه مرسته ترلاسه کړه .

ځینې له دغو کسانو څخه یې مسلکه او بې لارې ما جراجویان وو چې بلې محکمي ته له سپارنې نه په مصدونه توګه له حرکت کولو څخه دمخه له افغاني میلمه پالنې څخه ګټه واخیسته چې افغاني خزانه په اریانو ونکې توګه تاوانې کړی .

ښایي د حبیبی لیسې جوړول د امیر حبیب الله خان له سترو اسهامو یا خدمتونو څخه وی چې هغه خپل هیواد ته وکړ چې د ښوونځی د افغانستان لومړنی عمومي ښوونځی و که څه هم په بدګمانۍ او ناسمه توګه ادعا کیده چې د ښوونځی یوازې دهغه اولاد و ته د ځای ورکولو د پاره جوړ شوی و . ښایي هم د حبیبی ښوونځی تاسیس مخ په وړاندې یو مهم ګام مشخص کړ . دا ښوونځی دیوې فرانسوي لیسې دنمونې پر اساس جوړ شوی و او په هیواد کې یې غربي ښوونه او روزنه معرفي او دود کړه .

دودغه بنوونځي له فارغانو څخه زياتره په افغانستان كې نامتو كسان دي چې په نامتو كسانو كې دافغانستان زياتره اوسني مشران هم شامل دي :

د لومړي نړيوالې جگړې پيل په اوله كې په افغانستان كې د لېزې پاريدنې موجب وگړزیده ځكه چې دزياتو افغانانو په نزد جرمني صرف يونوم واو په اروپا كې پېښو هغوی ته لږ اهميت درلوده خو دغه بې تفاوتې جنگ ته دتركانو دداخليدو په واسطه پر ناخا په پای ته ورسیده ؛ له هماغه وخت نه را په دې خوا سرحدی غرونه دهره پسې دسيسو اووژنكو عملياتو لپاره چاپېريال وگړزیده چې په دې عملياتو كې له دول دول چرو او تقابونو څخه كار اخيستل كېده :

كه څه هم افغانانو لكه څنگه چې دتركېي مسلمانو گاونډيانو له تركانو څخه بدوړل ، نه له تركانو څخه بدوړل اونه يې له هغو سره زياته مينه درلوده . (۴)خوتر كې لاتر اوسه پورې له پخړانه څه ناڅه نه پيل حيثيت ساتلی دی او دافغانستان دحدود و په اوږدو كې دادمسلمان نشينو تقریباً يسوازي سيمه وه چې له بهرني كنترول څخه ځان وساتي . برسیره پردې ، دېې رحمه سليم له زمانې راهيسې دخليفه ددرون دلقب اعداد تركي سلطانانو له خوا شوې وه . دزياتو مسلمانانو له ابتدا څخه دغې ادعا ته لږ اعتبار وركړی واو وروستيو تركي پاچاهانو كله چې هغوی په حرمسرای كې بوخت وودغه لقب پريښی وچې كرار كرار له استعمال څخه ولوړی .

خو محيرك سلطان عبدالحميد «ملاون» (له ځوانتر تركانو سره په خپله مبارزه كې دالقب بيا راوړندی كړی و) هيله كوله چې دنوښت غوښتونكو پرضد په خپله جگړه كې دمحافظ كارانو او ملاوړمه دلو ملاتړ تر لاسه كړی . په دې دول تركي سلطان تقاضا وكړه چې داسلام په نامه خبرې وكړی :

هغه يوازني ځايونه چېرې چې دتركېي واكمن ادعا داسلام دسپېڅلې ليدل شوې (مشری) لپاره په هجيبه دول سره تائيد شوه په هندوستان او افغانستان كې وو . دپارس شيعه مسلمانانو صرف ترينه كره كه كوله او دتړدې ختيځ شيعه مسلمانان

هغه کسان چې د ترکي واکمني واقعیت یې تجربه کړی و زیات تمایل وو چې که چیرې ترکانو خورا زیات کومک ترلاسه کړی وای ، دامرسته به حتماً دشیطان له خوا شوې وای :

په افغانستان او هندوستان کې دترکې ادعا گانو ملاتړ غالباً له یوه مخ په ترقی نیشنلېزم (ملیت پرستی) څخه، منځ ته راټیټې سرچینه اخیستله چې دعیسویا- نو په نړۍ کې یې عثماني امپراتوری ته دمسلمانانو دقدرت دپوره سنگر په حیث کتلې. دکلونو دپاره خطبه په هندی جوماتونو کې دترکي سلطان په نوم لوستل شوې وه او په ۱۸۷۸ کال کې لارډلیټن حکومت ته خبر ورکړی و چې «هندي مسلمانان په هیڅ صورت دترکيې دسرنوشت په باب یې تفاوته ندوو.» (۵) جرمني پلان جوړ وونکو د برتانوي امپراتوری په زغره کې دغه بالقوه درز یعنی کمزورتیا په نښه کړې وه او داسلام نړۍ ته کاملاً به عادی ډول راننوتی وو. الحاني سوداگران ، مخفي اجنتان اوارکیالو جستان نورل په کار بوخت وو. اوالمانې طلاگانې په منونکي یا اخیستونکي اسیایي جیپونو کې لویدلې وې. قیصر په پرله پسې ډول خپل ملاتړ په تینګه له مبارزې اسلامي نړۍ سره څرگند کړاود برتانوي حکومت دهندي مخالفینو یوې ډلې هغه کسان چې د«هندي مؤقتي حکومت» ترنامه لاندې Indian Provisional Govevnt سره ډله شوي ووله برلین څخه ملاتړ ترلاسه کړی و. دغه ډله درښتونکي وطن پالونکو، دوخت زامنو، ددایمي جلاشویو کسانو اودبې آزاره لیونیانو یو مخاوطو چې دهغوی مشرمهند راپرتاب وچې د۱۹۴۵ کال تروروستي وخت پورې لاهم فعال وکله چې هغه په جاپان کې د یوه اریایي پوځ (Aryan Army) دیوه مشر په حیث څرگند شو. ددغې ډلې زیاتره غړي په متحده ایالاتو کې اوسیدلي وو؛ هغوی لږښتونکي نفوذ درلوده مگر هغوی دالمانیانو په واسطه د ادارې دپاره یوه مناسبه وسیله برابره کړه. دواړه ترکي اوالمانې پلان جوړونکي خبر وړ چې د «حاجي» ویلهلم اخلاص (Wilhelm) به دمسلمانانو په مرکز- ونو کې وپوښتل شي. له دې امله ترکي مشرانور پاشا (Enver Pasha) خپل پلانونه

پرمخ یو ورل چې دخليفه دموضوع په برخه کې دخليفه رول ولوبوي پهني خلک
پې داستانبول، کربلا اونجف له ښارونو څخه، جهاد ته راوبلل. پس له هغه جهاد نه
هوښتنه يارا بلنه دملا يانودشېکې له لاري خپره شوه چې له هغوی سره دترکې، الماني
اوهندي نمايندگانو له خوا مرسته کيده.

انگريز انوسمدلاسه اقدام وکړ چې ددغه تهديد مخالفت وکړي. دپيسو کومې
تخصيصې چې په افغاني سرحد کې قبايلو ته ورکړل شوې وې زياتې شوې هغه چې
اپريد يوه ورکړل شوې وې تردوه برابره زياتې وې اوجدي کوبښونه، وشول چې
بانفوذه ملا يانوه، پدي ورکړي. د انگريزانو، بنوطالعونه دهغوی پخواني دشمن
ملا پاينده په ۱۹۱۳ کال کې مړ شوی و؛ دترنگزيو حاجي صاحب لاهم فعال واود هغه
سلا او تشويقي خبر وموند د پاريدنې په حالت کې وساتل. بل دتکليف سپه يوه
مسلمه وه چې انگريزانو ته دهندوستاني متعصبينو په حيث معلومه وه او ددې اند -
يوالانوته دمجاهد بنو په حيث يا «دعقيدې له پاره جنگيالو ته». دمتعصبينو دغه دله چې
مرکزونه يې دپاجور په چارمرکنه اوپه سمستا کې چې دسند په ښي ساحل کې
پروت دی وود بر پلي (Bareilly) سيد احمد شاه له خوادنو لسمې پيړۍ په
وختونو کې جوړه شوي وه اوله هندوستان څخه دمهاجرينو لپاره چې په هغو کې
زيات سپاهيان شامل وويوه پناهگاه وه البته وروسته دهغوۍ له بغاوت څخه ددې
دغرو شهرت چې ځانونه يې اسلام ته وقف کړي وواودتولونوروعقيد وپه مقابل
دهغوی کلک مخالفت په پياوړو يوسفر يو کې له چاسره چې هغوی اوسيدل زياته
اغيزه درلوده.

دښتنوپه غرونو کې دناکرازي يو بل عامل اهندوستان څخه دمسلمانوزده کوو -
تکوبړه دله وه چې هغوی په اصل کې دديوبند ښوونځي زده کوونکي وو چې په
متحده ويلانونو کې دی. دغو کسانو خپل نژدې ارتباطات دهند دخپلواکۍ له غور -
ځنگ سره وساتل چې دامريکې په متحده ايالاتو کې پرمخ ته او دترکې دايندې په برخه
کې خورازيات اندېښمن وو. که څه هم هغوی په ۱۹۱۵ کال کې دتکره بریتانوي خفيه

هوليسانو له خوا اڅارل شوي وو او په هغو کې يې کرار کرار نفوذ کړی وو. مخينې له هغو
 څخه، په دې بريالې شول چې له سرحد څخه هانخوا وتښتي او په کابل کې ځانونه په
 آمن کې کړي ياد، مجاهدينو کې ځانونه خوندي کړي چېرې چې هغوی نځپاوت وژندونه
 دوام ورکړ.

د غوثولو غوا ملود امير حبيب الله خان په دربار کې جنگي والی برتانوي ضد د لږه
 پياوړې کړه چې لادمخه يې نه يوازې د پاچا دور وړ د نصر الله خان ملاتړ تر لاسه کړی
 بلکې د پاچا د کشر او ملي زوی امان الله خان ملاتړ يې هم تر لاسه کړی و او د مستنقد
 محمود بيلک طرزي ملاتړ يې هم تر لاسه کړی و. يوازې پاچا او دهغه پوځونو
 پخوانيو سلاکارانو د قبيلو د پارولو د پاره د جگړه غوښتونکو له پلان سره او په پای
 کې پر هندوستان باندې د يو عمومي برید سره مخالفت وکړ.

خوا مير حبيب الله خان چې زيات ځيرک و نه يې غوښتل چې په دې مخالفت
 کې څرگند اوسي ځکه چې دخلکو جنديات په دې وخت کې زيات شوي وو او حتی
 دهغه تېرې نځپلوان هم پر هغه باندې د فعاليت نه کولو په سبب شکمن شوی وو،
 د دې لپاره چې د دهغه مخالفت جواب ورکړي، هغه احترام وکړ چې هغه ځان
 تر کي قضيه ته وقف کړی و او په عين وخت کې يې څرگند و له چې د اجهاد اتباري
 اوسم نه و ځکه، چې داپه افغانستان کې نه وشوی. هغه نځپلواليو د درباريانو ته
 خبرداری ورکړ چې هر عمل و ځنډوي تر هغه چې انگرېزان په اروپا کې د جنگ په
 واسطه کوزوړي شوي وو. هغه د هندوستان انقلابيونو ته، محمد ودي مرستې ورکړي
 او بې حده يې وستايل او د کابل چريدي (سراج الاخبار) ته يې اجازه ورکړه
 چې پر انگرېزانو باندې کلک هريدونه وکړي. په عين وخت کې هغه په يوه مراد
 کې چې دمخني او اتباري پيغام رسوونکو له لارې يې له انگرېزانو سره ساتلې وه.
 څرگنده کړه چې هغوی په دهغه، دخبرو پر مخای دهغه دعماونو په واسطه تر نفوذ لاندې
 واوښتل شي.

ددغه دوه مخيتوب او رياتر شادي دليلونه موجود وو. لومړی دا چې د تړلو لک زياتيد

ونکې لټۍ له هغه څخه د جنگ حوصله له منځه وړې وه. همدارنگه هغه دافغانې او برتانوي پوځي قدرت د نسبي قوت په برخه کې تر خپلواکۍ د بار بار پیاوړتیا وچې د هغوی د خپل هیواد د تیرې زمانې بریالیتوبونه په یادوو او پرمختللې سې هیسوې کړی وې. زیاته رښتینې پوهه درلوده. په پای کې هغه باورو کړ چې متحدین به جنگ وگټي او د افغانستان د ناپېلتوب لپاره به خپل امتنان څرگند کړي.

د ۱۹۱ کال په آگست کې د امیر حبیب الله خان نا کراره مقام کابل ته دیوه ښکته تر کي - الماني هیئات درار سیدو په واسطه، کړ کیجن شوی و چې د هیئات تقریباً د اتیانفرو څخه جوړ شوی و او مشري یې د تورن اوسکار وون نائیدر ماير او کاظم یې په غاړه وه. ددی هیئات په غرو کې نور ټول وونخوا افسانوی واسموس چې هغه (په پارس کې یو الماني جاسوس و) اوده نامتو هندي انقلابیون چې موهندرا پراتاب او برکچولو نومېدل، پکښې نه وو. هغوی له بغداد نه حرکت کړی و چې خپله لاری یې په پارس کې له برتانوي گزمه وړونکو څخه چپوله او د هغوی مطلب د اوچي امیر حبیب الله خان تشویق کړی چې پرمختلونکي باندې برید وکړي. (۶) د غوزره ورو قابلیت لرونکو خلکو لپاره هلته د کار له پیل نه ستونځې موجودې وې. پخوا له دې چې ترکان جنگ ته داخل شي. سلطان خلک جهاد ته را بللی و او یوازې دیو شمیر جزای بلواگانو سبب گرزیدلی و. له پارس څخه امید نه کیده ځکه چې شیعه پارسیان په اوله کې زړه نازړه و او وروسته له هغه چې یو شمیر ترکي ټولگيو په مستو کې بنځورته لاس واچوه او کورونه یې لوټ کړل د شمع و گرزیدل. افغانستان او امیر حبیب الله خان د کامیابی لپاره د هیأت وروستی هیلې وې.

په کابل کې د هیئات غړو ته میلمستیا او د استراحت لپاره ځای ور کړل شوی وو چې دې دواړو ته هغوی وروسته له هغه چې له پرله پسې خطر څخه ډکه دوه زره میله لاری ووهله، کلکه اړتیا درلوده.

خو په ټوله لار کې د انگریزانو ضد جنگیالی ډلې له تېنګې علاقې څخه نیولې بپادشاه تر سې ملگرتیا او ورصمیمیت پورې د دود هر کلی اندازې بدلون موند:

[د هیښات غرو ته کابل ته نژدې د بابر په بن کې لجا یونه ټاکل شوی و چې پرې هغوی
له امیر حبیب الله خان سره یو لړ مرګې پیل او د هغه له رعا یا ورسره یې په یو لړ توپانونو
لاص پورې کړ .

د ادیر زرنائید رما یړ ته څرګنده شوه چې هلته لږ شوی و چې له شاه څخه تر لاسه
هې، که څه هم امیر حبیب الله خان په پوره پاملرنې سره مباحثو ته غوږ کښېښود او د
محوري لخوا کونوله مرام او غوښتنې سره یې بشپړه خواخوږې ښکاره کړه . هغه
ښکاره کړه چې هغه راضی و چې پر هندوستان باندې د یوه برید لار ښوونه وکړي
خو هغه غوره وګڼله چې جرمني یا ترکی پوځ ته انتظار وکاږي چې نائید رما یرون
ته د ادور کړی و چې د پوځ په زړه لار کې وی . په پای کې له پوځو مباحثو له اکر و
څخه وروسته افغانی واکمن د یوه نامعقول تړون مسوده لاسلیک کړه چې په هغې
کې هغه د ۵۰۰۰۰۰ توپونو او ۱۰۰۰۰۰۰ پلاټی پوندونو په بدل کې د افغانی مرستې
ژمنه وکړه . نائید رما یړ و هیله چې هغه موفق شوی نه و خو د هغه سند د ملنډ واو
مسخر و څخه د کې لوبې د لاسلیکول کار یې سر ته ورساوه او پس له هغه یې ۱۹۱۶
کال د مې په ۲۲، کابل پرېښود چې تر زیاتو خطرونو وروسته پناه گاته ورسید او
نخېل میرنی د ښمنان یې وستایل .

که څه هم د نائید رما یړ هیښات په تخنیکي توګه یوه ناکامی وه ، خو هیښات د خپل
بل پټ هدف په برخه کې موفق و . په داسې حال کې چې نائید رما یړ او کاظم یی له شاه
سره مذاکره کوله د هیښات تورو غرو د هغه له اتباعو سره اوله نمایدگانو سره چې له
هندوستان نه وو په کار لګیا وو .

هندي انقلابیونو چې هیښات ورسره په چټکۍ سره په سرحد کې له مسلمانو محصلینو
سره په تماس کې وو او د هغوی له لارې یې له قبیلو او پښپانه په هندوستان کې
مخالفو (عمومي عقیدې) د لوسره په تماس کې شوی وو .

دغه غیر واقعی خو ویروونکی پلان چې په هغه کې دغه فعالیت په نظر کې
نیول شوی و چې اوج ته ورسیدنی داسې طرحه شو چې ۱۹۱۶ کال په وروستیو وختو کې

بشپړشی کله چې دهندي مسلمانو یو عمومي قیام په نظر کې وچې په روسی اسیا کې له یوې ورته یلو اسره متناسب او برابر وگرزول شی . په نظر کې وه چې په تاشکند کې له جرمني بنديانو څخه پوځ برابر شی ؛ افغانستان باید د جنگي عملیاتو مرکز اوسی اود بریالیتوب په صورت کې امیر حبیب الله خان باید د هندوستان پاچاهی .

امیر حبیب الله خان دده محتمل پلان لپاره د خپل شاهي دلگي ټینګې علاقې ته مسکي شواو هېڅ یې ونه کړل . رښتیا هم دا اوس په افغانستان کې یوه عقیده ده چې هغه انګریزان له پر مخه ګونو څخه په پرله پسې توګه خبرول - دایر فعالیت دی که د اثبات ورنه دی خو احتمال لري . په هر حال ، د انګریزانو د جاسوسی ادارې په اغیزمنه توګه کار وکړ چې د زیاتو خلکو د نیولو له لارې د پلان مخه ونیسي په داسې حال کې چې رقیب و جاسوسانو د سرحد په غرونو کې د وژنې یوه مهلکه لوبه سرته رسولې . دا چې په عین حال کې وخت کې قبیلې په روغه کې پاتې شوې که څه هم نارامه وې تقریباً یقیني ثبوت دي چې امیر حبیب الله خان دهندي انقلابیونو له لارې تر نه کاوه . ځینې آله ګولي موجودې وې (مومند و د نرنگز یو حاجی عبدالواحد په مشرۍ په ۱۹۱۵ او ۱۹۱۷ کې پر پیښور رباندي برید وکړ خو د نورو قبیلو له خوا د هغوی سلا تېرو نشواو د زیاتو مالی مرستو او دالوتکې چې په سرحد کې یوه نوې وسله وه ، تر ګډې اغیزې لاندې یې سقوط وکړ .

که څه هم د امیر حبیب الله خان دلتی حکمت د محوري ځواکونو له سقوط سره اثبات ته ورسید ، د متحدې نوښتې یوازې د هغه درعابا ووکړ که اوخوا بدي دهنري له سباتي اوراحت غوښتونکي پاچاسره زیاته کړه . زیات پیاوړي درباریان چې په هغو کې د پاچا ځینې ډیر نژدې خپلوان هم شامل وو ، په دې معتقد شول چې شاه د افغانی عظمت د بیالاس ته راوړلو طلائی موقع له لاسه ورکړې او هم دا چې هغه اسلام ته خائن و ځکه چې د ترکانو مرستې ته نه و ورغلی .

امیر حبیب الله خان ک ، څه هم تنبل و ، خو په دې پوهیده اولیدل یې چې د هغه چارچاپیر ذکر کې او قارځې راپورته کیدلې . د افغانستان لپاره یوازې یو څه د پام وړ اغیز

منه گته په ناراضی نشنلستان غلې او کرار کړي اوده فکر وکړ چې هغه پوهید ه چې داڅنگه لاس ته راوړی. د ۱۹۱۹ کال د فبرورۍ په دوهمه هغه دهند وستان نائب الحکومه ته یولیک ولیکه او په دې لیک یې څرگنده کړه چې په لومړي نړیوال جنگ کې دافغانستان بيطرفې دلويې بریتانیې په گټوره اوهم یې ددغې بيطرفې دسا تلوپه برخه کې خپلې رول په لیک کې څرگند کړ. په بدل کې یې دافغانستان لپاره یوه بشپړخودمختاري چې بې خنده او بې بندیزه اجازه پکې شامله وي وغوښتله چې له بهرنیوخوا کونوسره مذاکرې سرته ورسوي .

هغه څه چې له بده مرغه امیر حبیب الله خان درک نشو کړای دهغه پلار درک کړي و. یعنی امتنان د قدرت دسیاست په محرکه قوا کې کوچنی مقام درلود. له جنگ څخه ستړي انگریزان چې لاپخوا له شمال نه د کمونستانو دگواښ له امله اندېښمن او په عین وخت کې تر قزاقانو مکارانه اوزیات مهلک وو. هغوی په داسې حالت کې زموږ چې دافغانانو تکلیفونو ته پام راوگرزوي. هغوی په لنډه ډول سره جواب ورکړ چې هغوی به دوام ورکړي چې دافغانستان دبهرنیو چارو څارنه وکړي. په دې وخت کې دژمنې پایتخت دساتلو مشق یا عادت چې د پېښور له زیان او ضرر څخه وروسته پرېښودل شوی و بیا رازوندی شوی و چې له استراحت سره دامیر حبیب الله خان هادتي اړه یا علاقه اقلع کړي. دپېښور له ورايندو څخه وروسته هغه خپل محافه په جلال آباد کې یوژمنی پایتخت جوړ کړ. په داسې حال کې چې په کابل کې به واوره اوریدله او تنډ با دونه به چلیدل، په نوي ژمنی پایتخت کې په چې د جلال آباد دښار په شرقی برخه کې و د سېراود هندي سېر ونې شپې وې او په باغونو کې به گلان غوړیدلې وو. د ۱۹۱۸ کال په دسمبر کې امیر حبیب الله خان چې ورور یې نصر الله خان او تر ټولو مشر زوی یې عنایت الله خان ورسره ملگری وودتل په شان جلال آباد ته لاړ، د خزانې او په کابل کې د عسکری چوښې پالښکر کوټ چاری یې خپل زوی امان الله خان ته پرېښودلې .

شاه له خپلو زیاتو درباریانو سره ځان خپلې عادی عیاشۍ او په تیره بیا ښکاره کولو ته

وقف کړیښې هغه شی چې دی یې لکه د زیاتو افغانانو په شان زیات لېوال و. هغه د فبرورې په لومړیو وختو کې د لغمان په سیمه کې د کابل له سین څخه پور یووت او هلته دده د ټکار دې د فبرورې په ۱۰، د کلا، گوش د درې په لمنه کې خیمه ووهله، دسهار په دریو بجو د کمپ خلک د نوماندې د یوه دز په واسطه راوېش شول. هغوی په بیر ه د شاهي لوبې خیمې خوا ته لاړل او درباریانو د پاچامرۍ دهغه په بستر کې پیدا کړ؛ هغه په غوږ کې په گولۍ ویشل شوی و او دماغ ته رسیدلې وه. د قاتل هویت هیڅکله څرگند شوی نه دی. روسانو یو سړی د مصطفی ساغری په نوم دهغه د قاتل په حیث تشخیص کړی و چې هغه یو جاسوس و چې له لوبې بریتانیا څخه یې اجوره انحصار ته دغه تور په رسمي توګه د افغاني حکومت له خوا تائید شوی دی. انگریزانو په خپل وار سره ملا متي پر افغاني «جنگي ډلې» او په خاص ډول سره پر امان الله خان، نصر الله خان، محمود بيګ طرزي او نادر خان باندې واچوله. د یوې رومانیکې نظریې پر اساس داسې ویل کیږي چې قتل یو سړی کړی و چې هغه له یوې کوچنۍ بلوا څخه وروسته ژوندی پاتې شوی و چې دا بلوا په لغمان کې کلونه کلونه پخوا جوړه شوې وه چې امیر حبیب الله خان د فري میسن (Freemason) (یوې پټې اجتماعي ډلې چې په ټول جهان کې غړي لري غړی و).

د امیر حبیب الله خان د مړینې رېښتینی مزدادی چې هغه څرنگه په دې بریالی شوی و چې ځان له مرګ څخه د دومره اوزده وخت له پاره وساتي. په حرم کې له ښځو سره دهغه مصروفیت او د انگریزانو په مقابل کې د یو جنګیالي دریغ د غوره کولو په برخه کې دهغه ناکامي ددې موجب گرزیدلې وه چې د خپلو رعا یو او اعتماد او د خپلوانو ملاتړ له لاسه ورکړي اوزیات احتمال لري چې د قتل عمل دهغو خپلوانو یا نور وګسان له خوا چې سلطنت ته نژدې وو سرته رسیدلی وي. په انگریزانو باندې ځکه اشتباه نشوای کیدای چې دهغه په هر ژ او سره انگریزانو ته زیات تاران و او که ژوندی پاتې وای هغوی ته زیاته ګټه؛ کمونستانو به یوه انګیزه لرلې وای خو موقع نه. ددې توپنې چې په پراخه اندازه خپره شوې ده د جوړولو په برخه کې یو څه داسې

پراخ شواهد موجود دي چې هغه په دي ډول دي: پخوا له دې چې امير حبيب الله خان د وروستي محل لپاره له کابل څخه لاړ شي، دهغه دوز او هڅه شوې وه او د سراج الاخبار د جريدې دوه تنه قلمي همکاران نيول شوي وو او نوموړې جريده د محمود بيک طرزي له خوا چاپيدله. په افغانانو کې يوه آواز ه خپره شوې وه چې طرزي چې لوريې د حبيب الله خان له جانشين مان الله خان سره واده کړی و، د توطيې په راس کې واقع و.

امير حبيب الله خان د پينځوس کلنۍ په عمر مړ شو او نولس کاله يې سلطنت وکړه که څه هم په افغانستان کې دهغه د ياد ياد نوم درناوی نه کيږي، هغه يو بد حکمران نه و. هغه د افغانستان يو نسل ته يوه داسې سوله او آرامي ورپه برخه کړه چې نا آشنا يا غير عادي وه او دهغه ورينتب يا مهرباني څخه يې له تېرونو څخه روغ کړل چې دهغه د پلار دربرورنکي او ځېړونکي سياست په واسطه پاتې شوي وو. هغه په خپل هيواد کې د غربي تکنالوجۍ د معرفۍ او رواجولو کار ته په کراره مگر په ثابته توگه دوام ورکړی و. هغه د هيواد څخه يې نامتو مشران پير ته افغانستان ته راوستل چې هغه يې نه يوازې د سياسي عمومي بخشودا، اهلآم سره سم وېځېل بلکې مهمې وظيفې يې هم ورته ورکړې او د حبيبې ښوونځي د جوړولو په وسيله يې د هيواد راټلونکي پر مختګ له پاره بنسټ کېښود.

دغره مرگك دسپی اختر دی.

(پښتو متل)

دیار لسم خپر کی

دخیلو اکی جگړه

دامیر حبیب الله خان ناخايي مړینه یې له دې چې خپل جانشین یې تاکی وی او هم په افغانستان کی د لومړني زوی د پساچا کیدو د اصل مسراعات نه کیدل ، د پساچاهی لپاره دهنه نوي مجادلود د پیاوړتیا منځ ته کیدلو مانا لرله. له شاه نه د لې ماشومان پاتې وو مگر یوازې دوه تنه یې لوی، قانوني او متنفذ وو: تر ټولو مشر زوی یې عنایت الله خان و چې هغه یو پنده او نرم طبیعته سړی و؛ دی خورا زیات مذهبي او د بنسټداره و او د رهبري یو څو پخوانگر تیاوې یې لرلې؛ دویم تر ټولو مشر زوی یې امان الله خان و؛ دی د هغوز امنو له جملې څخه و چې له نکاحي ښځو څخه زیږیدلي وو نه له مینځو څخه. دی د خپل پلار د مړینې په وخت کې نه و شت کړی و. دامیر حبیب الله خان گران زوی امان الله خان که څه هم لنډ پاری و مگر د پیاوړي شخصیت خاوند هم و او یو بل زیاتي امتیاز یې دا و چې د هغه مور عایا حضرت ته یا د لومړني ملکه و. داسې ښکارېده چې هغه له دغې میرمنې ځنې جوتي پخوانگر تیاوې په ارثي توگه تر لاسه کړې وې. دغې ملکې ښه نوم درلوده او د تنه مزاج خاوند و او ځلکوبه تر پنه د هغې د مزاج په سبب ځنګ و او له پاره یو څو څخه دده کوله او د محمد سرور د لور په حیث د هغې د نفوذ په برخه کی څه شک نه و. محمد سرور د بارکز یو درانیانو مخکښ مشر او په هیواد کې خورا پیاوړی قبایلي مشر و. (۱)

دقتل په وخت کې عنايت الله خان اودهغه تره نصرالله خان له شاه سره وو،
 په داسې حال کې چې دچاوشی اوپه کابل کې دشاهي خزانهې دسانلو مسووليت
 دامن الله خان پر غاړه و. شاهي دله د شاه له مړي سره جلال آباد ته ستنه شوه چې
 هلته له درباريانو او قبایلي مشرانو سره په يوې غونډې کې عنايت الله خان او نصرالله خان
 دواړو دخپلې غوښتنې دسلطنت لپاره وړاندې کړې. دغه غوښتنې دامان الله خان
 دقوت په وړاندې چې خزانه اودهغه دمورنخو ذهم ورسره مله گسري
 ووسرته ونه رسيدې.

د ۱۹۱۹ کال د فبروري په ۱۸، په يوه عمومي جرگه کې چې د شاهي ماسې په
 انگر کې جوړه شوې وه، امان الله خان يوه خوځونکې ويناو کړه اولوره يې وکړه
 چې دخپل پلار قاتلان به دعدالت محکمې ته حاضر کړي او په عين وخت کې يې د
 عسکرو معاشونه دوه برابره زيات کړل. (۲) خلکو دهغه وينا تائيد کړه (هغه په خير کې
 مړ گنده کړه چې قاتل يې وېر تانوی اجيرو) هوخ دهغه له سخاوت څخه خوشحاله
 شواو دقدر په سترگه يې ورته وکتل په داسې حال کې چې په جلال آباد کې دهغه
 مور دخپلې هڅې دقبایلي مشرانو د وفا داری دترلاسه کولو لپاره وقفې کړې.

که څه هم نصرالله خان او عنايت الله خان دامان الله خان په طرفدارۍ لسه خپلو
 غوښتنو څخه سمه لاسه لیر شول، هغوی دمصاحبانو د کورنۍ له غړو سره ونیول شول
 او کابل ته راوستل شول. دلته عنايت الله خان او مصاحبان زرخوشي شول او بيا ور
 باندې شفقت وشواو نصرالله خان په داسې حال کې چې په زندان کې وپه ظاهر
 کې دطبيعي علونو له امله مړ شو.

نوی تولواک امان الله خان په (۱۸۹۰) کال کې په پغمان کې زیږیدلی وهغه دخپل
 پلار اونیکه غونډې یو تیت او منډلی سړی و، دیرینه سوارکار، ښه ښه ویشونکی
 اود ښکار لېوال و. هغه زیات فعال او تکړه و اوترخپل پلار یې لږ له جنسی کارونو
 سره مینه درلوده مگر دخپل پلار په شان یو نرم سړی و، ښه روزل شوی و اود خورا زیات
 دیموکراتیک شخصیت خاوند و. هغه دخصوصي تعلیماتو له لارې روزل شوی و اود بهرنی

نړۍ په برخه کې د پوره معلوماتو خاوند و او د غربي کلتور تر اغېزې لاندې تللی و، سر زوری او احساساتي بې ثباتي او هر دم خيالي دهغه کمزور تياوې وې چې د ژوندانه په وروستيو کلونو کې (هغه په ۱۹۵۹ کې مړ شو) دروحي ناروغي پوړې ته ورسېدې. دهغه اوله ښځه مړه شوې وه او بېايې يوازې د وروستي محل له پاره له نړۍ سره واده وکړ چې هغه د محمود بيگک طرزي نيمه سوريایي لور وه. ملکه يوه جدا بڼه بېکلي، ښه تعليم يافته او هوښياره ښځه وه او پر خپل ميرمه باندې يې زيات نفوذ لاره. په حقيقت کې د امان الله خان زياتې وروستۍ ستونځې دهغه له خپل تمايل څخه چې غوښتل يې په مشخصو افرادو باندې باور وکړي پيدا شوی چې له بده مرغه دغه کسان د هغو کسانو له دې څخه نه وو چې تل به يې سم قضاوت کاوه. غازي امان الله خان د لومړي نړيوالې جگړې د پېل نه راهيسې د مشروطيت غورځنگ پکې په دربار کې د بدلون غوښتونکو د دې مشروطيت د غورځنگ د له برسيره پردې چې په کلکه دانگريزانو مخالفه وه د اقتصادي او ټولنيز بدلون لپاره يې لېوالتيا هم لرله. د همدې بدلون د غوښتلو له امله وه چې غازي امان الله خان روحاني او محافظه کاره ډله چې مشري دهغه تره نصر الله خان وښه نه اسيده. له بلې خوا د محمد زيود پښې زياتره غړي چې په هغو کې هنايت الله خان هم شامل و د نوي ټولواک علاقه و.

غازي امان الله خان د هغو بدلونو په څرگندولو کې چې د افغانستان په باب يې لرل، وخت له لاسه ورکړ. هغه د ۱۹۱۹ کال د مارچ په اوله د تاج دېر سر اېښودلو مرا-سمو په وخت کې درې هدفونه اعلان کړل: د افغانستان بشپړه خپلواکي، د خپل پلار د قاتلانو جزا او د بيگار سيستم له منځه وړل. دا بيگار يودول جبري کار و چې د مخنيو لپاره يو فيوډالي د وروبيگار ته ورته و او زياتره د هغو سيمو څخه والو ترينه کار اخيست چې هلته پښتانه نه وو مېشته شوي.

د مارچ په ۳ نوي شاه انگريزانو ته د خپل پاچا کيدو خبر ورکړ. څرنگه چې انگريزان د امان الله خان له هغه نطق نه د خپلواکي تانولو لارې لاندې څه خبر و چې د

تاج ایښودلو په وخت کې یې کړی و. هغوی دهغه ایک په مینه ولوست. دایسې
دوستانه او غیر رسمي پېغام ومگر په دې پېغام کې ددې خبرې یادونه نه وه شوې چې نوی
هاچا دهغو قرار دادونو په مراعات کې محان مکلف گڼی چې یاد هغه دپلار یانیکه
له خواشوی دی. برخلاف دغه لیک دسوداگری دترو نونو دکولودپاره دافغانستان
دخپلواک او آزاد حکومت ادگي څرگنده کړه.

په دې وخت کې دبلشویکانو په انقلاب پښې په یې ساری توگه دچټکوبد لوندونو
په لړۍ رامنځ ته شوې وه چې په نتیجه کې داخلي جنگ منځ ته راغی اولومړی
نړیواله جگړه له منځه لاړه. په اروپا کې دقوې او سیاست اند ول توب چې د یوې
هیرې دتشنج اوملداکرو په وسیله تر لاسه شوی و له منځه لاړ. په اسیا کې تر فشار
لاندې کمو نستانو لارو نیې پیل کړی و چې خپلواک ویدونکو خلکو ته دامپریالیزم
شرارت درسواکولوله لارې دمتحدینو دلاس وهنې په مقابل کې گوزارونه وکړي.
په اسیا کې دانگریزانو وضع لادمخه خرابه شوې وه له جنگ څخه ستړي
شوي انگریزان دجنگ په کلونو کې له خپلواکوالو او کویښونو اود خپل ملی قوت
دخواشینۍ کوونکي ستړیا څخه وروسته نامینده شوی وو. له سیاسي اونظامي
کسانو څخه کومو چې خپل ژوند په هندوستان کې خدمت دپاره وقف کړی و،
کومو چې په پښتو، اردو، بنگالی اودنمېې وچې په زیاتو نورو ژبو یې خبرې کولې
اوهغوی چې دشرقي څرنیو او بر بندو ناگانو پیژندل اودوی هم ورسره بلدور
زیاتره یې دمانس (Mons) او پیرس (ypres) مبارونو په خاورو کې ورکړ شوي وو.
دهغو پرمخاي راوستل شوي یا مقرر شوي کسان دیر یې تجربې دوهم برید منان وو چې
ددې ایوال ووچې وطن ته چې هلته ژوند دیر ښه و مستاته شی یا که زوری شویوزرو
پوځیانو ته ورشي کومو چې خپل خپلگان دشرابو په واسطه لرې کول. دغه برید منان له
داسې ستونځو سره مخامخ شول چې د لارنس (Lawrence) یا الفنسټن (Elphinstone)
میل گانې به یې کړو پولې. (۳)

دسولې له منځ ته راتلل سره دهندوستان او بر قانونی راج (Raj) تر منځ هغه

همکاري چي دجنگ د لومړيو کلونو مشخصه ده، له منځه تللي وه. هندوستان ترزياتو
اندازې پورې دجنگ په کار کې برخه اخيستي وه او هغه بخشونه نه وورسیدلي
چي دلاس ته راوړاو هيله يې کيدله. له ۹۴۳۰۰۰ هندیانو څخه چې په خارج کې يې
خدمت کړی وو، ۱۰۶۰۰۰ تنه يې په جگړه کې وژل شوي وو. هغوی ددې دپاره
جگړه کړې وه چې نړی ددموکراسۍ له پاره بې خطرې وگرزوي مگر هغوي
ددموکراسۍ په خپل هیواد کې منځ ته راوړې نه وه.

په هندوستان کې دنارضایتي له علتونو څخه یوهم هغه غوسه وه چې فاتحینو
په سختو شرایطو کې په ترکیبي باندې تحمیل کړې وه. له پنجاب څخه زیاتو
مسلمانانو په برتانوي اردو کې خدمت کړی و او کله چې هغوی په سترگو وکړل
چې هغه به داسلامي عظمت او برم پای وي نو دگناه احساس يې قوت وموند. برسيره
هردي د متحدینو مشران په خپل دغه فکر ټینګ وو چې هر هغه سیمه چې په هغو کې
غیرترکان استوګن وو باید چې دترکانو په لاس کې نه وي؛ څرنگه چې په دغو
سیمو کې دیکي ښار شامل و، په زیاته اندازه داویره موجوده وه چې ښایي
د مسلمانانو مقدس ښار د کافرانو تر کنټرول لاندې لاړشي. (۴)

په هندوستان کې دناکړارۍ یو بل دلیل دهیواد اقتصادي تنګسره ۱۹۱۸ کال
موسومي بارانونه لږ و او ۱۹۱۹ کال دومره لږ و ټاټوبیل چې دایره غمجنه ناکامي
وه. دوچ کالې په نتیجه کې هندي بزگران دومره کمزوري شوي وو چې دراتلونکي
انفلوینزا ساري ناروغي (influenza) په مقابل کې يې مقاومت نشو کولی. د ناروغي
په ۱۹۱۹ کې لږ تر لږه د پنځو ملیونو کسانو د مرګ سبب شوه.

د هندوستان مخ پر زیاتیدو ګډوډیو کې دافغانۍ حکومت اند پښه دهغو
که څه مشکلاتو د مبالغې سبب شوه چې انگریزان ورسره مخامخ وو او دغه مشکلات
هم په کافي اندازه جدي وو، مخصوصاً په پنجاب کې، سړه له دې هم ددی له
کنټرول نه خارج نه وو.

ددغو راپورونو ډیر زیاته برخه چې دهندوستانو په برخه کې غازي امان
الله خان ته رسیدل د کابل په دربار کې د هندي انقلابي نوله لارې وو کوم چې نه

پوازي ددسيه جوړونكو په خبرخوشين وو، بلكې دوي هم ليوال وو، چې خپل نفوذ خپلو كورونو ته ثابت كړي:

هغوي د انقلاب د خطر اعلان د هر هندي بزگر په شكاهت كې واوريده او زياته هڅه يې وكړه چې امان الله خان قانع كړي چې په هره شپه كې د يوې بلوا د جوړيدو امكان شته.

امان الله خان دې ته آماده و چې په دې پيشگوئيگانو باندې باور كړي كه څه هم د هغه مخينې له سلاكارانو څخه شك لاره. كه دغه نوي افغاني ټولواك سورڅه نه و خو په پخواني هره اوسني و. او دغسې افكار يې لرل چې پر هندوستان باندې حكومت وكړي لكه څنگه چې افغانانو پخوا هري حكومت كړي و، يانې تر اوسه هغه سيمې بيرته تر لاسه كړي چې يو وخت په جنوب او ختيځ كې نيولې وې. (۵)

البته هغه درك كړه چې په بري سره د يوداسي پلان سرته رسولو به د هندوانو په ملاتړ پوري اړه ولري او يو څو تنو هندوانو د افغاني حاكمت په برخه كې به ژر پوري خاطرې لرلي: او د يوه مسلمان په حيث تر دې اندازې پورې تعصبه انسان و چې هغه داسې ويناوې خپرې كړي چې په هغو كې يې هندي صفتونه وستايي او هم يې په هندوستان كې افغاني استا محروته امر و كړ چې د هندوانو او مسلمانانو د گډې همكاري لپاره كار وكړي. (۶)

كله چې په پنجاب كې د يوې سختې بلوا راپورونه كابل ته ورسيدل، افغاني حكومت په زياتيدونكي توگه لمسوونكي گامونه اوچت كړل. د ۱۹۱۹ كال د اپريل په ۱۳، امان الله خان پوښمير سرحدې مخور و ته بلنه وركړه چې كابل ته راشي او هغوي ته يې وويل چې جهاد دېر ژر منځ ته راتلونكي و. په عين وخت كې هغه امر و كړ چې افغاني پوځ دې په شرقي سرحد كې مخاي په غلجې پيرې چې د پوځ يوه برخه د جنرال صالح په مشري د كې ته چې د خيبر درې ته دورنوتو په لار كې پرته ده ورسېده او بله برخه يې د نادر خان په مشري متون (Matun)

ته چې د خوست په ولايت کې دې ورسېده. درېمه برخه يې د عبدالقدوس تر مشرۍ لاندې کندهار ته وليږول شوه :

برتانويان له دغو حرکتونو څخه زړښت شول مگر تر پخزايي د هغوی په مقابل کې د مقاومت له پاره لږه تيارۍ درلوده. که څه هم په هندوستان کې د هغوی د عسکرو شمير ۳۳۴۰۰۰ ته رسېده، خو د هغوی د کيفيت او مورال ډېر ښه نه و، چې د ډېر د سپلېنه مسلکي اشخاصو چې هلته يې دويکتوربا (Victoria) په نوم جگړه کړې وه تعبير تاوړه او د خندا وړ و. برتانوي جاپان ليوال وو چې وطن ته لار شي؛ سپاهيان د بغاوت له امله داغې شوي وو او د مسلمانانو په منځ کې د اسلام په کمزورۍ شوي دريځ کې د پورې له امله داغې شوي وو.

سره له دې چې برتانوي عسکر کمزوري هم وو، مگر هغوی د افغاني منظمو لښکرو په پرتله، لاهم د مؤثرې نمونه وو چې د پخوا په شان ښه مجهزه وو، روزل شوي نه وو او ښه قوماندانان يې نه لرل. افغاني جاپانيانو په فرضي ډول مياشتنۍ معاش چې دوه ويشت کابلي روپۍ وي تر لاسه کاوه چې له يوه ډالر سره برابر و مگر دغه معاش معمولاً نه و تاديې شوی يا صاحبمنصبانو د حجاب کړی و. هلته افغاني پوځ ارکان حرب ته لاره اوله کابل نه پرته په بل لور کې لږه هڅه کيده حتی د غونډو ونو د تنظيم لپاره هم لږه هڅه کيده. ډير عسکر په يو ډول وسلو سمبال وو چې د سنايلر (Snyders) او مارټينس (Martinis) په نومونو ياديدلي او د هغوی دنولسۍ پيرۍ درو مانتيکي وخت اوس تير و؛ د هغوی لځني حربي مهمات له شلو کلنو څخه هم زيات زاړه وو او څومره چې د ښه وېشتونې له پاره خطرناک وو په هماغه اندازه د هغه هدف لپاره هم خطرناک وو. (۷)

لکه پخوا اوس هم د افغانستان رېښتوني پوځي قوت د هغه په جنگي ابوقوتونو کې پروت و چې غړي يې په وسلو ښه سمبال وو او د وسلو په استعمال کې يې ښه مهارت درلود او دوی دومره په غير منظمو جنگو کې ماهر وو چې مخالفو ازگريزانو هغوی دنړۍ ډير ښه گور يلاسي او ماهر جنگيالي گڼل.

له دی هڅه، او همدارنگه، د افغانی ايله جاريوله کمزورتيا هڅه افغانی پلان جوړونکی چې غوښتل یی په پنجاب کې یو بشپړ اړو دور را منځ ته شی او هغه د یو ګډ قبایلي پاڅون سبب شی، ښه خبر وو.

د افغانی هیلو په خلاف برتانوی مشران هم له دغه پلان هڅه لږ خبر نه و. هغوی پوهیدل چې لږ تر لږه د دوو مياشتو مخکې په ضروری وی چې قبایلي خلکو ته وخت ورکړل شی چې د پسراني حاصل در اغونډ و لو کار پای ته ورسوي او همدا رنگه هغوی له دی هڅه هم خبر وو چې په پنجاب کې له ګوله پراختیا مومي. د هغوی دغه عقیده چې یو سملاسی اقدام ضرور و چې په هندوستان کې د دې بغاوت د خپریدو مخه ونیسي چې په دکه کې د پېښور له امله نائید شوه چېرې چې د افغانی جنرال صالح محمد په وس کې نه وه چې قبایلي یووالی کنترول کړی یا حتی د خپل لښکر حرکتونه او جنبشونه منظم کړی.

د ۱۹۱۹ کال د می (May) په ۲، د خپېر پوه ډله توپک وال چې د خپېر پنه لار کې یې یو کاروان بدر ګه کاوه د قبایلي خلکو چې مشري یې د یوه مشهور پاڅنی زر شاه شینواری پر غاړه وه له عکس العمل سره مخامخ شوی وه. د ورځنۍ پنه ورستیو شیبو کې هماغه ډله پنځه تنه پنا ییان (جرالیان) چې هغوی په لنډی کوتل کې د اوبو په یوه پروژې کې کار کاوه ووژل. په پای کې له مازیګر نه یوه شپه رومي د شینوارو او مومندو قبایلي خلکو تقریباً یو سلو پنځوس کسيزه یوه ډله له سره حد هڅه تیر شوه او د باغ کلسی یې چې د خپېر درې په جنوب کې پروت و ونیوه؛ د ابا یو یادداشت شی چې په دې سیمه کې سرحد هیڅکله په ښه شوی نه وه؛ په دې ډول افغانانو هغه باغ چې په افغانستان کې و تینګ و ماته او انګریرانو د عاکو له چې د باغ د برتانوی سیمې په دوه سوه مترې ساحه کې دننه و.

دغه حرکتونه درې ورځې وروسته د انګریزانو له خوا د جنگ د اعلان موجب وګرزیدل. د هغوی دغه ادعا چې د ایدو دفاعي عمل و چې په هیواد کې یې انتخاب کوونکو ته مخامخت زبات په زړه پورې وګرزاو، مګر د هغوی د ادعا د سمواتی

په برخه کې شک موجود و. په دې کې څه شک موجود نه و چې افغانی برید ونه
 لمسوونکي وو مگر د شک موجود و چې دیرلږ شمیر یاغیانو ناوړ و عمل و نو او د
 افغانی غیر حکومتی مسکرو دیوی دې هر کتونه په هندوستان، باندې یو برید ونه مخ ته
 راوړی وی که نه. افغانان یوازې ستراتیژیکي محایو نو ته تللي وو په داسې حال کې چې
 هغوی په پنجاب کې د پرمختګونو په برخه کې د خبر تر لاسه کولو ته انتظار کاوه. که
 چیرې افغانانو په کلکه دیر غل تګل کړی وای، هغوی به په تیري کونکي توګه زیات
 وړاندې تللي وای، هغوی به په سرحد کې یوه اندازه بریالیتوب تر لاسه کړی وای
 ځکه ځه په سیمه کې برتانوي سرتیري (د خیبر توپک والاکسان، د توجی او وایه
 جاسوسان) ټول په بشپړه توګه ناراضه وو.

همدا چې برتانویان په جګړه کې داخل شول په چټګۍ سره یې عمل وکړ. تورن
 جنرال کلیمو (Climo) له یوې قطعي سپړ و مسکرو او د پیلو مسکرو له دوو لویو اګانو سره
 پېښور محاصره کړ او مسکرو ته یې لار ښوونه وکړه چې دغه د زرګونو ګناهو ښار، کور
 په کور ولټوي. د پستې خانې افغانې آمر او دري دیرش نور کسان ونیول شول او پاروونکي
 دیر مواد تر لاسه شول. (۸) د مې (May) په ۹، د ګر جنرال جې. اف. کروکر
 (G.F. Crocker) چې په خیبر کې یې برتانوي پوځ ته قومنده ورکوله د افغانې پوځ په
 مقابل کې ودانګل چې په باغ کې له غیر حکومتی مسکرو سره پوځي شوی و.

دغه عملیات په باغ کې داوېر تاسیساتو ته د زیان رسیدو له امله او د خیبر له توپک
 والو وڅرخه د ټنټیدو له امله چټک شول.

جګړه د سهار په څلور و بجو او پنځه شاوېشت دقیقه پیل شوه کله چې لمر د ځای په
 سپړ و دوو محلیده. یوازې یو لږ شمیر لږې ویشتونکي توپونه و اړ شول؛ پس له هغه
 انګریزانو ته هوسا مسکرو رسیدل چې د هغوی مشري د تورن جنرال فاولر (Fowler)
 په غاړه او هغوی ته یې قومنده ورکوله.

د مې (May) په ۱۱ بیا سهار وختي یو بل برید وشو څو له دوو ځی څخه چې خورا
 زیاته وه ځان وساتي چې د ورځې د فار نهایت له ۱۲۰ درجو څخه هم زیاتیدله. د افغانانو

مقاومت لږو، دهغوی توپخانه دانگریز انود توپخانې په شان نه وه اود هغوی عسکرو په پرله پسې توګه دانگریز انوپلې عسکر چې په وړاندې تلل نخطاکول یعنی داپه عمومي ډول دښه ویشتونکو قصور وچې هغوی دغره لمنه وېشله. کله چې انگریزان د غره مخو کې ته ورسیدل، هغوی ته څرګنده شوه چې افغانان تللي وو او شپږ شپه سړي یې پرېښي وو. دانگریزانو خپل تلفات چې لږ واتومرواونه ویشته تېپیانوته رسیدل، په حقیقت کې تر افغانانو جل او ګرمي زیات انگریزان وژلي وو.

د می (May) په ۱۳، دانگریزانو پوځ له خیبرڅخه ووت اوددې لوی افغاني کله یې چې نخالي شوې وونیو. هغوی د ښار ګوتې د جنوب په پراخو میدانونو کې یوه پراخه سیمه چې زیاتې اوبه یې لرلې پیدا کړه او هلته یې یوه موقتي قرارګاه جوړه کړه. اوله همدې ځایه یې شاوخوا غرونه دخپلو توپکو په واسطه ویشتلای شول. څلور ورځې وروسته یو زیات مهمناک دښمن څرګند شو چې داویروونکی دښمن بولوی افغاني لښکرو چې له مومندو، ساپیو، خوګیانو او شینوارو څخه جوړ شوی وو. ټول په وسله بڼه سمبال وواوان دهلکنوب په وخت کې ورته دتوپک استعمال ښودل شوی وو.

هغوی چې له خپلو عادي ټکټیکونو څخه یې کار اخیسته د غرونو سرته وختل مورچل یې وینه وه اودانگریزانو پر قرارګاه باندې یې ډزې پیل کړې.

بل سهار کله چې انگریزان مخ په وړاندې لاړل چې دغه کړاوله منځه یوسي، هغوی له سختې جګړې سره مخامخ شول. دا جګړه دومره سخته جګړه وه چې دانگریزانو مخ په وړاندې تلونکی پلې پوځ دغره له سره تقریباً سل ګزه لرې ځای په ځای میخ شو او یوه قطعه چې پنځه دیرش سکان یې لرل په ګډوډۍ کې په شاوتمېدو. په دغه خطرناکه لمحې کې دانگریزانو دوه دهاوان تبولګی راورسیدل او سمندلاسه یې په ارتفاعاتو باندې ډزې پیل کړې او انگریزان یې له خطر څخه وژغورل. تر یوې سختې مخ نیونې وروسته دانگریزانو پلې پوځ مخ په وړاندې لاړ او مخ یې ونه نیول شوه او وې لیدل چې بی توپه قبایلي خلک له منځه تللي وو.

دې جګړې په شمال کې پوځي عملیات پای ته ورسول. دا پرېکړه وشوه چې د

کابل خواته نور وړاندې تښت زیات خطرناک وځکه چې اړیدي راپورته شوي وو،
 دخیبر توپک والا تیت وړک شوي وو، او اکمالات دخیبر لارې په کراره سره کیدل
 اودیوې قوي ساتونکې دلې له خورایې څارنه کیدله. نتیجه داشوه چې برتانوي پوځ په
 ډکه کې پاتې شوچیري چې تودوخه زیاته او ژوند یې خونده اوزره وهونکې وارکله
 کله په غلجکي ډول انگریزان هم ویشتل کیدل.

په مرکزي جبهه کې افغانان زیات بریالي وو. افغاني پوځ په منون کې ځای په
 ځای شوی و او مشري یې د محمد نادر خان په غاړه وه. دی د مصاحبانو له کورنۍ څخه و؛
 یو لایق او تکړه مشر و او د میراني او غیرت خبرې یې د خپلو عسکرو په غوږونو کې
 څڅولې وې او هغوی یې ښه تلقین کړي وو. نادر خان د انگریزانو عملیاتو لپاره انتظار
 ونه ایسته، هغه مخ پر وړاندې لار او په سپین واک کې یې دهغوی پر مخ تللې پوښته
 ونيوله. هغه پس له هغه د انگریزانو د سترې جنګي کلا تېل خواته د شلو ميلو په اندازه
 یو آریانوونکې مارش اجرا کړ او خپل، توپخانه یې په پیلانو باندې په یسوه لاره راوړه
 چې د یوه پوځ لپاره ناممکنه ګڼل شوي وه. هغه په یوه ځای کې موضع ونيوله چې
 تقریباً پنځه زره گزه له جنګي کلا څخه لرې وه او سخت توپونه یې پرې واورول په
 داسې حال کې چې دلې دلې قبایلي خلک له هغه سره یوځای شوي وو، دهغوی د برید په
 وخت کې په خپلو دزو کې زیاتوالی راووست.

دغه ناڅاپي موفقانه برید، تېل تر بلوچستانه پورې سرحدې قبایلي رامنځ ته
 او راوینې کړې. کله چې ژوب ملیشه د خیبر توپک والا وپه شان یې اعتباره ثابته شوه
 داد کرزن (Curzon) پر پلان باندې د منقذینو داد، ادپاره یو وروستی ثبوت و او د
 انگریزانو پر مخ تللې پوښتنې په سمخته ټنګه کې وې. تېلې پوښتنې خوشې شوې وې
 دهغوی د په شا تمبیدلو، وخت کې دفاع کوونکو په تیره بیا افسرانو ته درانده تلفات
 و او ښتل کله چې هغوی د جګړې په حال کې نه نو، پناه گاهه ورسول. دا چې جنګیالیو
 مسعود و او درویش خپل وزیر و په جنګ ګډون کې کړي وددې ګډون اټکل لادمخه
 شوی و؛ مگر په جنګ کې د آراموشینوار واکا کړ و ګډون د انگریزانو لپاره
 پر ګډار و چې اټکل یې دمخه نه و شوی.

د مخینودلایلو له مخې احتمال لري چې نادر خان پر استحكاماتو باندې د قبایلي خلکو د برید کولو په کمزورتیا باندې پوهیده) هغه کوم داسې شخصونه کړه چې پر تل باندې چپاړ یوسي مگر پر تل باندې یې په گولي او رولوسره قناعت وکړ. د ایونیت وېرک او بې اغېزې برید او دانگریزانو د پوځ له وسه پوره وه چې د هغوی مخه ونیسي "چې تل نن داخل نشي. په عین وخت کې تر له مرسته چې تر اوسه کېدای شوه پر لار کې په زیاتو دودونځه کې د رارسیدو په حال کې وه. د جون (June) په اوله یو د دودور پوځ د جنرال آر. ایچ. اف. ډایر R. H. F. Dyer په مشرۍ تل ته ورسیده؛ په سپایي هڅه وشوه چې پر افغانانو باندې برید وکړي مگر د شپې افغانان په ښه ترتیب سره پر شا ولاړل.

په جنوبي جبهه کې پوځ د جنرال عبدالقدوس تر مشرۍ لاندې په کندهار کې پاتې شو. یوازې هغه وخت نښتې وشوې چې انگریزانو د برید جنرال واپشیر Wapshar تر مشرۍ لاندې د سپین بولدک افغانی سرحد جنګي کلاو لپاره. دې جګړې او په جنرال کې لږ اڅ اودب د افغان او انگلس د دریم جنګ پوځي عملیات پای ته ورسول. دا چې دامعمولاً دانگریزانو د یوه ستربري په حیت څرګل کېږي لږ تر لږې هلت داو چې بهرنیو مبصرینو کیدی د افغانې اړخ په برخه کې څه نه دي اوريدلي. د هغوی قواوې د خپل له استثنائي پوځ سره د مخالفتونو په نتیجه کې روغې رمنې پاتې شوې وې؛ نادر خان زیات بری اوویار نه تر لاسه کړې وه په جنوبي جبهه کې افغانی پوځ هیڅ عملیات نه وولیدلي. اوس چې بالاخره قبیلې راهاڅیدلي وې که چیرې جنګ دوام موندلي وای انگریزان به له خورا کلاک مخالفت سره مخامخ شوي وای. په حقیقت کې دوه نور کلونه په کار ووجې یوازې درویش خیل وزیر ارامه کړي او انگریزانو د هغې جګړې په موده کې دومره تلفات ورکړي وو چې د تلفات تر هغو تلفاتو چې هغوی د افغان په جنګ کې ورکړي وو زیات وو. بره سېره پردې په برتانوي پوځ کې د کولراساری ناروغۍ پیدا شوه او د زیاتو عسکرو د مړینې موجب وگرزیدله.

د داسې حال کې چې عسکرو واران کاوه، د پیلو ماتان فعال وو. د مې (May) په ۲۸ په داسې

حال کې چې د نادر خان پوځ تل محاصره کاوه نائب الحکوم، له امان الله خان څخه پولیک ترلاسه کړ چې نوموړي پکې لیکي و چې د صالح خان عملیات ناسم تعبیر شوی و او افغانانو پر هندوستان د برید کو او بند وېس نه و کړی. هغه همدارنگه د یوې موقتي روغې غوښتنه وکړه. د انگریزانو په ځوابیه لیک کې هغه شرایط چې د هغوله مخې به اور بند و منل شي دا وو: «افغانان باید خپلې ټولې لښکرې له سرحد څخه په شا کړي. . . . برتانوي لښکرې باید په افغانی سیمه کې چیرې چې اوس هغوی موجود دي پاتې شي. . . .»

برتانوي لښکرې افغانی سیمې یا لښکرې بمباري نه کړي یا به پر هغوی باندي ماته ښکته ونه چلوي؛ برسيره پردې تاسې به د اژمنه و کړی چې ستاسې خلک به پر انگریزانو باندي د زې ونه کړي یا به پر برتانوي الوتکو د زې ونه کړي. (۹)

د غازي امان الله خان ځوابیه لیک د شرحي، چلنج او فلسفې یو ترکیب و. هغه څرگنده کړه چې د افغانستان ملکي او نظامي قواوې دواړه عین قواوې وې او دا ناممکنه وه چې قبیلې له سرحد نه ونه وځوړل شي؛ او وې نشو کړای چې پر الوتکو باندي د افغانانو د دزو کولو مخه ونیسي. «ځکه چې زه وېز داو لاسونو احساسات چې هغوی الوتکې نه لري ستاسو د الوتکو د لیدلو په واسطه سخت را پارېزي.»

هغه په پای کې داسې څرگنده کړه: «د آزادي روحیه ددې سبب گرزیدلې ده چې د نړۍ په هر گوټ کې د بشر د خپل شویو طبقو مړاوې زړونه را ژوندی کړي او دغې روحیې یو فوق العاده قوت منځ ته راوړی دی چې له روغې او برابرۍ سره مینه لري او په مختلفو هیوادونو کې یې ظلم او حاکمیت تقریباً له منځه وړی و.» (۱۰)

دا چې انگریزان په عمده دول د حالانویا د شاه د فلسفې له امله تر اغیزې لاندې راغلي وو اوس یې د سولې له کنفرانس سره موافقه وکړه چې په راولپنډي کې جوړ شو. د افغانی هیئات مشري د علی احمد خان په غاړه وه چې هغه یو د غازي امان الله خان دنیا یې له زامنو څخه و او د برتانوي هیئات مشري د سر همټن گرانټ (Sir Hamiton Grant) په غاړه وه. د سولې مخبري اترو یوه میاشت دوام ومونده او ترنهای حد زیاتی

ترخي وي. دانگرېز انوددې خپلگان او اريانتيا په وړاندې، افغانانو د يوه مات شوي هېواد داستاخو په شان چلندونه کړ. هغوي خپلې غوښتنې د ټول وزيرستان لپاره د زياتې مرستې لپاره او د هغوي د محاسبې آزادي او خپلواکۍ لپاره وړاندې کړې؛ هغوي په خپل فارغ وخت کې د هنديانو دگټې لپاره لمسوونکې ويناوې کولې او هغوي به ورته لاسونه پر کول او شاباسي به يې ورته وايه.

د آگست (August) په ۸، يو تړون لاس ليک شو د دې تړون پنځو مادو د برتانوي لښکرو په شامېدل د برتانوي مرستو قطع کول او د هندوستان له لارې د افغاني جنگي وسايلو بندول اېځاېول. د افغانانو د خپلواکۍ هڅه يادونه شوې نه وه. مگر د افغاني هيئات په غوښتنه يوه بله ماده چې هغه د افغانانو د خپلواکۍ ماده وه په تړون کې په ضمني ډول زياته شوه اوله تړون سره ضميمه شوه. د تړون د شرطو نو خپرېدل د دې موخې په وگرزېده چې په يرغل کوونکو برتانوي استاخو باندې سخت انتقاد ونه وشي. برتانوي اولس ته گرانه وه چې يوه شې چې هغه جنگ چې محوره محاني او مالي تاوانونه يې لرل او د افغانانو د خپلواکۍ په باب و، په هغه منتج شي چې د هغه په مؤفقانه بري سره ورته ومنل شي.

برتانوي انتقاد کوونکو په تېنګه غوښتل چې يوه شې چې څنگه يې دامير حبيب-اله خان د وفاداري مکافات د هغه د قاتل گولي وه د غازي امان الله خان د دښمنۍ مکافات بايد د هغه غوښتنو ته څاره اېښودل وي. په برتانوي هندوستان کې زاړه واکمنان وغړمېدل چې په هندوستان کې دانگرېزانو حيثيت يو کلک گوزار خورلی و؛ هغه، چې دغو انتقاد کوونکو و نشو کړاي چې هغه درک کړي ياد هغودرنا-وي وکړي هغه مسايل وو چې زيات د برتانوي سياستمند ارانو په اذهانو کې وو. هندوستان په جدي توګه ناراضه و او د افغاني جګړې دوام ښايي د زيات تکليف موجب گرزيدلی وای ځکه، چې د علي وړو تو چې هغوي د هندي مسلمانانو د غور د څنگ مخکېان ور په څرگند ډول د امان الله خان ملاتړ کاوه او موهنداس گاندي (Mohandas Gandhi) د افغانانو هدف ته تاثير کړي وو. برتانوي مشران په شمال کې په نوي بڼه کې د زرې بلاد را څرگندېد لوله امله زيات ځورېدلې وو ځکه چې.

بلشویگان په افغانستان کې فعال وو او هغوي د روسی لپاره جگړه وکتنه، او غازي امان الله خان د هغوي داستاڅود منلو وړ خبر و نه غوږ اېښوده. په لار کې دوه مکتوبونه د انگریزانو د جاسوس له خوا ونيول شول چې یو یې د غازي امان الله خان له خوا لینین Lenin ته اوبل یې د محمود بیک طرزي له خوا د بلشویکانو د بهرنیو چارو وزیر ته استول شوي وو او دواړه یې دوستانه او د صمیمیت ښکارندوي وو. په دریم مکتوب کې اولاهم زیات خطرناک پیغام (چې په یوې ناڅرگندي طریقه سره لاس ته راغلی و مگر پرته له شک شخص په زړه پوری و) یو وزارت پخوانی سیاستمدار میخائیل براوین (Michael Bravine) چې دی اوس یو کمونیست نماینده و د بلشویک حکومت د شرقی تبلیغانو څانګې ته لیکلی و چې هغه په کابل کې له هندی انقلابیو نوسره زیات بریالیتوب ترلاسه کاوه . .

ددغه فعالیت په مقابل کې پر افغانی بهرنیو چارو باندې د انگریزانو کنترول یې ګټې ویلې په حقیقت کې د اکټرول یونځندو څخه چې برتانوي استاڅي یې بیرون ساتل، په کابل کې د غیر انگریز استاڅی د ساتلو زړه پاليسي صرف تر هغه وخت پورې اغیزمنه وه چې دیوه روسي پوځي برید ګواښ موجود وو. خو په دې وخت کې خطر دوسلو پرځای له نظریاتو او هغو فعالیتونو څخه چې د هندوستان نا کرار و خلكو ته متوجه وو منځ ته راغلی و .

افغانان په دې فکر کې وو اولاهم په دې فکر کې دي چې هغوي د جنگ په ډګر کې خپله بشپړه خپلواکي وکتنه. په کابل کې یو جوړ شوی اغیزناک څلي دیوه مرمري زمري ښکارندوي چې ددې څلي په تل کې زمري د انگریزانو د ځور او کړ او په خاطر په مخنیویونو کې د غبرګیدو په حال کې لیدل کېږي او د خپلواکي د نمانځلو لپاره د اګست (August) میاشت وټاکل شوه. د تل په مقابل کې د نادر خان جګړې هغه د جنگ یو نامتو اتل و ګر زاوه او غازي امان الله خان له جنگ څخه له یوه داسې محبوبیت سره میدان ته ووت چې په نادره توګه دیو افغان ټولواک په برخه شوی دی .

خداي لوي دي خوله شنه اسمانه
 باران نه اوري. (پښتو متل)

څراړلسم څپرکی

د افغانستان څرگندیدنه

افغانستان چې په پای کې یی خپله آزادي په بهرنیو چارو کې لاس ته راوړې وه پیل وکړ چې د ټولو ممکنو ستایونکو توجهه مخاته راوگرزوي. محمد ولي خان چې يو مخبرك اولايق تاجك و او دامان الله خان په نظر سره يې زياته ترقی کړې وه لويديځ ته د يوه هېمات په مشرې وټاکل شو چې له هر هغه چا سره چې ده کولای شول خبرې اترې وکړي. روسيه، جرمني، ايټاليا او متحده ايالات سترځواکونه وو چې بايدله هغوسره وليدل شي اولوه پريودر يوقدرتونو سم دلاسه خپل رضایت اعلام کړ چې نړيوالې ټولنې ته ددغه نوي سړي درانگ هر کلي وکړي. په متحده ايالاتو کې د هارډينگ اداره د گوښه توب په يوه حالت کې له فعاليت څخه ولویدلې وه اوزيات احتمال لري چې دافغانستان د دقيق موقعيت په برخه کې مشکوکه وه. ددې ادارې ناڅرگند ځواب داو چې دسياسي تبادلي مسأله دې حتماً دآينده غورلپاره پريښودل شي. (۱)

لکه پخواوس هم دافغانستان بهرنی سياست د دې هېواد د پياوړيو گاونډيو پرکړو وړباندې ولاړو وه دې وخت کې له شمال څخه گواښ او منځه والی وکله چې بلشويکي رژيم دکورنی جگړې اود متحدينو دلاس وهنې په مقابل کې جگړه وکړه.

په حقيقت کې ۱۹۱۹ کال داکتو بر په مياشت کې دډينیکن (Denikin) له خوا داوړال محاصرې د انقلاب ضد لور ه څخه په نښه او وښودله. دغې کمزورتيا دافغانانو صميميت يا دزړه له کومې دوستي زيا ته کړه چې د هغوی عنعنوي هاليسي داوه چې دگاونډي ملاتړ وکړي هغه چې ديوه خورا لږ فوري خطر مسأله منځ ته اچوله:

زياتره افغاني مشران که څه هم دمارکسيستم له اصلي ماهيت څخه بې خبر وو، په حقيقت کې په پروپاگانده کې يې زيات شيان وموندل چې هغه ددوی خوښ شول چې کمونيست اجنټيانو کابل ته راوړې وه، په تيره بيا پسرل بورژوازي امپرياليزم، باندې دبريد لپاره په تبليغانو کې او داسياخلک يې دې ته رابالي چې دخپلو ارو پايي بادارانو په مقابل کې را پورته شي. دلينين له خوا امان الله خان ته يو ليک چې نسبت مارکس ته يې زيات دماکيا ولي فلسفې به، لرله، دبلشويکانو موقف په دې ډول څرگند کړ: «وتو دکارگرانو او بزگرانو دحکومت په نوم خپله ښه هيله څرگنده ووچې له افغاني خلکو سره په سياسي ملدا کړولاس پورې کړو... دشوروي حکومت له لومړي ورځې څخه چې هغوی قدرت ترلاسه کړ تولى نړې ته خپله غوښتنه اعلام کړې ده چې هغوی نه يوازې هيله لري چې دنړۍ دتولواوخلکو لوی دي که واره دخود اراديت حق په رسميت وپيژني بلکې هغو خلکو ته مرسته هم ورکړي چې هغوی دخپلې خپلواکۍ لپاره مبارزه کوي. (۲)

وروسته له دغه پيغام څخه يو سياسي استاخمى ميخايل براوين چې يادونه يې دمخه شوې ده، ۱۹۱۹ دسپټمبر په ۱۲، کابل ته راوړميد، که څوک برنس، مکناټن اوکيو گناري په دې کټگوري کې شامل نه کړي براوين اومړی رسمي خارجى سياستمدار دې چې افغانى پايښت ته داخل شي - براوين که څخه هم بولند پاری شخصيت ونخوږود يوبڼه ژپوه او يو ماهر مخرب و.

دبراوين دفعاليتو نو په برخه کې انگرېزانو ته په کابل کې داجنټانو له خوا

په مناسبه توګه راپور ورکړ شوی و او داسې عقیده موجوده وه چې دغه فعالیتونه چې تر ډېرې مودې پورې یې دوام درلود یاسرته رسېدل په سرحد کې د ستونځې د دوام سبب وو. په حقیقت کې افغانانو پر اوسن یا هغه وعلې چې هغه په تېنګه سره وکړې ونه منلې او که څه هم افغانانو د ډیورنډ د کرښې په اندواخیلو کې خپلو بې مخایو لاس وهنو ته دوام ورکړ، هغوی نسبت کمونیستي پروپاګندې ته زیات د نیشلسني لوړو ارزوګانو په واسطه پارول شوي وو. خو تر هغه وخت پورې چې په هندوستان کې د بغاوت پرمخ تلل دوام درلود، انګریزانو په هر سرحد کې د یرغل کې ځټک او لوړولیدل. په ترڅ کې باندي د سولې له تېریدو یو شریطونو څخه د هندي مسلمانانو کرکه او د ترڅپې او یو زمان تر منځ د جګړې زیات شوي پیچلتوب یې له شک څخه په هندوستان کې او په تیره بیا په پنجاب کې د زیاتې خړې تیا (تشنج) موجب گرځېدلي وو. بې له شکه د افغانستان حکمرانان مرسته وکړه چې د مسلمانانو د غې کرکې ته لمن ووهي په تیره بیا وروسته له هغه چې غازي امان الله خان خپل شهرت او وقار د دې ادعا په واسطه زیات کړی و چې د جګړې په ډګر کې یې د خپل هیواد لپاره خپلواکي ګټلې ده. په حقیقت کې د ۱۹۲۰ کال په دویمې کې تقریباً شل زره پنجابي مسلمانان افغانستان ته د دارالسلام په حیث ولېږدېدل. دلته هغوی رز دساره ژمې په واسطه بې زړه شول او افغانان که څه هم صمیمي وو په خپل وار سره د مهاجرینو د بهیر په اندازه بې زړه شول. له اوهامو څخه خلاص شوې زیاتره کله وال (مهاجرین) بیرته پنجاب ته لالهنده او سرگردانه شول چې خپل کورونه پیدا کړي چې د لږ مذهبي ګاونډیو له خوا نیول شوي وو.

دې کار په هندوستان کې د غازي امان الله خان حیثیت زیانمن کړ خو د انګریزانو اندېښنه یې زیاته کړه چې هغوی اوس په دې قانع وو چې امان الله خان تر څو نیستې اغیزې لاندې راغلی و هغوی له افغانستان سره نږدې اړیکو د پلټلو او تینګو-لولپاره امان الله خان ته بلنه ورکړه چې دیوه نوې تړون په برخه کې د ملاتړ لپاره هندوستان ته استاخي ولېږي.

افغانانو چې تل خوش وو چې په نوو تړونونو باندې بحث وکړي دمحمود طرزي په مشرۍ يې يوه هیئت میسوري (Mussoorie) غرونو ته ولیزه او هلته دانگریزانو دمذاکرو لار ښوونه دهنري دابس (Henry Dabbs) له خواهه کېدله. غونډې غیر دوستانه وې؛ افغانانو ونه منله چې له خپلو غوښتنو څخه تیر شي او دبرخلي یې خپل کوربازو دتبصرو په واسطه خپه کړل چې تر مهارت او ادب څخه زیات دحقیقت ښکارندويي وې. کله چې له طرزي څخه پوښتنه وشوه چې ایا هغه موافقه ونه کړه چې هندوستان په فوق العاده ډول اېبره ور (حاصل خیز) و، هغه ځواب ورکړ چې دا حاصل خیز و خو زیاته یې کړه چې هغه دهندي خلکو چې په ګېده ماره نه ور اووژي بریښېدل له لیدلو څخه اریان پاتی شو. په دغه شان تبادلو کې کنفرانس بالاخره خراب شو.

د ۱۹۲۰ کال په اکتوبر کې افغانانو کابل ته یوه برتانوي هیئت ته دبلنی ور کولو په واسطه مبادله کړه. د ۱۹۲۱ کال په جنوري کې یو ځل بیا د اېس په مشرۍ یوه ډله افغانی پایتخت ته راوړسېده او هلته یې له دوو افغانی مذاکره کوونو طرزي او نادرخان سره خبرې اترې پیل کړې. له افغانانو سره خبرو اترو یو-ولس میاشتې دوام و موندل چې پر خپلو غوښتنو یې تېنګار کاوه او انگریزانو د هغوی غوښتنې ناممکنې ګڼلې، په داسې حال کې چې انگریزان د لارډ کرزن پر وروښ باندې تېنګار کاوه چې هغه د بهرنیو چارو وزیر و. هغه دامیر حبیب الله خان دسیاسي بریالیتوب راهیسې چې په ۱۹۰۶ کال کې یې لاس ته راوړ دا افغانانو پر ضد و او په هندوستان کې یې دخپل حکومت د ستونځو ملامتي دا افغانانو په بې جهته فازولر باندې اچوله. هغه په لندن کې د ۱۹۱۹ کال گرځنده افغانی هیئت ته یوسوړ هر کلی کړې و او په دانګټ پيلي وویل چې افغانستان دې حتماً د هندوستان له حکومت سره معامله کولو ته دوام وکړي.

په عین وخت کې دانگریزانو ویره دا افغانانو او شورویانو تر منځ پرمخ پرمختیا باندې د ۱۹۲۱ په اګست کې د دغودوارو تر منځ د یوه تړون په واسطه زیاتیدله چې افغانانو ته

ترزیاتې اندازې پورې غوره و- یاداچې غوره به وای که چیرې عملی شوی وای. ترون د دواړو هیوادونو ترمنځ د اړیکو له ټینګولو نه برسيره افغانستان ته د پنځده سپارل، په هرات، میمنې، مزار شریف، غزني او کندهار کې د باشویکانو د قنسلګر یو جوړول او افغانستان ته په کال کې د یو ملیون سروزرو یا سلینوزرو روپلو مرستې ورکول اېجاېول. په ترون کې په دې مساله باندې چې خوارېلو شیکان به روپل له کومه لویه لاس ته راوړي بحث ونه شو:

د ۱۹۲۱ کال د نومبر په ۱۵، افغانانو خپل چمتووالی اعلان کړ چې له انګریزانو سره یو تړون لاسلیک کړي چې د صبر ناک د اېس د زیاتې اریانستیا موجب وګرزیده. دې تړون چې د افغان-انګلیس اړیکو لپاره یې یو بنسټ یرېښود خوارلس مادې لرلې او تر هغه وخت پورې د اعتبار وړ و غوچي په ۱۹۴۷ کال کې انګریزان له هندوستان هڅه ووتل. د تړون لومړنۍ پنځه مادې د سیاسي هیئتونو او کارکوونکو د تبادلي په باره کې وې؛ شپږمې مادې افغانانو ته د هندوستان هاغې خوا ته د نامحدود ترانزیت حق ورکړ او اوومې مادې غورګنده کړه چې د افغاني مالونه په بیړۍ کې راتلل باید له ګمرکي محصول هڅه معاف وي. هلمته په ترون کې د پورنېدو کړنې په ختیځ کې د پښتني قبیلو د خودمختاری، هڅه یادونه نه وه شوې؛ خود د لوهر یوه موافقه وکړه چې بل ته خبر ورکړي که چیرې پولې ته نژدې د قبیلو په مقابل کې د پوځي عملیاتو فکرو شي. (۱) دغه تړون به ناممکن وای که چیرې افغانانو خپل د آمو سین هاغه هوا ګاونډیانو په مقابل کې په خپلو کړو وړو کې یو بدلون نه وای رادستی چیرې چې د باشویکانو د انقلاب غوغا، د انقلاب ضد کسانو شور او زوږ او د متحدینو لاس وهنه خپل اوج ته رسیدله. د دې لپاره چې پوه شو چې دغه بدلون څنګه منع ته راغی، په سیمه کې یوڅه د وضع درکول ضروري دي.

د منځنۍ اسیا سیمې چې د آمو سین شمال ته پر تې دي د یوڅه وخت لپاره دروسانو تر کنترول لاندې وې که څه هم په سیمه کې دروسي اداره چیانو او عسکرو په شمیر کې د تاجکو، ازبکو او ترکمنو په وسیله ترزیاتې اندازې پورې زیاتوالی راغلې وه

- یوازې خپوا او بخارا تش په نامه سره آزادو و او په حقیقت کې دواړو له روسي حکومت
شخصه امر و نه (دستور) تر لاسه کول .

په دغو سیمو کې چې توتو ته توتو کید و نکې کڼد والې یې یوخت پر تمین پایتختونه
وو، انقلابي ولولو په بیرته پاتې خلکو کې وده کړې وه چې هغوی دروسي گوډ-
ناگیانو تر فاسدې حکمرانۍ لاندې وو. شورویانو لارو مې په تاشکند کې قدرت تر لاسه
کړی و حتی د بلشویکانو له کودتا څخه هم دمخه چې د ۱۹۱۷ کال په نومبر کې یې په
(پتروگراد کې وکړه . داریکو د منگت (Manguit) قبیلې امیر سید علیم خان د ۱۹۱۱
کال راهیسې په بخارا کې حکمران و او د ده کورنۍ د ۱۷۸۳ کال راهیسې د هیواد
واک په لاس کې درلود. که څه هم سید علیم خان ته روسانو لارښوونه کوله او دخپل
نیکونو بشپړه قدرت یې نه درلوده، هغه کافي واک تېنگت و ساته چې خپل شخصي
هوښونه ترسره کړي یا ورڅخه خونړی واخلې چې په هغو کې د هملکانو لپاره یوه لیوالتیا
هم شامله وه. دغو تېابلاتو انقلابي دلې ته چې جد بد یا نوی حزب بدل کیده
نور هم د حرکت قوه ورکړه چې غړي یې د ځوانانو ترکانو د پسر وگرام په واسطه
لمسول شوي وو چې په لوید یخ کې اوسیدل. هغوی پاریدلي وو کله چې د کړینسکي
(Kerensky) د لاندې مودې حکومت بخارا ته بشپړه خپلواکي ورکړه او کله چې امیر
سید علیم خان دا څرگنده کړه چې هغه په نظر کې لري چې د تېري زمانې په خپل سري
استبداد ته وروگرځي . په ۱۹۱۹ کال کې د جدید له خوا یو قیام چې د منځنۍ اسیا
د سره گارد د پوځي واحد ونوله خوایې ملاتړ کیده په ناکامۍ سره پای ته ورسیده او
د زیات ظلم او فشار په وسیله تعقیب شو. خو که څه هم روسيې ته د اورنگادی پټلۍ له
منځه تللې وې، یو ځلي چې بلشویکانو پیل وکړ چې په نوروسیمو کې بریالی شي، هغوی
په بخارا ته راستانه شول. دلته هغوی دیوڅه وخت لپاره د همدې سپاهیانو د یوې قوې له
خوارجي مشري چې د دگروال میلن (Mallson) په غاړه وه ایسار شوي وو د متحدینو
د لاس وټنې یو پراوچي په بشپړ ډول پاتې کسيزي مگر په ناڅرگند ډول، او هغه
پای ته ورسیده کله چې برتانوي قوا په پارس کې مشد ته واپس شوه.

دایمینه په یوه داسې وخت کې منځ ته راغله چې هغو وخت دافغانانو او کمو-
نیستا نو ترمنځ اړیکې لاهم صحیحې او دوستانه وې. دبخارا په دربار کې چې هلته
افغانی نفوذ قوی و امیرنه مشوره ورکړل شوه چې له روسي انقلابیونو سره سره له
وګړي. سید علیم خان چې په بې اعتنائی سره یې موافقه کوله له ویر څخه په دك
شکل یې پېشګوئی وکړه چې د بلشویکان به د کنترول تر لاسه کولو سره سم بې له شك
څخه خپل غچ د بخارا شریف پر سپېڅلي دولت باندې دېر ید کولو په واسطه واخلي. (۵)
د امیر خېره یا پېشګوئی سمه وه. د ۱۹۲۰ کال د آګست په ۲۵ فرونز (Frunse)
په ترک-تان کې یې سورېوځ (Red Army) ته قومنده ورکوله خپلواکي و نه امر و-
کړ چې له جديدانو سره کومک وکړي او پر بخارا باندې برید وکړي. داخل فتحه
بشپړه وه. د ۱۹۲۰ کال د سپتمبر په اوله پایتخت سقوط وکړ. بخارایی لښکرو لږ
مقاومت وکړ که څه هم دافغانی اجیر و عسکرو یې ډلې چې د امیر سید علیم خان
په خدمت کې وه په لیوالتیا سره جګړه وکړه.

د ادبیر زربخارایی اصلاح غوښتونکو ته څرګنده شوه چې د امیر سید علیم خان
بریالی یا ناکامه په خپل سري استبداد ځای یوازې زیات مطلق ظلم او فشار نیولی
و. سره ګار چې د ملګرو نوسياسي کمیټارانوله خوا تشویق شوی و تصمیم نیولی
و چې یوه نوې نولنه جوړه کړي چې هغه د انقلابی یې دیني پرېست باندي و لاره
وه یې د ټولنې محافظ کارانو او مسلمانانو دواړو ته پرته له کفره څخه بلل شوه نه.
دهغوي د مقاومت او د کمونیستانو د ټکټیکونو راپورونه کابل ته له کد والو
(مهاجرینو) سره چټک شول چې هغوی له بخارا څخه وو. دا ټول د غازي
امان الله خان او دافغانی مشرانو په نزد اخلاکوونکي و و د دوی زیات د ازبکواو ترکمنوله
سببه نه بلکې له دې سببه چې بخارا یو وخت داسلامي برم مرکز و. څرنگه چې
کمونیستی فشار و نو دوام وموند، په زرګونو ترکمنان د آمو له سین څخه تېر شول او
افغانستان ته لاړل. دا چې ځینې له دغو تښتید لیو څخه خپل دقره قل پسونوړمې له
مخانه سره راوستلې دهیواد د راتلونکي اقتصاد لپاره زیاتې مهمې وې. هغوی نه

د میلمه پالنې له مخې توده ر کلي ورکړل شواو په شمال لویدیځ افغانستان کې ورته
 محکمې ورکړل شوې. خود کافرو دخپل هیواد دواک یا حاکمیت بیانونه اود دې
 هیواد پر مسلمان نفوس باندې د کمونیستي کنترول شدت یا سختیو د هغوی
 زیاتیدو ونکې قار او کر که را و پاروله کله چې دله داه کیدوالو (مهاجرینو)
 دوام ورکړ چې دپه زور زنا کونې او بې حرمتۍ له کیسو سره جنوب لور ته وتښتي .
 غازي امان الله خان چې تل به یې خوبونه لیدل، اوس یې د غټ والي (عظمت)
 (یونوی خوب یا خیال درلود . داخل داخل یا خوب دپان تورانیزم (دخوانو
 ترکانو هدف) (Pan — Turanism) دمفکورې پربنسټ ولاړ و چې تر مره کیدو
 ووروسته په لومړي نړیواله جگړه کې دترکي له ماتې سره بیا راژوندې شوې وه .
 کله چې ترکي نیول شوې سیمې له روسي کنترول څخه ووتې . په حقیقت کې
 که څه هم ازبکان ، ترکمنان ، قرغز او دافغانستان مجنبي چارایماق ترکي وو ، افغانی
 مشران نه ترکي وو او نه هغوي دگډ هویت زیات احساس درلود . خو څرنگه چې
 افغانستان په سیمه کې یوازنی خپلواک اسلامي دولت و ، داغازي امان الله خان ته
 هرگنده شوه چې ښايي هیواد یې نسبت پان توراني غورځنگ (Pan — Turanian)
 ته دیوه پان اسلامي (Pan — Islaamic) غورځنگ په حیث چې هغه ، په یې خوب
 لیده دیوراته لوونکي او یوځای کوونکي ترکی په حیث زیات خدمت وکړي . (۶)
 دغه عالي لویه هیله کابل ته د بخارا د فراري امیر د رارسیدو په وسیله او دیوې
 بلوا په اوسطه چې ۱۹۲۱ کال په پسرلي کې په روسي ترکستان کې جوړه شوه
 چې څه ناڅه دپولي دشمالی ازبکوپه منځ کې دافغانی دسیسوپه نتیجه کې منځ ته
 راغلې وه .

روسانو دې پاڅون ته د بېسماچي نوم ورکړې و چې په ترکي کې ورته (بانديت)
 وایي . دانوم په پای کې استعمالیده چې په منځني اسیا کې ټول کمونیستي ضد
 فعالیتونه مشخص او بیان کړي . که څه هم هلته په برنجه والو ، گډون کوونکو کې
 لارې وهونکي وو (په تیره بیا تر کمونوچۍ ډېره موده یې غلا کړې وه او فکر یې

ټکاوه چې غلا یو عزامن کسب دي) ، زیاتره له یاغیانو څخه یا خو مسلمانانو وو چې
هر مذهب باندې د کمونستي له امله په قارشوي وویا ازبک ناسیونالستان وو چې
هغوي لیوال وو چې دروسي کنترول مخه ونیسي .

بغاوت د لوقی (Lokai) وادي په ازیکو کې پیل شو او زریې کمونستان
او دهغوی ملاتړ چې بخاراني محوان حزب (Young Bokharan party) و تقریباً
لاندې کړي وو . د یاغیانو مشر د سرتیر و د دې مشر او د آسونو یو پخوانی غل ابراهیم
بیاک و چې هغه غایب امیر سید علیم خان سمد لاسه سر اعلی قوماندان او په مناسبه
توگه یې د شاهي غوځلو باشي یا امیر مقرر کړ .

زیاتو افغانانو په بلوا کې برخه واخیسته او د وسلو او گولیو یوه ثابته زیرمه له
نیولې څخه را تیره شوه . نادر خان په شمال کې افغاني قوماندان مقرر شو او ورته لار
ښوونه وشوه چې له بسماچي سره مرسته وکړي پرته له دې چې خپل هیواد په
مستقیمه توگه پکښې شامل کړي . له هغه سره د بسماچي دیوه نوي مشر له منځ ته
راتللو سره مرسته وشوه چې دانوی مشر پخپله انور پاشاه و چې هغه د درې گوني
اتحاد یو غړی و چې د لومړي نړیوالې جگړې په ترڅ کې یې د ترکيې حکمراني
کړې وه . لایق او بې رحمۍ انور چې داستانبول دیوه مړي مینځونکي (مړده شوی)
ژوی و ، غرگندوالي یا نومیا لیبوب ته د خپل پورته کیدنې په دور ، کې له یوې شهزادګۍ
سره واده وکړ او په ترکیه کې یې ارمینیان له منځه یوړل . د ترکانو ماته او قدرت ته د مصطفی
کمال رسیدل چې هغه د لور رقیب او د ښمن و انور مجبور کړي و چې د تل لپاره وتښتي .
مسکوت ، تر رسیدلو وروسته هغه بلشویکي مشران قانع کړي وو چې دادهغه تقدیر و چې
د مارکس فلسفې ته د اسلام له فلسفې سره وفق ورکړي ، او رښتیا هم دهغه نوم لاهم په اسلامي
ملکو کې یو ستر نوم و . انور باکو ته دهغه څه لپاره لیږل شوی و چې هغه کمونستانو
د ختیځ د مظلومو خلکو شورا (Congress of the Oppressed Peoples of the East)
ریلې وه ، هغه هلته په چټکۍ سره محبان له خپلو کور بانو څخه د ښکار په
یوه سفر کې په څنگ کړ . هغه بل وخت په بخارا کې ښکاره شو او هلته یې

خلکت دجهاد اوهمان نورانيزم لپاره راولپل. (۷)

د ابراهيم بيلک لياقت او دانور حيثيت د بسماچي دا عيبي يا مقصده ته پارزخته وو؛
خو ايندي په ماشينگخو، زياتو چاو ديدو، نکو موادو، تنظيم او سازمان پورې اړه درلوده.
۱۹۲۲ کال د جون په ۱۲ دانور ۴، لارښوونې ازبک آس سواران بارسون ((Barsun))
ته تردې په خبر نکې توگه مات شوي وواو د آگست په ۴، پخپله انور افغاني سرحد
ته تردې په يوه اخ اوډب کې د يوه نا معلومه (سره) Red سواره سړي د تورې
په واسطه توت، (قطع) شوي و.

امان الله خان ته خبر په داسې حال کې ورسیده چې هغه په شمالی سرحد کې
له نادر خان سره مشوره کوله. هغه د پوځي وخت لپاره د آموسين په شمال کې د
څرگندې پراختيا په واسطه زارامه شوي و او په دې وخت کې يې پرېکړه وکړه چې
په شمال کې د پراختيا غوښتنې له تولوا د هاگانو څخه تېر شي او د پخوا په شان هغه په
ختيځ او جنوب کې متمرکز کړي. بې له افغاني کومک څخه بسماچي غورځنگ يوه
ميرنی خود بانديني بريدونو يوې بې گټې لړۍ ته سقوط کړی و چې ابراهيم بيلک
دوام ورکړ چې د پوځو کلونو لپاره د بانديني بريدونو د بې گټې لړۍ لارښوونه
وکړي. فرارۍ امير سيدعليم په کابل کې د يوه قره قلعي سوداگر په حيث يو بې خوندي
موجوديت ته ځايي پر ځاي شو چې په دې کار کې يې له افغاني حکومت څخه مالي
مرسته ترلاسه کړه خو د پرومپشن خوشاليو لپاره يې وخت ترلاسه نه کړ. په داسې
حال کې چې دا افغانانو او روسانو ترمنځ اړيکې خرابې شوې وې دا په همدې وخت کې
و چې انگرېزان د غير عادي پاملرنې وړو گرز بدل. غازي امان الله خان چې دانگرېزانو
غوښتنې يې منلې وې له هندي انقلابيونو څخه و غوښتل چې له افغانستان څخه
وېشي داڅ، گرانه پرېکړه وه ځکه چې حتی د افغانستان ميلمه پالنه د دغو دا بې
مېلمنو په واسطه تر فشار لاندې راغلې وه. زياتره له هغو څخه روسيې ته لارل
او هلته د هغوی سور هر کلی وشو.

په عين وخت کې د کابل لرغوني ښار په ضعیف دول سره جهاني بڼه غوره

کوله کله چې د شوروي اتحاد نمایندګي په ۱۹۳۱ کال کې جوړه شوه او ورپسې برتانوي، فرانسوي، ايټالوي او ترکي هېښانو نه منځ ته راغلل. زيات تره له دغو بهرنيو څخه خپل زيات وخت افغانانو ته په بله وور کولو کې تېر کړ چې د نماينده ګانو پسيټ عمل وکړي چې کله کله بريالي وو خو د پرمخه ناکام هم وو. د دغه فعاليت را پورونه چې تر پوي اندازې پوري پکښې مبالغه شوي وه چې افغاني حکومت ته راوړسېدل لږ کار يې وکړ چې د بهرنيو په برخه کې ددې حکومت بې اعتمادي کمه کړي.

تر ۱۹۲۲ کال پوري دانګريزانو په مقابل کې د افغانانو موټي دوستي لارو مېلې په شمال کې د هغوي د ځانګړو هيلوله انحطاط او په سرحد کې د برتانوي فعاليت له بيا پيل کيدو سره، زوري شري وه. که څه هم د کمونيست اجنټانو دسيسو هم پدې برخه کې خپل رول ولوبه خو د اړيکو د سيستوالي لپاره سترو مهم دليل په پښتني قبيلو کې د انګريزانو علاقه وه چه هغه د ديورنډ د کرښې د هغوي په خوا کې پرتې وې چې د افغان او انګليس د جګړې راهيسې د کرښې پخواني سيستم له منځه تللی و. حتی که څه هم بشپړ قبایلي بېلواګښت په مشکلاتو سره مخېل شوي وې، جدا يامنډه بريدونو او پر غلونو نه يوازي دوام موندلی و بلکه خورانان وره کيدل. ددې لپاره چې دانګريزانو په وېره کې زياتوالي راواي، قبایلي خلک په پوره اندازه د تمدن په ناروغۍ اخته شوي وو چې هلته په دې وخت کې د برتانوي مامورينو پر بشپړولو باندې کله کله بريدونه کيدل کوم چې تردې وخته پوري نارېرولې پاتې شوي وو. (۸)

په ۱۹۲۲ کال کې پېښو باندې د پوه کنټرول په توګه، چې سرحدې دننه يې په زياتيدونکې توګه نامالې ګوزوله، انګريزانو د کرښې د ساکن سيستم او د پخواني سيستم تر منځ يو روغه جوړه ومنله يعنې تجاوزکاري زيات لګښت اېجاپوه. د قبایلي قومي عسکرو لخوا چې د هغوي بې اتباري په افغاني چټکرو کې ښودل شوې وه خاصدارانو او څارندويانو نيولې و هغه کسان چې هغوي له قبيلو

هڅه اغېزمن شوي وو او هغه کسان چې دخپلو محاذګرو ملکاتو خدمت يی کاوه. دغو کسانو دخپل يوازيني يونيفورم په توګه يواځې لنگوتی درلود؛ هغوی دخپل محاذګري رنجيز توپکونه مجهز کړل او او ترېنه توقع کيدله چې په قبايلي سيمه کې دقانون او نظم ظاهري بڼه وساتي.

بل نوښت دا و چې دښه په قبايلي سيمو کې سرکونه جوړ کړي او په دې هيله په وړاندي مواضعو کې منظمې لښکري محايې پر محايې کړي چې هغوی به وکړاي شي چې په چټکۍ سره د قبايلي بغاوتونو مخه ونيسي پخواله دې هڅه چې دغېږيدو موقع پيدا کړي. خو کله چې د مثال په ډول، په وانه (Wana) کې په هسکروباندي فشار راوستل شو چې په ترغوني کې داغزن مزي لرونکي سټنګرونو شاته ولاړ شي چې دې کارنه دڅه شي په برخه کې داد ورکړاونه اغېزمن ثابت شو. په پای کې دکرزن دپلان پراختيا قبيلو ته مالي مرستې ايجابولې چې کولاي شول امنيت وساتي او دغو کسانو په مقابل کې يې ټينګې عمليات ايجابول چې هغوی لاهم بريدکول زيات په زړه پورې ګاڼه. دغه رسوا او بدنامه دويچار کړه، وسوځوه او وتښته، پروګرام بايد دفصلي بمباريود استعمال په واسطه پياوړی شي.

هلته بهي له خوند څخه د افغانانو له خوا مخالفت وشو، په تيره بيا ددې پر بکړې په مقابل کې چې منظم يونټونه په وړاندي مواضعو کې محاذ پېځای کړي. په دې کې افغانانو دخپلې خوږې او په زړه پورې د اختلاف ورسيمې ته يو ګواښ اويوه اشاره درک کړه چې انګريزانو اراده کړې ده چې په آزادو قبيلو باندې دخپل کنترول پراخ کړي. په دې ډول، ۱۹۲۲ کال په وروستيو وختو کې کله چې انګريزانو پيل وکړ چې دغه پروګرام عملي او تطبيق کړي، افغانانو دخپل کسات د قبايلي جنګ تودو وړکو چې له هغوی څخه يې اجوره اغېزمنه د قهر او غضب دزياتولو په واسطه اوله سرحدنه هاغه خواته دنورو جاسوسانو دلپړلو په واسطه واخيست. نسبتاً ډير معاشونه بيا مالي مرستې بوشمير وزیرو، مسعودو، مومندواو اډريدي ملکاتو او ملایانو ته جاري شوي دي

چې دغه کسان نه یوازې برتانوي ضدپاکي په طبیعي ډول چکره ماروو. برسيره پورې
افغاني سرحدې مامورینو په نظر کې درلوده چې قبايلي ياغيانو ته پناه ورکړي چې لا
پخوايې په اداره شري منطقه کې پر قریو باندي دناڅاپي حملې کولو، برید کولو
لوټولو او د ماشومانو د تېټو لو غادت درلوده او پس له هغه به یې د دیورنډ د کرښې په
آخوا کې بیرته امن ځای ته په سپکو گامو ځغستل. هغو حدودو چې په نېټه شوي نه وو یا غیر
منطقي حدودو و سرحد دغه راز شیانو لپاره د ژوند هدف وگرز او. وزیر و او
مومندو دواړو د پولې په دواړو خواوو کې خپلوان درلودل او په مساوي ډول غښتلې
او تکره اېریدو افغانستان ته یوه عقبي لار درلوده. په نتیجه کې لږ تر لږه یو زر نفر چې
د برتانوي پولیسانو له خوا د غوښتل شوي وو د ننه په افغانستان کې ووارتړل ۱۹۲۳ کال
پورې وضع نه زغمل کېدونکې گرزیدلې وه. کله چې غازي امان الله خان له سرحد څخه
آخوا مشرانو ته کابل ته بلنه ورکړه، هغوی ته یې سوغاتو نه ورکړل او هغوی نه یې د
شپل ملاتړ وعده ورکړه او انگریزانو خپل تصمیم اعلان کړ چې سیاسي اړیکې وشلوي
او پوځي ممکن عمل یا اقدام ته یې اشاره وکړه.

دغه کار تند خو په غازي امان الله خان آرام کړ چې هغه څومره چې دده خطا او
وښودل، تر هغه لږ، خپل توان څخه داده و چې دیو برتانوي برید په مقابل کې په اقدام
لاس پورې کړي. برسيره په دې افغانستان په دې وخت کې له خپلو قبايلي ستونزو سره
مخامخ و چې افغاني مشرانو عقیده لرله چې د دغو ستونزو سبب لږ تر لږه نړیوي اندازې
پورې جاسوسی کړل او د انگریزانو له خوا بېلې ورکړل و.

د ۱۹۲۴ کال په مارچ کې هلته، منگلر او د خوست څانگو یوه بلو او کړه. څرنگه چې
په افغانستان کې ناڅاپي قبايلي بغاوتونو او بلواگانې زیاتې وې او معمولاً یو شمېر
محافظانه بلډېر، وسیله غلې کیدای شول، دا په اوله کې جدي ونه گڼل شول. بله دا چې
هغوی له نورو قبیلو سره اړیکې نه درلودې مگر په حقیقت کې یې په پراخه سې توگه
د باورو غلزیو او وزیرو سره اختلاف درلود چې د دوی سیمه د هغوی له سیمې سره
هم سرحد وه.

داسې عقیده موجوده ده چې اصلاً بغاوت د غازي امان الله خان د مخنيو ټولنيزو
اصلاحاتو له امله منځ ته راغلې و چې ددغه بغاوت لارښوونکي د ملايانو له خوا
کيدلې په تيره بيا د متعصب ملا عبداللّه له خوا چې د گودملا په نامه هم شهرت لري.
خو زرينوي مشر عبدالکريم خان منځ ته راغې چې نوموړي د فدراري امپري-
يعقوب خان زوی و؛ که څه هم هغه له يوې مينځې (صيفه ئي، منځي) زياتې و
په دې وخت کې يې د سلطنت ادعا وکړه. کله چې افغاني لښکري چې د پخواني
اداره کولو لپاره لېزل شوي وې بې تاثيره ثابته شوې، پر افغاني حکومت باندې
فشار و اچول شو چې له نورو قبيلو څخه د مرستې غوښتلو خطرناک گامونه اوچت
کړي. يوشمير مومندو، شينوارو، وزيرو او اويريدو د افغاني حکومت غوښتنې ته
جواب ورکړ؛ مگر حتی د هغوی له مرستې سره هم وضع جدي او خطرناکه وه
او په يوه وخت کې د باغيانو لښکري يوازې يو څو ميله له کابل څخه لرې و. که چيرې
پياوړ و غلزيو د منگلو په طرفدارۍ په جگړه کې برخه اخيستې وای، پایتخت به په
يقيني ډول سقوط کړی وای؛ خو پخوانۍ دښمنې گانې د چور او چپا و ترهيلي
د بري قوې وې او غلزي بې طرفه پاتې شول. په پای کې په چاراسيا کې د حکومت
بري بغاوت پای ته ورساوه چې دغه بري تر يوې اندازې پورې د هغودو والو تسکو
د استعمال په نتيجه، کې د حکومت په برخه شوی و چې دانگريزانو له خوا ورته پور
ورکړل شوی وې. گودملا کابل ته راوستل شوا و اعدام شو په داسې حال کې چې
عبدالکريم په هندوستان کې خپلې پناهگاه ته ستون شو. غازي امان الله خان
(افغاني آشوکا) (Afghan Asoka) په چټکۍ سره د بري يوه نوې ستنه ودرلوده
او دغه يوه يې پر جهل باندې د پوهې بري ته اهدا کړه. (۹)

د منگلو يا وادرسونو لړل چې ځينو سياسي کتونکو ته څرگند و خو هغه په ځان
دا د غازي امان الله ته څرگند نه و او دده له نظره پټ وو.

د افغاني پوځ پرله پسې کمزور تيا څرگنده وه او د لښکاري و چې افغاني حکومت
قدرت نه درلوده چې د بلوا مخه ونيسي چې هغه د يوشمير پياوړو قبيلو له خوا سرته

ورسیده. اضافي لمسون چې انگیزه یې عبدالکریم یاغیانو ته په لاس ورکړې وه وښودله چې مرتبې څښتن چې په مستقیمه توګه یې له هېڅ یوې برخه و الوقیلو سره اړیکې نه لرې کولی شول چې د حسادت اغیزې لږې کړي او د هغوی ترمنځ همکاري ته وده ورکړي اوزياته پې کړي :

افغانان لاتر اوسه پورې په دې عقیده دي چې دغې بلوا ته د انګریزانو له خوالمن وهل کیده چې د غازي امان الله خان له سرحدې خطرناکې پالیسي سره مخالفت وکړي اوخوست ته د عبدالکریم سفرد برتانوي جاسوسانو له خوا بېرته شوی و. لکه څنګه چې په دغه ډول ترجینې لاندې دچرې (چاره ترجینې لاندې پټ ګرځول او عملیات ترسره کول) په عملیاتو کې معموله ده ، هلته ددغه تورکوم ثبوت نشته؛ خو نه د دې احساساتې خصلت یادغه ډول توروته دافغانانو تمایل او رغبت ثابتولی شي د ایوبې اساسه ده . د ځمکې پرمخ یواز شمیرمخایونه ددې شاهد دي چې هلته پټ فعالیتونه د افغاني سرحد په پرتله ثابت او پریالی وو. دلمسرو علت چې هرڅه وي، په دې کې شک نشته چې بلوا د امان الله خان دتولنیزو اصلاحاتو په مقابل کې دقبایلي مخالفت په واسطه پیل شوه. په قبیلو کې ملایان یو پیاوړی قوت څرګه چې خلکو د هغوی په روحاني قدرت دومره رښتینې عقیده نه لرله خو مړه چې د هغوی په وینا باور کاوه یعنې خلکو د هغوی له وینا تر د هغوی په روحاني قدرت زیات عقیده لرله . زیاترو قبایلي ملایانو د دین په برخه کې چې هغوی یې ادعا کوله او هغه یې څرګند او له از معلومات درلوده مګر هغوی معمولاً فصیح او دقبایلي خلکو د احساساتو په پاورلو کې لایق وو. همدارنګه هغوی دېداون په مقابل کې یوه محافظه کارانه ویره درلوده چې اسلام ته تر ګواښ زیات له دې امله وه چې دغه بدلون ښایي د هغوی د امتیاز ځانګړو موقفونو ته زیان ورسوي چې هغوی د خپلو پیروانو دزیاتې ناپوهۍ په وجه ترلاسه کړي وو.

دغه زیاتیدونکي مخالفت غازي امان الله خان ته څرګندنه و او دده له نظره پټ وهغه چې یو رښتینی او ایدېالست اصلاح غوښتونکی و چې رښتیا هم غوښتل یې اصلاحات

منتخ ته راوړی خو دده پلانونو غیر عملی اړخ درلود : د هغه سخت او بیاوړې ملی غرور دده د پیل هیواد دبیر ته پاتی کیدې په واسطه صدمه ولیده او ددې ترڅنګه د زیاتو افغانانو ملی غرور ته هم زیان ورسیده چې د چټکو بدلونونو په باب یې معلومات درلوده چې په ټوله نړۍ کې پیل شوي وو. له بد مرغه هغه د زیاتو اسیائی او افریقائی اصلاح غوښتونکو په شان ونشو کړای چې د ادراک کړی چې غربي پر مختګ نظر ټولنیزو نمونو ته تر زیاتې اندازې پورې د اقتصادي پر مختګ نتیجه وه. هغه تر زیاتې اندازې پورې د ټولنیزو او کلتوري اصلاحاتو لپاره کوښښونه کول یا د هغه دمخو هدف صرف دا و چې د افغانستان بیرته پاتې کېدنه د غربي کارونو په یوې نړۍ پر دې سره پټ کړي .

مخینی دهغه له پروګرامونو څخه د هوښیاری او حکمت غرګندوی وو. په ۱۹۲۲ کال کې هغه د فرانسې شرقی انستیتوت ته اجازه ورکړه چې په افغانستان کې د لرغون پېژندنې کار پیل کړي چې هلته یوازنی ررمبني پلټونکی د انګریز انسو په یرغلګرو پوځونو کې لېوال اماتوران و ویا دمېن په شان پخواني کتونکی او چیرته چې په نتیجه کې د بشرد ژوندانه د لرغونې دورې په برخه کې د معلوماتو یو غنی کان په حقیقت کې لاس راوړلی پاتی و. مخینی ګټورې کیندنې د شرقی انستیتوت له خوا او د دغسې قابلو استا محولګه فوچر (Foucher) او ګودارد (Godard) له خوا شوې دي خو یوه زیاته اندازه کیندنې پاتی دي چې باید سرته ورسېږي - دایو کار دی چې موجوده حکومت په غاړه اخیستی دی .

د غازي امان الله خان له پروژو څخه بله د ښوونې او روزنې په برخه کې وه. په ۱۹۲۲ کال کې د حبیبي او مرنې ابادوونکي کار د یو دویم ښوونځي په واسطه بشپړ شو چې هغه د استقلال ښوونځي و چې کارکوونکي اوسټاف یسی پوځو ته فرانسوي ښوونکي وو. په د غوباندې وروسته یو شمیر نور ښوونځي وړزیات شول چې هغه عبارت وو د غازي ښوونځي څخه چې ښوونکي یې په بریتانیا کې روزل شوي تعلیم یافته هندیان وو او د نجات ښوونځي څخه چې ستاف یې المانیان و

وړه ډاډه يوه هيواد کې چې هلته د نفوس لږ تر لږه په سلو کې ۹۵ نالوستی (بې سواده) دي يوه مټرې اونيمگرې پيل و؛ مگر دا مشكله وه چې د افغاني ميند او پلرونو تعصبونه له مينځه يووړل شي چې دهغوی ويري چې ښوونه او روزنه ښايي دهغوی د کوم چينيان کافران کړي د ملايانو په واسطه دهغوی په زړونو کې ژوندی ساتل شوې وي. د غازي امان الله خان تعليمي پروگرام هم هغه تير وټسې ته ادامه ورکړه چې انگرېزانو په هندوستان کې په خپل تعليمي نصاب کې کړې وه او هغه ډاډه چې تعليمي نصاب او پروگرام يې علمي او غير فني يا غير اختصاصي مضامينو ته محدود کړل شوی و.

غازي امان الله خان له پوهني پروگرام سره از مينه درلوده او تر کي ښوونکي هلته چې ده استخدام کړي ووددي پر مخاي چې د عسکرو د مورال يا مؤثریت د ښه تر کولو په برخه کې مينه ښکاره کړي د خپلو نسبتاً زياتو سخاوتمندانه معاشو نوښتونه دگټې او خوند اخيستلو په برخه کې زياته مينه ښکاره کړه. له بلې خوا غازي امان الله دودانيو په جوړولو کې زياته علاقه لرله او مخان يې دودانيو جوړولو يو پروگرام ته وقف کړ. دهغه ستر برياليتوب د پغمان د اوړي مخاي په بيا جوړولو کې وچې تقريباً اتلس ميله له کابل څخه لرې دی او هلته هغه يو شمېره پريوي سينما او د مسابقې يو خط السير په مصنع الماني سبک (Style) سره يو شمير استوگنځي جوړ کړل. لايې هم زيات کوښښ اولوړه ارزو درلوده چې يونوی ښار (دارالامان) چې له کابل څخه تقريباً پنځه ميله واټن لري، د انقري په لور کې سبک سره جوړ کړي. څرنگه چې دېر اختيا لپاره يې مخاي ته درلوده نو هغه دنوي ښار د جوړولو مفکوره بويه مفکوره وه؛ مگر داد پاچا د نورو تشبوه نو او پروژو په څير دهغه د لږ زېدونکي ياد زړه نازره ايو التيا تابع وه او هېڅکله بشپړه نه شوه.

څرنگه چې غازي امان الله خان له يوه پلان څخه بل پلان ته گامونه اوچتول هغه په غربي طريقې سره دروزل شو يو ځوان او افغانانو چې شمير يې مخ پر

زېږېدلى ووملا تر تر لاسه کړ او له دې سره يې دملايانو او دنفوس پساد جمعيت
 دغورا محافظه کارو غړو دښمني لځان ته واړوله. يو زيات جدي عيب دهغه
 لاندې پارې شخصيت وچې له دې سره يې دا تمايل هم درلوده چې په مهيانو مقربو
 او غصوره کسانو باندې پوره بساورو کړي. دې کسار دنورو
 افرادو چې په لوړو پستو نو کې مقرر شوي وو ترمنځ دښمني گانې اومخالفتو
 نښېداکړل چې زياتره له هغو څخه نه پاچاسره دويني دارپکو او دخپلې له امله
 ارتباط درلوده. غازي امان الله خان چې دخپل کاملاً دوستانه او ديموکراتيک
 خصلت له امله يې خوبول چې دننه په بازارونو کې يوازې وگړي او له خپل
 وخت سره روغې وکړي او هغوی ته لاس ورکړي، پورې زورې سړي و او
 تمايل يې درلوده چې دهغه له افکارو سره مخالفت له شخصي دښمني يا
 ضديت سره برابره او يوشان وگهي. له بلې خوا هغه په اسانۍ سره دغوره
 مثالونو تر اغيزې لاندې راټه .

ددغو ناکاميو په نتيجه کې دپاچا په مقابل کې سور چلند په تيره بيا د مصاحبانو
 ياښځي خپلو په کورني کې وښودل شو چې له پنځو لايقو وروسته څخه
 جلا شوي وه اومشرې يې دافغان او انگليسي جنگ اتل نادر خان په غاړه وه
 ټوله مصاحبان دمحمدزي قلم غړي وواو که څه هم هغوي دامير دوست محمدخان
 له پټۍ نه بلکې دهغه دورور سلطان محمد له پټۍ وواو دروتنريسي دپاچاهه خوړندو:
 سوله واده کړې و. هغوي له تبعيد څخه وطن ته دخپل دستيد وونخت راهيسې په
 افغاني حکومت کې لوړو مقامونو ته رسيدلي وو؛ نادر خان ټولې خان او شامحمود
 خان غړي واره په افغاني پوځ کې دجنرالۍ رتبې لرلې .

دغازي امان الله خان اومصاحبان ترمنځ اصلي درز دپاچا او هاشم خان ترمنځ
 له پټې ځانگړې جگړې څخه را پيدا شو. دغدد رز دمنگلو دبلوا په ترڅ کې او تر
 بلوا وروسته دبرزيات شوکله چې غازي امان الله خان دنادر خان مشر په نظر کې
 وټه ټوله اونادر خان ديودير شخصي غرور خاوند انسان و. کله چې خپله او په

قارنادرخان درك كړه چې په پاچا باندې دده اغيزه تر ملكي سلاكارانو لږه وه، نو يې د پوځ د كومانډاني له پست څخه استعفا وكړه او په فرانسه كې يې د افغاني وزير مختار په حيث دنده ومنله .

زړيې له دې دندې څخه هم د ناروغۍ په بهانه استعفا وكړه چې په فرانسوي ريو يوريا French Riviera (دمدپتراني په شاوخوا كې دفرانس او ايټاليا ساحلي ناحيه ده چې د ناحيه د سيلا نيازو او گرځندوي لپاره يود تفرېح لځاي دي مترجم) كې لځاي په لځاي پسه شي چې هلته يې ورور هاشم خان ورسره يو لځاي شو.

دغوله وظيفو څخه لاس اخيستو غازي امان الله خان ونه ويراوه ځكه چې هغه لځان د افغانستان دنځلار كې معمار او يود ارادي خاوند سړې گانډه چې په نظر كې يې درلوده چې دادملي برم او عظمت خواته رهنمائي كړي. هغه د درباري خلكو په برخه كې كوم كمبود پيدانه كړ هغه كسان چې را ضي وو چې د هغه غرور و وستايي او د مشورې لپاره هغه په خپلې ملكي ثريا، په خپل خسر محمود طزري او په محمد ولي خان باندې اعتماد وكړ .

غازي امان الله خان د ۱۹۲۰ كال په اوږدو كې زياته خارجي پانگه تر لاسه كړه چې خپل پلانونه تمويل كړي او دغه پانگه يې په آزاد توگه په كار واچوله چې يوزيات امير خارجيانو ته غوره مالي و كړي چې د افغانستان لپاره كار وكړي . په دغو كسانو كې نه يوازي انجينران - تخنيكران او ښوونكي شامل ووبلكي يوه لس تنه روسي پيلوټان هم شامل وو. دوي راوستل شوي وو چې هغه ديره ابتدائي پانيمگرې افغاني هوايي قوه په نفرو سمبال او په كار واچوي .

تر ديره حده پورې افغانانو د كافرانو دغه بهير په مهرباني او مېلمه پالنې سره ومانه، په دې توگه دا افغانانو سخت گيري او تعصب عنعنوي كيسي پاي ته رسېږي. دغه ډول پېښې څنگه چې پېښېدلي په حقيقت كې د هريوه بدنيته افغان په پرتله زيات مسافرت كوونكو يا كتونكو په وسيله منځ ته راغلي دي .

په ۱۹۲۴ كال كې د افغانستان بخارندوي هڅه وكړه چې د پېپارنو (Piparno)

په نوم یو ایټالیوی انجنیر ونیسی چی هغه له مخینو فرعی قوانینو څخه سو غړولی و او په څرگنده توګه یې اندوله (مختل) و ځکه چې هغه دخپل کور له دروازی نه د زې وکړی اوله څارندپانو څخه یې یو نفر مړ کړ. نو محاکمې او محکومیدلو وروسته، هغه ځان له قصاص څخه وژغوره چی دهغه قصاص دافغانی قانون پر اساس دمقتول په خپلوانو پوری اړه درلوده مګر دپور په خاطر چې له دولت څخه یې انحصاری و په یوه کال بند محکوم شو. هغه غالباً دبدوور کولو په وسیله وتښتیده او دسرحد خواته روان شو او هلته یې ځان دناڅرګندو دلا یوله مخې افغانی سرحدی ساتونکو ته تسلیم کړ. داخل هغه په بیره سره اعدام شو.

دغه پیښه له هیواد څخه بهر د هیجان موجب و ګرزیده ځکه چې په دغو وروځو کې له هیواد څخه دباندې پر نور ولسکړنو باندې والک لول یوازې د اروپایانو امتیاز یا خاص حق ګڼل کیده که څه هم البته افغانستان هیڅکله ددغې موضوع په ارتباط کوم قرار داد نه و کړی. ایټالوی حکومت احتجاج وکړ، خپل سیاسي نمایندګی یې وتړله او په ایټالیا کې یې افغانی دارائی ته یوه قبضه او ضبط کړه. دغه حرکت دغازي امان الله خان دښمنې غوښتنو او دپیرانو پاتې کسانو ته دځلویشت زره دالر و دوړ کړې موجب و ګرزیده چې موضوع یې حل او پای ته ورسوله. دپیرانو اعدام په حقیقت کې دکابل دکوتوال یادڅارندوی د امر اعدام یا عمل و چې دکولو صلاحیت او اجازه یې نه درلوده چې په چټکۍ سره له خپل مقام څخه لیرې یا له وظیفې څخه ګوښه کړل شو.

په بله پېښه کې یولند پاری المانی سیاح شامل و چې هغه په تېټېټې (موترو بیکل) باندې افغانستان ته راغی. دغه همجېبه ماشین چې دیو هیواد دسړک په اوږدو کې یې تکرخوړیو آس وتوراوه چې په نتیجه کې دبوده له خوا دسره لاندې منځ ته راغاه. لاندې په لاس اچرلو او نښتلو بدله شوه چې په نتیجه کې المانی سړی یوه څرخنی تمانچه راویستله او خپل څرخنیف یا مخالف پسی مړ کړ. دغه ښی ځایه او غیر ضروری قتل دآلمانی لپاره دخاور کاله بند سبب و ګرزیده چې وروسته له هغه

سمندلانه د شاهانه ذات له خوا وېشل شو. (۱)

د دغو کلو نو په ترڅ کې د افغانستان اړیکو د دې هیواد له خپلو پیاوړو وګاونډیو سره
هادی بهی ته بدلون وموند. له ۱۹۲۴ څخه تر ۱۹۲۶ پورې د منګلو بلوا او د شوروی
اتحاد د ازبکستان او تاجکستان د ایالتونو تشکیل افغانستان ته ابل کړل چې د لویې
بریتانیا په مقابل کې د زیاتې دوستانه روښانه کار واخلي. تر قبایلي بلوا وروسته
اوډا امکان چې ښایې نور و بغاوتونه، لمن و وېل شي دې ته پیلان پیدا کړ چې د
پوځي اخوا په قبیلو کې افغاني فعالیتونه کم کړي او د شوروی اتحاد د دوو جمهور-
ریتونو تاسیس د شمالی افغانستان د ازبکو او تاجکو ترمنځ د فشارونو د راتللو یوه نښه
وېښېده. د افغانانو او شورویانو ترمنځ خړپړتیا د آمو په سین کې د اور تاذګی تاپود
تصرف په سر باندي له یوې لنډې نښتې سره د ۱۹۲۵ کال په دسمبر کې وروستی
حادثه ورسیده. خو څرنګه چې شوروی اتحاد د یوې نوی بهرنی پالیسي دپه کار
اچولو او پیل کولو په درشل کې وده پ هیواد عسکر په چټکۍ سره له زیاتو
مغلزونو سره وېستل شوي وو.

په دې وخت کې د افغان شوروی اړیکو په چټکۍ سره پراختیا وموندله.
شورویان لېوال وو چې د مخالفت هغه دېوال ونړوي چې لویه بریتانیا یې
د بنسټ تیزه وه او په سمه توګه یې د خپلو د پښتانو کمزورتیا د اسبابې مخ پر
زیاتېدونکې ناسیو نالیزم سره مشخصو له پټیالي وه چې د دوی د خپل ځانګړي
اعتبار او وقار د زیاتولو لپاره یوه مبارزه پیل کړي. هغوی داسې نه ګڼله چې
د هندوستان په څیر هیوادونه مارکسیستي انقلاب لپاره چمتو وو، بلکې زیاتره
دهغوی مطلب د اوچې پراستعماري قدرتونو باندې فشار واچوي.

په اروپا کې د دغه حرکت په مقابل کې عکس العمل بیا الکل هغه نه و، چې
شورویانو توقع لرله. دې حرکت په ډیره پیاپه لویه بریتانیا کې د روسي کمونیزم
ویرنه منځ ته راوړه چې دا ویرنه د نولسمې پېړۍ له روس څخه ویرې ته ورته وه،
که څه هم دا ځل دې ویرې تر زیاتې اندازې پورې حقیقت درلود. د ستینلي

بالډوین (Stanley Baldwin) په مشري حکومت چې په هیواد کې د یوه عمومي اعتصاب او په امپراطورۍ کې د یوې عمومي نا کرارۍ له ستونزو سره مخامخ شوی و صرف دې ته زیات چمتو و چې دغه ټولې ستونزې د کمونیزم اجتهادو په خطرناکو فعالیتونو او هڅو پورې مربوط وګڼي. یوه داسې وضع چې هغه په لندن کې د شوروي اتحاد د سوداګرۍ د هیئات په دوټرونو باندې د یوه برید او په پای کې د بریتانیا او شوروي اتحاد ترمنځ د اړیکو د شاید لوموچ و ګرزیده. برتانوي مشرانو هم په هندوستان کې د مخ پر زیاتیدونکې نا کرارۍ ملامتې پر کمونستانو اچوله، کله هم دا به اوس څرګنده شی چې هغوی هاته په نیشنلسټي غورځنګ کې یو جزئی رول ولوبوه. د هند د ناسیونالیزم د ثابتې ودې تر څار پښتنی قوت د موهنداس ګاندي رهبرۍ وه چې مسلمانان او هندیان په یو یوالي تر ابلل. د دغه یووالي امکان درسمې انکار کونکو د څو څو ځلې انکار سره سره برتانويانو ته دا وزی مودې لپاره اخلاکوونکې و.

داریانیا ځای دی چې د یووالي لپاره حرکت د شمال لویدیځ سرحدي ولایت په مشهورو معتصبو مسلمانانو کې خپل خورا زیات قوت تر لاسه کړی و چې د هغه ولایت پښتانه قبایلي خلک دیوې پیرې لپاره له کافرو څخه په څرګند ډول متنفرو و دغه پر مختګ تر زباني اندازې پورې د یوه سړي په وسیله وشو چې هغه خان عبدالغفار خان نومېږي چې کله کله د سرحد ګاندي په نوم هم یادېږي. دی د محمد زېو د یوه خان (مګر نه دراني محمد زېو څخه) زوی دی چې په پېښور کې نژدې د اتمانزو له کلی څخه دی. د خلکو یو لارښوونکي په معنی خان عبدالغفار خان یو ایوال او کلک پښتون نیشنلسټ و چې شخصیت او صمیمیت یې هغه په قبایلي خلکو کې مشهور کړ.

په ۱۹۲۷ کال کې خان عبدالغفار خان یو سازمان جوړ کړ چې اول د پښتنی یا افغاني جرګې په نامه یادېده مګر په ۱۹۲۹ کال د خدایي خدمتګارانو په نوم یاد شو. د دې سازمان څرګند هدف د ګاندي د عدم تشدد د طریقې له لارې د خپلواکۍ

لاس ته را وړل واو ددې سازمان غړو (يونيفورم يودول کالي) چي زېږوږمه
منوررنگت يې درلوداغوستل چې دارنگت زيات اوازانه و - دايوبد مرغ، ياناوره
انتخاب وځکه چې دې انتخاب کرار کړاردېوه فکر دمنځ ته راتللو لپاره لارهواره
کړه چې گواکې هغوی دماسکوله خوا هڅول شوي وواوهغوی ته يې ددسرخ
پوښانو، لقب ورپه برخه کړ. په حقيقت کې که څه هم ځينو مشرانو سوسيالستيکي
تمايلات لرل يوڅو تنو غړو هيڅکله دمارکس په باب څه نه واوريدلي. (۱۱) که څه هم
دځداني خدمتگارانو غورځنگ دسوراج Swaraj دخپلواکي) دلاس ته راوړني
لپاره وقف شوی و، داديرمهم ووځکه چې دې غورځنگ پښتني قبيلې سره يوه
موتی کړې. ددې اغېزه په تيره بيا په مومندو او اړوندو کې زياته وه که څه هم
په دې بايد اعتراف وشي چې هغوی دعدم تشدد دکتورين (نظر) په يوې عجيبې
طريقې سره تفسير او تعبير اوه. دمثال په ډول، مومندو دترونگزيو حاجی صاحب په
مشری چې دهبدا لغفار له يوې خور سره يې واده کړی و، په يولړ بريدونو لاس
پورې کړ چې يوله دغوبريدونو څخه رېښتيا هم دپېښور ښار وروپراوه؛
برتانوي حکمرانانو په مرحد کې دستونزي او په هندوستان دزياتيدونکي اړو-
دور عامل کمونيست محرکين گڼل. نائيب الحکومه لارډ ايروين Lord Irwin په
۱۹۲۹ کال کې مقننه هيئت ته وويل: کمونيزم دطريقو ناآرامه کوونکی خبريدنه او
زياتيدنه يوڅه موده کېږي چې زما دحکومت داندېښني موجب گرزيدلې ده. . . :
تولي طبقې يوشان ددغودکتورينو دخپرېدنې په واسطه تهديد او وپريزي اود هيڅ
حکومت په وس کې نه ده چې له دغه مکارانه خطر څخه سترگي پټې کړي. (۱۲)
زياتره له برتانوي مشرانو څخه هم متقاعد وو چې افغانستان اوددې هيواد «رادپکال»
پاچادشوروي اتحاد په لاس کې وواوه نظر کې وه چې له دې هيواد څخه دپه وه
جبل په حيث کارواخيستل شي چې برتانوي اهراتوري رنگه کړي. (۱۳) بې له
شک څخه شوروي اتحاد په کابل کې خپل نفوذ زيات کړی و اود ځينو افغاني
مأمورينو ملاتړ يې په بيه الحيتی و.

خودا فکرېې ماناوچې افغانستان هندوستان ته د یوه پوځي گواښ په حیث وگڼه او یوازې د نولسمې پېړۍ له روس څخه د ویرې د تجدید په توگه نو ضمیمه کیدای شي. په پارلمان کې دغه بیانیه چې د افغاني هوایی قوې د ولس کمزورې دوه وزیرې الوتکې یو خطر وښایې د سیاسي لارې په حیث وگڼل شي. خودا مشکله ده چې پوره شو چې سرتوماس هولډیچ Sir Thomas Holdich چې هغه د افغانستان په برخه کې دیو وتلي ماهر په حیث گڼل کیده په جلدې توگه یې ادعا کولای شوه چې افغانان په مخصوص ډول سره یهودي Jewish کمونیزم ته وراوچور وو لکه چې هغوی دده په قول د اسرائیلو د لږو وړک شو یو قبیلوله پښته وو.

په دغه کړکېچنه فضا کې خوځندو حال غازی امان الله خان خپل رعیت د خپل تکل داغلانولو په وسیله چې غوښتل یې اروپاته یو شاهانه سفر وکړي ناڅاپه ووبراوه.

جنگينه په يوه لوټه ودرېده
او وې ويل. «زه کشمير وینم.»

په مجلسم خبرگی

په افغانستان کې اړودور

اروپا ته د غازي امان الله خان د سفر کولو فیصلې یا تصمیم او ورپسې ده ته د ایټالیا د پاچاه خوراوي بلنې یو تعامل رامنځ ته کړ یعنې تر هغه دمخه بل هیڅ افغاني پاچاهه اسبابڅخه وتلی نه و او دا په ځان باندې دهغه د داده توب یوه نښه ده. غازي امان الله خان تر زیاتې اندازې پورې د اصلاحاتو د منځ ته راوړلو لپاره د خپلواک احساساتو په وسیله سفر ته هڅول شوی و چې دغه اصلاحات د ترکیې د مصطفی کمال او د ایران د رضاشاه پهلوي د نمونو په واسطه زیات پیاوړي شوي وو.

د ۱۹۲۷ کال د دسمبر په ۷، غازي امان الله خان او ملکه که تر پاچې یو شمیر د واریان ورسره ملګري و و او د سفر خورا زیات بار او پندګی ورسره وو د هندوستان د لیدنې لپاره روان شول او د افغانستان د چارو والک او ذمه واري یې وزیر محمودولی خان ته وسپارله. دغه د هندوستان له لارې سفر د هندوستان او افغانستان د حکومتونو ترمنځ د کړکېچنواړیکو سره اړخ لګاوه. کله چې د نایب الحکومه لاردار وین سره لورې ته چې پر موقع به راتله زیاته شوه او وې نشو کړای چې د یوه رسمي کوربه په

• لیکوال په کتاب کې «افغاني انقلاب» راوړی دی. په دغه وخت کې له پېښو نه داسې جوړتیزې چې «افغاني

انقلاب» نښلکې «په افغانستان کې اړودور» وڅکه ماهنه په افغانستان کې اړودور ژباړلی دی.

• د اتمل په کتاب کې په پورتني شکل نه دی راغلی بلکې په ۱۶ غه (جنگينه پر لوته ختله، کشمیر یی ولیده) شکل راغلی دی.

توگه عمل و کړي، نو دغه سپکاوی د حساسو افغانانو له نظره پټ نه و. کله چې برتانويانو غازي امان الله خان ته اجازه ور نه کړه چې بندي گاندي سره وويني، دغه نور هم په خصمه شو او و پارېده او په غچ انخيستنې کې يې زياتې خطاې چې هندوان او مسلمانان يې يووالي ته رابلل وړ کړې او دخپل هندي اورېدو نکو په اذهانو کې يې هېڅ شک پرېښوده چې د سوراچ د مسالې په باره کې دده دريځ شهو. دادواړو خواوو ته يو خلاصې او هوسايي وه کله چې افغانانو د دسمبر په ۲۶، په کښتۍ کې اړ و پاڼه سفر وکړ. لومړي توقف چې په مصر کې يو ولس ورځنۍ سفر و بيا چندان بريالي نه و ځکه چې غازي امان الله په ښکاره توگه په مصريانو باندې چې د برتانويانو تر کنترول لاندې و ودهنوی د مهرباني له امله انتقاد وکړ. دغه همدارنگه پاچا فواد په يوه پوځي معاينه کې د دېر ښو دقيقو لپاره انتظار وساته؛ دغه ډول سستي په افغانستان کې نامعلومه نه وه خو په مصر کې د پروتو کرل د يوې جدي مائونې په حيث و گڼل شوه.

ورپسې داروپا او دېر يو درسم گذشت واراغي. ۱۹۲۸ کال د سولې اوارامۍ يوگه و دوخت و؛ د ورځپاڼو د يراندو داخبار ور، موضوعات نه لرل اول، يوه ازپيژندل شوي هيواد څخه، يو سلطنتي هيئت داخبار د سر اېک لپاره دېر ښه مواد برابر کړل ځکه چې غازي امان الله خان دېر مهربانه او په معتدل ډول سره يو عجيب انسان دواړه واو همدارنگه ملکې ثريانه يې د ازې جذابيت درلوده بلکې ښکلا يې هم لرله چې د دې ښکلا داروپاله شاهي ښکلا سره په غوره توگه پرتله کيدای شوه. په ايتاليا کې غازي امان الله خان له پاچا څخه د زيري (داختر دخت) غروندي (Collar of the Annunciation) تر لاسه کړ (چې په دغه توگه يې دغه دوه کسان سره د تره زامن وگرزول) اول، پاپ (Pope) څخه، يې يو د طلا ټي مهميز نښان (Order of the Golden Spar) تر لاسه کړ. دروسته يې بيا د فرانسي او المان له

• د بشارت اختر (دغه اختر دی چې هر کال د مارچ ۲۵ د مسيحانو له خوا جوړيزی مسيحانو په عقیده په همدې وخت کې جبرائيل د عيسى مور مريم ته خبر ورکړ چې عيسى به له دغې څخه پيداشي تر هغه کابل لومړی توك ۲۰۲ مخ • (مترجم)

بجمه وروړئیسانو د دمر گو (Doumevgue) او هیندل تبر گت (Hindenburg) څخه زښت
دیرو غوثونه او نښانونه تر لاسه کړل.

په انگلستان کې پاچا جورج (King George) او ملکه ماري (Queen Mary) له افغاني
هیئت سره دویکتوریا پل، سټیشن (Victoria Station) کې وکتل او دیوې درویش
ورځنۍ میلستیا په ترڅ کې ځینې فعالیتونه سرته ورسیدل چې په دې فعالیتونو کې
برصیره دا کسفورډ او کمبریج (Oxford-Cambridge) ترمنځ د کښتۍ چارو د مسابقې
له فعالیت څخه، دانگریزانو د پوځي ځواک نمایشات هم شامل وو. (۱)

له انگلستان څخه له حرکت کولو نه وروسته غازي امان الله خان مسکو ته
لار یو ځل بیا یې دانگلستان په مطبوعاتو کې له اندېښنونو ډک سر لیکونه راوپارول
چې دا انقلابي پایتخت ته د سلطنتي هیئت لومړی سفر و. کوم تودهر کلی چې د جمهور
رئیس کالینین (Kalinin) له خوا د افغاني هیئت وشنایې د پخوانیو بلشویکانو
(old Bolsheviks) ارواگانې یې (ارواح) هرڅه چې وي چې لا تر اوسه پورې
د کرمین (Kremlin) د گنبد و شاوخوا زرو هېښی د پولې وي.

افغانی هیئت له (U.S.S.R) څخه تر کې ته لاړ او هلته غازي امان الله خان دهغه
پرمختګ په واسطه تر اغیزې لاندې راغی چې د مصطفی کمال تر پر وگرام لاندې وی
واوړس له هغې ایران ته لاړ او هلته د افغاني پاچا مهر بانه او نرم شخصیت او د سر
زوري او په ځان غره رضاشاه پهلوي ترمنځ د پرتله کولو په نتیجه کې یو په زړه
پورې اختلاف ولیدل شو. سلطنتي هیئت له تهران څخه کابل ته وځوځېده چې دا
کار د سرکونو د حالت په نظر کې نیولو سره یو فوق العاده کار و سلطنتي هیئت له غازي
امان الله خان سره د جولای په لومړۍ نیټه په رولس رایس (Rolls Royce) کې
واوړمید. (۲)

بهرنیو سیاسي کتونکو پر دغه سفر باندې چې د دولت په پیسو سرته ورسیده په
تیره بیا د افغاني خزانې د وضعې په نظر کې نیولو سره انتقاد کړي دی. خو په
حقیقت کې دغه سفر نه یوازې د افغانستان لپاره د ضروري غوره تبلیغ او معرفت

موجب و گرزیده بلکې اهمیت یې دهغو سوځاتونو دارزښت په واسطه چې غازي
 امان الله خان تر لاسه کړی وو تر هغو پیسوزیاتو چې د سفر لپاره ورکړل شوی
 وی. برسيره پردی، ددې سفر په سیاسي نتیجه وکی له، فینلینډ، لیتویا، لایبیریا،
 پولینډ، سوئزرلینډ، مصر او جاپان سره تړونونه شامل وو. مخینه له دغو تړونونو
 څخه، د مثال په ډول له لایبیریا سره تړون صرف د سیاسي تړونونو د زیاتوالي
 څرگندونه وه خو نور تړونونو په سوداګرۍ کې یو زیاتوالی راوست.
 د سفر مهمه اود پام وړ نتیجه پخپله غازي امان الله خان باندې ددې سفر اغیزه
 وه. انګانې پاچا د هملکتوب راهیسې د اصلاحاتو لپاره لیوال و، خو له بهرنۍ نړۍ
 څخه، د لومړي لاس (مستقیم یا اصلي) معلوماتو نشتوالی دهغه د لیوالتیا مخه نیولې وه.
 داروپاله، نظري څخه، لیدنې او کتنې هغه په ژوره توګه نارامه کړ کله چې هغه اروپا د
 خپل هیواد له بیرته پاتېتوب سره پرته کړ. غازي امان الله وطن ته له ستندیدو څخه
 ورسته، دیر ژر د استقلال په فستیوال کې یې د افغانستان د خپلواکۍ په جشن کې
 د افغانی ملکاتو او مشرانو یوه لویه جرګه راوغوښتله چې دغه ډول جرګه یوازې
 په ملي اضطراري حالاتو کې راغوښتل کېده. دغو دیادونې وراوېر جستور ملکاتو
 او مشرانو ته چې زیاتره له هغوی څخه په غریبي کالیو کې نارامه وو او ترینه غوښتل
 شوي وو چې د دغه وخت او محای لپاره دغه کالی واغوندي، پاچا غازي امان الله
 خان یوه اوږده ویناوېکړه او د خپل سیاسي او ټولنیزو اصلاحاتو د پرمخ وګرځول مهم ټکي
 یې بیان کړل: په نظر کې وچۍ له یو سلو پنځوس غرو څخه مقننه هیئت د ټو باسواد
 وټارینو و افغانی بالغو کسانو د رایو په واسطه وټاکل شي؛ موروڼي منصب باید له
 مېتخ، لارشي او عسکري خدمت باید دري کاله شي. دغه پیشنهادونه د ټولو له خوا
 تائید شول خو کله چې غازي امان الله خان څرګنده او اعلان کړه چې هغه اراده کړې
 ده چې چادري له منځه یوسي (بښې مخ لوڅې کړي)، د بښو اجباري تعلیمات منع
 ته راوړي او غوښتل یې چې ټول دولتي مامورین په یوې بښې قناعت وکړي، -
 استاڅي چوپ پاتې شول.

سره له دې هم ، د یوه وخت لپاره دغه تېکان ورکولو ته بدلونونه پرته له کوم اعتراض او مخالفت څخه سرته ورسیدل ؛ رښتیا هم زیاترو ښاري ځوانانو افغانانو دغه بدلونونه نه تائید او وستایل . هر کله چې ملکې ثریا چې د ښځو د یو کلکې طرفدارې په حیث تر زیاتې اندازې پورې د ښځو موقف ته د خپل مېړه پاملرنې له امله زیاته مسوولنه وه ، په ناڅاپي ډول سره خپله چادري په کابل کې په یوې عمومي غونډه کې لرې کړه ، دهغې دغه کړه د یوه سرمشق په حیث په چټکۍ سره د ښار د زیاتو ښځو له خوا نه قیېب شو . یمنې تر ملکې ثریا وروسته د ښار زیاتو ښځو چادریگانې لرې کړې او حتی هغو ښځو هم خپلې پرقوي د نیمه عجاب لپاره ایستې و غورځولې چې زیات محافظه کارانه تمایلات پېل کول . وروسته له هغې سمدلاسه د هر مختګ د دغه نمایش مخه د سرک د بندولو په واسطه ونیول شوه چې څرګنده بې کړه چې لرغونی افغانستان پالکې خپل رسم او دود یاد ژوندانه طریقی ته وی پرېښی . په ښکاره (شواهد متضاد او لږدي) د ۱۹۲۸ کال د نومبر په میاشت کې د سلیمان خیل غلزیو یو کاروان هند ته د خپل ژمنې لیزد په وخت کې د شینوارو له یوې ډلې سره مخامخ شو چې سلیمان خیل غلزیو د دواړو مارانو (یا ښایي د لوتما رانو په حیث پیژندلای وي) گومان پورې وکړ . سلیمان خیاو مقام وکړ او پخوا له دې چې د عسکرو بوتلې را ورسېږي او غلزي کوچیان ونیسي یو زیات شمېر شینواري ووژل شول . خو هغوي وکړای شو چې د خپلې بې گناهۍ په برخه کې یا محلي قوماندان ته قناعت ورکړي یا د هغه حرص اذاع کړي او خوشي شول .

پس له هغه زر شینوارو د سنگو خپلو طایفه (په چا پورې چې وژل شو یو کسانو اړه درلوه) د بلرا لپاره پورته شوه او د چین او کهی (ه) عسکري پرستی بې ونیولې . د غور بېالیتوبونو نور شینواري قومونه منځ ته راوړل او یاغیانو د تورخم او ډکې بندرونه ونیول د هر څې مهمانو زیاتې زیرمې یې ونیولې اول لږ مخالف سره مخامخ شول . خو گیانو او ساپیانو چې په دلچسپې سره یې هغوي څارل په

داکمه په متن کې د «کای» په شکل راغلې ده . داکمه «کای» نه بلکې کهی ده ځکه توما هغه په

متن کې سمه کړې ده . (مترجم)

دې وخت کې په پاك خون كې ورنگه شول او يو لښكر چې په زرگونو قبايلي خلك
پكې وو د جلال اباد ښار پر ضد وځوځيده .

افغاني حكومت ددې خبر په اوريدو سره چندان اندېښنه ښكاره نه كړه لكه
چې قبايلي پاڅونونه كوم نوي شى نه وو او لكه چې شينواروله خپلو زياتو قوي
اړيدو او مومند وگاونډيو سره دوستانه مناسبات نه درلودل . يوازنى عمل چې
جړته رسېدلى وهغه د كابل له لښكر كوټ څخه د گروال محمود خان پياوړى
قومندى لاندې د پنځوسو عسكرو ليزل و . ددغو لښكرو رسېدنې او شيرا حمد
خان مذاكره چې هغه د جلال اباد والى و لاهم په شينوارو څخه اغيزه و نه كړه او
لاهم يې له ښار څخه دباندې خپمې وهلې وې . افغاني حكومت د پرمختللو وروسته
درك كړه چې دا يوه خطرناكه پلوا وه او د كابل زياتره لښكري يې د غازي امان -
اله خان د تره له زوي على احمد خان سره ختيځ ته وليزلى چې ده په شرقى قبايلي
خلكو كې نفوذ درلوده . په عين وخت كې حكومت د قبايلي مرستې غوښتنه وكړه يعنې
هماغه خطرناك طرز العمل يا طريقه چې د منگلو په پلوا كې ترينه كار اخيستل شوى و .
له بده مرغه افغانى سوېږ ژمى پيل شوى و او قبايلي خلكو هيڅ لېوالتيا ښكاره
نه كړه چې هغه توپكونه او حربي مهمات سره راتول كړي چې هغوي ته ور كړل
شوي وو چې د شينوارو په مقابل كې په پري جگړې كې ترېنه كار واخلي چې
چې ازه وليچ او زياته ويره تويونه يې لرله . د احمد زى غلزي يو مشر غوث الدين
خان گرديز ته نژدې څرگند شو چې توپكونه راتول كړي چې په نتيجه كې ددې
پرمخاي چې د جلال اباد پخوانه پرمخ ولاړشى بيرته كورته ولاړ . يوازنى بل
داوطلب يو غير متحمل سړى و چې بالاخره د غازي امان الله خان د ماتې سبب وگرزېده
د كوهستان غرنى سيمه چې مستقيماً د كابل په شمال كې پرته ده د كوهستاني
تاجكو تاتوبي چې دهغوي جگړه ماري معمولاً نرم مزاجه تاجكوته يوه څرگنده
استناده . دلته دكلا، كان پېوي كو چې قريبي كې چې تقريباً د كابل د شمال په څل
ميلۍ كې پرته ده مشهور داره مار حبيب الله چې په مشهوره توگه يې د سقاو د زوى

په نوم شهرت درلوده ژوند کاوه چی سقاوي ورته دخپل پلار له شغل نه په برخه رسېدلې وه. دسقاو زوي په داسې حال کې چې په افغاني پوځ کې یې خدمت کاوه دپوره افره دوهلو په خاطر زنداني شوي و مگر پېښور ته تېښتېدلې و چې هلته هغه يودسماواردکان ديوي جېبې په توگه دقاچاق ورلو دغلامالونو او نورو مختلفو ورته غیر قانوني فعالیتونو دتنظیمو او لپاره چلاوه. کله چې هغه په ۱۹۲۸ کال کې بیرته افغانستان راستون شو یوه له لرتماران یې پر ځان راټول کړل؛ دوي چې دهغه دخورا زیات قوت، مهارت چې په توپک واورلو کې یې دراوده او دهغه دظالم طبیعت او مزاج تراغيزي لاندې راغلي وو دهند وکښ له خوا د کاروان دلارو مصیبت وگرزېد. (۳)

دقبایلي مرستی لپاره دغازي امان اله خان دغوښتنې اودېې قیده او شرط پېښې دوعدي چې ورسره ملگري وه په اوریدو سره نوموړي داره مار کابل ته راغی او هلته هغه ته توپک او په افغاني پوځ کې دپو جنرال رتبه ورکړل شوه. دافغاني پابخت دېې دفاعي حالت له لیدلو څخه وروسته هغه کوهستان ته ستون شو، دخپل دغلودله او پوشمیرنوي پلویان یې راټول کړل او پر ښار باندي یې یونا څاپې یزید پیل کړ. که څه هم دهغه دلښکر مجموعې شمېر صرف درې سوه نفر وټه رسیده دایو داسې بې باکته حرکت و چې یوازي دجنگ دوزیر عبدالعزیز ټنډه او چټک اقدام او دحربي ښوونځي دشاگردانو ککله ملاتړ ددي حرکت دکامیابی مخه ونیوله. له دولس ورځو جگړې څخه وروسته دسقاو زوي چې دیمې گسولي په واسطه لږتېږی شوي و دخپل نفر کوهستان ته وایستل؛

دمخ پر زیاتېدونکې گډوډتیا په ترڅ کې دهند وستان حکومت له کابل څخه دخارجې اوسیدونکو په تخلیه کې بریالی شو په کومه کې چې ټول ۵۸۶ کسان په الوتکه کې امن ځای ته تللي وو. دادارتفاع، موسم او دالوتکی دماهیت په پام کې نیولو سره دمهارت یوه څرگند ثبوت و. یوازي یو نفر له منجمتلی وچې هغه یوه پولیندی وه چې هغه دالوتکی دچټکي الوتنې په وخت کې دالوتکی دڅرخ خواته لاړه. (۴)

په دې وخت کې د کابل مدافعینو چې له بري مخه زیات ډاډه وودسقاو دزوي په تعقیبولو کې یوه اشتبا وکړه چې هغه یی په خپل تاتو بې کې چې په واورو- کې پټ و تعقیبا وه. دلته هغوي په زرگونو کوهستانیان ولیدل چې سره راغونډه - بدل اوله محلی اتل سره یو مخاي کیدل اوله یوې اونۍ جگړې مخه وروسته هغوي دیوه زیات شمیر کوهستانیانو له خرا محاصره شول او ورباندې فشار راوستل شو چې مخانډه تسلیم کړي.

دې محاصرې کابل بې دفاع پریښود او ۱۹۲۹ کال دجنوري دمیاشتې په ۱۴ د سقاو زوی او دهغه افراد بیرته خپلو مخا پرته ستانه شوی وو. داخل پایتخت تقریباً بې له مقاومت مخه ونيول شو په داسې حال کې چې غازی امان الله خان او پخپله دشاهی گارد پاتې کسانو مخانډه په شاهي ماتۍ کې خوندي کړل .

په دغه بحران کې دغازی امان الله خان ټولو عادی خوشبینانو هغه پریښود ، ترېوې کورنۍ غوندې وروسته هغه خپل مشر ورور عنایت الله خان په گټه او طرفدارۍ استعمال وکړه او په رولس رایس کې چې له اروپانه بې راوړی و له بهار نه وتښتیده چې په گرمي او چټکۍ سره دسقاو دزوی د سپرو افراد له خرا تعقیب شو. کله چې دهغه موټر په یوې بادکوبه کې بند شو په پټه یې تېلفون کړی و، مگر خپله یې په ښه موقع کې له واورې راویسته چې له هغو کسانو مخه مخکښې کندهار ته ورمیزی چې دی یې تعقیباوه ، چیرته چې ملکه ثریا لارومبې په یوې برتانوي الوتکې کې راوړل شوې شوی وه.

عنایت الله خان هغه څرک نه و چې د دغه حالت مخه ونیسي ، که چېرې رښتیا هم وای نو ددغه حالت مخه به بیخي نیول شوې وای . هغه دسقاو له زوی سره له درې ورځو مذاکرو مخه وروسته په یوې الوتکې کې په خپل ورور پسې لاړ او دلو تمارې دلې مشر په مؤفقانه توگه شاهي ماسی ته ورننوت . دلته هغه دجنوري په ۲۷ ، دغازی امیر حبیب الله په حیث تاج لځانته غوره کړ او پیل یې وکړ چې یو حکومت جوړ کړي - چې دایوگران کاروڅکه چې شاهي خزانه

غازی امان‌اله خان او ملکې تر باسره انتقال شوې وه؛ خو هغه د خپلې داره ماری له سابقې او تجربې څخه د خلکو په تهدیدولو او رېږولو کې کار اخیستی و او د دغه ډول گواښو او وګړو له لارې یې وګړای شو چې د کابل له ناراضه اوسیدونکو څخه زیاتې پیسې په زور لاس ته راوړي. (۵)

که څه هم د امشکله ده چې پوه شو چې دواک یو دغه ډول انتقال څرنگه صورت موندلی شوی او دا باید په یاد ولرو چې په دې وخت کې افغانستان تقریباً کاملاً یو زراعتی او مالدار هیواد و چې اقتصاد یې پرمالدارۍ او کرنې ولاړ و. زیاترو له ولایتي او محلي مامورینو څخه مازې له کابل څخه د دلار بنوونو عملی کولو ته دوام ورکړ پرته دوام ورکړ پرته له دې چې په پام کې ونیسي چې د دلار بنوونې څوک رالېږي. د غازي امان خان محینې مرستیالان په تېره بیا هغری چې په افغانۍ پوځ کې پاتې شوي و وراضی شول چې د زیاتو مادی مکافاتو او په آینده کې د امتیازاتو او مرستو د وعدې په بدل کې د سقا وزوی ته خدمت وکړي. خو ملکي حکومت تر دې اندازې پورې له لوستو کسانو څخه خالي و چې د سقا و د زوی د کابینې یوازې دوو تنو لوستل کولی شول؛ داره مارامیر پخپله مطلق فالوینې (بیسواده) و.

ضمناً غازي امان‌اله خان ته د کندهار د خلکو له خوا په لږ صمیمیت سره هر کلی ویلي شوي و. خو پراختیا ته د باندې د پوره تاجک د کښېناستار له مفکورې سره حساسیت اوله دې سره د غازي امان‌اله خان د مورثو ذوق مخامخې د دې موجب وګرځېده چې هغه له درانیانو څخه ملاتړ تر لاسه کړي او هغه دغه ملاتړ لاهم د محمد له زیارت څخه دده د خرقې داخیستلو او عوامو ته د هغې د ښودلو په وسیله نور هم وهڅاوه. په پای کې غازي امان‌اله خان د دراني قبایلي خلکو له پوه پنځه زره کهېز لښکر سره د کابل په لور سرک باندې شمال ته راوځوړمخېده.

دې هڅې د بریالیتوب هر امکان درلود. یوازې یوې کوچنۍ ناسې په غزني کې هغه سرک بند کړ چې کابل ته تللی و. هزاره ګانو او وردګو د سقاو د زوی پر ضد په

جنگ کې گډون کړي وو، برسيره پردي، دغرځي غلام حیدرزوي غلام نبي چې دامیر عبدالرحمن خان اعلی کوماندان و په شمال کې دغازي امان اله بیرغ راپورته کړي و او له یوه لښکر سره چې زیاتره یې په شوروي اتحاد کې روزل شوي وو مزارشرف نیولی و. خو په دغه شپه کې داپریل په ۲۶، غازي امان اله خان دغینو دلاپاوه مخې چې هغه هېڅکله په پوره اندازه نه وو ویل شوي له خپل پرمختګ نه لاس واخیست او کندهاره یې دبیرته راگرځېدو امر ورکړ. هلته آوازې داسې وې چې غازي امان اله خان ته خبر ورکړ شوي و چې غینې دغه له تږدې کسانو څخه دغه دوژنې توطئه جوړوله یاد اچې پیاوړو غلزیو چې لښکر دغولې سیمې څخه تیریده ځانونه چمتو کول چې دسقاو له زوني سره یوځای شي. په هر صورت غازي امان اله خان کندهاره دبیاداخلېدو پریځای (چیرې چې دغه دراني خپلوان کابل لارو) له ښار څخه دباندې تم شو، خپله کورنۍ او دشاهي خزاني مالې پرځه یې راغونډه کړه او د تل لپاره یې افغانستان پرېښود.

دپاچا تېښتې داسقاو دزوي لپاره خورا اسانه کړه چې په ټول هیواد کې خپل کنټرول پراخ کړي. په شمال کې غلام نبي داخبر واورېده او شوروي اتحاد یې په شاوکه میده. په کابل کې نوموړي دپاره مار دلسوزو وافرادیو ټنګه یا مختلف پوځي برابرکړ چې زیاتره یې دکوهرستان خلک وو کومو له چې هغه له هغو پیسونو معاشونه وو. کول چې د کابل له سوداګرو څخه په زور اخیستل شوي وې او په هغو خپرونو سمبال وو چې دحکومت په بجه ځانه کې موجودې وې. ټول احتمالي رقیبان د اعدام له لارې محو شوي وو چې په هغو کې دغازي امان اله خان ناسکه وروڼه حیات اله خان او عبدالعزیز خان شامل وو او دغازي امان اله خان دتره زوي علی احمد خان په داسې حال کې چې په کندهار کې یې د مخالفت او مقاومت دتنظیمولو لپاره هڅه کوله ونیول شواو په ډیرې بې رحمۍ سره ووژل شو. خود دپاره مارامیر قدرت اوواله ترزیاتي اندازې پورې یووهم و. داځکه چې دغه منطقه ترزیاتي اندازې پورې غیر مرکزي وه او ښارونه تر دې اندازې پورې لږ

خواړه واړه وو چې یو فرد حتی دسقاوه زوي غوندې جدي اوزړه ور هم کولای شول چې دکابل او کندهار د بنارونو کنترول ټینګ کړي او د پسرچې له خلکو مخه په زور اخیستل شوې وې د استعمال له لارې له برخې برخې شویو گناهکارانو مخه یو پوځ جاب او استخدام کړي چې د لوتماري او هیجان لپاره لیوال وي .

هله د پراخه موجودو چې دسقاو زوي نه توان ورکړي چې خپله حکمراني پیاوړې کړي . هغه په پښتني قبیلو کې کوم دریځ نه درلوده چې دې قبیله تر همدې وخته پورې په جنګ کې برخه نه وه اخیستې خو په بې طرفۍ کې یې دسقاو د زوي د سقوط عواملو لپاره چې حتمې انتظارو کاږه چې خپل کار سر ته رسوي . او په رښتیا هغه کار لا دمخه پیل شوې و .

په فرانسه کې له هغو فراریانو څخه چې هغوي پخپله فرانسې ته نننیدلي وودرو صاحبان وروڼو نادر خان ، هاشم خان او شاهولي خان دغه خبر واورېده او په چټکۍ سره له فرانسې څخه آسیا ته روان شول . ۱۹۲۹ کال د فبروري په ۲۵ ، د پېښور ښار ته تر رارسیدو وروسته ، هغوي له سرحد څخه تیر شول او د غوښتنې په ولایت کې د مټون افغاني (کلا پوځي) ته لارل چې دادانخان او انگلیس په جنګ کې د نادر خان د مرفقیت صحنه وه . دلته افغاني کوماندان د گرو وال نور محمد خان او خپل ځمکر د نادر خان په وال کې ورکړل . نوموړي د گرو وال دسقاو زوي داندې موده ځمکري خدمت په وخت کې د نوموړي د اړه ماره و منډه ورکونکی افسر و او دسقاو زوي په پوځ کې ورته داعلي کوماندان پست وړاندې شوې و کوم ته چې نور محمد ځواب ورکړ چې هغه به دسقاو زوي ته دده پخوانی ځانګړې برتبه ورکړي چې که هغه خپل مسلک ته مخه کړي اوله خپلو ملګرو سره بیا پوځي شي .

ددغه هستې په شاوخوا کې نادر خان یو اښکر چې له منګلو څخه جوړ شوی و راټول کړ . ده په منګلو کې دنخېل منځګړ توپ راهیسې محبوبیت درلود چې ددوي له خوا یې دیوې بلوا په ترڅ کې وچې هغوي په ۱۹۲۴ کال کې کړې وه . همدا رنګه ، له هغه سره دنخېل وروڼه شاه محمود له خوا هم مرسته وشوه چې هغه په

افغانستان کې پاتې شوي واودخوست دوالي په توگه يې په قبايلي خلکو کې زيات ملگري پيدا کړي وو. نادرخان له خپل لښکر سره د کابل خواته مخ په وړاندې لاړ او يوازې هغه وخت په شا تمبيدو ته مجبور شو کله چې دهغه په قواوو کې د دښمنو خپلو ترمنځ جگړه پيل شوه. د پخواني دښمنۍ په هيرو لو کې د قبايلي خلکو له عادي ستونځې څخه د سقاو زوي گټه واخيستله. د همدې د ايل له مخې د نادرخان د بل پر مخنگ مخه ونيول شوه.

د افغانستان لپاره د نيکمرغي ځاي وچۍ نادرخان يود کله کې ارادې خاوندو. هغه بيا يو لښکر راټول کړ چې له منگلو، ځاځيو او محدرانو څخه جوړ شوي واو داحمد زيو او دتو تاخيل وزير وډلې هم ورسره وې. له دغو سره چې کوم خلک يوځای شوي وو هغه د ديورند د کرښې انخوا څخه د درو پش خپلو وزيرو يوه قطعه وه چې تقريباً يوزر درو پش خپل وزير پکښې و وچې دايو په زړه پورې زياتوالي و او غالباً د پښتنو د ټولو جنگياليو څخه خورا زيات ماهر جنگيالي وو.

دا ځل پر مخنگ بريالی و. په يوڅو جگړو کې د سقاو د زوي لښکرو ته له ماتې ورکولو وروسته، قبايلي خلک چې له دوی سره وزير هم وو چې د خپل مشر له زور- ازخان تر قمر مندي لاندې وو چې مخکښ ډلې ته يې لارښوونه کوله، د يوې لنډې مودې لپاره د سقاو زوي او دهغه يوڅو تنو پلر يا نو په شاهي ماشۍ کې دفاع وکړه او پر- يښود له چې قبايلي خلک را ننوزی خو پس له هغه يې چې د سولخيدونکي ښار په لوڅرو کې د پاچاهۍ خوب برباد ولېده دی ياغي د کوهستان غرونو ته چې پر آس سپور و په ترات لاړ.

د پنځو ورځو لپاره کابل د قبايلي خلکو په لاس کې پاتې شو چې دوی هر څه چې د سقاو زوي ورته پام نه و شوي راټول کړل. وزيرو ته په نښته کې د دوی د برخې له امله د «زړينو پښو» وعده ورکړل شوې وه او د پښو د وعده د نه پر ځای کېدو په صورت کې هغوی نور هر څه چې ارزښت يې درلوده واخيستل. د کابل ښاريان چې د دغو غمجنې پيښې په واسطه بې حسه شوي وو د لوتمارۍ په مقابل کې

مقاومت ونه کړ او هلته لږ وېنه تويونه موجوده وه

د اکتوبر په ۱۶، نادر خان د قبايلي خلکو او ښاريانو د خوښۍ په حال کې ښار ته تږوت چې د لومړنيو خلکو ارمان يې وایست او وروستني خلک د انارشي په وسيله له منځه لاړل. په سبابې په يوه لويه جرگه کې قبايلي خلکو او د غسې څرگند وياډياد بوني ورکسانو څنگه چې په کابل کې پاتې شول نادر خان ته د تخت پاچاهۍ پيشنهاده وکړ او هغه ومنله. يو څو ورځې وروسته د سقاو زوی د بېنلي د وعدې پر اساس ځان تسليم کړ. وده ماته پاتړ سره نشوه او نوموړی د اړه مار په څرگندول ووزل شو چې په دې کار کې نوی پاچا گرم نه و او په وس کې پسې نه وه چې د قبايلي خلکو مخه ونيسي يا د دغه د اړه مار دوزنې لپاره د هغوی له خوا ښتنو څخه سره وغړوي. په دې توگه د د اړه مار امير له مرگ سره افغاني اړو دورپای ته ورسیده. غازي امان الله ځان په ايتاليا کې پروتاه ورونکي بامهاجر و او تخت يو ځل بيا د دراني محمد زيرک په مخه هم د دې محبل له بيلې پښې څخه دی لاس ته ورغی. انقلاب پر هيواد باندي يوه ژوره اغيزه وکړه او ستونزې يې منځ ته راوړې چې صرف اوس نه احساسېږي: د اثار يوې اندازې پورې د عکسې العمل يو بري و او نوی حکمرانانو که څه هم شخصاً له ټولنيزو او سياسي اصلاحاتو سره مينه لرله هغوی له انقلاب څخه يو پند يا عبرت اخيستی و او مصمم وو چې په خپل هېواد کې په احتياط سره د پر مختگ په لور گامونه اوچت کړي. برسیره پردې د نادر شاه د تاجپوښې مراسيم په هيڅ ډول سره دزياتو افغانانو په نزد ملي او په زړه پورې نه وو. هلته په افغانستان کې يو شمير نور خلک هم وو چې هغوی د شاهي وراثت يا جانشينۍ د اصولو پر اساس د تاج او تخت زياتي غوره ادعاگانې درلودې چې په دغو خلکو کې دېرومند امير جيب الله زامن او دامير دوست محمد خان مستقيم اولاده دواړه شامل وو. زياتو ځوانو ښاري او سیدونکو په دې عقیده درلوده چې نادر شاه «خپله زير» (اداره) د ملایانو په لاس کې ورکړې وه.

• په پښتو کې يو مثل دی چې وايي، «زير» زما واک يی د ملا. « مطلب دا چې زير د نادر شاه هېوادک يی د ملایانو و.

دارد غازي امان الله خان د اصلاحاتو په شندېدو او ناکاميو باندې په نار
او و غورول شول. لاتراوسه پورې نور په عقیده دی چې یحیی خیل په یوې هڅې کې
د انگریزانو د لاس له ووچې غوڅتل یې غازي امان خان چې له انګلیس څخه په ویره
کې و یې پوښې کړې پاتې و شړی؛

په نتیجه کې لویو حکمرانو په احتیاط سره عمل کاوه. نور نو هغه ورځې
تیرې وې چې غازي امان الله خان به په بازار کې قدم واده او چا به ورته هام نه
راگر زاوه؛ دامیر عبدالرحمن خان مخبران او خفیه پولیسان بیا بیرته
مستانه شوي وو. خو که څه هم په کلکه سره د پرمختګ مټ، نیول شوي وه؛ د
تیرې زمانې ټولې ګټې له لاسه وتلې نه وې؛ بهرنی کتونکی پاسبانان او کار-
مندان زرافغانی پایتخت ته راستانه شول، خبرونځی چې د ستاوړو ټبرلی وو بیا
په رانسیتل شول او غیر که زده کوونکی د لوړو تحصیلاتو لپاره خارج ته واستول
شول. نوي حکمرانان، رښتیا هم د غازي امان الله خان په اندازه لیدوال وو چې
هېواد پرمخ بوزي؛ خو هر ښکته دهغوي موقف کم پایښته اوبی اتباره وه، نو مری
داسه حکام مساله رامنځ ته شوه.

پاراد زیاترو غربي سیاسي کتونکو پام د خان خواته را اړولی و چې زياتره
له هغو څخه ملامتی دملايانو پرمخو مشرانو باندې اچوله چې پرمخوي باندې
په ګري ټرل شوي وې. د مثال په ډول، دارنالد ټاینبي (Arnold Toynbee) غوندې
پرو باصلاحیته شخص د امان الله خان هڅه چې پر افغانانو باندې غربي درېښ
او کالی تحمیل کړي د یوه غورالویه سهوه و ګڼله چې هغه ته د تخت او د پاچاهۍ
له لاسه ور کولو په بڼه تمامه شوه. (۶)

پخپله افغانان له دغه نظر څخه کرکه کوي اولاتراوسه پورې په زړه وړتیا
سره له دې نظر څخه دفاع کوي او په دې عقیده دي چې انقلاب د برتانوي جاسو-
سانو په وسیله د یوه پاچا د له منځه وړلو په مقصد په ګوند و شو چې هغه له شوروي
پاتحاد سره دهغوي د هوساینې لپاره زیات صحبتی و. دهغوي دامنې چې د شوروی بازار

حضرت صاحب او د جلال آباد د شیر اغا په شان مهم اړوندلی ملایان دغازي
امان الله خان په ماته کې مهم برخه اخیستونکې وو چې هغوی د خپل نفوذ له لاري پر
پښودل چې دغازي یو په څیر پیاوړې قبیلې د هغو مرستی ته راشي ، مگر د هغوی
په دې نظر باندې چې دغه کسان د قضیې لومړنی محرکین وو ملنډې وهی .

د ابايد هیره نشی چې افغانان لاتر اوسه پوري له انګلیس څخه خپله ویره
او بیزاري په ذهن کې د یوې خاطري په حیث ساتی او لیوال دي چې د تیري
او اوسنی زمانی دبد مرغیو پرې پرانګریزانو واچوي . له بلې خوا دغه یوازې
څیزه قضاوت یا فکر دا احتمال له منځه نه وړي چې انګریزانو په دې مساله کې
لاس درلوده ؛ رښتیا هم په پښو او حالاتو پورې مربوط زیات شواهد موجود دي
چې افغانی تور تائید کړي . په دې کې څه شک نشته چې برتانوي مشران په تیره
بیا هغه مشران چې په هندوستان کې اوسیدل په سرحد کې له سره کمیسو (سر
نخډو شان) څخه د غازی امان الله خان د ملاتړ اوله (U.S.S.R) سره د هغه
همکاری په برخه کې اندېښمن وو یا دا چې هغوی شخصاً له هغه څخه د افغان
انګیس په جنگ د هغه د رول له امله او په هندوستان کې د هغه د فعالیتولو
امله چې اړ و پاته یی د سفر په وخت کې سوله رسولی وو کرکه کوله .

په رسمي توګه د هندوستان حکومت د انقلاب په تړله موده کې جدې بې
طرفی وساتله او نه یی یو طرف او نه یی بل طرف ته د مرستې ورکول اجازه
ورکړه په سرحد کې په برتانوي مامورینو باندې زیات فشار راوړل شو چې د قبایلي
خلکو د خړد سرانه اقدام یا عمل مخه ونیسي . (۷)

هغه د ستاوړو ته ګټه رسولی ځکه چې غازی امان الله خان د دې وړند
ګرښی په انګریزانو پورې چې مربوطې برخې په قبیلو کې په تیره بیا په اړیدو
او اورکزیو کې تر هغو قبیلو چې په افغانستان کې وی زیات شهرت او محبوبیت
درلوده ؛ هغه څه چې انګریزانو ورته د خړد سرانه عمل په توګه اشاره وکړه
د قبیلو چمتو والی و چې د غازی امان الله خان مرستی ته ورشي . رښتیا هم

اپريڊواو اورکز يو لارومبي پر يکره کړی وه چې د برتانوي امر و نو پرواونه ساتی او افغانستان ته داخل شى، کله چې دهغوى پلانونه د شيعه اوسنی اورکز يو ترمنځ د جگړې ډېل په واسطه شنه شول او تور يوله خپلو هم مذهبا تر سره مرسته وکړه. ځينی اپريډی په دى عقیده دى چې دغه، د قبيار خپل مذهبی جنگ ته د انگریزانو له بحر الحن وهل کیده چې غازی امان الله ته د مرستې در سیدو مخه ونیسی او څرگندوی چې نامتو محرک ملا مومند اخونزاده په عمر می ډول په سر- حد کی يو برتانوي جاسوس گتېل شوی و. (۸)

د خبرې حقیقت هر څه چې وی، په دى کې شک نشته چې غازی امان الله خان ته د مرستې در سیدو په مخنیوی کې دانگریزانو عمل د افغانی پاچا لپاره يو مصیبت راوړونکی کار و. دننه په هندوستان کې د دغه پر یکرې په نتیجه کې يو ستر تحریک منځ ته راغلی و. ماندا چې «د غازی امان الله خان د زمانې په یاد» په زیاتره بنا وروړ کې په بمبئی اولاهور کې سترې غرندي جوړې شري او يو شمير تقاضا کوونکو له حکومت څخه اجازه غوښتله، چې په غرنده کې گډون وکړی. په پای کې حکومت د ۱۹۲۹ کال د جنوري په ۷، له خپل امنیتي قوې څخه مرسته و غوښتله چې په هندي اخیارو- نو کې په جرم کې د لاس لړنې د هر ډول تورو نرد- څر گندیدو مخه ونیسی.

د خارجي خبريالانو ازمخه، نیرل شری وه. د جنوري په ۱۴، پر اوډا (Pravda) او ایزوېستیا (Izvestia) لکه څنگه، چې تر قع کیدله پر انگریزانو باندې تر وړو اگاوه، په همدې ورځ الماني ورځپاڼی دويچې تاگس څيترنگ (Deutsche Tagezeitung) هم انگریزان ترمټی کړل او په سبابی د دیس دیباتس (Des Debats) ورځپاڼی هم انگریزان ترمټی کړل. د نظریو دغه استثنایي یووالی تریوی اندازی پوری د دې حقیقت د څرگندیدو په واسطه منځ ته راغی چې د گروال تسی، ای. لارنس (Colonel T.E. Lawrence) همدا اوس دواڼه په کلا کې چې په وزیرستان کې ده شعی په محای شوی و. د رسمی مقاماتو پر توپنکار باندې چې دغه سړی چې دانگریزانو له خوار مشهور واستاخو څخه و د دیوه تاپیست په توگه په دفتر کې خدمت کاوه په

انساني سره باور کول مشکل دی ، لځکه چې که څه هم لارنس وروسته له هغه نه پخوانی دایر کرافتسمین شاو (Aircraftman shaw) په توگه ښکاره کاوه مگر برتانوي مامورین د هغه له اصلي هویت څخه خبر وو .

افغانانو د هغه په ماموریت کې څه شک ته درلوده . هغوی لارنس او سه ادعا کوي چې هغه په بدله بڼه دیوه روحاني سړي په توگه چې په یوه سپینه کچره باندې سپورو ، په ټول افغانستان کې وگرځېده چې د غازي امان الله خان په مقابل کې مخالفت تنظیم کړي . هماغه راپور په هندوستان کې هم خپور شوی و چې په یوه بدمرغه ملا سید پیر کوم شاه باندې په لاهور کې یو جمعیت هجوم راوړي و چې دا جمعیت له دې څخه ډاډه و چې هغه لارنس و چې په بدله بڼه کې څرگند شوي و . ۱۹۲۹ کال د جنوري په ۲ ، د غازي امان الله خان لږزنده یا مترازل حکومت د هې افواته د (جهاني ستر جاسوس د گروال ټي . اي . لارنس) د نیونې لپاره د انعام دوړاندې کولو په واسطه رسمي اعتبار ورکړ . (۹)

ښايي حقیقت ښاڅوړ گندهاني شي . دریوولست ان ددیزرت په نوم (Reuolt in the Desert) (بلوا په صحرا کې) دائر خپرونې لارنس مشهور کړي و او هغه گوښه گیر او غیر عادي سلوک په دغه شهرت کې زیاتوالی راوست . په اسیا کې هجیبه بریالیتوبونو او پرمختگونو او د لارنس د مانا او مفهوم لرونکي فعالیت کېسې لادیر پخوا په نه تلافی کېدو نکې ډول دافسانې بڼه خوره کړې وه . د هغه له مرگ څخه کلونه وروسته په رښتیني توگه رپوټ ورکړل شوي و چې هغه په اورمچی (Urumchi) کې د سپه بازی کړې وه ، لاهم وروسته د دونتز (donetz) د تخریب کارۍ په موده کې چې محکمه یې په شوروي اتحاد کې روانه وه تورن سړي اعتراف وکړ چې هغوی د دگروال لارنس لپاره کار کاوه ، دغه ډول اعترافات د ستالین (Stalinist) د تصفیې د دورې په موده کې زښت د پرمختات وو .

خو دانگریزانو په مقابل کې د افغانانو تورونه د لارنس لږ جوړ زیات محکم ښتونونه جوړوي . دې دلویې برهانی د محافظه کار حکومت په مقابل کې مخالف

يوادپارسي پاپشتوپه برخه کې يې پوهه لږه وه ؛ بلوا اکثرأ د يوه پراخ قبایلي پاخون په توگه بيانيزي ؛ خو په حقيقت کې يوازې شينواري په قوت سره راپورته شول که څه هم څه موده وروسته له هغوي سره خوگياڼي ، مخني غلزيې اوله ټولو سيمو څخه باغيان پوخاي شول . بلواله سنگونخيلو سره چې تر ديره حده د شينواريو د قبيلې شرقي برخه ده پيل شوه او يوه برخه چې له برتانوي سرحدې سامورپه سره په مستقيماً تماس ولري . دغوشينواريو څپله جگړه چې علت يې د غازي امان الله خان توانيز اصلاحات په تيره بيا د چادري دله منځه وړلو لپاره دهغه هڅه وه اعلام کړه چې دايوه عجيبه دليل راور نه ده مخکې چې شينواري ښځې معمولاً مخ لوستي دي ؛

يو پر مختگت چې په قبيلو کې يې کرکه او ځپلگان راپيدا کړهغه په سرحدې قبيلو کې دملکي ثر باله څيرې سره دزرگونو عکسونو خپرونه وه چې په ډير مهارت سره د يوې پربندې ښځې پرته باندې ايښودل شوي وه او شاوخوا يې دنارينوله خوانبول شوي وه چې خارجي کالي يې اغوستي وو . هلته څه شواهد نشته چې دغه عکسونه په برتانوي جاسوسي سازمان پوري وتړو پرته له دینه په هماغه وخت کې ددغو عکسونو د توليدواو اواره د تخنيکي سامان برابرول دهر افغان له قابليت او وس څخه خارج واوله دغه ډول چل کار يگانو څخه په زيات انداز په خوش باورو او بې تعايبه قبایلي خلکو کې استفاده شوي ده . زيات کلونه و و تير شوي چې پريې هڅې کې په زرگونو رسالي له برتانوي الوتکو څخه دسره کميسو (سرخپوشان) دغورختگ دبد نا مولو لپاره خپرې شوي ؛ له هاس څخه دغو پيغامونو يوه څرگندونه در لوده چې همدای ښلي وليان لاسليک کوونکو ته يعنې دنخيالي ملايانو يوې ډلې ته څرگند شوي و چې هغري ته راپور ورکړي چې سره کميسونه الله تعالی په سټک نظرگوري اوباب د حقيقي معتقد بنوله خواله منځه لاړ شي ؛ (۱۱)

همدارنگه هلته په دې کې هېڅ شک نشته چې دسقاو زوی په برتانوي سيمه کې زيات وخت تير کړی و چې پوځه موده يې په برتانوي زندان کې تيره شوي وه ؛

هغه د شينواريو له بغاوت څخه رومي په بېره له پاره چنار څخه افغانستان ته راستون شوی و او هغه بڼه مجهز راغی ؛ هغه ۳۰۳ تېرېک په کرمو چې دهغه پلويان سمبال وو هغه د افغاني لښکرو تر وساو خوراينه وو. په کابل باندې د سقاو د زوی د بريد په ترڅ کې په کرم کې چې زياتره جنگګ کوونکو د بریتانيې د سفارت په شاوخوا سيمه وکې محای ونيو، د اړه مار سره له دې چې د «غازي» لقب يې غوره کړی و له کافرانو سره زيات محتاطو. سفارت چې په سلوگونو مرميو وېشتل شوی و، لځان تر د اړه مارانو زيات له شاهي لښکرو څخه په خطر کې وليد.

افغانان دانه ردوی چې د بلوا ابرياء لیتوب ترې پورې اندازې پورې حتماً د متنفذ و ملايانو د برخې لولو له امله و چې هغوی و پرېدل چې د اصلاحاتو په تېپه کې به خپل لځانګړي موقفونه له لاسه ورکړي. په همدغه دوره کې په تورل افغانستان کې دا آوازي خپري شوي چې افغاني نجونې چې احياناً د زده کړې لپاره ترکيې ته لیږل شوی وی په حقيقت کې جرمنانو ته ورکړل شری وي. دغه آوازي د دغه تائيد او ادها په شان چې افغاني ښوونځي د کافرانو د منځ ته راوړلو موجب ګرزيدل او دا چې غازي امان الله خان په پټه سره د يو بت عبادت کاوه يې له شک څخه د ملايانو له خوا خپرې شوی وی او دهغو کسانو له خوا پورې باور کېده چې د ديندارۍ احساساتو ور باندې زياته غلبه کړي وه. په هر حال دا بايد په نظر کې ولرو چې د کابل خلکو په پلخون کې برخه وانه خستله او ښوونځي سم د لاسه د نادر شاه له خوا بيا پرانستل شول او د غازي امان الله خان د درېښي ياد جامو و اصلاحات چې د تباينې او نورو له خوا ورته داو لیت حق ورکړ شوي دي يوازي په پښمان کې په شاهي باغرانو باندې تطبيق شول. ريښتيا هم افغانستان چې هغوی په تېنگه سره دنخپلو پټکيو يا اصلي جامو طرفدار دي د دغودول اصلاحاتو منلو ته چمتو نه دي ؛ له امان الله خان څخه د پير دهغه د متنفذينو تعليم يافته وو او شتمنو افغانانو قره قلی خړلی يا غربي شپو خړلی او غربي جامی غوره ګڼلی وي او تر نن ورځې پورې يې غوره ګڼی.

له پوې كڅورې وړيو څخه
د يوه څره لپاره د سې يا يوه
چپه جوړيدای شي.

(پښتو متل)

شپاړسم څپر کې د نړيوالو جنگو نو تر منځ

د افغانستان نوی حکمران نادر شاه که څه هم جسماً کمزوری و خو هغه یو
داسې سړی و چې زیات قابلیت یې درلوده یو قوي مشر و او د تېښتې ارادې خاوند و
هغه په پنځه څلویښت کلنۍ کې جکټ نری او د سیم په شان مزیوت و. په زیره کې
یې سپین لگیدلی او څه ناڅه د خپل پوځي واک او تجربې له امله یو نه ماتېدونکی
قدرت و. برخلاف د ایبرال غازي امان الله خان، هغه یو دیندار سړی و خو بیا هم
یو مذهب مسلک نه و او د هغه نظر له اړه محافظه کارانه و :

د هغه سترې نیمګړتیاوې د کليک او استبدادي عمل خواته یو تمایل او یوه
تېښتې عقیده وه چې هر هغه چا د هغه مخالفت کاوه هغه بالفعل د هیواد یو دینمن و،
د نړی شاهي کورنۍ پر له او مړنیو کار و نو څخه داو چې ملایان د لاساکړې چې
قدرت یې د غازي امان الله له سقوط وروسته په اوج کې و. • یو فرمان صادر شو

• شاهي کورنۍ یو محل د مصاحبانو یا یحیی خیاو په نوم و مول شوه چې دا کورنۍ د غازي
امان الله خان له کورنۍ څخه جلا کړی، خو اوس په عمومی دولت و لومو محمد زیو ته اطلاق کېږي. غازي
امان الله خان د ژوندانه له ترخو او دردوونکو کونو څخه وروسته په پای کې په ۱۹۵۰ کې دې حالت
ته غاړه کېښودله کله چې سوله په هغه څه کې چې له اړه یوه کورنۍ جگړه وه منځ ته راغله.

په دې اساس چې دېر دې رواج يعنې دښمنو جدائي يا گړنه توب به په افغانستان کې په حکمي توگه پاتې شي. البته دغه فرمان په ملاوزمه ډله کې متعصب او افراطي ملايان خوشاله کړل چې هغوی له دې شخصه خبر و چې د هغوی قدرت تر زياتې اندازې پورې د افغاني ښمن او ميندو په ناپوهۍ کې خوندې پاتې کېده. برسیره پردې مشهورو ملايانو خاص امتيازات تر لاسه کړل؛ د شور بازار حضرت صاحب محمد صديق په مصر کې سفير مقرر شو او د جلال آباد شير آغا نسبتاً ډير مستمري معائنې لاس ته راوړه.

که څه هم دغه اقدامات ملایا نوته منلی خو ځوانانو او مترقي افغانانو ورته په ښک نظر وکړل او هغه يې وغندل. خو پخپله نادر شاه دخپلې محافظه کارۍ سره سره دښمنو دگوتنه توب پلوی نه راو دهغه وروسته په دې عقیده و چې داد هیواد پرمختگ ته لار کې یوځنډو.

د پاچا اقدام تر دیندارۍ ډیر زیات ضرورت نتیجه وه ځکه چې هغه درک کړه چې دیو ثابت حکومت دمنځ ته راللاواړه د محافظه کارانو او مرتجع عناصرو ملا تر حتمي و.

نادر خان دیو څه مودې لپاره د آسیایي استبداد دې اوځپل سر و حکومتونو په دود د فرمان په وسیله پاچاهي وکړه. د هغه غلور و وروسته چې لایق و او کورنی ته یې زیاته وفاداري درلوده، مهم مقامونه ورکړل شوي وو؛ د افغانستان حکومت یو کورنی تړون وگرزیده په کوم کې چې د نژدې کورنی له کنفرانسونو وروسته هیانې او خورا مهمې فیصلې وشوې چې پدې پرېکړه کې نادر خان د انرژي منبع او هاشم خان د څیر کې او تگماري منبع وه. خو که څه هم د غوړو وروسته پخپلو منځو کې د افغاني ځوانگر وخصو صیاتو له امله تر پیر درلود، یو ځل چې به یوې پرېکړې ته سره ورسېدل نو به یې په عمر می دول یوه متحده جبهه غوره کوله.

د نادر شاه پل اقدام یوه هڅه وه چې افغانی پوځ بیا جوړ کړي. نادر شاه به د هندوستان د حکومت له خوا الس زره توپکه دپوه سوخت په توگه ورکړل شوي

ووجې په دغرتو پکوسره سمبال شوي عسکر د شاه محمود په امر چې په وروڼو کې
خوړامشهورو بیا په تور لگيو ویشل شوي وو. دیوہ سرتیري معاش په یوه میاشت کې
تقریباً دوه دالر هزیاټ شوملکوت (malaKoot) یعنی د عسکرو له معاش نه د هغوی
د اعاشې د کمولو سیستم له منځه لاړ. کهڅه هم د غوږېدلو نوږد عسکرو په مووال کې
یو جزئی ښه والی راوست، د غوږېدلو نوږدو وختو کړای چې عسکري ژوند د سرتیرو په
ترډمنې بیا په زړه پورې وگرزوي.

سره له دې هم نوي حکومت زرد بلواگانو له امله ورپرېده. د ۱۹۳۰ کال د می
په میاشت کې سرزور وشینوارو چې له خپل نوی بریالیتوب نه وروسته زیات
ایرال وو، د ښځینی او مخالفانو نه پیل کړل چې د هغوی د خپل بیان پر اساس د مخلوع
هازي امان الله خان د داعيې له امله د غیرت اولیوالتیا په وسیله تحریک شوي وو.
خوږه کار تر اصول زیات په حرص باندې ولاړو. په دې ډول بلوا په عاقلانه
توگه د بدو وړ کړلو په واسطه پای ته ورسېده.

دویمه بلوا د ۱۹۳۰ کال د جولای په میاشت کې د کوهستان په تاجکو کې
د سقاو د زوی دیوه تره په مشرۍ پیل شوه. دایوه دیره جلدې مساله وه لکه چې په
دې بلوا کې تاجکو نه یوازې کوهستانیان له محانه سره درلودل چې هغوی د خپل
وطنوال د پاجاهي په دوره کې دېرم او لوړ تیا د شپو خوندايدلی وو بلکه هغوی د سقاو د
زوی د قوت د ملاتړ په حیث په وسلو ښه سمبال هم وو. کله چې افغانی پوځ
خړگنده کړه چې د دغه خطر په مقابل کې د مقاومت کولو توان نه لري، حکومت له
قبیلو څخه مرسته وغوښتله. زیاتره پښتانه قبایلي خلک د غې غوښتنې نه مثبت
محواب ورکړ او بیا په بې رحمانه ډول سره وځپل شوه. پس له هغه نادر شاه
ځپل سیاسي مهارت د قبایلي خلکو په هڅو کې چې خپلو کورونو ته پرته د کابل
له لوتولو څخه ستانه شي وښوده چې رښتیا هم دیراژشی بی درلود چې لوت شي.
په هماغه یعنی ۱۹۳۰ کال کې ولیدل شول چې شوروی اتحاد د افغانستان پس
تولو اکی باندې تیري کوي چې دا په شلمه پیرۍ کې پر افغانستان د تیري یوازنی

مثال و. دسره پرخ ټولگي چې له سرحد څخه تېر شول او تقریباً څلویښت مېله په افغانستان کې پرمخ ولاړل په نظري توګه د زاړه بسماچي (BaSmachi) ابراهم- بېلک په لټه کې وو چې هغه د شوروي اتحاد په مقابل کې په یوازې سره جګړه پرمخ وړله اوله افغانستان څخه یې د یوې ادې په توګه کار اخیستنه. بې له شک څخه دروسانو دغه حرکت هم د غازي امان الله خان د له منځه وړلو په برخه کې یو عکس العمل و چې شورويانو د خپلو ګټر لپاره یو ګوزار او د انګرېزانو لپاره یو- بریالیتوب وګاټه. له کابل او لندن څخه تر احتجاجونو وروسته روسان ووتل خو هغري خپل حد ټاکلی و. دېل کال په ترڅ کې د افغانی پوځ ټولګیو د شاه محمود خان په مشرۍ ابراهیم بیګ دې ته اړایسته چې له افغانستان څخه شوروي اتحاد ته لارشی او په پای کې دغه زورلیوه په دام کې ولویده.

نادر شاه په هیواد کې چې که تر ادارې لاندې نه وراوستل شوی ارام خو و دیو ثابت حکومت دمنځ ته راوړل کار پیل کړ چې د قبیلو تر ملاتړ زیات پرمختګ دایمي شیانو باندې ولاړ و.

هغه ۱۹۳۱ کال د اکتوبر په ۲۱ یو اساسي قانون منځ ته راوړ چې د قانون غازي امان الله خان له خوا په ۱۹۲۳ کې په رسمي توګه اعلام او خپور شوی و او نادر شاه له هغه نه کاپي کړی و- دایوداسي سند دی چې په هغه کې جزئي تغيّرات راوستل شوي دي او تراوسه پورې نافذ یا د تطبیق وړ دي.

په دې قانون کې یوه کابینه، یوه د مشرانو جرګه، او یوه اولسي جرګه په نظر کې نیول شوې وه او تخت او پاچاهي د نادر شاه په کورنۍ کې مورثي ګرزول شوې وه. کابینه ته چې له اتلسو وزارتونو څخه جوړه شوې وه د حکومت کولو عملي کار ورپه څاره شوی و؛ کابینه له صدر اعظم، د اولسي جرګې او مشرانو جرګې له رئیسانو د کانونو او کرنې له مدیرانو او د جنگ، دولت، بهرنیو چارو، کورنیو چارو، عدلیې، ښوونې او روزنې، روغتیا، مالي، سوداګرۍ او د مخابراتو له وزیرانو څخه جوړه شوې وه. اساسي قانون چې پاچایې د اجرایې، مقننې او قضایې ادارو واکدار ګرزولی و

د مسلحو مخو اكونو صراغلي قوماندان كړ او د هغه وجود يې مهشون او واجب الاحترام اعلام كړ. هغه نه د جنگ يادسولي دا اعلامو لود صدر اعظم د تها كلر، د مامورينو د مقرري د منظورولو او په اضطراري حالاتو كې د فرمان په وسيله د قرانينو د جوړولو صلاحيت ور كړ شوي و. د غراساسي او پراخو صلاحيتونو افغاني مقننه هيئات نه لږ واك مگر مشررتي مسئوليت پرېښوده. لځكه نو په اصل كې افغاني حكومت د يوڅو محدود كسانو حكومت و او قدرت د ننه د محمدزيو د كورنۍ د ممتازې دلي په لاس كې و. نادر شاه محلي اداره د په خپل حال پرېښود له او په هغې كې يې كوم بدلون رانه ووست. هيراد په پنځو سترو ولايتونو او شاوخوا وروا اعلي حكومتونو وويشل شوه. د دغو ولايتونو او اعلي حكومتونو اداره كړونكي واليان يا نائيب الحكومه گان وو چې هغوي تل د مركزي حكومت له خوا مقررېدل او د شاهي كورنۍ كلك پلويان وو. د هوليېسو امرانو او عسكري فرماندانانو صلاحيتونه له ملكي اميرانو سره وويشل؛ په مخنيوځايونو كې په ليره بيا په جنوبي او شرقي ولايتونو كې هغوي اساسي واك په لاس كې تينگ وساته.

دغه تركيب په حقيقت كې له يوې استثناسره په دې ډول په خپل حال پاتې كېږي او كرم بدلون پكښې نه راځي: په ۱۹۴۹ كال كې كابينه بيا جوړه شوه او يوه نوي په لوړه سويه شورا تاسيس شوه. دغه دلي ته چې له شپږو غړو څخه جوړه شوي وه او مشري يې د صدر اعظم په غاړه وه داواك وركړ شوي و چې د پاچا په منظورې هره حكرمني پرېكړه وكړي.

د اساسي قانون له جوړېدو سره نادر شاه د ملي اقتصاد ستونز وټه مېخ راو- نگرز او په چې د كورنۍ جگړې له نا كړارې نه وروسته تقريباً د سقوط په حال كې و. د غازي امان الله خان له تيت و پر ك هڅو سره سره، افغانستان په ۱۹۳۰ كال كې لاهم تر زياتې اندازې پورې يو مالدار او زراعتي هيواد و. هلته صنعت اصلاً هېڅ موجود نه و يوازې نيمگري لاسي صنعت موجود و او سوادگري يې ډېره لږه وه. په داسې حال كې چې له افغانانو څخه زياتو لځمكې كړلې يا يې خپلې رمې

جنايتي، تقريباً دهيواد ټول تجارت (پرتله له هغه تجارت څخه چې کوزجيانو کاوه
دسک او هندو سرداگرو په لاس کې و .

په داسې حال کې چې دافغانستان له بهرني نړۍ څخه جلا او گرځېد پاتې و دغه لږ-
ځوني او ابتدائي اقتصاد کافي و چې نسبتاً لږ نفوس ته هغه څه برابر کړي چې
دهغوي دژوندانه سطح ورته اړتيا لري که څه هم دهغوي دژوند سطح دخوراکي
شيانو له پلوه دزياتو اسيابو هيوادونو دخلکو دژوندانه تر سطحې خورا لږه وه .
اوس چې افغانستان له جلا توب څخه راوتلی دی يرمخ په زياتېدونکي ښاري
نفوس کرار کرار دمحصولاتو غوښتنه کوله چې يوازي دبهرني سوادگري له لاري
لاېس ته راوړل کيدای شول .

دامير عبدالرحمن خان دسلطنت ددوري راهيسې افغاني حکمرانانو او حتی د
هغه ښايي امير شيرعلي خان ترپوري اندازي پوري هېڅه کړي وه چې په هيواد کې
دغويي ټکنالوژي څيني شيان دود کړي. دغه هېڅي معمولاً تيت وپرکاوې پلانه
وي او په تېره بيا دغازي امان الله خان هڅو معمولاً دغربي کلتور تر مهمو او گټورو
لږخونو زيات له نظاهري اړخونو سره اړيکې درلودې. زياتره له هغو هڅو څخه
دافغاني حکومت دپوهې نه لرلو په وجهه شندي شوي وې چې په هغه کې يې
علاقگي، عطالت او دافغاني خلکو محافظ کاري سره يوځای شوې وه .

نادرشاه چې اصلاً يو پرمخې سړي و په تنظيم او دسپلين يې ټينگه عقیده درلوده؛
لوده؛ همدارنگه له هغه سره دغربي لارو پورې پراخې تجربې او پوهې تر بل هر
رومېني افغاني حکمران چې دغسې پوهه يې لرله زياته مرسته وکړه. برسيره پردي
دهغه دمرات دتکراره سوداگر عبدالمجيد خدمتونو او مرستې تر لاسه کړي وې چې له
شوروي اتحاد سره يې په سوادگري کې يوه پانگه برابرې کړې وه او هغه چې په نظر
کې و چې دافغاني اقتصادي سياست لارښوونه دشلو نورو کلدونو لپاره په غاړه واخلي.
داوي حکومت يوله لومړنيو اقداماتو څخه داو چې يوبانک دشرکت اسهامي
افغاني، په نوم چې (اوس دملي بانک) په نامه ياديږي جوړ کړي چې ددې بانک

پانګه یو سلوشل ملېونه افغانۍ وې. افغانۍ یو نوي پولې واحد و چې د پخوانۍ کابلۍ روپۍ ځای یې ونیوه. دویم حرکت یا اقدام دا و چې شرکته نوته انحصاري حق یا امتیازات ورکړي یا تر لید په سیمز کې شرکته ولري. دغه شرکته چې په هر ګنده توګه د ایټالوي فاشیزم Italia Fascism یو تقلید و، د دواړو دلیلونو له مخې جوړ شوي وو. لومړي دلیل دا و چې هر هغې هڅې چې د تولید د زیاتولو لپاره یې د محصورې پانګې په کار اچول او تقاضا کوله په افغانستان کې دهغې تضمینول یو ګران کار و.

یوازې شمیر افغانانو (په تیره بیا د پښتنو په منځ کې) په سوداګرۍ یا په کسبکاري کې لږه تجربه درلوده او دا په پیریز پیرو ورواج و چې هغوي به لاس ته راغلي اضافي پیسې په محکمې بندولې چې خوندي اوسي. د شرکته نوته خوا د انحصاري قدرت لاس ته راوړله او ددې ترڅنګه دا حقیقت چې افغاني حکومت د شاهي کورنۍ غړو دوندو په واسطه اکثریات سهم لرونکي و مانا دا چې پانګه اچوونکو د پلر خطره منه. په وارسره، دې وضعې په هیواد باندې دا د اړه کړونکې دلې د کنټرول د تېنګولو لپاره مرسته وکړه او څرګنده چې هغو کسانو چا چې په شرکته نو کې پانګه اچولې وه هغې په یوه ثابت حکومت کې یوه څرګنده ګټه درلوده. (۱)

د نادر شاه پر له خورامه هر اقداماتو څخه د ترانسپورت او مخابراتو بڼه کول و. د هغه د سلطنت د دورې په پیل کې د هر څه صرف یو مخمیله چې یو سرک ته ورته و و په ټول هیواد کې پیدا کېدای شو او د حمل و نقل چارې تقریباً کاملاً داوښتانو او خړ و په وسیله سر ته رسیدې. ټول نیمایي کال به د هیواد زیاتره برخې له کابل څخه کاملاً جلا وې کله چې به د باد په وسیله راښویدلې و او رې لارې بندې کړې او سیلاوونو به ابتدایي پلونه له منځه یوړل. که څه هم د امسان اله خان د سلطنت د دورې په ترڅ کې د ترانسپورت د بڼه کولو په برخه کې اقدام شوي و خو دا د تل په شان له هغو پوزو څخه مرکب و چې په هغو کې ښه غورځنه وشوې او د هغو په تطبیق کې له بې پروايي څخه کار اخیستل شوي ولکه د کابل - پغمان د اورنگادې پټلۍ ناکامه.

ساخلماني پروژه . نادر شاه په هاکلانه ډول تصمیم ونيوه چې افغانستان بايد د اورب
گادې له زمانې څخه ورتير شي اودموټرو په ذريعه حمل و نقل پرموضوع باندې .
ژور فکر وکړي . يوه دهغه له لومړنيو پروژو څخه له کابل څخه دهند و کش دها
سه تر مزار شريف پورې دموټر لپاره دسړک جوړولو پروژه وه چې زيات شمير
کارگران يې لرل . (۲)

هغه ښوونځي چې دسقاو دزوی لهخوا ترل شوي ووپه دې وخت کې بيرته پرانستل
شوي وو . د سقاو زوی کوم دليل له درلوده چه په نورو کې دې پسر مهارت نه
انکشاف ورکړي ځکه چې هغه پرته له دغه مهارت څخه خپل ژوند پرمخ
بيولی و . ديو څه مودې لپاره خارجي ښوونکي واپستل شول او ترول تعليم په
دري او پښتو ژبو ورکړ شو ؛ خودغه ژبې سوچه تړپ د افغاني لایقو ښوونکو او
د کتابونو د اشتراکي (کمبود) له امله زړ پرېښودل شو . دحبيبې او غازي عالي ښوونځيو
دانگليسي ژبې استعمال ته مخه کړه او بيا يې له هندوستان څخه ښوونکي
استخدام کړل ؛ د استقلال ښوونځي فرانسوی ښوونکي استخدام کړل او د نجات
ښوونځي يوڅو المانيان راوستل . (۳)

له دغو تعميری حرکتونو سره سره دنوي شاهي کورنۍ موقف مستهېانی شو
دازياتو افغانانو ته په نا کراروونکي توگه څرگنده وه چې واکمني کورنۍ ديو شمير
نورو په پرتله دتخت او پاچاهي چندان ټينگه ادعانه درلوده ؛ که څه هم دا کورنۍ د
نولسمې پيړۍ د بارکزي يوله پښته وه ، دې کورنۍ خپل دنیکوانو شجره ترا مير دوست
محمدخان پورې نه باکې دهغه ترور و سلطان محمد پورې را رسوله چې په هېڅ
صورت سره په افغاني تاريخ کې قهرمان نه و . برسيره پردې امان الله خان د هغه
له نامنظم يا عجيبه تمايلاتو سره سره منلی و په تيره بيا په ښاري ځوانو خلکو کې چې
دهغه طبيعي مهرباني يې د نادر شاه ترکلمکۍ يې علافګۍ څخه غوره ګڼله

د نادر شاه بۍ نومتيا يا په خلکو کې دهغه د نامليتوب ستر دليل دا آواز وه چې
هغه دانگريزانو گوداګی و . دا آواز له د حقيقت پر بنسټ ولاړه وه مگر د پوره

اصیای بازار په فضا کې حتماً اکثر دافراه په مقابل کې کمزوری دي. په دې کې څه شک نشته چې انگریزانو نادر شاه هم تر امان الله خان او هم دسقا و ترزوی زیات آرام گاونډی گانډه اودهغه دحکومت بې ثباتي داماناور کوله چې بیا یې هغه دخارجي فشار په مقابل کې زیات حساس و.

مگر نادر شاه اودهغه وروسته دژوندانه له پیل څخه له انگریزانو څخه په ویره کې وو؛ نادر شاه د(جنگي دلی) مشر وکړه چې انگریزانو د انګلیس - افغانه ۱۳۱۹ کال دجنگ مسوول وگڼله او برسیره پردې یې دهغه جگړې پرمخې اتل یې هم مسوول وباله.

په هر حال، هله داسې شواهد او قرائین موجود وو چې افغانو ته شکمن وپریښودل په افغانستان کې د انگریزانو لوی سفیر رېچارد مېکوناچی (Richard Maconachie) چې رومي یی د کرمی په دره کې د سیاسي افسر په توګه خدمت کړی و له نادر شاه سره یوه اړونده مرکه کړې وه پخوا له دې چې نادر شاه دسقا دزوی پر ضد د خپلې بریالۍ جگړې لپاره افغانستان ته داخل شي. انگریزانو چې امان الله خان ته یې چې له محقوسو تر ورسره مخامخ و هیڅ شی ورکړی نه وو، لس زره توپکه اویر لکو اټا زره ستر لنگې پونده نری رژی ته په پهنه ورکړې وه. هغه څه چې لاهم زیات مهم وهغه ده پورته کړې په انگریزانو پورې د مربوطې سیمې د پښتنې قبیلو په مقابل کې په افغاني عنعنوی سیاست کې یو څرګند بدلون و.

۱۹۳۰-۱۹۳۳ کلونه په قبایلي سیمه کې دارو دور کلونه وو چې دیوی سیمې لپاره چې پخپله د تشدد عنعنې لوی هم د زور زیاتي کلونه وو. سره کېسو (سرخپوښان) د هېدالغمار خان اودهغه ورور دا کتر خان صاحب په مشرۍ زیات ډاویان په تیره بیا په مو منډ واواړېدو چې پیدا کړل. بریدونه دیر زیات او نور هم سخت شول چې له منځه یوړل شي او په جگړو کې د کرمو کې چې په دغه بریدونه کله کله زیاتیدل قبایلي خلکو په زیاتیدونکي توګه مهارت او تکرر توب وښوده. په ۱۹۲۱ کال کې یو قبایلي لښکر رښتیا هم د

پېښور ښار و نيسره اود هوسا عسکرو تر رارسيدو دمخه يې اردو گاه کلا بنده کړې وه . دهندې پوځ واحدونو دنيمې پيسې له کاکې سر نه پندې او مينې نه وروسته يوه ناوره خراشېښې ښودله . په برتانوي ښځو باندې هغه وخت برېدونه رامنځ ته شوي وو کله چې د ښځو په مقابل کې د قبایلي خلکو عنعنوي نجيب اخلاق کسه زورې شو چې په تيره زمانه کې ددې پيښې په باب څه اوړيدل شوي نه دي .

کومې جزاگانې چې قبایلي خلکو ته دهغوی ددغه راز حملو نه له امله ورکول کيدې دهغو په نتيجه کې قبيلې دې ته اړ شوې چې له کابل څخه سرسته وغواړي ، خو داخل هغوی ته په سړې وضعې سره تړسېده وشوه چې له انگرېزانو سره سوله وکړي . (۴) که څه هم د زياترو افغانانو له نظره د مياست دغه بدلون د نادر شاه د بې ونايې ثبوت و خراصايي دليل دهغه اگاهي وه چې نوې سلطنتي کورنۍ يې ثباته وه او بل دليل داو چې که چېرې قبيلې پارول شوي وای انگرېزانو نسبتاً په اسانۍ سره کولای شول چې ددې کورنۍ داه منځه وړلو لپاره زمينه مساعده کړي . په هر صورت ، د ديورند د کرښې په پاره خوا کې په پيښو کې د نادر شاه لاس نه لرې تر زياتې اندازې پورې په تيره پياوړتيا او تعلېب يافته وو افغاني نيشنلسټانو په منځ کې چې شمېر يې مخ پر زياتېدو و و خپلگان منځ ته راوړي و . دغه خپلگان د ۱۹۲۳ کال د جون په مياشت کې واقعي بڼه غوره کړه کله چې د محمد زيه وروڼو تر ټولو مشر ورور محمد عزيز خان چې د جرمني په سفارت کې يې د افغاني سفير په توگه خدمت کاوه ، په گولي وويشتل شو او په برلين کې په افغاني سفارت کې ووژل شو . قاتل يو ځوان افغان کمال سيد و . دی د نجات له هالي ښوونځي څخه خلاص شوی و او دلته زده کړو لپاره جرمني ته تللی و او د قتل دليل يې د محمد زيو له خوا د شرقي قبيلو غولونه وه . دهغه له څرگندو عصبي تمايلاتو سره سره هلته د شک کولو لپاره کوم دليل نشته او هغه څه چې هغه وويل ريښتيا وه :

دیره موده لایره شوې نه وه چې پر بل زده کونکي چې هغه هم د نجات د بنوونځي و، په کابل کې د انگلیستان سفارت ته داخل شو چې هدف یې د انگلیستان د سفیر وژل و. که څه هم دهغه بې باکا نه حمله خپل مقصد ته ونه رسیده، ددی حملې په نتیجه د سفارت سر کاتب او دوه نندارگران ووژل شول. دغه حالت حکومت ته د برنس، مکناتین او کیو گناري دوژنې ناوړه خاطر وروپه یاد کړه. قاتل سم د لاسه اعدام شو او دهغه دوه دیر شس تنه ملگري زندان ته ولیږل شول چې هلته مغری د خوارلسو کلونو لپاره نوروانو ته د «برتانوي بند یان» په توگه ورپېژندل شوي وو.

د تشدد دغه څپه د ۱۹۳۳ کال د فورامبر په ۸ د یوه تجلیل په ترڅ کې خپل اوج ته ورسیده چې په دې تجلیل یا جشن کې د شاهي مایې دلو پر په مېدانونو کې د کابل د بنوونځیو ترمنځ قتیال لوبې هم شاملې وې. کلی چې نادر شاه میدان ته داخل شو، یوه لوبغاړې چې هغه هم د نجات په بنوونځی کې پوښاگر د وپه ناڅاپي ډول رامنځ ته شو او په پاچا باندې یې په یوې څرخي تمانچې سره دزي وکړې. گولي د نادر شاه په اوږه او خوله باندې لگېدلې وې. هغه سلطنتي لوژ ته یوړل شو او هماغه پرته له دې څخه چې بیا په هوبښ راشي مړ شو.

اکثراً ویل کېږي چې قاتل د محمدزیو پر ضد د توپي یوه برخه وه چې د نجات په بنوونځی کې جوړه شوې وه. خو که څه هم دغه دری واړه قاتلان چې شاگردان او نجات له بنوونځی څخه وو چې بنوونکی یې جرمنیان وو دیر احتمال لري چې د پاچا قاتل دیوه شخصي ظلم په واسطه هڅول شوی و. دهغه دوژنی له ورځ یو کال رومبې نادر شاه غلام نبي څرخي په شاهي مایې کې یوه رسمي ملاقات ته راغوښتی و او هغه یې د دری خپلو غلټو په بلوا کې چې دیره موده یې دوام ونه کړ د لاس لرني له امله تومنی کړ په کومو کې چې هغه زیات نفوذ درلوده. غلام نبي څرخي یو د غلام حیدر څرخي له زامنو څخه و چې غلام حیدر څرخي دامیر عبد الرحمن خان سر اعلی قوماندان و او یو د غازی امان الله خان له غیرتي ملاتړ

و مخفه و . همدارنگه هغه یو توند مزاجه سری و او دندرشاه اتهاماتو ته دهغه جواب په رومبني پاچا باندی دکفر یو ناوړه تور و . دا جواب دنادر شادلپاره چی په توند مزاجی کې له غلام نبي خبرخی مخفه کم نه و او امر یی وکړ چې غلام نبي هی زراهدام شی . دا یوه ستره اشتباه وه مخکه چې دقانون دتطبیقو لراړمکان یی له مینه مخه وړی و او موضوع ته یی دشخصي کسات بسنه ورکړی وه .

دنادرشاه قاتل یوولس کلن محوان عبدالخالق * و چی پلاری یی دغلام نبي خرخی نوکرو او په خپله عبدالخالق چی په افغاني صومی دود پسی روان و دجنرال له خوا په زویتوب منل شوی و . هغه لکه مخکه چې اکثرآ په خرگند دول ویل کېزی دغلام نبي اصلی زوی نه و او که مخه هم بنایي هغه دنجات په بنوونخی کې د نادر شاه په مقابل کې دقوی احساساتو په واسطه تراغیزی لاندی راغلی وی ، داسی هریشی چې دهغه دتحریک اصلی علت په دغلام نبي خرخی په اعدام کې چې هغه ورته پلاروبلی و په هغه باندی تیری وی ؛

دپاچا دمربني په وخت کې محمد هاشم خان چی په ژوندیو پاتې وروڼو کې ترقول مشرو په افغاني ترکستان کې و او ترترولر کشر شاه محمود په کابل کې و . شاه محمود ددود په خلاف دشخصی والک لپاره هیخ داوونه کړ مگر سمد لاسه یی دنادر شاه یوازی زوی محمد ظاهر شاه دنری پاچا په حیث اعلام کړ دلته پیاد نژدی کورنی دورو ښر وفاداري دواکمنی کورنی او دهیراد په گټه تمامه شوه . لکه مخکه چې دا خبره دزیاتو افغاني حکمرانانو په برخه کې رښتیا وه په افغانستان کې ه نادر شاه دخاطر یی یاد وړ نه ، کیزی او مخی چې هغه دملی تاریخ ایتلانو په کنار کی ودروی ناکامې شوې . هغه آزادي چې دافغانانو په طبیعت برابر ده له هر دول واکمنی سره مخالفه ده په تیره بیا کله چې ددغې واکمنی چلونه جدي اختیاري یا استبدادي وي او نادر شاه دزیاتو غوره صفتو تر سره سره طبیعتاً سخت او په محبت وختو کسی بی رحم و . بیا هم دیره عیني نظره مخی دا خرگنده ده چې نادر شاه دنپل هیواد لپاره

* مولف په کتاب کی محمد خالق راوړی دی . دانوم محمد خالق نه بلکی عبدالخالق راوماهه

په متن کی سم کړی دی . (مترجم)

زیات خدمت وگړاوپه هماغه وخت کې پوهه هماغه شان واکمن شوروې و. هغه انارشې چې په پټه سره په افغانی غرونو کې خپرېدل، تر انقلاب وروسته گډوډي او محافظ، کارې ملا بې دي ټولز پوپیاوړي او کله کله پز بې رحمه قدرت او لاس ته اړتیا له چې دا ټول شيان کنترول کړي. دانا در شاه و چې قدرت او کنترول لپاره یې زمینه برابره کړه او دهغه له مرگڅخه وروسته افغانستان یو حل پیدااستحکام اړ پر مختلف په لور گامونه اوچت کړل.

نوي تور لاراک محمد ظاهر شاه د ۱۹۱۴ کال د اکتوبر په ۱۵، په کابل کې زیږید. لې واو د خپل دنا پېر وشی د مراسمو په وخت کې نرلس کلن و. هغه د حبیبې او استقلال په دواړو بنوونځیو کې درس لوستی و او له خپل پلار سره چې فرانسي ته تبعید شوي و تالی و او هلته یې په یو څر لیسو کې درس و لوست. کله چې له خپل پلار سره بیرته راغی په کابل کې له حربي بنوونځي څخه خلاص شوي و او په اتلس کلنۍ کې چې په همدور او په عقل پرخ و د جنگ او د پرونې اوروزنې وزیر تاکل شوي و. ظاهر شاه پر خلاف د خپل پلار یو مهربانه او صمیمي شخصیت درلوده او لري یې که څه هم نسباً حیواناته او شرمندو کی و. هغه د زیاتو افغانانو ز غرندي له ټکر او له کور څخه دباندې لږ بوسره زیاته مینه لري خو هغه پر خلاف د خپلو وطنوالو چې په عمر یې ډیرل اجتماعي دي د نږدې ملگرو د یوې کر چنی دلې ملگر تیا اورا. غوندېدل غوره گڼي. په یوه داسې هیواد کې چې هلته د سن معانه ارزښت لري دا هیله نه کېده چې هغه به دا تران ولري چې پر تخت باندي تر کښینا ستلو ورو. سغه په اغېزناکه توگه لارښوونه و کړي مگر دهغه درې تکړه ترونه درلودل چې دهغه په خدمت کې وو او هغوي چمتو وو چې هغه کېږدوړه کړي. پاچا تر دوه ویشتنو وروکار نږ پورې پخپل پخواني حال یا صلاحیت او تجربه کې پاتې شوی په داسې حال کې چې اجرائیه چارې دهغه تر ورو محمد هاشم خان، شاولي خان او شاه محمود درویند یردول اتحاد یې په توگه سر ته رسولې.

• داد محمد ظاهر شاه د سلطنت د دورې خبری دی څکه نو کتاب مولف هغه د حال په فعل سره بیان کړی دی. (مترجم)

محمد هاشم خان تر ١٩٤٢ کال پورې ددغه درې گوني اتحاد مهـم غـري و. دې چې ژوندي پاتې وپخپلو وروڼو کې تر تر لار مشر و او د صدراعظم په توگه یی و. ظیفه سرتو رسولو. که څه هم هغه د خپلې کورنۍ دنورو کسانو په شان او رښتیا هم دلرې طبقې د زیاتو افغانانو غرندي یو صمیمي مؤدب او مهربان سړی و، هغه په خان مین، ارام اوراز ساترنکی هم و او هغه له خپل ورور نادر شاه څخه په دې کې تر پیر درلوده چې دهیواد په اداره کولو او قدرت په لاس ته راوړنه کې یې چل ول حيله او ښرننگ تر زور او تشد د غوره گانېه.

د نادر شاه تر مرگ وروسته افغانی حکومت تر لې پروژې د پور څه مودې لپاره و مخندولی او په شرق سره یې زیاتو پرمختگونو ته انتظار وایسته. خو څنگه چې هیواد ارام و. مانایې داره چې دایره بله ښه وه چې د پاچا مرگ د یوې ستړې قریبې برخه نه وه د اقتصادي پرمختگ پروگرام چې په پوره احتیاط سره چور شوی و بیا پیل شو. خو په دې وخت کې نوي واکمنان له یوې ستونزې سره مخامخ وو: له یوې خوا هغری تصدیق نیولی و چې له شوروي اتحاد څخه مرسته یا تخنیکران ونه غواړي او له بلې خوا په دې وخت کې برتانوي ضد احساس دومره پیاوړی و چې دا به ناممکن وای چې برتانوي اتباع حمایه کړل شی. تر جدې غرور وروسته افغانانو له جرمني سره تماس ونيوه او دا هغه وخت و چې د نازیانو دوره د پیل کیدو په درشل کې وه او په لنډه موده کې یو شمیر جرمني متخصصین او تخنیکران افغانستان ته ورسیدلی وو.

د افغانانو له نظره جرمنیان مطلوب خارجیان وو. د هغری هیواد په سیمه کې د پریاییزم تاریخ نه درلوده او له شوروي اتحاد او لویې بریتانیې دواړو سره یې مناسبات خراب وو. برسيره پر دې زیاتره جرمنیان هغه چې افغانستان ته راغلل نه یوازې تکره او ماهر کارگران وو بلکې لیوال هم و چې د دریم رایج (Third Reich) نفوذ خپور کړي او محتاط وو چې له هغه څه څخه ډډه وکړي چې هغه پر افغانی احساساتو باندې تیری گڼل کیده:

له ۱۹۳۵ کال څخه د دویمې نړیوالې جګړې تر پیل پورې په افغانستان کې د جرمنيانو نفوذ په ثابته توګه زیاتېده. الماني انجنیرانو په تړل هیراد کې بندونه او پلونه جوړ کړل او په چک وردک کې یې چې د کابل په جنوب کې پروت دی داوبو بریښنا ماشینونه ودرول چې د پایتخت د کمزورې بریښنا په ظرفیت کې یې زیاتوالی راووست. په پای کې لوفت هانزا (Luft hansa) ته اجازه ورکړه چې د کابل او برلین تر منځ الوتکې وکړي او په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره لږ تر لږه د افغانستان پایتخت ته د بهرنۍ نړۍ د تګ راتګ لپاره لار اواره شوه پرته له دې چې د خپل پاله نورو لارو څخه د مشکل سفر ستونزې وزغمی.

دا چې د جرمنیانو زیات کار د کیفیت له پلوه یې خونده او چندان ګټور نه و داسې بریښي چې علت به یې د جرمني انجنیرانو د بې کفایتۍ په پرتله زیات دوطنی پهنۍ افغانۍ تخنیکرانو او والی وې. دستر وپلورنې پرله پسې نږدېدل او داو پر د ذخیره کولو د قوې بندونو خرابیدل د جرمنیانو په مقابل کې چې دغه پلونه او بندونه یې جوړ کړي و وناوړه ذهنيته منځ ته راځي و وړ. (۵) الماني مشران چې تل یې قوت ستا یي د جرمنيانو د سیاسي او پرمخې ګټو تر اغیزې لاندې راغلي وو. کله چې نازي (Nazi) استازو چې هغوی د فوهریر (Fuehrer) د جګړې لپاره تیارې نیولې، پیل وکړ چې د افغانۍ مشرانو زړونه لاس ته راوړي او هغوی د ځان نجات لپاره را ګاږي. هغوی حتی د نازی نژاد په وسیله هم جلب شوي وو ځکه چې په دې باندې تینګار کیده چې المانيان او افغانان دواړه اریایي نژاده دي، او د نژاد پر تو و باندې تفریق لری لری، سره له دې هم د اریایانو له قاتلو یو څخه یو هم افغانستان و.

د لرغونې افسانې پر اساس چې افغانان د اسرانیانو وړکې قبیلې وې خو اوس دغې لرغونې افسانې خپل ځای دغه حقیقت ته پرېښی دی چې افغانان د اریایانو له نژاد څخه دي د جرمني محوري متحدینو هم په افغانستان کې فعالیت کاوه خو لږ پریالی وو. د جاپاني سوداګرو پوهنات په ۱۹۳۴ کال د زیاترو بې کیفیته، الوتکو سره کابل ته راغی چې په ښکاره په دې فکر کې و چې افغانان به هر څه رانېسي. دغه فکر یو داسې تیر

وټنه ثابته كړه چې ددی مالرو زیاته اندازه پنځه وېشت كاله وروسته لاهم په افغانی بازارونو كې پراته وه او خاورې دورې پری كښیناستلی، جاپانیانو په خپل شوق و ذوق سره حتی د خپل سفارت لومړی سكرتر تئویق كړ چې مسلمان شی اودا یو هرگند حرکت وپې دغو ښې پر ځای یی له كړ كې څخه ډك ښېگان زیات كړ. (۶)

افغانستان خپاره څو ته دوام وړ كړ چې په بهرنی نړی كې اعتبار تر لاسه كړی چې د ټولیدونكي جنگ سره سره په زیاتیدونكي توگه سختېدی. په ۱۹۳۴ كال كې افغانستان د تركیې په ضمانت د ملتونو په اتحادیه (League of Nations) كې شامل شو او افغانی نمایندگانو د بی وسلې كولو په كنفرانسونو كې برخه واخیستله. په ۱۹۳۷ كال كې افغانستان له تركیې او ایران سره د سعد آباد تړون لامل كړ چې دایر پسرېل باندی د تیری نه كړل ویری یی ضرره ژمنه وه چې سره له دی هم د لومړی ځل لپاره یی وښووله چې یانر كانر یا افغانانو د خپل فارسی ټاوتدیانر لپاره ښه لیت څرگند كړی و.

د همدی مودی په ترڅ كې افغانستان له متحده ایالاتو سره خپل د سیاسي اړیكو لومړی تجربه درلوده. كه څه هم دغه وروستی هیواد پرله لومړیو هیوادونو څخه و چې افغانانو ورسره تماس ونیوه وروسته له دغه چې دغوی خپله خارجي آزادی تر لاسه كړه اود دغوی پېشنهاد و نه د هار ډنگ (Harding) د ادارې له خوا رد شوی وو. ۱۹۳۴ كال په جړلای كې د فرینكلین ډیلانو روزولت (Franklin Delano Roosevelt) تر ټاكل كیدو او د متحده ایالاتو له خوا د شوروی اتحاد له په رسمیت پېژندل څخه وروسته د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت له یو یادداشت راورسیده چې څرگندوله یی چې ښایی دا ښه وی چې دغه سیاسي او اقتصادي اړیكي پیاوړی كړو چې افغانستان د متحده ایالاتو له سترواوقو څخه د سره درلودی اولانتر لاسه پوری یی لری. د جمهور رئیس روزولت چې تر یو اندازی پوری اریان پاتی و چې دغه اړیكي څه شی كېدای شی، د یوه دوستانه لیک په واسطه ځواب وركړ، مگر دغه لیک تر ۱۹۳۶ كال پوری وانستول شو څو چې په

ایران کې د متحدہ ایالاتو شارژ دافیر افغانستان ته سفر وکړ او د دوستی یو تړون
 یی لاسلیک کړ. خو هیڅ دول سیاسی نمایندگی جوړه نه شوه او متحدہ ایالاتو دوام
 ورکړ چې له افغانستان سره د بریتانیی د دو تړونو له لاری کارونه سرته ورسوی؛
 په هماغه کال کې افغانی حکومت د افغانستان د تیلو د احتمالی زیرمورد پرانتخاباډاره
 د نیویارک د تیلو د پلټنې یوې کمپنی (Inland Exploration Company of Newyork)
 ته ۷۵ کلن امتیاز ومانه او په دی توگه یې د امریکې د بشر دوستی په فلسفه
 باندې باور غرگند کړ. داد لومړي او وروستی محل اډاره وچې پر دغه دول
 امتیاز دې کمپنی ته ورکړل شوی و. (۷) خود جنگ گواښ امریکائی پانگه
 اچوونکي یې علاقې وگرزول او په ۱۹۳۹ کال کې تر یو اتد شمیر لومړنیو پلټنو وروسته
 د تیلو د پلټلو کمپنی له خپل امتیاز مخخه لاس واخیست.

په تړلو د غرکلونو کې د افغانی حکومت د علاقې وراوهمه مساله د دې ورنډد
 کړ چې د ختیځې برخې پښتني قبیلې وې چې د هغوی سیمه په زیاتیدونکی توگه
 یوه د اختلاف ورسیمې په حیث گڼل کیدله کله چې نشیلیزم د هغوی نژادي یا
 قبیلوي وفادارې وځای ونیوه سرحدې سیمو دوام ورکړ چې باغي اوسې. اېرېدې
 (دېښور ۱۹۳۱ - ۱۹۳۰ کلونو له جنگ نه او د پرمخو ورسونې جزائي عملیاتو نه
 وروسته) په پره آرامه مگر نا کړا رحالت کې پاتې شول؛ خود هغوی گاونډیو
 مومندو انگریزانو په مقابل کې خپل قوي مخالفت ته دوام ورکړ، چې هغوی
 د دې حقیقت په واسطه تشویق شوي و وچې زیاتره قبایلي خلکو په افغانستان کې
 ژوند کاوه. په ۱۹۳۹ کال کې له زرو نه زیات کسان هغه چې انگریزانو د
 یا غبار په حیث یردلو ویشلي و د افغانی مومندو په منځ کې اوسیدل چې په هغو کې
 د اترونگز یو پخوانی حاجی هم شامل و چې له انگلیسانو مخخه یې کرکه کوله؛

د انگریزانو له نظره جدي مشکل په وزیرستان کې وچې خلک یې د پرمخو په
 شان سرکښ وچې د طبیعي منظري مخ یې پوښلی و. له هوائی بمباریو، جزائي
 عملیاتو، بدو، چریمو، پوځي پوستواوسر کونو مخخه هم کومه نتیجه لاس ته

رانغلۍ ځکه چې هغوی د مات شویو کسانو په څیر د کسات انحصار لروړه کړې وه او پاتې کسان یې د جنگ په حال کې لږ تر لږه بیرته پاتې وو. کله چې هندي محکمې په ۱۹۲۶ کال کې تصمیم ونيوه چې هندونجلی دی چې هغه دننډې مسلمان عاشق له خراتنې ټول شوی وه باید بیرته دهغې مړي اوډلارته وسپارل شي، دعامې کړکې او غضب اور بل کړ؛ ځکه چې دغه څرازه پنځه مسلمانان شوي وه او نه پخلا کېدونکو احسانانی وزیروله دې څخه دفاع کوله چې حکومت حق نه درلود چې د عقیدې په هره مساله کې لاس ووهي. په حقیقت کې وزیر و او دهغوی ننډوانو مسعود و چې هغوی ترورستي حده پورې د لاس نه وهڅي مفکورې ملاتړ کوي، هېڅکله یو حکومت ته اجازه نه ورکوي چې په هغو کې د لاسوهنې حق ولري.

دملا یا نو یوې ډلې د اسلام بی بی (د اسلام لور) څنگه چې یوې خورانی دا نرم ځانته انتخاب کړی و چې په دې نامه سره یاده شي له نامه څخه یې ډېره راتلونکي زغ په توګه کار اخیسته. دغې ډلې دایې دنامشر فقیر حاجي میرزا علی خان په مشرۍ د وزیرود مده ننډل او ترری ننډل په ځانګړې بڼه کې بغاوت ته لمن ووهله او خلک یې راوپارول. په نظر کې وه چې د دې برنا ترې عسکري قطعي دعملېانو لپاره ولېزلی شي او ترهغې پرې چې په ۱۹۳۷ کال کې یوه لږه ناآرامی نه ده که سرله منع ته راغله هغوی له زړونه زیات ناراضه زغملې وو. انګریزانو سره له دې چې ننډلې الوتکې، تانکونه اوزغره وال ګرندې موټرونه هم ورسره وو، قبايلي جګړه په زیاتیدونکې توګه سخته ولېده؛ په دې وخت کې قبايلي خلک نه یوازې په اغېزناکې لارې ویشتونکو توپکو سره سمبال وو بلکې هغوی دستر حرکت او فعالیت کړه هم خړندۍ ومانله. دایې فقیر هېڅکله ونه نیول شوه مګر افغانی سرحد ته نژدې په شوال کې پآمن کې پاتې شو. هغه له همدې پناه ګاه څخه دننډې مرګ تر وخت پورې دوام پرکړ چې دلرې بریانی او ورسته بیا پاکستان دستر ګو اغزی اوسې څوچر په ۱۹۵۹ کې مړ شو.

ټول سترنزی پیدا کړونکي د سیمې خلک نه وو. په ۱۹۳۹ کال کې یو څار چې

جنگ ټړدونکي په سرحد کې څرگند شو . سید محمد سمدی چې په شامی پیر
مشهور و د عراق پر اصلی اوسیدونکی و او په یوې نامتو کورنۍ پورې یې اړه
درلوده. چې په اسلام کې یې شهرت درلود. شامی پیر د امان الله خان له ملکي ثریا سره
نځپلوي درلوده او د هغه څرگنده اراده دا وه چې غازي امان الله خان یې پر تخت کېښوي؛
هغه د ۱۹۳۹ کال د جون (June) په ۱۵، ظاهر شاه پر غاصب اعلام کړ او له قبیلو
مخه یې وغوښتل چې په کابل باندې د یوه برید لپاره سره یوځای شي .

دا حتی د نمانځنځي له خوا چې د امان الله خان په نمانځنځي کې یې خبرې کولې هم
څرگنده شوه چې غازي امان الله خان لاهم خطرناک و. وزیر چې د هغوی د هرې پلمې
لتوال لپاره چمتو و وپیل و کړ چې سره راټول شي او د سلیمان خیل ، غلزيوڅانګي
له خپل ټاټوبي مخه چې د دیورانډ د کرنې په تخیخ کې پروت وه پورې مخه
تیري شوی چې د مترون په افغاني جنگي کلا باندې برید وکړي. د دغه کلک پر غل
په مقابل کې په بریالیتوب سره مقاومت وشو ، نوري قبیلې راپورته شوي او دانګریزانو
استاخر د شلزو روږوندونو په بیه او بیرته بغداد ته دوړ یاوړنې په لګښت سره و
وشو کړای چې شامی پیر راضي کړي چې په شاو لمبېزۍ .

په افغانستان کې خلک په دې عقیده دي چې د شامی پیر څرګندیدنه دانګریزانو
له خوا یوه بله هڅه وه چې په افغاني حکومت باندې فشار راوړي چې په افغانستان
کې د جرمنيانو د موجودیت پر سرباندې د خپلې اندېښنې له امله هڅول شوی وو.
هیڅ بېلګه نشته مګر دا احتمال لري چې هراړخیزه دځان له خوا خبرې کولې .
څر میاشتي وروسته دویمه نړیواله جګړه پیل شوه چې په هغې کې افغاني مشرانو
په احتیاط سره هڅه وکړه چې یې طرفه پانې شي. د هغوی خواخوږي په اصل کې
له محوري (Axis) قواوو سره وه په تیره بیا په شوروي اتحاد باندې د جرمنیانو
لوله برید مخه وروسته برخلاف د غازي امان الله خان هغوی په پرره اندازه
واقعیت یې وو څر چې له خپل خطرناک دریځ مخه خبر او سې چې په دې وخت
کې ستر قدرتونه چې د هغوی پر له بل سره مخالفت او بدګمانې مرسته کړي وه

چې د افغانستان آزادۍ نږدې ومانې، متحد وو. له دې امله حکومت د جدي بې طرفۍ دريځ اعلان کړ چې دغه دريځ د ۱۹۴۰ کال د آگسټ (August) په ۱۷، په يوه شاعري اسلاميه کې بيا تاييد شو. دغه بې طرفۍ په ټول جنگ کې ثابته پاتې شوه که څه هم دا بې طرفۍ د متحد پندريزې غوښتنې په واسطه تر فشار لاندې راغله چې دغه غوښتنه د ۱۹۴۱ کال په مې کې د ټولر محوري اتباعو دا پوښتنې لپاره شري وه. دغه انعطافونه يوازې په ملي غرور باندې پر گوزارو بلکې دې خبردارۍ د افغانستان پر له خورا پياوړو دود و نڅڅه يعنې د مليه پالنې له قانون څخه د سرغړونې غوښتنه کړله زياتره له افغاني مشرانو څخه د مقاومت ملاتړ وکړ مگر هاشم خان وضع په ډېره څرگنده توگه درک کړه؛ په ايران کې د رضا شاه پهلوي سرافويت پر عيني درس وپه داسې حال کې چې خورا لرې بريتانيې پوځ د سرحد په تاريخ کې په افغاني سرحد کې انډول برابر کړی و، د مطالب لږيز يا وروستۍ ټکي دا و چې له محوري اتباعو څخه و غوښتل شول چې له بيرادڅخه و ځي که څه هم افغاني حکومت د افغاني مشرانو لري جري ته په احتياط سره بلنه ورکړه چې د دغه اقدام ملاتړ وکړي؛ وروسته له دېنه هلته يوازي جزئي پېښې په جنگ کې شاملې وې. پر څو زره ور جرمې او ايتالري جاسوسان په سرحد کې نيول شول او قبول ته ورسېدل. يو له دغو څخه ډېره ضد جاسوس په واسطه يوه وژونکي کمين ته وروستل شو؛ بل يې د افغاني پوځ له يوه واحد سره له تکراره وروسته ونیول شو.

پرواښان په رښا سره دوزخ ته یځي
خو په زور سره جنت ته نه یځي .
(پښتو منل)

اوه لسم څپرکی

افغانستان

له ۱۹۴۵ څخه تر ۱۹۵۳ پورې

« پښتو استان »

د دویمې نړیوالې جګړې په پای کې د افغانستان مشران او ددې هیواد تعلیم یافته هوره کسان چې شمیر یې مع ۲۰ زیاتید وود بدلون لېوال وو . د یاتره له هغو کسانو څخه داوړدې زمانې راهیسې دخپل هیواد دسست پر مخټګ له امله ناراضه وو خو د هغوی مخه پر سیره د محمد هاشم خان صدراعظم پر اخطار ، په بهرنۍ نړۍ کې په وضع باندې د هغوی دخپل ټکټ نیولې وه . هغه د بدلون مخالف هم نه و ، خو غرنګه چې هغه د غازی امام الله خان د له منځه تللو نه وروسته د اړو دور په ونډ کې مقام ترلاسه کړی و ، هغه اسلاماً د هیواد له ټینګښت او داخلي امنیت سره زیاته علاقمندی لرله .

خو په دې ونډ کې افغاني حکومت دخپل استحکام څرګند کړی و او داسې پرېښوده چې د افغاني مشرانو لپاره دا ونډ رارسیدلی و چې ډېر مخټګ په لرړي قطعي ګامونه اوچت کړي . په نظر کې وه چې د دغه حرکت مخه په خطرونو او بی اطمینانی سره ونیول شي ځکه چې ده ۱۹۴۵ کال نړۍ تر زیاتې اندازې پورې

له هغې نړۍ نه تر پير درلوده له کومې سره چې افغانان بلدوو ، جرمني نسکور او توتله توتله شوی و؛ دامريکې لرې متحده ايالات دنړۍ درهبر په حيث څرگنده هوی و. شوروي اتحاد چې له جنگ نه سلامت وتلی و تهپي شوی ونخود تردې اندازې پورې مرموز او قوي وڅرمره چې پخوا و. له بلې نخرادلويې بریتانيې دامپرياليزم دوره دوره پای ته رسيدلې وه او کرار کرار يې لمان چمتو کاوه چې هندوستان دنن لپاره پريږدي ٥

دهغه څه درک ته چې داودزې زمانې راهيسې دپره ليوال افغان هيله وه چې که څه هم په زړه پورې وه ، نخر يوزيات شمير نورې ستونزې يې را منځ ته کړلې ٥ دافغانستان خلکو سره له دې چې د تيري په مقابل کې يې ميرانه ښودلې وه ٥ افغانستان تريوې اندازې پورې په څرگنده توگه دنخپلې آزادۍ لپاره دبریتانيې دځواک دشتوالۍ مرهون وچې دافغانستان په سرحد کې يې موجوديت درلوده ٥ له هغه متقابل قوت څخه پرته دا ناڅرگنده وه چې ايا د کمونيستي روسيې پراختيا غرضني مخه به د آرمين لخواه نور هم راگرزولی وشي او کنه ٥ افغانانو سمدلاسه درک کړه چې دلويې بریتانيې دقدرت چې دشوروي اتحاد پرانختيا په مقابل کې دپره خنده په توگه موجود ونځل لمان دامريکې متحده ايالاتو ته پريښی و ٥ داوضع پخوا له پخوانه دپره ښه اټکل شوې وه ځکه نو امريکايانو دافغانانو په نظر تر بل هر اولس لوړ مقام درلود.

په دويمه نړيواله جگړه کې هډوي هڅې هنري ترزياتي اغيزې لاندې راوستي وواويوڅرته محصلين چې هنري امريکې ته تللي وو په شوق او ذوق سره بيرته راستانه شوي وو. هغه څه چې لاهم دافغانانو له نظره مهم وهغه البته شهرت او اعتبار وچې وروسته له هغې نه متحده ايالاتو په اسيا کې دامپرياليزم په مقابل کې دنخپل دريځ له امله ترلاسه کړي و٥

د ١٩٤٢ کال په لومړيو وختونو کې مجدهاشم خان چې صحت يې ښه نه و دافغانۍ چارو له ديارلس کاله رهبري څخه وروسته د شخصي ژوند په خاطر يې

له کارڅخه لاس اوځيست. دهغه مخاي شاه محمد دچې دمصاحبانو تر تور لار کشر ورور و د صدر اعظم په حيث ونيوه او د لومړي محل لپاره ظاهر شاه چې هغه په دې وخت کې دوديرش کلن و، پيل وکړ چې په افغاني سياسي چارو کې فعاله برخه واخلي. شاه محمد دچې بيمهربان او ټولې سرې وپرتله، له شک څخه په شايي وروښه کې خورا منلي او مشهور وو. هغه چې داسيا په سرنوښتو کې دمنځه ايالاتو له اهميت څخه خبر و، خپل زوي زلمي خان يې داورو تحصيلاتو لپاره امريکې ته وليږه. داهه تعامل کې يې درځ وځکه، چې فرانسه هغه هيوادو چې دشامي کورنۍ زياتره غړي دي هيرادته دتحصيل لپاره تللي وو.

دشاه محمد دد محبوبيت يو دليل دزغم گلاني له امله دهغه شهرت او د محمد هاشم خان له استبدادي طريقو څخه دهغه کرکه وه. په مشخص ډول دهغه لومړي رسمي اقدام دارچې دپوزيات شمير سياسي بنديانو دپخښې فرمان صادر کړې چې په هغو کې دغلام نبي محمدي د کورنۍ غړي او هغه زده کوونکي هم شامل وو چې هغوي په ۱۹۲۳ کال کې دانگر يزانو په سفارت باندې تربريدو وسته بنديان شوي وو ځينې له دغري کسانو څخه سمدلاسه په حکومتې دوترونو کې مقرر شول؛ و دپاچا خاص منشي شو او وروسته بيا دافغانستان دمشرانو جرگې رئيس شو.

دنوي حکومت بل اقدام داتقصادي پرمختگ لپاره دپه پلان اعمالولو و چې دغه پلان دبل هر پلان په پرتله چې دغازي امان الله له خراپيشنهاده شوي و دزياتو هيلرمنه کمس کوونکی و. رښتيا هم دغه پلان له جنگ نه رومي موجود او پخوا له دې چې مخالفتونه پيل شي يو څو لومړني گامونه اوچست شوي وو. اوس دا په نظر کې وه چې په دې پلان باندې په پراخه اندازه له سره بيا کار پيل شي. دا بايد په ياد ولرو چې دافغانستان داتقصاد عملي کوونکي او واکمن د ۱۹۲۲ کال راهيسې دملې اقتصاد وزير عبدالمجيد خان و چې هغه ددولت په تشبث او کنترول باندې ټينگه عقیده درلوه. هغه څه چې په دې وخت کې دهغه تر مشري لاندې دتوليد په لار کې موجود وو په شرکتونو بدل شوي وو چې دې

شرکتونه انحصاري صلاحيتونه ورکړل شوي وواو حکومت معمولاً په دې
 شرکتونو کې د زیاترو ونډو کنټرول په لاس کې درلوده. دغه اقتصادي نظم
 او ترتیب چې دغه په عمیده یی حکومت پیاوړې کړه د زیات پلا نیزي کولو
 لارې پرانستله او بې علاقې افغاني پانګوال یې ضروري پانګې اچولې ته هڅول؛
 پرله دغو شرکتونو څخه د افغانستان د عمده صادراتی محصول یعنی د قند قلی
 پوستکي تولید کنټرولونه او په تیره بیا دغه وخت بریالی وروسته له هغې چې د قند
 قلی پوستکي په متحده ایالاتو کې د دوو گرزیده په نتیجه کې څرنګه چې د افغانستان
 واردات کم وو، نو یې د شل ملیون ډالرو په حدودو پوره قرضه ترلاسه کړه. په دې
 وخت کې دغه قرضه د یوه اقتصادي پروګرام لپاره تخصیص ورکړل شوی وه چې
 په جنوبی افغانستان کې د اوبو لګونې او بریښنا د بندونو د کامپلکس (Complex)
 په ساختمان کې متمرکز شې چې افغانستان په دهلند او ارغنداب د سیند ونډه
 او برخه ګټه واخلي. دېر احتمال لری دغه مفکوره په هغو محصلینو کې پیدا
 شوی وي چې هغوی د انجنیرۍ له بریالیکونو سره له متحده ایالاتو څخه له سپرته
 مستندونه وروسته سمدلاسه د دولت له لور وپلورل کېدو چې مقرري شوی وو او هغوی
 د تېنېسي ناوی (Tennessee Valley Authority) د اوبو لګونو پروژې د بری له امله
 تر اغېزې لاندې راغلي وو.

دغه پروژې په ښکاره عملی پرېښیده. هر هر لری د دواړو سیندونو سیلاوی
 اوبه چې دواړی دویلی کېدو له امله زیاتېدلی او په مخ کې یی بندونه یا نور څنډه
 ونه هم نه وو جنوبي دښتونه رسیدلې اوبه اوږی کې به د دغو سیندونو د اوبو پر
 ډیر لږ و. ځان په دې عمیده و چې د اوبو پروژې به ډیر زیاته اندازه مخه کې چې تردی
 ونه پوری شاړه وه اباده کړی چې دغه څرخلاو، اجاره او مالیه به تر هغې پانګې
 هم زیاته شې چې په دی پروژې کې په کار اچول شوي ده. په دې خبره هم بحث
 شوی چې له دې څخه به د افغانستان د ځینو کوچیانو په مېشته کولو کې کار
 واخیستل شې چې هغوی د مېشته شویو کروندګرو له پلارېسی مخالف سره مخامخ وو.

له دویمې نړیوالې جګړې نه دمخه کله چې لومړي پروژه پر اصولو برابره شوه، دیو وړوکی پیل په حیث یو شمیر جاپاني انجینران د افغاني حکومت له خوا استخدام شوي وو چې د افغاني کارپورانو یوه لویه ډله تر نظارت لاندې ونیسي چې مغري له کله گونو او بیلونو سره کار کاوه. په دې وخت کې افغانانو د موريسن نډسن (Morrison-Knudsen) له کمپنۍ سره تماس و نیوه او دا یوه ساختماني کمپنۍ وه چې مرکزونه یې په بوسیس (Boise) اراپا (Idaho) کې وو. دې کمپنۍ موافقه وکړه چې دغه پروګرام پر مخ بوځي او دغه عملی کړي. د ریو شمیر امریکایي انجینریان او تخنیکران شریک شول؛ اساسي کمپوزېټ کډه هار او ګرشلک کې جرړ شول او یوه کوچنۍ کمپنۍ چې د موريسن نډسن افغانستان (Morrison-Knudsen Afghanistan) په نامه یادېدلې په سانفرانسیسکو کې جوړه شوه.

د ښوونې او روزنې په څانګه کې هم امریکایي مرسته ترلاسه شوه. معمولاً د یوه درې کلن قرارداد په اساس یو شمیر ښوونکي د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت له لارې په افغانستان کې د خدمت لپاره استخدام شوي وو. زیاتره له دغې وړاندوختنې په ښوونځي کې مقرر شوي وو چې د افغاني ښوونځیو تر ټولو سابقه ولری ښوونځي و که څه هم یو څو تنه یې د کډه هار محافظه کار ښوونځي ته لارل. داکټر پال بوشنل (Dr Paul Bushnell) چې دغه دواړه ایر (Ohio) دووستر په پوهنځي (Wooster College) کې د ښوونې او روزنې پروفیسر و و ټاکل شو چې د څیړنې لار ښوونه، غاړه واخلي، چې دغه لیسې زر شپاړلس تنه امریکایي ښوونکي تر لاسه کړي و چې په مغري څلور تنه ښځې هم شاملې وې. دغه وروستی تجربې چې د افغاني حکومت له خوا له ځینو ښوونکو سره پیل شوې وه یو بشپړ بری ثابت کړ.

دا د افغان امریکایي درېښتنې دوستی د سولې او نېکمرغي په همدې ورځو کې و چې د دواړو هیوادونو سیاسي هیئتونه د سفارتونو سطحې ته لار شول او یو مسلکي

افسر ایلې پالمیر (Eli palmer) د متحده ایالاتو د لومړي سفیر په توګه په افغانستان کې مقرر شو. له بلې خوا، شوروي اتحاد د امریکا یا نوډراتلر بهیر په اند پېښې سره څاره او یوزیات شمیراعتواضونه یې ولېږل چې د ټولو پړواو نه ساتل شوه. همداسې توقع هم کیدله؛ همدارنګه د برتانوي او فرانسيي اتباعو له خوا هم یوڅه خپګان وښودل شو ځکه چې د سیاسي او کلتوري رهبرانو په حیث د هغوی ځایونه هم بدل کړل شوي وو.

د ټولنیز او اقتصادي پرمختګ لپاره د دغسې یو حرکت مخه د یوه نوي پرمختګ په واسطه ولېږل شوه مانادا چې دغه پرمختګ هغه پېښې وې چې له هندوستان څخه د انګریزانو له په شاتلې سره یې ارتباط درلوده.

زیاترو څارګیانو تعجب ښکاره کړی و چې ولې افغانستان د پاکستان منځ ته راتللو ته په خواشینۍ سره هرکلی ووايه یعنی افغانستان ولې د پاکستان له جوړیدو سره په ویره کې ولوېده. دایوه داسې ویره وه چې افغانستان یې دې ته اړکړ چې په ملګرو ملتونو کې د پاکستان د شمول په برخه کې مخالفت رایه ورکړي چې یوازنی مخالفه رایه وه. خودغه ډول اړتیا د افغانستان په باب د بهرنیو د پخوانۍ بې خبرۍ صرف یو نوی انعکاس و. د هندوانو هندوستان پخپله د محمد هلی جناح د بریالي مبارزې په واسطه چې د یونوي اسلامي هیواد لپاره یې کوله تر افغانانو لږ زیات په ویره کې لویدی ویا زیات څپه و ددې لپاره چې د هغوی دریځ روښانه کړو ښایې د اینه وی چې د هغوی د تاریخ ځینې حقایق بیا تر کتنې لاندې ونیسو. د یوه ملت په توګه د افغانستان پیل او رامنځ ته کیدنه صرف د یوې هڅې نتیجه وه چې تردې وخته پورې ویشل شوې پښتانه قومونه سره یو مړتی کړي. که څه هم په دې سیمه کې امپراتوري منځ ته راغلې دې اوله منځه تللې دي چې د هیران یې زیاتره پښتانه او عسکريي معمولاً پښتانه وو خو د احمد شاه بابا تر وخت پورې کومه جلدی یا بریالی هڅه ونشوه چې قبیلې سره یو مړتی کړي.

د اړینتیا په اړه چې احمد شاه بابا تر زیاتې اندازې پورې پرمختللي قبیلې یعنې درانیانو

باندې اټکاو کړ، او دراني مشران يې په مهمو مقامونو کې مقرر کړل؛ خو همدارنگه هغه په جدي توګه کوبېنس وګرځې د نورو پښتنې قبيلو، لاتر اوله دراني قبيلې سره د هغوی پېوستون تر لاسه کړي چې ددې کار لپاره يې هغوی له له درانيانو سره بشپړ برابر حقوق ورکاوه. په دې ډول افغانستان له تا کلو سرحدونو سره د یوه تېنګ ملي دولت په حيث نه بلکې د یوه آزاد نژادي ګروپ په توګه چې مشترک دودونه، روایتونه، مشترکه ژبه او نېکونه يې درلودل پیل او منځ ته راغی. نوروايتېکي (نژادى) د ګروپونو پاڅود پښتنو په منځ کې پاڅويي د هغوی تر کنترول لاندې سیمه کې ژوند کاوه چې په عمرمې ډول له هغوی سره له زغم نه کار اخيستل کېده؛ مخینه په تیره بیا قزلباشونو تقریباً له درانيانو سره مساوی فرصتونه تر لاسه کړل. په ډول افغانۍ تاریخ کې څه شک نشته چې ددې ملت بنسټ د پښتنو له خوا ایښودل شوی و. په حقیقت کې په ددې ملت لپاره زیات سم نوم پښتوستان «د پښتنو تاتوبی» وای. ددې هیواد اصلي نوم په ساده ډول له پارسیانو سره د درانيانو د تماس په نتیجه کې او د پارسی ژبې د پرستیز له امله چې د صفویانو او سترو مغلو له پرم او ویاړونو سره د خپلې اړیکې په نتیجه کې ګټلې و منځ ته راغلې دی.

د افغانستان د پخوانیو حکمرانانو په وېس کې نه وه چې یو ملت د کلمې په اوسنۍ معنا سره جوړ کړي ځکه چې د هغوی خلک ددې په ځای چې یو ملي دولت ته وفادار اوسی شخص، خپل یا قبیلې ته وفادار وو. په نولسمې پیړۍ کې د افغانسان پرمختګونه تر یوې اندازې پورې په اروپا کې له پخوانیو پرمختګونو سره اندول شول، هلته تر زیاتې اندازې پورې ورته جګړه روانه وه چې په یوه له آره فیوډالي ټولنه کې یو داسې سیستم منځ ته راوړي چې پاچاهان يې د یوې ګندې ژوزادوي په کوم کې چې قبیلې او تر یوې اندازې پورې یوازې ددې قبیلو خاندان او ملکانه هغه رول په غاړه واخلي چې اروپایي اشراف په غاړه اخيستی و.

افغانستان له خپل کمزوري نیشنلزم سره سره تل یوه یادونې وړ اختصاصی صفت درلوده چې د هیواد له ورته نژادى دولتونو، څخه راپه لوی. دا اختصاصی

او مشخص صفت د پښتنو ايتینګی (نژادۍ) ویاړ دی چې د اېو تردې اندازې پورې
 څرګنده ځانګړې نڅېه یا مشخص صفت دی چې دې څرګند مشخص صفت په
 تاریخ کې د هغوی د لومړي محل لپاره د څرګندېدو راهیسې هر هغه څرګند تراټیزې
 لاندې رارسې دي چې له هغوی سره یې مقابله کې د دې هغه هغوی سره مخامخ
 شوي دي. دیره بنسټ په توګه په (پښتون لۍ کې په ښکاره توګه سره د نیشنلزم امکان
 موجود او د اهدا امکان و چې د نولسمې پېړۍ افغاني حکمرانانو یې د درک کولو
 هیله وکړه. دا چې هغوی ناکامه شول علت یې څه ناڅه د داخلي کمزورۍ تیا نتیجه وه
 په کومو باندې چې هغوی کنټرول نه درلود.

د سترزو دوره چې تقریباً سدر زیار و محمد زید ترمنځ د تکرار او مخالفت له امله
 منځ ته راغلې وه افغانستان یې تر یوې اندازې پورې کمزوری کړ چې ددې کمزور تیا په
 نتیجه کې سکانو ته مرګ و، لاس ور غل، چې په پښتو باندې منځپیل تسلط ته پراختیا ورکړي
 خو دغه چې له غرونو څخه په خلیج کې د سند تر سین (Riuer Indvs) پورې خپاره شوي وو.
 د سکانو والکیر سپره، پر دې چې نډه ګړې و غیر طبیعي هم د او هغوی بوازي د کلک فشار له
 لارې په دې قادر شوي وو چې دغه حاکمیت تینګ و ساتي (۲) که چېرې انګریزانو
 په ۱۸۳۹ کال کې پر افغانستان باندې برید چې دار و دور او د قبايلي فیودالیزم د بیا
 ژوندي کولو موجب و ګر زېده نه و اړکړي، د پراختیا له لارې چې د افغانستان
 په تېګور کې په دامیر دوست محمد خان پر پالیتوب د سکانو والک د پای او د سند
 سین په اړه دوکی د هغوی دوستانې سبب ګر زېدلی وای. پخواله دې چې امیر
 دوست محمد خان په دې قادر شوی چې په مملکت کې ثبات او استحکام بیا منځ ته راوړي،
 انګریزانو مازي پر محل بیا د پښتنو دوا کمنانو په حیث چې هغوی د غرو نو او د
 سند تر منځ ژوند کاوه د سکانو مخای وینوه.

له غمخوړو سره دغه دوران تقریباً په یو نواخته منظم تیا سره تکرار شو.
 څنګه چې امیر شېر علی خان د کورنۍ مخالفت په له منځه وړل کې بری تر لاسه کړ او
 د مرکزي حکومت کنټرول یې منځ ته راوړ، په افغانستان باندې انګریزانو دویم برید

ټول شو. داخل جنگ او اشغال چې بیایي په افغانستان کې ګډوډي رامنځ ته کړه -
 امیر عبدالرحمن خان تخت او پاچاهي ته ورساوه چې هغه د لیاقت او یو دارادي
 خوا ونډسري و. نږدې هغه بریالیتوب نه دمخ په وړاندې پالیسي (Forward Policy)
 په واسطه شندسري و و چې دانگریزانو له خوا د هندوستان په مقابل کې دروسی
 درېښتنې یا تهروری گواښ د پلانونو په ارتباط طرحه شوي و چې په ۱۸۷۸ کال
 کې یې امیر محمد یعقوب خان مجبور کړ چې د ګندمگ تړون لاسلیک کړي چې په
 دې ډول د خپلې او د میچني ددرو او د پښتنو په برخه کې چې هغوی د دغو درو په ډډو کې
 ژوند کاوه له ټولو ادعاګانو هڅه تیر شو. لاهم وروسته په ۱۸۹۳ کال کې دانگریزانو
 هماغې پالیسي امیر عبدالرحمن خان دی ته مجبور کړ چې د دیوړند موافقه ومني.
 تر ګومه لخواه یې چې په افغانانو پورې اړه درلوده، دغه تړون نه یو قطعي سرحد
 و ټاکه او نه یې له پښتنو هڅه چې د دیوړند د کرښې په ختیځ کې یې ژوند کاوه د
 لاس انخیستنې مانا لرله. دا باید ومنل شي چې د دغې سیمې په ارتباط دانگریزانو
 له خوا دیر اقدامات وشول. د مثال په ډول، دانګاپس - افغان ترمځ د ۱۹۲۱ کال
 تړون چې د هغه یوه ماده د دیوړند د کرښې په باب دوه اړخیزه معلومات تامینوي
 هر ګندوی چې لږ تر لږه څینی له انگریزانو هڅه پخپله دغه تړون دیوړند کلي سرحد
 په پرتله زیات نفوذ ددایر و د تاء میسو لویه توګه ګاټه. په هر صورت، هلته
 د افغانانو د شخړې په ارتباط یو زیات شمیر حقایق موجود دي چې د ګندمگ تړون
 او د دیوړند موافقه د اړه د زور یا د زور د ګواښ له لاری سر ته رسېدنې او اعلام شوي وو.
 په دې ډول افغانانو چې د انگریزانو له خوا تر فشار لاندې نیول شوي ووله زیاتو
 قبایلي بلواګانو نه سوا، د پراخه سرتو رسولی شول چې د دیوړند د کرښې د ختیځې
 برخې له پښتنو سره دوستانه تماس ټینګ کړي. خو هر افغان حکمران د امیر دوست
 محمد خان د زمانې راهیسې د خپل بهرني سیاست د بنسټ په توګه د اخیله او توقع
 درلوده چې د شرق پښتنو له خوا نیول شوي سیمه به یوه ورځ د غرب پښتنو له
 سیمې سره یوځای شي.

د پاکستان له جوړېدونې دمخه زیات برتانوي مامورین په دې باندې پوهیدل
 او د افغانانو د دریغ په پرتله کې یې پخپله خواتنیزې وینې ولله. سرویلیم بارتن
 SirwilliamBartcn چې یو سرحدی افسر و او د اوزدې زمانې تجربه یې لرله په
 دې ډول لیکي:

له یوې پیرۍ نه زیاته موده کیزی (د دیورنډ کرښې په ختیځ کې د پښتو سیمو) د افغانی
 سلطنت یوه برخه جوړه کړې ده د کوم لپاره چې دغه سیمې د عقیدې له امله او پر سیره
 پر نژاد دروغدارۍ له امله سره یوه موټنۍ شری دي. چېرته چې ملی جاذبه دومره
 قوی ده لکه نومره چې په پښتو کې پیاوړې ده هلته دا ترقع چې دانگرېزانو
 د رسمي مقاماتو لپاره په هغری له یوه داسې حکمران څخه را بیل کړي چې
 افغانی د پښتني نیشنلزم ته یې تحتق اویسه ورکړه چې په خوراسطحي دلایلو باندې
 ولاړو. (۳)

البته ځینې عملي دلایل موجود وو چې افغانی حکومت په دغو رایېل شو و
 پښتو کې خپله داچېرې ښکاره کړله. د هغوی پښتو پاشیز و ملیو نو خلکو ځینې خورا
 پیاوړې پښتني قبیلې درلودې. که څه هم د سیمې زیاته برخه په ځنډه کې پرته ده،
 هلته زیانې حاصل نهیزي سیمې شته. همدارنگه پخپله د دیورنډ کرښه هم یوه
 انټولوجیکي ستره بلاوه چې په دوو ځانګړو قبیلو د ویش لپاره په نرمې او غروړانه
 بې پروایۍ سره کښل شوې ده او حتی د خاصو کلیدي پروا هم ر ناساتل شوه چې د دې
 کرښې د پېداېښت په نتیجه کې به منځ ته راشي او راغلې. خو اساساً له دغو
 پښتو سره د افغانانو علاقه یوه د نیشنلزم مساله وه چې له لومړۍ نړیوالې جګړې
 څخه دمخه له بوسنیا سره (Bosnia) د سربیانو (Serbs) رومېنې زیاته علاقمندی
 او په نولسمه پېړۍ کې د آسټرین تر (Austrian) مشرۍ لاندې له ایټالویانو سره
 د ایټالې د زیاتې علاقمندی او داسې نوروله مسیالې سره پوښان وه. معمولاً په
 نېره زمانه کې یوه دغسې داخلاف ورسېمه په پای کې دغه په خپلو خلکو
 پورې تړل شوې ده او په افغانانو کې د دواړو احساس چې دا په په پای کې د شوقي

پښتو په برخه کې رښتياوي ددغه خاص چال چلند، واسطه چې دانگرېزانو له خوا د هغوی په مقابل کې شوی و او د برتانوي هندوستان په چوکاټ کې د هغوی د شاملولو په برخه کې د کومې رښتنې هڅې د نشتوالي له امله نفوذه شوی و.

تر ۱۹۳۲ کال پورې پښتانه دانگرېزانو تر واکه لاندې د پښته شوو خلکو په سیمو او قبايلي اجنسو ویشل شو وو. په اټکلي دول، هغه سیمې چې په هغو کې خلک مېشته شوي وو د غرونو له لمنې څخه نیولې تر سمنډ پورې رارسیدلې چې تقریباً نوله هغه سیمه پکښې شامله وه چې تش په نامه د سکانونو تر کنټرول لاندې وه. داسیمه چې اصلاً د پنجاب د حکومت تر واک لاندې وه، په (۱۹۰۱) کل کې د لارډ کرزن تر مشرۍ لاندې راپیل شوه او یو جلا شمال لریډیخ سرحدي ولایت شو چې داغلی کمیشنر له خوا اداره کېده چې په دېلي کې مرکزي حکومت ته مستقیماً مسوول و.

په ۱۹۳۲ کال کې یوه ویلايټي سیمه وگرزیده چې د یوه والي له خوا اداره کېده؛ په ۱۹۳۷ کال کې ولایت ته اجازه ورکړل شوه چې د هندوستان د حکومت د ۱۹۳۵ کال د قانون تر شرایطو لاندې یو انتخابي وزارت جوړ کړي؛ قبايلي اجنسی ګانې یوه بله موضوع وه. د غرنیو د غرونو پیل او د پورند ذکر چې تر منځ سیمه احتوا کوله او تقریباً د نولو پیاوړو قبايلي سیمو پکښې شامله وه چې هېڅکله یې خارجي واکمنی نه وه منلې. د ملکنډ، خپېر، کرمې، شمالي وزیرستان او جنوبي وزیرستان د پنځو (اجنسو) تر ادارې لاندې (په کومو باندې چې د پاکستان حکومت یوه شخړه اجنسي زیاته کړې ده چې هغه د مومند و اجنسي ده) دغه قبايلي خلکو سره د سیاسي افسرانو له لارې چال چلند کیده چا چې له یوې خوا هغوی ته بشپړه داخلي آزادي ورکړې وه په داسې حال کې چې له بلې خوا یې هغوی د مرستو هوایي بهیاریو او جزایي عملیاتو د وسیلو په واسطه تر کنټرول لاندې نیولي وو.

لنډه دا چې انگرېزانو هڅه وکړه چې د آزادې، پخوانۍ او قبيلې (دا

کلمې معمولاً د برتانوي مامورينو له خوا استعماليدې چې قبيلې تشرېح کړي) په هندوستان کې شاملې کړي، خرابه قبيلو سره يې د پنځره ستملو وجود وقييلو په حيث پال چلند کاوه چې دريځ يې دهند سنان د حکومت او پخپله د قبيلو د جرگو ترمنځ په تړونو يا واکمنو پورې اړه درلوده. دې حقيقت افغانان تشرېح کړل چې په دې باور وکړي چې له هندوستان څخه دويمې نړۍ په صورت کې به انگرېزان په يقيني توگه دغو خلکو ته اجازه ورکړي چې خپلې لرغونې وفاداري ته مخه کړي. دغه هيلې له برتانوي رسمي مقاماتو سره د خصوصي مذاکرو په ترڅ کې تر يوې اندازې پورې تقويه شوې کله چې د هغوی زبانه توجه د هندي کانگرس د گوند (Indian Congress Party) او د خپلواکۍ په اوږدو کې گوند دې رحمه مارش خواته وه. خو دغه هيلې د مسلم ليگ (Moslem League) د شهابي راپورته کيدنې په واسطه مراوې شوې وې چې غوښتل يې دهند نيمه وچه ووېشي.

د ۱۹۳۷ کال په لړم مېر وختو نو کې افغانان په سرحدې ولايت کې د مسلم ليگ د پرو پاگند ديري له امله تر دې اندازې پورې په ويره کې لريدلي وو چې هغوی د خدائي خدمتگارانو په مقابل کې خپل ترند خصلت پرېښي و. که څه هم دغه خدائي خدمتگاران تش په نامه سره د کانگرس گوند پلويان ووند و په حقيقت کې هغوی د يوه خپلواک پښتني دولت لپاره کار کاوه. (۴)

له دويمې نړيوالې جگړې نه وروسته پېښو دومره په چټکۍ سره پراختيا وموندله چې دغو پېښو افغانان اريان کړل. د ۱۹۴۷ کال د فبرورې په ۲۰، صدر اعظم کلمنت اټلي (Clement Attlee) اعلان کړه چې د ۱۹۴۸ کال په حوت کې به هندوستان ته خپلواکي ورکړل شي او دلارډ اټليس مونډ بېټن (Lord Louis Mount Batten) به يې ورزياته کړه چې دويمې نړۍ پر نسيب څخه په کار واخيستل شي. دغه پېښه د ۱۹۴۷ کال د جون په ۳ د پارلمان له خوا په يوه شرط سره ومنل شو او هغه دا چې په برتانوي هند کې (مگر نه په هغولايانو کې چې

د شهزادگانو تر واک لاندې دي) عامه رایه اخیستنه باید اوس ته د هندوستان له هندوانو یادپا کستان له مسلمانانو سره د یوځای کېدو د انتخاب حق ورکړي. ددې کار په مقابل کې افغانی حکومت سمدلاسه اعتراض وکړ او غوښتنه یې کوله چې د شمال لویدیځ په سرحدي ولایت کې دې خلکو ته د انتخاب دوه نور حقونه ورکړل شي یعنې له افغانستان سره د یوځای کېدو یادپوه جلا پښتون ملت د جوړولو حق. د هغوی غوښتنه په زغرده سره رد شوه؛ د دویمې غوښتنې په برخه کې سکوت اختیار شو.

د دغې په زغرده ردونې بیانول مشکل دي. دانا ممکنه ده چې ووايو چې ایا د شمال لویدیځ سرحدي ولایت پښتو به له دغو افغانی اکثریتونو څخه د کوم یوه لپاره په سروري توګه رایه ورکړي واي که نه. خو حقیقت پر خپل ځای پائی کېږي چې دغه پښتانه په زرو سره د افغانستان له پښتنو څخه جلا شوي وواو اوس هغوی د دوو جانشینو دولتونو ترمنځ یوه انتخاب ته چې زړه نازړه محدود شوي وو چې یوه دغو دولتونو څخه روميې هېڅ موجود نه و او په دې توګه یې د سیمې په برخه کې کومه ممکنه ادعا نه درلوده.

د انګریزانو د پریکړې لپاره د دلیل یوه برخه پرته له شک څخه د یوې شرنسې په سرباندي د پخوانی هندوستان د قدرتونو څخه پکې هغري ددې انخراج پره اصلاً پرهندانو او د هغوی پرمشرانو نه-هرو (Nehru) او ګاندي (Gandhi) باندې اچوله.

د سپاهیانو د بغاوت راهی-ی (Sepoy Rebellion) د هندوستان مسلمانانو ته خاص امتیازات ورکړل شوي وو او د هندوانو په پرتله یې په زیاتې ثابتې وفا داري سره یې مبادله کول. دارپښتیا ده چې هلته د مسلمانانو تحریک موجود و او په تېره بیا په لومړي نړیواله جګړه کې د ترکي قزاقی وروسته د سواراج (Swaraj) لپاره موافقانه حرکت اصلاً د هندوانو له سببه وو. پرته له شک څخه انګریزانو د لیل راوړ چې که چیرې یو پیاوړي پاکستان چې د هندوستان د ممکنې د پښې

په صورت کې دقراو واندول برابر کړي جوړ شوي وای، دهغوي داوړ دي مړ دي
گټور لپاره به یی په ښه شان سره کار کړي وای؛

دغه استدلال تر یوې اندازې پورې د پوښتنو لپاره برتاوي ما موږ یو له خوا ثابتوي چې
چې هغوي په پوره ځپل د تایپ ماشینونو ته لارل چې په پاکستان کې د پښتنولو له شمول
څخه دفاع وکړي. د هر تجربه لرونکي او د پوهې څاوند په نظر دهغوي مناقشې
نسبت دلیل ته زیات د عقل بنه درلوده. په هغو مناقشو کې دغه فرضیه (thesis)
شامه ده چې پښتانه په یو ډول سره له پختونو نه توپیر لري او دغه څرگندونې هم
پکښې شته چې پارسي د پښتو په پرتله تر زیاتې اندازې پورې د دربار ژبه ده او د
رانیان په پښتو ژبه نه غږیږي. له یوې پلوي پورې نه زیاته موده کېږي چې برتانوي
مامورین چې پل یی له نا متوار لیکونکي مونت سټوارت الډینسټن
(Mountstuart Elphinstone) سره کېږي په دې عقیده وو چې پښتانه،
پښتانه او افغانان سره یو شان وو او په دغه توګه پکښې هیڅکله د کوم
هندي له خوا یا پخپله د خلکو له خوا اعتراض نه دي شوي. درانیان البته په پښتو ژبه
څېړي کوي (او برسیو پر پښتو ژباړه رځت په فارسي هم غږیږي). پارسي وښتیا هم
د افغانستان د پیل راهیسې د دې هېواد د دربار ژبه ده ځکه چې دا ژبه پر سټیژ،
پراخه ادبیات او د کلمو ستړه ذخیره لري. احمد شاه بابا چې د افغانستان بنسټ
ایښودونکی (مؤسس) او د دې هېواد یو له نامتو شاعرانو څخه دی په پښتو لیکل او
زیاتره افغانی حکمرانان چې په هغو کې امیر عبدالرحمن خان او شاه شجاع هم شامل
دي له پښتني میندو څخه زېږېدلې دی چې هغوي د دیورنډ کرښې له ختیځ څخه
وي. خو حتی پخپله د پاکستان نوم د انګریزانو د دلیل یو ددې ځکه چې لومړنی الف
(a) د افغانستان (Afghania) یاد (افغانی ولایت) څخه د نمایندګۍ کولو لپاره معرفي
شوي دي. په بل عبارت د شمال لویدیځ سرحدي ولایت څخه د نمایندګۍ کولو لپاره.
په هر صورت، په شمال لویدیځ سرحدي ولایت کې عامې رایې اخیستنې
وښودله چې ۲۸۹۲۴۴ رایې له پاکستان سره د یووالي لپاره او ۲۰۷۴ رایې له

هندوستان سره د پيوستون لپاره ورکړل شوي وي. خو، افغانان د نتيجه د ظاهري پوځي تر ټولو تر اغېزې لاندې نه وور اغېلې. هغوي څرگنده کړه چې پر ازي په سلو کې ۵۰ څلور چې درابې ورکړل وحق يې درلود په عامې رايې انځور کړي پر څه، و انځور کړه او خپلې رايې چې پر کاغذ و نر ليکل شوي، په صندوق کې واچولې. په داسې حال کې چې په سلو کې ۶۸ خلک د تير کال په ولايتي انتخاباتو کې رايه ورکړې وه يمني دادي مطلب ته يوه اشاره ده چې نسبتاً زيات شمېر خلک په انتخاباتو کې رايه نه وه ورکړې. علاوه پر دې افغانانو عقیده درلوده چې د انتخاباتو بله هره نتيجه به په يوه داسې سېټ کې چې هلته په ساو کې ۹۸ مسلمانان و و ناممکنه وای او د ټولنيزي کرکې له امله چې ټول هندوستان يې نيولی و په تيره بيا کله چې له قرآن او مگرنگت شخص، کار و انځور کړل شو چې د پاکستان او د هندوستان دراپيو هندو و قوزه معرفي کړي.

سربيره پر دې افغانانو وليدل چې په قبايلي نمايندگرو کې پښتو ته اجازه ورته کړل شوه چې رايه ورکړي. ددی پر لحاظ يوه برقانونی هامور سر جرج کينډگم (Sir George Cunningham) سفر ته دوام ورکړه کړم کې چې هغه د سرحد سر ته راپور ورکوي د ټولولو پر قبيلو له جرگو سره مرکه وکړه پرته له استثنا شخصه وي په لیکل شو و څرگند و نوکی بيان او تأيد کړه چې هغوی د پاکستان يوه برخه وه او هيله يې ښکاره کړه چې له پاکستان سره ورته اړيکې خوندي وساتي چې له انگرېزانو سره يې درلودی. (۵) دغه وينا البته تر کومه لحاظه پورې چې په دغه نېکي پورې اړه لري سمه ده خو دا يو شمېر عيینه او تيروتنی لري چې افغانانو ته څرگندې دي. دابه د قبيلو لپاره چې د مذهب له پلوه په شمال لوېديځ سرحدی ولايت کې نور خپلو گاونډيو زيات محدود کاردی او په عمومي ډول يې په ملحد کې تره غوړي. پوهه کمه ده ديره شی لپاره له تهره ليری وای چې (کافر) هندوستان په مسلمان پاکستان باندې غوره وگڼي. خو په دې فقهه کسی «هغوی ... هيله ښکاره کړه چې له پاکستان سره ورته اړيکې خوندي وساتي چې له انگرېزانو سره يې

درلودې، حتی له دینه هم یوه لویه طعنه پرته ده چې ظاهره یې دسر جورج گونینگم Sir George Gunningham په فکر دی. یوه شې ماڼا درلوده او دافغانانو په فکر یې بیخي دبل شې مانا ورکوله، او دپراختیال هم لاری یې چې په خپله دقبایلي خلکو په فکر یې لاهم بله مانا ورکوله. سره له دې هم هغوی له لویې بریتانیې سره په خپلو اړیکو کې مستقل وواوله انگلستان څخه یې د۷۵۰۰۰۰۰ پونډه ویوگتوره کلنې مرسته ترلاسه کړه :

افغانانو درک کړه چې که داوضع انگریزانو ته خور وونکې وه خود منلو وړ وه او دانگریزانو لپاره سرحدې سیمې مازې دامپراتوری یوه حاشیه وه او دغه مرسته دامپراتوری په بودجه کې یرلېشی و. خو دا په پاکستان په فکر چې داقتصاد له پلوه له پیل څخه کمزوری، دفرقه پرستی له امله په بلااوختی لرله هندوستان سره په یوې پرله پسې جگړه کې بنکېل، شوی و دزغملو وړ نه وای. پاکستان په غرگندول سره هڅه وکړه چې هغه څه سرته ورسوي چې انگلستان یې له سرته رسولو څخه زړه تورن شوی و یعنې قبایلي خلک په دننه په دولت کې سره یو ځای کړي. پاکستان چې له اسلام څخه یې پیروي کوله یوه وسله درلوده چې دلوېسې بریتانیې تر ټولو پوځونو قوي وه او داو سله پخپله اسلام و. همدارنگه افغانانو مجادله کړې وه چې له قبایلي جرگو سره غونډې او کتنې د هماغه وخت دشرابطو په رڼا کې پخپله دعاه رایه انخیستی په پرتله ازېې ماڼانه وې :

د۱۹۴۶ کال دآگست ۱۶، نیټې راهیسې چې داود مستقیم عمل (Direct Action) ورځ په ټول هندوستان کې عامه وژنه اولر تماري شوې وه او له کلکني څخه تر پنجاب پورې بنځو ته لاس اچول شوی و. دپښتنو دجگړه ماري اوا له اسلام سره دهغوی دزیاتې مینې سره سره شمال لویدیځ سرحدې ولایت دیوڅه مودې لپاره غلی اوارام ځای شوی، خو کله چې گلوال (مهاجرین) له دهشت څخه دگورکېسو سره را ورسیدل، ټولنیز احساسات او جذبات راو ټاریدل او دکیز دیودنفر یو شاونخوا او په بازارونو کې دمنعصبو مالایانو دتشو یقي خبرو په وسیله

پاريدلي قبائلي خلکو زرتشدد ته مخه کړه . ۱۹۴۷ کال دسپټمبر په ۷، هلته
هرسکانو او هندوانو باندې هغه چې په پيښور او نو مبارکي دپناهگاه مړه تې لپاره
راغونډ شري وو ،خورا زيات بریدونه وو . په يوڅو ورځو کې ترل سکان او
هندوان په نوموري ولايت کې مړه ياتنبتيد لي وو .

افغانی حکومت په میراني سره (لکه څنگه چې د خدایي نځه تڼګارانو مشرانو
گامونه او پټ کړل) په ښکاره ډول د ظلم و نو او بې رحمۍ په غندلو کې گامونه پورته
کړل او د هغه مشر کړم لایان له تشدد څخه د کړا عمل یې په ډاگه بیان کړل چې هغوی د
امان الله خان د زمانې راهیسې ناخوځېد او هڅې یې چاته څرگند نه و. مګر نو او
هندوانو هغه چې پخواني یې افغاني سرحد ته ورسول پناه گاه او حمايه یې تر لاسه کړل
او وروسته بیا د ایران له لارې هندوستان ته ولېږل شول یعنې دا د تیرې زمانې
د افغانی پر غلګرو د چپا و نو څه ناڅه تلافی وه. هېڅ یوله هغوی څخه په افغانی
هاوړه کې تېږې شوی نه و. دغه ډول ډډه کوټه او پخوانی ژغورنه په اسلامي احساس
او غیرت کې یوه نیمه ګر تیا یا په هندوستان کې په وینو کې لمبیدو څخه پخوانی لری
کول نشي گڼل کېدای ځکه چې هلته زیات افغانان موجود وو چې هغوی په عام
قتل کې له منځه تللي وو. زیاتره له دغو افغانانو څخه سلیمان خیل غلزی وو چې
مشخصو او څرگندو څېرو، پخوانی ستا یونکی سلوکار د سودخوړو په حیث یې شهرت
هغوی څرگند د هغه له وګر زول.

دوار په و ارزيا تيدونکي ټولنيز تشدد څخه د کار انځيستلو په نتيجه کې په شمال لويديځ-رحدي ولايت او په قبايلي اجنسيو (نمايندگيو) کې خبرې تيا په زياتې اندازې سره پاتې شوه. دې ولايت د ۱۹۴۷ کال د اکتوبر په ۲۵، د کشمير په قبايلي يرغل کې خپله آزادي ترلاسه کړه. افغاني حکومت يو ځل بيا په زياته اندازه هڅه وکړه چې د قبايلي خلکو مخه ونيسي او پرې نيز دې چې هغوی د ملایانو چې خلك يې جهاد ته رابلل په مقابل کې په مستقيم ډول جنگ وکړي يا له هغوی سره مخامخ مخالف وکړي. دغه هڅه د هغوی په مخنيونه کې څه ناڅه بريالې وه خو څرنگه چې دغه برید

دغليو دمنې دليز په وخت کې وشو دا نا ممکنه وه چې دځينو کوچهيانو مخه دې ونيسي چې په جگړه کې برخه وانخلي. (٦)

په دې کې د لښکر چې ټولنيزې کرکې او د کشمير پر غل دواړو د پاکستان په تاسيس کې مرسته وکړه او په عين وخت کې يې د شرقي پښتو دسې په باره کې د افغانسان د ادعاگانر مخه ونيوله. له سرچوړج کيننگم سره د جرگو غړندى ١٩٤٧ کال په نومبر کې چې ورپسې د ټولنيز تشدد د بغاوت د مېلاسه منځ ته راغى او د کشمير د جگړې په وخت کې پيل شوى د اې په همدې وخت کې د مرقيايلى سري لپاره تقریباً ناممکنه وای چې د کوم عمل په باب داسې نظر څرگند کړي چې دغه بنيای د پاکستان پر ضد او د کافر په پلوی تعبیر شي. دېر احتمال لري چې مسلم ليک او پاکستانی رسمی مقاماتو د کشمير قبايلي برید کوونکو ته څه ناڅه ديوې عقيدې له مخې مرسته ورکړې وي چې کشمير چې زياتره وگړي يې مسلمانان دي بايد د حق له مخې د پاکستان پوه برخه اوسي، د احمداننگ، احتمال لري بلکه څنگه چې افغانان او هندیان دواړه تينگار کوي چې دغه مرسته به څه ناڅه زړد پوي ارادې له مخې ورکړل شوي وي چې د مسلمانانو لپاره او يا د اوباروي د پښتو د جلاوالي مخه ونيسي ه خدايې خدمتگاران يې استازې کړي او د افغانستان د اقدام مخه ونيسي. خدايې خدمتگارانو په د وخت کې په ناڅايي توگه ديوه متحد هندوستان لپاره د ځانګړ له رابللو څخه لاس اخيستي و او ددې پر ځای يې ديوه جلاوات (پښتوستان) د جوړيدو څخه دفاع کوله چې بايد له شمال لېږديخ سرحدي ولايت او قبايلي اجنسيو څخه جوړ شي.

د ١٩٤٧ کال د نومبر د مياشتې د پای په ورځو کې و چې افغانی حکومت يو ځوان امر رنجيب الله خان کړا چې ته وايږه چې له محمد علي جناح او د پاکستان د بهرنيو چارو له وزير مېداغلي ظفر الله خان سره يې لېوالتيا کړې سرته ورسوي. نجيب الله خان د دې رنډ د کرښې په ختيځ کې د پښتو د سرنوشت په سر د افغانانو پر علاقه باندې تينگار وکړ او په دې سيمه کې يې د پاکستان د تصميم د اعلان هيله وکړه. د پاکستانی مشرانو څخه هېڅ يوه د کاغذ پر مخ کوم شی ونه ليکل څرغوي ظاهراً

افغانی استاخی قانع کې چې د پټنډو داخلي استقلال ته په درنه سترګه وګڼل شي، د الز تر لږه یو خبر او زیری و چې افغانی استاخی خپل حکومت ته له حازه سره راوړ. د ۱۹۴۸ کال د جون په ۱۶، نېټه څرګنده شوه چې افغانی استاخی یانځو تیرایستل شوې و یاځو یې یې ضرورت داسې نتیجه ګېرې کړې وه چې د خوشبیني پر نظر ولاړه وه. په هماغه نېټه د پاکستان حکومت خپل د څارندوی لخوا کونه را- وغځول او خان عبدالغفار خان، داکتر خان صاحب او د خدایي خدمتګارانو نور مشران یې ونیول چې په چټکۍ سره محاکمه شول او په بند محکوم شول یا په خپل کور کې (له مخربې قواو سره چې په سرحد کې فعاله وې د دسیسو جوړولو په خاطر تر نظارت لاندې ونیول شول. تقریباً په هین وخت کې د پاکستان پوځی واکمنانو چې هغوی لارو مې په قبایلي اجنسیو کې د ځای په ځای شوو لیواګانو چې انګر- یزانو یې ساتنه کوله شمیرله اته څلور پښت څخه نږدې پنځو لیواګانو ته کم کړې و پیل و کړ چې دغه مخکښې (پیش قراول) چارو یې ګانې تفریه کړې او د هغوی له هوښی پوځ څخه دلرې پر تور سیمو د مخالفینو په مقابل کې کار واخلي. د دغو بریدو لوله اصلي او مهمو هدفونو څخه یو هم افغانی «رحمد ته نږدې د ایډې فقیر مرکزی اداره وه ځکه چې هغه سخت دښمن چې ټول عمر له لویې بریتانیې څخه متنفر و اوس یې دخپلې کر کې څخه د پاکستان خواته راګرځولې وه.

له همدې وخت نه راهې دی خورا افغانی حکومت د پاکستان لسه خوا د یوې روغې په برخه کې له تر لږه یلار څخه لاس واخیست او په ښکاره توګه یې دیره خپلواک ملت (پښتوستان) د منځ ته راوړنې لپاره مبارزه پیل کړه چې باید د شمال لویډ- یخ سرحدی ولایت ته پښتو، قبایلي اجنسیو او بلوچستان څخه جوړشي. په دغه مبارزه کې هغوی د قبیلو په منځ کې له خپلو زیاتو تماسونو او د کابل راد یواو د افغانی مطبوعاتو له ټولو ناپاېو او وسایلو څخه ډار واخیست. پاکستان په دغه تړلې موده کې په ټینګه سره عقیده لرله چې دغی مسالې هیڅ نتیجه نه درلوده، د قبایلي مرستودز- یانو لویه واسطه یې خپل کسات واخیست، په سرحدی ولایت کې یې د څارندوی

فما لیتو، زیات کرل نو د خپل هیواد د مطبوعاتو او راډیو له لارې یې پر افغانستان باندې تبلیغاتي بریدونه آزاد او بیل کرل .

د ۱۹۴۹ کال د اګست په ۱۲، پر شاه پریږدې قبایلي خلکو د پل تاتوې په مرکز تیراڼه کې سره وایدل او له مشورې وروسته یې د یوه نوی ملت پخوانی پښتونستان تاسیس اعلام کړ. د کوم اډره چې هغوی پر بیرغ ومانه چې په هغه کې یو سور غره لمر سره مخامخ دی چې دراختو په حال کې دی . د هغوی دا اعلامیې په یوه برخه کې داسې راغلی دي :

موږ د پښتونستان د ملي جرګې چې د تیراد هسکو غرونو په منځ کې موده یوه ازاد او خپلواک اسلامي دولت لومړۍ هڅه جرړه کړې ده د هیلې څرګنده وو چې د لوی خدای په مرسته او د زړه ورو او پر آزادی مینو پښتنو په ملاتړ بهایی دغه ځوان نیالګی په یوه لنډه موده کې یوه تمینګه ونه شی چې نه یوازې پختر نستان (له چترال نه نیولی تر بلوچستان پورې اوله خپه پر او بولان نه نیولی بیا د سیند تر ساحلو پورې رسېږي) به ترینه ګټه واخلي بلکې د پرمختګ او د نړیوالې سولې د مسالې په برخه کې به هم خپل تعهدات ترسره کړي . (۷)

په افغانستان کې دغه عمل په زیاتې ایواکټیا سره ولمانځل شو او حکومت اعلان کړه چې دغه کار یو صلاحي په رسمیت پېژندنه او ملاتړ ته پراختیا ورکړه. تقریباً په همدې وخت کې یوې بلې جرګې په رزمک کې څرګنده وکړه او دا یې فقیري د جنوبی پښتونستان رئیس وټاکه. وروسته له هغې زرافغانی او یې جرګې په کابل کې څرګنده وکړه او اعلان یې کړه چې د افغانستان او اوږدې پرتې ترمنځ ټول تړونونه او په تیره بیا د پورې د ګډې ګډې قرارداد د لغاټو دا اختیار ورته وو .

پاکستان چې د ګډوډو ستونزو له امله په بلا او بختي و په رسمي توګه د هغه پر مخ ګونډه د افغانی ټولې د افغانو په حیث یا د پوره لږ شمېر مخالفینو د کار په حیث رد کړل چې هغوی ته د افغانی حکومت له خوا اجوره ورکول کېده. په واقعیت کې پاکستانی مشران تر زیاتې اندازې پورې اند پښمن وو او د ۱۹۴۹ کال په دسمبر

کې هغوی هڅه وکړه چې پر افغنستان باندې په دې پلمه چې افغناني تانکرونو د دواړو شرایط پر وړاندې د نفتي موادو د انتقال لاندې دندو لاره لارې فشار و اچوي په عین حال کې د کراچي له لارې د افغناني صادراتو او وارداتو انتقال او سرسیره پر دې له بهرنی نړۍ سره د افغنستان د ارتباط عمده وسیله چې د مالونو وړلو او راوړلو په برخه کې تر بنده کار اخیستل کیده مست او د مالونو وړل او راوړل په واقعي ډول سره بند شول. پاکستان قبیله او ته د گسواښونو او امتیازونو یو مخلوط پېشنهاد وړاندې کړ. مرستو دوام وړوند؛ هغه مرستې چې پاکستانی ټاپو ملکونو او ملایانوته ورکول کیدې د هغه اندازه زیاته شوه او یو شمیر دیرمه موده د محدودې اقتصادي پروژې په سرحد کې پیل شوې په دغو پروژو کې په ورسای، درگی او ملکند کې د اوبو بریښنا پروژې، مردان ته نژدې د پورې کارخانې په کوربه کې د وړو فابریکه او په پېشور کې د سمټو د سنگاه شاملې وې. هېڅ هڅه ونشو چې په تیرابغه یا زمک کې قبایلي خلکو ته ورسېدې نڅو د پاکستانی پوځ ټولگي (واحدونه) سرحد ته راستانه شول او له هوايي قوې څخه کار واخیستل شو چې د مشرانو کورونه بمباري کړي چې هغوی د پښتونستان د طر افدارانو په حیث پیژندل شوي وو.

د دغه نوي بحران په مقابل کې د نړۍ عکس العمل ټو پیر درلود. هندوستان له اول نه د افغانانو دریځ تائید کړ او د ۱۹۵۰ کال د جنوري په اوله نیټه یې له افغانستان سره «د ابدې دوستۍ» یو تړون لاسلیک کړ. د «پښتونستان یو شمیر ورځې» د پاکستانی سختو اعتراضونو سره سره په هندي بازارونو کې ونه اخل شوې او هندي نطقانونو د ورځپاڼو مدیرانو د افغناني ادعاگانو ملاتړ وکړ.

د امریکې متحده ایالات چې په یوه نا آشنا سیمه کې په یوه نامعلومه رول کې ټیټل شری و دیوه ازديښمن میل بین دریځ غوره کړ او د سواې اداره یې هیله کوله غورځونه نه و چې څنگه یې منع ته راوړي. افغانستان او پاکستان دواړه د متحده ایالاتو په مقابل صمیمی او دشوروي اتحاد په مقابل کې مخالف و او

هرنگه چې دا ښکاره وه چې د مخالفت او تکرر متحده ایالاتو په گټه نه ونومته ده ایالاتو په دریو وختونو کې پیشنهاد وکړ چې د شخړې او لاسچل په هر نه گټه منځگړ توپ وکړي، یو محل یې پیشنهاد وکړ چې دیو منځگړي په حیث اقدام وکړي او وروسته یې د منځگړ توپ لپاره د مصر او ترکیې رسمي مقامات پیشنهادول، هر محل پیشنهاد د افغانستان له خوا ومنل شو او د پاکستان له خوا رد شو او مخالفت یې کاوه چې دایو کورنۍ مساله وه او نه په منځگړ توپ پورې مربوطه یوه موضوع. له بلې خوا افغانو پخواني ولس ولیدکله چې متحده ایالاتو په مکرر ډول سره افغانستان ته د وسلې له برابرولو مخه ډډه وکړه:

ډایریکادا پریکړه ددې عقیدې له مخې شوې وه چې دهغوی په نظر د پراختیال یې درلود چې دغه ډول مرسته ددې پراختیای چې د شوروي اتحاد (U.S.S.R) پرضد په کار واچول شي د پاکستان پرضد په ترینه کار واخیستل شي. افغانانو غوښتل چې دغه ډول ویرې پاکستان ته د وسلو برابرولو په برخه کې د لویې برتانې د مخه ونه نیوله او د پاکستانی هوایي ځواک بهت فابریکونو کې الوتکو (pitfires) په غرگند ډول سره د دویمې نړیوالې جگړې مخه د مخه د دولس کمزورو دوه وزرو الوتکو مخه په کومو چې افغانستان سمبال شوی و توپیر درلود. دغه توپیر په نېره بیا افغانانو ته هغه وخت غم زیاتوونکی او اندېښمن کوونکی و کله چې د ۱۹۴۹ کال په جون کې پاکستانی الوتکو د مغولګي کلي چې تقریباً دره میله لرې د د پورند کورنې لویډیخ ته پروت دی به پاری کړ او یو شمیر تاوانونه (مرگت او ژوبلې) یې ورواړول. پاکستان دغه پېښه تائید کړه خو ددې پېښې د منځ ته راتللو پړه یې پر یوه پلوت و اچوله او دایې د هغه سېوه وگڼله. افغانانو د جیبرې او تاوان په برخه کې د پاکستان له خوا پیشنهاد د کړ او دایې له مخینو حقایقو سره غرگنده کړه چې دغه توضیح د پاکستان د پریکړه په باب چې له خپلو اتباعو سره یې لوی پړه په نړۍ پورې تبصره وه:

که موزک د غوايي غونډای لوی هم وي

بیا هم د پېشو مریسی دی

(پښتو مثل)

انلسم شپږگي

افغانستان

په ساره جنگ کې

يو په چې د دې هېواد په تاريخ کې هېڅ کال د افغانستان لپاره د ۱۹۵۳ کال په پرتله زيات اهميت نه درلود. د هماغه کال په اوږدو کې درې پي رابطن پېښې منځته راغلې چې پر دې هېواد باندې يې ژوره اغېزه وکړه او افغانستان د دغو پېښو د اغېزو له امله د سياست او داخلي پرمختګ په برخه کې نوي لارې غوره کړې. له دغو پېښو څخه لومړنۍ پېښه د امريکې د جمهوري رياست په انلخاېانو کې د جفرائل اېسزن هاور (General Eisenhower) پسرې او جېان فرسټر د الېس (John Foster Dulles) ته د امريکې د بهرني سياست د لارښوونې د واک ورکول و. د ډالېس (Dulles) پروګرام لاندې اوسه پورې په بشپړه توګه ارزښت کيدای نشي خرافغانان د دې پروګرام له پراوونو څخه د يوه پړاو په برخه کې هېڅکله شکمن نه وو. مانا دا چې د متحدينو د يوه سيستم له مخې چې د زياتې پوځي مرستې په واسطه يې لاندې کېده يوه پر بکره و شوه چې په منځني ختيځ کې د شوروي اتحاد د پراختيا مخه ونيسي. افغانانو ته دغه په اصطلاح د شمالي ليکه د شرارت د ګڼېدې دغو کې په مفهوم وده وده. د مغربي په نظر دايران پاکستاني

پا عراق په هېر کمزور و هیوادو نو ته هر اندازه امریکائی پوځی مرستی له دینه
 هم زیات نشو کولای پرته له دې چې د شوروي اتحاد پرمخ تلونکی پوځ فاکراره
 کړي. افغانان په مطلق ډول سره متیقن وو چې د شوروي اتحاد مشرانو دغه ډول
 مرامونه درلودل. (۱) له بلې خوا هغوي په دې معتقد شول چې منتخبو ملتونو ته
 امریکائی پوځی مرستی به په سیمه کې د قوی اندول په جدې توگه سره گټور
 کړی او ناپیلی هیوادونه به اړ کړي چې خپل پام له حیاتي انکشافی پروژو څخه
 دوسلار دبی مخ په سیالی ته راواړوي او خپله بودجه د حیاتي انکشافی پروژو پر لځای
 دوسلار دبی مخ په سیالی په لار کې ولگړي.

په واشنگتن کې د حکومت له بدلیدو نه دوه میاشتې وروسته، مسکود جوسف
 ستالین (Joseph Stalin) مرگت اعلان کړ. له دغه ناڅاپی اعلان نه
 چې له هغه سره د شوروي اتحاد پالیسی د خپل اسیایی گاونډیو په ارتباط بدله شوه
 داسې څرگندېږي چې د شوروي اتحاد طراحان د یوه سرزوری دیکتاتور تر مشرۍ
 لاندې له اوږدې زمانې راهیسې په غرضه وو. په بنکاره ستالین (Stalin) نوو یا
 د شوروي اتحاد جنوب ته پراته د پرمختیا په حال کې هیوادونه بی تفاوته
 و او په تیره پیاوړتیا ننگه وروسته له هغه چې د هغه حکومت په ۱۹۴۵ او ۱۹۴۶ کلونو کې
 په ایران او ترکیه کې د پرمختیا نولیانو نه و خپل. په شرقی اروپا کې د شوروي اتحاد د گټو
 پیاوړی کول، د شوروي اتحاد صنعتی سیستم بیا منځ ته راوړل اوله پانگوالی نړۍ سره
 د جنگ لپاره ځان چمتو کول د ستالین (Stalin) چې په مارکسستي عقیدې تېنګ
 ولاړ و له اساسی پلانونو او کارونو څخه وو. هغه له آسیایي طرز تفکر او سارک سره
 چندان علاقه نه درلوده چې شوروي اتحاد د ملګرو ملتونو د ټولنې کې مرستی په پروګرام کې
 برخه واخیستل یا یې وټه غوښتل چې دیر نسکو غړی اوسی. دایو پالیسی نه وه چې په اسیا
 کې د شهرت لپاره غوره او ترینه کار واخیستل شي. شرقی هیوادونو ته حتی له دینه
 هم زیات په فاروونکي هغه دستور و چې له کمون انفرم COMINFORM

• دایو سازمان و چې د شرقی اروپا د کمونیستي هیوادو نو ترمنځ د اطلاعاتو د تبادلې لپاره په ۱۹۴۷
 کې جوړ شو. (مترجم)

سازمان شخه ورکرل کیده چې دغه سازمان په دی وخت کې د شوروی اتحاد تر
 کلک کنترول لاندی و چې اسیائی کمونیستانو ته لار بندونه وکړه چې له پینې -
 ستالینې عنعنې (Leninist — Stalinist) نظر سره سم د بورژوا نیو-انلیزم
 «bourgeois nationalism» پر ضد ودریزئ او دغه یی د نیو-جې دغه انقلاب
 بری فقط د دو-لوالی جگری «Armed struggle» له لاری تر لاسه کیدای شي چې
 د ملی بررژوا حکومت پر ضد د ملی کمونیستی گوندونراخوا پر مخ بیول کېده.
 دغی پالیسی پرته له دی چې مریطه حکومتونه په قسار کبری نورخه و نشو
 کرات خور هغه شخه چې حتی له دینه هم زیات د شوروی اتحاد گټه وونه
 زیان رسوونکی و هغه دا و چې همدارنگه دغی پالیسی د اسیا خلک پیگانه کړل.
 د بورژوا نیشنلسټي ډلر (Bourgeois Nationalism) لکه د هندوستان کانگرس پارټی
 (Congress party of India) او پاکستان مسلم لیگ د ملی پخپلاراکي لپاره جگری په
 بری سره پر مخ بیولی وه او په دغه کار کې یی دا ولس پراخ ملاتړ نه لاسه کړ و.
 افغانستان پر کمونیست گوند نه درلوده خو افغانی مشرانو له نزدی د منځپل گاونډی-
 یان څارل. بر سره پر دی په افغانستان کې پر شمیرناوړه پینې منع نه راغلی وی
 چې په شوروی اتحاد باندی یی د افغانانو بی اعتمادی او بدگمانی زیاته کړه.
 زیاتره له دغو پینر شخه د جاسوسی او تدریجی نفوذ په تیاره ساحه کې وی. یو
 روس انجنیر په ظاهره وټنیده چې په افغانستان کې پناه وغواړی چېرې هغه
 مسلمان شو او یوه افغانی نجلی یی واده کړه او د افغانی حکومت له خوا استخدام
 شو. صرف ددی لپاره چې په شوروی اتحاد کې تاشکند د جاسوسی ادارې په مرکز
 کې د امر په ترگه وظیفه سرته ورسوی. ه که شخه هم افغانستان د پری پیری لپاره
 صرف د پینې او خنجر د عملیاتو یوه صحه وه، دغه ډول پینر په روسانو باندی
 شک او بدگمانی چې لاروسی یی جلدی به غوره کړی وه زیاته کړه.

● پری پری به موده کې په افغانستان خپلواکي تر خپلو پینر لاندی خنجر وند پت گرزول او خپل دستان
 نه یی پری وژل. (مترجم)

۱۹۵۳ کال په سپتمبر کی کابل راډیو خپلې اوریدونکو ته ددغه خبر په واسطه
 تېکان ورکړ چې صدر اعظم شاه محمود دروغتیایي هلونو له امله له خپلې دندې
 څخه استعفا کړې وه او دغه پرځای دغه درې څلور بخت کلن وراره محمد داود
 مقرر شوی و. په دې وخت کې د شاه محمود دروغتیایي حالت په ریښتیا سره ښه و (که څه هم
 هغه یو څرکاله وروسته د زړه دیوی حملې له امله مړ شو)؛ له دغه اعلان نه وروسته
 په افغانی رهبري کې اساسي او مهم بدلون منځ ته راغی. شاه محمود چې دوروانو
 له ډلې څخه وروستی فعال غړی و چې افغانستان یې د دواړه مار امیر (د سقاوړی
 له لاسه ژغورلی و، په هیواد کې یې بیا استحكام منځ ته راوړی و او د ایډیو ډیو ډلې لپاره
 اداره کړې و طبیعتاً د آزاد فکر خاوند او مترقي سړی و، خوددغو صفاتو مخه دغه
 د احتیاط په واسطه نیول شوې وه. کومه ډله چې هغه یې مشري په غاړه درلوده د
 منځنیو پېر یو له مرتجعینو څخه چې زیاتره په منځني ختیځ کې پیدا شوی و و جوړه شوی
 نه و، برعکس شاه محمود او دغه ډلو یان د زړه له کومې ډېر مختلفه طرفداران وو او
 دومره کلک نیشنلستان وو څو مړه چې په عمومي ډول افغانان دي. خود هغسې
 سیاستونه د هغوی د تجربو په واسطه او په خاصه توګه ۱۹۲۹ کال ډېه یاد پاتې له
 ګولې او د امپریالیستي د زیاتو کلونو د لاسوهنې او فشار په واسطه چې افغانستان
 یې تر اغېزې لاندې راغلی و مشروط او منحصر شوی وو. هغوی به غوره کړي وای
 چې پرمخ ولاړ شي ځونه په یوې داسې چټکۍ سره چې ښایي د هغوی د امتیاز
 څوک یې په خطر کې اچولې وای.

محمد داود چې د خپل ورور محمد زعيم د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر له خوا د
 خپل د تره زوی پاچا دواړو له خوا یې ملاتړ کیده د ځوانو خلکو پوښ ډلې ته لار ښوونه
 وکړه چې د هغو په نظر دغه محدوده تاس دواړه زیات شری و چې نور د زغملو وړ نه و.
 دغه کسان نه یوازې د افغانی بطلی اقتصادی پر مخ تګ له امله په غوصه و و بلکې اراده یې
 کړې وه چې خپلې هڅې د ډیورنډ کرښې په ختیځ کې میشته شوو پښتنو ته وقف کړي
 صرف نظر له دې هر اندازه د خطوونه او ستونزې چې په دغه ډول پالیسي کې پرتې وې:

په معاصرې اسيا او افريقا کې له زرو محافظه کار او څخه تېرې کورنکو
 څو ازانو ته درهبري انتقال چې دلته رهبري کې يو بدلون دی يوه اشنا نمونه ده. دغه
 انتقال په افغانستان کې په سولې او ارامۍ کې صورت وموند؛ که چېرې شاه محمود
 او دغه پلويانو د کومې کيښې احساس کاوه هغوی دغه کينه په زړه کې پټه ساتلې
 وه او د حکومت لپاره يې خپل کار ته دوام ورکړ. سره له دې هم هغه څه چې
 پېښ شوي وو هغه په انقلاب وکه څه هم په وځور او غير عادي شکل يې درلود
 که څه هم علاقه مند کسان په شمير کې لږ وو خو نژدې اړيکي يې لولې او شخصاً
 څير صميمي نه وو او د هغوی کړو وړ و سره زيات توپير درلود.

نوي صدر اعظم محمد دار دخان د محمد عزيز خان تر لومړي وزير و. محمد
 عزيز خان د محمد زيو وروڼو له دې څخه و چې په ۱۹۳۲ کال کې په برلين کې وژل
 شوی و. نو په دې ډول سره محمد دار د پاچا د تره زوی و. (۲) محمد دار چې
 ځينې په ښوونځي او په افغاني جريې ښوونځي کې زده کړه سر ته رسولې وه په
 ۱۹۴۷ کال د ساپير د قبيلې د يوې بلوا په شندو لو کې تمايل او اراده څير گنده
 کړې وه او له خپلې نوي مقرري نه يې د مخه د ملي دفاع د وزير په حيث يې کار کړی و.
 دغې تجربې او سابقې او دغه خپل فعال او د ډاډور شخصيت هغه مجهز کړ چې
 قومنده ورکړي او هغه د زيات مزيته په حيث د طريقې طلسم درلود چې دده د کورنۍ
 په منځ کې معمول و. هغه د صدر اعظم په توگه د پاچا او د خپل کشر ورور
 محمد نعيم خان چې د هيواد د بهرنيو چارو وزير و ملاتړ تر لاسه کړی و او
 هغوی ورته د تحسين په سترگه کتل. د غو د روتنولو په يو بل خپلوان
 هلي محمد خان سره چې يوز وړ سياسي استمدار و او د سياسي کار دوره يې د
 غازي امان الله خان تر وخت پورې رسيدله يو ځای په دې وخت کې د افغاني
 چارو کنترول په لاس کې ونيو:

بهرنۍ او کورنۍ سياستونه چې تقریباً سمدلاسه د لويې حکومت له خرابيل او په
 کار اچول شوي وو په اساسي توگه يې د تيرې زمانې له هرې سياسي نه توپير درلود.

د افغانستان سياست له يوې پسرته نه زياتې مسودې لپاره ددوو تيرې
 کوونکو او بوله بل سره زيات مخالفو قدرتونو ترمنځ تقريباً په بشپړ ډول د هيراد
 د دريغ او دخپلواکۍ د خوندي ساتلو د ضرورت له مخې وضع او غوره شوی و ؛
 که څه هم له روسيې او لريې بریتانيې دواړو څخه امتيازات او مرستې لاس ته راوړل
 شري وې ، افغانستان هره څخه کړې وه چې له دغو هيوادونو څخه يوه هم پرې
 نژدې چې په افغانستان کې پر ثابته لځای لاس ته راوړي يادنه ددې هيراد په
 سرحدونو کې نه سرته تېرېدنه کړې . په دې ډول ، دروسانو او په هندوستان کې
 دانگرېزانو د ټول نژدې والي او د شوروي اتحاد او د برتانوي اتېنو د تخنيکي
 مهارت سره سره پرته له يو څر تنو برتانويانو او روسانو څخه هيڅکله د افغاني
 حکومت له خورا زيات نفېر استخدام شوي نه وو . لويې برتانيې او شوروي اتحاد
 دواړو په کابل کې نسبتاً لوی سفارتونه درلودل خو دغه سفارتونه او په تيره بيا د
 شوروي اتحاد سفارت د زياترو افغانانو لپاره د تماس نيول د امکان له حدود څخه
 دباندې ساتل شوی و و تابه ويل چې گواکې دغه سفارتونه د دطاعون ددانی بروزغلی
 وو ، سياستمداران او د سفارت کار کوونکي په پرله پسې ډول د پو لیس له خورا
 تر څارنې لاندې نيول شوی و .

دغه جنوري سياست د نورو افغاني مشرانو (رهبراني) له خورانه ضروري اونه
 عاقلانه وگڼل شو . د دغوی په گفتارو سره افغانستان نه منځنی خطر دا و چې يو
 ددغوی له قری گاونډيو څخه بيا يې ياد افغانستان باندې تکرار برید وکړي او
 دغه هيراد ونيسي يا افغاني حکومت د دسيسو لارې د پياوړو قبيلو په واسطه رنځ
 کړي . ددغې ويري توجهه کول په زياته اندازه د افغاني تاريخ په واسطه ښودل
 شوې وه . د نورو مشرانو په نظر افغانستان ته د ريښنی گراښ دانه و چې شوروي
 اتحاد يا لويې بریتانيې غرېټل چې د هيراد ونيسي بلکې داد نړی ددو
 قدرتونو ترمنځ د جگړې نتيجه وه .

په دې وخت کې لويه بریتانيا له افغاني سرحدی سيمو څخه تللې وه لځای يې

نایبلی هندوستان او په لېا ته پاکستان نیرلسی و چې هیڅ یوله نوموړو هیوادونو هڅه
 د شوروی اتحاد امنیت ته ګرځېدلی نه و. البته دانګریزانو تر شاتلني یا لاس اخستني
 د شوروی اتحاد د تیري غرضوي مخنیوي هم له منځه وړی و، خو د افغاني مشرانو
 په نظر دغه حرکت د شوروی اتحاد هر پریدو و مره غیر محتمل ګرځولای و چې
 لورنو هغوی په دې برخه کې فکر نه کاوه. د ددې مانا نه لری چې افغانانو سم د لاسه د
 شوروی اتحاد د نورو د خدمت لپاره د ژوند د وقفولو په فلسفې باندې عقیده پیدا کړې
 وه، برعکس هغوی بالکل داده و چې د شوروی اتحاد هملر نه تل فقط د هغوی
 د خپل شخصي ګټو لپاره تحریک او سر ته رسیدل. خو هغوی د ایل راوړ چې (داسې
 یې ګڼله چې د شوروي اتحاد طراحان په معقول انسانان وي) هغه ګټې په افغانستان
 باندې فقط دیوه پرغل په واسطه زیانمنې کیدای شوې. نوموړی هیواد په شوروی
 اتحاد (U.S.S.R) ته اقتصادي تاوان وي؛ ددې هیواد اداره کرل به ګران او قیمتي
 وي؛ له دې نه زیات مهم خود او چې دغه ډول تجاوزه داسیا او افریقا ادبي طرفو
 هیواد ونیوه منځ کې ناوړه او خطرناک انعکاسات ولري.

د سیاست له پلوه افغانان هر څه دي خوشاده نه دي او هغوی د تیري له نوو بڼو
 هڅه ده خبر و چې دغه تیري شوروي اتحاد ته د خپل خارجي کمونست ګوندونو
 د کنترول له لارې ممکن و. کله چې له محمد داود هڅه په دې موضوع کې
 پوښتنه وشوه، د صدر اعظم په توګه یې وویل، «اېا کم یو فکر کوي چې
 مونږ د چکوسلواکي له مسالې نه خبر نه یو؟» (۳) خو صدر اعظم او نور افغانی
 مشران په دې عقیده وو چې په افغانستان کې د تدریجي نفوذ او تخریب خطر لري و
 چېرې چې هلته کمونست ګوند هیڅ نه و خو هلته یو متداول پوایسي سیستم موجود و
 او هلته فقط پر شوروه خلک دېر ولتاریا، په حیث اشربح کیدای شول.

برسیره پردې، افغاني مشرانو په اسیایي هیوادونو کې د کمونیزم پر مخ ګټ
 څارای و او یقیني اساسي نتیجونه رسیدلی وو. د هغوی په نظر داسې ښکارید ه چې
 په اسیا کې د کمونستي غورځنګونو رهبري اصلاً د مایوسو روښن فکرانو او د هغو
 کسانو له قشر نه کیدله چې نه نشو کولای چې په مشفوايت یا په حکومت

کې مخزنه د قناعت وړ او په زړه پورې ژوند برابر کړي او دغه کسان بشري بدمرغي چې هغوی خپل شاوخوا لیدله په غضب کړي وو.

افغانی بشر او احساس کړه چې افغانستان د کمونیزم یو لږ شمیر ضمر وړی عناصر لري زیاتره افغانان غریب دي او د افغانانو د ژوندانه سطح نیمه ده که څه هم نوموړی هیواد هېڅکله لږه نه وه لیدلی. هماغه په نتمنی، قدرت او تر لږه موقف کې تر پرونه موجود دی خو دغه توپرونه په نوې اسیایي هیوادونو کې د توپرونو په پرتله لږ څرگند وو. د مثال په ډول، یو شمېر د اوسیدونکي (نېغه) چې د ژوندانه سطح به یې په هندوستان یا ایران کې د هغه له سیال نه په څرگند ډول توپرونه لري) د یوه فرد په حیث خپل غرور، پټ، ارزښت او حیثیت تېښت ساتي یو داسې غرور چې د پښتو په برخه کې افراطي بڼه لري. لږه داچې افغانان نه له هغوی و زلر جمعیتو نوسره چې په خورا زیاتو اسیایي هیوادونو کې ګڼه ګڼه جوړوي اویانه له هغه ځانګړې تېلک بزرګ سره کومه ګډه وجهه (وجه مشترک) لري کوم چې د غاصب فیوډال او د منځنیو پېر د محکمې والو د ظلم له امله د ناویدي او نېغوالي (کېتری) احساس کوي.

برسیره پردې، د لوړو طبقو افغانی غرو او واکمنی د لوی تر زیاتې اندازې پورې له کلانکارۍ او تظاهر څخه ډډه کړې ده. ددی طبقې غرونه تقریباً په عمومي توګه یو دیموکراتیک او د برابرۍ غوښتنې روش ته پراختیا ورکړې ده او په نادره توګه د هغوی او د نوي متواضع وطانوالو تر منځ کوم خنډ راپیدا کړی. دغه د برابرۍ مفکوره پخپل راتلونکي فعالیت هڅوې چې په افغانستان کې د پرمخ دۍ خوا په زیاتو وروڼو اسیایي هیوادونو کې دیر لږ دی. په دې ډول افغانی حکومت کلونه کلونه شاګردان د کورنۍ سابقې پر اساس نه بایکې د لیاقت پر اساس د لوړو زده کړو لپاره بهر ته ایښلي دي. په نتیجه کې افغانستان لږ شمېر داسې مایوس روښن فکران مېنځ ته راوړي دي چې دغه ډول مایوس روښن فکران په زیاتو اسیایي هیوادونو کې کمونیزم رهي ته راوړي وه.

همداول د انا، مکه وه چې د افغانی قدرت د تر کيب هيڅ يوې برخې يعنې د لوري طبقې پيرو کړاسي د صاحب منصبانو کدرونو قبايلي توانې (دغه د لې چې اکثر؟) پخپل منځي اړيکې لري) مارکستي تيوري په زړه پورې موندلې وای. بالکل سواله ده چې کمونيزم د هغوی شخصي موقفونو ته يو گسواښ دی باکې دغه فلسفه د قدرت په مقابل کې د هغوی د ککې کړکې احساس په مقابل کې هم دريزی .

که چيرې هلمه د تخریب په برخه کې کړمه هڅه موجوده وای نو افغانی مشران او په تيره بيا محمد داود داده وو چې افغانی خفيه پوايس به دغه ژر کشفه کړي. په زیاترو هیوا دوو کی تر نا معلوم حده پورې افغانان تقریباً له استثنا خه پرته - که د کوچنيانو په کېز د یو، قبایلي کلیو او یا که په ښارونو کې اوسېزي د مشخصو او پوره غرگندو ډلارغري دي چې د هرې ډلې په منځ کې د فردی عمل څخه هر سړی خبر دی. غرنګه چې افغانان لا تر اوسه پورې يوې دغسې ډلې ته په اساسي توګه وفادار دی، په دغه ډله کې په تدریجي ډول سره دلاری او نفوذ پیدا کړلو لپاره په هر څه واقعاً په يقيني ډول سره له نا کامۍ سره مخامخ شي. د مثال په توګه، په يو افغانی کوچنی ځان، نور و افغانی کوچیانو او نه افغانی میخانیک ځان له نور و افغانی میخانیکانو سره د هویت له پلوه پوهان گڼي. په دواړو مواردو کې هویت په پراخې کورنۍ پایه قبیله کې موجود دی .

لنډه دا چې افغانی نوی مشران دې نتیجه یې ته ورسیدل چې نور نو د شوروی اتحاد په مقابل کې یی طرفی ضروری نه وه . همدارنګه د متحده ایالاتو په مقابل کې یو زیاتیدونکی تحرېک هم موجود چې د متحده ایالاتو د تخمین له مخې یې عمر څو مره چې توقع کېدل نه درلود. دغه عکس العمل تر یوې اندازې پورې د بلد تیا نیجېره . له دویمې نړیوالې جګړې راهیسې په سل هاو امریکایان په افغانستان کې اوسېدلی دي چې هغوی د مورېسن - نلسن یاد سفارت له خوا یا مستقیماً د افغانی حکومت له خوا استخدام شوي وو. ځینو له دغو څخه د خلکو مېته او درندارې گټلې و، نور د خلکو خپګان راپارولي و.

ښکاره ده چې د یو شمیر څارځیانو راتگ یوه داسې هیواد ته چې خلک یې نسپاره، لږ شمیر څارځیان سره مخامخ شوی وو او په افراطي ډول حساس وو. د هیواد ستونزې حل نشو کړای، بلکې هغه یې د مشکلاتو څخه تر ټاکازو او تر دې څو لا زیات مشکل داوچې امریکایانو د افغاني دودونو په باب لږ معلومات درلود او د هغوی هیلدار لپاره یې لږ تمایل لرل. له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته کلونه له مشکلو کلر نو څخه وو چې په هغو کې د تخنیک له پلوه تکرر او د احساساتو له پلوه ثابت امریکایان استخدا م شي چې د افغانستان په شان په یوه داسې هیواد کې کار وکړی هېڅ غربي اسانتیاوې ونه لري.

له بله مرغه، د بهرنیو چارو وزارت پامور یسن - نلسن د سپاورځي مستخد ملو په چاڼه لږکې یا هغو کسانو چې ټاکل شوي وو د افغانانو د اوسې ژوند په باب د معلوماتو په ورکول کې لږه توجه کړې وه. مورسن په اسیا کې لږه تجربه درلوده او وی نشر کړای چې د امریکایي نفوسې کمپنۍ پېر وی وکړی چې سیاسي مامورین یې زیات کوښښ کوي چې د امریکایي او اسیایي کلټورونو یوځای کیدل سره هیاړ کړي. د بهرنیو چارو وزارت په دغه ساحه کې متخصصین نه درلودل او محدود کوښښونه یې وکړل چې په دې برخه کې یو شمیر متخصصین وروزی؛ په همدې ډول، دی وزارت خپله نوې پالیسي چې حتی په افغانسان کې یې دندی دیوه «ستونزمن ماموریت» په حیث انلس میاشتو ته لاندې ته قیې کړه: په دې ډول د امریکایي سیاسي هیئت غړي چې د ژبې یاد افغانستان دستونزو په باب یې معلومات نه درلود راوړسیدل او کله چې په هغوی د ژبې اړه ورسایلو په برخه کې معلومات ترلاسه کړل د هغوی پرحای به نور مقررونه ول. برسېره پر دې، له ۱۹۴۷ کال څخه تر ۱۹۵۳ کال پورې په افغانستان کې د متحدو ایالاتو سفیران له استثنایي لور رتبه مسلکي افسران وو چې هغوی له قواعد نه دمخه خپل د ماموریت وروستی دوره تېروله. دغه کسان زیاتره لایق او په یقیني توګه د تجربو ځاوندان وو خو په سختی سره دا توقع کیدله چې هغوی باید د خپل ماموریتو

نو په وروستیو دورو کې د پام وړ توان او لېوالتیاوېښی .

لځینی له دغو پېښو څخه په منځنی اسیا کې د امریکا د تازه داځایدنی له پلوه داسې پېښې وی چې له هغو څخه ډډه نه کیدله . کله کله د دولت په کار کې داسې فرد هم منځ ته راځي چې د هغه ناوړه تطابق د پېښې وړ نه و . دیو دغه ډول ناوړه تطابق مثال یو امریکائی سفیر و چې هغه ځان په هیواد کې یو خورا منفور سیاستمدار و گرز او په معنی دا یو د پاملرنې وړ عمل و څکه چې ددی مانا دا وه چې امریکائی سفیر هغه لار او پالیسي پرېښوده چې هر برتانوي سفیر به د هغې پر اساس په افغانستان کې پخپله د ماموریت دوره پیل کوله .

په عمومي توگه افغانانو دغه امریکایان چې کله کله به یې احمقانه کارونه کړل په خړش طبعي سره ومنل ، په عمومي ډول لځینی امریکایان هغه چې هڅه یې وکړه چې افغانې ستونزې درک کړي او د افغانی دودونو نمانځنه وکړي تر زیاتې اندازې پورې خپلکو ته منلې و . پخپله امریکایان د افغانان د زیاتو غوره صفاتو په واسطه جذب شوي وو . دا تقریباً یو عمومي عکس العمل و . که څه هم تصمیمات شکمن دي ، دا احتمال لري چې د هغوی په فرضي توگه د پخوانیو دښمنانو یعنی دانگریزانو په منځ کې افغانستان په زړه پوری اسیایان دی او دا په زړه پوری ده چې څرگنده کړو چې انگریزانو کرم چې د نولسمې پېړۍ چې د جاه طلبی پېړۍ وه په ترڅ کې یې له افغانی څخه سره واده وکړ له ټولنیز انتقاد سره مخامخ نشول او دا انتقاد معمولاً په هغه سړي باندې کړم چې له (بومي) ښځې سره یې واده کاوه سر را-هرت وار برتن (Sir Robert Warburton) چې یو نا-تو برتانوي افسروار کلونه کلونه یې د خیبر د درې مسوولیت په غاړه درلوده دیو همدغې واده محصور و . دوه شیان وو چې د متحده ایالاتو په مقابل کې یې د افغانانو زیاتېدونکي قارونځېگان ته لمن وهلې :

یو په اسیا کې د متحده ایالاتو د پالیسي په مقابل کې د خپلکو کرکه وه او بل د ملېند دنای په پروژه کې د خپلکو ناراضی ژوب . افغانی حکومت افغانی پوځ

چې لوازم يې تقريباً دماند وړ او زاره وو دعصرې کولو په هيله تقريباً خاور کال له
متحده ايالاتو څخه، پر مخې مرستې غوښتنه کړې وه. پياده ځسکرو ولا هم دسنيډ رايټه
لې انډايلډ (Snyder and LecEnfield) ډوله رنځيز توپکو څخه کار اخيسته چې
تاريخ يې تر لسمې پيړۍ ته رسيزی او حربي مهمات تردی اندازی پورې لږ او
دډان ورته و چې لږ شمير ځسکرو وکړلای شول چې په خپلو وسلو باندې ډزی
و کړی ددولس دوه وزرو الرتکو له کوهو څخه چې افغاني هوټي قوره جوړه
شوی وه تاريخ د لږمړي نړيوالې جگړې له ونځه وه او توپخانه هم همداشان
دیره پخوانې او زړه وه. داچې ځينې پښتنې قبيلې په ښه شکل سره په وسلو سمبالې
وی په سختی سره دحکومت په استحكام کې مرسته کوله.

دوسر له برابرولو څخه، دمتحده ايالاتو کله کې سرغړونې افغانستان دچين- شوروی
اتحاد (Sino-soviet) په چا پيريال کې پريښود چې په دی محيط کې يوازنی
غير کمونيست هيواد اوسې چې ترزياتي اندازی پورې يې پروانه وه ساتل شوی.
ددغه استدلال له مخې داسې فکر کيده چې له دغه ډول وسلو څخه به دشوروی
اتحاد پر مخای پاکستان پر ضد کارواخيستل شي او افغانانو په دی تينگار کساره
چې دغوی پر پاکستان باندې هېرید کولو نيت نه درلود په هر حال پرته له شک
څخه پخپله ددوی او دپاکستان تر منځ زیات مخالفت دغوی دهيلې په ترسره
کيدو کې چې دیره لوی او په وسلو ښه سمبال شوی پوځ لپاره يې درلود یو
رول و لږېره او ددی پيشنهاده ترڅا اصلی دليل په قبيلو باندې دکنترول دتینګولو
هيله وه. په هيواد کې په وسله باندې دښو سمبال شوی له افرادو څخه دزياتر فېمه
خپلواکو ډلو موجب دت مرکزى حکومت ته دپوره پراېسى گواښ په حيث پښتني
شو. هغه تاوان او تکليف چې زیاترو قبيلې مهرانو او په تيره بيا نه بدلیدونکو
محافظو کارو ولايانو سرلای شول ترزياتي اندازی پورې په ۱۹۴۷ کال کې چې
دساېر قبيلې په هېلرا دافغانی پوځ له خورا په ښکاره توگه شنه شوه ښودل شوی
وو. دایو ناوره فال باید خبرو څکه چې ساپيان نه یو له لږې قبيلې څخه وو او نه

یې د خپلو مومند او اوږد وگاونډیو ملاتړ تر لاسه کړی و. «۴»

برسیره پردې افغانی مشران له دې څخه ویریدل چې د بورنډ د کرښې په ختیځ کې پښتو قبیلو ته ښایي پرمخل بیا بلدی ورکړل شي بیا و پارول شي چې پر افغانستان باندې برید وکړي لکه څنگه چې په تیره زمانه کې شوی و. په ۱۹۴۹ کال کې محمد امین چې د امان الله خان یوه گڼ شمیر نه نسکه وروڼو څخه و په وزیرستان کې څرگند شو. نوموړی زیاتې نښې پېچې درلودې او په افغانستان باندې یې دیوې حملې د لپاره خلک چاپول. محمد امین فکر آدغه کار لپاره مناسب سمه نه و ځکه چې له هغه هر سړي خبر و چې له یوې انگلیسي سره یې واده کړی و او دغه پلان دایمي فتنه د مخالفت له امله له ناکامۍ سره مخامخ شو؛ مگر دغه طرحه اغازونه په تارامه کړونکي توگه څرگنده وه او البته دغری په دی باور درلوده چې ددغی طرحې تر شا پاکستان ولاړ و.

په هر صورت، افغانان راضي وو چې د امریکایي له خوا دوی ته د وسلو نه بهر برابرول تر هغې چې دغه ډول مرسته پاکستان ته نه ورکړل کېده ومني. د ارنستیمو ده چې پرېتانیې داکار لارومې کسري و او دیوې مېرمنې له لپاره پاکستاني هورخ یوه برتانوي جنرال گرېسي (General Gracey) تر قوماندې لاندې و. د بغلادې وروسته ییاد مرکزي سازمان د نړون (سیتو) پرانیستنه (افتتاح) چې پاکستان او ایران دواړو ته د زیاتې امریکایي پوځي مرستې موجب وگرځیده په متحده ایالاتو باندې د افغانانو اعتماد ته چې د ټولو پلویا فردوست به وې خاتمه ورکړه. برسیره پردې، افغانانو درک کړه چې که له هم متحده ایالاتو څخه په ظاهره سره له دغه ډول سیمه یزود دفاعي سازمانو څخه گورښه ساتنه خبر په حقیقت که د دغو سازمانونو په منځ ته راوړنه کې دیره هم اوستر عامل و.

دا هم افغانانو ته د غواښی مېو حېب و چې د څلورم نمبر پروگرام Point Four program له مخې او وروسته به ییاد بین المللي همکارۍ د ادارې پروگرام له مخې Internal Cooperation Administration چې کومه

مرسته دهغوی هیواد ته ورکول کیده ترهغې مرستې چې ایران او پاکستان ته ورکړل شوي وه زبڼته ډیره کمه وه : تر ۱۹۵۶ کال پورې افغانستان د تخنیکي همکارۍ په برخه کې تقریباً د شپږو ملیونو ډالرو په اندول مرسته ترلاسه کړې وه په داسې حال کې چې ایران او پاکستان هریوه ته له سلو ملیونو ډالرو څخه زیاته مرسته ورکړل شوې وه دهغه وروستني هیوادونه ډېره تر افغانستان لوی وونځو افغانان د هایداتو له نظره له ایران سره چې له خپلو تیلر څخه لاس ته راوړي او دهغه پرمختګونو له نظره چې په پاکستان کې د انګریزانو په وسیله منځ ته راغلې دي توپیر لري چې دغه توپیر پر افغانانو باندې ناوړه اغېزه کړې ده. په هر صورت که څه هم افغانستان تقریباً د ایران نیمایي نفوس درلودنځو دې هیواد څومره مرسته چې ایران ته ورکول کیده دهغې شلمه برخه ترلاسه کړې وه. دهغه څه چې د افغانانو ضروري زیانمن کړ تر زیاتي اندازې پورې پخپله د مرستې انداز ته وه څومره چې د دغه مرستې ضمني مفهوم و چې دهغوی هیواد کم ارزښته گڼل شوی و :

د خراشینتوب له مهم علت د ملګند د ناوې پروژه وه چې د تخنیک له پلوه دهغې اداره د یوې خصوصي امریکائي کمپنۍ په غاړه وه ؛ خو په افغانستان کې د آسیا د اورو ځایو په شان د مشکل په ده چې امریکائي خصوصي تشبث د امریکائي حکومت او د دې حکومت له بهرني سیاست څخه جلا کړو. او په حقیقت کې د متحده ایالاتو حکومت له پیل نه دې پروګرام کې شامل و او د پېر وګرام دوروستیو پر اوونډ په وخت کې یې هم لاس درلوده کله چې د دغه پروګرام لګښت د صادراتو او وارداتو بانک (Export-Import Bank) له خواته مویلده ، د بهرنیو چارو وزارت یې صحې ته راوست.

د دغه پروژې په برخه کې ځینې ناراضتې توب او قناعت نه درلوده له لیر ضروري میا و څخه چې له خوشبینۍ څخه د کې وې را پیل شول. خو خبره ټوله دانه وه . اصلي تخمینې لګښت په غیر معقولانه ډول سره کم و او اوس په ملیونو ډالره له کوم سره چې افغانستان نوموړی پروګرام پیل کړی و په ډیره موده کې زیاتره

د امریکایانو په معاشونو لږ او تر ټاکنه پورې ونډې ولگیدې .

په عین حال کې د فیشن ډولونه بدل شوي وو ، د قره قلی پوستکو په برخه کې دخلکو
تقاضا کمه شوې وه او چانه خوښول او د افغانی پټ لرونکو پوستکو تولیدونکو
داسې احساس کړه چې له جنوبي افریقا او شوروي اتحاد سره په رقابت کې دي ،
د افغانی ډالري اسمارو د تعادل له گټوریدو وروسته پروژې له نیمگړې پاتې
کېدو سره افغانان دي ته اړکېدل شول چې د صادراتو او وارداتو له بېانک
مخخه پور واخلي . د یوشت ملیونو ډالرو په اندازه پور چې د ۱۹۳۹ کال
د نوامبر په میاشت کې د پېشکې په توگه ورکړه شو تر هغه مقداره چې اصلاً غوښتل
شوي وزیږت ډیر کم واوله دي پور سره د اخیستو او شرط هم منځ ته راغی چې د پور توله
اندازه باید د هلمند د ناوې په پروژه باندې ولگول شي . د ۱۹۵۳ کال په نوامبر کې
افغانان په داسې حال کې چې د شپږ ډیر شوملیونو ډالرو بې قید او شرط پور یوه
غوښتنه یې هم لرله بیا د صادراتو او وارداتو بېانک ته لارل . داخل بېانک اتلس نیم
ملیونه ډالره پور ورکړ او هماغه قید او شرط یې وړاندې کړ چې د مخه یې وړاندې
کړی و او په خاصه توگه یې د هغوی دغه غوښتنه رده کړه چې له بېانک مخخه یې
اجازه غوښتله چې د دغه پور یوه برخه د کابل د واکمنو په قیرو لوی ولگوي .
دغوپورونو مخخه د اروپا په ملوکی څلور نیم ډالره گټه درلوده او ډیر تهر کولو له
موده یی اتلس کاله وه :

په دې ډول که څه هم متحده ایالاتو د افغانستان پرمختلک لپاره پیسې برابرولې
دغې طریقې په کومې سره چې پیسې برابرې شوي وې تر منځی زیات محور یا نا-
کراري راوپاروله . دا باید په نظر کې ولرو چې هیڅ یوله د غوږپېسو مخخه دیوې
بشپړې مرستې په شکل نه وې او افغانستان هیڅکله د بین المللي عهد په برخه کې
کومه نیمگړتیا نه لرلې . دا استنباط یا تعبیر چې متحده ایالاتو د افغانستان په حکومت
باندې ډیر لږ باور درلود هماغسې چې ددې حکومت صداقت ته یو سپکاوی
گڼل کېده ، ددې حکومت څیرکې ته هم یو سپکاوی و .

برسیره پردې، افغانستان چې شمیرېسي مخ په زیاتېدوونه یوازې معتقدو. چې دهلند دناوي پروژه له پیل څخه یوه سوهه وه بلکې دایې هم منلې وه چې لږتر لږه د امریکې حکومت هم څه څه ددې پروژې دناکامی په برخه کې مسوول و. البته له دې څخه انکار شوی دی خو یوشمېر خارجي متخصصینو چې په هغو کې ځینې امریکایان هم شامل دي سره موافقه کړې ده او په دې کې هېڅ شک نشته چې په دې پلان کې ځینې دپام وړ اومهې نیمګړتیاوې موجودې وې. تر کومه څایه پورې چې خبرې دپلان په اجرا او تطبیق پورې اړه درلوده، وریښن قلمن اغیزمنه دنده سرته ورسېده چې دغه کار تر هغه کارزیاات غوره و چې په دې هیواد کې دجرمیانو او جاپانیانو له خوا سرته رسیدلی و. داربندیا ده چې د دغې پروژې بنسټ ددې پر مخ کې چې دزرګمې اخيستار لپاره کښېدل شي د اوزدې مودې لپاره اېښودل شوی و او دا احتمال نه لري چې دافغانستان په څېر په یوه پرمختیایي هیواد کې څوک داوېر اټکوني داصلاح کړنې او داوېر بریښنا د ارزښت پر ضد منقشه وکړي. څو له محدودې اندازې پیسوسره چې موجودې دي د اړوندې وړه چې اړاداد افغانستان لپاره دپرمختګ په دغه پړاو کې عاقلانه و چې دهلند پروژې ته د لومړیتوب حق ورکړي کته. ددې پروژې له پیل نه اتلس کاله وروسته او په دې پروژه باندې دیوسلو پنځوس ملیونو ډالرو له اګر لونه وروسته (چې د افغاني معیارونو له مخې څو راتېرې پیسې دي) دنوموړې پروژې تلنی عايد لس ملیونه ډالره ر. دغه رقم معمولاً په آزاد بازار کې په سلو کی لس تیت و او دپور دپرتله ورکول په برخه کې هېچ شېرته نه رسوي.

ځایته دده پر تله یزې نه کمې لپاره خرګید دلایل شته. دهلند دناوي دپېچلې پروژې په کار اچونه موثر بره کراتان. ماهر اداره چیان او تجربه لرونکي کارگران اېجابوي چې دغه تړل په افغانستان کې بیخي لږ دي. که چېرې له کوم یوه انټرو پرلو جست سره مشوره شوی وای، نو هغه به داد سره اټکل کړی وای چې په آبادو شویو محکو کې به دافغانی کوچنیانو دپېشته کولو عالی مفکره د عمل جامه وا.

نه غوندي. دكوچيانو مهارتونه د هغو ميشته شويو بزرگرو له مهارتونو سره په تيره بيا د اوبولگونې د يوه مكمل سيستم د په كسار او پړاو په برخه كې ازار تباطلوي. زياتره له لركسني او پښتنې كوچنيانو هڅه چې هغوی دې پروژې ته راوستل شوي وو زرخيلو كېزه يواز او بيا ناته ستانه شول په داسې حال كې هغه چې پاتې كيدل مبارزه يې كوله چې په معمولي توگه داسې ژوندولوي چې د اړتياوو ديره كمه اندازه يې برابره كړي.

د بشر تر ناكاسي مخو لاربات خطرناك دي وروسته د هغه كشف و چې په زرگونو جريمو آباءې شوې هڅې كې بنوړه او القلي وي چې د بنوړه توب او القلي توب درجه يې زياته وه. د سيمې خرابي زيم ايستني يا وچي د بولي كېدونكو مالگود عادي جري كيدلو عمل تقریباً ناممكن وگزر او. په نتيجه كې د هڅمې زياتره برخه يې كاره ثابته شو.

د افغانستان او متحده ايالاتو ترمنځ د اړيکو په همدې خطرناك او بحراني حالت كې و چې پاكستان خپل «ديويونټ» پلان اعلان كړ چې د لوېديځ پاكستان د ولايتونو سره يوځای كېدنه يې ايجابول. پاكستان له دغه كار سره پرتله له دې چې افغانان نا ارامه كړي نور هڅه و نشو كړای چې د هغوی په فكر دشمال لوېديځ سرحدي ولايت له منځه وړنه د حر كټ يوه برخه پرېښده چې د شرقي پښتو هويت له منځه يوسي. د بې له شك هڅه يوه هغو انگيزو هڅو وو چې د پلان تر شامو وجود و وځكه چې نوې فرقه پر سني د پاكستان مسأله دخورا جدي مسألې په حيث پرېښوده. دا په زړه پورې ده چې ذكر كړو چې د خدائي محمد متگارانو مشر داكتر خان صاحب د لوېديځ پاكستان امر شو، په داسې حال كې چې د هغه ورور خان عبدالغفار خان له پښتونستان هڅه په خپل ملاتړ كې ټينگ پاتې شو او د يوه مخرب په توگه د پيغور په ډول په خپل كور كې تر نظارت لاندې ونيول شو.

د هغه وخت و چې افغانستان له متحده ايالاتو نه خپله وه، د خپل اقتصادي پرمختگ

په برخه کې ناراضه واوډيوردند د کړنې په ختيځ کې د وضع په سر باندې اندېښمن و چې نيکتا خرو سچف د ۱۹۵۶ کال په نومبر کې راغی چې کابل ته د خپل مشهور سفر په وروستی پړاو کې راوړسید. له ظاهر شاه او صدر اعظم محمد داود سره د یرغل غوندې او کتنو یوه اعلامیه خپره شوه چې د امریکایی رسمي مقامونو له نظره د داسې ویدې موجب وگرزیده چې د سړي لاس او پېښې خطا کوي یعنی شوروي اتحاد افغانستان ته په خورا ښو او زړه پورې شرطونو سره سل ملېونه ډالره پور ورکاوه. په نظر کې وه چې له دغو پیسو څخه د هیواد د پرمختیایي پروگرام د چټک کولو او پرمختیولو په لار کې کار واخیستل شي او همدارنگه په نظر کې وه چې دغه پیسې د افغاني اسهالو دیوې برابرې اندازې په وسیله اندولې شي یعنې د دغو پیسو اندازه دې په افغاني پیسو هم ونږدای شي. خرو سچف د شوروي اتحاد د سخاوت په دغه ښودنه باندې په هر اړتۍ د گټې د اعلانولو په واسطه یوه آخري تماس ورزیات کړ چې شوروي اتحاد افغاني پوځیان ته د ایلیوشین (Ilyushin) په نامه یوه الوتکه اود کابل څلکونه د عمومي حملې و نقل لپاره پنځوس سرویسونه وړاندې کول.

که چېرې د تیرې زمانې حکمرانانو ته پردغه ډول بخشش وړاندې شوی وای نو هغوی به سمدلاسه رد کړی وای ځکه چې دا څرگنده وه چې دغه اندازه پیسې له هغه پیسو څخه چې افغانانو پخوا له خارجي مذاکراتو لاس ته راوړي وې خورا زیاتې وې او همدارنگه څرگنده وه چې دغه اندازه پیسې به افغانستان ته د یو شمیر روسي تخنیکرانو درانگت موجب وگرزي. افغانان په دغه خبر گټه یا یوه اړخیزه رول باندې چې زیاتره وخت دغسې افرادو لوبه د خپلو پخوانیو تجربو له مخې پوهیدل. په حقیقت کې دا دیوې پېړۍ لپاره د هغوی اساسي پالیسي وه چې ځان ته د خپلو تهدیدونکو گاونډیانو له ابتداءو څخه هر څای چې ممکن وي لیرې وساتي اود هغوی پر ځای په احتمالي توگه پر لږ وچیه، گرو جاپټیانو، فرانسیسيانو، جرمنیانو او امریکایانو باندې اتکا وکړي. خو څرنگه چې مولیدلي دي، نو وافته یي مشرانو په خپل قابلیت

باندي؛ اور در اود چې تر خبرې تر کنټرول لاندې ونيسي او هغوی ځانړنه دخپل هیواد
پر مخنځ ته وقف کړي وو. برسيره پردې، هغوی له دینه خبر و و چې په دغه کار کې
ناکامي بڼایي د کرمان تر هر اجنټ زیات خطرناک ثابت شي. په پای کې د دغه مخ پر
زیاتیدونکو هیواد انقلاب افغانستان ته رسیدلی و. اوله هېڅ یوه دومره خورش طبیعت
او فکره قوم نه په داسې حال کې چې دغه گاونډي هیوادونه پر مخنځي وي داهیله
نشي کیدات چې دخپل هیواد په وروسته پاتېوالي باندي راضي پاتې شي.

افغانستان په داسې حال کې چې د شوروي اتحاد له پورڅخه یې د یوه بنسټ په
توگه کار واخلسته، دیوه پنځه کلنې پلان پیل اعلان کړ چې په دغه کې د اقتصاد ټول
سکتورونه شامل وو. کرني له مجموعي لگښت څخه په سلو کې د ۴۰ ونډې په
لړلوسره د لومړیتوب حق درلود، حمل و نقل او مخابرات په سلو کې ۲۸، صنایع
په سلو کې ۱۲، تر لږيز خدمتونه (روغتیا، ښوونه او روزنه) په ۱۰، او معادن
په ۴ سلو کې ونډه لرلې. د ادزیا نورو متخصصینو له نظره یو عاقلانه ونډه وه ځکه
چې دې ونډې د یوې مهمې سهوې چې پر مختیایي هیوادونو کر یوه مخنیوله
چې هڅه یې کوله چې د فلزاتو د راوړستلو صنعتي پیچلې پروژې ناهیس کړي.

تر ۱۹۶۱ کال پورې لومړی پنځه کلن پلان پای ته ورسیده او دویم پنځه کلن پلان
اعلان شو. لکه څنګه چې معمولي دهله دغه ټول پلانونو سره ټول هدفونه ترسره
نشول او لښت له بر اوردونو څخه زیات شتون درام و پر مخنځ شوی و. په لومړي
سر کې پلان باید دا لگښت په سلو کې ۷۵ له داخلي منابعو څخه، تمويل کړی وای، مګر
څرنګه چې شوروي اتحاد درام ورکړ چې خپل سخاوت ونیسي چې په دغه
سخاوت کې د متحده ایالاتو له خوا په ځانګړې ډول توګه سرخه واخلستل شوه
یعنې ددې پروګرام لپاره په سلو کې ۶۰ نه زیات لگښتونه رپښتیا هم له خارجي
منابعو څخه، لاس ته راټول.

په دې کې هېڅ شک نشته چې افغانستان ته د شوروي اتحاد مرسته هغه څه
وه چې په دې هیواد کې یې د متحده ایالاتو دلچسپي او د هغه څه منځ ته روړني

نه په اساسي توگه وده ورکړه چې هغه په افغانستان کې له ۱۹۵۹ نه تر ۱۹۶۱ کال پورې
 امریکايي سفير هينري اي . بايروډ، (Henry A. Byroad) د يوه اقتصادي کورنۍ
 بللې وه . د ساره جنگ و ددغې نوې اقتصادي جنگي په ډگر کې شوروي
 اتحاد له دغو امتيازاتو څخه برخورداره و : افغانستان ته نژدې و، د داخلي
 سياسي ملحوظاتو په برخه کې يې اندېښنه نه درلوده او دې ته چمتو و چې د پاکستان
 پر ضد له افغانانو سره مرسته وکړي . برسیره پر دې، د شوروي اتحاد مرستې د امریکايي
 تنوع په پرتله تر زیاتې اندازې پورې نمايشي بڼه درلوده . وروسته له هغه
 چې متحده ایالاتو د کابل واکمنانو قبول رد کړي و، شوروي اتحاد د یوه شې
 لپاره په چټکۍ سره ومنل چې د کابل دولتو نو قبول قبول کړي چې دا
 نسبتاً یوه ارزانه پروژه وه . د یوه دلیل په توگه ددې خبرې څرگندونه چې
 دې پروژې له اقتصادي پرمختگ سره کوم خاص ارتباط نه درلود چې د متحده
 ایالاتو سیاستمدارانو لخوا نه داسې بنسټولي و چې گواکې هغوی په
 خدواشینې کولوونکي توگه د غوره فکر کولو استعداد نه درلود ځکه چې
 دا باید څرگنده اوسې چې ملي روحیه د ملي پرمختگ لپاره یو اساس دی .
 د شوروي اتحاد نورې پروژې دا رڼو لگوني اود اوبو پرېښا د نفتو د پلټنې او
 د لویو لارو په برخه کې وې چې په دې کې د شوروي اتحاد په مرحد کې
 له کوشک (Kushka) نه نیرلي د هرات لارې بیا تر کڅهواره پورې د سړک
 جوړولو دگران کار پیل هم شامل و . داله شوروي اتحاد څخه د اټامایو نو
 دالرو د مرستې په وسیله تمويل شوې وه چې دغه مرسته په خپل ذات کې یو
 غیر عادي مرسته ده ځکه چې د شوروي اتحاد تقریباً ټول خارجي کړمک د
 مرستو پرځای د پورونو بڼه لري .

افغانانو ته د خوښې او رضایت بله منبع د شوروي اتحاد پر بکړه وه چې
 غوښتل یې د افغاني پوځ د عصري کولو په برخه کې مرسته وکړي . په دغه
 سکتور کې د شوروي اتحاد د مرستې د اندازې په برخه کې هیڅ معلومات نه دي

بخځور شری مگر دغه اندازه حتماً زیاته ده . زښت ډیر دلیلو وړ ننداره خو دجبت جنگي او بم غورځوونکو الوتکو شمیر دی چی اوس د دوه وزرو الوتکو پر مخای په افغاني اسمانونو کی په ډیرې چټکۍ سره الرزی . د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره ددې هیواد پوځ د حکومست استحکام او قدرت ته یواغیز د ملاتړ گرزیدلی دی .

د متحده ایالاتو کورمک زیاتره داو د لگندې ، حمل و نقل او د پلرونې او روزنې په برخه کی دوام موندلی دی چې د دغه مرستې زیاتره برخه د هلمند د ناري په پروژه ، ننې لگول شویده . همدارنگه د متحده ایالاتو پسر د آریانا چې لومړنی افغاني الوتکه ده په کار اچمو لرو او د الوتنې په برخه کی هم مرسته کړېده چی اوس د هلمې ، بیروت ، مکې ، تهران ، پراگ او فرانکفورت ته په خپلو الوتنو سر بیرته افغاني ښارونو ته تر منځ هم لوتنې کوي . ۶۵ ، ۳ ملیونو ډالرو په اندازه یوه مرسته او ملیونو ډالرو په اندازه یو پور په کند هار کې د پسره بین المللي هوایي ډگر په ودانۍ بڼه لگول شوی دی او دا هغه پروگرام و په کوم کې چې د پان امریکن (Pan American Airways) هوایي شرکت د پانگې په بدل کې برخه واخیستله چې ونډه یې په سلو کې ۴۹ ده . په پای کې شایي دغه پروژه افغانستان ته د ښار یات فضايي ټکرانگه ، د وخت و گزوي ځکه چې دغه پروژه به د جهاني الوتنو بڼه ، تر یو زرمه په پورې کچه کړي .

ډیر احتمال لري چې افغانستان ته د متحده ایالاتو د مرستې خورا مهمه ونډه د ښوونې او روزنې په برخه کې وي . ځکه چې د دریمې نړیو لنې جگړې راهیسې د لویو زده کړو لپاره متحده ایالاتو د لږل شوو افغاني محصلانو شمیر تردې درجې پورې زیات شوی دی چی تر ۱۹۲۲ کال پورې له یو زره زیاتو افغانانو په امریکا کې خپل تحصیلات سر ته رسولې وو . د امریکایي پوهنځیو او پوهنتونو کې د ښوونکو دغو محصلینو تعلیمي سوابق یا تعلیمي استفاده په عمومي ډول د غوره محصلینو سوابقو یا تعلیمي اسنادو غوره وو چې هغوی له بل اسیایي هیواد څخه راغللي وو .

دغه محصلين متحده ايالاتو ته د هغري هېل حکومت تر پاملرنې لاندې ليزل شوي و. د بېرسميسره پردې د نړۍ والۍ د همکاري ادارې (International Cooperation Administration) او د منځني ختيځ امريکايي ملتګرو (American Friends of the Middle East) په شان خصوصي موسساتو چې د متحده ايالاتو له حکومت څخه مرسته ترلاسه کړله د کولمبيا او وايومنګ (Columbia and Wyoming) له پوهنتونونو سره يې قراردادونه لاسليک کړي وو چې افغانستان ته يوشمير امريکايي ښوونکي راولي.

په دغو ښوونکو نه د افغانستان د مسلکي ښوونې او روزنې په ښوونځي کې مقرر شوي وو (چې اسامې يې ديوه امريکايي رېچارډ سډربرګ (Richard Soderburgh) له خوا ايښودل شوي و) او نور يې د کابل په پوهنتون، په ټاټوبي تخنيک او دارالمعلمين په ښوونځي کې مقرر شوي و. افغانان حتی په نورو ساحو کې د شوروي اتحاد دزياتې مرستې له منلو نه وروسته دخپل تعليمي سيستم په برخه کې د شوروي اتحاد د اتباعو داستند امواو په مساله کې بې پروا او بې اعتنا و او د شوروي اتحاد د کولمبيا اصرار کوونکي پيشنهادونه يې رد کړي دي. په هر صورت، څرنگه چې دا څرګنده وه چې افغانستان په دې مساله باندې (په ۱۹۶۱ کال کې لومړنۍ افغانۍ محصلين شوروي اتحاد ته وليږل شول) له موافقې پرته دوام ورنشو کړای چې نوره مرسته ومومي. د محصلينو شمير په تيره بيا د پوځي زده کړې په برخه کې زياتيږي خو د فشار راورونکو خواو افغانانو اکثریت لاهم غوره گټې چې انگلستان يا متحده ايالاتو ته لار شي، د دغو روستيو هېر ادونسونو پرته په افغاني ښوونه او روزنه باندې تردې اندازې پورې اغيزه کړې ده چې اوس انگليسي (د پښتو او پارسي تر څنګه) د تعليم يافته وودرېمه ژبه ده؛ کابل راديو په ورځ کې درې پروگرامه په انگليسي ژبه خپروي او په انگليسي ژبه يوه ورځپاڼه چې کابل ټايمز (The Kabul Times) ده، هره ورځ د دولتي مطبعې له خوا چاپيږي. د مرستې دغه رقابتي پروگرامونه افغانستان ته د بې ساري شمېر

خارجیانو دراتګ موخې گرزیدلې دي چیرې چې هغوی په نرمۍ اوله یو شان چال چلند سره منل شوي دي اوپه دې ډول په پای کې دافغانې تعصب پ افساوه پای ته رسیدلې ده . د'لو تکریر-شهر جی په هغو کسی د (KLM هندی المرنسکې (Indian Airways) 'وسوف فلویت (Soflo) شاملی دي کابل ته منظمې الوې کړي دي چې ددې الوتنه په نتیجه کې بنایي قورستان ل پېښور ته و چې له لاری دوه ورځنې مشکل سمر کولر نه پر ه دی هیواد ته سهر وکړی .

دبرقي لپاره : افغانستان په حرکت کې یو پ خاصه توګه دیر مهم پرمختګ په ۱۹۴۹ کال منځ ته راغی او داهغه وخت و چې دغازی امان الله دناوړه او بد- مرغی راورونسکی تجربې راهیسې دلوړې لځل لپاره د افغانی بن-ارونو پخو د دهغه حجاب څخه ښکاره پاراوولې (میخ لولخی شوی) چې دی وی پیری لپاره یی هغوی پتې ساتلې وې . تر غازی امان الله خیانت وروسته توارو مشرانو ددغه دود له ابداء خپله کړ که خرگنده کړی وه چې نه یوازی یی دهغوی هیواد دنخارجیانو دمنلو وروگرز او په بانکې دښخو ورغیا ته یی مسوزیان ورمساره او ددې داتقصادی پرمختګ په لار کې یی دهغه ی دبرخې انحصار ونيوله . داچې پخوا ددغه دور د ماتر لار په برخې کې هیڅ کړه ښه نه وه شونې سبب یی ده تېښته عقیده وه چې په دغه لار کې دغازی امان الله خان هڅو دده پر ضد بلوا تې مرسته کړی وه . دمحمد داود حکمت لکه څنگه چې یو وخت په اقتصادي مسایلو کې اول شوروی اتحاد سره په معامله کولو کې له خپلې استحقاک څخه زیات ډاډه او دنخپار اسلافو په پرته تدار پخی اشتباهاتو کې دی یی حوصلې و . دا په دی توګه په خرڅنې او رضایت سره و چې افغانی مشران په کابل کې دنجونو په پورونځی کې په حجت باندي دبریدل نوي ترطبی څخه خبر شول . حکومت ددې پر خا چې دترطبی چې په هغې کې دښتادیم :شاهي کورنی ځنې پښتو څرولاس دراوده دمخې نیولو په برخه کې په یولر اقداماتو لاس پوری کړی وه ط دژاندارمې قوماندانی یې داحتیاطي سترژی دمخنیوی لپاره تیاره

کړ او په دې برخه کې پرمختګونو ته سترګې په لارو . کله چې بالاخره نجوانو
 دې کار ته اقدام وکړ ، له لوري طبقې څخه محبوبه موسې لومړنۍ افغانې ښځه
 وه چې په ښار کې پرته له چادري يا بوقري وليدل شوه . له دې ښځې سره سمند-
 لاسه دهغې زيات شمير مصنفينې يو مخاي شوي او ددغه حرکت په مقابل کې
 هکسې العمل د مخالفت پر مخاي تائيدې بڼه درلوده . حکومت سمند لاسه يو فرمان
 صادر کړ چې نور نو په افغانستان کې حجاب ته اړتيا نشته .

دغه برياليتوب چې ډير لنډ وروسته په برخه شو مو قنآ له ناکامۍ سره مخامخ
 شو ؛ خو کله چې مخ لوستی په کابل کې سرمشق وگرزیده دکندهار ښځو ددغه
 سرمشق په برخه کې له سپاي څخه کار وانخېست . په افغانستان کې دکندهار دښار
 خلک خورا ډير محافظه کار دي او په افغانستان کې يوشمير محافظه کارو
 ملايانر لاهم دپام وړ نفوذ درلود . له دغو څخه يو څو تنه په دې بريالي شول چې
 دعواو و تشددراو پاروي چې حکومت په چټکۍ سره ددغري مخه دعسکرو په واسطه
 ونیول . د ياغيانو مشرانو ته سخته جزا ورکړل شوه .

دغه عمل پر حجاب باندي يو کلک گوزار و . وروسته له همدې وخت نه يو
 شمير افغانې ښځو چې شمير يې مخ په زياتيد و وچادري لري کړې دي او په حکومت
 او په صنعت کې مقامونه رسيدلي دي . دلته هغوی په اتفاقي توگه که له خپلو
 وروڼو نه زيات فعاليت نه ښکاره کوي نو ددغري په اندازه خور فعاليت کوي
 يعنې داپه ضمني ډول داماناورکوي چې په افغانانو کې دښځو فرض کړل
 شوي لاس لاندې توب ښايي چې د مذهبي تعصب دشهرت په پرتله په هماغه
 اندازه بې اساسه وي لکه د دې مذهبي تعصب .

په حجاب باندي بريد دځوانو ښاريانو په منځ کې دصدر اعظم مجبوريت زيات
 کړ او بېرسترو لښ بدلون بڼې ونيوده . البته دارښتياده چې دافغانې ښځو اکثريت
 يعنې تقريبا دهيوادتولو ښځو ، د کوچيانو ښځو او قبایلي ښځو هيڅکله چادري نه ده په
 سر کړې . ددنهاردلو دې طبقې ښځو او دتعليم يافته و و ښځو چې په دې طبقې پوري

اړه درلوده لپاره په پيريو پير يو کلونه جبري وه چې چادري په سر نه کړي
 برسیره پردې دغه بندي د هغو کسانو مایندي، خو بندې او میندې چې په افغاني
 چارو کې بې زیات بالفعل یا بالقوه نفوذ درلود. یو مهم دلیل چې ولې موټر جمع
 طاقتونو په کلکه سره مبارزه کوله چې هغوی سختې گوښه، ناپوه او خرافاتي وسانې:
 له ۱۹۵۳ کال نه تر ۱۹۶۲ کال پورې د اقتصادي او ټولنیزې ترقۍ د بشپړ
 نهایش په لړ کې دوه شیان په خپل حال پاتې شول: د پښتونستان په باب د افغاني
 حکومت دریځ او د همدې مسالې په سر باندې د افغانستان او پاکستان ترمنځ تشنج:
 د ۱۹۵۵ او ۱۹۵۸ کلونو ترمنځ دغه تشنج د یو څه مودې لپاره کم شوی و او دا هغه
 وخت و چې جنرال میرزا چې وروسته له هغه د پاکستان جمهور رئیس و له
 محمد ظاهر شاه سره دولتي لیدنې کتنې سر ته ورسولې. پاکستان لاهم کومه هڅه نه
 وه کړې چې د لږ یديځ پاکستان په چوکاټ کې دننه قبايلي سیمې سره یو شای
 کړي خو له قبايلو سره یی معاملې کولو ته د سیاسي افسرانو له لارې دوام ورکړی
 و چې هغوی مرکزې حکومت ته مسوول وو. په عین حال کې افغانان له خطرناکې
 داخلي وضع څخه، خبرو وچې هره شیبه یی هیڅه پلواک مالیت دمنځ ته راوړل په
 برخه د پاکستان تجربه او د پاکستان وجود په خطر کې اچاوه: نختیځ پاکستان
 د لویديځ پاکستان په حاکمیت باندې او په پوځي او ملکي اداره کې د پنجاب
 هلوې غوښتنې او په حکومت کې د فساد له امله چې په زیاته اندازه خپر شوی و
 سخت خپه او په غضب و:

وروسته له هغې چې جنرال محمد ایوب خان خپله بریالۍ کودتا سر ته رسولې وه
 افغانانو په ۱۹۵۸ کې هیڅ مودې لپاره هیله کوله چې د هغوی هېلې به د عمل
 جامه واغوندي. هغوی داسې ښکاریده چې ښایې د ایوب خان مافوق قانوني دریځ
 نوې پاکستانی حکومت دې ته اړ باسی چې د خپلو گاونډیانو په مقابل کې له زیاتې
 مو له ییزې روڼې څخه کار واخلي: برسیره پردې، هر ننگه چې پخپله جنرال
 ایوب خان یو پښتون و چې د پاکستان د هزاره سیمې له سپین ترین قوم څخه و، هغه به

په فرضي توگه ترخېل اسلاف د پښتنو د دېار په مقابل کې زيات مهربان وي .
 (تصادفاً د اريانتياور، خپره داده چې پښان تر بيان اصلا له کڼد مارڅخه راغلي دي او
 د دغو ترينو اسلاف د پښتنو د شجرې له مخې د درانيانو او محمد زيب چې د افغانستان
 شاهي کورنۍ وې اسلاف هم وو)

داسې ثابته شوه چې دغه هيلې په ساحېسي بنسټونو باغي ولاړې وې .
 د پښتو د مسالې په برخه کې د پاکستان نوي حکومت تر خپلواک اسلاف زيات لږ ج و .
 ايربخان سره له دې ترلې پښتنې سابقې چې دغه لار د تعليم او پرلې زده کړي
 له پلوه ازکايس او بخان بې پنجې بڼو ودلي و .

برسيره پردي ، هغه طبيعتاً دومره زيات د بابر او متجوزو چېپي حتی د پښتنو
 د بيلوالي يا پېچلواکي (خودمختاري) هېڅ ډول مفکوره نشو زعملاي .

دايو بخان د حکومت د انشين کېدو سره سم د افغانستان او پاکستان تر منځ
 تشېح د افغاني پوځ د عصري کيدو او شوروي اتحاد څخه د بېکاره ملاتړ لاس ته
 راوړلو ، امله زيات شوي و . لږې درجې ته ورسيد . د ۱۹۶۰ او بيا د ۱۹۶۱ کلو-
 نږه مني کې د بېچلې په سيمه کې يوه څرگنده سخته نښه وشوه . د بېچلې اصلي
 منشاء يوه سيمه يز جنگ و چې د جنډول له بخان او د ديرا نواب سره و چې د واره
 يې د بېچلې بخان پر ضد و دريدل . کله چې افغان جنډول د بخان او د ديرا نواب
 ملاتړ راغالي د پاکستان د بېچلې بخان ملاتړ وکړ . د بېچلې د واکمنيت له افغانانو
 سره د دغونډو د مخالفت په برخه کې مرسته وکړه . که څه هم داده يورنډه کړنې
 په ختيځ کې پورت و خړدوي افغاني مرندول سيمې سره يې گډه پوله درلوده
 او همدارنگه د له هغه قبيايي ميشته شوي وې چې په افغانستان کې يې ځمکې
 درلودې .

د جگړې په برخه کې راپه روزه مغشوش او متضاد روښنگرېا کستان په څرگنده
 توگه له برشمير فرقوق څخه تارواخيست او په نسبتاً زيات برياليتوب سره يې له
 خپل هوائي پوځ څخه استفاده وکړه .

قبايلي تلفات په تيره بيا د هوائي بمباريو له امله درانده وو او افغانستان تر شاتلنه هغه وخت وزغمله کله چې د افغاني وسله والو عسکرو يوډله د ديورنډ کرښې په ختيځ کې ونيول شوه. پاکستان ادعا وکړه چې دا د افغانستان د مستقيمي لاسوهنې يو ثبوت و؛ افغانانو ادعا کوله چې عسکرو پخپل سرچنگره کوله. په ظاهره کې د پېښې علت د لارښوونو په برخه کې د يوه افغاني افسر غلط فهمي وه. په هر حال، له ټاکراوې مخه د ک باجوړ د پاکستان د کنټرول په نتيجه کې په ظاهره آرام شو که څه هم د پاکستان په گزمو باندې کله کله په غلچکي ډول گوزارونو او له لاسي بمونو سره بريدونو دوام وموند.

د ۱۹۶۱ کال د اگست په ۲۴، په باجوړ کې د جگړې تر پای ورسېته، پاکستان سمدلاسه اعلان کړه چې دغه هیواد په جلال آباد او کندهار کې خپلې قو نسلګرۍ ترې او تقاضا یې وکړه چې افغانستان دې خپلې قو نسلګرۍ له پېښور او کویټې مخه وباسي. د دغه اقدام لپاره د پاکستان رسمي مقاماتوله غواړل چې د قو نسلګرۍ د مامورینو په مقابل کې د افغاني خلکو د ښمې وه که څه هم په حقیقت کې پاکستانی مامورین د یوې لیسزې په موده کې په افغانستان کې مشهور نه وو؛ اصلي انگیزه د باجوړ د جگړې په سر باندې فقط د پاکستان غوصه او د دې هیواد دغه هیله وه چې غوښتل یې په افغانانو باندې فشار واچوي. افغانانو د تل په شان په جدي توګه عس العمل وجوده؛ هغوی د ۱۹۶۱ کال د سپټمبر په ۶ له پاکستان سره سیاسي اړیکې وشلولې. په هر صورت، د پاکستان تقاضا یې وخته وه ځکه چې دغه غوښتن لیک د افغانو د خپلواکۍ د جشن په وخت کې راوړسید او دا هغه وخت دی چې د هغوی ملي غرور اوج ته رسیدلی وي.

د سیاسي اړیکو پای سرحدونو ته او د افغانستان د سوداګرۍ عمده لار یې چې د بیړۍ په وسیله یې مالونه وړل او راولوتل چې پرته له شوروي اتحاد مخه هیڅ یو په دې کار باندې خورښ نه و او په دې ډول له بهرنۍ نړۍ سره د افغانستان د تماس اساسی او مهمه لاروتړنه شوه مګر د ایران له لارې چې یوه مشکله

لارده په محدوده اندلوه د سوداګرۍ کار سر ته رسېده. دا په ښکاره د سیمه ییزې دفاع د معاهدو تر پر وګرام لاندې د امریکایي پوځي او اقتصادي مرستې د یو اړخیز ماهیت یو پلورنه پورې تړلې ده چې څرګنده کړو چې که څه هم په سیمه کې د پاکستان عملیات د امریکایي ګټو، زیان رسوونې او د متحدې ایالاتو په مرستې باندې د پاکستان اټکا کافي نه وه چې د دغه هیواد مخه ونیسي چې د دغو عملیاتو په سر ته رسولو کې یې ټینګار کاوه. په حقیقت کې کله چې د متحدې ایالاتو حکومت د پاکستان په جګړه کې د دې هیواد د اړیکو او پوځي لو اړمو شخصه د پاکستان له خوا د کار اخستلو له امله اعتراض وکړ جنرال اپر پخان دغه اعتراض په یوې عمومي وینا کې په لنډ ډول سره رد کړ. سرحد چې ونړل شو له متحدې ایالاتو شخصه په پیریو کې د سامان او دلو اړمو د اړو مخه ونیول شوه چې دې هیواد په افغانستان کې د خپلو پروژو لپاره را وړل. څرګنده چې دې هیوادونه غوڅل چې شوروي اتحاد له لارې شخصه استفاده وکړي، په نتیجه کې شوروي اتحاد د خپل اقتصادي پروګرام په سیالۍ (رقابت) کې زیږېدلی دی. ځکه تر لاسه کړه:

د پیریو په اوږدو کې د لومړي ځل لپاره پاکستان ته د زرګونو افغاني کوچیانو نوښتي لیز د بند کړل شو. دغه کار د زیاترو دغو درېدو ګرځیدو ته تیر. بیا دغو کسانو لپاره د اقتصادي ستونزو مانا درلوده چې نور ژمنې څرخې یو نه یې نه درلودل یا دغه چې د مهاجرو مزدورانو په حیث د هر کال د یوې برخې لپاره په خپلو عایداتو اټکاء کوله. پاکستان هم اقتصادي ستونزه و زغمله ځکه چې د یوې په ساحو کې د مهاجرو نشوونکی د کار د کمېدو مانا درلوده او ځکه چې پاکستاني سوداګرو پوښه پاکو چیان له لاسه ورکړل چې هغوی هر کال په دغو ساحو کې څرګندیدل او د هغوی سوداګري یې پرمخ بیوله:

شوروي اتحاد چې یې له شک شخصه د غواښتو پر سر باندې خبر شال و، د لاسه یې افغانستان ته مرسته او د پوځي خدمت لپاره د پوځي ترانسپورت

الرتکو یوگروپ وړاندې کړ. په دغه طریقه دمپوې تړل حاصلات په موافقانه توگه شوروي اتحاد ته دبیر پر په وسیله ولېزل شول اوله هغه مخایه مخه یې ددغو حاصلاتو زیاتره برخه په یوڅه گټې سره د شمالي اروپا په بازار انوکسی بیا وپلورل شوه. په هین وخت کې د شوروي اتحاد انجنیرانو په لویو لارو باندې کار چټک کړ چې افغانستان په کوشک کې د شوروي اتحاد د اورگاډې د پټلۍ له سر سره ونښلوي.

دنيگ نوم خاوند هېڅکله نه مري
(پښتورين)

نولسم څپرکی حال او آينده

افغانان په تيره زمانه کې دنيم گرو پيروانو خودشور هېرانو په حيث پيژندل شوی دی ؛ هغوی د ايران او هندوستان لپاره پاچاهان برابر کړی دي اردمغوی خېل پاچاهان لکه دراني احمدشاه بابا ، امير دوست محمد خان او امير عبدالرحمن خان داسيا د پخوانيو پاچاهانو په پرتله په مطلوب ډول سره ښه رهبران وو . کيدای شي چې د دغې کسانو د نومونو په لست کې د افغانستان د موجوده پاچا محمد ظاهر شاه نوم هم ورزيات شي

ظاهر شاه په نولس کلنۍ کې پر تخت باندې تر کښېناستلو وروسته ، شل کاله دخپلو دريو تکړه تر و نو تر روزنې لاندې و چې په نتيجه کې دخپلو څرکونو په منځ کې ډير لږ پيژندل شوی و . په هر صورت ، په ۱۹۵۳ کال کې د محمدزيور وروسته له ډلې څخه دوروستنی ورو شاه محمود استعفا دې مطلب ته اشاره وه چې نوموړی پاچا اراده کړېده چې په افغاني چارو کې فعال برخه واخلي او داد هغه د ملاتړ له امله و چې دهغه د تره زوی او صدر اعظم سردار محمد داود وکړای شو چې په افغاني هغوی پاليسۍ کې بدلون راولي او هيواد پر هغه لار باندې برابر کړي چې د عصريت خواته مخي .

په دې لار کې د محمد داود د پير پاليتوبونو او محبوبيت سره سره پاچا په تدریجي

نو ګه متقاعد شو چې د ملت سیاسي جوړښت لکه څنګه چې و د تل لپاره په خپل
 حال ساتل کېدای نشو. که د امان الله خان او نادر شاه له اساسي قوانینو څخه تیر شو
 د اتلولو هغو افغانانو ته چې د پوهې ځاوندان وو څرګنده وه چې په حقیقت کې
 د هغوی حکومت د یو څو کسودایانو حکومت و چې والک یې د شاهي کورنۍ په لاس
 کې و. دا باید وینو چې دا حکومت دومره یوښد حکومت نه و؛ برعکس
 د شرایطو او حالاتو په نظر کې نیولو سره کومه اندازه کار چې حکومت دده وادار
 خلکو لپاره کړی و دیادونی وو. برسيره پر دې، د حکومت غړو له جاک جلال څخه
 تردې اندازې پورې دده کړی وه چې درجه یی په اسيا کې غیر عادي وه او
 کله چې د تېښې کورنۍ افراد ولياقت شوي دي، په لوړو مقامونو کې یې د هغوی
 د مقرري هر کلي کړی دي. دغه جوته ځانګړتیا په افغانستان کې نوی نه وه؛
 دراني احمد شاه بابا، امیر دوست محمد خان او امیر شېر علی خان ټول د خپل طبیعي
 غیر تشریفياتي خصالت له امله مشهور وو او د شاه شجاع د بد نامۍ لپاره یو له دلا-
 یو څخه دغه بې ځایه غرور و. له کروندګرو کورنیو څخه ډیر واخلکو په افغاني
 حکومتونو کې لوړ مقام ترلاسه کړی و، له هغو څخه یو څو تنه د وزارت یا صدارت
 مقام ته رسیدلي وو.

سره له دې هم داچې حکومت د قدرت په یوه خوراني بنسټ باندې ولاړ او په
 محدوده اندازه مطلق العنان و، زیاتو افغانانو په تیره بیا د لوړو او غربي زده کړو
 ځاوندانو چې شمیر یې مخ په زیاتیدو و ترینه کرکه کوله. ډیر شمیر پخوانیو مطلق
 العنانو سره سره بیا هم افغانان یو قوی دموکراتیک دود لري چې په خلکو و پوری
 منحصر نه و بلکې تر واکمنانو پورې رسیدلای. حتی سرزوری مستبد
 امیر عبدالرحمن خان پېشگوټي کړیو چې داسې وخت به راشي چې (افغان اولس به
 خپل امنیت پخپله وساتي).

د ۱۹۶۳ کال په مارچ سردار محمد داود خپله استعفا اعلان کړه دغه پلان د عملی
 کولو په برخه کې لومړی ګام پورته شو چې پاچا او دغه سلاکارانو وړباندې
 د اوږدې مودې راهیسې غور کاوه محمد داود په یوه لسیزه کې د هیواد لپاره په

پوره برياليتوب سره تر هغه کارونو چې په يوه پير کې سر ته رسيدلي ووزيات
 خدمت کړي او د افغاني ښځو د آزادۍ په نتيجه کې يې زيات شهرت گټلی و.
 څرنگه چې هغه او د هغه ورور محمد نعيم خان شاهي کورنۍ غړي وو هغوی د
 مرکزي کنټرول په خلاف د خلکو د کر کې هدف گرزیدلي وو دا په اصطلاح
 «يو کورنۍ تړون» چې د يرش کاله يې د افغاني چارو واک په لاس کې درلود.
 برسيره پر دې محمد داود خان د پښتونستان د هسالي په برخه کې له چلې کړنلارې
 سره نژدې احساساتي تمايلات درلودل چې په نتيجه کې د افغاني او پاکستانی سرحد
 د تړلو او د غر دواړو هيوادونو تر منځ د سياسي اړيکو د شلېدلو موجب وگرزیدل
 زياتره افغاني رهبران د هيواد د اقتصادي بدلون په برخه کې انديښمن وو چې دې
 هيواد له خپل غمنوي مارکيتونو او وارداتي منابعو څخه د شوروي اتحاد خواته
 مخه کړي په ځکه چې د شوروي اتحاد اقتصادي او سياسي پاليسۍ يوه او پر شان
 وې يعنې يو څرگند حقيقت چې زياتره وخت پخپله د روسانو له خوا تکرار شويدي.
 برسيره پر دې، څرنگه چې متحده ايالاتو نه غوښتل چې د شوروي اتحاد له
 لارې ځانته گټه ورسوي، په حقيقت کې د پاکستانی سرحد تړلو افغانستان ته
 د امريکايي مرستې مخه ونيوله.

د ۱۹۶۲ کال د مارچ په ۱۲ محمد داود خپل د خدای پاماني په وينا کې تر خپلې
 ادارې لاندې د هيواد په پرمختگونو باندې بيا نظر واچوه او د راتلونکي وخت
 ستونځو ته يې اشاره وکړه. په هر حال، د هغه مهم پيغام دا و چې له افغاني اولس څخه
 و غواړي چې د خپل حکومت په کار کې زياته ونډه ولري او د حکومت د اجرائيې
 مقننې او قضائې قوې د بيلوالي په برخه کې برخه واخلي دغه پيشنهاد سم د لاسه د
 پاچا (چاچې پرته له شک څخه د دې پيشنهاد په جوړولو کې لاس درلود) له خوا ومنل
 شو او يوه کمیټه وټاکل شوه چې دغه پيشنهاد مطالعه کړي او يو نوې اساسي قانون
 جوړ کړي چې د تصويب لپاره لويې جرگې ته وسپارل شي. (۱)

پرته له شک نه د محمد ظاهر شاه هيله دا وه چې افغانستان يوې داسې مرحلې ته

راورسوي چې حکومت خلیکوته مسئولیت ولري او په پاڅي کې یوه داسې شاهي مشروطه منځ ته راوړي چې بنسټ یې په دیموکراتیکي توګه ټاکل شوو نمایندگانو جوړ کړی وي. په افغانستان کې دسراد دتیتي درجې او غیر متفق خوراګونه چې لائراسه پورې هلته شته په نظر کې تر لاسه سره دغه انتقال ژر نشو ترسره کېدای خو نادر کرونکي ګاډونه اوچت شوی وراوتقريباً په اتفاق نظر سره تائید شوي وو. داپه آسیا کې له مغرنوروشاهی کورنیو سره دمحمدظاهرشاه دپالیسي له تمایسې څخه څرګنده ده چې افغاني پاچا په هوښیاری اوسخاوت سره عمل کړېدی او په نتیجه کې دغه شهرت اومحبوبیت زیات شویدی. دغه اوس داحترام اوعزت دهماغه شان موقوف ځاوند دی چې بنایي په تیره زمانه کې یوازې دراني احمد شاه باباوامیر دوست محمد خان درلود.

دپاچاه، خوا تهاکل شوي نوی کما بیني نوی پالیسي منعکسه کړه. بنایي په افغاني تاریخ کې د لومړي ځل لپاره له وزیرانو څخه، یوهم دشاهی کورنی غړي نه ونخو څخو دراده، وسیله، دغه کورنی سره اړیکې درلودی.

نوی صدراعظم ډاکټر محمد يوسف دسابقې له مخی نیسېاً پرمواضع سړی وچې دغه دلیاقت اوتحصیل (دغه په فزیکي ډګوتسین جن (Goottingen) له پوهنتون څخه، دکتورا (Ph.D) لاس ته راوړیده) له لارې په حکومت کې لوړ مقام ته رسیدلی و. کابینې دنوروغړو، دلی څخه پنځو تنو ډاکټري شهادت نظامي درلودی اودایوداسی ریکارد وچې په بل هر هیواد کې ورسره سیالۍ کېدای نشي. د صدراعظم په شان یوشمیر له داسی کورنیو څخه منځ ته راغلل چې نه یی شهرت اونه یی شتمنۍ درلوده.

دغه پروسه چې پاچا پیل کړیده دوام لري. د ۱۹۶۴ کال په مارچ March کې هیواد په ۲۹ اداري واحدونو وویشل شو. له لومړنیو پنځو مقررو والیانو نه ترترار مشردری څلر پښت کلن و؛ هر یوه له یوه خارجي پوهنتون نه دماستری شهادت نهامه لاس ته راوړیوه؛ هېڅ یو د کورنی دوقف لېمخې ټاکل شوی نه و. (۲)

ددغی پالیسی حکمت څرگندو. دغه ډول افراد له یوازی دېرمختګ د کار لپاره چې اوس پرې افغانستان په نخت دی تر ګومارل شوو کسانو چې دهغوی دنفوذپا کورنی موقف له امله ټاکل شوی وو بڼه لایق دی بلکې دهغوی دېرمختګ نورو ځوانو افغانانو ته دبرپالیتوب امکانات څرګندوي.

په حکومت کې دغه بدلون دافغانستان تا ریڅخه ترننه پورې رارسوی : د هیواد دتیرحالت په نظر کې نیولو سره دایندی په باب یوه په زړه پورې خوشبینی موجودده. افغانستان له نورو پر مختیایي هیوادونو سره د یوې مقایسې له مخې قوي او کمزوری دواړه اړخونه لري. دامیراد هیڅکله یوه مستعمره نه وه او خلک یې دحضارت له پاتې احساساتو څخه خلاص دي؛ دهغوی ځانونه له هر یوه سره سیال ګڼي. داڅه اسان کار نه دی چې دهغوی په ځان ویسا تحلیل کړو خو په دی کې شک نشته چې هغوی غټتلی او تکره، کلک وطن پالونکی دی اواراده یې کړیده چې په دی عصری نړۍ کې خپل ارزښت ثابت کړي.

برسیره پردی، افغانستان هیڅ جدې ستونځې نه درلودی چې هغه دی له فرقه پرستی یا له مترقومی مذهبي یا له نژادی مخالفتونو څخه منځ ته راغلی وي. کوم اقلیتونه چې موجوددی له کوم عملی تبعیض سره مخامخ شوی نه دی او په خاصو سیمو کې متمرکز نه دی. د اقلیت دقومونو ځینې غړي په افغانی حکومت کې اوږد مقامونه ترلاسه کوي؛ هېدامجدید ځان چې یو تاجک وه دیوی لیسزی لپاره دافغانستان دمالیې وزیر و. (۲)

له بلې خوا، افغانان چې هیڅکله ترامېریالیستی کنترول لاندی نه دی راغلی چې داد غربي ټکنالوژۍ له ګټو څخه دبې برخیتوب مانا هم لري، رېښتیا هم اړوو چې په خپله هڅه کې ټینګار وکړي چې هیواد ته دامېریالیستی قدرتونو د استاڅود راننوتلو مخه ونیسی که څه هم دهغوی پخپل نظر دآزادی په بدل کې دغربي ټکنالوژي د نشوالی ارزښت نړونخو دي آزادی هیواد په یو داسې حالت کې پریښود چې نه

× هېدامجدید ځان تاجک نه بلکې پښتون دی (مترجم)

بې پو ميل د اورنگاډي پټلۍ درلوده، نه يې صنعت، نه يې په كافي اندازه سرگون او نه يې په پوره اندازه دمخبرې وسايل درلودل او د بې سوادۍ درجه پكښې خورا لوړه وه. له بڼه مرغه افغانستان اوس د نفوس په برخه كې كومه ستونزه نه لري كه څه هم د ادنري يواځه هغويو او د نوڅڅه شميرل كېزي چې د زېږيدنې اندازه پكې خورا لوړه ده او روغتيايي خدمتونه پكښې په ثابت ډول مخ پر زياتېدو دي چې بنيادي وضع په آينده كې به همدغه حال پاتې نشي. بيا هم له بڼه مرغه افغاني مشرانو د اقتصادي هر مخنگړ كار په سرته رسونې كې توان او احتياط بندولي دي. هغوی په ناسې حال كې چې له وخت نه دمخه د هيواد د صنعتي كوني په لار كې د هڅونې مخنيوي كوي، د كرنې او مالدارۍ په سيستم باندې يې چې رومي موجود وليگراچيولي دي او د مهمزارتياوو توپير ته يې مخه كړې ده چې هغه عبارت دي د نساچيو او نفتي مواد له توليداتو او سمندر څخه. دا ډېره مهمه ده چې افغانان د دې كار په سرته رسولو سره د هغو تېروتنو مخه نيسي چې پخو نورو پر مختيايي هيوادونو كړيدي.

ډېره وخت لږه دغه پرېكړه چې د شوروي اتحاد زياتره مرسته ومني په متحده ايالاتو كې د كلېكې انديښنې سبب وگرزېدله او د مقالو پر لړۍ يې رامنځ ته كړه په دې مانا چې افغانستان د شوروي اتحاد يو بل قمر گرزېدلی دی. اندېښنه او حكايتونه دواړه بې لځايه وو او په نړيوالو چارو كې د افغاني وندې له يوې مطالعې څخه څرگنده ده چې شوروي اتحاد د خپلې مرستې په بدل كې سياسي گټه تر لاسه كړې نه ده. په ملگرو ملتونو كې افغانستان د افريقا او اسيا له بلاك سره رايه ورکوي او دخپل د بېطرفي د اعلان كړي سياست څخه يې انحراف نه دی كړی. افغانستان په هيواد كې هيڅ ډول كمونېست گوند يا كمونيستي فعاليت ته اجازه نه ورکوي او په كابل كې د هستې د موجوديت په برخه كې د تنو افواهاو سره سره هلمه د كومې مخنيوي دستگاه په برخه كې بېسلگي نشته. په افغانستان كې د شوروي اتحاد اتباعو ته خاص امتيازات نه ورکول كېزي؛ په حقيقت كې هغه ډير لږ حمايت دادي چې د يوه افغان او د شوروي اتحاد د يوه تبعه

ترمنځ د نږدې شخصي اړيکو مخه نیول کېږي. د شوروي اتحاد زیات پېشنهادونه په تېره بیا هغه چې د حساسو مسوومو په باره کې وومېدلایسې و د شویږېدې. په دې ډول د هیواد د پوره ضروري هوائی سړوې د یوه امریکائی شرکت له خوا و شوه که څه هم شوروي اتحاد ته اجازه ورکړل شوه چې د هغې سیمې نقشه واخلای چې دافغان شوروي پر سرحد کې واقع ده.

خارجی سیاسی کتونکی چې لاثراوسه پورې وپریږي چې بنده یې د شوروي اتحاد مرسته افغانستان دې راضي کړي چې دخپل قري ګاونډي په برخه کې عنعنوی بدګمانی پرېږدي چې د هغوی د شرانو سیاسی پوښې ته په کمه سترګه ګوري. هرڅومره چې د افغانستان اقتصادي پرمختګ بیرته پټې دی دخپل ناروغ په زیاتره اوزدو کې قدرت د سیاستو نو په یوه ګرداب کې واقع و او مشران یې هرڅه چې دي خود دغې مسایلو په برخه کې ساده نه دي. د سوغات ورکړنکو یو نا نیا نو په باب افغانی متلر ته نشته خړ هغوی له دې څخه پوره خبر دي چې نه د شوروي اتحاد اونه د متحده ایالاتو د مرستې سخاوت دنوع ډالني پر بنسټ ولاړ دي.

رښتیا هم د شوروي اتحاد د مرسته پروګرام او په دې هیواد کې د شوروي اتحاد د زرګونو اتباعو وړله پسی څرګندېدنی د شوروي اتحاد په مقابل کې او د کمونیزم پرضد د افغانانو په روپې باندي منفي اغیزه کړې ده. لکه څنګه چې لیدل شوې دي د افغانستان د قومی خصلت کې له خورا څرګندو ضروري خصلتونو څخه یو هم میلمه ډالنه ده چې سخاوت اولاس اخلاصیتوب پکې شامل دي چې داد افراط خړڅی سرحد ته رسېږي. د افغان نوېت نمایلات چې هرڅه وي هغوی د دغه دود په وسیله تر زیاتې اندازې پورې هڅول کېږي ځکه نو په افغانستان کې بدلیقه او خسیس خلک د پراړ دي او کله چې هغوی څرګندېږي: کله کې تر لنډې کړ کې سړه مخامخ کېږي. دیوبل ضروري خصلت پ نتیجه کې افغانان د تواضع په مساله کې دنړۍ د قومو او په منځ کې په لوړ مقام کې لټولای. همدا رنگه هغوی زبنت دیوشه زړې دي؛ هغوی د زیانې خوښی په حالت کې پیچني هم وهی، نخاوندی، پریږي

او په هره موقع کې سندرې وايي، له تقليد کولو نه خو نډانخلي، خوش طبعی او توکمپلوي او د ائډ پیل کولو لپاره د لاسو نو تر پر کولو نه لږ څه زیات تشویق نه اړتیا لري .

په افغانستان کې د شوروي اتحاد د اتباعو او د هغو شوو ویاڼو کسره وړه له چا سره چې پوښت شمیر افغانانو په شوروي اتحاد کې د هغوی په کورونو کې لیدلي دي تقریباً په بشپړ ډول سره کاملاً متضاد دي. د شوروي اتحاد اتباعو ته په ظاهره لارښوونې کېږي چې له شخصي تماسو نو څخه ډډه وکړي او یو داسې حالت غوره اوو ښیي چې روسي ارواپوهان ورسره دیوې تیوري په توګه زیاته مینه لري. په دې کې هیڅ شک نشته چې د هغوی عایدات د امریکايي متخصصینو تر عایداتو ډیر لږ دي مګر د هغوی اوسناک خوړونه د مشاهدو افغانانو له نظره پټ نه دي پاتې شوي . د مثال په ډول، هغوی د ډول کالې اخلي چې هغه یا مستعمله دي یا په بازارو نو کسې داسې امریکایي تولیدات دي چې تبت کیفیت لري . په ظاهر کې هغوی تردې اندازې پورې ساده اوبی حسه معلومېږي چې که چیرې هغوی په افغانستان کې له ژوند څخه خوند اخلي، دا به هیڅوک د ښکته حدس هم ونه وځي. که څه هم د هغوی سلوک په هیڅ دلیل په قصدي توګه غیر مهذب نه دی خو څرګند وي چې هغوی د مودب والي او خواخوږتوب لږ احساس لري یعنې یا خودوی یوه ممتازه طبقه نه لري چې نورو ته د تهذیب یا مودب والي په برخه کې یوه نمونه وړاندې کړي یا خودوی ځوابي چې پرولناري ښېګڼې په دا ګه بیان کړي .

هغه افغانان چې شوروي اتحاد ته یې سفر کړېدی له یوې داسې مفکورې سره بیرته راستانه شوي دي چې په شوروي اتحاد کې د ژوندانه سطح نسبتاً ټیټه ده د هغو افغانانو شمیر به ډیر کم وي چې متحده ایالاتو او شوروي اتحاد د واپارو ته یې سفر کړی وی او شوروي اتحاد یې غوره ګڼلې وي . دا چې په کلفورنیا کې افغانان داسې احساس کوي چې په خپل کور کې دي، دې حقیقت څخه څرګندېږي چې د هغو پوښت شمیر مشاهده کوونکي محصلین د کلفورنیا په یو هنډ خپل

پوهنتونونو کی دشمول لپاره غوښتن لیکونه وړاندې کوي .

شخصي عکس العملونه بدلېږي مخودا به داسې وېرېښي چې د وروني اتحاد تر
زیاتې اندازې پورې له ناکامۍ سره مخامخ شوي دي چې د کمونیزم د زیاتونو په
برخه، کې زیاترو ائف انو ته قذاعت ورکړي. له هغو څخه یو لږ شمیرا کولکتیف کولو
سره دلچسپې ښودلې ده . ښایي د تاریخ د جبر او املء افغانان په کلکه رقابت کوونکي
دي؛ هغوی له خپلو ماڼیو یا کورنیو سره همکاري کوي؛ خو هغوی غېوره گڼي چې له
نورو ټولو سره رقابت وکړي یعنې پر خصلت چې د پخواني بدوي عرب د دعا په
واسطه، څرگند شوي دي چې هغه دعا په دې ډول ده **والله یرما او محمد باندې رحم**
لري خو بر بل هیچا باندې رحم نه لري .

دا د اماناز، لري چې د شوروي اتحاد سیاستونو پر افغانستان باندې اغیزه نه ده کړې .
د پاکستان له لارې چې د سوداګرۍ یوه پخوانی او تاریخي لار ده بیرته روسیه
د مالونو د وړلو اور اوړلو بندیدل اوله لارید یخ نه کمونیزم مدار ته د سوداګرۍ
او پټل بې له شک څخه دېره اغیزه وکړه چې د افغانانو د هغوی شمالي گاونډي
په برخه کې وایوي . له بلې خوا، کمونیست چین سره لږه علاقه لري سره دې
چې دغه دوه هیوادونه یو ګډ سرحد لري، هلته تقریباً د هغوی ترمنځ تجارتی
دا کره ورکړه نشته او د افغانانو علاقه تر اوسه پورې نسبت شرق ته غرب ته زیاته ده؛
تر کومه ځایه چې په مارکسیستي بنیادي عقیدې پورې اړه لري، د ائف نستان په مقابل
د شوروي اتحاد سیاست لږ تر لږه له نورو څخه توپیر لري. د تیوري له پلوه
افغانستان لاهه څخه، نه دی رسېدلی چې د کمونیزم په قاموس کې د (مالي بورژوازي)
پړاو، توګه معرفي شوي دي اول، دې څخه باید د مارکسیسم - لیننیزم په اساساً تو
کې چې د کمونیستي د کټورین روسی وروستی بیان دی «د منځنیو پیر یو د پاتې شونیو»
په مقابل کې د مبارزې د موقتي پړاو، وخت کې ولانروشي . افغانان لا تر اوسه
پورې د «سلطنتي فیوډالیزم» په پړاو کې دي؛ کوم چې قدرت تر زیاتې اندازې
پورې موروثي دی . سره لدې هم د شوروي اتحاد له خوا هغه نه کیږي چې دغه

سیاسي جوړښت ته زیان ورسوي یا یې کمزوری کړي؛ برعکس د شوروي اتحاد اقتصادي او پوځي مرستې دېره اغیزه کړېده چې هغه پیاوړی کړي .

د تیوري او عمل ترمنځ د دغه ښکاره تضاد لپاره یو شمیر څرگند ما هرا نه دلایل شته . له دغې دلایلو څخه یو هم یوه غوښتنه ده چې په افغانستان کې د متحده ایالاتو د فعالیت مخالفت وکړي . هلته دا د شوروي اتحاد د مشخصې آسیا حساسي سیمې ته بالخصوص گران دی . بله انگیزه دغه غوښتنه ده چې په پاکستان هاندې فشار واچوي او د دې توګه د دې هیواد امریکایي ادې داسې کمزوری کړي چې برغل ته جوړې وي . بیا هم بله انگیزه دغه غوښتنه ده چې افریقا، آسیا او لاتینې امریکا په پرمختیایي هیوادونو کې د ځان اواره یوه دیره غوره مفکوره رامنځ ته کړي او د ادغام وړ ده ځکه چې دا په افغانستان کې د دې هیواد د لومړنیو ګامونو د پورته کولو راهیسې د دغسې مفکورې په باب مثبت نظر په یر شمیر هیوادونو کې تکرار شوی دی .

افغانستان د شوروي اتحاد کومک په اېډیالوژیکي توګه د مارکسیزم - لینینیزم د اساساتو (Fundamentals of Marxism - Leninism) له مخې په حقه سره ښودل کیږي چې نوموړی اصول د شوروي اتحاد د کمونست ګوند له خړواد (۱۹۶۱) کال په اکتوبر کې په دوه ویشمه کنگره کې تصدق شول . په هر حال، د دغه نظر پر اساس چې چینایان یې نه مني په پرمختیایي هیوادونو کې مبارزه د بورژوا او پرولتاریا ترمنځ نه ده بلکې د عناصرو او نړیوالو او اېرالیسانو ترمنځ مبارزه ده . د شوروي اتحاد په نظر د آسیا پرمختیایي هیوادونه په لومړي انقلابي پړاو کې دي یعنې په دې هیوادونو کې لومړي باید د ملي ورپسې ملي دیموکراتیک او په پای کې د سوسیالستیک پړاو ترمنځ ته راشي او په دغه وروستی پړاو کې باید د کمونست ګوند ونوا څو لارو ښونه وشي . د مارکسیزم - سوسیالیزم اساسات (Fundamentals of Marxism Socialism) دغه موضوع په دې ډول څرګندوي : « د ختیځ په هیوادونو کې دولتي پانګوالي په خپل مرجورده شکل د امپریالستي انحصار او یوه وسیله نه ده ؛ برعکس دا یو امپریالستي ضد حرکت دی او په واقعی توګه په ختیځ کې د دغو انحصاراتو د

پراختيا پر ضد پرمخ بيول کيږي (۴).

په هر حال، د شوروي اتحاد د دغه ارزښتيا بې افغانستان نه د شوروي اتحاد د مرستې اندازه نه بيانوي په تيره بيا کله چې په دغه هيواد کې د نړيوال امپرياليزم د مرستې محدوده اندازه تر غور لاندې نيول کيږي. د شوروي اتحاد په ارتباط کې دغه اصطلاح معمولاً د دې لپاره استعماليزي چې پانگه اچونه او پر مخې مرسته بيان کړي. متحده ايالاتو رښتيا هم افغانستان ته پانگه برابرېده خو دغه پانگه د دې پر مخې چې د پانگې اچونې په بڼه کې وي زياتره د پورونو او مرستو په بڼه کې ده په داسې حال کې چې امريکايي پوځي مرسته بې ارزښته ده. داد منلو وړ پر بشي چې افغانستان ته د شوروي اتحاد د مرستې پراختيا تر ايله پالوژيکي هڅې نه زيات عملي بڼه لري چې د افغانستان اقتصادي پرمختگ په شوروي اتحاد پورې وتړي. د شوروي اتحاد د مرستې پراختيا او د پاکستان له لارې د افغاني صادراتو او وارداتو د لارې تړلو په افغاني سوداگري کې تقريباً يوستر بدلون راوست او د افغانستان زياتره صادرات او واردات شوروي اتحاد ته ياد دغه هيواد له لارې نورو هيوادو ته تر اجرا لاندې نيول کېدل. رښتيا هم تخنيکي خبرې سياسي کتونکو مجادله وکړه چې افغانستان د اقتصاد له پلوه تر دې اندازې پورې په شوروي اتحاد باندې اتکا کړېده چې که چېرې دغه وروستي هيواد غوښتي وايي کولای شول چې سياسي کنترول منع ته راوړي.

خو دغه نظر د تايم د مجلې د نظر په شان نيمگري و چې صدر اعظم سېردار محمد داود يې د (يوه کمونيست) شهزاده په حيث وښود. افغانانو په تېرو وخت کې ښوودلی ده چې هغوی له بهرني والک مخه بدوري اوزيانو قرباني ورکوي چې د دې حاکميت مخه ونيسي. د تېرو شل کالونو پرمختگ سره سره زياتره افغانان لا تر اوسه پورې په داسې اقتصادي چارو بوخت دي چې ايله پورې گوزاره کيږي او دواړه شوېو مالونو لپاره تفاضا که هم مخ پر زياتېدو ولاړم که ده. د شوروي اتحاد د هرې هڅې مخه په په زړه وړتيا سره ونيول شي او

پرې به نه ښودل شي چې د اقتصادي فشار په وسيله د دغه هېواد په کلتورولو لاس پورې کړي او دا به نه يوازې هر هغه ښه نيت چې شوروي اتحاد ورته په دې هېواد کې وده ورکړي وه له منځه ورسې بلکې د احتمال لري او کېدای شي چې د متحده ايالاتو له خرابې په اسانۍ سره مقابلې وشي .

د صدر اعظم محمد داود له استعفا سره د ايران د مخگر ترب له لارې له پاکستان سره د خبرو اترو لپاره لار خلاصه او او اواره شوه سياسي اړيکې د ۱۹۶۳ کال په وروستيو وختونو کې بيا ټينګې شوې او د پاکستان له لارې د صادراتو او وارداتو لاره بيا خلاصه شوه . متحده ايالاتو لارومۍ د ۱۹۶۳ کال د مارچ په ۲۰ موافقه کړې وه چې په ايراني سرحد کې له ه رات شخړه نه لې تر اسلام قلعه پورې يوه لويه لار جوړه کړي چې د يرې وسيلې په حيث د پاکستان او شوروي اتحاد له لارې شخړه د صادراتو او وارداتو په لارو باندې د افغانستان د اټکا کمه کړي .

هر هغه چا چې د دويمې نړيوالې جګړې د پای ته رسيدو راهيسې دا موقع لرلې وه چې د افغانستان لري ليد مطالبه کړي خامخا به د هيراد د يادونې وړه پرمختګ ور باندې اغيزه کړي وي . په تېرول هيراد کې ښوونځي خوخله زيات شويدې . د کابل پوهنتون په پر له پسې توګه کولې شي چې داسې محصلين وروزي چې هغوی په کافي اندازه د لوري زده کړې پخواندوی او يو بل پوهنتون په جلال اباد کې د جوړېدو په حال کې دی . د پلان د جوړولو او تطبيقولو په برخه کې د غلطيو سره سره د محکمې د خبروولو او د ښارو محکمو د بيا ابادولو پر وګرام په زرګونو جريبه محکمې د کړنې وړ ګرځولې ده ، پر دغو پروژو باندې د ښوونو د جوړولو کار د افغانستان د سربېنا قدرت په پراخه اندازه زيات کړيدی . لويې لارې جوړې شوي ، سمې شوي او پراخې شوي دي . د دغه هيراد اوس يو هراتي ډګر لري چې د جنرال ټډو د بين المللي اړتو د سر ته رسول لپاره وړ دی :

ټولنيز او سياسي بدلونونه ۱۹۵۰د کال راهيسې يوشان زيات شويدي . دښمنو دگورښه توب ناخاپي پاي ته رسيدنه يو ستړې بنيادي بدلون و چې په زرگونو استعداد لرونکي کارگران يې د هغو مقامونو لپاره ازاد کړل چې د افغاني شغل او ډوروني په ساحو کې موجود وو . په پای کې لکه څنگه چې رومي هم شتون نه درلوده دغه هيواد داسې بريښي چې په ثابته توگه د يوه ذمه وار او نماينده حکومت په لور روان دی .

دغو بدلونونو د هيواد ټولې ستونزې حل کړي نه دي ؛ برعکس دا هيواد لا تر اوسه پورې د زياتو جدي ستونزو سره مخامخ دی . د محافظه کار اوار تبعاضي ميلانونه له منځه نه دي تللي ؛ که څه هم دغه ميلانونه مغلوب او د پېشواکي په حال کې دي خو لا اوسه پورې په افغاني چارو کې يو مهم عامل دی ؛ د ډوروني او روزني له پر مخگټه سره سره په افغانستان کې بيسوادی په غير هادي توگه لږه ده او د هغې د له منځه وړلو لپاره د يو کلو نه پرله پسې زيار په کار دی .

د متحد ايتالونو او شوروي اتحاد منځه دغټو پورونو له امله اقتصادي وده او پر مختيا ممکنه شوېده ، خودغې ودې نوې ستونزې هم را پيدا کړې دي : دغه مودې لپاره به د پورونو ورکړه د افغانستان په ملي عايد باندې بې بار وي او پر مختيا د انقلابيون سبب شويده چې مخنيوي يې مشکل ثابت شوی دی .

بنايي چې د دغې چټکۍ او پرله پسې بدلونونو د اوږدې مودې منځته اغيزه پخپله په افغانانو باندې وي . په تېروخت کې نژدې ټول افغانان پورته له دې چې د بيوزلي اندازه يی په پام کې ونیول شي نه يوازې په دغه دود سره چې د هغوي لپاره به بې اغېزه او د خوب لخواي موجود وي بلکه د زيات له پورې مخامخ کړي او مشخصې دلې (پراخې کورنۍ ، پښې ، قبيلې يا کلي) سره دورته هويت په قوي احساس منکي وړ ، هغوی له اوږدې مودې راهيسې د منل شوې ولسي لارو ارگان

اونور لکه قوي مذهب چې دوی يې دوکورين بې انتقاد مالي دی د لار دل.
دغه تر لور د شخصي ارزښت احساس ورکړی دی چې پوره نېه يې په هېواد کې د
خوږالۍ شخړه والي گروشته والی دی.

په ښکاره د اتوبو شپان هېواد د اقتصادي او ټولنيزي نمرې سر د سم له چټک بدلون سره
مخامخ دي طایفه يې او ټېلو يې وفاداري کمزورې کيږي، ښار گرونيرو او ښارونو ته
د خزانو افغانانو په زياتېدونکي ليز د اوپه پر مختيا يې صفايو کي په کار بوختېدلو، ره
د کاميو جذب کېږي، په عین وخت کې افغانی اولسي لارې او عيني زوال په حال
کې دي چې نېرونه او روزنه هغه په اوسنی نړۍ کې تاريخي اشتباهات بر لسي .
البه، دا هماغه حتمي ستونزه ده چې نور وروسته پاتې هېوادونه ورسره په برابر
يا زياته اندازه مخامخ دي. د هغو غورځوږو افغانانو په برياليتوبونو باندي د تشريفيدلو
لپاره دليل شته چې په قبره لسيزه کې زيات وروڼو زده کړو په مقصد لريست يخي
تخنيکي موسسې کتلې دي.

په دې کې هېڅ شک نشته چې د پښتوستان مسئله به پر وه اساسی اند يافته پاتې
شي او د افغانسان او پاکسان د ښار يکو تر منځ به ديوه نخل په توگه دوام وکړي .
په همدې دول د دغې مسئلې وروستی حل بې لږ شکه د افغانسان او پاکستان په
واکمنانو پورې نه بلکې پخپله په پښتو پورې اړه لري که چېرې پاکستان په پای
کې خپلې سيمه ييزې ستونزې حل کړي او د ناسميو ناليزم پياوړي احساس ته وده
ورکړي، کيدای شي چې دغه پښتانه يې نه بيليدونکي برخه شي دا به حتمي
ښکاره شي چې پوره ورځ به هغري هر ورو د افغانستان له پښتو سره يو مړ شي .
په هر صورت، احتمال شته چې افغانستان به د مهاورو خپې په اسيا کې مزيم نقش
ولوبوي. افغانان چې شير بې زيات نه دی او د طبي منابع لږ وړت نه څه نه لري
تل د لوړې روحي او اخلاقي ناسې صفات ښودلي دي چې حتی د دوی د ښمانند
تحسين سبب شوي دي. ښايي چې تر هر څه زيات ديوه هيواد يو ارنی ستره منبع
دهغه هيواد خلک وي او په دې برخه کې افغانستان په رښتينې توگه بلای دی.

دالف - ضمیمه

پښتنی قبیلې

د نفوس ارقام چې په لاندې ډول ښودل کيږي تخمینی دي . قبایلی صفات
همه صفات دي چې ددوی د ګاونډیانو له خوا یې دوي ته نسبت ورکړل شوې دي :

ابداليان

ابداليان ۱۷۴۷ م. کال راهیسې د درانيانو په حیث شهرت لري : پښې : بار -
کزي ، اڅکزي ، پوپلزي ، الکوزي ، نورزي ، اسحاق زي او عليزي . شمیرې
تقریباً یو ملیون ته رسېږي او د افغانستان یوه خورا مهمه پښتنی قبيله ده ،
محمدزایی د هارکزي پښې خپل دی چې په جنوبی افغانستان کې پراته دي او
د کندهار د ښار په شاوخوا کې متمرکز ده

اپریدي

پښې : ادم خیل ، اکاخیل ، قمبرخیل ، کمرخیل ، ملک دین خیل ، سپای ،
کوګي خیل او زخه خیل . شمیرې تقریباً ۲۵۰۰۰۰ ته رسېږي او دوی د خيبر د
هاشي يا لاري تاريخي ساتونکي دي . اپریدي چې مېشته شوي بزګر یا مالدار دي چې
ددوی حرکت په دوې اوژمي کې عمودي شکل لري . یو سیکم یا غښتلی او
تیري کونکي قوم دي او د پښتني قبیلو یوله زیاتو مهمو قبیلو څخه ده .

بابریان

یوه کوچنی قبيله ده چې شمیرې تر ۵۰۰۰ څخه لږ دي . د اقبیه دیره اسماعیل خان

نه نژدی موقعيت لري او مرکز يی په چاودران کي دی . هغوی شتمن دي او
هرناوی يی کيږي ؛ زياتره يی دملک يا جايدادخښتنان دي چي په هغو کي غېر
پهتون اجاره داران نشته ؛ بابر يان بڼه تعليم یافته خلک دي هلته ددوی په باب يوه
وېناشته ، «يو بيه قله بابر دگينده سپر حکيم دی»

بابيان

يوه ډېره کوچنی قبیله ده چی شمیر يی تقريباً ۱۰۰۰۰ تنونه رسيږي او په کو-
پته کي پرته ده .

باجوريان

باجوريان دترکمانيانوپه نامه سره هم ياديږي ؛ پخې : محموديان ، عيسی زي
او اسماعيلازي . يوه لويه قبیله ده چی تقريباً ۱۲۵۰۰۰ نفوس لري اوزياتره يی په
باجورکی پراته دي . هغوی ميشته شوي بزگردي ، د جنگيا ليو په حيث پو بڼه
ههرت لري او په دي نژدي کلونو کي يې پاکستان ته تکليف ورکړی دی ،

بنگېش

پخې : ميرانزي ه سهيل زي اوبايږي . تقريباً ۲۵۰۰۰ نفوس لري اودپېښور
ه کوهات درې په جنوب کي پراته دي . زراعتی کارونه کړي ؛ آرام او په سوله
کي ژوند کوي . پخپنی له هغو څخه شيعه مذهب دي .

بنوچيان

دبهر دښارگرتی په هاوخوا کي متمرکز دي . شمیر يی تقريباً ۸۰۰۰۰ تنونه
رسيږي اودلږه ورتوب په برخه کی يی د شهرت درجه ټيټه ده . زياتره يی له
غېر پښتنی کورنی سره مخلوط شوي دي ؛

بريخ

دنفوسو شمیر يی تقريباً ۱۵۰۰۰ دی . پخپنی يی دافغانستان دپنوراولک په سيمه کي پراته
دي او پخپنی يی په بلوچستان کی . نري اوتورپه نژدېره حده دبلوخر په شان دي ،

بهرامزيان

پره زبده، ټپره کر چنی قبیله، ده چی نفوس بی تقریباً ۱۰۰۰ تنه دي . دوی همسایه دي چی داپریدو تر حمایي، لاندی دي .

بهيتهنی (بيتهنی)

پښي : تاتا، دها نااو پوراسپان. دتوانک او پهنر په سرحدونو کی په غرونو کی واقع دي او شمیر بی تقریباً ۲۹۰۰۰ ته رسیزي . جگې ونې لري او نسري دي . مغرت مودو ته ورته دي خود دغوي کلاک دهمنان دي .

شوکنی (شکمنی)

پښي : ح جي کر، پره نېل، نراجک کهل، بلانخیل او نداني نېل . دخرمنه په دره کی داپریدو خبیج ته اودسیکارام لری په جنوبی لمنو کی پراته دي : تقریباً ۱۲۰۰۰ نفوس لري ، خلک بی غریب دي . دوی همیشه شوي بزگر یا دالدار دي چی ددوی حرکت په دوی اوزمی کی خودي شکل لري .

داودزي

پښي : مامور، يوسف اوماکي نفوس تقریباً ۳۰۰۰ دی او په صحیح دول سره پخوړ شمال اود کابل دسین جذب ته پراته دي .

داور (دور)

شمیر بی تقریباً ۲۰۰۰ دی او دور دورې پ لورو او تپوړو ځایونو کی موقعیت لري . خراب شهرت لري ، متعصب دي، دوی همیشه شوي بزگر دي .

دلازاك

شمیر بی تقریباً ۸۰۰۰ دي او صحرایی صالح ته نژدې دسندخوې په لویډ یخ کی اوسیزې د کرنې چارې سر ته رسوی ، نور نویوه منظم قبیله نه ده ، بدخلک دي :

سليمانخيل ددی قبيلې خورالويه خانښه ده. د دوی مرکز په گتوازکي دی چې دافغانستان په شرقی برخه کی واقع دی. خوزياتره دهغه څخه دوچيان دی. دهغه قوی سيکمن او فعال قوم کی صرف دوحدت نشوالی در انيان پريښی دی چې خپل تفرق نیننگت وساتي.

گيگيانېي

پښی: هر تنک او محبر کک. د پېښور لريديڅ ته پراته دی، تقريباً ۲۰۰۰۰ نفوس لري اوزياتره پي زراعتی کارونه کړی.

مخدران

تقریباً ۶۰۰۰۰ نفوس لري او دخوست په جنوبی برخه کی پراته دی چې په افغانستان کی واقع دی. غریب دی خو رمتجاوز او جنگیالی دی.

جعفران

يوه کوچنی قبيله ده چې دسند په لويديځ کی مېشته ده چې په بلوچستان کم ووقيت لري. شمیرې تقریباً ۲۰۰۰ ته رسيږي اوزيات له بلوچانو سره مخلوط شوي دي.

خاخی

تقریباً ۴۰۰۰۰ دی؛ دپوار کوتل او شترگردن غاښی ترمنځ په يوه مخنگل شوی سيمه کی ژوند کوي. غریب دی خو يو قوی اوسیکمن قوم دی؛ دتورپوپه مقابل کی دښمن دی چې په اجتماعي توگه دهغوی ليري خپلوان دی.

کا کر

پښی: ثمرخېل، سنتيان، تر غاره اوسر غاره. تقريباً ۸۰۰۰۰ دی؛ په اھيسب، لورلابی او پشین کی مېشته دی. دهغوی دو مړه زيات شهرت نه لري؛ پر خلاف دهغه زياترو پښتنو، دهغوی مشران زيات صلاحيت لري.

• داد ليکوال يوه تېروتنه ده. دا «ثمر خيل» نه بلکې «ثمر خيل» ده.

کا نسیان (کاسیان)

یوه کوچني قبيله ده چي تقریباً ۱۰۰۰ نفوس لري؛ په کويته کسي او سيزي :

خلیل

پښي: متبزي، بروزي، اسحاق زي او سالار زي. د پېښور په جنوب او لريد بڅ کي پراته دي. تقریباً ۵۰۰۰۰ خلک دي؛ زراعتي کارونه کوي د خپل مشرانو زيات درناوي کوي چي دار بابانو يا خانانو په حيث شهرت لري.

خسوران

د خاصوړ په لري کسي اوسېږي. تقریباً ۵۰۰۰ نفوس لري. لږ شهرت لري؛

ختلک

پښي: تيري؛ تر کي اوبولاک د پېښور اود کوهات ختيځ ته پراته دي او همدارنگه د بهر د سيمي په لويه بڅ کي هم ميشته دي لږ تر لږه ۱۶۰۰۰۰ نفوس لري؛ له موسيقي او نخاسره دميني په خاطر مشهور دي؛ زراعتي چاري سرته رسوي.

ختران

ددیره غازي خان د پاسه په غرونو کي پراته دي. شميريې تقریباً ۲۰۰۰۰ ته رسېږي. هغري ترزياتي اند ازي پوري له بارځي او غير پښتني عنعنو-اصروسره مخامخ شويدي او تقریباً خپل پښتني هويت يې له لاسه ورکړيدی.

خوست-وال

دوه خانگي لري: سپين گوندي او تور گوندي چي د اسماعيل خيلو، مندوزيو، شملو، موليو، تریزيو، سبريو، بکر خيلو او تيمبو په پښو ویشل شويدي. دوی د دورنلد کرښې ختيځ ته د افغانستان د خوست په ولايت کي ژوند کوي. شميريې تقریباً ۶۰۰۰۰ ته رسېږي. زياتره يې د کرنې چاري سرته رسوي او شولې چي تربنه وربچي لاس ته راځي او تمباکو کري؛

خوگياڻي

دجلال اباد جنرل ٽي پراڻه دي اوشميري ٽيپا ۹۰۰۰۰ ته رسيزي . دغه قبيله
له در انيا لوسره دنسب ، پلوه دځپاري ادعا کوي اوزياتره يي د کړنځي چساري
سر ته رسوي . له خپل لويوالي سره سره يوه قري قبيله نه گنله کيږي ۛ

کندي

يوه کوچني قبيله ده چي ټانگ ته نژدي اوسيزي . شمير يي ٽيپا ۱۰۰۰۰ ته
رسيزي . په سوله کي ژوند کوي . زياتره يي پورنده دي . دوي سوداگري او
د مالونو د حمل و نقل لپاره له اوښا نوڅخه کار اخلي ۛ

لوني

يوه کوچني قبيله ده چي ٽيپا ۸۰۰۰ نفوس لري اوتانگ ته نژدي پرته ده ،
يوه شتمنه قبيله ده ، زياتره يي ملاکان دي اونور يي مالدار دي ۛ

لونډي

يوه کوچني قبيله ده چي شمير يي ٽيپا ۶۰۰۰ دي . د بلوچستان د لوهانډي
په سيمه کي اوسيزي . زراعتي کارونه کوي ۛ

مسود (مسيت)

پښي : غلزي ، بهارلي اوشمن خيل . شمير يي ٽيپا ۵۰۰۰۰ ته رسيزي ۛ
مسود ورزيستان په مرکز کي اوسيزي . اصلاً شپني کارونه سر ته رسوي اوپه
کيږديو کي اوسيزي . دوي زيات دموکراتيک خلک دي اوښايي د سرحدي
قبيلو تر ټولو قوي اوسهمنان وي . هغوي جگې ونې لري اونري دي اود غلچکيو
جگړه مارو په حيث شهرت لري ۛ

مقبل

يوه کوچني قبيله ده . ٽيپا ۱۰۰۰ نفوس لري اود گرمي درې په پورتنۍ برخه
کي اوسيزي چي د پورنده د کړنځي په دواړو خوا کي پرته ده .

مند و خیل

پښې: هادي زې او حيدر خیل. شمیرې يې تقريباً ۸۰۰۰ ته رسيږي. دوی سندیمان کلا او اړوزي ته نژدې اوسېږي چې په بلوچستان کې دي. هغوی خپل پښتني اختصاصي صفات يا خاصيتونه ساتلي دي:

مروتان

شمیرې يې تقريباً ۶۰۰۰۰ ته رسيږي. دوی «دشگې» او «دسرحد» په مروتانو وېشل شوي دي. دشگې مروتان پي په بیدیا کې چې د سند له سین سره سرحد جوړوي اود کرمي په جنوب کې ژوند کوي دسرحد مروتان پي د وزیرستان په شرقي سرحد کې اوسيږي.

مشوانی

یوه کوچنی قبيله ده چې تقريباً ۸۰۰۰ نفوس لري. دغه قبيله د هزاره په سپهه کې او د جنډول د شرقي سرحد په اړدو کې اوسيږي او خلک پي غريب دي:

محمدزی

باید د دراني قبیلې له محمد زی سره ګډه نشي چې د افغانستان شاهي کورنۍ ده. ه پښې: تنګی، شیرپاو، ترو تګزي، اتمانزی، رازار، چارسده او پرانګه. شمیرې يې تقريباً ۶۰۰۰۰ دي. د سوات سین په لودیځه څنډه کې اوسيږي چې تقريباً د ابازي کلا د جنوب په شل ميلې کې موقعيت لري زیاتره يې شتمن بزګر دي:

بر مومند

پښې: ترکزي، حلیم زي، بايزي او خويزي. شمیرې يې تقريباً ۶۰۰۰ دي. دوی د کابل له سین څخه نیولې بیا د باجوړ تر سرحد و نو پوري سیمو کې ژوند

* غرنګه چې د ثور تر انقلاب دمخه محمدزی د شاهي کورنۍ غړی و ولکه نو ددی کتاب مولف د شاهي کورنۍ یادونه کوي. اوس د شاهي کورنۍ په نوم ګومه کورنۍ په افغانستان کې نشته. (مترجم)

گوي او د دیر زنده کړې په واسطه په دوو خانګرو پېشل شوي دي. زراعتی کارونه کوي. پر خلاف د هغوی تر وېښتنو، د هغوی خان زیات والې دي. جنگیالی او دیر ښه جګړه ماري.

کوز مو مند

پښې: کیا کزي، موسی زي، داري، متني او سرکاني. شمیر یی تقریباً ۷۰۰۰ دي او په صحیح ډول د پېښور په جنوب کې او سیزې، کوز او هندوله خپلواک وروندوله خپلواک سره تماس له لاسه ورکړي دی دوی زراعتی کارونه کوي.

ملاګوريان

په صحیح ډول د خپل دري شمال ته پراته دي. یوه کرچنی قبیله ده چې شمیر یی تقریباً ۴۰۰۰ ته رسیږي. د هغوی خانونه له خپلو داره مارو ګاونډیانو سره د زړه ورتوب او اتحاد په واسطه خوندی ساتلی دي.

نیازي

د ښو په ختیځ او د سند د سین په لویديځ کې اوسېږي. دوی میشته شوي بزګري او شمیر یی تقریباً ۸۰۰۰ ته رسیږي. دوی د پښتو په پرتله له پنجابیانو سره زیاته خپلوي ښی تراندازي پوري چې پنجابی تقریباً د دوی د ژبې په حیث د پښتو ځای نیول دي.

اروکزي

پښې: دولتزي، اسماعیل زی، لښکرزی، مسوزی، محمد او علیزي. له دوی سره چې اوسېږي یو شمیر کوچی قباې دي چې هغوی همسایه دي او د اور کزیو تر حمایتی لاندې دي چې علی خیل، ملاخیل، مشیتان او شیخان هم پکښی شامل دي. د یوه قري قبیله ده چې ښایي ۸۰۰۰ نفوس ولري. دوی د خانګی، مستوري

باري او کز مې په دهر کې ميشته دي. په دوی کې د شيعه مسلمانانو د واکمنيت -
موجود دی .

پښې (پښري)

شمير يې تقريباً ۲۵۰۰۰ ته رسيزي او د بلوچستان په سيمې کې اوسېږي . تر
دېرې اندازې پورې د بلوڅانو په شان دي :

ساپيان

دوه څانگې لري : ساپيان او کندهاريان . شمير يې تقريباً ۴۰۰۰۰ ته رسېږي
او د کمر او پنجشير سيندو نو تر منځ اوسېږي چې په افغانستان کې دي . دوی په مذهبي
مسائلو کې تر يوې اندازې پورې متعصب گڼل کېږي . زياتره يې په شپږه کې ښکلي
دي ، روښانه سترگې او ويشتان لري :

سم زانې زي

د ښکته سوات په سرحد کې د غرونو په لړۍ کې پراته دي تر زياتې اندازې
پورې مخلوط دي ؛ ښايې يوه څرگنده او ممتازه قبيله نه وي . نفوس يې تقريباً
۱۰۰۰۰ ته رسېږي .

شلماني

يوه کوچنۍ قبيله ده . شمير يې تقريباً ۴۰۰۰۰ ته رسېږي او د افغاني ښارگوټي
په شمال او ختيځ کې ژوند کوي . دغوی مومندوسره دخپلو ادعا کوي .

شينواري

يوه قوي قبيله ده چې تقريباً ۸۰۰۰۰ نفوس لري . د جلال آباد په دره کې
ژوند کوي چې د سپين غره له لارې د خيخه ، نيولې بيا د کابل تر سين پورې پرته ده ؛
شينواري په څلورو څانگو وېشل شوې دي ؛ مينديزي ، سنگو خيل ، سپاي او علي شير .

خپل، زیاتره یی خوشاله او نیکمرغه بزگر دي. شینواریږه وملهږه سمبال دي. هزور تپاله امله یو ډیر ښه شهرت لري. ۱۹۲۹ کال کي ددوی بغاوت دغازي امان الله دایستني موجب وگرزیده :

شیرانی

پښي: لرغه او برغه شمیر یی تقریباً ۶۰۰۰ ته رسیږي. هغوی د ډیره اسماعیل خان او د ژوب سیدی په شاوخوا کي اوسیږي. دوی د نورو پښتنو په منځ لږ شهرت لري. داررکز یوه شان هغری د شیعه اقلیت لري:

ترین

دوه گروپه دي: تور ترین او سپین ترین. د تور ترینو شمیر تقریباً ۵۰۰۰ ته رسیږي او د چین پښتنيخ او جنرې کي ژوند کوي؛ د سپین ترینو شمیر هم تقریباً ۵۰۰۰ ته رسیږي او د لورلایي په ختیځ او جنوب کي اوسیږي. برسیره پردې تقریباً ۳۰۰۰ سپین ترینان د پاکستان په هزاره نشین سیمه کي اوسیږي:

توري

شمیر یی تقریباً ۲۵۰۰۰ ته رسیږي. دوی د کرمې په دره کي ژوند کوي چي د ډیورنډ تر کرښې پوري رسیږي. هغري یوازنی پهنانه دي چي د مله ب له پلوه کاملاً شیعه دي.

اورمر

یوه عجیبه گروپ دی او احتمال لري چي د پښتنو له اصل مخخه وي. تقریباً ۳۰۰۰ نفرو ته رسیږي او په کاشي گرام کي * اوسیږي چي د وزیرستان په مرکز کي واقع دی؛ تقریباً ۶۰۰۰ یی په صحیح ډول د پېښور په جنوب کي اوسیږي؛ تقریباً

* دا کلمه په کتاب کي لاسی گرام په شکل راغلی ده. دا یوه طباعتی غلطی ده، لکه چي د لاسی گرام

په نوم کوم لځای په وزیرستان کي نشته. (مترجم)

۳۰۰۰ پی کابل ته نژدي دلوگر په يوه دره کې ژوند کوي. دوه اخري څانگې يې ۴
پښتو خبرې کوي خو هغوی چې په کابې گرام کې اوسېږي په يوه ژبه خبرې
کوي چې هغه داوره ري يا برگستا په نامه ياديږي چې ظمأ هرآ يو جلا ژبه ده
که څه هم دايرانی ژبې له کورنۍ څخه ده :

اوشترانيان

شمير يې تقريبا ۷۰۰۰ دی دوی ميشته شوي بزگردي او دسانديمان کلا او د
سندسين تر منځ اوسېږي .

اتما نخيل

شمير يې تقريبا ۴۰۰۰۰ ته رسيږي . دسوات دسيند په دواړو خواو کې دپشور
په شمال اولرديځ کې اوسېږي زراعتی چارې سرته رسوي .

وزير (درويش خيل)

پښې : اتمانزي او احمدزي. شمير يې له ۱۰۰۰۰۰ څخه زيات دی . په وزيرستان
کې ژوند کوي. اتما نزي يې په شمال کې او احمدزي يې په جنوب کې تقریبا
۱۵۰۰۰ نفر يې برمل ته نژدي په افغانستان کې اوسېږي او په زياتيدونکې توگه يوه
هيئتانه اوسهمنانه قبيله ده چې زياتره يې پوونده دي . وزير به خپلو گاونډو
يا نويعنی مسودو ته د جگړې په برخه کې د مسابقي بلنه ورکړې چې بنا يې
دسرحدې پښتو تر ټولو قوي او متجاوز خلک وي .

يوسفزي

څانگې : مندر او يوسفزي. داريا نتيانخبره خوداده چې دمندر او يوسفزي معنولا
يوسفزي بلل شويدې په داسی حال کې چې ديو سفر وڅانگه اکثر آ دهغی سيمی په نامه
ياديږي چې هغری پکښی ميشته دي . لکه څنگه چې دهال په ډول، دبونير خالک د
بونيرولوپه نامه ياديږي. يوه لويه قبيله ده چې بنا يې مجوعاً ۵۰۰۰۰۰ نفر ولري.

هغوی د پېښور شمال ته په سوات او بونیر کې اوسېږي. هغه کسان چې د دوی په
منځ کې معمر لاه د کارگرانو یا اجاره دارانو د هټا نانو په حیث ژوند کوي ،
شمیر یې لږ تر لږه د غیر پښتو په اندازه دي :

زیموخت

شمیر یې تقریباً ۹۰۰۰۰ ته رسېږي. دوی د زاو د غره د لړۍ په جنوبی لټو کې
اوسېږي .

زمریا پټی

یوه کوچنۍ فېلډ ده چې شمیر یې تقریباً ۲۰۰۰۰ ته رسېږي . دوی د بلوچستان د لور
لایې په سیمه کې اوسېږي.

د ب - ضمیمه

افغانی کورنی

سدوزیان (چې نومونه یې په شاه سره ختمېږي او شاه سره پېل کېږي)

احمد شاه ۱۷۴۷ - ۱۷۷۳

تیمور شاه ۱۷۷۳ - ۱۷۹۳

شاه زمان ۱۷۹۳ - ۱۷۹۹

شاه محمود ۱۷۹۹ - ۱۸۰۳

شاه شجاع ۱۸۰۳ - ۱۸۰۹

شاه محمود (دوهم ځل لپاره) ۱۸۰۹ - ۱۸۱۹

کورنی جگره ||

محمدزیان (امیران)

امیر دوست محمد خان ۱۸۳۵ - ۱۸۳۹

دانگریزا نویرغل او اشغال ۱۸۳۹ - ۱۸۴۲

۱۸۶۲ - ۱۸۴۲	امیر دوست محمد خان (دوهم ځل لپاره)
۱۸۶۷ - ۱۸۶۳	امیر شیر علی خان
۱۸۶۸ - ۱۸۶۷	افضل خان
۱۸۶۹ - ۱۸۶۸	عظیم خان
۱۸۷۹ - ۱۸۶۹	امیر شیر علی خان (دوهم ځل لپاره)
۱۸۷۹ - ۱۸۷۹	یعقوب خان
۱۹۰۱ - ۱۸۸۰	امیر عبدالرحمن خان
۱۹۱۹ - ۱۹۰۱	امیر حبیب الله خان (د شاه لقب یی غوره کړ)
۱۹۲۹ - ۱۹۱۹	امان الله خان
۱۹۳۳ - ۱۹۲۹	محمد نادر شاه
۱۹۳۳	محمد ظاهر شاه

يادښتونه

لومړی څېړکی

- ۱- افغانستان يوه احصائيه يا سروبي نه درلوده . قول ارقام تخميني دي ؛
- ۳- دغه نوم لومړی د څوارلسمې پېړۍ په لیکونو کې ذکر شو، مراکشي عرب محمد ابن عبدالله ابن بطوطه. د ابن بطوطه سفر و نه . (لندن، ۱۸۲۹)
- (Moroccan Arab Mohammedibn - Abdullahibn - Barutah . The . Travels of Ibn Batuta Clondon 1829)

۳- فليکس هاولنډ ولې هندوکش نه تېرېدنه، جغرافيا پي د سره کتنه

XXX : ۲۷۲-۲۷۸

- (Felix Howland(Crossing the Hindu kush)Geographical Review xxx 272-278
- ۴- سيد محمد قاسم ريشتيا درياهاي افغانستان، افغانستان، کابل، ۱ (۱۹۴۶).
 - (S,ed Mohammed Qasim Rishtya "The Rivers of Aghanistan., ((Afghanistan(kabul) I (1946)

۵- محمد علي، افغانستان ته يونوي لارښود. (کابل ۱۹۵۸) :

(Mohammed Ali A New Guide to Afghanistan(kabul 1958).

- ۶- دلته په ۱۴۸۰ م. يوه لوحه له يوې ليکنې سره پيدا شوه چې په دغې کې داسې ادعا کېده : «ابن آرامگاه شير خدا و حضرت علي است .» مسلمانان غير افغاني ابن ادعا را رد مينمايد و اصرار دارند که حضرت علي در مشهد نزديک کوفه دفن است .

(Aslab was purportedly found here in A.D.1480 with the inscription, ((This is the tomb of the lion of Allah and his Saint Ali brother of the Apost'ee Alla .))Non -Afghan Moslims Scoff at this Claim and insist that Ali is buried in the Meshed Ali near Kufah.

۷- دغه منطقه، په مختلفو نومونو لکه، سکستان، سيجستان، سيستان او سيستان ياديزي او همدارنگه يړونخت د نيمروز په نامه هم ياديدل، ۸۰- پ پناه په پخواني چيني تاريخ کې آس د يوه عامل په حيث.

Eurasia Septentrionalis Antiqua xxx'x: 231.

۹- د افغانستان په باب په توپوگرافي او جيوالوجي پوري مربوطه معلومات لا هم لږ دي. د موجودو موادو لپاره د دونالد دن. ويلبر دغه اثر د افغانستان تفسير شوي بيلوگرافي، وگوري (نيو، هيون، ۱۹۵۶) ۱۳-۱۷ مخونه.

Donald N. Wilber, Annotated Bibliography of Afghanistan (New Haven, 1956 pp. 13-47)

د و هم شپږ کي

۱- کارلین اس - کورن کاروان، د منځني ختيځ کيسه (نيويارک، ۱۹۵۱)، ۱۶۹ مخ.

Carleton S. Coon Caravan, The Story of Middle East (New York, 1951 P. 169)

۲- پټان د پښتون د کلمي پوهنځي تحريف دی. ۳- حدود العالم دوي. مينورسکي ترجمه (کمبرج، اس)، ۱۹۳۷، ۹۱ مخ.

Hudud-al Alam, translated by V. Minorsky (Cambridge, Mass, 1937), P. 91.

۴- التحقيق في بلاد الهند د محمد ابن احمد البروني اثر، د ډاکټر ادوارد ساشاو ژباړه په ۱۹۱۰ کې په لندن کې چاپ شويد ۲۸۰ مخ.

Abu Raihan Mohammed Ibn albiruni Alberuni's India, translated by Dr. Edward Sachau London, 1910, P. 200.

۵- هون مونت مستورات الفستين، د کابل سلطنت بيان. (لندن، ۱۸۱۹) لومړي ټوک ۲۴۲ مخ.

Hon. Mountstuart Elphinstone, An Account of the Kingdom of Caubul (London, 1819), Vol. I P. 242.

٦ - د هيرودوت تاريخ ، د جورج راولينسن ترجمه . (نيويارک ، ١٩٢٨) ،
٣٧٩ مخ .

The History of Herodotus, translated by George Rawlinson (New-York, 1928), P. 379 .

٧ - د دغودودونو لومړني معلوم ليکلي سند چې تورلوېشتني قبيلو پکښې برخه اخيستی ده د نعمت اله (١٦١٢ م) په ليکنو کې شته چې د جهانگير پرمخولي دربار کې يو کتاب و . مخزن افغاني د نعمت اله اثر ، د بيرن هارډ ډورن (Bernhard Dorn) ترجمه (لندن ، ١٨٣٩) .

٨ - محمد ابن نجيب بکران ، استخري او آل خوارزمي . ٩ - ابن بطوطه ، ١٢٨ مخ ،
١٠ - د افغانانوله شعر مخه منتخبات ، د ميچرايچ . راوټي اثر (لندن ، ١٧٦٧) ،
١٨٧ مخ .

١١ - د ستيرانو بهري سفر ونه او مسافر تونه . د ادم اليروس اثر (لندن) ،
٦٥ مخ .

١٢ - الفهستن ، ١٠ مخ .

١٣ - د پښتنو په برخه کې اولف کيږودغه اثر وگوري . پټان ٥٥٠ ق . م - م .
١٩٥٧ (لندن ، ١٩٥٨)

١٤ - داروپا نژاد ونه . د کارلېټن اس کوون اثر . (نيويارک ، ١٩٣٩) ، ٦٣٤
او ٦٣٨ مخونه .

١٥ - د افغانستان د ترکي قومونو په باب د گز جارانگه دغه اثر وگوري په افغانستان کې د ترکي قبيلو د وېش په باب په يوه لومړني تصنيف کې هغه (لوندز ، ١٩٣٩) ،
همدارنگه د والډ يمارجو جکلېسن دغه اثر هم وگوري . داسيايي روسيې قومونه
(نيويارک ١٩٢٨) (نيويارک ١٩٢٨) .

١٦ - د هزاگانو په باب د ايلېزېت اي بيکن ، او بروک ده اثر په پور شيان کې د
ټولنيز جرړيت يوه مطالعه (نيويارک ، ١٩٥٨) اوداچ . ف شور من دغه اثر د افغانستان
مغل (س گريون هيج ، ٩٦٢) وگوري ، ١١٠ - ١٥٨ مخونه .

۱۷- مرکزی اسيا . دجوسيا هارلن اثر (لندن ه ۱۹۲۹) ۸۲ مخ :

۱۸- شور من (Schurmann) ۷۳-۴۹ مخونه .

۱۹- دهندر کش کافران دجورج س را برتن اثر (لندن، ۱۸۹۶) .

۲۰- دالټ ضميمه وگوري .

۲۱- دعصري کونې په خاطر دحرکت ل سببه چې اوس يې دافغانستان حکومت

لارښوون په غاړه لري راتلونکي محرکونه بايد په افغانستان کې دزياتو دقيقو نژادي

تحقيقونو دپيروي شاهد وي . دمثال په ډول سپړولارچيکي مطالعات همدا اوس

پيل شوي دي .

درېم شپږ کې

۱- دافغانستان له منطقو څخه زياتره يې پخوا پستاکي ذکر شويدي . په کومونو

مونو چې دغه سيمي يادشو يدي هغه لاتراوسه پودي څرگندي او دپيژندنې وړ دي .

هندو اريايانو ته دهيواد نوم آريانا ويجه يا آريانا ويجه ودي .

۲- دپارسې امپراتوري تاريخ . د اي . تي اولمستد اثر (شیکاگو، ۱۹۴۸) .

۳- افغانان ادعا کوي چې زردشت دپوره بومي په حيث دله زيار بدلې دي خو

ظاهر آ هغه دڅزر بحيري ته نژدي په شمال غربي ايران کې زيار بدلې دي .

۴- هيرودت، انيتور، هماغه اثر ، ۳۷۹ مخ .

۵- په باکتريا او هندوستان کې يونانيان ددېليو دېلو تان اثر (کمبرج، انگلستان ۱۹۲۸)

۶- تر ۱۶۱۲ کال پوري په هندوستان کې د محمدي (اسلامي) قدرت دتوقفي

تاريخ دمحمد قاسم فرشته . اثر (کلکته ۱۹۰۸) .

۷- دمنځني اسيا پخواني امپراتوري . دويليم مونت گومري مکتوفرن اثر

(چپل هيل، انيسې . ۱۹۲۹) .

۸- دچنگيزانو تاريخ . دپروکوپيوس اثر (کمبرج، انگلستان، ن. د) اومري

کتاب ۱۳ مخ .

• مولف دغه نوم په کتاب کې په دغه شکل راوړی دی اړنی ويجه يا اريانو ويجه و .

۹- دشرقي خلاقه سيمې دگي لمې سترېنج اثر، (کېمبرج، انگلستان ۱۹۳۰)، ۴۱۶ مخ.

۱۰- ترکستان ده غلار تر يرغل پوري. دويلهلم بارترلد اثر (لندن دوهم چاپ، ۱۹۲۸)

۱۱- سلطان محمود غزنوي: يوه څېړنه د محمد حبيب اثر (بمبي، ۱۹۲۷) همدا

رنگه د سلطان محمود غزنوي ژوند او زمانه د محمد ناظم اثر. (کمبرج انگلستان ۱۹۳۱).

۱۲- د غوري سلاطینو تاريخ. دام. سي. د ډیفوربيري ليکنه. اسيا، جريده (پاریس)

۲۰۰-۱۶۷: (1844) [Ivserie,]

۱۳- د سي. ډي او هسن (C.D'ohsson) دغه اثر وگوري.

C.D,ohsson, Historie des Mongols depuis Tchinguiz khan jusqu'a Timour Bey ou Tamerlan (4v: LaHaye et Amsterdam, 1834-1835) - Still the best general history.

۱۴- کرټان دخپل لاس ته راوړي موقف په برخه کې د دوهم منل خان غزنوي

د احسان مرهون دي. هغري له ۱۲۴۵ م څخه تر ۱۳۸۹ پوري د هرات شاوخوا په سيمو کې حکومت وکړ.

۱۵- ملفوظات تيموري په چغتايي ترکي ژبه ليکل شوي دي او ابرط لب حسيني

په پارسي اړولي دي. (لندن، ۱۸۳۰). داسکمنه ده چې آيا تيمور دخپل د ژوند پوهول شوي سوانح پخپله ليکلي ده کس نه.

۱۶- محمد ظهير الدين بابر. بابر نامه اي. بيوريچ په انگليسي ترجمه کړيده.

(لندن، ۱۹۲۱)، لومړی ټوک ۱۹۹ مخ.

۱۷- نادر شاه پره انتقادي څېړنه چې زياتره دمه اصرو منابعو پر بنسټ سرته

رسيدلي ده. د لارينس لاک هرت اثر. (لندن، ۱۹۳۸):

څلورم څپرکي

۱- دوه د تاجپوښي مراسم. د احمد علي کهزاد اثر. افغانستان، (کابل)،

۷، ۳ (۱۹۵۰): ۳۸-۴۰

- ۲- مربك سقائين . دراني د عبدالکريم اثر ، (کابل ۱۸۴۷)، ۹۰ مخ .
- ۳- د سردار لقب (په پارسي کې د مشري خان لپاره استعمالېږي) اوس د شاهي کورنۍ د نوبته غړو لپاره اختصاص ورکړل شوي دي .
- ۴- د محمد جعفر شاه لور دغه اثر وگوري . د هندوستان په تاريخ کې لکه، خنځيره پي چې مورخان ويلي دي تکر يک المنازل الفتوح د سراج ايم ايليوت او پروفيسر جهان دوسن ترجمه (لندن ۱۸۶۷-۱۸۷۷) .
- ۵- د اثار .
- ۶- له افغانانو څخه زياتره يې له بدخشان څخه پر آسونو باندې سپاره راغلل چې د سرعت او طاقت له امله شهرت لري .
- ۷- د تمدن مهم عناونه . د ايلسورتس هتنگتن اثر . (نيويارک ، ۱۹۴۵) ، ۴۲۵ مخ .
- ۸- د هندوستان تاريخ د الکساندر داو اتر . (لندن ، ۱۷۲۸) ، دوهم تړک ، مجموع ۸۱ ، مخ .

پنځم څپر کې

- ۱- دغه عمل د تيمورشاه لپاره د افغانانو په درناوي کې زياتوالی راپوروست .
- ۲- خزني ته د يوه مسافرت شخصي حکايت . د چې نې . واين اتر . کابل او افغانستان (لندن ، ۱۸۴۰) ، ۳۷۶ مخ .

* په کتاب کې ستاين راغلي دي خو زه فکر کوم چې داستاين نه بلکې سلاطين دي . د پرامکان اري چې داپره طباعتي غلطۍ وي ځکه چې داستاين کلمه کومه معنا نلري او په دغه کلمه کې لومړۍ «ت» د «له توري» دي چې هغه په طباعت کې «ت» اېکل شوي دي (مترجم)

* څرنگه چې د کتاب د ثور انقلاب دمخه لېکل شوي دي ، ځکه نو د کتاب مولف د شاهي کورنۍ پادشاهه گوي . اوس په دغه نامه کومه کورنۍ نشته .

* داکلمه «تکر يک المنازل الفتوح» نه بلکې «تاريخ منازل الفتوح» ده . داپره طباعتي غلطۍ وده .

کتاب محمد جعفر شاملوپه ۱۲۰۴ هـ ق کال کې د شهزاده ابراهيم سلطان محمد په امر ليکلی دی . په دې کتاب کې د احمد شاه بابا د پاتې جنگ په بهير ل شوي دي . د کتاب ټول مخونه ۴۶ دي . پوره قلمي نسخه په برنښ موزيم کې خوندي ده . (مترجم)

۳- دهندي کتاب ۸ مخ.

۴ لکه خنځه چي د حاجي لقب څرگندوي هغه دمکي زيارت کړيدی :

۵- قلمي نخسي ، د چارلس ميسن اثر (د هندوستان د دفتر کتابخانه) ، دريم

توک ۳۱، مخ.

۶- د پنجاب ، افغانستان ، ترکستان ، خراسان او اوډيس ديوې

پوځي له لارې د يوه سياحت چريده منشي موهن لال . (کلکته ، ۱۸۳۴) ،

۲۴۳ مخ .

۷- د هندوستان شمال ته سفر . ليوت . ارتر کونولي (لندن ، ۱۸۳۴) ،

لومړی توک ، ۲۸۹ مخ .

۸- په افغانستان کي د جنگ تاريخ . جان ويليم کاي ، (لندن ، ۱۸۷۸) ،

لومړی توک ، ۳ مخ .

۹- دهندي صاحب منصبانوزندگي . تون دي ، ارکي تاد او سرچي د بليو کاي

(لندن ، ۱۸۸۷) ، لومړی توک ، ۳۴۶ مخ

۱۰- دافغان لومړی جنگ . سرهنري ميرين ديورند لندن ، ۱۸۷۹) ، ۴۰ مخ :

شپږم شپږ کي

۱- د بقدويني الکساندريونا پارت او دده رټانوي مخالفان تراغيزي لاندي

راوسل چي له هغري څخه دواړو ي ونشو کړاي چي د الکساندر د پرمخ اهيت

په نظر کي ونيسي يافکرو کړي .

۲- په هندوستان او گاونډيو هيوادونو پيوري مربوطه د ترونو نو ، نېشو او

سندونو يوه مجموعه . سي . يو . اينچيسن ، (کلکته ، ۱۹۳۳) ، د پارلسم توک

۴۵۰ - ۶۰ مخونه .

۳- په هندوستان کي يو پارسي سفير دده د محافظينو او ځيني سپاهيانو ترمنځ

په يوه جنگه کي ووژل شو . وارخطاشووانگريزانو تردې اندازي پوري يو

د درناوي وړ توان ورکړ چي په پارسي دربار کي يو ټو کمار داسي تپه سره

کړېده چې که چیرې هغوی پداینده کې تر دې اندازی پورې سخی وي، بیا یې
چې هغوی داستاڅوهر غړی ووژني.

۴- داپتچيسن دائر ۶۶-۴۹ مخزنه وگوري .

۵- په ختيځ کې درو سيمې-ترقي . جان مک نیل ، (لندن ، ۱۸۳۵) ، ۱۳۵-
مخ :

۶- په لويه برتانيه کې له روسانو څخه دوپړې پيدايښت . جان هاوز گليسن ،
(کيمبرج ، ماس ، ۱۹۵۰) ، ۲۰۴ مخ :

۷- د هندوستان نائب الحکومه گان او واليان . وسپکونټ مېوسي . (لندن ،
۱۹۴۹) ، ۵۷ مخ :

۸- موهن لال دده له مذهب او پوهې سره سره چې هغه دانگريزانو يو نماينده
ود افغانانو له خوا ووژل شو :

۹- د افغانستان او هندوستان يوه خاطر . جرسيا هارلن : (نيويارک ، ۱۸۴۲) :

۱۰- د افغانانو تاريخ . چپ . پي . فيريير ، (لندن ، ۱۸۵۸) ، ۲۶۶ مخ .

۱۱- يقيناً يوه اريانوونکې تبصره :

۱۲- جان رسل کولوين ، سړا کليند کولوين ، (لندن ، ۱۸۹۵) ، ۱۲۴ مخ :

۱۳- په بلوچستان ، افغانستان او پنجاب کې دمختلفو سفرونو حکايت . چارلس
ميسن اثر . (لندن ۱۸۴۲) دريم توك ۴۰ مخ .

۱۴- افغانستان . د بليو . کي فريزر - تپتپلو (لندن ۱۹۵۳) ، ۳۱۷ مخ .

۱۵- د بيلسيو ماسالسکي (W. Massalski) دغه اثر وگوري

“Pierwszy Polak W. Afghanistanie” Przegląd Geograficzny (Warsaw)
VIII. 155. (More Precisely Wikiewicz was a Lihuanian.)

په دقيقه توگه ویتکیویکر یو لتوا نیائی و.

۱۶- د ميسن دائر د دريم توك ۴۶۲ مخ وگوري .

۱۷- يوه توضيح چې انگريزان يې قانع نه کړل .

۱۸- د پېښو بيان د تاريخ په ترتيب سره ، لندن دمی ۱۰ ، ۱۸۴۰ کال

اووم خپړ کی

- ۱- د مارش حکایت اود مسند د پوځ عملیات، پېچر د بایو. هوک. (کلکتہ، ۱۸۴۰، ۲۴۲ مخ،
- ۲- د افغانستان یادگارونه، چی سی، سټاک کوپلر، اد پتور، (کلکتہ، ۱۸۴۳)،
- ۳۷-۶۳ مخونه.
- ۳- په افغانستان کې د پېښو صحنې او پېښې. وېلیم تابلر. (لندن، ۱۸۴۷) ۱۶۳ مخ،
- ۴- ناد او کای، ۳۵۰ مخ.
- ۵- د آمو د سین منبع ته یوسفز. کهټان جان وود. (لندن، ۱۸۷۲)، ۴۰ مخ.
- ۶- فقط په همدغه وخت کې عیسوی مذهبی مبلغانو په افغانستان کې کار
- کړېدی کومه اغېزه چې د مغری کارکړی وه یوه ناوړه، اغېزه وه اود مکتاتین له
- خوا پرې انتقادی تهری وشوی.
- ۷- ل. داریوش غنچه، نیولی بیا دامان الله خان تر وخت پورې افغانستان دال
- نهی جنرال سر جورج مک مون اثر. (لندن، ۱۹۲۹)، ۱۳۹ مخ
- ۸- مسکان او افغانان نسبت و هندوستان او پارس ته شحمت علی. (لندن،
- ۱۸۴۹)، ۲۹۵ مخ
- ۹- حیات افغانی. محمدحیان خان (لاهور، ۱۸۷۴)، ۴۱۰ مخ.

اتنم خپړ کی

- ۱- په افغانستان کې د جنگ ت-ارېځ جان وېلیم کسای (لندن، ۱۸۴۶)، لومړی
- توک، ۵۳۶ مخ.
- ۲- د موهن لال له خوا چی آ. ر. کولین ته یولیک د همدی اثر ۲۵۰ مخ.
- ۳- همدا اثر. دوهم توک، ۷۲ مخ.
- ۴- په افغانستان کې دستر مهیت ژور نال لیدی سیل، (۱۸۴۱-۲) (نیو یارک،
- ۱۸۴۳)، ۱۰ مخ.
- ۵- وین ۶۱۱ مخ.
- ۶- د کابل د ۱۸۴۱-۲ پاڅون. نورن جنرال سروینخت اهر (لندن، ۱۸۷۹)، ۲۳۴ مخ.

افغانان ادعا کوي چې مکناتهن دلاس له لرگي څخه چې له ځانه سره يې
گرز اووه يوه چاره راوويستله .

۷- کای، دوهم ټوک، ۱۰۶ مخ .

۸- همدا کتاب، ۶۷ مخ

۹- په کابل کې پوځي عمليات. دوهم بریدمن وينسنت اير (لندن، ۱۸۴۳)
هلورم چاپ، ۲۲۷ مخ.

۱۰- په دی ډله کې اته کسه وو. دهغوی دملگرو دغه ټيښته په شپل وخت کې د
زياتو انتقادي تبصرو موجب وگرزیده خوداسې ښکاري چې جنرال الفنتين دهغوی
حرکت تائيد وي. کای، دوم ټوک، ۲۳۳ مخ .

۱۱- کای، دوهم ټوک، ۲۱۶ مخ .

۱۲- سر جاسپر نیکولس ته پيغام، دمارچ، ۱۵، ۱۸۴۲ .

۱۳- دسيند او افغانستان له لاری ديرو مارشور ځني يا دښتونه . ويو. اي،
ان دالن (لندن، ۱۸۴۳)، ۱۱ مخ .

۱۴- همدا کتاب ۳۱۹۰ مخ . د فیلد مارشال سرينو بیل چمبرلین ژوند . دجي :
دبليو: فارست ائر. (لندن، ۱۹۰۹)، ۱۴۴ مخ .

نهم مخبر کسی

۱- کای، دوهم ټوک، ۹۸ مخ .

۲- ايتچيسن، ۲۳۷ مخ .

۳- همدا کتاب، ۲۳۸ مخ .

۴- په ۱۸۵۷ کې افغانستان ته ديرو سياسي هیئت ژورنال . اچ. دبليو. دبليو،
(لندن، ۱۸۶۲)، ۲۹۹ مخ .

۵- دهرتانووی حکومت او افغانستان ترمنځ داريکو په باب مکاتبه . (لندن،

۱۸۷۸)، ۳۰ مخ .

- ۶- د عبدالرحمن خان ژوند لیلیک . عبدالرحمن خان، (لندن، ۱۹۰۰)،
لومړی ټوک، ۶۳ مخ .
- ۷- امیر عبدالرحمن خان . سټیفن ویلر . (لندن، ۱۸۹۵)، ۴۰ مخ .
- ۸- پارلانی سندونه ۷۱ (۱۸۷۸) : ۴۶۴ .
- ۹- انگلستان اورو سیه په ختیځ کې . سر هنری راولینسن، (لندن، ۱۸۷۵)
۲۸۳ مخ .
- ۱۰- افغانستان اېسې رنگه کتاب (Afghanistan Blue Book) (لندن، ۱۸۷۸)،
۱۱۸ مخ .
- ۱۱- د لارډ لیټن هندي اداره . لیدی بیټی بلفور (لندن، ۱۸۹۹)، ۸ مخ .
- ۱۲- همدا کتاب ۵۴ مخ .
- ۱۳- همدا کتاب، ۸۶ مخ .
- ۱۴- د لارډ لارینډس ژوندیو سورت سمیت . (لندن، ۱۸۹۳)، د هم ټوک، ۲۲۹ مخ .
- ۱۵- بلفور، ۲۵۵ مخ .
- ۱۶- د بنجامین ډزرائیلی ژوند، Earl of Beaconsfield . د بلیو . ف
مني پېښی او جی، ای . بکل . W.F.Money Penny and G.E.Buckle (نیو یارک،
۱۹۱۳، ۱۹۲۰)، لومړی ټوک، ۳۸۲ مخ .
- ۱۷- بلفور، ۳۱۳ مخ .
- ۱۸- ایچېسن، ۲۴۰ مخ .
- ۱۹- رحمن، لومړی ټوک، ۱۵۲ مخ .
- ۲۰- د کابل د جنگي عملیاتو خاطرات . جوشواډیوک . (لندن، ۱۸۶۲)، ۸۱ مخ .
- ۲۱- د ۱۸۷۹ - ۸۰ پوری د افغان جنگ هارډ متسمن . (۱۸۸۲)، ۱۷۴ مخ .
- ۲۲- د افغان دوهم جنگ . رسمي بیان (لندن، ۱۹۰۸)، ۴۹۶ مخ .
- ۲۳- کابل ته له سپاره غونډ سره . تورن آر . سی . د بلیو . میتفورد (لندن،
۱۸۸۱)، ۱۹۵ مخ .

۲۴- سپين پوښان غازيان چي برتانوي مطبوعاتو اردو کپانه گډ په شان ليکوالو هغوي زيات ذکر کړيدي فنط افغانسي قبايلي خلک ووچي نځپل معمولي کالسي يسي اغوستل چي په نه بدلیدونکي توگه يسي سپين رنگت درلود.

لسم خپرکي

- ۱- انفنسټن ، دوهم توك . ۲۵۴ مخ .
- ۲- عبدالرحمن خان دوهم توك . ۴ مخ .
- ۳- همدا کتاب . ۱۶۹ مخ .
- ۴- همدا کتاب ۲۱۷ مخ .
- ۵- همدا کتاب . ۲۵۱ مخ .
- ۶- همدا کتاب .
- ۷- همدا کتاب . ۲۶۲ مخ .
- ۸- انفنسټن . دوهم توك . ۲۵۳ مخ .
- ۹- عبدالرحمن خان ، لومړي توك ۲۷۷۰ مخ .
- ۱۰- دهندو کش کاران . جورج سکاټ رابرتسن . (لندن ، ۱۸۹۶).
- ۱۱- عبد الرحمن خان لومړي توك . ۲۹۱ مخ .
- ۱۲- دمستيد امير په دوره کي . فرانک اي . مارتين . (لندن ، ۱۹۰۷) ۱۵۷ مخ .
- ۱۳- دامير عبدالرحمن خان خارجي مستخد مينو ته په چي کوم سپکاوي وشو په تحو نري طريقسي سره به دامير له خوا ورته جزاوړ کول کيده .
- ۱۴- دپوځي قدرت نمايش دکرم په واسطه چي امير عبدالرحمن خان چندان تراغيزي لاندي زه وراغلي په نولسمه پيري کي هند و ستان ته دهرالتره جنجالي سفر کورونکي دسفر يوه رواجي ننداره وه .
- ۱۵- عبدالرحمن خان ، لومړي توك ۲۴۰ مخ .
- ۱۶- همدا کتاب ۱۹۶۰ مخ .

يو ولسم شپږ کی

۱- دبارن ای. مین دورف (Baron A. Meyendorff) دغه ائروگ-وری.

(Correspondance diplomatique de M. de Staël, Paris, 1929)

۲- پارلمانی سندونه. LXXV (۱۸۷۳): ۷۰۹ لومړی توک ۲۶۰ مخ.

۳- په مروه اوهرات کې روسان. چارلی ماروین. (لندن، ۱۸۸۲)، ۷۹۰ مخ.

۴- له افغانی سرحدې کمیسیون سره مسافران، دوهم برید من ای د سی

یات. (لندن، ۱۸۸۸)، ۳۳۶ مخ.

۵- افغانستان. انگس هملتن. (لندن ۱۹۰۶)، ۴۰۲ مخ.

۶- یو عجیب حالت چی دبرنس دمشاهداتوپه عمومی درستوالی باندی

هورکوي.

۷- وېلر، ۱۸۶ مخ.

۸- هندي سرحدی سیمې دگر وال سرتی. هنگر فرورد هولدیچ (لندن ۱۹۰۱)

۲۸۵ مخ.

۹- شمال- لویدیخ سرحد ۱۸۴۳-۱۹۴۷ دهرم پال، (بجی، ۱۹۴۷)، ۳۴ مخ

۱۰- دقچاق په دول دولی واردول او هندي شمال لویدیخ سرحد. آرنال

کیپل (لندن، ۱۹۱۱)، ۵۲ مخ.

۱۱- عبد الرحمن خان لومړی تورک، ۱۵۶ مخ.

۱۲- همد اکتاب، ۱۵۸ مخ.

۱- په شمال لویدیخ سرحد کې جنگی عملیات. جگرن اچ. ال. نیول.

(لندن، ۱۹۱۲)، ۲۱۱ مخ.

۱۴- پارلمانی سندونه LXIII (۱۸۷۹): ۱۲۲-۱۲۳ (۸۷۱۴ c)

دولسم شپږ کی

۱- یو شمیر دیلای لاماس کله چی دمیرانی سن ته ورسیدل په نولسمه

پیری کې مړه شول . قتل که چیرې ددوی دسلاکارانو له نحواد اثبات وړ نه وی
نو احتمال خوړلری .

۲- دیو مطلق العنان شاه په دربار کې یو ژمی . دای اچ . گرانټ اثر په دغه
مجله کې (Black wood's Magazine CLXXX (Nov. 1906) وگوری .

۳- ایټچیسن ۲۸۲ - ۲۸۳ مخونه

۴- دغوی ترک په پره آس باندې سپور کړ او هغه خپل پلار مړ کړه دایر پښتو
متل دی .

۵- دلیلی بیتی یلفور ددغه اثر دلیتن دآرل لیکونه . (لندن) ، دوهم تېوک ،
۶۴ مخ وگوری ،

۶- د اوسکار وون نساښاد رمیردغه اثر unter der Glut sonne Irans
(Dachan, Munich, 1925) وگوری .

دیارلسم څپرکی

۱- هملټن ، ۳۶۲ مخ :

۲- سراج الاخبار (کابل) د فبرورۍ ۱۹ نېټه ، ۱۹۱۹ کال .

۳- دپنسهرټ لارډ هارډ ینگ ددغه اثر ، زما هندي کلونه . (لندن ، ۱۱۴۸)
۱۰۵ مخ وگوری ،

۴- هندوستان په ۱۹۲۰ کی . اډیټورال . اف . رشبروک وېلیمز ، (کلکته ۱۹۲۱)
۳۸ مخ ،

۵- نوی پېداشوی هندوستان . اچ سی : ای زخرايس (لندن ۱۹۲۳) ۱۹۳ مخ .

۶- هندوستان لکه څنگه ، چی مادا پېزانده . سرمیشل اوډویر (لندن ، ان ډی .)
۳۱۲ مخ :

۷- دافغان دریم جنگ : رسمي راپور (کلکته ، ۱۹۲۶) ، ۲۳ مخ .

۸- دتایمز اف انډیا په نوم ورځپاڼه (دهلی) دمی ۱۲ ، ۱۹۱۹ .

- ۹- معاصر افغانستان : سردار اقبال علي شاه اثر . (لندن ، ۱۹۳۸) ۱۱۸ مخ .
- ۱۰- همدا کتابه ، ۱۲۰ مخ .
- ۱۱- دايتچيسن دائر ۲۸۷-۲۸۸ مخونه ؛

خوار لسم خپر کی

- ۱- دبین المللی قانون خلاصه . واشنگتن ، دی . سی : ۱۹۳۸ ، ۱۹۵ مخ .
- ۲- دتایمز (The Times) په نوم ورځپاڼه (لندن) جون ۱۳ ، ۱۹۱۹ ، ۱۲ مخ .
- ۳- مرکزی اسیایی تولنی ته وینا، سرمیشل اودوپر، دجون ۱۵، ۱۹۲۱ .
- ۴- ایتچیسن . ۲۸۸ مخ .
- ۵- La Voix de la Boukharie opprimée دسید علیم خان اثر . (پاریس ، ۱۹۲۹) ، ۲۲ مخ .
- ۶- د کابل تر حکومت لاندې د مرکزی اسیایی دولتو نو قدر اسیون ، اقبال علي شاه ، د مرکزی اسیایی تولنی ژورنال VIII, Pt. (۱۹۲۱) : ۲۹-۴۸ ، همدا رنگه داسې په زړه کی ، P.T. Etherton Lt. Col. باستن ، ۱۹۲۶ ، ۲۳۵ مخ .
- ۷- OGPU اسیدی . (نیو بارک ، ۱۹۳۳) ، ۱۹۰ مخ .
- ۸- یوازی په ۹۱۹ کې ۱۱۵۳ نفره مړه ، تېی یانېول شوی وو .
- ۹- پر مخملونکی افغانستان . د محمد علی اثر . (لاهور ، ۱۹۳۳) ، ۶۰ مخ .
- ۱۰- د المای کیسی لپاره دجی . ستوراتیل وسویرد غه لیکنه وگوری . له لېز بگه نه تر کابل پورې (لندن ۱۹۲۳) . افغانستان په او احوال مسالاء دیره دقیقه ترجمه لری .
- ۱۱- سرحد خبری کوی . د محمد یونس اثر . (لاهور ، ۱۹۴۲) ، ۱۵۷ مخ .
- ۱۲- تایمز اف انڈیا (Times of India) ، (دهلی) د جنوري ۸ ، ۱۹۲۹ :
- ۱۳- د افغانستان په مقابل کې دانگریزانو اصلی وضع .
- د شاهي توپخاني ژورنال (وولویچ) ، جنوري . ۱۹۲۹ : ۴۷۷ مخ .
- وگوری :

پنځاسم خپړ کې

۱. د اوزدي اوني پاي. دراپوت گريغز اوالن هوج اثر. نيري-ارک ، (۱۹۴۱) ۲۳۳ مخ ؛
۲. داف. تابلر دات (F. Tailardot) دغه، مقاله Lafindu Voyageduroi Aman Ullah، دغه بولوتين کي وگوري .
- Bulletin Asie Francaise, oct-۱۹۲۸: ۳۲۶
۳. افغانستان د امان الله خان په وخت کي. سراب کي. اچ کترک . (کراچي ۱۹۲۹)، ۱۰۶ مخ .
۴. په افغانستان کي د ۱۹۲۹ د سمبر د دولسمي اود فبروري د پنځه وشمي نيتو تر منځ د عملياتو راپور (لندن، ۱۹۳۰) ؛
۵. له داري نه نيولي تر پاچا کيدو پوري زمناژوند. امير جيسب الله (لندن، ۱۹۳۰) .
۶. د تاريخ مطالعه. دارناله. تابلرني اثر. (اکتوبر، ۱۹۳۹)، ۱۰۳ مخ .
۷. د تايمز اف انډيا (Times of India) په نوم ورځپاڼه، (دهلي، مارچ، ۱۹۲۹) .
۸. پټانان. د غني خان اثر. (بمبيي، ۱۹۴۷)، ۴۸ مخ . مولف د عبدالغفار خان زوی دی .
۹. آمانې - افغان (کابل)، جنوري ۲، ۱۹۲۹ .
۱۰. له قاتاري نه خبر. پيتر فيلمنگ (لندن، ۱۹۳۶)، ۱۲۳ مخ .
۱۱. د يوي لويې وچي تجربې د گرمڼ ايج. سي بره وود (لندن)، ۱۳۲ مخ .

شپاړلسم خپړ کې

۱. له افغانستان سره تجارت. م. م. شاه. (لاهور، ۱۹۴۳)، ۵۱ مخ .
۲. د شمال اوي سرک د د گرمڼ سرکره فریزر ته تيلر ليکنه. په دغه ژورنال کي

خبر شويده: د شاهي مركزي اسيايي ټولنې ژورنال. ۱۲۹۰: (April 1942) xxx.

۳ - تعليم و تربيه در افغانستان : نوشته : سيد محمد قاسم رشتيا ، (كابل) ،
(۱۹۴۶) : ۳۸ :

۴ - د اصلاح ورځپاڼه (كابل) جولای ۷ ، ۱۹۳۲ .

۵ - شيبه يې سيلارونه چې په افغانستان كې عمومي دي ، زياتره پلونه چې
جرمنيانو جوړ كړي و ووران كړل .

۶ - د J. Castajne دغه مقاله (Les relations Nippo — Af) فرانسه -
چاپان (پاریس) ، اپریل ۱۹۳۵ : ۸۸

۷ - په افغانستان كې سفرونه . آرنست . اف . فاكس . (نيويارك ، ۱۹۴۳) :

اووه لسم څپر كې

۱ - محمد كبير او دين چې وروسته بيا د فواعد عامي وزير شو ، د كارنل پوهنتون
پو فارغ التحصيل و .

۲ - حيات افغاني . د محمد حيات خان اثر . (لاهور ، ۱۸۷۵) ، ۳۵ مخ .

۳ - د هندوستان شمال لويديځ سرحد ، د سرويليم بارتن اثر . (لندن ، ۱۹۳۹)
۵۷ مخ :

۴ - د ټايمز آف انډيا (Times of India) په نوم ورځپاڼه (د هلي) ،
آگست ۱۷ ، ۱۹۴۷ :

۵ - د شمال لويديځ سرحد او قبيلې ، د سرجورج كنننگهم . ليكنه په سنډي
مستبتمين (Sunday Statesman) كې وگوري . (دهلي) ، دمی ۹ ، ۱۹۴۹ .

۶ - په پنجاب ، كشمير او هندوستان كې د قبایلي انعكاساتو په برخه كې امځبار په
رپوټونه . (لاهور ، ۱۹۴۸) :

۷ - اصلاح (كابل) ، د اپریل ۱۲ ، ۱۹۴۹ .

اتلسم شپږ کی

- ۱ - په دغه اوږد وړپسی شپږ کی کې زياتره معلومات له افغاني مشرانو سره د خبرو اترو پر بنسټ ولاړ دي .
- ۲ - محمد ظاهر شاه او محمد داود که څه هم په مزاج کې بالکل سره توایر درلود ، خو زیات کلونه سره نژدې شخص ملګري وو .
- ۳ - له مؤلف سره خبرې اترې ، د اګست ۱۹ - ۱۹۵۶ .
- ۴ - له منظم ولېکرو سره ساپيانو لږ شمېر چنګو ته وګټل او یو جنرال یې ونیوه .
- ۵ - یر شمیر تر کمښان له شمال غربي افغانستان څخه په پروژې ته راوستل شوي وو .

نولسم شپږ کی

- ۱ - دسې ضمیمه وګوري .
- ۲ - کابل تایمز (Kabul Times) د مارچ ۱۴ ، ۱۹۶۴ .
- ۳ - محمد ولي خان چې د غازي امان الله خان په دوره کې صدراعظم و ، هم یو تاجک و .
- ۴ - د شوروي اتحاد کمونیزم . پروګرامونه او اساسات ادیتوره ، جین اف : تریسکا . (سانفرانسسکو ۱۹۶۲) .

* څرنگه چې دسې ضمیمه د افغانستان د شاهي دورې اساسی قانون په برخه کې وه ما د دغې ضمیمې له ترجمې نه د ده وګړه محکمه چې هغه قانون اوس نافذ نه دی او د پریځوا ملناشوی دی .

اخځونه (ماخذونه)

دغه لاندې ماخذونه دهغو کسانو لپاره په نظر کې نیول شوي دي چې افغانستان د تاریخ یا اتنولوژۍ د خاصو اړخونو په باب یا په عمومي ډول د افغانستان په باب د اضافي معلوماتو په لټه کې دي. په دې ډول لست شوي آثار عمدتاً په انګلیسي دي. پوهان باید د دودلډن، ویلبر دغه اثر ته

Annotated Bibliography of Afghanistan
Relations Area Files (New Haven, 1956)

یا د محمد اکرم دغه اثر ته

Bibliographie analytique de l'Afghanistan,
Centre de Documentation Universitaire (Paris, 1947).

مراجعہ و کړي یا وگوري .

GENERAL AND DESCRIPTIVE

AHMAD, JAMAL- UD- DIN, and MOHAMMED ABDUL
AZIZ. Afghanistan, A Brief Survey (Kabul, 1313 A.H.).

AITCHISON, C. U. A Collection of Treaties, Engagements, and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries, Vol. XIII (Calcutta, 1933).

ALI, MOHAMMED. A New Guide to Afghanistan (Kabul, 1958).

- FERRIER, J. P. History of the Afghans (London, 1858).
- FRENER-TITIER, W. K. Afgnanistan (2nd ed; London, 1953).
- IVEN, H. E. Das Klima von Kabul (Breslaa, 1933).
- MACMUNN, GEORGE FLETICHER. Afghnistan, from Darius to Amanullan (London, 1929).
- MALLESON, COLONEL G. B. History of Afgnanistan (London, 1879).
- PAZHWAK, RAHMAN. Aryana (London, 1953).
- SYKES, SIR PERCY. A History of Afgnanistan (2 v; London 1940).
- VAVILOV, N.I, and D. BUKINICH. Agricultural Afgnanistan (Leningrad, 1934).
- WILBER, DONALD, et al. Afghanistan, Its people, Its Society, Its Culture (New Haven, 1962).

AFGHAN ETHNIC GROUP

- BACON, ELIZABETH C. Obok, A Study of Social Structure in Eurasia (New York, 1958).
- CAROE, OLAF. The Pathans 550: B.C.-A.D. 1957 (London, 1958)
- COON, CARLETON STEVENS. The Races of Europe (New York, 1939).
- HERLICH, ALBERT. Land des Lichtes (Munich, 1938).
- JARRING, GUNNAR. On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan (Lunds, 1939).

ROBERTSON, GEORGE S. The Kafirs of the Hindu Kush (London, 1896).

SCHURMANN, H.F. The Mongols of Afghanistan (S-Gravenhage 1962) .

VOIGT MARTIN. Kafiristan (Breslau, 1933).

PRE-ISLAMIC AFGHANISTAN

The Cambridge History of India, Vol. 1 (Cambridge, 1922).

GROUSSET, RENE. In the Footsteps of Buddha (London, 1932)

KONOW, S. Saka Studies (Oslo, 1932).

MCGOVERN, WILLIAM MONTGOMERY. The early Empires of Central Asia (Chapel Hill, North Carolina, 1939).

OLMSTEAD, A.T. History of the Persian Empire (Chicago, 1948).

RAWLINSON, SIR HENRY. Bactria: The History of a Forgotten Empire (London, 1912).

STEIN, SIR AUREL. On Alexander's Track to the Indus (London, 1929).

TARN, W.W. The Greeks in Bactria and India (Cambridge, 1938).

ISLAM TO A.D. 1747

BABER, MOHAMMED ZAHIR-UD-DIN. The Babur Nama in English, translated by Annette Susannah Beveridge (London, 1921).

BARTHOLD, WILHELM. Turkestan down to the Mongol Invasion (2nd ed; London, 1928).

BATUTA, IBN. Travels in Africa and Asia, translated by H.A.R. Gibb (New York, 1929).

BROWNE, EDWARD G.A Literary History of persia (2 V; London, 1908).

The Cambridge History of India, Vol IV (Cambridge 1937).

CLAVIJO. Clavijo, Embassy to Tamerlane, 5 translated by Guy Le Strange (London, 1934).

DOHSSON, C. Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan Jus qua Timour Bey ou Tamerlan (4v; La Haye et Amsterdam, 1834-1835).

DOW, ALEXANDER. The History of Hindostan (3v; London 1768).

ELIAS, N. Ed The Tarikh - i - Rashidi of Mirza Muhammad Haidar Dughlat, translated by E. Denison Ross (London, 1895).

ELLIOTT, SIR H. M. AND PROFESSOR JOHN DOWSON.

The History of India as told by its own Historians (London, 1867-1877).

FIRISHTA, MOHAMMED QASIM HINDU SHAH. History of the Rise of Mohammedan Power in India till the Year A.D. 1612 (4v; Cal cutta, 1908).

GIBB, H.A. The Arab Conquesta in Central Asia (London, 1923)

GUPTA, HARIRAM. Studies in the Later Mughal History of the Panjab (& Lahore, 1944).

HABIB MOHAMMED. SULTAN Mahmud of Ghaznin A Study (Bombay, 1930).

LOCKHART, LAURENCE. Nadir Shah: A Critical Study (Based Mainly upon Contemporary Sources (Lonaon, 1938).

NAZIM, MUHAMMAD. The Life and Times of sultan mahmud of Ghazna (Cambridge, 1931).

POLO, MARCO. The Book of ser Marco polo, translate by Siryule. (3rd ed; London, 1929).

AFGHANISTAN 1747-1839

BURNES, ALEXANDER. Travels to Bokhara (2v; London, 1835).

The Cambridge History of India, Vol. V (Cambridge, 1925).

CONNOLLY, LIEUTENANT ARTHUR. Journey to the North of India (2v; London, 1834).

ELPHINSTONE. HON. MOUNTSTUART. An Account of the Kingdom of Caubul (2V.; London, 1815).

GOUGH, GENERAL SIR CHARLES, and ARTHUR D. INNES The SIKHS and the Sikh Wars (London, 1897).

HAIRAT, MIRZA. History of persia, translated by Lieut. Col M. H. Court (Lahore, 1888).

HARLAN, GENERAL J OSIAH. Central Asia: Personal Narrative of General Josiah Harlan (London, 1938).

LAL, MUNSHI MOHAN. Journal of a Tour through the panjab, Afghanistan, Khorassan, and part of persia (Calcutta 1834).

MASSON. CHARLES. Narrative of Various Journeys in Beloo chistan, Afgnanistan, the panJab, and kalat (2v; London, 1844).

THE FIRST ANGLO-AFGHAN WAR

ALLEN, REV. I. N. Diary of a March through Sindh and Afghanistan (London, 1848).

ATKINSON, JAMES. The Expedition into Afghanistan in 1842 (London, 1842).

BURNES. SIR ALEXANDER. Cabool (London, 1842).

DENNIE, COLONEL WILLIAM H. Personal Narrative of the Campaigns in Afghanistan, Sindh, Beloochistan & Punjab (London, 1843).

DURAND, SIR HENRY MARION. The first Afghan war and its Causes (London, 1879).

EDEN, THE HON. EMILY. Up the Country (2v; London, 1866).

EYRE, MAJOR GENERAL SIR VINCENT. The Kabul insurrection of 1841-1842 (London, 1840).

HAVELOCK, HENRY. Narrative of the War in Afghanistan, 1838-1839 2v (London, 1840).

HOUGH, W. Narrative of the March and Operations of the Army of the Indus, in the Expedition to Afghanistan in the years 1838-1839 (London, 1840).

KAYE, JOHN WILLIAMS. History of the war in Afghanistan (3v.; London, 1878).

LAL, MOHAN. Life of the Ameer Dost Mohammed Khan of Kabul .. (2v.; London, 1846).

SALE, LADY FLORENCE. A Journal of the Disasters in Afghanistan (London, 1843).

WOOD, JOHN. A Personal Narrative of a Journey to the

Source of the River Oxus by the Route of the Indus, Kabul and (London, 1841).

AFGHANISTAN 1842-1875

BELLEW, H.W. Journal of a political Mission to Afghanistan in 1875-(London, 1862).

Correspondence Respecting, the Relations between the British Government and that of Afghanistan since the Accession of the Ameer Shere Ali Khan (London, 1878).

CURZON, THE HON. GEORGE N. Russia in Central Asia (London, 1889).

EDWARDES, MAJOR HERBERT B. A Year on the Punjab Frontier (2v.; London, 1850).

Ferrier,) J. P. Caravan Journeys and Wanderings in Persia, Afghanistan, Turkistan, and Beloochistan (London, 1856).

RAWLINSON, SIR HENRY. England and Russia in the East (London, 1875).

ROBERTS, LORD. Forty-one years in India (London, 1898).

SMITH, BOSWORTH. Life of Lord Lawrence (2v; London, 1883).

THE SECOND ANGLO-AFGHAN WAR

ASHE, MAJOR, ED. Personal Records of the Kandahar Campaign (London, 1881).

BALFOUR, LADY BETTY. Lyttons Indian Administration (London, 1899).

CRANE, B. P. The Ninth Lancers in Afghanistan (London, 1882)

DEY, KALLY PROSONO. The life and Career of Major Sir. Louis Cavagnari (Calcutta, 1881).

HANNA, HENRY B. The Second Afghan War, 1878-1879-1880 (2v.; London , 1899, 1904, 1910).

HENSMAN, HOWARD. The Afghan War of 1879 - 1880 (London, 1882). The Second Afghan War, 1878 - 1880: Official Account (London, 1903).

STEWART, STR DONALD. The Second Afghan War 1878-1880 London, 1903).

ABDUR RAHMAN: 1880 to 1901

CALDWELL, C. E. Tirah (London, 1901).

DAVIES, C. COLLIN. The Problem of the North-West Frontier, 1890 - 1908, with a Survey of the Policy since 1849 (Cambridge, 1932).

GRAY, JOHN ALFRED, At the Court of the Amir (London, 1901).

HABBERTON, WILLAM. Anglo-Russian Relations concerning Afghanistan, 1837-1907 (Urbana, 1937).

HAMILTON, ANGUS. Afghanistan (London, 1906).

HOLDICH, COLONEL SIR THOMAS. The Gates of India (London, 1910).

MARVIN, CHARLES. The Russians at Merv and Herat (London 1883).

NEVILL, CAPTAIN H. L. Campaigns on the North-West Frontier London, 1912).

OLIVER, EDWARD E. Across the Border to Pathan and Baluch (London, 1890).

RAHMAN, ABDUR. The Autobiography of Abdur Rahman (2v London, 1900).

WHEELER, STEPHEN. The Amir Abdur Rahman (London, 1895).

YATE, LIEUTENANT A. C. Travels with the Afghan Boundary Commission (Edinburgh, 1888).

AFGHANISTAN: 1901 to 1933

CURZON, MARQUIS of KEDLESTON. British Government in India (2 v; London, 1925).

DALY, K. Eight years Among the Afghans (London, 1905).

DICKSON, BRIGADIER GENERAL W. E. R. East Persia: A Backwater of the Great War (London, n. d.).

ETHERTON, LIEUTENANT COLONEL P. T. In the Heart of Asia (Boston, 1926).

HABIBULLAH AMIR. My Life from Brigand to king (London, 1930).

JAMES, BEN. Afghan Journey (LONDON, 1935).

JEWETT, A. C. An American Engineer in Afghanistan Minneapolis, 1948).

KATRAB, SORAB K.H. Through Amanullah's Afghanistan (Karachi, 1929).

KHAN, SAID ALIM. *La Voix de la Boukharie Opprimée* (Paris, 1929).

NIEDERMAYER, OSKAR von, *Im WELTKRIEG von Indiens Tor* (Hambourg, 1936).

Operation in Afghanistan 1919-1920 (London, 1924).

RAO, J. SAMBASHIVA. *King Amanullah* (Madras, 1929).

SHAH, SIRDAR IKBAL ALI. *The Tragedy of Amanul'llah* (London, 1933).

STRATIL SAUER, G. *from Leipzig to Cabul* (London, n.d.).

The Third Afghan War, 1919: Official Account (Calcutta, 1926).

THOMAS, LOWELL. *Beyond Khyber Pass* (London, 1928).

VIOLLIS, ANDREE. *Tourmente sur L' Afghanistan* (Paris, 1930).

WILD, RONALD. *Amanullah Ex-King of Afghanistan* (London 1932).

PUSHTOONISTAN

BARTON, AIR WILLIAM. *INDIA's Northwest Frontier*; London, 1939).

KHAN, GHANI. *The Pathans* (Bombay, 1947).

SCOTT, GEORGE BATELY. *Afghan and Pathan-A Sketch* (London, 1929).

SPAIN, JAMES W. *The Pathan Borderlands* (The Hague, 1963).

The People of Khyber: The Pathans of Pakistan (Newyork, 1963) .

STEPHENS IAN. Horned Moon (London, 1953).

CONTEMPORARY AFGHANISTAN

ALI, MOHAMMED. Commercial Afghanistan (Delhi, 1946).

DOLLOT, RENE. L'Afghanistan (Paris, 1939).

FORBES, ROSITA. Forbidden Road (New York, 1937).

FOX, ERNEST F. Travels in Afganistan New York, 1943).

FURON, RAYMOND. L Afghanistan (Pairs, 1926).

MAILLART, ELLA K. The Cruel Way London, 1947).

MAYNE, PETER. Thenarrow Smile (London, 1955).

SHAH, SIRDAR IKBAL AL. Modern Afghanistan (London, 1938).

SHAH, S.M. Afghan General and Commercial Directory (Karachi) .

SHOR, JEAN BOWIE, After You, Marco Polo (New York, 1955).

WATKINS, MARY BRADLEY. Afgahnistan, Land in Transition (Princeton, 1963).

Arnold Fletcher

AFGHANISTAN

Highway of Conquest

Translated by

Associate Chief Researcher

ABDUL JABAR NADER

*Afghanistan Academy of Sciences
International Center for Pashto Studies*

Kabul 1990